

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
(วันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2564 ถึง วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2565)
สัญญาเลขที่ A14F640103

ชื่อโครงการ
การวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ
จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 2
Research for Area Development and Precision Poverty Alleviation in
Amnat Charoen Province Phase 2

โดย รองศาสตราจารย์ชวลิต ถิ่นวงศ์พิทักษ์ หัวหน้าโครงการวิจัย
สังกัด มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

สนับสนุนโดยกองทุนส่งเสริม ววน. และหน่วย บพท.
วันที่ 9 กันยายน พ.ศ 2565

รายชื่อนักวิจัย

นักวิจัย

1.รองศาสตราจารย์ขวลิต ถิ่นวงศ์พิทักษ์	หัวหน้าโครงการ
2.รองศาสตราจารย์กนกวรรณ มะโนรมย์	ผู้บริหารโครงการและนักวิจัย
3.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ	นักวิจัย
4.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ณัฏฐ์ชวัล โกคาพานิชวงษ์	นักวิจัย
5.อาจารย์ธวัช มณีผ่อง	นักวิจัย
6.แพทย์หญิงปาริชาติ ภิญโญศรี	นักวิจัย
7.อาจารย์ฐิติ ราศีกุล	นักวิจัย

ผู้ร่วมวิจัย

8.นายชาติวัฒน์ ร่วมสุข	ผู้ร่วมวิจัย
9.นายวานิชย์ บุตรี	ผู้ร่วมวิจัย
10.นายวิรัตน์ สุขกุล	ผู้ร่วมวิจัย
11.นางสาวโฉมสอางค์ ไชยยงค์	ผู้ร่วมวิจัย

ผู้ช่วยนักวิจัย

12.นางสาวกัญญณัช กุศลการณ	ผู้ช่วยนักวิจัย
13.นายพงษ์เทพ บุญกล้า	ผู้ช่วยนักวิจัย
14.นางสาวปาริยา เทียงกระโทก	ผู้ช่วยนักวิจัย
15.นางสาวมุกดา จารุภาค	ผู้ช่วยนักวิจัย

ผู้ประสานงาน

16.นายสุภวัฒน์ โสวรรณ	ผู้ประสานงานวิจัย

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาด้วยการใช้ข้อมูลจากกระบวนการสอบทานข้อมูลอย่างรอบคอบ ด้วยทั้งจากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big data) จากการสำรวจและสอบทานข้อมูล 100 เปอร์เซ็นต์ในพื้นที่ใน ระยะที่ 1 ทุกพื้นที่ของจังหวัด และ ในทุกปฏิบัติการโมเดลแก๊จน ‘โมเดลแก๊จน’ (Operating Model-OM) ใน ระยะที่ 2 รวมทั้งใช้ข้อมูลเชิงลึก (Deep data) จากการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลทั้งสองชุดได้นำมาเป็นฐานกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติงานช่วยเหลือครัวเรือนคนจนผ่าน ‘โมเดลแก๊จน’ ซึ่งคาดหวังว่าจะช่วยให้ครัวเรือนคนจนลดปัญหาความยากจน หรือพามีหนทางลืมตาอ้าปาก และหรือค่อย ๆ ออกจาก ใความยากจนได้ในอนาคต (Poverty exit) ได้บ้าง โครงการนี้ดำเนินการใน 4 แผนงาน ได้แก่ 1) การค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ และ ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ 2) OM เหนือการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) ตำบลบุง อำเภอมือง อำนาจเจริญ 3) OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคนคม ตำบลเสนางคนคม อำเภอสางคนคม และ 4) OM ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร ตำบลปากอ อำเภอนามน ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราช วงศา และตำบลพนา อำเภอพนา โดยได้มีการประเมินผลสัมฤทธิ์ของแผนงานและกิจกรรมตามกรอบ SLROI ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1) การค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ และระบบส่ง ต่อความช่วยเหลือ ซึ่งในระยะที่หนึ่ง (ปี 2563) ได้สำรวจครัวเรือนคนจนได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคน จน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMAP/จปฐ. ครบ 1,309 ครัวเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,663 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 ส่วนในระยะที่ 2 (2565) โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคน จนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) ซึ่งมีการสอบทานซ้ำครัวเรือนในระยะที่ 1 และค้นหาครัวเรือนใหม่ จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) ตำบลบุง อำเภอมืองอำนาจเจริญ จำนวน 121 ครัวเรือน 2) ตำบลปากอ อำเภอนามน จำนวน 99 ครัวเรือน 3) ตำบลเสนางคนคม อำเภอสางคนคม จำนวน 130 ครัวเรือน 4) ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 67 ครัวเรือน และ 5) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จำนวน 88 ครัวเรือน โดยพบ ครัวเรือนยากจนรวมทั้งระยะที่ 1 และ 2 รวม 4,168 ครัวเรือน จำนวนประชากร 18,253 คน คิดเป็นร้อยละ 3.39 ของครัวเรือน และประชากรคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ โดยเมื่อจัด กลุ่มระดับความยากจนและสอบทานข้อมูลซ้ำแล้ว พบว่ากลุ่มครัวเรือนยากจนเป้าหมายของโครงการในระยะที่ 2 มีจำนวน 4,155 ครัวเรือน

โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลในระบบฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่ และมีการ Cleansing ข้อมูลในระบบ โดยการตรวจสอบเปรียบเทียบทั้งในระบบ Livingonnewpace และ pppconnect โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนในระบบ Livingonnewpace ซึ่งทำให้เห็นความเคลื่อนไหว ของประชากรและครัวเรือนที่มีผู้เสียชีวิตเป็นปัจจุบันที่สุด ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลที่มี ความแม่นยำ 1 ชุดข้อมูล โดยเน้นการดำเนินงานพัฒนาฐานข้อมูลในระดับพื้นที่ที่มาจากความต้องการของ พื้นที่

โครงการส่งต่อสารสนเทศข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ประมวลระดับความยากจน 4 ระดับ ให้กับ หน่วยงานภาครัฐ และหาหรือความร่วมมือโดยตรงกับภาคีในพื้นที่นำร่องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหา แนวทางที่ชัดเจนในการวางแผนช่วยเหลือครัวเรือนยากจนและบูรณาการความร่วมมือโดยใช้โมเดล “ถั่วตัด” ที่ สร้างความร่วมมือระหว่าง 4 ท คือ ท้องทุ่ง ท้องถิ่น ท้องที่ และทีมวิจัย โดยนำส่งข้อมูลอย่างเป็นทางการ ไปยัง หน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน โดยมีหน่วยงานความร่วมมือทั้ง

ในการทำงานพัฒนาและการสังคมสงเคราะห์ โดยในระดับจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดได้นำข้อมูลไปบูรณาการภายใต้โครงการอำนาจเจริญแก้วิกฤตชุมชน

โครงการมีระบบส่งต่อความช่วยเหลือและติดตามความช่วยเหลือด้วยการติดตาม (Monitor) กลุ่มคนจน ผ่านการใช้ระบบสารสนเทศ Livingonnewpace และ pppconnect และการบันทึกข้อมูลการส่งต่อความช่วยเหลือและการติดตามความช่วยเหลือในรูปแบบไฟล์ Excel ใน 3 รูปแบบได้แก่

- 1) แบบเป็นทางการ โดยนำส่งจดหมายราชการของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน และโครงการวิจัยในพื้นที่ 2 โครงการ
- 2) ระบบส่งต่อความช่วยเหลือที่ไม่เป็นทางการ โครงการใช้ทุนทางสังคมกับหน่วยงานราชการส่งต่อเพื่อให้ความช่วยเหลือกรณีเร่งด่วน ให้คนจนเป้าหมายได้รับความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที
- 3) ดำเนินการกรอกข้อมูลในระบบ Feedback Loop ของ Livingonnewpace ทำให้ได้ข้อมูลความช่วยเหลือกลุ่มครัวเรือนยากจนในพื้นที่ชุมชนเมือง 1 ชุดข้อมูล

2) 'โมเดลแก๊จน' (Operating Model-OM)

2.1) OM เมฆารอและและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) ตำบลบึง อำเภอมืองอำนาจเจริญ

OM นี้มุ่งสร้างความมั่นคงด้านรายได้ผ่านการออกแบบเมนูการช่วยเหลือครัวเรือนคนจนจากชุมชนเมือง จำนวน 28 ชุมชนจำนวน 197 ครัวเรือน ภายใต้แผนงาน 1) การสร้างความเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจน อาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครัวเรือน (1 : 5) 2) การเก็บรวบรวมวิเคราะห์โอกาส ปัญหา บริบทและความต้องการพัฒนาของครัวเรือนยากจนและจัดทำฐานข้อมูล 3) การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนจนเป้าหมายให้หน่วยงานนำไปช่วยเหลือพื้นฐาน และ 4) การพัฒนา Microfinance เพื่อครอบครัวคนจนยากไร้และกลุ่มคนจนหนี้สิน ซึ่งพบว่าคนจนได้รับความช่วยเหลือและส่งต่อข้อมูลจากรัฐ อบต. และ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีจำนวนมาก และเข้าร่วม“กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบึง อำเภอมืองอำนาจเจริญ” มากกว่าร้อยละ 60

2.2) OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคินคม ตำบลเสนางคินคม อำเภอสนางคินคม

OM มุ่งสร้างเครือข่ายความมั่นคงทางสังคมกับกลุ่มเปราะบาง (Social Safety Net) ผ่านการสร้าง ความมั่นคงอาหารและรายได้ โดยมีครัวเรือนยากจนที่แสดงความต้องการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 256 ครัวเรือนจาก 277 ครัวเรือน โดยสามารถจัดแบ่งประเภทความต้องการได้ผ่านกิจกรรม “การเยี่ยมเยียนถามไถ่” ประกอบด้วย 1) กองทุนตากมันเข้าร่วม 6 ครัวเรือน (หมู่ 11) รับมันจากกองทุนตากมันมาตากเพื่อสร้างรายได้ 2 ครั้งรายได้สุทธิรวม 1,050 บาท/ครัวเรือนรายได้นี้จะมีช่วงเวลา 3 เดือน (กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม) 2) กองบุญข้าวปันสุข (หมู่ 4) จำนวน 24 ครัวเรือน และ หมู่ 11 จำนวน 38 ครัวเรือนรวม 62 ครัวเรือน โดย หมู่ 4 ปันข้าวรวม 300 กก. หมู่ 11 ปันข้าวครัวเรือนละประมาณ 5-7 กิโลกรัมขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน อีกทั้งช่วยลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนละประมาณ 150 บาท/ปี (ประหยัดข้าวได้ 1 สัปดาห์) ครัวเรือนหมู่ 11 ระดับ 1 ไม่ต้องส่งข้าวคืน ระดับ 2-4 ส่งข้าวคืนเพื่อหมุนเวียน 3) ผักแปลงรวมและตลาดปันสุข 12 ครัวเรือน (หมู่ 11) การปลูกผักแปลงรวมช่วยลดค่าใช้จ่ายเพิ่มรายได้ 100-400 บาทครัวเรือน/เดือน เทศบาลเสนางคินคม สนับสนุนอุปกรณ์ล้อมือสวนผักปลอดสารพิษ 4) กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูป (หมู่ 7) จำนวน 7 ครัวเรือน การสนับสนุนเชื้อเห็ดจำนวน 2,019 ก้อน นำไปสู่การเพิ่มรายได้เฉลี่ย 2,000 บาท/เดือน/กลุ่ม สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง เลี้ยงปลา 35 ครัวเรือน และเลี้ยงไก่ 17 ครัวเรือน รวม 52 ครัวเรือน กระชังบก บ่อโอ่งตัด บ่อซีเมนต์ พร้อมปลาตก 300 ตัว เพิ่มรายได้เฉลี่ย 1,000 บาท/เดือน/ครัวเรือน (ระยะเวลา 3 เดือน) แต่ยังไม่สนับสนุนการเลี้ยงไก่ (อยู่ระหว่างการจัดหาพันธุ์ไก่ 6) สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ (อยู่ระหว่างดำเนินงาน) อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานดำเนินการผ่านความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งภาครัฐ

เอกชน ภาคประชาสังคม วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน ประชาชน และครัวเรือน กลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ

2.3) OM ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร

(1) OM นี้มุ่งการใช้สมุนไพรเป็นตัวขับเคลื่อนแก้จนในกลุ่มเป้าหมาย 3 ตำบล 3 อำเภอ ได้แก่ ตำบลปาก่อ อำเภอขานุมาน ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา และตำบลพนา อำเภอพนา รวมคนจนจำนวนทั้งสิ้น 256 ครัวเรือน และมุ่งหวังการลดการทำงานของภาคส่วนต่าง ๆ แบบที่เคยทำมา คือ การทำงานแยกส่วน (ระบบแท่ง) ซึ่งกว่าจะเป็นโมเดลนี้ทีมวิจัยได้ทำงานอย่างเข้มข้น โดยเริ่มจากการกำหนดวาระของจังหวัดในฐานะเมืองธรรมเกษตรและเมืองสมุนไพร และทีมได้สร้าง poverty dialogues กับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องไม่ต่ำกว่า 10 ครั้ง อีกทั้งมีการร่วมกันออกแบบโมเดล นอกจากนี้ได้มีการเจรจาระหว่างโรงงานผลิตพริกแกง โรงพยาบาล โรงเรียนในการรับซื้อสินค้าเกษตรจากกลุ่มเกษตรกรที่มีคนจนเป้าหมายในการผลิตหรือเป็นแรงงาน ดำเนินการส่งเสริมการเพาะปลูก ตัดแต่ง ทำความสะอาด และส่งขาย อีกทั้งได้เจรจากระหว่างผู้ผลิตสินค้าลูกประคบและถุงอบสมุนไพร กับวิสาหกิจผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุโดยให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้ส่งวัตถุดิบและเป็นแรงงานในการผลิต เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์นาโนะ โนบุ ส่งขายต่อไป เนื่องจาก OM นี้เป็น OM ขนาดใหญ่และเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนหลายระดับ การใช้ตลาดนำจึงเป็นกลไกหลักในการทำงาน OM นี้ ส่วนระดับพื้นที่อยู่ระหว่างการส่งเสริมให้ชุมชนปลูกสมุนไพรแบ่งเป็น สมุนไพรเพื่อเป็นยาสมุนไพรหายากเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้น และ สมุนไพรเพื่อเป็นอาหาร และประสานอบต. ปาก่อที่จะให้ที่ดินสาธารณะให้กลุ่มคนปลูกสมุนไพรจำนวน 500 พร้อมระบบน้ำให้กลุ่มเป้าหมาย

3) การประเมินตามกรอบ SLROI

โครงการได้ดำเนินการทำโครงการ OM ตามกรอบการประเมินผลกระทบตามแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Return on Investment: SLROI) ด้วยทุน 5 ด้าน (ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ สังคม การเงิน และ ธรรมชาติ) ในพื้นที่เป้าหมายเฉพาะตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม และชุมชนในเขตเทศบาลเมือง รวมจำนวนทั้งสิ้น 459 ครัวเรือน มีผู้เข้าร่วมโครงการ OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ ซึ่งเป็นการพัฒนาอาชีพและการทำสวัสดิการในชุมชนเมืองอำนาจเจริญ จำนวน 97 ครัวเรือน และโครงการ OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ จำนวน 129 ครัวเรือน รวม 226 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 81.58 ของครัวเรือนเป้าหมาย คิดเป็นร้อยละ 5.4 ของจำนวนครัวเรือนเป้าหมายทั้งจังหวัด

ผลการวิเคราะห์ภาพรวมการดำรงชีพอย่างยั่งยืน พบว่า ครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับการส่งเสริมอาชีพมีรายได้เพิ่มขึ้นคิดเป็นมูลค่ารวม **348,950 บาท พบว่ามีค่าเฉลี่ย 1,544 บาทต่อครัวเรือน หรือ คิดเป็น 772 บาท ต่อเดือนต่อครัวเรือน เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยครัวเรือน 5,320.48 บาท/เดือน ซึ่งค่าเฉลี่ยรายได้ที่เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 14.51** นอกจากนี้ยังได้มีการส่งต่อความช่วยเหลือสำหรับกลุ่มสงเคราะห์และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การประเมินผลด้านรายได้แม้จะยังไม่ชัดเจนมากนักเพราะเพิ่งเริ่มต้นกิจกรรม (โดยประเมินจากการส่งเสริมโครงการในช่วง 2 เดือนสุดท้ายของโครงการระยะที่ 2) แต่โครงการมองเห็นแนวโน้มการมีรายได้ที่จะเพิ่มขึ้นหรือมีการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนจากหลายกรณีศึกษาจากการประเมินด้วยวิธีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด (Most Significant Change: MSC)

4) บทของภาคส่วนในการทำงานร่วมแก้ปัญหาคนจนในพื้นที่

การแก้ไขปัญหาความยากจนจะต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างหน่วยงานจึงจะทำให้ครัวเรือนเป้าหมายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากหน่วยงานแต่ละหน่วยงานมีบทบาทหน้าที่และภารกิจรวมถึงมีข้อจำกัดด้านงบประมาณที่แตกต่างกันออกไป โดยพัฒนาชุมชนทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านข้อมูล และหน่วยงานที่มีบทบาทร่วมในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่หน่วยงานหลักมี 3 แห่ง คือ ขบวนองค์กร

ชุมชนอำนาจเจริญที่เป็นจุดเชื่อมประสานเกาะเกี่ยวระหว่างครัวเรือนยากจน หน่วยงานภายใต้พัฒนาสังคม และความมั่นคงของมนุษย์ทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือครัวเรือนเปราะบางในรูปแบบการสงเคราะห์ซึ่งสามารถให้ความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที ทั้งศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง บ้านพักเด็กและครอบครัว และพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด นอกจากนี้ โครงการบ้านพอเพียง/บ้านมั่นคง ที่อยู่ภายใต้สังกัดสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน เป็นโครงการที่ให้ความช่วยเหลือด้านการซ่อมแซมบ้านซึ่งทำให้เขามีบ้านที่มั่นคงขึ้น นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมและผลักดันให้เกิดการพัฒนาอาชีพในชุมชนอีกทางหนึ่ง โดยการส่งต่อข้อมูลทั้งระบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการช่วยให้ความช่วยเหลือเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้รวดเร็วและลดเวลาในการทำงานของภาครัฐและภาคส่วนอื่นๆได้เป็นอย่างดี ส่วนราชการและอปท. ได้นำข้อมูลและ OM ไปใช้เป็นฐานกำหนดนโยบายและแนวทางการจัดงบประมาณและแผนกิจกรรมเพื่อลดความยากจนระดับจังหวัดและพื้นที่

5) กลไกสู่ความสำเร็จของโครงการ

โดยรวมแล้ว โครงการวิจัยนี้ค่อนข้างสำเร็จในระดับหนึ่งโดยเฉพาะในแง่การทำงานที่ทำให้หน่วยงานในพื้นที่เห็นความสำคัญของการใช้ข้อมูลในการวางแผนและออกแบบ OM เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตคนจนให้ดีขึ้น เช่น การมีรายได้ การมีเงินออม และการเพิ่มทุนบางด้านได้แก่ ทุนการเงิน ทุนมนุษย์ และ ทุนทางสังคม ซึ่งกลไกสำคัญแห่งความสำเร็จได้แก่

1) ระบบอาสาสมัครชุมชนที่เกาะติดในพื้นที่ที่ร่วมเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และส่งเสริมการทำ OM ในพื้นที่เสนาวนาคนิคม และ พื้นที่เมืองอำนาจเจริญ อีกทั้งการมีโหนดของสมุนไพรระดับพื้นที่

2) การบูรณาการระหว่างข้อมูลเชิงลึกกับข้อมูลขนาดใหญ่ผ่านการประชุมกับกลุ่มคนจนในเวทีฟังเสียงคนจนเพื่อให้คนร่วมออกแบบกิจกรรมยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองร่วมกับฝ่ายหนุนเสริม ได้แก่ อปท. ส่วนราชการ อาสาสมัคร วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ และ ทีมวิจัย และ การบูรณาการ 4 ท. เป็นต้น

3) การมีระบบส่งต่อข้อมูลที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งแบบทางการ ไม่เป็นทางการ และ ระบบข้อมูลใน Feedback loop

4) การบูรณาการ OM กับยุทธศาสตร์จังหวัดอำนาจเจริญเมืองสมุนไพร์ และการช่วยเหลือคนจนเมืองผ่านการพัฒนากองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่มีฐานคิดเดิมว่าด้วยกองทุนวันละบาท

5) เวทีฟังเสียงคนจน ถือเป็นกลไกสำคัญของการขับเคลื่อนกิจกรรม OM ที่ค่อนข้างได้ผลเพราะเป็นการสร้างพื้นที่ที่ให้แก่คนจนได้มีโอกาสพูดคุยและแลกเปลี่ยนปัญหาความต้องการการพัฒนาและการขับเคลื่อน OM

6) ขบวนการองค์กรชุมชน และ สภาองค์กรชุมชนอำนาจเจริญถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน OM เพราะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับส่วนราชการและภาคเอกชนได้เป็นอย่างดีในการเสริมหนุนการแก้ไขความยากจน

6) ความท้าทายและความยั่งยืนของโครงการ

ความท้าทายประการสำคัญคือการทำให้ครัวเรือนคนจนเป้าหมายร่วมโครงการ OM และ การลดการทำงานแบบพึ่งพิงของส่วนราชการ สำหรับประการแรกนั้นพบว่าคนจนเป้าหมายมิได้เข้าร่วมโครงการ OM ทั้งหมดเนื่องจากข้อจำกัดต่างๆของครัวเรือนหรือที่เรียกว่า “เงื่อนไขอันรุ่มร่าในชีวิต” ทางโครงการวิจัยจึงได้พยายามจัดเวทีฟังเสียงคนจนให้บ่อยครั้งและมีอาสาสมัครที่เป็นคนในพื้นที่ทำงานกับครัวเรือนคนจนเพื่อให้คนจนเห็นว่าโครงการ OM มีประโยชน์ต่อครัวเรือน ซึ่งพบว่าค่อนข้างได้ผลในระดับหนึ่ง ส่วนประการที่สองนั้นทางโครงการพยายามหารีบบังคับและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเชิญเข้าร่วมโครงการในแทบทุกขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรม OM ส่วนความยั่งยืนของโครงการ OM นั้นสามารถมองเห็นภาพในอนาคตว่ามีความ

เป็นไปได้ กล่าวคือ ภาคราชการ อทป. และ องค์กรชุมชน หันมาให้ความสนใจข้อมูลทั้งจากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (Big data) จากฐานคิดการใช้ทุนห้าด้าน และข้อมูลเชิงลึก (Deep data) เพื่อใช้ในการแก้ไขความยากจนเพิ่มขึ้นอีกทั้งการมีอาสาสมัครระดับชุมชน ทำหน้าที่หนุนเสริมคนจน อีกทั้งภาคเอกชนแสดงความเจตจำนงช่วยเหลือคนจน ดังกรณี OM สมุนไพร

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	ค
สารบัญ	๗
สารบัญตาราง	๙
สารบัญภาพ	๑๑
บทนำ	1
บทที่ 1 : ความเป็นมา แนวคิด วิจัย และ บริบทอำนาจเจริญผ่านทุน 5 ด้าน	6
1.1 ความเป็นมา	6
1.2 คำถามงานวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย	10
1.3 แนวคิด ทฤษฎี และสมมติฐานงานวิจัย	11
บทที่ 2 : การค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อวางแผน การพัฒนาพื้นที่และระบบส่งต่อความช่วยเหลือ	40
2.1 การค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจน	41
2.2 การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่	46
2.3 ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ	59
2.4 แผนงานด้านการพัฒนาฐานข้อมูลในระยะที่ 3	67
บทที่ 3 : OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ	69
3.1 บริบทพื้นที่อำเภอเมืองอำนาจเจริญ	70
3.2 ศักยภาพทุน 5 มิติและการนำข้อมูลมาใช้ในการออกแบบโครงการนำร่อง	74
3.3 โมเดลแก่นเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ	83
3.4 บทบาทของหน่วยงานและกลไกที่มีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาคนจนในพื้นที่	139
3.5 ความท้าทายและอุปสรรคในการทำงาน	140
3.6 ปัจจัยความสำเร็จในการทำงานระดับพื้นที่และความยั่งยืน (Key Success Factor and Sustainable)	143
บทที่ 4 : OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคนิคม	146
4.1 บริบทพื้นที่และทุน 5 มิติ	147
4.2 OM ความมั่นคงทางอาหารและรายได้ เสนางคนิคม	160
4.3 บทบาทหน่วยงาน/กลไกกับการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่	200
4.4 ความท้าทายและอุปสรรคในการทำงาน	203
4.5 ความสำเร็จในการทำงานระดับพื้นที่และความยั่งยืน	205
บทที่ 5 : โมเดลห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร	207
5.1 พัฒนาการและการก่อรูปโมเดล	210
5.2 ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (big data) และ การเข้าใจข้อมูลเชิงลึก (deep data) สู่โมเดลห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร	214

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

5.3 “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร” ผืนผ้าใบ (Canvas) สู่การเชื่อมคนจนเป้าหมายสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่า	217
5.4 การประสานรอบทิศ ในเครือข่าย “ภาคี 4 ท” และ “นวัตกรรมถั่วตัด”	220
5.5 องค์ประกอบทุน 5 มิติ กับการตัดสินใจเลือก 4 Node พื้นที่นาร่อง	224
5.6 การตลาดนำการผลิต สํารวจร้านอาหารและตลาด	247
5.7 การทดลองตลาดสินค้านาร่อง “สบู่นมขมิ้น”	259
5.8 ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัยที่สอดคล้องกับ OKR (Objective and Key Result)	261
5.9 กลไกและองค์การที่นำไปสู่ความสำเร็จ (key success)	265
5.10 สรุป ความท้าทาย ปัญหาและอุปสรรคและความยั่งยืน	266
บทที่ 6 การประเมินผลโครงการ	274
6.1 การประเมินผลกระทบตามแนวทางการดำรงชีพออย่างยั่งยืน	275
6.2 ปัญหาและอุปสรรค: ข้อจำกัดของครัวเรือนยากจน	293
บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล ข้อจำกัด และการแก้ไข	295
7.1 บทสรุป	295
7.2 อภิปรายผล	299
เอกสารอ้างอิง	

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุมัติ
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1.1 ภาพรวมคนจนในฐานข้อมูล TPMAPI	7
ตารางที่ 1.2 ความยากจน 5 มิติ ในแต่ละอำเภอ	8
ตารางที่ 1.3 ศักยภาพทุน 5 ด้านแยกรายอำเภอ	26
ตารางที่ 1.4 ข้อมูลด้านการศึกษา	28
ตารางที่ 1.5 จำนวนเด็กยากจนและเด็กยากจนพิเศษในจังหวัดอำนาจเจริญ	29
ตารางที่ 1.6 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)	29
ตารางที่ 1.7 ภาพรวมสภาพที่อยู่อาศัย	31
ตารางที่ 1.8 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนยากจนจังหวัดอำนาจเจริญ	32
ตารางที่ 1.9 จำนวนครัวเรือนแยกตามช่วงรายจ่าย	33
ตารางที่ 1.10 จำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกรายอำเภอ แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	35
ตารางที่ 1.11 รายชื่อเครือข่ายป่าชุมชนเฉพาะพื้นที่ทำโมเดลแก๊ส	37
ตารางที่ 2.1 การสำรวจแบบสอบถามระยะที่ 2 (หน่วย: ครัวเรือน)	44
ตารางที่ 2.2 จำนวนครัวเรือนประชากรกลุ่มเป้าหมายปี 2564	46
ตารางที่ 2.3 จำนวนประชากรกลุ่มเป้าหมายปี 2564 เฉพาะที่อาศัยอยู่จริงทั้งที่มีชื่อในทะเบียนบ้าน และไม่มีชื่อ	47
ตารางที่ 2.4 ภาพรวมการกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชน	48
ตารางที่ 2.5 จำนวนครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่ OM	50
ตารางที่ 2.6 ภาพรวมระดับศักยภาพทุนรายพื้นที่ (ระดับตำบล)	51
ตารางที่ 2.7 ภาพรวมข้อมูลการแบ่งประเภทครัวเรือนจากฐานข้อมูล pppconnect	53
ตารางที่ 2.8 ภาพรวมการจำแนกระดับความยากจน	53
ตารางที่ 2.9 ผลการสำรวจผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พื้นที่ตำบลปากอ อำเภอนามน จังหวัดอำนาจเจริญ	57
ตารางที่ 2.10 ผลการสำรวจผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พื้นที่เมืองอำนาจเจริญ	58
ตารางที่ 2.11 จำแนกข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายแยกตามผู้มีทะเบียนเกษตรกร (ข้อมูลโครงการระยะที่ 1)	61
ตารางที่ 2.12 แบ่งตามประเภทความต้องการพัฒนาเฉพาะความช่วยเหลือที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร	61
ตารางที่ 2.13 การส่งต่อข้อมูลครัวเรือน	63
ตารางที่ 3.1 รายได้เฉลี่ยครัวเรือน ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับตำบล ปี 2562	73
ตารางที่ 3.2 ศักยภาพทุนห้าด้านในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	74
ตารางที่ 3.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)	76
ตารางที่ 3.4 แสดงการอยู่อาศัยของกลุ่มเป้าหมายในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	77

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 3.5 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	77
ตารางที่ 3.6 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลบึงทั้งในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	78
ตารางที่ 3.7 ครัวเรือนทั้งในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญที่มีภาวะหนี้สินแยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	79
ตารางที่ 3.8 แผนการดำเนินงานตามแผนงานย่อย	84
ตารางที่ 3.9 การประเมินการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนคนจนที่เข้าร่วมในโครงการระยะที่ 1 และ 2	87
ตารางที่ 3.10 สรุปจำนวนครัวเรือนเป้าหมายในโครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (ระดับ 2 3 4) พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	104
ตารางที่ 3.11 ตารางสรุปการส่งเสริมอาชีพ	117
ตารางที่ 3.12 สรุปข้อมูลการออมของกลุ่มเป้าหมายในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	125
ตารางที่ 4.1 ระดับความยากจนของครัวเรือนเป้าหมายตำบลเสนางคนิคม	149
ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนครัวเรือนยากจนแยกรายหมู่บ้าน/เทศบาล	151
ตารางที่ 4.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี พื้นที่ตำบลเสนางคนิคม	153
ตารางที่ 4.4 การสำรวจที่อยู่อาศัยและที่ดินของกลุ่มเป้าหมาย	154
ตารางที่ 4.5 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม	156
ตารางที่ 4.6 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม	156
ตารางที่ 4.7 จำนวนครัวเรือนตำบลเสนางคนิคมที่มีภาวะหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	157
ตารางที่ 4.8 ระดับความต้องการพัฒนา/ช่วยเหลือของครัวเรือนยากจน	161
ตารางที่ 4.9 สรุปประโยชน์ทางตรงด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการนำร่อง	164
ตารางที่ 4.10 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกองทุนข้าวปิ่นสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 11	175
ตารางที่ 4.11 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกองทุนข้าวปิ่นสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 4	176
ตารางที่ 4.12 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมฝึกแปรรูปผลไม้สด/ตลาดนัดปิ่นสุข	178
ตารางที่ 4.13 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมเพาะเห็ดสร้างรายได้และตลาด บ้านนาสะอาด หมู่ 7	182
ตารางที่ 4.14 รายชื่อกลุ่มอาชีพประมงและปศุสัตว์	189
ตารางที่ 4.15 งานฝีมือ สัมมาอาชีพ และจ้างวานช่วย	197
ตารางที่ 5.1 ทุน 5 มิติ	225
ตารางที่ 5.2 จำนวนครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายอำเภอพนา	227
ตารางที่ 5.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)	228
ตารางที่ 5.4 ตารางแสดงข้อมูลที่อยู่อาศัย	229
ตารางที่ 5.5 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอพุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ	229
ตารางที่ 5.6 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ	230
ตารางที่ 5.7 จำนวนครัวเรือนตำบลบึงที่มีภาวะหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	231

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 5.8 ทุน 5 มิติ	232
ตารางที่ 5.9 แสดงข้อมูลครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายตำบลหนองข่า	233
ตารางที่ 5.10 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลหนองข่า อำเภอปทุม ราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)	235
ตารางที่ 5.11 ข้อมูลทุน 5 มิติ	235
ตารางที่ 5.12 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ	236
ตารางที่ 5.13 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ	237
ตารางที่ 5.14 จำนวนครัวเรือนตำบลหนองข่า ที่มีภาวะหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	238
ตารางที่ 5.15 ข้อมูลทุน 5 มิติ	239
ตารางที่ 5.16 ตารางแสดงครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย ตำบลพนา	241
ตารางที่ 5.17 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)	242
ตารางที่ 5.18 แสดงข้อมูลที่อยู่อาศัย	243
ตารางที่ 5.19 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ	243
ตารางที่ 5.20 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ	244
ตารางที่ 5.21 จำนวนครัวเรือนตำบลบึงที่มีภาวะหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	245
ตารางที่ 6.1 สรุปประโยชน์ทางตรงด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการ	278
ตารางที่ 6.2 สรุปประโยชน์ทางอ้อมด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการ	279
ตารางที่ 6.3 ปฏิทินรายได้ทั้งปีของครอบครัวของฝน	286

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 กรอบการทำงานภาพรวมโครงการ	11
ภาพที่ 1.2 สถิติครัวเรือนเปราะบางจากระบบ TPMAP	28
ภาพที่ 2.1 ภาพรวมกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม	45
ภาพที่ 2.2 แผนภาพการเปรียบเทียบทุน 5 ด้านกับค่ามาตรฐานกลางรายพื้นที่	52
ภาพที่ 2.3 สไลด์นำเสนอโครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนสุขของ พช.	56
ภาพที่ 2.4 การกรอกข้อมูลพื้นที่ชุมชนเมืองในระบบ Feedback Loop ที่พัฒนาโดย Livingonnewpace	59
ภาพที่ 2.5 ส่งมอบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายที่มีความต้องการการพัฒนาด้านการเกษตรให้กับสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ	62
ภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	71
ภาพที่ 3.2 ทุน 5 ด้าน พื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ 28 ชุมชน 197 ครัวเรือน	74
ภาพที่ 3.3 แสดงทุนห้าด้านที่นำมาใช้ในการออกแบบโครงการนาร่องพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	82
ภาพที่ 3.4 การติดตามดูแลช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายของอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครัวเรือน (1:5)	85
ภาพที่ 3.5 การเข้าร่วมทำงานกับครัวเรือนคนจนของเยาวชนอาสาในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	95
ภาพที่ 3.6 ตัวอย่างฐานข้อมูลเชิงลึกฝั่งครอบครัวและประวัติชีวิตที่เขียนเรียบเรียงโดยอาสาสมัคร	96
ภาพที่ 3.7 อาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ หรือเพื่อวางแผนและลงพื้นที่สอบข้อเท็จจริง	98
ภาพที่ 3.8 ทีมวิจัยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ Microfinance ในพื้นที่ต่างๆ ร่วมกับอาสาสมัคร	100
ภาพที่ 3.9 ทีมวิจัยและอาสาสมัครออกแบบกระบวนการพัฒนาโมเดลแก๊จน Microfinance ในพื้นที่นาร่อง	101
ภาพที่ 3.10 การทบทวนการจัดระดับความจนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นาร่อง	102
ภาพที่ 3.11 การกำหนดพื้นที่ แบ่งกลุ่มเป้าหมาย และการออกแบบกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม	106
ภาพที่ 3.12 การรับฟังเสียงของคนจนผ่านเวทีตุ้มโฮมฯ ซึ่งทีมอาสาสมัครชุมชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม	108
ภาพที่ 3.13 อบรมการเก็บข้อมูลเชิงลึกด้วยฝั่งครอบครัวและประวัติชีวิต	109
ภาพที่ 3.14 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกของอาสาสมัครและเยาวชน	110
ภาพที่ 3.15 การสรุปทบทวนงานประจำวันระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึก	111
ภาพที่ 3.16 ณัฐพงศ์ ตั้งสกุลกุลพัฒน์ นายกเทศมนตรีเมืองอำนาจเจริญ กล่าวเปิดกิจกรรมและการตั้งจุดบริการข้อมูลสวัสดิการของหน่วยงาน โดยมีหน่วยงานในสังกัด พม.และสื่อท้องถิ่นเข้าร่วม	115
ภาพที่ 3.17 กิจกรรม “ขยำความทุกข์”	115
ภาพที่ 3.18 กิจกรรมแบ่งกลุ่มทบทวนและแลกเปลี่ยนความต้องการอาชีพและการออม	116
ภาพที่ 3.19 อาสาสมัครลงพื้นที่มอบสิ่งของสนับสนุนการประกอบอาชีพให้กลุ่มเป้าหมาย	119
ภาพที่ 3.20 อาสาสมัครลงพื้นที่ “เยี่ยมยามถามข่าว” กลุ่มเป้าหมาย	121
ภาพที่ 3.21 การแลกเปลี่ยนความเห็นและปรับปรุง (ร่าง) ระเบียบการออม	126
ภาพที่ 3.22 ผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงานในพื้นที่ให้ความคิดเห็นและปรับปรุง (ร่าง) ระเบียบการออม	127
ภาพที่ 3.23 การจัดเวทีรับฟังและก่อตั้ง “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ”	128

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3.24 สัญลักษณ์ “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง”	129
ภาพที่ 3.25 บรรยากาศการรับสมัครสมาชิกกองทุนและพิธีเปิดกองทุนฯ	131
ภาพที่ 3.26 โบว์ชัวร์กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ	133
ภาพที่ 3.27 โบว์ชัวร์กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ	134
ภาพที่ 3.28 การสร้างความร่วมมือในการดำเนินโครงการกับหน่วยงานภาคีในพื้นที่	135
ภาพที่ 3.29 ทีมวิจัยฯ เข้าพบและหารือการทำงานกับนายกเทศมนตรีและรองนายกเทศมนตรี เมืองอำนาจเจริญ	136
ภาพที่ 4.1 ทนศัณยภาพ 5 มิติของครัวเรือนตำบลเสนางคนิคม	147
ภาพที่ 4.2 ทน 5 ด้าน ตำบลเสนางคนิคม	148
ภาพที่ 4.3 แสดงภาพรวมคนจนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม ในระยะที่ 1 และ 2 แยกหมู่บ้าน	152
ภาพที่ 4.4 แสดงภาพรวมระดับความยากจนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม	152
ภาพที่ 4.5 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลเสนางคม	153
ภาพที่ 4.6 สถานะของที่อยู่อาศัยคนจนเป้าหมาย ตำบลเสนางคนิคม	155
ภาพที่ 4.7 แสดงรายได้และที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ตำบลเสนางคนิคม	156
ภาพที่ 4.8 แสดงภาพรวมรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนในตำบลเสนางคนิคม	157
ภาพที่ 4.9 แสดงจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้	158
ภาพที่ 4.10 แผนที่ทรัพยากรและทุน 5 มิติ (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนธรรมชาติ และทุนการเงิน)	160
ภาพที่ 4.11 ทีมวิจัยฯ จัดกิจกรรมเวที “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงไต่บ้านเฮา)	164
ภาพที่ 4.12 การประชุมปรึกษาหารือกับขบวนองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชนฯ ผู้นำชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน และตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย	168
ภาพที่ 4.13 ทีมวิจัยพบปะกับกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจเข้าร่วมกองทุนตากมัน	170
ภาพที่ 4.14 วิสาหกิจชุมชนฯ ใช้เครื่องสับมันสำปะหลังและกองมันสำปะหลังไว้ที่ลานของวิสาหกิจฯ	171
ภาพที่ 4.15 สมาชิกกองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า หมู่ 11	172
ภาพที่ 4.16 ทีมวิจัยเข้าพบหน่วยงานเทศบาลตำบลเสนางคนิคม และกลุ่มเป้าหมาย	180
ภาพที่ 4.17 กลุ่มเป้าหมายตัดผักสดใหม่จากแปลงมาวางจำหน่ายที่ตลาดป็นสุข	181
ภาพที่ 4.18 ทีมวิจัย และนายวานิชย์ บุตรี (ทีมวิจัยพื้นที่)	184
ภาพที่ 4.19 ทีมวิจัยลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับหน่วยงานเทศบาลตำบลสิริเสนางค์	185
ภาพที่ 4.20 ครัวเรือนเป้าหมายร่วมกันทำก้อนเห็ดนางฟ้า	186
ภาพที่ 4.21 ทีมวิจัยลงพื้นที่เยี่ยมเยียนการเพาะเห็ด บ้านนาสะอาด	187
ภาพที่ 4.22 บรรยากาศการค้าขายสินค้าที่ตลาดชุมชนบ้านนาสะอาด	188
ภาพที่ 4.23 การปรึกษาหารือกับทีมอาสาสมัครชุมชน	193
ภาพที่ 4.24 ทีมวิจัยลงพื้นที่เยี่ยมเยียนการเลี้ยงปลาตก	194
ภาพที่ 4.25 ทีมวิจัยลงพื้นที่ประชุมกลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มเป้าหมายบ้านคิมซ่า	195
ภาพที่ 4.26 รูปแบบกระชังที่กลุ่มเป้าหมายใช้เลี้ยงปลาตก	196
ภาพที่ 4.27 การอบรมการเก็บข้อมูลให้กับผู้นำชุมชนและทีมอาสาสมัครชุมชน	198

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.28 ทีมอาสาสมัครและทีมวิจัยร่วมกันพิจารณารายชื่อกลุ่มเป้าหมาย	200
ภาพที่ 5.1 ยุทธศาสตร์อำนาจเจริญกับทุนการดำรงชีพ 5 มิติ	211
ภาพที่ 5.2 แผนการจำหน่าย รูปแบบผลิตภัณฑ์ และพื้นที่เพาะปลูก-แปรรูป ผลิตภัณฑ์สมุนไพร	216
ภาพที่ 5.3 City Value Chain ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร	218
ภาพที่ 5.4 จุดที่เป็นปัญหาในการทำงานแก้ไขปัญหาคือความยากจน	220
ภาพที่ 5.5 แสดงความเชื่อมโยง ภาคี 4 ท.	221
ภาพที่ 5.6 แสดงลักษณะการจัดประชุมเพื่อเชื่อมเครือข่ายองค์กร ชุมชน และคนจนเป้าหมาย	222
ภาพที่ 5.7 วาระประชาชน 2565 สภาองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ	224
ภาพที่ 5.8 ทุน 5 มิติของจังหวัดอำนาจเจริญ	225
ภาพที่ 5.9 ทุน 5 ด้าน พื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 32 ครีวเรือน	226
ภาพที่ 5.10 ทุน 5 ด้าน พื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอพุมราชวงศา จำนวน 48 ครีวเรือน	232
ภาพที่ 5.11 ทุน 5 ด้าน พื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 32 ครีวเรือน	240
ภาพที่ 5.12 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า	248
ภาพที่ 5.13 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า	249
ภาพที่ 5.14 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า	249
ภาพที่ 5.15 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า	250
ภาพที่ 5.16 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย	250
ภาพที่ 5.17 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย	251
ภาพที่ 5.18 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย	251
ภาพที่ 5.19 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ	252
ภาพที่ 5.20 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ	252
ภาพที่ 5.21 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ	253
ภาพที่ 5.22 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ	253
ภาพที่ 5.23 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อชุมชน	254
ภาพที่ 5.24 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อชุมชน	254
ภาพที่ 5.25 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ	255
ภาพที่ 5.26 แสดงข้อมูลความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย	255
ภาพที่ 5.27 แสดงข้อมูลความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย	256
ภาพที่ 5.28 แสดงข้อมูลความต้องการการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย	256
ภาพที่ 5.29 การนำเสนอสมุนไพรแก๊วโรแรมฝ่ายชิด อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญเพื่อใช้สบูเป็น supplementary และของที่ระลึกในการประกวดนางสาวไทย ประจำปี 2565	259
ภาพที่ 5.30 กิจกรรมการนำเสนอสมุนไพรนวมขึ้นกับกลุ่มนางงามผู้เข้าประกวดนางสาวไทย	260
ภาพที่ 5.31 กิจกรรมการเตรียมความพร้อมผลิตผลิตภัณฑ์ลูกประคบตามคำสั่งผลิต	261
ภาพที่ 5.32 การประชุมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อเตรียมการเพาะปลูกขยายพันธุ์พืชสมุนไพร	271
ภาพที่ 5.33 การเตรียมพันธุ์พืชสมุนไพร และเตรียมพื้นที่กลางเพื่อทำการเพาะปลูกขยายพันธุ์	271
ภาพที่ 5.34 การส่งมอบพันธุ์ไก่ไข่ สายพันธุ์ไรต์ ไอส์แลนด์ เรด (Rhode Island Red)	272

สารบัญภาพ (ต่อ)

หน้า

ภาพที่ 5.35 การเตรียมการเพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์ต้นแบบ(Product Champions) และการเยี่ยมชมโรงงานต้นแบบ(Pilot Plant) ที่อุทยานวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี	272
ภาพที่ 6.1 บ้านนางสมใจ เครือดี บ้านหนองทับม้า หมู่ 1 ที่ได้รับการซ่อมแซมบ้านจากโครงการบ้านพอเพียง ก่อนซ่อมแซม (ซ้าย) และหลังซ่อมแซม (ขวา)	282
ภาพที่ 6.2 บ้านนายปรีชา เสือทอง หมู่ 13 ตำบลบู่ อำเภอมือง ที่ได้รับการซ่อมแซมบ้านจากโครงการบ้านพอเพียง	282

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

บทนำ

เกริ่นนำ

รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำจังหวัดอำนาจเจริญ ในระยะที่ 2 นี้ต้องการนำเสนอผลการดำเนินงานของโครงการตามกิจกรรม Operating Model (OM) และผลการประเมินสัมฤทธิ์ของโครงการตามกรอบ SLROI โดยลำดับการนำเสนอเริ่มจาก 1) ความเป็นมาของโครงการฉบับย่อ ตามด้วยการค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ และระบบส่งต่อความช่วยเหลือ OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคนิคม OM “ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร” จังหวัดอำนาจเจริญ ผลการประเมินการดำเนินงานโครงการ (Summative Evaluation) ตามแนวทางการดำรงชีพออย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Return on Investment: SLROI) เน้นให้เห็นผลลัพธ์การดำรงชีพจากทุน 5 ด้านและโดยใช้เทคนิคการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด (Most Significant Change: MSC) ของครัวเรือนยากจนเพื่อให้เห็นว่าการมีกิจกรรมการช่วยเหลือ (Intervention) ด้วยนวัตกรรมเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนยากจนแล้ว ครัวเรือนเหล่านี้ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญในชีวิตหรือผู้ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับครัวเรือนคนจนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และวิเคราะห์ประเมินความสำเร็จของโครงการด้วยเทคนิค (Social Return on Investment: SROI) และสุดท้ายของรายงานคือบทสรุปปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข

โครงการวิจัยนี้เป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องต่อการดำเนินการโครงการในระยะที่ 1 ที่มีเป้าหมายสูงสุดเพื่อหากลไกการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เหมาะสมและใช้ได้จริงในระดับจังหวัดอำนาจเจริญ โดยคนจนเป็นผู้ร่วมปฏิบัติการแก้ไข ภายใต้ความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ทั้งรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ภาควิชาการ ประชาสังคม และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง บนฐานการใช้ข้อมูลที่ต้องและแม่นยำในฐานเครื่องมือการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นระบบผ่านกลไกจังหวัดและอปท. ในระดับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับปัจเจกและปัญหาเชิงโครงสร้างระดับพื้นที่ โดยมีคำถามหลักของการวิจัยในระยะที่ 2 คือ 1) การต่อยอดการค้นหาและสอบทานข้อมูลคนจนที่ทำให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพครบทั้ง 100% จะมีระบบและกลไก 2) การส่งต่อความช่วยเหลือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนพื้นที่ ส่วนจังหวัดและส่วนกลางอย่างมีประสิทธิภาพให้ได้ 100% ผ่านระบบและกลไก 3) พัฒนาโมเดลแก้จน (Operating Model) เพื่อให้ครัวเรือนคนจนเป้าหมายเข้าร่วมและได้ประโยชน์จากโมเดล และ 4) พัฒนาระบบการหนุนเสริม พัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายและทำให้เกิดแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่/จังหวัด โดยการดำเนินงานของโครงการทำในพื้นที่ต่อไปนี้

ค้นหาและสอบทานข้อมูลและOM	พื้นที่นำร่อง
เก็บข้อมูลและค้นหาคนจนมากกว่า100 % ในระยะที่ 1 และมีการค้นหาและสอบทานคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) และมีการสอบทานซ้ำครัวเรือนในระยะที่ 1 และ ค้นหาครัวเรือนใหม่	จำนวน 3 พื้นที่ OM ได้แก่ 1) ตำบลบุ่ง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ 2) ตำบลปากอ อำเภอขามเฒ่า และ 3) ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม 4) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา 5) ตำบลพนา อำเภอพนา
OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance)	ตำบลบุ่ง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ

OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคณิคม	ตำบลเสนางคณิคม อำเภอสนางคณิคม
OM “ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร”	ตำบลปากอ อำเภอนามน ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา ตำบลพนา อำเภอพนา

วิธีดำเนินงานวิจัยเน้นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methods) ระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นเวทีฟังเสียงคนจน และการออกแบบ OM ด้วยแนวคิดการตัดเสื้อแบบวัดตัว (tailor made) หรือการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการคนจนตามเงื่อนไขและบริบทคนจน นอกจากนี้โครงการยังมีการสำรวจเชิงปริมาณเพิ่มเติมให้ครอบคลุมเพิ่มเติมจากปีที่ 1 ในกลุ่มคนจนยากไร้และคนจนหนี้สินเพราะทีมวิจัยเชื่อว่าสถานการณ์การระบาดโควิดหลายระลอกส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนให้เกิดภาวะความจนอ่อนไหว นั่นคือคนที่ไม่จนอาจกลับกลายเป็นคนจนได้หรือคนที่จนอยู่แล้วกลับยากจนมากขึ้น นอกจากนี้จะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก เส้นประวัติศาสตร์ชีวิตคนจน พกษาศรีเรือน การสนทนากลุ่มย่อย และการทำสมุดบันทึกการเงินของคนจน (Portfolio of Household) เป้าหมายในพื้นที่นำร่องและพื้นที่นำร่องใหม่เพื่อนำข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพเชิงลึกมาเป็นฐานสำคัญของการสร้างนวัตกรรม

ผลการดำเนินงานเทียบกับ OKR (1 ปีจากการทำโครงการ)

OKR 1 ปี	ผลการดำเนินการ
1. ค้นหาและสอบถามคนจนทั้งจังหวัดให้ครบ 100% อ้างอิงข้อมูลตาม TPMAP/จปฐ.	1.1 โครงการวิจัยได้ดำเนินการค้นหาและสอบถามคนจน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMAP/จปฐ. ครบ 1,309 คร้วเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,663 คร้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 1.2 ในระยะที่ 2 โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบถามคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) ซึ่งมีการสอบถามซ้ำ คร้วเรือนในระยะที่ 1 และค้นหาคร้วเรือนใหม่ จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) ตำบลบึง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จำนวน 121 คร้วเรือน 2) ตำบลปากอ อำเภอนามน จำนวน 99 คร้วเรือน 3) ตำบลเสนางคณิคม อำเภอสนางคณิคม จำนวน 130 คร้วเรือน 4) ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 67 คร้วเรือน และ 5) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จำนวน 88 คร้วเรือน โดยพบคร้วเรือนยากจนรวมทั้งระยะที่ 1 และ 2 รวม 4,168 คร้วเรือน จำนวนประชากร 18,253 คน คิดเป็นร้อยละ 3.39 ของคร้วเรือน และประชากรคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ โดยเมื่อจัดกลุ่มระดับความยากจนและสอบถามข้อมูลซ้ำแล้ว พบว่ากลุ่มคร้วเรือนยากจนเป้าหมายของโครงการในระยะที่ 2 มีจำนวน 4,155 คร้วเรือน
2. ได้ระบบฐานข้อมูลคร้วเรือนยากจนในระดับพื้นที่ จากการวิเคราะห์ทุน	1. โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลในระบบฐานข้อมูลคร้วเรือนยากจนในระดับพื้นที่ และมีการ Cleansing ข้อมูลในระบบ โดย

OKR 1 ปี	ผลการดำเนินการ
5 ด้าน ที่มีความแม่นยำ อย่างน้อย 1 ชุด	การตรวจสอบเปรียบเทียบทั้งในระบบ Livingonnewpace และ pppconnect 2. โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนในระบบ Livingonnewpace ซึ่งทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของประชากร และครัวเรือนที่มีผู้เสียชีวิตเป็นปัจจุบันที่สุด ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำ 1 ชุดข้อมูล 3. การดำเนินงานพัฒนาฐานข้อมูลในระดับพื้นที่ที่มาจากความต้องการของพื้นที่
3. มีการส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนจากระบบฐานข้อมูลไปสู่กลไกความร่วมมือแก้ไขปัญหาคความยากจน 100%	โครงการส่งต่อสารสนเทศข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ประมวลระดับความยากจน 4 ระดับ ให้กับหน่วยงานภาครัฐ และหาหรือความร่วมมือโดยตรงกับภาคีในพื้นที่นำร่องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางที่ชัดเจนในการวางแผนช่วยเหลือครัวเรือนยากจนและบูรณาการความร่วมมือโดยใช้โมเดล “ถั่วตัด” ที่สร้างความร่วมมือระหว่าง 4 ท คือ ท้องทุ่ง ท้องถิ่น ท้องที่ และทีมวิจัย โดยนำส่งข้อมูลอย่างเป็นทางการ ไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน โดยมีหน่วยงานความร่วมมือทั้งในการทำงานพัฒนาและการสังคสมเคราะห์ โดยในระดับจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดได้นำข้อมูลไปบูรณาการภายใต้โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลชุมชน
4. มีระบบส่งต่อความช่วยเหลือและติดตามที่มีประสิทธิภาพ อย่างน้อย 3 ระบบ/ด้านการช่วยเหลือ	โครงการมีระบบส่งต่อความช่วยเหลือและติดตามความช่วยเหลือดังนี้ 4.1 ระบบ Monitor กลุ่มคนจน ผ่านการใช้ระบบสารสนเทศ Livingonnewpace และ pppconnect และการบันทึกข้อมูลการส่งต่อความช่วยเหลือและการติดตามความช่วยเหลือในรูปแบบไฟล์ Excel 4.2 ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ 1) แบบเป็นทางการ โดยนำส่งจดหมายราชการของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน และโครงการวิจัยในพื้นที่ 2 โครงการ 2) ระบบส่งต่อความช่วยเหลือที่ไม่เป็นทางการ โครงการใช้ทุนทางสังคมกับหน่วยงานราชการ ส่งต่อเพื่อให้ความช่วยเหลือกรณีเร่งด่วน ให้คนจนเป้าหมายได้รับความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที 3) ดำเนินการกรอกข้อมูลในระบบ Feedback Loop ของ Livingonnewpace ทำให้ได้ข้อมูลความช่วยเหลือกลุ่มครัวเรือนยากจนในพื้นที่ชุมชนเมือง 1 ชุดข้อมูล

OKR 1 ปี	ผลการดำเนินการ																														
5. จำนวนคนจนได้รับความช่วยเหลือหรือได้รับการพัฒนาอาชีพ ไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ของคนจนเป้าหมาย	คนจนเป้าหมายของโครงการแบ่งเป็น 4 ระดับ และ 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มที่ต้องสงเคราะห์เพียงอย่างเดียวและกลุ่มที่สามารถพัฒนาอาชีพได้ โดยโครงการตั้งเป้าหมายความช่วยเหลือด้านการพัฒนาอาชีพคิดเป็นจำนวนร้อยละ 80 ของครัวเรือนในพื้นที่โมเดลแก๊จนที่ได้รับการสำรวจว่ามีความต้องการเข้าร่วมโครงการ โดยมีผู้เข้าร่วมโครงการรวมร้อยละ 77.93 กลุ่มคนจนเป้าหมายในพื้นที่โมเดลแก๊จน <table><tr><th rowspan="2">พื้นที่</th><th rowspan="2">จำนวนรวม</th><th colspan="2">กลุ่มเป้าหมาย</th></tr><tr><th>ความต้องการเข้าร่วมโครงการ</th><th>จำนวนครัวเรือนที่เข้าร่วม</th></tr><tr><td>เมืองอำนาจเจริญ (เขตเทศบาล)</td><td>197</td><td>120</td><td>97</td></tr><tr><td>ชานุมาน (ตำบลปากอ)</td><td>181</td><td>101</td><td>-</td></tr><tr><td>พนา (ตำบลพนา)</td><td>95</td><td>22</td><td>Na</td></tr><tr><td>ปทุมราช (ตำบลหนองข่า)</td><td>128</td><td>34</td><td>na</td></tr><tr><td>เสนางคนิคม (ตำบลเสนางคนิคม)</td><td>264</td><td>252</td><td>129</td></tr><tr><td colspan="2">รวมครัวเรือนเป้าหมาย (865)</td><td>277</td><td>226 คิดเป็นร้อยละ 81.58</td></tr></table> หน่วย: ครัวเรือน โครงการได้ดำเนินการทำโครงการ OM ในพื้นที่เป้าหมายเฉพาะตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม และชุมชนในเขตเทศบาลเมือง รวมจำนวนทั้งสิ้น 459 ครัวเรือน มีผู้เข้าร่วมโครงการ OM เมฆารอและและการลงทุนอาชีพ ซึ่งเป็นการพัฒนาอาชีพและการทำสวัสดิการในชุมชนเมือง จำนวน 97 ครัวเรือน และโครงการ OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ จำนวน 129 ครัวเรือน รวม 226 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 81.58 ของครัวเรือนเป้าหมาย ผลการวิเคราะห์ภาพรวมการดำรงชีพอย่างยั่งยืน พบว่า ครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับการส่งเสริมอาชีพมีแนวโน้มมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยมีการส่งต่อความช่วยเหลือสำหรับกลุ่มสงเคราะห์และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่เป็นอย่างดี ทั้งนี้ การประเมินผลด้านรายได้ยังไม่ชัดเจนมากนัก แต่เห็นแนวโน้มการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นหรือการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนจากหลายกรณีศึกษาโดยประเมินจากการส่งเสริมโครงการในช่วง 2 เดือนสุดท้ายของโครงการระยะที่ 2 คิดเป็นมูลค่ารวม 348,950 บาท	พื้นที่	จำนวนรวม	กลุ่มเป้าหมาย		ความต้องการเข้าร่วมโครงการ	จำนวนครัวเรือนที่เข้าร่วม	เมืองอำนาจเจริญ (เขตเทศบาล)	197	120	97	ชานุมาน (ตำบลปากอ)	181	101	-	พนา (ตำบลพนา)	95	22	Na	ปทุมราช (ตำบลหนองข่า)	128	34	na	เสนางคนิคม (ตำบลเสนางคนิคม)	264	252	129	รวมครัวเรือนเป้าหมาย (865)		277	226 คิดเป็นร้อยละ 81.58
พื้นที่	จำนวนรวม			กลุ่มเป้าหมาย																											
		ความต้องการเข้าร่วมโครงการ	จำนวนครัวเรือนที่เข้าร่วม																												
เมืองอำนาจเจริญ (เขตเทศบาล)	197	120	97																												
ชานุมาน (ตำบลปากอ)	181	101	-																												
พนา (ตำบลพนา)	95	22	Na																												
ปทุมราช (ตำบลหนองข่า)	128	34	na																												
เสนางคนิคม (ตำบลเสนางคนิคม)	264	252	129																												
รวมครัวเรือนเป้าหมาย (865)		277	226 คิดเป็นร้อยละ 81.58																												

OKR 1 ปี	ผลการดำเนินการ
	ค่าเฉลี่ย 1,544 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็น 772 บาท ต่อเดือนต่อครัวเรือน เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยครัวเรือน 5,320.48 บาท/เดือน ค่าเฉลี่ยรายได้ที่เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 14.51
6. มีโมเดลแก๊จนที่ได้มีการออกแบบพัฒนาร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยการนำความรู้งานวิจัยผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทกลุ่มเป้าหมาย และสามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้ทีสอดคล้องกับบริบทของกลุ่มเป้าหมายจากปัญหาคนจนและทุน 5 ด้าน อย่างน้อย 3 โมเดล	โครงการได้พัฒนาโมเดลแก๊จนต่อยอดจากโครงการระยะที่ 1 และ OM ใหม่ โดยการนำความรู้งานวิจัยผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทกลุ่มเป้าหมาย และมีโมเดลที่สามารถเป็นต้นแบบขยายผลไปยังพื้นที่อื่นได้ รวม 3 โมเดล ได้แก่ 1. OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ 2. OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคนิคม ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม 3. OM “ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร” ตำบลปากอ อำเภอชานุมาน ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา และตำบลพนา อำเภอพนา รายละเอียดของแต่ละโมเดลอยู่ในแต่ละบท

เอกสารฉบับนี้ได้รับรอง
และเผยแพร่ผลงาน
โดย หน่วย บพท.

บทที่ 1

ความเป็นมา แนวคิด วิจัย และ บริบทอำนาจเจริญผ่านทุน 5 ด้าน

1.1 ความเป็นมา

ประเทศไทยถูกจัดระดับโดยธนาคารโลกให้อยู่ในกลุ่มประเทศรายได้ปานกลางระดับสูง มานับแต่ปี 2554 โดยพบว่าจำนวนคนยากจนในประเทศได้ลดลงไปอย่างมากตลอดช่วง 30 ปี จนเหลือไม่ถึงร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ โดยเมื่อ 1 กรกฎาคม 2563 ธนาคารโลก (World Bank) ได้รายงานการจัดอันดับรายได้ต่อหัว (GNI per Capita) ของประเทศต่างๆทั่วโลก โดยใช้ข้อมูลในปี 2562 ประเทศไทยถูกจัดอันดับอยู่ที่ 80 โลก และอันดับที่ 4 ของอาเซียน (รองจากสิงคโปร์ บรูไน และ มาเลเซีย) ประเทศไทยมีรายได้ต่อหัวเท่ากับ 7,260 ดอลลาร์สหรัฐ (ประมาณ 225,626 บาท) คิดเป็นรายได้เฉลี่ยของคนไทย (ทั้งคนไทยที่ทำงานในประเทศและต่างประเทศ) ใน 1 ปี มีรายได้ประมาณ 225,626 บาท หรือ 18,802 บาทต่อเดือน อย่างไรก็ตามตัวเลขดังกล่าว เป็นตัวเลขก่อนเกิดสถานการณ์โควิด-19 จากข้อมูลฐานข้อมูล TPMAP (ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า-Thai People Map and Analytics Platform) ปี 2562 พบว่า มีจำนวนคนจนทั้งหมดเหลือเพียง 983,316 คน (ร้อยละ 2.67%) จากจำนวนประชากร 36,893,084 คนกลุ่มฐานราก การลดลงของจำนวนคนจนดังกล่าว เป็นผลมาจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐบาลในแต่ละยุคที่ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยตลอด (NECTEC, 2563) อย่างไรก็ตาม ยังพบว่ามีคนยากจนขัดสนหรือคนจนขั้นแค่นในประเทศอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งพบในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด และพบอีกว่าความยากจนเหล่านี้มีความสลับซับซ้อนและมีความหลากหลายมิติมากขึ้น ซึ่งค่อนข้างยากที่จะดำเนินการแก้ไขให้เพื่อลดปัญหาดังกล่าวให้หมดสิ้นไป แม้ว่าภาคส่วนต่าง ๆ ได้พยายามดำเนินการด้วยโครงการต่าง ๆ มาโดยตลอด

บริบททั่วไปอำนาจเจริญ

จังหวัดอำนาจเจริญ มีประชากร ณ เดือนสิงหาคม 2563 จำนวนทั้งสิ้น 378,030 คน แบ่งเป็น ชาย 188,391 คน หญิง 189,639 คน มีจำนวนครัวเรือน 98,004 ครัวเรือน แบ่งเขตปกครองออกเป็น 7 อำเภอ 56 ตำบล 607 หมู่บ้าน อบต. 64 แห่ง แบ่งออกเป็น อบจ. 1 แห่ง / เทศบาลเมืองฯ 1 แห่ง / เทศบาลตำบล 23 แห่ง และ อบต. 39 แห่ง จากการทบทวนข้อมูลของจังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ณ ราคาประจำปี 2561 เท่ากับ 18,569 ล้านบาท มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดเฉลี่ยต่อคน (GPP Per Capita) เท่ากับ 65,742 บาท อยู่ในลำดับที่ 71 ของประเทศ (ปี 2559 ซึ่งอยู่ในลำดับ 73)

เมื่อพิจารณาโครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดอำนาจเจริญ ปี 2555 – 2559 จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ภาคการเกษตรและภาคบริการถือเป็นภาคเศรษฐกิจหลักของพื้นที่ แม้ประชาชนในจังหวัดจะมีรายได้มากขึ้นแต่ในภาพรวมกลับมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มากนักและขีดความสามารถในการแข่งขันในระดับประเทศยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ทั้งนี้หากพิจารณาข้อมูลด้านสัดส่วนคนจนและเส้นความยากจนจะพบว่า แม้ประชาชนจะมีการประกอบอาชีพค่อนข้างมาก แต่ยังมีรายได้ค่อนข้างต่ำ อาจเนื่องมาจากอาชีพหลักของประชาชนในจังหวัดคืออาชีพเกษตรกรรมที่มีรายได้ไม่แน่นอน ทำให้ภาพรวมของจังหวัดยังมีสัดส่วนคนยากจนสูง ในปี 2560 ประชากรจังหวัดอำนาจเจริญมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยประมาณเดือนละ 18,231 บาท ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 23,552 บาท และมีรายจ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน 16,575 บาท ซึ่งเมื่อดูจากสมดุลตัวเลขรายได้กับรายจ่ายแล้วแทบจะไม่มีเงินออมเลย ทว่าประชาชนกลับมีจำนวนหนี้สินเฉลี่ยมากถึง 226,032.61 บาท ต่อครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการก่อหนี้เพื่อใช้ในครัวเรือน (ร้อยละ 63.13) คือ ใช้อุปโภคบริโภคร้อยละ 39.59 ซื้อมา/ที่ดินร้อยละ 20.70 และหนี้เพื่อ

การศึกษาเพียงร้อยละ 2.84 เท่านั้น สำหรับนี้เพื่อใช้ในการลงทุนและอื่นๆ พบว่าเป็นหนี้ที่ใช้ทำการเกษตร ร้อยละ 25.33 และใช้ทำธุรกิจร้อยละ 10.77 จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสาเหตุของการเป็นหนี้ส่วนใหญ่ นำมาใช้ในครัวเรือน ซึ่งเป็นหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ แต่ในทางกลับกันการก่อหนี้เพื่อทำธุรกิจ และทำการเกษตรซึ่งเป็นการก่อหนี้เพื่อการลงทุนที่ก่อให้เกิดรายได้นั้นมีสัดส่วนที่น้อยกว่า ทำให้รายได้ของครัวเรือน กลับคืนมาน้อยแตกต่างกับหนี้สินที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ หนี้สินที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นหนี้ในระบบ (แผนพัฒนา จังหวัดอำนาจเจริญ พ.ศ.2561-2565 ฉบับบททวน 2565)

สภาพความยากจนจังหวัดอำนาจเจริญ

3.1 บริบทจังหวัดอำนาจเจริญ

จังหวัดอำนาจเจริญ จัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2536 โดยแยกออกจากจังหวัดอุบลราชธานี และจัดตั้งเป็นจังหวัดที่ 75 ของประเทศไทย ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 1,975,780 ไร่ หรือ 3,161.29 ตารางกิโลเมตร สภาพภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ลุ่มมีเนินเขาเตี้ยๆ ทอดยาวไปจรดจังหวัดอุบลราชธานี ที่อำเภอขามเฒ่า ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางเฉลี่ยประมาณ 68 เมตร (227 ฟุต) สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทรายและดินลูกรังบางส่วน มีลำน้ำสายใหญ่ไหลผ่าน ได้แก่ ลำเซบก และลำเซบาย โดยจังหวัดอำนาจเจริญมีจำนวนประชากร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2564 จำนวนทั้งสิ้น 376,350 คน แบ่งเป็น เพศชาย 187,122 คน เพศหญิง 189,228 คน จำนวนครัวเรือน 122,801 ครัวเรือน (ส่วนบริหารและพัฒนา เทคโนโลยีการทะเบียน, 2564)

จากการสำรวจของ TPMAF พบว่า ในปี 2561 มีคนจนเป้าหมาย จำนวน 5,279 คน (คนจน (จปฐ) ที่ไปลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐ) โดยครัวเรือนที่ได้รับการสำรวจ (จปฐ) จำนวน 85,339 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนยากจน 3,742 ครัวเรือน ในปี 2562 มีคนจนเป้าหมาย จำนวน 1,802 คน โดยครัวเรือนที่ได้รับการสำรวจ (จปฐ) จำนวน 85,548 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนยากจน 1,309 ครัวเรือน และในปี 2565 มีคนจนเป้าหมาย จำนวน 2,473 คน โดยครัวเรือนที่ได้รับการสำรวจ (จปฐ) จำนวน 85,228 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนยากจน 2,145 ครัวเรือน ดังตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 ภาพรวมคนจนในฐานข้อมูล TPMAF

ปี	ครัวเรือนที่ได้รับ การสำรวจ	ครัวเรือน ยากจน	คนที่ ได้รับ การสำรวจ	คน ยากจน	คนจน เป้าหมาย	อำเภอ						
						ขามเฒ่า	ปทุมราชวงศา	พนา	เมืองอำนาจเจริญ	ลืออำนาจ	เสนางคนิคม	หัวตะพาน
2561	85,339	3,742	247,152	14,907	5,279	484	16	243	1,314	578	1,069	1,575
2562	85,548	1,309	248,534	5,422	1,802	102	32	23	581	60	173	831
2565	85,228	2,145	239,177	6,871	2,473	187	14	260	423	10	506	1,073

* คนจน 1 คน มีปัญหาได้มากกว่า 1 ด้าน

ที่มา : ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (TPMAF)

ตารางที่ 1.2 ความยากจน 5 มิติ ในแต่ละอำเภอ

อำเภอ	ปี	คนจน เป้าหมาย	สุขภาพ	ความ เป็นอยู่	การศึกษา	รายได้	การเข้าถึง รัฐ
ชานุมาน	2561	484	58	33	389	21	0
	2562	102	59	10	3	31	0
	2565	187	1	75	95	15	1
ปทุมราชวงศา	2561	16	1	0	9	0	6
	2562	32	3	2	1	22	5
	2565	14	0	0	2	12	0
พนา	2561	243	20	6	8	216	0
	2562	23	2	2	4	18	0
	2565	260	0	0	0	260	0
เมืองอำนาจเจริญ	2561	1,314	121	35	1,049	133	0
	2562	581	18	39	329	197	5
	2565	423	144	19	11	258	0
ลืออำนาจ	2561	578	5	12	456	126	0
	2562	60	0	2	4	47	9
	2565	10	0	1	0	8	2
เสนางคนิคม	2561	1,069	260	420	142	506	4
	2562	173	5	16	16	137	0
	2565	506	88	117	104	265	0
ห้วยตะพาน	2561	1,575	20	684	720	212	0
	2562	831	0	8	753	72	0
	2565	1,073	241	234	289	500	10

* คนจน 1 คน มีปัญหาได้มากกว่า 1 ด้าน

ที่มา : ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (TPMAP)

พบว่าจังหวัดอำนาจเจริญมีสัดส่วนคนจนที่สูงมาก และมีค่าใช้จ่ายมาตรฐานขั้นต่ำสุดที่เพียงพอที่ทำให้จากแผนพัฒนาจังหวัดอำนาจเจริญ พ.ศ.2561-2565 (ฉบับทบทวน 2565) พบว่า ปัญหาความยากจนและภาระหนี้สินอยู่ในปัญหาลำดับที่ 4 ที่ประชาชนในจังหวัดมีความต้องการแก้ไข เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีรายได้หลักจากการขายผลผลิต และไม่มีอาชีพเสริมที่สร้างรายได้เพิ่มให้กับเกษตรกร ส่งผลให้ครัวเรือนมีรายได้ต่ำ แม้การพัฒนาในช่วงที่ผ่านมาทำให้จังหวัดก้าวหน้าไปในหลายด้าน ทั้งการสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ที่ทำให้จำนวนคนยากจนลดลง บริการทางการศึกษาและสาธารณสุขขยายทั่วถึงมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมนั้นมีความซับซ้อนและยังเป็นปัญหาท้าทายในหลายด้าน ทั้งความแตกต่างของรายได้ระหว่างกลุ่มประชากรในกลุ่มเกษตรกรรายย่อย อาชีพรายวัน ความแตกต่างของคุณภาพการบริการภาครัฐโดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล และในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่ได้รับบริการที่คุณภาพต่ำกว่า รวมทั้งข้อจำกัดในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล แม้ว่าปัญหาความยากจนมีแนวโน้มลดลงต่อเนื่องในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา แต่ยังมีคามจำเป็นต้องดำเนินการแก้ปัญหาในเรื่องการเข้าถึงบริการภาครัฐในกลุ่มเป้าหมายคนยากจนเรื้อรัง เพราะกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีโอกาสหลุดจากภาวะความยากจนได้ยากมาก จึงต้องมีการจัดสวัสดิการ

ทางสังคมอย่างเจาะจง (Targeting) กับกลุ่มนี้โดยเฉพาะเพื่อให้เกิดแก้ปัญหาความยากจนเรื้อรังและตัดวงจรความยากจน

ในความเห็นของภาคประชาสังคมจังหวัดอำนาจเจริญมองว่า แม้จังหวัดอำนาจเจริญจะได้รับการจัดตั้งมาเป็นจังหวัดมาตั้งแต่ปี 2536 แต่ปัญหาพื้นฐานในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมยังคงไม่ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งปัญหาความยากจน การมีรายได้น้อยและผลตอบแทนจากการผลิตในพื้นที่ต่ำ อันเป็นผลมาจากนโยบายการส่งเสริมพืชพาณิชย์ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนในการเพาะปลูกสูง แต่สินค้าเกษตรมีความผันผวน ถูกเอาเปรียบจากผู้ประกอบการ ประสบปัญหาขาดทุน จนกลายเป็นหนี้สินเรื้อรัง ประกอบกับประชาชนไม่มีความมั่นคงในการถือครองที่ดินและที่อยู่อาศัย (ณัฐวรรณ อารัมภวิโรจน์, 2557; คณะทำงานสนับสนุนการขับเคลื่อนธรรมนูญประชาชนคนอำนาจเจริญสู่เมืองธรรมเกษตร, 2556) สะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของปัจจัยเชิงโครงสร้างที่ส่งผลให้เกิดความยากจนในจังหวัด

กลไกการแก้ไขปัญหาในพื้นที่

ข้อมูลปัจจุบันนั้นพบว่าจังหวัดอำนาจเจริญมีกลไกและโครงการในการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจน ประกอบด้วย (1) การใช้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) โดยใช้เกณฑ์รายได้ต่ำกว่า 38,000 บาท/คน/ปี มาจัดแบ่งประเภทครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนที่พัฒนาได้ ครัวเรือนที่ต้องให้การสงเคราะห์ (2) การตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ศพ.จ.) จังหวัดอำนาจเจริญเพื่อกำกับนโยบายและทิศทางการทำงาน (3) การสร้างทีมปฏิบัติการตำบล เพื่อสร้างความเข้าใจและบูรณาการทีมปฏิบัติการตำบลให้เข้าถึงครัวเรือนยากจน ประกอบด้วย ปลัดตำบล พัฒนาการ ผู้นำชุมชน ครู กศน. เกษตรตำบล (4) การตรวจสอบข้อมูลและจำแนกครัวเรือนยากจนเป้าหมายทุกตำบล ภายใต้แนวคิด “ปฏิบัติการเคาะประตูบ้าน” พร้อมจัดทำสมุดบันทึกการแก้ไขปัญหาความยากจนรายครัวเรือน (Family Folder) (5) การจัดทำโครงการศึกษาทักษะฝีมือแรงงาน เพื่อค้นหาฝีมือแรงงานหรือความถนัดในอาชีพ การบริหารจัดการชีวิตของครัวเรือนยากจนเอง และสนับสนุนปัจจัยการผลิตให้แก่ครัวเรือน เป็นต้น และ (6) การติดตามสนับสนุนการขับเคลื่อนการดำเนินงาน ประเมินผลการดำเนินงาน สรุป รายงานผล และประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงาน โดยคณะกรรมการบริหารศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัด/อำเภอ (ศพ.จ./ศพ.อ.) และทีมปฏิบัติการตำบล แม้ว่ากลไกในระดับจังหวัดจะมีโครงการและกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นจำนวนมากและดำเนินงานต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน แต่ทว่าการแก้ไขปัญหาความยากจนก็ยังไม่หมดไป สาเหตุที่สำคัญคือการสั่งการแบบบนลงล่าง และกฎระเบียบราชการที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง การขาดแคลนผู้ปฏิบัติงานและการขาดความรู้ความเข้าใจในระดับปฏิบัติ ทำให้ราชการไม่เข้าใจปัญหาหรือแก้ไขปัญหาไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน และสาเหตุนโยบายของภาครัฐที่ไม่แน่นอนถูกปรับเปลี่ยนอยู่ตลอด

ในการดำเนินงานในระยะที่ 2 นี้ โครงการจึงให้ความสำคัญกับการสำรวจสอบถามข้อมูลคนจนในพื้นที่เป้าหมายโมเดลแก๊จน จำนวน 2 อำเภอให้ครบ 100 เปอร์เซ็นต์ โดยไม่ละเลยคนจนที่อาจจะมียอดตกหล่นหรือคนจนใหม่/คนจนอ่อนไหว/กลุ่มเปราะบางที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาโควิด-19 การส่งต่อข้อมูลและประสานความช่วยเหลือกับหน่วยงานที่รับผิดชอบทั้งในระดับพื้นที่ จังหวัด และส่วนกลาง รวมถึงภาคประชาสังคม เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับปัจเจกและปัญหาเชิงโครงสร้าง ผ่านการนำความรู้ งานวิจัย เชื่อมโยงและส่งต่อข้อมูลให้กับหน่วยงานภาคี กระทรวง โดยการพัฒนาระบบฐานข้อมูล (Big data) ของประเทศ ผสานกับการริเริ่มนวัตกรรมใหม่ๆ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจแก่คนจน ตลอดจนการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาตัวแบบปฏิบัติการแก๊จนให้เหมาะสมกับบริบทและศักยภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ เพื่อช่วยเหลือคนจนให้สามารถกลับเข้าสู่ระบบความช่วยเหลือและส่งต่อให้ได้มาก

ที่สุด กับทั้งหนุนเสริมศักยภาพคนจนและชุมชนในพื้นที่ที่ได้รับการต่อยอดและพัฒนาเพื่อสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตได้ด้วยตนเอง รวมถึงให้ข้อเสนอเชิงนโยบายหรือเชื่อมโยงให้เกิดแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เหมาะสมและใช้ได้จริงในระดับจังหวัดอำนาจเจริญเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต

ดังนั้นคำถามหลักของการวิจัยในระยะที่ 2 ซึ่งทีมวิจัยจะดำเนินการในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ พื้นที่อำเภอเมืองอำนาจเจริญ พื้นที่อำเภอเสนางคนิคม และ พื้นที่อำเภอพนา พื้นที่อำเภอปทุมราชวงศา และ อำเภอขามเฒ่า คือ 1) การต่อยอดการค้นหาและสอบทานข้อมูลคนจนที่ทำให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพครบทั้ง 100% จะมีระบบและกลไกอย่างไร? 2) การวิเคราะห์และส่งต่อความช่วยเหลือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนพื้นที่ส่วนจังหวัดและส่วนกลางอย่างมีประสิทธิภาพให้ได้ 100% จะมีระบบและกลไกอย่างไร? 3) จะมีโมเดลแก้จนแบบใดที่จะแก้ปัญหาความยากจนอย่างเบ็ดเสร็จและยั่งยืน? และ 4) ระบบการหนุนเสริมเพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย หรือเชื่อมโยงให้เกิดแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่/จังหวัดจะเป็นอย่างไร?

1.2 คำถามงานวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัย

คำถามงานวิจัย

- 1) การต่อยอดการค้นหาและสอบทานข้อมูลคนจนที่ทำให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพครบทั้ง 100% จะมีระบบและกลไกอย่างไร
- 2) การวิเคราะห์และส่งต่อความช่วยเหลือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนพื้นที่ ส่วนจังหวัดและส่วนกลางอย่างมีประสิทธิภาพให้ได้ 100% จะมีระบบและกลไกอย่างไร
- 3) จะมีโมเดลแก้จนแบบใดที่จะแก้ปัญหาความยากจนอย่างเบ็ดเสร็จและยั่งยืน
- 4) ระบบการหนุนเสริมเพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย หรือเชื่อมโยงให้เกิดแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่/จังหวัดจะเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อพัฒนาระบบและกลไกในการค้นหาและสอบทานข้อมูลคนจนในพื้นที่เป้าหมายจำนวน 5 อำเภอ (พื้นที่อำเภอเมืองอำนาจเจริญ พื้นที่อำเภอเสนางคนิคม พื้นที่อำเภอพนา พื้นที่อำเภอปทุมราชวงศา และ อำเภอขามเฒ่า) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพและครบถ้วนร้อยละ 100
- 2) เพื่อวิเคราะห์และส่งต่อความช่วยเหลือครัวเรือนคนจนเป้าหมายกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนพื้นที่ ส่วนจังหวัดและส่วนกลางให้ได้ร้อยละ 100 รวมทั้งพัฒนาระบบและกลไกในการส่งต่อความช่วยเหลือกับหน่วยงานที่มีประสิทธิภาพ
- 3) เพื่อพัฒนาโมเดลแก้จนที่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาความยากจนอย่างเบ็ดเสร็จและยั่งยืนโดยผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อช่วยเหลือคนจนให้สามารถออกจากความยากจนได้อย่างยั่งยืน
- 4) เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายหรือเชื่อมโยงให้เกิดแผนพัฒนาเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เหมาะสมและใช้ได้จริงในระดับพื้นที่/จังหวัดอำนาจเจริญ

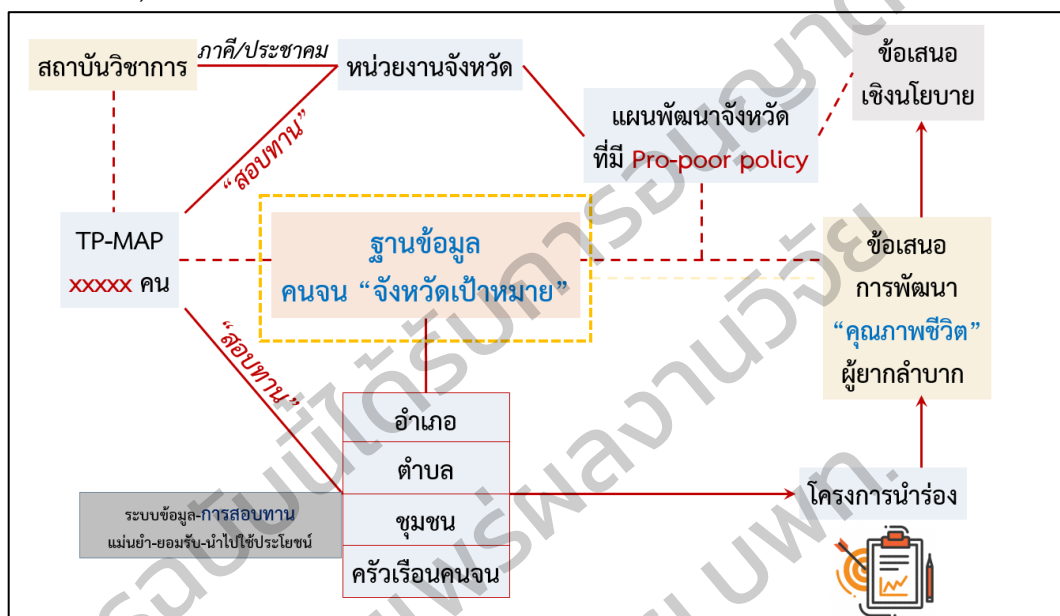
สมมติฐานงานวิจัย

- 1) ความยากจนไม่ได้เกิดจากพฤติกรรมส่วนบุคคลแต่เกิดจากโครงสร้างการพัฒนาที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ การแก้ไขปัญหาความยากจน จึงไม่สามารถใช้การแก้ปัญหาแบบสูตรสำเร็จรูปแบบเดียวได้

2) ข้อมูลจะต้องถูกนำไปใช้ โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคมและท้องถิ่น ข้อมูลประกอบการแก้ปัญหาที่มีความเป็นพลวัต ต่อเนื่อง แก้ไข ปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทและเวลา

กรอบแนวคิดการดำเนินการวิจัย

สำหรับโครงการระยะที่ 2 นี้จะเป็นการนำข้อมูลมาใช้ในการกำหนดนโยบายแนวทางแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่นำร่องสองพื้นที่เดิมคืออำเภอเสนางคนิคมและอำเภอเมืองอำนาจเจริญ และเพิ่มอีกพื้นที่คืออำเภอพนา อำเภอขามุนาม และ อำเภอปทุมราชวงศา รวมทั้งนำข้อมูลมาวางแผนการช่วยเหลือและส่งต่อข้อมูลคนจนให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยเหลือคนจนต่อไปในแต่ละระดับ โดยโครงการจะดำเนินการตามกรอบที่กำหนดโดยทีมกลาง (ดังแผนภาพนี้)

ภาพที่ 1.1 กรอบการทำงานภาพรวมโครงการ
ที่มา: แมน บุโรทการนนท์ (2564)

1.3 แนวคิด ทฤษฎี และสมมติฐานงานวิจัย

1.3.1 พลังข้อมูลเพื่อกำหนดนโยบาย

Devine et al., (2004) กล่าวว่าความสามารถในการวางแผนสำคัญเพื่อทำให้องค์กรอยู่รอดอย่างมีประสิทธิภาพคือการใช้ข้อมูล (Data) เพื่อกำหนดทางเลือกต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากร การมีข้อมูลที่รอบคอบ ชัดเจน ถูกต้องตามบริบทเหมาะสมกับเวลาจะทำให้นโยบายและแผนงานสร้างความสำเร็จได้ ส่วน Serajuddin et al. (2015) อธิบายว่า “การขาดแคลนข้อมูล” (Data deprivation) ของประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากถึง 77 ประเทศจาก 155 ประเทศที่ธนาคารโลกได้สำรวจระหว่างปี ค.ศ. 2002-2011 การฐานขาดข้อมูลเกี่ยวกับความยากจนได้ส่งผลให้การประเมินเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อการลดความยากจนทำได้ยากมากหรือแทบไม่ได้เลยในประเทศเหล่านี้ ที่แย่ไปกว่านั้นคือในพื้นที่วิกฤติด้านความยากจนมากนั้นกลับแทบไม่มีข้อมูลให้นักวางแผนใช้กันเลยโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลระดับปัจเจกบุคคลหรือรายครัวเรือนคนจน เช่น ทรัพย์สิน การบริโภค ทำให้ผู้กำหนดนโยบายไม่สามารถกำหนดแนวทางเชิงนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนได้ตรงจุดได้ เช่น ความยากจนระหว่างเพศหญิงและชาย การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่ส่งผลต่อแหล่งทรัพยากรน้ำ การศึกษา สุขภาพ ความมั่นคงทางอาหาร และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน จากฐานข้อมูลว่าด้วยการแก้ไข

ปัญหาความยากจนทั่วโลก พบว่าครัวเรือนคนจนมักเป็นครัวเรือนที่มีความเป็นชายขอบขอบสังคม ไม่มีสิทธิมีเสียง ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลสำคัญของครัวเรือนคนจนในพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ผู้กำหนดนโยบายสามารถจัดวางตำแหน่งของพวกเขาในกระบวนการทางนโยบายและจัดสรรทรัพยากรให้กับพวกเขาได้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของพวกเขาได้มากขึ้นและในระยะยาวจะสามารถส่งเสริมให้กลุ่มคนจนสามารถหลุดจากความยากไร้ได้

ยกตัวอย่างการนำฐานข้อมูลมาใช้ในการกำหนดแนวคิดและสร้างตัวชี้วัดความยากจนของธนาคารโลก โดยธนาคารโลกได้ใช้ข้อมูลด้านประชากรจากสำรวจครัวเรือนคนจนยากไร้และคนจนระดับพอไปได้ (extreme and moderate poverty) ใน 89 ประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลก และนำข้อมูลมานิยามความหมายความยากจนได้แก่คนจนคือคนที่มียาได้ต่ำกว่า \$1.90 and between \$1.90 and \$3.10 ต่อวัน (ปี ค.ศ. 2013) และจากฐานข้อมูลดังกล่าวพบว่าครัวเรือนคนจนส่วนใหญ่ของกลุ่มคนยากไร้ (80%) อาศัยในชนบท ส่วนคนจนระดับพอไปได้มีจำนวนประมาณ 70% ที่อาศัยในชนบท และมากกว่า 45% ของกลุ่มคนยากไร้เป็นคนที่อายุต่ำกว่า 15 ปี เกือบ 60% ของครัวเรือนมีสมาชิกอาศัยรวมกันในบ้านจำนวนมากกว่า 3 คนหรือมากกว่านั้น ข้อมูลเผยให้เห็นว่าความยากจนแบบยากไร้และพอจะมีอยู่มีกินมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ สุขภาวะ และการศึกษา (Castañeda et al., 2016) ส่วน Höchtl et al., (2016) ชี้ว่ากระแสทิศทางเชิงนโยบายการเมือง การพัฒนาและเทคโนโลยีเพื่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา เช่น การบริการของภาครัฐด้วยระบบออนไลน์ (e-government) แม้จะเป็นที่สนใจและยอมรับกันโดยทั่วไปแต่สิ่งที่ยังล้าหลังและแทบจะไม่มีใครพูดถึงหรือให้ความสำคัญเพื่อนำมาใช้เป็นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือการใช้ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ในการขับเคลื่อนสังคม ดังนั้นการขับเคลื่อนนโยบายของภาครัฐเพื่อบริการประชาชนจำต้องให้ความสนใจการนำฐานข้อมูลขนาดใหญ่มาใช้

Van Ooijen et al. (2019) เสนอว่าข้อมูลจะสร้างประโยชน์ให้กับภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ ในการนำมาวางแผนเป็นอย่างมาก หากรัฐบาลและภาคส่วนให้ความสำคัญการพัฒนาระบบดิจิทัลในการทำงาน โดยเสนอแนวคิดการขับเคลื่อนภาครัฐด้วยข้อมูล (A data-driven public sector (DDPS) โดยเน้นย้ำว่าข้อมูลคือสินทรัพย์สำคัญที่สามารถนำมาบูรณาการกับนโยบายเพื่อการตัดสินใจ การส่งต่อบริการให้กับประชาชน การจัดการองค์การและการพัฒนานวัตกรรม กรอบคิดและขั้นตอนในการนำข้อมูลมาขับเคลื่อนการทำงาน ได้แก่ 1) การตั้งเป้าประสงค์และการวางแผนโดยตระหนักว่าข้อมูลต้องมีบทบาทในการออกแบบนโยบาย การนำนโยบายไปใช้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการคาดการณ์ความต้องการ 2) การส่งต่อข้อมูลโดยการใช้ข้อมูลเพื่อเป็นฐานและปรับปรุงนโยบาย การตอบสนองต่อนโยบายและการบริการสาธารณะ และ 3) การนำข้อมูลมาใช้ประเมินผลและติดตามการทำงานโดยการนำมาพัฒนาตัวชี้วัดการทำงาน การตรวจสอบกระบวนการตัดสินใจและผลสำเร็จ

Hogan (2005) ศึกษาประสิทธิภาพของการใช้ข้อมูลกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาเมืองอริโซนาสหรัฐอเมริกาของภาครัฐ พบว่าผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารระดับต่าง ๆ และผู้นำในองค์กรต้องการเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้อง ตรงเวลา และเป็นข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์บนฐานของบริบทพื้นที่ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในพื้นที่ เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถใช้ข้อมูลประกอบการทำงานอย่างสอดคล้องกับข้อมูล เช่น การริเริ่มโครงการและแนวทางการบริการภาคประชาชน ส่วน van Halderen et al., (2021) ชี้ว่าเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals-SDG) จะทำได้นั้นส่วนสำคัญมาจากการที่แต่ละประเทศใช้ข้อมูลจากการรวบรวมทั่วโลก ได้แก่ ข้อมูลระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ข้อมูลด้านประชากร ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ข้อมูลเกี่ยวกับการสำรวจและสังเกตการณ์การเปลี่ยนแปลงประกอบการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงาน ซึ่งพบว่าในหลายประเทศ เช่น ฟิลิปปินส์ประสบผลสำเร็จในการใช้ข้อมูล

สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในการวางแผนการพัฒนาเป็นอย่างดี ส่วน Levinsohn (2003) เสนอว่าแหล่งทุนขนาดใหญ่ เช่น ธนาคารโลกหรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศที่สนับสนุนทุนการพัฒนาในประเทศโลกที่สาม ควรกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาด้วยการสร้างเงื่อนไขให้ประเทศเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการใช้ข้อมูลในการประเมินความสำเร็จของโครงการ เช่น ข้อมูลการพัฒนาตัวชี้วัดการเปลี่ยนแปลงสู่การมีชีวิตที่ดีขึ้นและการระบุกลุ่มคนจน

นอกจากนี้ ภายใต้อายุเทคโนโลยีดิจิทัลที่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างหลากหลาย การใช้ข้อมูลต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันล้วนผูกกับข้อมูลส่วนตัวที่อยู่กับระบบอิเล็กทรอนิกส์และหมายเลขโทรศัพท์มือถือ ซึ่งทำให้ผู้คนมีทั้งความยากง่ายในการใช้เครื่องมือเหล่านี้แตกต่างกันไป การเติบโตของข้อมูลต่าง ๆ ที่สูง ทำให้หลายหน่วยงานมีความพยายามในการผูกเชื่อมโยงข้อมูล (Data) ให้ตอบสนองกับกลไกการทำงานเพื่อให้เกิดการทำงานที่เชื่อมประสานอย่างมีประสิทธิภาพเหมือนกับประเทศมหาอำนาจหลายประเทศ อย่างไรก็ตาม หน่วยงานภาครัฐของไทยต่างก็ยังมีข้อมูลแบบแยกส่วน จัดเก็บไม่เป็นระบบ และไม่สามารถที่เชื่อมข้อมูลของแต่ละหน่วยงานให้เป็นระบบเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อดีของการเชื่อมระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนในระดับพื้นที่ส่วนบุคคลเข้าด้วยกันและเกิดการประมวลผลวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรวดเร็วทันที่ จะทำให้ภาครัฐดำเนินการพัฒนาในส่วนงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างทันที่

1.3.2 การเสริมพลังความเข้มแข็ง

การเสริมพลังความเข้มแข็ง (Empowerment) เป็นกระบวนการที่ผู้คนใช้ในการเพิ่มขีดความสามารถในชีวิต เพื่อให้หลุดออกจากปัจจัยที่ควบคุมการใช้ชีวิตและการตัดสินใจที่ร่ายรอบพวกเขา เพื่อเพิ่มทรัพยากรและคุณภาพชีวิตและเพื่อใช้ในการเสริมสร้างศักยภาพในการเข้าถึงสิ่งที่จำเป็น หุ่นส่วน เครือข่าย และส่งเสียงสิ่งที่ต้องการออกไปให้เชื่อว่าพวกเขามีศักยภาพที่จะกระทำการในสิ่งต่าง ๆ ได้ ปัจจุบันมีการใช้การเสริมพลังและเชื่อมโยงกับการพัฒนาสังคมมากขึ้น เช่นในกลุ่มคนยากจน เยาวชน ผู้สูงอายุ คนพิการ ชนพื้นเมืองและคนชายขอบ การขจัดความยากจน การเสริมพลังจึงเป็นกุญแจสำคัญหนึ่งในการพัฒนาที่ยั่งยืนรวมถึงเป็นกระบวนการที่มีคุณค่าในตัวเอง (DESA, UN)¹ ในการทำงานของสหประชาชาติ แนวคิดการเสริมพลังถูกนำมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มเปราะบาง

แนวคิดการเสริมพลังได้รับการกล่าวถึงในช่วงต้นทศวรรษ 1970 โดยกระบวนการเสริมพลังที่ได้รับการอ้างอิงมากคืองานของ Paulo Freire ในงานที่ชื่อ ‘การศึกษาของผู้ถูกกดขี่’ (Pedagogy of the Oppressed, 1968) (นงพิมล นิมิตรอนันท์ และคณะ 2563) การเสริมพลังเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาให้บุคคลเกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง สามารถนำมาพัฒนาตนเองและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการเสริมพลังอำนาจ เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลกลุ่มคนหรือชุมชนให้มีพลังเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต ของตนได้อย่างเหมาะสมตามสภาพสังคมที่ตนอยู่ส่งผลให้บุคคลกลุ่มคนหรือชุมชน มีความเชื่อมั่นในตนเอง รู้สึว่าตนเองมีคุณค่าและสามารถดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองออกมาใช้ สามารถสร้างความภาคภูมิใจในตนเอง กล้าแสดงพลังต่อต้านอิทธิพลต่าง ๆ ในการสร้างจิตสำนึกใหม่ที่เกิดจากความเชื่อมั่นภายในตนเอง สามารถจัดการกับสถานการณ์และปัญหาของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาตนเอง สังคมและชุมชนได้อย่างยั่งยืน (วรรณไพร แยมมา และสุพัตรา นุตรักษ์, 2562)

พินทุสร โพธิ์อุไร (2562: 69-70) กล่าวว่า โดยทั่วไปการเสริมพลังเป็นกระบวนการกลุ่ม เนื่องจากการทำกับผู้นำอำนาจในเชิงเดี่ยวมักไม่ประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุที่ผู้นำอำนาจเพียงลำพังมักขาดความมั่นใจในตัวเอง ดังนั้นจึงไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ กระบวนการเสริมพลังมักใช้ได้ผลกับกลุ่มหรือชุมชน

¹ <https://www.un.org/esa/socdev/ngo/outreachmaterials/empowerment-booklet.pdf>

เพื่อให้เกิดอำนาจของกลุ่มที่แสดงถึงความเชื่อมั่นมากขึ้น และหัวใจสำคัญของการเสริมพลังเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง ก็คือการให้ออกาสกับคนที่ด้อยโอกาสได้เรียนรู้ในปัญหาของตนเอง แม้บางครั้งอาจต้องเผชิญกับอุปสรรคที่ไม่สามารถ นำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนาได้ แต่อย่างน้อยกระบวนการเรียนรู้จะเป็นจุดเริ่มต้นในการรับรู้ว่าคุณค่าของตนเองมีพลังอำนาจและสามารถใช้พลังดังกล่าวเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

การเสริมพลังจะต้องเริ่มจากการมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะผู้ที่ถูกเสริมพลังมักมองว่าตัวเองเป็นคนไร้คุณค่าไร้ความสามารถ ส่วนหนึ่งเกิดจาก กระบวนการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่มีสถานะสูงกว่า ทำให้เกิดการกดทับกับคนบางกลุ่มจนทำให้มองว่า ตนเองเป็นผู้ต่ำต้อยด้อยค่า ไม่สามารถคิดหรือทำอะไรเพื่อการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองได้ นอกจากนี้ต้อง พึงพาผู้อื่น (Freire, 1972; 1986; Leverack, 2006 อ้างใน พินทุสร โพธิ์อุไร 2562: 69-70) การเสริมพลังเป็นกระบวนการที่มักใช้กับผู้ไร้อำนาจ โดยการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันเสริมพลัง ผ่านกิจกรรมสารเสวนาเพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพของตนเองและเพิ่มความเชื่อมั่นรับรู้ความสามารถที่ตนเองมีและใช้ความสามารถในการควบคุมวิถีชีวิตของตนเองที่มีผลต่อการสร้างเสริมสุขภาพ การเสริมพลังชุมชนจึงเป็นเสมือนกระบวนการหรือกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่มักถูกมองว่าไร้อำนาจให้ลุกขึ้นมาใช้อำนาจที่มีอยู่ในตัวบุคคลและชุมชนสำหรับการจัดการและควบคุมอนาคตของชุมชน เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตามที่ชุมชนปรารถนา (Wallenstein, 1993 อ้างใน พินทุสร โพธิ์อุไร 2562: 69-70) การเสริมพลังจึงเป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนได้ลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง อันจะทำให้พวกเขาได้เรียนรู้จากการลงมือทำและยังลงมือปฏิบัติยังเสริมพลังให้เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว (Thasniyom, 2011 อ้างใน พินทุสร โพธิ์อุไร 2562: 69-70) (พินทุสร โพธิ์อุไร 2562: 69-70)

1.3.3 โครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net-SSN)

ความหมายของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมมีหลากหลายแนวและถูกนำไปใช้ในหลายบริบท ในด้านหนึ่งแนวคิดนี้ให้ความสำคัญมากต่อคนจนยากไร้ กลุ่มคนค้นเค้น กลุ่มคนเปราะบาง ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและครัวเรือน ทั้งในแง่การให้ความช่วยเหลือในรูปตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงินในระดับที่จะมีชีวิตอยู่ได้ (อาหาร ยา ลดค่าขนส่ง ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและการศึกษา เป็นต้น) เพื่อป้องกันให้คนกลุ่มนี้ไม่ล้มครืนลงมาหรือต้องจมปลักกับความยากไร้ไปตลอดชีวิต ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นการสร้างสวัสดิการให้กับคนจนอย่างครอบคลุมเพื่อให้คนจนสามารถเข้าถึงสวัสดิการได้อย่างทั่วถึงโดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มคนยากไร้ซึ่งมักเป็นกลุ่มคนที่คนหลุดจากระบบสวัสดิการต่าง ๆ ทั่วไปที่รัฐจัดเตรียมให้ ระบบตาข่ายความปลอดภัยทางสังคมจึงเป็นตาข่ายขั้นสุดท้ายที่ทำหน้าที่รองรับกลุ่มยากจนค้นเค้นที่สุดในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในบริบทความท้าทายหรือวิกฤติทางเศรษฐกิจหรือธรรมชาติใด พวกเขาก็ยังจะมีความปลอดภัยรองรับหนุนเสริมช่วยเหลือได้โดยทั่วถึงและเข้าถึงสวัสดิการได้ง่าย โดยเน้นการทำงานร่วมกันของกลุ่มองค์กรในสังคมเพื่อสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมซึ่งถือเป็นสิทธิที่คนจนคนด้อยโอกาสในสังคมที่พึงได้รับถ้วนหน้า

ณรงค์ เพชรประเสริฐ และ คณะ (2542) กล่าวว่าแนวคิดโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมถือกำเนิดจากบริบทการพัฒนาตามแนวเสรีนิยมและโลกาภิวัตน์ที่เน้นการทำงานของทุนและกลไกตลาดที่เห็นว่าการช่วยเหลือคนจนในสังคมผ่านรัฐสวัสดิการรังแต่จะทำให้คนพึ่งพารัฐมากไปจนไม่ทำงาน แต่บริบทภาวะตกต่ำหรือวิกฤติทางเศรษฐกิจทำให้กลุ่มคนจนที่สุดไม่สามารถปรับตัวได้หรืออยู่ไม่ได้ ดังนั้นในอีกกระแสหนึ่งก็เห็นว่าการไม่มีสวัสดิการรองรับทำให้คนกลุ่มเหล่านี้อยู่เป็นปัญหาในสังคมและเศรษฐกิจเพราะเป็นกลุ่มที่ไม่มีศักยภาพพอที่จะช่วยเหลือตนเองได้เนื่องจากมีข้อจำกัดต่าง ๆ มากมาย ดังนั้นการสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมจึงจำเป็นต้องพัฒนาขึ้นมาเพื่อประคับประคองช่วยเหลือคนกลุ่มที่ยากไร้ยากค้นเค้นหรือคนที่เปราะบางให้พอจะลืมตาอ้าปากผ่านการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual help) ได้ใน 3 ด้านได้แก่ การ

บริการสังคม (เช่น การศึกษา สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน) การประกันสังคม (เช่น ประกันเจ็บป่วยทุพพลภาพ ว่างาน เป็นต้น) และสังคมสงเคราะห์ (คือการช่วยเหลือคนด้อยโอกาส ด้อยความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเอง) ซึ่งทั้งรัฐและชุมชนต้องร่วมกันทำและรัฐต้องทำหน้าที่เสริมหนุนให้ชุมชนเป็นตัวตั้งในการพัฒนาโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมบนฐานทุนทางความรู้ ทุนทางสังคม (ครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้านคนในชุมชน วัด) ภูมิปัญญาและทรัพยากรของชุมชน เช่น การเข้าถึงแหล่งเงินทุน การมีเงินออม การดูแลคนป่วย

World Bank (1992) ระบุว่าโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมเกิดจากการช่วยเหลือคนในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ หมายถึงถึงกองทุนต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเยียวยา เพื่อรักษารายได้และป้องกันคนกลุ่มนี้จากความผันผวนทางเศรษฐกิจและจุดหักเหสำคัญที่เกิดขึ้นในครอบครัว เช่น การสูญเสียชีวิตของหัวหน้าครัวเรือน การมีภาระพึ่งพิงของผู้สูงอายุ เช่น การช่วยเหลือรายได้ อาหาร และการจ้างงาน การให้สวัสดิการบุตรหลานของครอบครัว ภัยแล้งน้ำท่วมที่ทำลายพืชผลการเกษตรหรือปศุสัตว์ ส่วน ESCAP (1999) ชี้ว่าแนวคิดนี้ไม่จำเป็นต้องเน้นกลุ่มคนจนยากไร้อย่างเดียว ต้องเน้นกลุ่มที่มีความเปราะบางในบางครั้งบางคราว เช่น กลุ่มคนที่กลายเป็นคนจนหรือคนยากไร้ได้แบบกะทันหันอันเกิดจากภัยพิบัติหรือความผันผวนทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ส่วนองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization) (2001) ให้ความหมายของโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมจากมิติความมั่นคงทางสังคม (Social security) ที่ครอบคลุมการประกันทางสังคม (Social insurance) เพื่อปกป้องคนในสังคมผ่านชุดสวัสดิการสาธารณะต่าง ๆ เช่น การช่วยเหลือด้านรายได้จากภาวะที่คนจนตกงาน เจ็บป่วย ตั้งครรภ์ อุบัติเหตุจากการทำงาน ชราภาพ การเสียชีวิตของผู้หาเลี้ยงครอบครัว

สำหรับประเทศไทยโดยสำนักเศรษฐกิจการคลัง (2546) อิงรูปแบบของ World Bank ให้ความหมายของ Social Safety Net ว่า “เป็นระบบโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคมซึ่งเป็นระบบที่เกิดขึ้นมาเพื่อให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยเน้นให้ความช่วยเหลือประชาชนกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างงาน กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม และกลุ่มผู้ยากจนทั่วไป ตลอดจนบรรเทาความเดือนร้อนและบรรเทาผลกระทบทางสังคมจากปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้น และเตรียมความพร้อมสำหรับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อเป็นการประกันมาตรฐานการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชน” โดยแบ่งกลุ่มคนออกเป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มระบบประกันรายได้สำหรับคนหลังเกษียณอายุ ซึ่งมี 3 ชั้น คือ 1. ระบบประกันสังคม (Social Security System) หมายถึง โครงการบำเหน็จบำนาญแบบบังคับ 2. ระบบการออมแบบผูกพันโดยบังคับ (Compulsory Contractual/ Saving) หมายถึง โครงการบำเหน็จบำนาญแบบบังคับ ซึ่งฝ่ายลูกจ้างและฝ่ายนายจ้างต้องจ่ายเงินสะสม/เงินสมทบตามอัตราที่กำหนด (Defined Contribution) และ 3. ระบบการออมแบบผูกพันโดยสมัครใจ (Voluntary Contractual Saving) หมายถึง โครงการออมเพื่อการชราภาพแบบสมัครใจ

2. กลุ่มคนภายใต้ระบบสวัสดิการสังคม (Social Welfare) ที่เน้นการช่วยเหลือคนยากไร้ (รายได้น้อย คนด้อยโอกาสทางสังคมและคนยากจนทั่วไปที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเอง) สวัสดิการที่รัฐจัดหาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของคนเหล่านี้รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทในการสร้างสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันโดยรัฐหนุนเสริมงบประมาณใน 5 ด้านได้แก่ การศึกษา การสาธารณสุข การสังคมสงเคราะห์ การเคหะและชุมชน และการศาสนา วัฒนธรรม และนันทนาการ

1.3.4. การดำรงชีพ

แนวคิดการดำรงชีพ (livelihoods) ถูกนำมาใช้ในการทำความเข้าใจการปรับตัวของชาวนา การอยู่รอดของชาวบ้าน และการดำรงชีพของคนจน มุ่งเน้นการศึกษาไปที่ระดับครัวเรือน ให้ความสำคัญกับบทบาทของครัวเรือนในการแสวงหาทางเลือกในการอยู่รอดแม้ในบริบทของความขาดแคลน ตลอดจนความสามารถของคนจนในการปรับตัวและตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ช่วยให้การวิเคราะห์การตอบสนองของคนจนต่อเงื่อนไขเชิงโครงสร้างมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเห็นความเฉพาะเจาะจงของความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันในกลุ่มคนจนที่ต่างกัน คุณูปการที่สำคัญของแนวคิดการดำรงชีพ คือการเปลี่ยนโลกทัศน์การมองและนิยามปัญหาความยากจนและคนจนในแบบเดิม ที่มักพิจารณาคนจนเสมือนเหยื่อที่ไม่สามารถตอบโต้หรือกระทำการได้ หรือมองคนจนเป็นผู้ไม่รู้จักคิด เกียจคร้าน ไม่สู้ชีวิต เพิกเฉย ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุของความยากจน ซึ่งเป็นอคติที่ผิด เพราะในความเป็นจริง ความยากจนไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากอุปนิสัย หากแต่เป็นเงื่อนไขที่ประกอบไปด้วยหลายองค์ประกอบเชื่อมโยงกัน ทั้งความจน ความอ่อนแอทางกายภาพ การอยู่ห่างไกลและโดดเดี่ยว ความเปราะบางและการไร้ซึ่งอำนาจของคนจน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554, น.62, 67-68)

แนวคิดการดำรงชีพได้ถูกพัฒนาเป็นแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) โดย Robert Chambers and Gordon Conway กล่าวว่า การดำรงชีพอย่างยั่งยืนประกอบด้วย ความสามารถทรัพยากร (อาหาร, ทรัพยากร, การเข้าถึงสิทธิ และการเข้าถึงทรัพยากร) และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ คือ ความสามารถในการรับมือกับแรงกดดัน ความตึงเครียด และสามารถฟื้นคืนสภาพปกติได้อย่างยั่งยืน การสานต่อหรือเพิ่มความสามารถและทรัพยากรของตน จะทำให้สามารถสร้างโอกาสในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนสำหรับรุ่นต่อไปและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพอื่น ๆ ในระดับท้องถิ่น และระดับโลกทั้งในระยะสั้นและในระยะ (สุพัตรา โอทาศรี, 2554, น.50-51) ในขณะที่ Frank Ellis ได้ขยายความเข้าใจแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยเน้นให้เห็นมิติการเข้าถึง (Access) ทรัพยากรในการดำรงชีพ และศักยภาพการเข้าถึงทรัพยากรในด้านต่าง ๆ อีกทั้งให้น้ำหนักกับความสัมพันธ์ของทรัพยากร ประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนการเงิน ทุนทางกายภาพ และทุนทางสังคม ซึ่งถูกควบคุมโดยสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นตัวกำหนดการดำรงชีพในระดับปัจเจกบุคคลหรือในระดับครัวเรือน ซึ่งการดำรงชีพอย่างยั่งยืนจำเป็นจะต้องมีความยืดหยุ่นในการประยุกต์โดยอาศัยหลักคิด ดังนี้ (กิริติพร จูตะวิริยะ, 2557, น. 281-283)

- 1) คนเป็นศูนย์กลาง (People-centered) ให้ความสำคัญกับการวางคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา
- 2) องค์กรรวม (Holistic) มองว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันไม่แยกส่วนตามลักษณะทางกายภาพและสังคม
- 3) พลวัต (Dynamic) ค้นหาเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลง
- 4) สร้างอยู่บนฐานความเข้มแข็ง (Building on strengths) หลักการสำคัญอยู่ที่การเริ่มต้นวิเคราะห์ความเข้มแข็งมากกว่าความต้องการ ความสำนึกที่มีอยู่ในตัวของทุกคนจากความเข้มแข็งที่มีเครือข่ายทางสังคม
- 5) เชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro-micro links) แนวทางการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนต้องการที่จะเป็นจุดเชื่อมช่องว่างระหว่างระดับนโยบาย สถาบัน ถึงระดับชุมชนและรายบุคคล
- 6) ความยั่งยืน (Sustainability) เป็นการวางขอบเขตความยั่งยืนจากองค์ประกอบในหลายมิติเน้นสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน เศรษฐกิจที่ยั่งยืน สังคมที่ยั่งยืนและสถาบันที่ยั่งยืน

ทุน 5 ด้านในฐานยุทธศาสตร์การดำรงชีพ

แนวทางการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนถูกนำเสนออย่างเป็นรูปธรรมผ่าน Department for International Development: DFID วัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือการทำงานด้านการพัฒนาเพื่อลดปัญหาความยากจนของประชากรโลก โดยใช้เกณฑ์พิจารณาระดับความยั่งยืนของวิธีการดำรงชีพจากสภาพความยืดหยุ่นเมื่อเกิดผลกระทบ ลดการพึ่งพิงภายนอก รักษาเสถียรภาพของทรัพยากรไว้ได้นานโดยไม่ทำลายวิธีการดำรงชีวิตผู้อื่น ก่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้สภาพแวดล้อม ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของครัวเรือน สังคม และสถาบัน (กิริติพร จูตะวิริยะ, 2557, น.282-283) โดยเฉพาะการเข้าถึงทรัพยากรเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้ โดยทุน/ทรัพยากรแต่ละชนิดมีนัยที่แตกต่างกันไปตามบริบทของท้องถิ่น ซึ่ง DFID ได้พัฒนาตัวแบบห้าเหลี่ยมทรัพยากร (The asset pentagon) เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งความซับซ้อนและการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรทั้ง 5 ด้าน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554, น.76-77)

กรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้ขยายความหมายของทรัพยากร ที่กว้างขวางกว่ามิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยได้นิยามทรัพยากรแต่ละด้านของห้าเหลี่ยมทรัพยากร ดังนี้คือ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554, น.78-81)

1. ทุนมนุษย์ (Human capital) หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถในการด้านแรงงานและสุขภาพที่ดี ช่วยให้คนสามารถดำรงชีพและบรรลุผลเป้าประสงค์ในการดำรงชีพได้ โดยมีความแตกต่างตามขนาดของครัวเรือน ระดับของทักษะ ศักยภาพในการนำ สถานภาพทางสุขภาพ เป็นต้น ทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญและมีคุณค่ามากที่สุดในด้านที่จะสามารถใช้ทรัพยากรประเภทอื่นได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในทุนมนุษย์ ไม่ใช่ในฐานะผลที่แยกออกมาต่างหาก แต่เป็นปัจจัยที่สนับสนุนทรัพยากรประเภทอื่นๆ ด้วย

2. ทุนทางสังคม (Social capital) หมายถึง ทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมที่คนนำมาใช้ในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ ซึ่งได้แก่ เครือข่าย และความสัมพันธ์ ซึ่งช่วยเพิ่มความไว้วางใจและความสามารถในการร่วมมือกัน ในความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ทุนทางสังคมรวมถึงสมาชิกภาพในกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเป็นทางการ และระบบ กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และการควบคุมต่าง ๆ

3. ทุนทางธรรมชาติ (Natural capital) หมายถึง แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ซึ่งการดำรงชีพขึ้นอยู่กับบริการของทรัพยากรและบริการต่าง ๆ อาทิ ที่ดิน น้ำ ป่า คุณภาพอากาศ การพังทลายของดิน ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น ทรัพยากรธรรมชาติที่คนจนในชนบทใช้มักเป็นทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบการเข้าถึงและการใช้ทุนทางธรรมชาติพบว่ามีความสำคัญต่อคนจนในเมืองน้อยกว่าประเด็นความมั่นคงและสิทธิในที่ดิน สำหรับคนจนในชนบทแล้วทุนทางธรรมชาติเป็นทั้งแหล่งที่มาของการดำรงชีพและบริบทของความเปราะบาง ในสภาวะปกติทุนทางธรรมชาติช่วยสนับสนุนทุนมนุษย์ เช่น เป็นแหล่งอาหาร และช่วยเพิ่มพูนสุขภาพ แต่ก็สามารถเพิ่มความเปราะบางได้ในภาวะภัยพิบัติ

4. ทุนทางกายภาพ (Physical capital) หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานและสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ อาทิ การคมนาคมขนส่ง ที่อยู่อาศัยที่มั่นคง น้ำสะอาด พลังงาน การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ทรัพยากรเหล่านี้เป็นความจำเป็นพื้นฐานที่สนับสนุนให้การดำรงชีพเป็นไปได้ด้วยดี ในบางกรณีโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้อยู่ในความสามารถของชุมชนที่จะร่วมกันพัฒนาได้เอง แต่ในหลายกรณีสิ่งเหล่านี้มีราคาแพง และจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐ

5. ทุนทางการเงิน (Financial capital) หมายถึง ทรัพยากรทางการเงินที่คนใช้ในการบรรลุเป้าหมายประสงค์ของการดำรงชีพ ซึ่งประกอบด้วยเงินตราหรือทรัพยากรอื่น ๆ ที่ช่วยให้สามารถประยุกต์ใช้

ยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ ได้ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งทรัพย์สิน เงินรายได้ สมบัติและทุนที่สะสม ทุนประเภทนี้มีความยืดหยุ่นที่สุดเพราะสามารถแปลงสภาพเป็นทุนประเภทอื่น ๆ ได้อย่างหลากหลายและใช้ในการบรรลุเป้าประสงค์ในการดำรงชีพได้โดยตรง เช่น การซื้ออาหารเพื่อลดภาวะความไม่มั่นคงทางอาหาร เป็นต้น

1.3.5 การมีส่วนร่วม (participation)

ที่ผ่านมามีการใช้และกล่าวถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมมีหลายรูปแบบ ทั้งแนวทางการพัฒนา การปกครอง การจัดการความขัดแย้ง การศึกษากลุ่มชายขอบและเปราะบาง เป็นต้น การมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงแค่วิธีแบบเท่านั้น แต่เป็นการทำงานเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมจริง หรือการทำงานที่ต้องจัดเงื่อนไขหรือโครงสร้างที่ปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) เพื่อให้ไม่เกิดการผูกขาดการคิดและดำเนินการไว้ที่บุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แนวคิดการมีส่วนร่วมได้รับการใช้อย่างแพร่หลายภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ในงานศึกษาของสากล พรหมสถิตย์ และ นพดล ชีรวงศ์ภิญโญ (2561) แบ่งรูปแบบและระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็น 3 แบบ คือ (1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำแคบ ประชาชนจะไม่รู้สึกสำนึกพลเมือง จะยึดโยงตัวเองเข้ากับท้องถิ่น ไม่มีการถกเถียงและอภิปรายถึงการเมืองระดับชาติ โกลตัวและไม่ต้องการยุ่งเกี่ยว (2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า มีสำนึกพลเมือง แต่เป็นลักษณะที่ตั้งรับมากกว่าเชิงรุก มองว่าตนเองไม่มีอำนาจ ไม่สามารถทำอะไรได้ รอรับความช่วยเหลือ และ (3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม ประชาชนจะตระหนักถึงความเป็นพลเมืองของตน สนใจและให้ความสำคัญการดำเนินและเปลี่ยนแปลงของระบบการเมือง หากเห็นว่ามีบางสิ่งบางอย่างไม่สมเหตุสมผลก็จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อประท้วงต่อต้านความไม่ชอบมาพากลนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองในรูปแบบนี้ ประชาชนมีระดับของความสามารถทางการเมือง (Political Competence) และรู้สึกว่ามีอำนาจที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (Political Efficacy) สูง เคารพสิทธิของความเป็นมนุษย์ ทุกคนมีสิทธิในการร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ แม้กระทั่งเด็ก ๆ ในครอบครัวก็เช่นเดียวกัน (สากล พรหมสถิตย์ และ นพดล ชีรวงศ์ภิญโญ, 2561:53)

อรรถ กิกผล (2552) ระบุแนวทางและขอบเขตการมีส่วนร่วมว่า ท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการสร้างสำนึกพลเมืองเพื่อให้ประชาชนเล็งเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม จากนั้นให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน ดำเนินงาน ติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่ง Sherry Arnstein (1969, อ้างใน อรรถ กิกผล, 2552) กล่าวว่า ระดับของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนที่ควรจะเป็นมี 8 ระดับ คือ 1) ขั้นการควบคุม (Manipulation) 2) ขั้นการรักษา (Therapy) 3) ขั้นการให้ข้อมูล (Informing) 4) ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (Consultation) 5) ขั้นการปรึกษาหารือ (Placation) 6) ขั้นการเป็นหุ้นส่วน (Partnership) 7) ขั้นมอบหมายอำนาจ (Delegated Power) และ 8) ขั้นอำนาจพลเมือง (Citizen Control)

งานศึกษาของ Yunjeong Yang (2016) เรื่อง Participation in development: learning from past and present in the Republic of Korea ที่ถ่ายทอดการทำงานร่วมกับชุมชนทั้งในกลุ่มผู้วางนโยบายและผู้ปฏิบัติงานกับชุมชนซึ่งเกิดขึ้นในปี 1970 ท่ามกลางภาวะหิวโหยจากภัยสงคราม ได้วางเป้าหมายชัดเจนว่าต้องตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก และออกแบบกระบวนการสร้างกลไกขึ้นมารองรับ โดยมีหลักการสำคัญคือ “รัฐอย่าปล่อยให้ชุมชนล้มเหลว” การทำงานร่วมกันเช่นนี้เรียกร้องให้บุคลากรทุกระดับลงมาเรียนรู้บริบทของชุมชนที่ลึกซึ้งและรอบด้าน ความทุกข์ยาก แร้นแค้น ซึ่งการตกเป็นเหยื่อของประชนเกาหลีหลังสงครามได้ถูกถ่ายทอด สะท้อนปัญหา บริบท และแผนงานโครงการ ช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างตรงจุด

จะเห็นได้ว่า พัฒนาการการคิดและปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินการของรัฐ ท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอก ที่สุดแล้วคือการเรียกร้อง หรือ ต้องมีส่วนร่วมสนับสนุนให้เกิดเงื่อนไขใหม่

ปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้ทุกคนมีตัวตนและได้รับความสำคัญ ดังนั้นการทำงานด้านการมีส่วนร่วมจึงอาจจำเป็นต้องทำใน 3 ประเด็น คือ (1) การสร้างพลังให้ปัจเจกบุคคล ให้รู้สึกถึงพลังในตัวเอง งานด้านการเสริมพลัง (empowerment) (2) สร้างพื้นที่ของการมีส่วนร่วมให้ทุกคนได้มีโอกาส โดยอาจแสดงผ่านกิจกรรม โครงการ ชุตคณะกรรมการการทำงานแก้ปัญหา กรรมการบริหารกลุ่ม ฯลฯ (3) การสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมพลัง การเชื่อมโยงเครือข่ายที่เกี่ยวข้องให้มีความเชื่อมโยงทั้งกว้างและลึก เช่น การร่วมมือกันระหว่างภาคราชการ ท้องถิ่น ชุมชน ประชาสังคม และภาควิชาการ เป็นการเสริมพลังทั้งระดับปัจเจก ท้องถิ่น และ เครือข่ายความร่วมมือที่เกิดขึ้น ดังเช่นการดำเนินโครงการวิจัยนี้ ในระยะที่ผ่านมา

1.3.6 การเงินคนจน

แนวคิดเศรษฐศาสตร์ความจน/เศรษฐกิจคนจน เป็นแนวคิดที่มองว่าแม้จะมีเงินเพียงเล็กน้อย แต่การจัดการเงินของคนจนเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะพวกเขาต้องบริหารจัดการชีวิตตนเองและครอบครัวให้อยู่รอดได้ด้วยเงินที่จำกัดและในเวลาเฉพาะหน้า การทำความเข้าใจการจัดการเงินของคนจนช่วยให้เข้าใจเงื่อนไขที่คนกลุ่มนี้ถูกผลักเข้าสู่วงจรหรือกับดักความจนและการเป็นหนี้รายทุนนอกระบบ รวมทั้งเห็นถึงศักยภาพคนจนในการออมที่มีรูปแบบหลากหลายและในความหมายที่แตกต่างจากความรับรู้ของคนทั่วไป งานศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ความจน/เศรษฐกิจคนจนที่น่าสนใจมาก อาทิ

งานศึกษาเรื่อง Poor Economics ของ Abhijit V. Banerjee & Esther Duflo (2011) เสนอว่า คนจนก็เหมือนคนทั่วไปที่ต่างมีความปรารถนาและจุดอ่อนอย่างเดียวกัน คนจนไม่ได้มีเหตุผลน้อยไปกว่าคนอื่น ๆ และอาจจะมากกว่าด้วยซ้ำ เพราะว่าพวกเขามีเงินน้อยนิด จึงต้องใช้เวลาคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ ให้ถี่ถ้วน พวกเขาต้องเป็นนักเศรษฐศาสตร์ผู้คิดอะไรซับซ้อนจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ การมีรายได้ที่น้อยและไม่มีเงินเดือนประจำยังหมายถึงการไม่มีที่จะเก็บเงินได้อย่างปลอดภัย เพราะไม่คุ้มค่าที่ธนาคารจะช่วยดูแลเงินจำนวนน้อยนิดให้พวกเขา ดังนั้น การที่คนจนจะดึงศักยภาพของตนเองออกมาหรือรักษานาคตของครอบครัวได้จึงต้องใช้ทักษะ พลังใจ และความมุ่งมั่นมากกว่าคนทั่วไปหลายเท่า ในทางกลับกัน ค่าใช้จ่าย อุปสรรคและความผิดพลาดเล็ก ๆ น้อยๆ ที่คนส่วนใหญ่ไม่เคยคิดถึงกลับเป็นปัญหาสำคัญและกระทบต่อชีวิตของคนจน การให้โอกาสเพียงเล็กน้อยจึงอาจเป็นโอกาสและแรงผลักดันแก่พวกเขาได้อย่างเหลือเชื่อ สิ่งสำคัญที่ควรตระหนักคือ ปัญหาทุกอย่างไม่อาจแก้ได้ด้วยทางออกแบบเดียวกัน เช่น การแก้ปัญหาความยากจนด้วยการแจกเงิน หรือระบบสวัสดิการด้านการเงินที่เป็นอยู่ เศรษฐศาสตร์ความจนจึงเป็นการทำความเข้าใจชีวิตทางเศรษฐกิจของคนจน ช่วยให้เข้าใจว่าคนจนสามารถทำอะไรได้บ้าง มีจุดไหนที่คนจนต้องการแรงกระตุ้นและต้องการด้วยเหตุผลใด อุปสรรคของคนจนอยู่ที่ไหนและจะก้าวข้ามไปได้อย่างไร กลไกตลาดและสถาบันมีผลต่อคนจนอย่างไร วิธีใดบ้างที่คนจนจะช่วยยกระดับตัวเองได้ และสิ่งใดที่ขัดขวางหรือทำให้เป็นอุปสรรค (ฉันทวิษณุ ตันทสิทธิ์, 2563)

Abhijit V. Banerjee & Esther Duflo เสนอว่าความคิดที่ว่าคนจนในประเทศโลกที่สามยากจนเพราะติด “กับดักความยากจน” ที่มาจากสภาพเลวร้ายทางภูมิศาสตร์ เช่น ความแห้งแล้ง และความเจ็บป่วยจากโรคระบาด ทำให้ประเทศเหล่านี้ไม่มีเงินลงทุนและติดกับดักความยากจน จำเป็นต้องอาศัยการช่วยเหลือจากประเทศที่ร่ำรวยกว่าด้วยการสนับสนุนงบประมาณเพื่อจุดประเทศยากจนให้ได้รับการพัฒนา อาจเป็นวาทกรรมที่ไม่ถูกต้องเสมอไป งานศึกษานี้เสนอว่า กับดักความยากจนจะเกิดขึ้นเมื่อใดก็ตามที่โอกาสเพิ่มรายได้หรือความมั่งคั่งอย่างรวดเร็วมีอยู่จำกัดสำหรับผู้มีเงินทุนน้อย แต่กลับขยายออกมหาศาลสำหรับผู้มีเงินลงทุนมากขึ้น ในทางตรงข้ามถ้าโอกาสสำหรับการเติบโตอย่างรวดเร็วมีมากในหมู่คนจน แต่โอกาสลดน้อยลงเมื่อคนรวยขึ้น กับดักความยากจนก็จะไม่เกิด ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยของผู้เขียนมี 5 ประการคือ 1) คนจนมักขาดข้อมูลสำคัญและมีความเชื่อผิดๆ บางอย่าง เช่น ความเชื่อว่าการศึกษาไม่สำคัญ ส่งผลกระทบให้คนจนติด

อยู่ในความยากจน 2) เงื่อนไขที่คนจนมีภาระต้องรับผิดชอบเรื่องต่าง ๆ ในชีวิตมากเกินไปและส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ต้องตัดสินใจเฉพาะหน้า ทำให้การออมสำหรับอนาคตที่ห่างไกลออกไปเป็นเรื่องยากสำหรับคนจน รวมทั้งขาดระบบสนับสนุน ทางหนึ่งที่จะช่วยได้คือการทำให้ทุกคนเข้าถึงบัญชีเงินฝากที่มีค่าใช้จ่ายมากในการถอนเพื่อสร้างเงื่อนไขให้การออมเป็นไปได้ 3) ไมโครเครดิตเป็นตลาดสำหรับคนจนที่ขาดหายไป ปัจจุบันคนจนต้องจ่ายราคาแพงเกินเหตุจากดอกเบี้ยบัญชีเงินฝากที่ติดลบ สวนทางกับดอกเบี้ยกู้ที่สูงมาก ข้อเสนอคือการพัฒนาไมโครเครดิตที่เอื้อให้คนจนสามารถเข้าถึงสินเชื่อขนาดเล็กในอัตราดอกเบี้ยที่ถูกลง แม้อาจไม่รวมคนที่ยากจนที่สุดก็ตาม 4) ประเทศยากจนไม่ได้ล้มเหลวและติดกับดักความยากจนจากข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์การพัฒนาของประเทศเท่านั้น แต่ยังมีมาจากข้อผิดพลาดจากการออกแบบนโยบายและวิธีคิดของผู้นำประเทศที่ก่อให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาการทุจริต อุดมการณ์ และความเฉื่อยเฉื่อย ตลอดจนการทำงานพัฒนาโดยไม่ใส่ใจกับบริบทที่เป็นจริงของคนจนทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี 5) การต่อต้านการคิดแบบสูตรตายตัวและหันมารับฟังคนจนมากขึ้น ว่าเหตุใดพวกเขาจึงมีชีวิตแบบที่เป็นอยู่ ทำความเข้าใจในสิ่งที่พวกเขาเลือกอย่างแท้จริง จะช่วยให้เราสามารถชี้กับดักความยากจนที่เป็นจริงและนำไปสู่การออกแบบเครื่องมือเชิงนโยบายที่มีประสิทธิผลในการช่วยให้คนจนออกจากกับดักเหล่านั้น (Abhijit V. Banerjee & Esther Duflo, 2011)

ภาพของคนจนที่ดำรงชีวิตด้วยเงินอันน้อยนิดสะท้อนได้ดีจากงานศึกษาของ Collins et al. (2009) เรื่อง Portfolios of the Poor นำเสนอการจัดการชีวิตของชนชั้นล่างสุดในบังกลาเทศอินเดียและแอฟริกาใต้ ในกลุ่มคนที่มีชีวิตอยู่ด้วยเงินจำนวนน้อยกว่าสองดอลลาร์ต่อวันต่อคน Collins et al. บอกเล่าวิธีการที่ครัวเรือนยากจนนำเงินไปลงทุนเพื่อสนับสนุนตัวเองให้ดีที่สุด พวกเขาแทบทั้งหมดไม่มีเงินออมและในยามฉุกเฉินของชีวิต เช่น เมื่อเจ็บป่วยกะทันหันก็ยากที่พวกเขาจะเข้าถึงแหล่งกู้ยืม เพราะไม่มีหลักประกันใดที่สถาบันการเงินจะเชื่อถือและปล่อยสินเชื่อให้ สิ่งที่ได้จึงเป็นการนำทรัพย์สินที่พอมีอยู่ออกมาขาย แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับครัวเรือนที่ร่ำรวยกว่าที่สามารถใช้ประโยชน์จากเงินกู้ การนำทรัพย์สินไปจำนองและแผนการออมที่ช่วยสร้างรายได้ให้เพิ่มพูนขึ้น ความไม่มั่นคงและขาดสวัสดิการทำให้คนจนมีชีวิตอยู่บนความเสี่ยงตลอดเวลา วิธีการที่ Collins et al. ใช้ในการทำความเข้าใจการจัดการการเงินของคนจนในพื้นที่ศึกษาคือการให้กลุ่มคนจนที่ศึกษาทำ “สมุดบันทึกทางการเงิน” ของตนเองเป็นระยะติดต่อกันนาน 1 ปีเต็ม ข้อมูลที่ได้ทำให้พวกเขาเปลี่ยนมุมมองต่อความยากจนและคนจนใหม่ จากที่เคยคิดว่าคนจนไม่ได้มีการจัดการการเงินยุ่งยากเพราะมีรายได้เพียงเล็กน้อย แต่พวกเขากลับพบว่าการมีเงินจำนวนน้อยมากกลับทำให้คนจนยังต้องบริหารจัดการการเงินซับซ้อนมากขึ้นไปอีก จากการที่ต้องวางแผนชีวิตแต่ละวันที่ผ่านไปไม่ให้อดอยากหรือทำอย่างไรที่จะมีเงินก้อนมาใช้ในยามฉุกเฉินจำเป็น

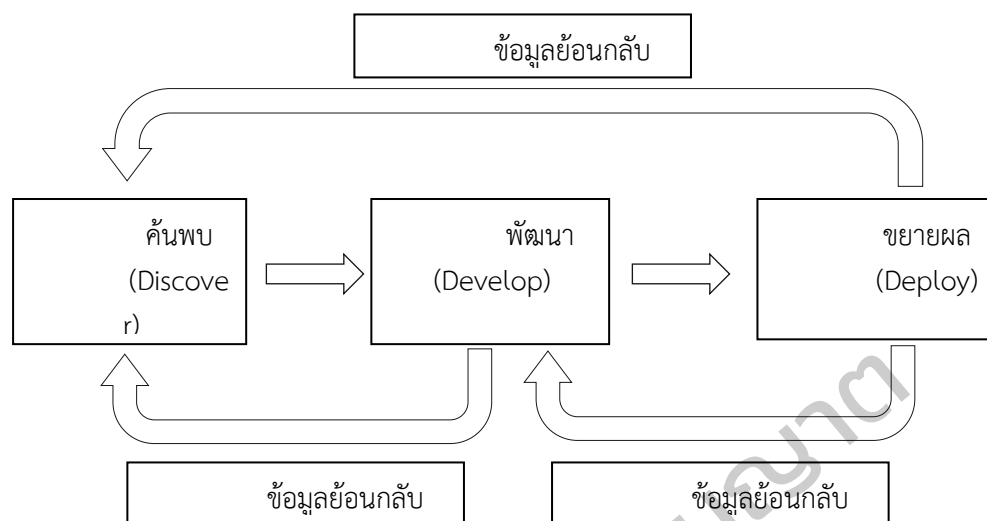
แนวทางการส่งเสริมการให้บริการทางการเงินสำหรับคนจนแบบเดียวกันนี้ได้รับการอธิบายเพิ่มเติมในงานศึกษาเรื่อง The Poor and Their Money (2009) เขียนโดย Stuart Rutherford & Sukhwinder Arora ผู้เขียนเสนอว่า ช่วงเวลาที่คนเรามากมีความจำเป็นต้องใช้เงินก้อนใหญ่แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ เหตุการณ์ตามวงจรชีวิต (เช่น ค่าเทอม งานแต่งงาน คลอดบุตร งานศพ และเทศกาลตามประเพณี ฯลฯ) เหตุฉุกเฉิน (การประสบอุบัติเหตุบาดเจ็บ การเจ็บป่วย ความตายของผู้ปกครอง การตกงาน การเกิดสงคราม ภัยพิบัติ ฯลฯ) และโอกาสการลงทุน (เช่น การลงทุนในธุรกิจเดิมหรือธุรกิจใหม่ การซื้อที่ดินหรือสินทรัพย์ การลงทุนในอาชีพ การลงทุนในสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคเพื่อความสะดวกสบาย ฯลฯ) การออมจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะสำหรับคนจนเพื่อที่พวกเขาจะมีเงินก้อนใหญ่สำหรับใช้ในยามจำเป็น แต่ในความเข้าใจของคนส่วนใหญ่มักคิดว่าคนจนมีเงินน้อยเกินกว่าที่จะออม พวกเขาจึงไม่สามารถออมได้และขาดวินัยในการออม แต่จากการศึกษาการจัดการการเงินของคนจนในชุมชนแออัดหลายแห่ง เช่น อินเดีย บังกลาเทศ และหลายประเทศใน

แอฟริกาใต้ กลับพบว่าคนจนมีศักยภาพที่จะออม สามารถออมได้และอยากที่จะออม แต่เพราะพวกเขามักไม่มีสถานที่ปลอดภัยสำหรับเก็บเงินและโอกาสการเก็บเงินไว้กับตัวนั้นทำได้ยากเพราะมักมีเหตุให้เงินออมของพวกเขาถูกนำมาใช้ รวมถึงกลไกสถาบันการเงินที่มีอยู่ยังไม่เอื้อต่อการออมของคนจน เนื่องจากพวกเขามองว่าเป็นกลุ่มคนที่มีเงินจำนวนน้อยเกินไปและขาดความมั่นคงทางรายได้ จึงไม่อยู่ในกลุ่มที่ได้รับบริการทางการเงิน และการสินเชื่อ คนจนส่วนหนึ่งจึงอาจต้องขายทรัพย์สินเมื่อมีเหตุให้ต้องใช้เงินหรืออาจต้องใช้ชีวิตบางช่วงไปโดยไม่มีเงิน เป็นเหตุผลให้คนจนจำนวนมากพึ่งพา “ตัวกลางฐานรากด้านการเงินส่วนบุคคล” ที่มีอยู่หลากหลาย อาทิ นักรวบรวมเงินฝาก นายทุนเงินกู้ยืมระบบ สถาบันการเงินเอกชน และวงแชร์ เป็นต้น ซึ่งคนจนแต่ละคนมักใช้บริการจัดการเงินผ่านเครื่องมือหลายประเภทเพื่อให้มีเงินเพียงพอแก่การใช้จ่ายในครอบครัวมากที่สุด การออมของคนจนจึงอยู่ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การออกแบบสะสม การออมแบบผ่อนส่ง และการออมระหว่างทาง เป็นวิธีการที่คนจนแปลงเงินออมจำนวนน้อยให้กลายเป็นเงินก้อนใหญ่ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ บริการทางการเงินที่ดีสำหรับคนจนจึงเป็นบริการที่เหมาะสมแก่ศักยภาพของคนจนและความจำเป็นต้องใช้เงินก้อนของคนจน คือ 1) เปิดโอกาสให้คนจนได้ออม (หรือชำระคืน) ในจำนวนน้อย ๆ ด้วยมูลค่าไม่คงที่ ถี่เท่าที่ทำได้ เพราะคนจนมีรายได้น้อยและไม่แน่นอน 2) ทำให้คนจนเข้าถึงเงินก้อน (ผ่านการถอนเงินฝาก หรือเงินกู้ หรือเบี้ยประกัน) ในเวลาที่ต้องการ ซึ่งอาจมีทั้งการกู้ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาวตามเหตุการณ์และความจำเป็นในชีวิตแต่ละช่วง (สฤณี อาชวานันทกุล, 2563)

1.3.6 นวัตกรรม

นวัตกรรม (Innovation) มีความหมายหลากหลาย สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ (NIA) ให้ความหมายว่า นวัตกรรมเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดการลงทุนใหม่ที่ส่งผลต่อขีดความสามารถและการแข่งขันของประเทศ (สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ, 2553: 52) Marina du Plessi (2007) ให้ความหมายของนวัตกรรมว่าเป็นการสร้างความรู้และความคิดใหม่ เพื่อให้ผลลัพธ์ใหม่ทางธุรกิจ โดยให้ความสำคัญกับการปรับปรุงกระบวนการดำเนินธุรกิจภายในองค์กรและโครงสร้างธุรกิจ เพื่อสร้างสินค้าและบริการตามความต้องการของตลาด ส่วน Jay and Leonard (2001) กล่าวว่า นวัตกรรมเป็นลักษณะที่สำคัญของการประกอบการ ซึ่งผู้ประกอบการจำเป็นต้องมีกิจกรรมด้านนวัตกรรม 5 ประการ ได้แก่ 1) การแนะนำสินค้าและผลิตภัณฑ์ใหม่ 2) วิธีการใหม่ด้านการผลิต 3) การเปิดตลาดใหม่ 4) การหาแหล่งวัตถุดิบใหม่ และ 5) การปรับโครงสร้างองค์กร

ในขณะที่ Lueke and Katz (2003) กล่าวว่านวัตกรรม หมายถึง การแนะนำสิ่งใหม่หรือวิธีการใหม่ โดยนวัตกรรมเป็นการรวบรวม ผสมผสาน หรือสังเคราะห์ความรู้ให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์สินค้า หรือการบริการใหม่ที่มีคุณค่ามากขึ้น ซึ่งต้องประกอบด้วยความคิดสร้างสรรค์และปฏิบัติงานจากการคิดของพนักงานหรือทีมงานร่วมกัน โดยใช้ความคิดใหม่สู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงสินค้าหรือบริการเพื่อนำเสนอแก่ลูกค้า ซึ่ง Burgelman (1984), Cooper (1998), Klein and Sorra (1996), Pedmore et al. (1997) และ Tang (1999) ได้สร้างแบบจำลองเชิงเส้นตรงเกี่ยวกับกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรม ในยุคต่อมาการให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback Loops) คือการให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลลัพธ์จากการขยายผลกลับไปพัฒนานวนกลับไปยังขั้นตอนการค้นพบ เพื่อช่วยเพิ่มศักยภาพให้กับกระบวนการทำงานของระบบในอนาคต (Comings & Worley, 1997)

ภาพ แบบจำลองกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมโดยใช้ข้อมูลย้อนกลับในการสร้างนวัตกรรม
ที่มา : ดัดแปลงจาก Padmore, T., Schuetze, H., Gibson, H. (1998).

จากภาพแบบจำลองกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมโดยใช้ข้อมูลย้อนกลับในการสร้างนวัตกรรมนั้น การให้ข้อมูลย้อนกลับสามารถกระทำได้ทุกขั้นตอนการสร้างสรรค์นวัตกรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนานวัตกรรมที่ตรงกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป หรือเป็นการทดสอบผลิตภัณฑ์หรือบริการ ก่อนที่จะได้สินค้าหรือบริการไปสู่ลูกค้า โดยอาศัยข้อมูลที่ส่งผลกระทบต่อการสินค้าหรือบริการจากภายในองค์กรและภายนอกองค์กร

นวัตกรรมถูกนำมาใช้ในทางสังคมด้วย สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ (2553) กล่าวว่า นวัตกรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการใช้ความรู้ ทักษะประสบการณ์ และความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ บริการใหม่ หรือกระบวนการใหม่ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม นวัตกรรมอาจแบ่งเป็นด้านต่างๆ ตามเนื้อหา เช่น ด้านเทคโนโลยี ด้านการจัดการ สิ่งประดิษฐ์ ดังนั้นนวัตกรรมจึงสามารถเป็นได้ทั้งสิ่งของวัตถุที่จับต้องได้ ใช้งานได้ กับวิธีคิด กระบวนการ วิธีการใหม่ๆ นั้น หมายถึงการเกิดขึ้นของสิ่งที่เรียกว่า “นวัตกรรมสังคม”

ขณะที่ สุนทร คุณชัยมั่ง (2560) ได้เสนอทฤษฎีและปฏิบัติการนวัตกรรมสังคมว่า นวัตกรรมทางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีพลวัต เปลี่ยนแปลง ตั้งอยู่บนฐานที่มาจากบริบทสังคมที่นวัตกรรมนั้นได้รับการพัฒนา ใช้ และยอมรับนวัตกรรมสังคม เป็นรูปธรรมของประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความยั่งยืนที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ไม่ใช่ปัจเจกบุคคล นวัตกรรมกับสังคมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะนวัตกรรมคือการเกิดสิ่งใหม่ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งการต้องเข้าใจสังคม ชักชวนให้เกิดความสนใจ การตัดสินใจของบุคคลหรือกลุ่มคน การใช้ปฏิบัติจริง ยืนยัน และยอมรับ หากสังคมไม่ยอมรับจะเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์ ไม่ใช่ นวัตกรรม ซึ่งต้องเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับ เข้าไปแทนที่สิ่งเก่าอีกมิติหนึ่งซ้อนลงไป

1.3.7 การประสานความร่วมมือของทิมสหวิชาชีพ

การประสานความร่วมมือของทิมสหวิชาชีพ (Interprofessional collaboration) เกิดขึ้นเมื่อบุคลากรอย่างน้อย 2 สาขาวิชาชีพทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วม ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อน มีหลายปัจจัยเกี่ยวข้อง ทั้งปัจจัยที่เป็นต้นเหตุของปัญหา รวมถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการแก้ปัญหา

ประโยชน์ของการประสานความร่วมมือ ทำให้เกิดผลลัพธ์ดีกว่าการแยกส่วนกันทำงาน ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อการทำงานแบบประสานความร่วมมือเกิดขึ้น แต่ละวิชาชีพที่เกี่ยวข้องจะได้เรียนรู้ระหว่างกัน และเพิ่มศักยภาพการทำงานและการเติบโตทางด้านทักษะและความรู้ความเข้าใจกลไกการทำงานของแต่ละวิชาชีพไปพร้อม ๆ กันด้วย (Green and Johnson, 2015)

การประสานความร่วมมือมีหลายระดับ ทั้งความร่วมมือภายในองค์กรเดียวกัน ความร่วมมือระหว่างองค์กร จนถึงความร่วมมือระหว่างประเทศ ตัวอย่างของความร่วมมือที่พบได้ทั่วไปเช่น ในรูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์กรธุรกิจ ระหว่างหลายวิชาชีพในการทำงานด้าน (Mattessich and Monsey, 1992) แม้ว่าเป็นงานวิชาการที่ถูกเขียนขึ้นมากกว่า 30 ปี ได้สรุปสาระสำคัญของการประสานความร่วมมือระหว่างวิชาชีพซึ่งยังคงใช้ได้ในทุกยุคสมัยรวมทั้งบริบทปัจจุบัน ไว้ 2 ข้อ คือ (1) การประสานความร่วมมือก่อเกิดประโยชน์ร่วมและสัมพันธ์ภาพระหว่างสาขาวิชาชีพที่ร่วมกันทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน และ (2) สัมพันธภาพ รวมถึงการมีพันธสัญญาว่าจะร่วมกันทำงานจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การพัฒนาโครงสร้างและความรับผิดชอบในการทำงานร่วมกัน กำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบและแบ่งปันทรัพยากร ไปจนถึงการมีส่วนร่วมจากความสำเร็จหรือผลงานที่เกิดขึ้น

การประสานความร่วมมือทวีความสำคัญขึ้นเป็นลำดับในฐานะของปัจจัยแห่งความสำเร็จในการทำงานพัฒนาสังคม การศึกษาโดยนักการศึกษาด้านพัฒนาสังคมของประเทศแคนาดาได้เสนอผลการสัมภาษณ์เชิงลึกชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่อาจเป็นอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างวิชาชีพ ประกอบด้วยปัจจัยด้านวัฒนธรรม self-identity การกำหนดบทบาทที่ชัดเจน อำนาจการตัดสินใจ การสื่อสาร และกลไกของอำนาจ (power dynamics) ข้อค้นพบนี้เป็นเรื่องที่ต้องให้ความสนใจสำหรับการทำงานประสานความร่วมมือของนักพัฒนาสังคมในการทำงานสุขภาพ (Ambrose-Miller, W., Ashcroft, R., 2016)

ในส่วนของรูปแบบในการสร้างความร่วมมือกัน มีหลากหลายมากขึ้นเรื่อยๆ ตัวอย่างเช่น การร่วมมือแบบสหวิชาชีพในระบบบริการสุขภาพ (Goldman, Meuser, Rogers, Lawrie and Reeves, 2010) ซึ่งนำบุคลากรจากหลากหลายอาชีพร่วมกันทำงานแก้ปัญหาสุขภาพ เช่น แพทย์ พยาบาล นักพัฒนาสังคม นักจิตวิทยา เภสัชกร นักโภชนาการ และอื่นๆ ทำงานร่วมกันเป็นทีมในการดูแลผู้ป่วยที่ซับซ้อน ทุกวิชาชีพล้วนเป็นส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของการประสานความร่วมมือ เช่น นักพัฒนาสังคมมีความรู้และประสบการณ์ในการมองบริบทด้านสังคมและวัฒนธรรมและทำให้การออกแบบการแก้ปัญหาที่มีความสอดคล้องกับบริบทและสถานะแวดล้อมของผู้ป่วย ครอบครัว และชุมชน

2.2 วิธีการดำเนินงานวิจัย

งานศึกษานี้มีลักษณะการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methods) ระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสำรวจเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามจาก 3,663 ครีวเรือน (ที่ดำเนินการไปแล้วในปีที่ 1) และข้อมูลจากการสำรวจเชิงลึกด้วยเทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (ที่ดำเนินการไปแล้วในปีที่ 1) และจะดำเนินการเพิ่มในปีที่ 2 ในพื้นที่นาร่องเดิม (ชุมชนสุขสำราญ อำเภอเมือง และชุมชนหนองทับม้า หมู่ 11 อำเภอเสนางคนิคม) และขยายผลในพื้นที่ใหม่ (อำเภอพนา อำเภอปทุมราชวงศา อำเภอชานุมาน) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การสำรวจครัวเรือนคนจนด้วยแบบสอบถามชุดเดิม (ที่ใช้ในปีที่ 1) ในพื้นที่นาร่องเดิมและพื้นที่นาร่องใหม่ด้วยแบบสอบถามชุดเดิมที่ใช้ในปีที่ 1 เพื่อให้ครอบคลุมครัวเรือนจนให้มากที่สุดรวมทั้งตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งเนื่องจากทีมวิจัยเชื่อว่าการความยากจนมีความเป็นพลวัตและเคลื่อนตัวไปมาตลอดเวลา คนในสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงและความอ่อนไหวสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตัวเองภายใต้ความผันผวนและความไม่แน่นอน

2) การสำรวจด้วยแบบสอบถามชุดใหม่ เพื่อได้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการลดความยากจนในพื้นที่นาร่อง โดยจะสำรวจ 100% จากครัวเรือนที่เข้าร่วมในโครงการเพื่อตอบวัตถุประสงค์และตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการว่ามีการเปลี่ยนแปลงสำคัญที่สำคัญที่สุด (Most Significant Change) อะไรบ้าง

3) การเก็บข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่นาร่องเดิมและพื้นที่นาร่องใหม่ ด้วยเทคนิคการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบด้วย

เส้นประวัติศาสตร์ (Historical timeline) โดยเก็บข้อมูลเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนหรือพื้นที่ที่คาดว่าจะทำเป็นโครงการแก้ไขปัญหาลดความยากจนนาร่อง เพื่อทำความเข้าใจความยากจนเชิงลึก เป็นเทคนิคการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) เป้าหมาย เป็นการสอบถามเชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ และ เหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของผู้ให้ข้อมูลที่ส่งผลให้เกิดจุดหักเหของชีวิตหรือเป็นมูลเหตุสำคัญๆ ที่ทำให้เขามีความยากจนขึ้น

พฤกษาคอครอบครัว (Family tree) โดยเก็บข้อมูลเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนหรือในพื้นที่ที่คาดว่าจะทำเป็นโครงการแก้ไขปัญหาลดความยากจนนาร่อง เป็นเทคนิคการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับลำดับเครือญาติ พี่น้อง คู่สมรส และญาติ รวมทั้งสมาชิกของครัวเรือนของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับเครือญาติคนอื่น ๆ การพึ่งอาศัยและหรือความโดดเดี่ยว และ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ให้ข้อมูล โดยเน้นถามว่าแต่ละคนอาศัยที่ไหน มีอาชีพอะไรบ้าง การศึกษาระดับใด เป็นต้น เพื่อประกอบการวิเคราะห์สาเหตุแห่งความยากจนแบบเชิงลึก

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept interview) โดยเก็บข้อมูลเชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชนหรือในพื้นที่ที่คาดว่าจะทำเป็นโครงการแก้ไขปัญหาลดความยากจนนาร่อง เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เน้นการสัมภาษณ์ที่มี การวางแผนการสัมภาษณ์ไว้ก่อนล่วงหน้า การวางแผนไปตามขั้นตอน และการสัมภาษณ์แบบเข้มงวดพอประมาณ (Loosely structure) แต่ต้องเป็นการสนทนาโดยมีจุดมุ่งหมาย โดยค่อยๆ ตะล่อมถามไปเรื่อย ๆ จากคำถามช่วย 6 คำถาม (6 Helpers) ได้แก่ ใคร ทำอะไร ที่ไหน /เมื่อไหร่ ทำไม และ อย่างไร เพื่อให้ได้คำตอบเชิง เหตุผล และมุมมอง มิใช่การถามแบบบังคับให้ตอบว่า “ใช่ หรือ ไม่ใช่” โดยกรอบคำถามที่ใช้ในการถามหลักๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชีวิต พฤกษาคอครอบครัว ทรัพยากรที่พึ่งพา ผลของความยากจน การปรับตัว การหาทางรอดของชีวิต เป็นต้น (มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2563)

รวมทั้งการเก็บข้อมูลผ่าน “สมุดบันทึกทางการเงิน” (Portfolio of Household) ของครัวเรือนคนจนเป้าหมาย โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีคิดและการจัดการเงินของคนจน ซึ่งแตกต่างจากบัญชีครัวเรือนที่เคยทำกันมา เพื่อช่วยให้ทราบถึงการจัดการเงินของคนจน เจือจาง ความจำเป็นและสภาพทางเศรษฐกิจ การออม และการเข้าถึงแหล่งเงิน เป็นต้น ซึ่งจะช่วยในการออกแบบนวัตกรรมให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตของคนจน

2.3 การพัฒนาโมเดลแก๊จน

โดยจัดสรรงบประมาณเพื่อให้โครงการในชุมชนเดิมเกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพเพื่อลดความยากจนในพื้นที่ตามตัวชี้วัดของโครงการที่กำหนดในปีที่ 2 เช่น โครงการเพื่อสร้างอาชีพ สร้างรายได้ พร้อมกับการติดตามประเมินผลการทำงานโครงการ ประกอบการวิเคราะห์ความสำเร็จของโครงการ

2.4 การพัฒนาระบบส่งต่อข้อมูลและความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพ และการถ่ายทอดสู่ชุมชน และประชาสังคมในพื้นที่

เพื่อให้เกิดการพัฒนาส่งต่อความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพ โครงการจะดำเนินการหาแนวทางร่วมผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับคณะกรรมการบริหารศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาชนบทตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดและอำเภอ ร่วมกับส่วนราชการในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และ ภาคเอกชนในพื้นที่เพื่อติดตั้งและส่งต่อข้อมูลของโครงการเพื่อการช่วยเหลือคนจนให้ตรงเป้าและแม่นยำ โดยมีเป้าหมายให้คนจนได้รับความช่วยเหลือหรือได้รับการพัฒนาอาชีพไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ของคนจนกลุ่มเป้าหมาย (รวมการส่งต่อข้อมูลครัวเรือนความยากจน)

สำหรับกระบวนการถ่ายทอด เชื่อมโยงความรู้ข้อค้นพบสู่ชุมชนและประชาสังคมในพื้นที่นั้น เนื่องจากการดำเนินงานโครงการแบบมีส่วนร่วม การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นจากโครงการจึงเป็นการดำเนินงานควบคู่กันไปตลอดทั้งโครงการรวมถึงมีการสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน

2.5 การประเมินผลโครงการ

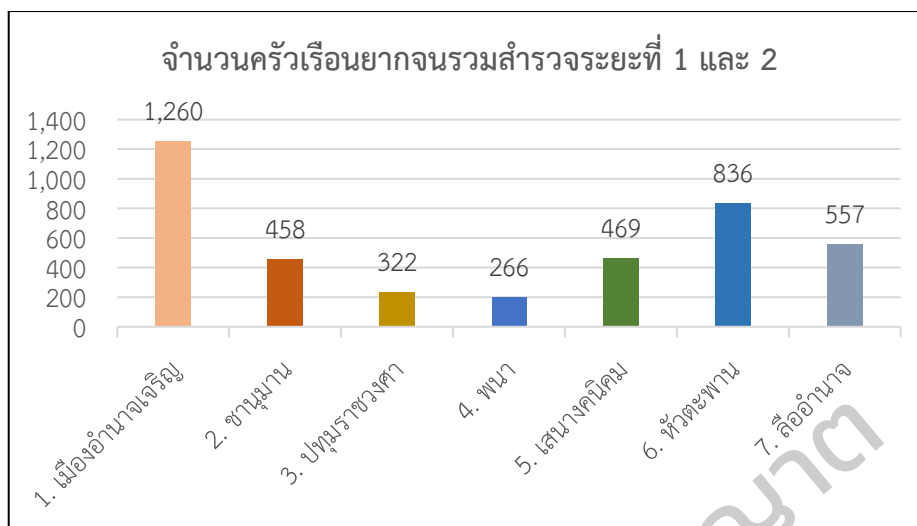
โครงการดำเนินงานประเมินผลโครงการทั้งในระหว่างการทำงาน และหลังเสร็จสิ้นโครงการ ด้วยเทคนิค ดังนี้

1) วิเคราะห์ประเมินความสำเร็จของโครงการด้วยเทคนิค Return on Investment (ROI) การวิเคราะห์ความคุ้มค่าจากการลงทุนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) และดัชนีชีวิตที่ดีกว่า (Better Life Index: BLI) โดยใช้เครื่องมือของทีมงาน

2) การประเมินผลงานเชิงคุณภาพ ผ่านการถอดบทเรียนผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการในแต่ละระดับในทุกพื้นที่นำร่อง รวมทั้งสัมภาษณ์คนจนและครัวเรือนคนจน โดยเน้นการศึกษาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการ

3. บริบททุนห้าด้านอำนาจเจริญ

ในการดำเนินงานระยะที่ 2 โครงการวิจัยได้ดำเนินการค้นหาและสอบถามคนจน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMAP/จปฐ. ครบ 1,309 ครัวเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,663 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 ทั้งนี้ ในระยะที่ 2 โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบถามคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) ซึ่งมีการสอบถามซ้ำครัวเรือนในระยะที่ 1 และค้นหาครัวเรือนใหม่ จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) ตำบลบึง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จำนวน 121 ครัวเรือน 2) ตำบลปากอ อำเภอชานุมาน จำนวน 99 ครัวเรือน 3) ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จำนวน 130 ครัวเรือน 4) ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 67 ครัวเรือน และ 5) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จำนวน 88 ครัวเรือน โดยพบครัวเรือนยากจนรวมทั้งระยะที่ 1 และ 2 รวม 4,168 ครัวเรือน จำนวนประชากร 18,253 คน คิดเป็นร้อยละ 3.39 ของครัวเรือน และประชากร คิดเป็นร้อยละ 4.85 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ

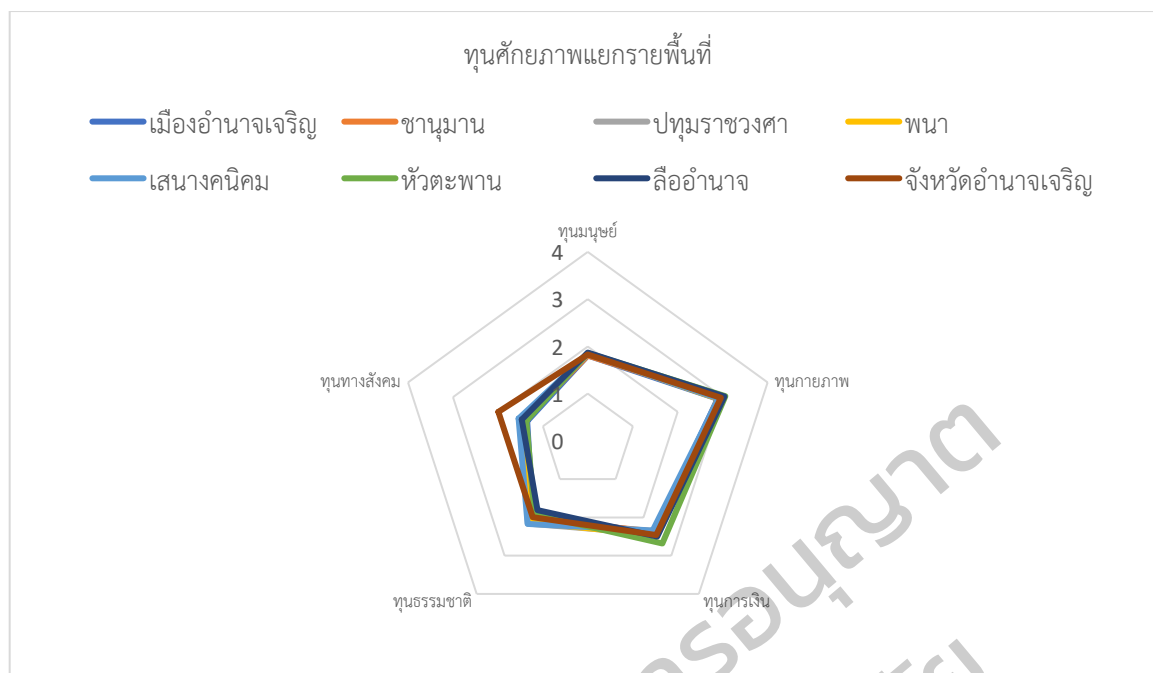
แผนภูมิที่ 1.1 แสดงจำนวนครัวเรือนยากจนรายอำเภอ

จากการศึกษาศักยภาพทุน 5 ด้านจากการสำรวจแบบสอบถาม พบว่า ภาพรวมครัวเรือนยากจนมีทุนกายภาพมากที่สุดที่ระดับ 2.96 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดที่ระดับ 1.42

ตารางที่ 1.3 ศักยภาพทุน 5 ด้านแยกรายอำเภอ

อำเภอ	ทุนมนุษย์	ทุนกายภาพ	ทุนการเงิน	ทุนธรรมชาติ	ทุนทางสังคม
เมืองอำนาจเจริญ	1.81	2.89	2.40	1.97	1.35
ชานุมาน	1.81	2.96	2.36	2.05	1.42
ปทุมราชวงศา	1.84	2.95	2.43	2.16	1.47
พนา	1.85	2.90	2.47	2.12	1.50
เสนางคนิคม	1.84	2.91	2.34	2.17	1.54
หัวตะพาน	1.86	3.06	2.68	1.92	1.37
ลืออำนาจ	1.87	3.04	2.50	1.81	1.47
จังหวัดอำนาจเจริญ	1.83	2.96	2.46	1.99	1.99

ที่มา: pppconnect

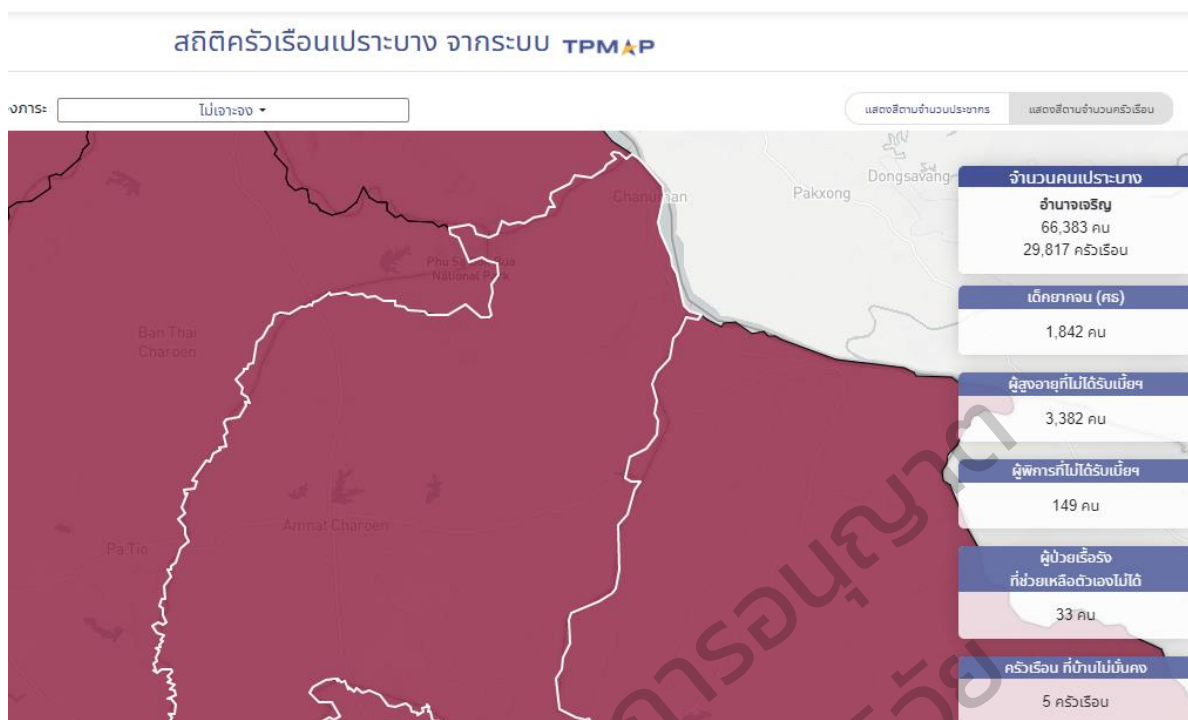
แผนภูมิที่ 1.2 ทุกศักยภาพ 5 ด้าน จังหวัดเชียงใหม่

ทุนมนุษย์

ครัวเรือนเปราะบาง

สถิติครัวเรือนเปราะบาง² จากฐานข้อมูล TPMAP ปี 2562 พบว่า จังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนคนเปราะบาง 66,383 คน ใน 29,817 ครัวเรือน โดยแบ่งเป็น เด็กยากจน 1,842 คน ผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับเบี้ยผู้สูงอายุ 3,382 คน และผู้พิการที่ไม่ได้รับเบี้ยฯ 149 คน ผู้ป่วยเรื้อรังที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้จำนวน 33 คน และครัวเรือนที่บ้านไม่มั่นคง 5 ครัวเรือน

² เกณฑ์การคัดเลือกข้อมูลครัวเรือนเปราะบาง ของ TPMAP ประกอบด้วย 1. เป็นครัวเรือนที่มีอาชีพเกษตรกรจากข้อมูล จปฐ. และไม่ได้ขึ้นทะเบียนเกษตรกร หรือ 2. รายได้ต่ำกว่า 100,000 บาท จากข้อมูล จปฐ. และไม่ได้รับเงินสวัสดิการรัฐ โดยมีภาระในครัวเรือนได้แก่ 1. ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย 2. มีเด็กยากจนตามเกณฑ์ ศธ. 3. มีผู้สูงอายุ และไม่ได้รับเบี้ยยังชีพ 4. มีผู้พิการ และไม่ได้รับเบี้ยยังชีพ และ 5. มีผู้ป่วยเรื้อรังที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

ภาพที่ 1.2 สถิติครัวเรือนเปราะบางจากระบบ TPMAP

การศึกษา

เมื่อเปรียบเทียบศักยภาพทุนมนุษย์กับข้อมูล TPMAP และข้อมูลของ กสศ. พบว่า จำนวนความต้องการช่วยเหลือในด้านการศึกษาในครัวเรือนยากจนกลับไม่เด่นชัดมากนัก โดยจากการสำรวจพบว่า ในทุกครัวเรือนที่มีประชากรในวัยกำลังศึกษาในระบบการศึกษา มีความต้องการการสนับสนุนด้านการศึกษาของบุตรทุกครัวเรือน แต่ก็ประสบกับภาวะความไม่เพียงพอในการใช้จ่ายเงินด้านอื่น ๆ ที่ต้องหมุนกันด้วย

ตารางที่ 1.4 ข้อมูลด้านการศึกษา

อำเภอ	เด็กทั้งหมด	เด็กที่ไม่มีข้อมูลในระบบการศึกษา				รวม	%
		อายุ 3-5 ปี	อายุ 6-11 ปี	อายุ 12-14 ปี	อายุ 15-17 ปี		
เมืองอำนาจเจริญ	23,178	400	356	194	553	1,503	6.48 %
ชานุมาน	8,532	112	114	73	264	563	6.60 %
ปทุมราชวงศา	9,380	124	144	44	241	553	5.90 %
พนา	4,700	55	85	27	81	248	5.28 %
เสนางคนิคม	7,374	97	107	38	146	388	5.26 %
ห้วยตะพาน	8,236	103	111	41	137	392	4.76 %
ลืออำนาจ	6,098	127	85	39	129	380	6.23 %
รวม	67,498	1,018	1,002	456	1,551	4,027	

ที่มา: เว็บไซต์ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.)

https://isee.eef.or.th/screen/thaioosc/oosc_overview.html

ตารางที่ 1.5 จำนวนเด็กยากจนและเด็กยากจนพิเศษในจังหวัดอำนาจเจริญ

อำเภอ	นักเรียน ทั้งหมด	นักเรียน กลุ่มเป้าหมาย	ยากจน (คน)	ยากจน (% กลุ่มเป้าหมาย)	ยากจน พิเศษ (คน)	ยากจน พิเศษ(% กลุ่มเป้าหมาย)	ยากจน + ยากจน พิเศษ (คน)	ยากจนพิเศษ + ยากจนพิเศษ (% กลุ่มเป้าหมาย)
เมืองอำนาจเจริญ	18,162	15,252	1,426	9.35	5,535	36.29	6,961	45.64
ชานุมาน	5,836	5,167	638	12.35	2,448	47.38	3,086	59.73
ปทุมราชวงศา	6,767	5,844	645	11.04	2,650	45.35	3,295	56.38
พนา	3,837	3,128	419	13.40	1,484	47.44	1,903	60.84
เสนางคนิคม	4,146	3,617	447	12.36	2,016	55.74	2,463	68.10
ห้วยตะพาน	4,999	4,400	518	11.77	2,278	51.77	2,796	63.55
ลืออำนาจ	3,645	3,324	429	12.91	1,402	42.18	1,831	55.08
รวม	47,392	40,732	4,522	11.10	17,813	43.73	22,335	54.83

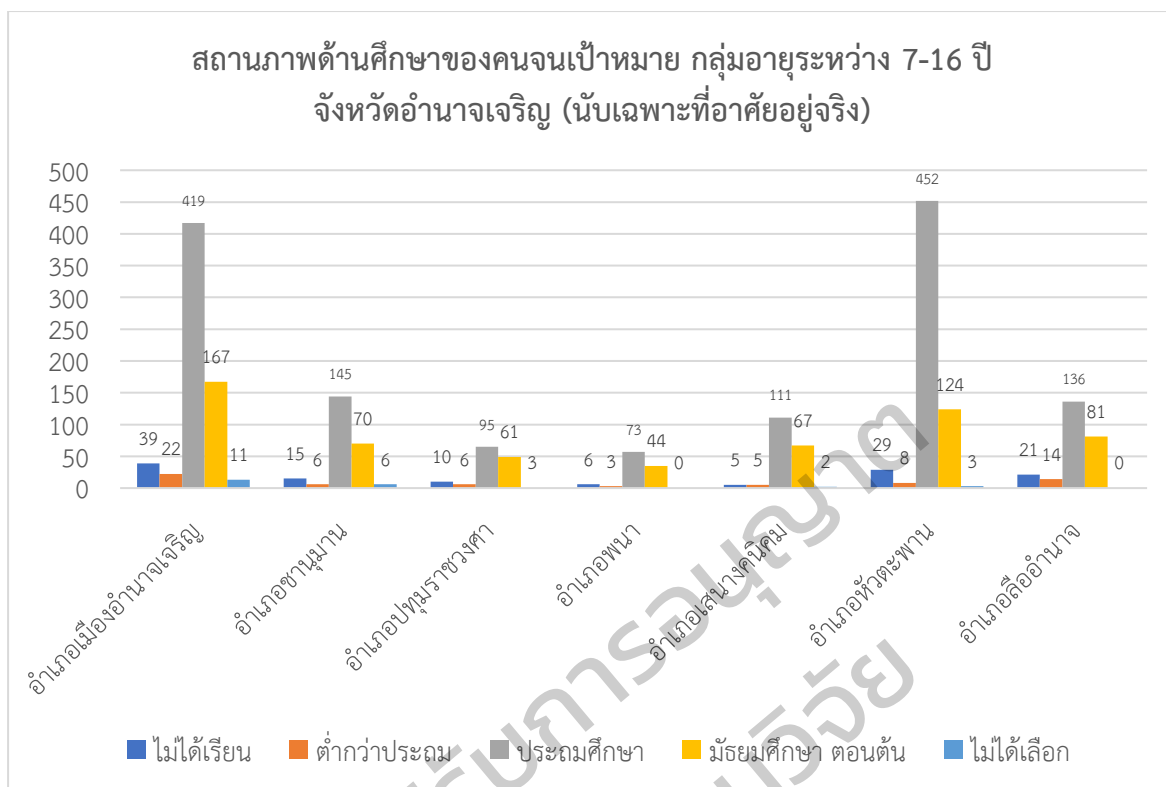
ที่มา: เว็บไซต์ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.)

https://isee.eef.or.th/screen/pmt/cctall_map.html

* จำนวนนักเรียนยากจนพิเศษในเว็บนี้ เป็นจำนวนนักเรียนยากจนพิเศษที่ได้รับการจัดสรรเงินอุดหนุนแบบมีเงื่อนไขในแต่ละภาคเรียน

ตารางที่ 1.6 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

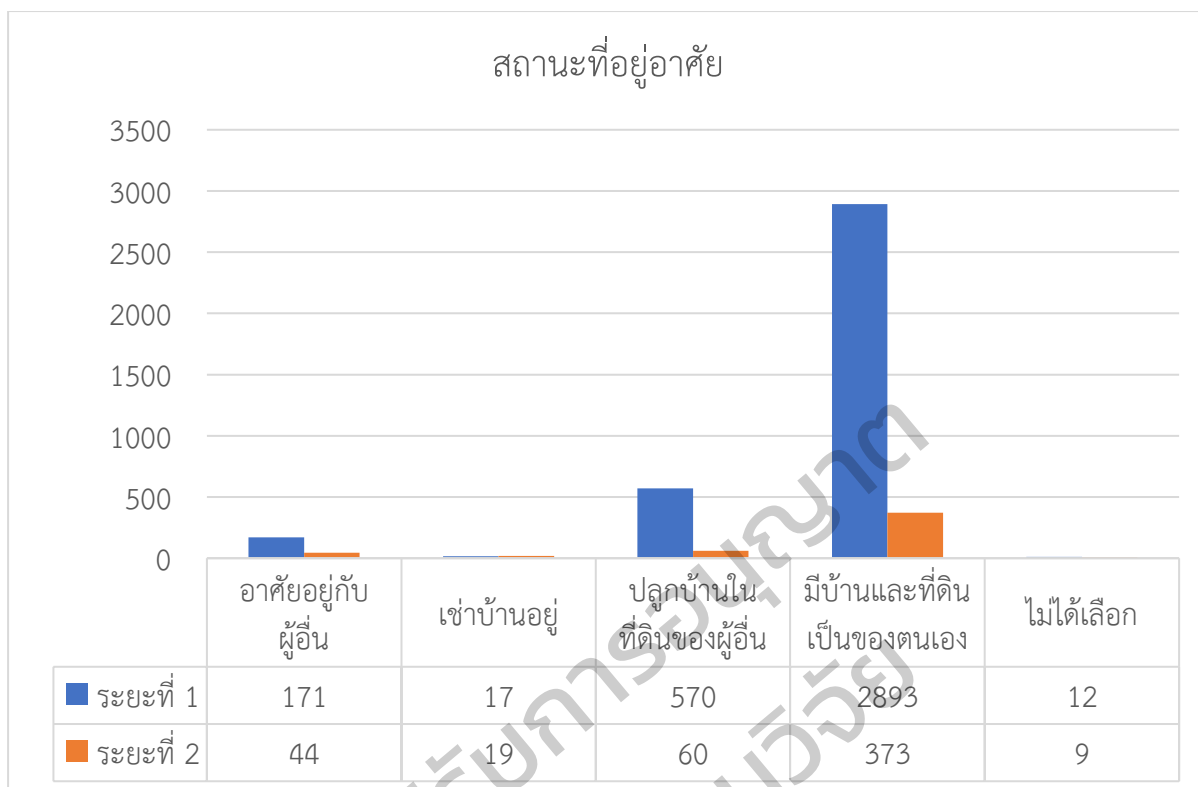
พื้นที่	ไม่ได้เรียน	ต่ำกว่า ประถม	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษา ตอนต้น	ไม่ได้เลือก	รวม
อำเภอเมืองอำนาจเจริญ	39	22	419	167	11	658
อำเภอชานุมาน	15	6	145	70	6	242
อำเภอปทุมราชวงศา	10	6	95	61	3	175
อำเภอพนา	6	3	73	44	0	126
อำเภอเสนางคนิคม	5	5	111	67	2	190
อำเภอห้วยตะพาน	29	8	452	124	3	616
อำเภอลืออำนาจ	21	14	136	81	0	252
รวม	125	64	1,431	614	25	2,259

แผนภูมิที่ 1.3 สถานภาพด้านการศึกษาของคนจนเป้าหมายแยกรายอำเภอ

ทุนกายภาพ

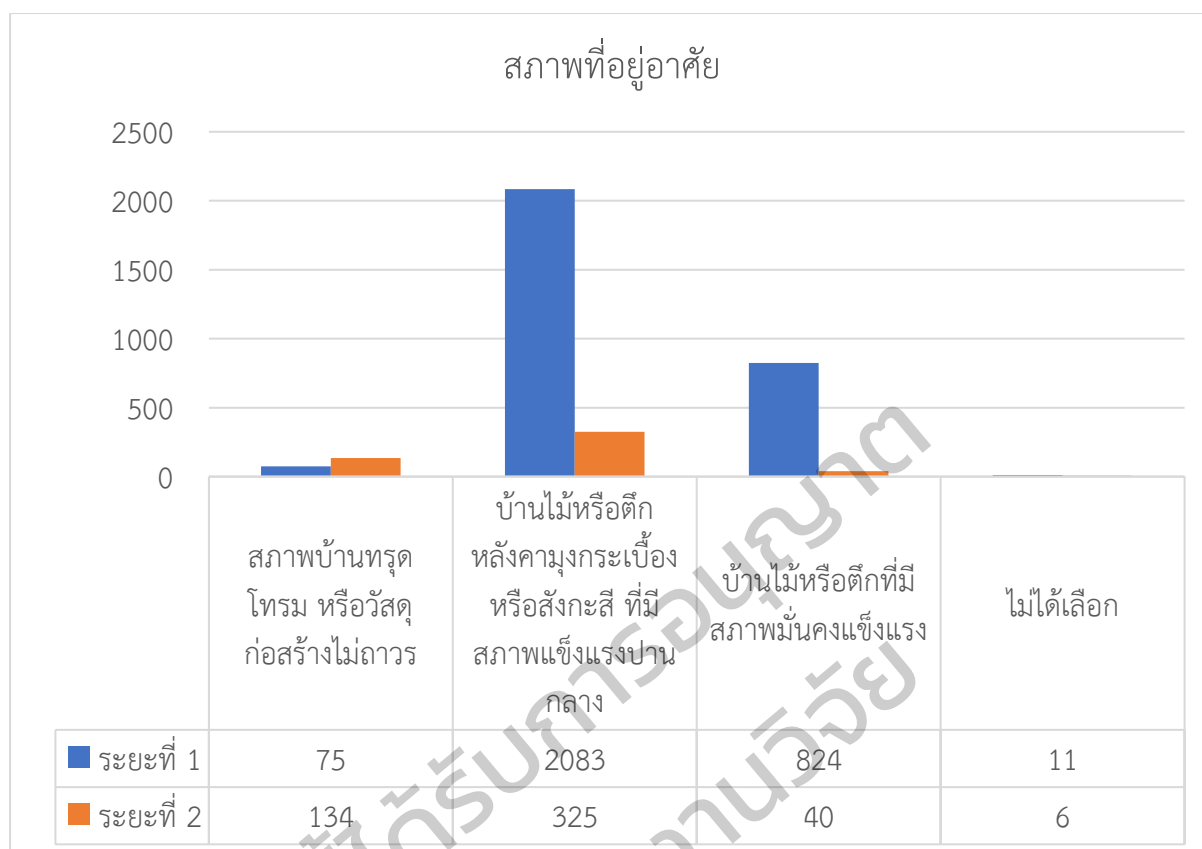
ในด้านทุนกายภาพ พบว่า ครั้วเรือนยากจนส่วนใหญ่ สามารถเข้าถึงสาธารณูปโภคของภาครัฐหากมีที่อยู่อาศัยในพื้นที่หมู่บ้าน แต่หากมีครัวเรือนที่อยู่ในพื้นที่หรือที่ห่างออกไปจากหมู่บ้านก็อาจจะมีสาธารณูปโภคที่ไม่เพียงพอ โดยในด้านที่อยู่อาศัยพบว่า ส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง รวม 3,266 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 78.35 และส่วนใหญ่มีสภาพบ้านเรือนแข็งแรงปานกลาง จำนวน 3,128 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 75.05 โดยในกลุ่มที่มีสภาพบ้านเรือนที่ไม่แข็งแรงจำนวน 864 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 20.73 ได้มีการส่งต่อข้อมูลให้กับโครงการบ้านมั่นคง พอช.

แผนภูมิที่ 1.4 ภาพรวมสถานะที่อยู่อาศัย

ตารางที่ 1.7 ภาพรวมสภาพที่อยู่อาศัย

สภาพที่อยู่อาศัย	ระยะที่ 1	ระยะที่ 2	รวม
สภาพบ้านทรุดโทรม หรือวัสดุก่อสร้างไม่ถาวร	745	134	879
บ้านไม้หรือตึก หลังคามุงกระเบื้องหรือสังกะสี ที่มีสภาพแข็งแรงปานกลาง	2,083	325	2,408
บ้านไม้หรือตึกที่มีสภาพมั่นคงแข็งแรง	824	40	864
ไม่ได้เลือก	11	6	17
รวม	3,663*	505	4,168

แผนภูมิที่ 1.5 ภาพรวมสภาพที่อยู่อาศัย

ทุนเศรษฐกิจ

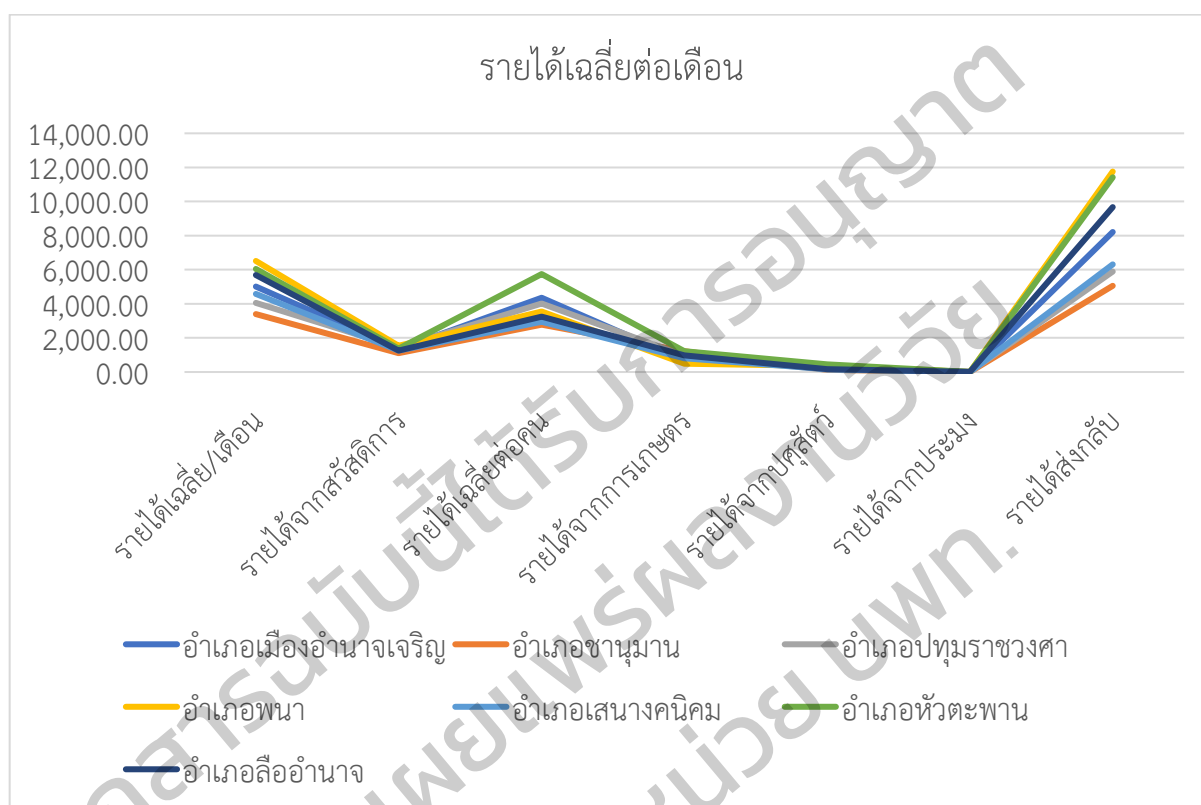
จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พบว่าในปี 2564 ภาพรวมจังหวัดอำนาจเจริญ มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือน 20,814.25 บาท ซึ่งสูงกว่ารายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนยากจนที่มีรายได้เฉลี่ยเพียง 5,320.48 บาท/เดือน ซึ่งถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยของจังหวัด โดยครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่พึ่งพารายได้จากการส่งกลับและรายได้จากสวัสดิการเป็นหลัก ดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 1.8 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนยากจนจังหวัดอำนาจเจริญ

อำเภอ	รายได้เฉลี่ย/เดือน	รายได้จากสวัสดิการ	รายได้เฉลี่ยต่อคน	รายได้จากการเกษตร	รายได้จากปศุสัตว์	รายได้จากประมง	รายได้ส่งกลับ
อำเภอเมืองอำนาจเจริญ	5,004.33	1,325.32	4,347.55	694.3	304.92	3.79	8,211.61
อำเภอชานุมาน	3,397.58	1,104.99	2,775.79	1,218.88	129.28	0.33	5,055.80
อำเภอบึงนาราง	4,047.68	1,439.60	4,017.08	957.56	137.36	2.59	5,891.72
อำเภอพนม	6,515.13	1,542.01	3,548.31	479.85	361.75	4.70	11,757.61
อำเภอเสนางคนิคม	4,573.47	1,255.52	2,948.40	797.17	170.04	4.43	6,312.15
อำเภอหัวตะพาน	6,044.14	1,376.11	5,739.25	1,214.92	451.50	1.92	11,419.34

อำเภอ	รายได้เฉลี่ย/เดือน	รายได้จากสวัสดิการ	รายได้เฉลี่ยต่อคน	รายได้จากการเกษตร	รายได้จากปศุสัตว์	รายได้จากประมง	รายได้ส่งกลับ
อำเภอเมืองอำนาจเจริญ	5,691.03	1,263.80	3,240.41	966.24	175.17	6.26	9,671.86
รวมเฉลี่ย	35,273.36	9,307.35	26,616.78	6,328.97	1,729.98	24.02	58,320.10

ที่มา: ข้อมูลจาก pppcoonnext 2 มิถุนายน 2565 ประมวลจาก 4,168 ครั้วเรือน

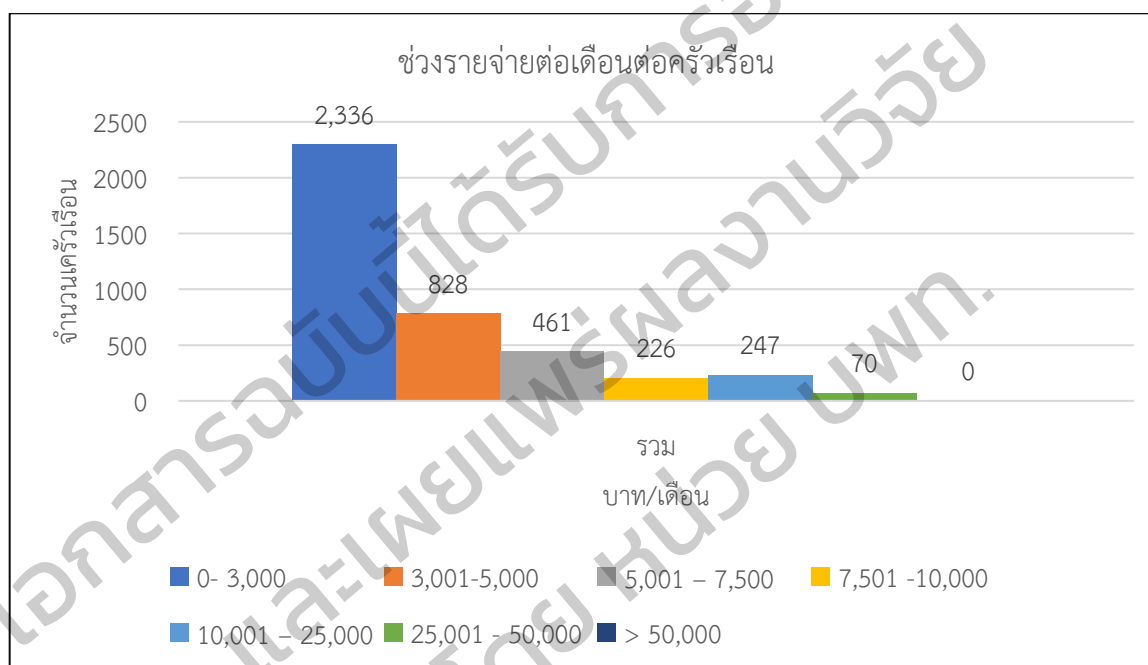
แผนภูมิที่ 1.6 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนแยกตามประเภทแหล่งที่มาของรายได้

จากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พบว่าในปี 2562 ภาพรวมจังหวัดอำนาจเจริญมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน 16,693.42 บาท/เดือน ในปี 2563 มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน 15,184.77 บาท และในปี 2564 มีค่าใช้จ่ายต่อเดือนต่อครัวเรือน 17,206.77 บาท ซึ่งมีการใช้น้อยกว่ารายได้ ซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนยากจน ซึ่งมักจะหาเข้ากินค่า และมีรายรับไม่พอรายจ่าย โดยพบว่าครัวเรือนยากจนมีความพยายามใช้จ่ายเงินให้เพียงพอเท่าที่ตนเองหาได้ โดยครัวเรือนส่วนใหญ่มีช่วงรายจ่ายไม่เกิน 3,000 บาทต่อเดือน

ตารางที่ 1.9 จำนวนครัวเรือนแยกตามช่วงรายจ่าย

พื้นที่	0- 3,000	3,001- 5,000	5,001 - 7,500	7,501 - 10,000	10,001 - 25,000	25,001 - 50,000	> 50,000
1. เมืองอำนาจเจริญ	674	191	118	58	74	24	0
ระยะ 2	38	34	29	16	4	0	0

พื้นที่	0- 3,000	3,001- 5,000	5,001 – 7,500	7,501 - 10,000	10,001 – 25,000	25,001 - 50,000	> 50,000
2. ชานุมาน	244	75	25	6	7	2	0
ระยะ 2	34	42	16	3	4	0	0
3. ปทุมราชวงศา	151	47	21	6	9	0	0
ระยะ 2	22	27	11	11	15	2	0
4. พนา	128	27	24	7	10	3	0
ระยะ 2	21	20	9	12	5	0	0
5. เสนางคนิคม	248	51	24	8	7	1	0
ระยะ 2	35	39	27	13	13	3	0
6. หัวตะพาน	399	169	101	64	78	25	0
7. ลืออำนาจ	342	106	56	22	21	10	0
รวม	2,336	828	461	226	247	70	0

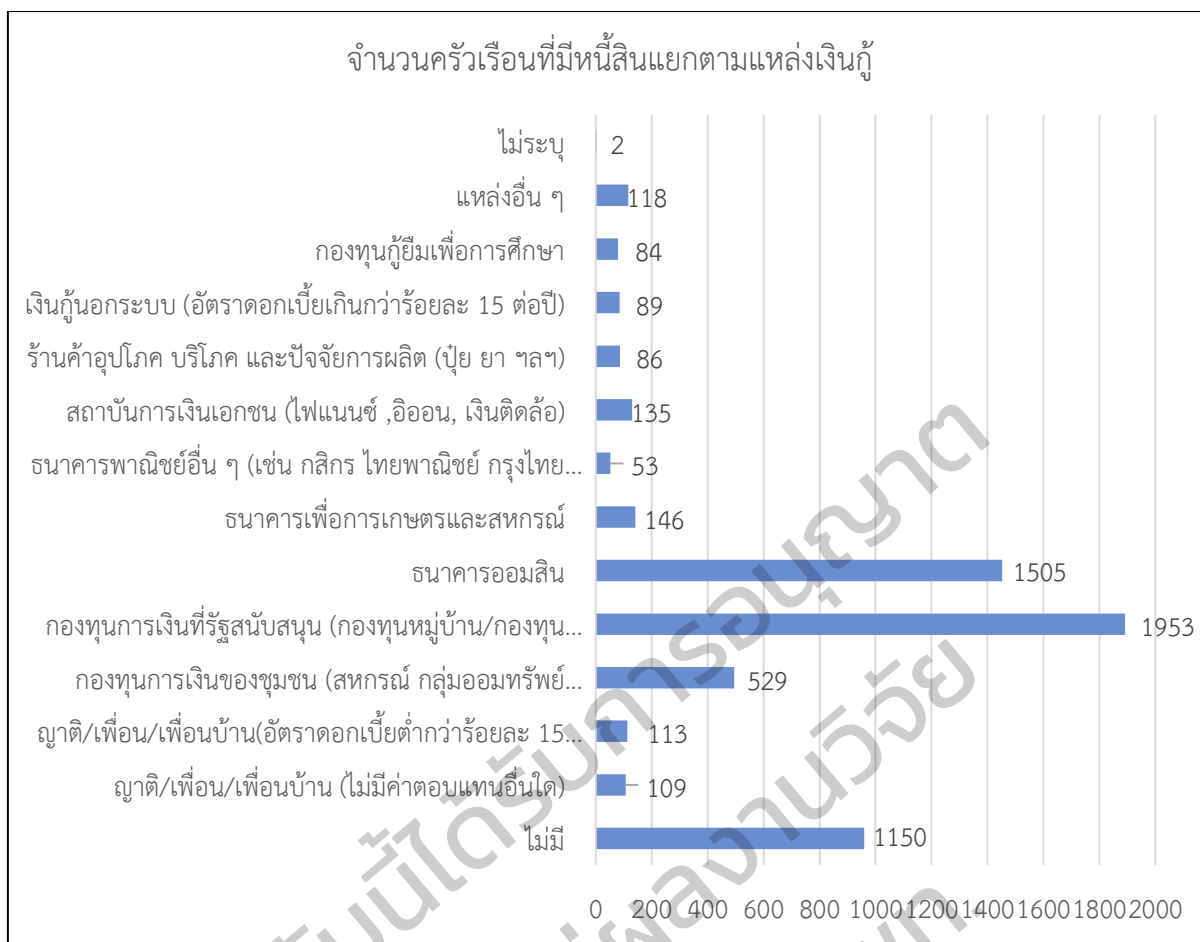
แผนภูมิที่ 1.7 รายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนยากจน

ข้อมูลสถิติรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พบว่าในปี 2564 ภาพรวมจังหวัดอำนาจเจริญ มีหนี้สินเฉลี่ยต่อครัวเรือน 187,392.17 บาท แบ่งเป็นหนี้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน 86,828.64 บาท เพื่อใช้ทำธุรกิจที่ไม่ใช่การเกษตร 20,587.02 บาท เพื่อใช้ทำการเกษตร 40,473.62 บาท เพื่อใช้ในการศึกษา 3,261.87 บาท และเพื่อใช้ซื้อ/เช่าซื้อบ้านและที่ดิน 36,241.03 บาท

อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนจะพบว่ามีความแตกต่างจากค่าเฉลี่ยมาก ครัวเรือนยากจนมีรายได้น้อยและมีรายจ่ายในวงเงินจำกัด และมีหนี้สินน้อย ปริมาณเงินที่กู้ยืมมีไม่มากนัก เนื่องจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรที่ไม่มีที่ดินในการค้าประกัน หรือไม่มีผู้ค้ำประกัน ทำให้มีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ของชุมชนหรือจากสวัสดิการที่รัฐจัดหาให้ ดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 1.10 จำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกรายอำเภอ แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

ประเภทหนี้สิน	อำนาจ เจริญ รวม ระยะ 1 (3663)	อำนาจ เจริญ รวม ระยะ 2 (505)	อำเภอ เมืองฯ ระยะ 1 (1139)	อำเภอ เมืองฯ ระยะ 2 (121)	อำเภอ ขานู มาน ระยะ 1 (359)	อำเภอ ขานู มาน ระยะ 2 (99)	ปทุม ราช ระยะ 1 (234)	ปทุม ราช ระยะ 2 (88)	พนา ระยะ 1 (199)	พนา ระยะ 2 (67)	เสนางค นิคม ระยะ 1 (339)	เสนางค นิคม ระยะ 2 (130)	หัว ตะพาน (836)	ลือ อำนาจ (557)	รวม (4168)
ไม่มี	960	190	327	78	101	31	65	24	66	20	12	37	180	109	1150
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (ไม่มีคำตอบแทนอื่นใด)	85	24	32	2	11	4	7	2	5	0	5	16	14	11	109
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	108	5	43	1	12	1	10	0	6	0	6	3	9	22	113
กองทุนการเงินของชุมชน (สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุน)	474	55	149	6	41	4	38	19	25	15	21	11	118	82	529
กองทุนการเงินที่รัฐ สนับสนุน (กองทุน หมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/ โครงการแก้ไขปัญห ความยากจน (กขคจ.))	1790	163	506	12	147	42	108	37	79	24	160	48	470	320	1953
ธนาคารออมสิน	1370	135	370	7	123	24	69	23	69	29	134	52	327	278	1505
ธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์	131	15	69	2	2	6	15	1	3	4	4	2	15	23	146

แผนภูมิที่ 1.8 จำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สินแยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

ทุนธรรมชาติ

สภาพภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ลุ่มมีเนินเขาเตี้ย ๆ ทอดยาวไปจรดจังหวัดอุบลราชธานี ที่อำเภอขานุมาน ตั้งอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางเฉลี่ยประมาณ 68 เมตร (227 ฟุต) สภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทรายและดินลูกรังบางส่วน มีลำน้ำสายใหญ่ไหลผ่าน ได้แก่ ลำเซบก และลำเซบาย (จังหวัดอำนาจเจริญ, 2565)

ด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีอุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัวที่ครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดใกล้เคียงด้วย และวนอุทยานภูสิงห์-ภูผาผึ้ง รวมถึง ป่าสงวน ได้แก่ ป่าดงคำเดือย ป่าดงห้วยกองและป่าดงบังอี ป่าหนองลุมพุก ป่าหนองหลุบและป่าดงปู่ตา ป่าดง ป่ายางและป่าดงปู่ตา ป่าโคกสองสลึง ป่าฝนแสนห่า ป่าดงใหญ่ ป่าโคกโสภณใหญ่ ป่าดงห้วยกอง และป่าดงปอ และมีเครือข่ายป่าชุมชนอีก 233 ชุมชน ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนเป็นพื้นที่ทางทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของแต่ละชุมชน โดยพบว่าในพื้นที่ OM มีป่าชุมชนจำนวน 23 แห่ง

ตารางที่ 1.11 รายชื่อเครือข่ายป่าชุมชนเฉพาะพื้นที่ทำโมเดลแก๊จน

ลำดับ	ป่าชุมชนบ้าน (เครือข่าย)	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ
1	บ้านหนองแมงดา	3	ปากอ	ขานุมาน
2	บ้านปากอน้อย	4	ปากอ	ขานุมาน
3	บ้านห้วยฮ่อง	5	ปากอ	ขานุมาน

ลำดับ	ป่าชุมชนบ้าน (เครือข่าย)	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ
4	บ้านนาหนองแดง	6	ปากอ้อ	ชานุมาน
5	บ้านห้วยกระแสน	7	ปากอ้อ	ชานุมาน
6	บ้านคำไผ่	8	ปากอ้อ	ชานุมาน
7	บ้านนาห้วยทราย	13	ปากอ้อ	ชานุมาน
8	บ้านหนองข่า	1	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
9	บ้านหนองแมงดา	3	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
10	บ้านป่าหวาย	4	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
11	บ้านนาตากกล้า	5	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
12	บ้านหนองไสน้อย	6	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
13	บ้านสงยาง	7	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
14	บ้านหนองหิน	8	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
15	บ้านหนองไสน้อย	9	หนองข่า	ปทุมราชวงศา
16	บ้านบก	2	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
17	บ้านหนองทับม้า	3	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
18	บ้านหนองทับม้า	4	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
19	บ้านนาสะอาด	7	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
20	บ้านนาไร่ใหญ่	8	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
21	บ้านหนองคล้า	9	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
22	บ้านหนองทับม้า	12	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม
23	บ้านบก	14	เสนางคนิคม	เสนางคนิคม

ทุนทางสังคม

ในการทำงานเชิงพื้นที่ทุนทางสังคมที่สำคัญคือ “ขบวนการองค์กรชุมชน” ซึ่งทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมเชิงเครือข่ายที่สำคัญที่ทำงานเชื่อมร้อยกับพื้นที่ผ่านผู้ประสานงานในแต่ละพื้นที่ รวมถึงการสร้างความเชื่อมั่นในการทำงานร่วมกับอาสาสมัครชุมชน ทำให้พื้นที่ไว้วางใจให้ทีมวิจัยเข้าถึงคนจนและเกิดการทำงานร่วมกันกับพื้นที่ได้ง่ายและสะดวก โดยเครือข่ายทำงานทั้งด้านการสร้างความเข้มแข็งของประชาชนในพื้นที่และการเสริมหนุนกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ในระดับหน่วยงานราชการ หน่วยงานราชการหลักที่ทำหน้าที่บูรณาการการแก้ไขปัญหาความยากจนคือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งมีจังหวัดอำนาจเจริญมีคำสั่งที่ 979/2564 จัดตั้งศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจังหวัดอำนาจเจริญ (ศจพ.จ.) (สั่ง ณ วันที่ 13 พฤษภาคม 2564) รวมถึงการทำงานร่วมกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ของจังหวัด ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ และบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทำให้เกิดการประสานบูรณาการงานร่วมกัน และส่งต่อความช่วยเหลือเร่งด่วนได้อย่างทันท่วงที

ในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทีมวิจัยสร้างความร่วมมือผ่านการทำงานโมเดลแกนในพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานเทศบาลเมืองจังหวัดอำนาจเจริญ เทศบาลเสนางคนิคมและเทศบาลสิริเสนางค์ ซึ่งได้ติดตามการทำงานเกาะติดกับโครงการวิจัย และให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มที่

ทุนทางสังคมที่กล่าวมาข้างต้นเป็นทุนที่สำคัญในการต่อจิ๊กซอว์ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจนและทำให้เกิดทุนทางสังคมที่เชื่อมกับครัวเรือนยากจนเพื่อที่จะโอบเอากครัวเรือนเหล่านี้ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

บทที่ 2

การค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ และระบบส่งต่อความช่วยเหลือ

บทนี้ กล่าวถึงการใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ และระบบส่งต่อความช่วยเหลือ ค้นหา และสอบทานคนจน โดยมีผลการดำเนินงานในภาพรวม ดังนี้

1. การค้นหาและสอบทานคนจน โครงการวิจัยได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคนจน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMA/จปฐ. ครบ 1,309 ครั้วเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,663 ครั้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 ทั้งนี้ในระยะที่ 2 โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) ซึ่งมีการสอบทานซ้ำครั้วเรือนในระยะที่ 1 และค้นหาครั้วเรือนใหม่ ได้แก่ จำนวน 5 พื้นที่ ได้แก่ 1) ตำบลบึง อำเภอมืองอำนาจเจริญ จำนวน 121 ครั้วเรือน 2) ตำบลปากอ อำเภอลืออำนาจ จำนวน 99 ครั้วเรือน 3) ตำบลเสนางคนิคม อำเภอสว่างคนิคม จำนวน 130 ครั้วเรือน 4) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา 88 ครั้วเรือน และ 5) ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 67 ครั้วเรือน โดยพบครั้วเรือนยากจนรวมทั้งระยะที่ 1 และ 2 รวม 4,168 ครั้วเรือน รวมจำนวนประชากร 18,253 คน คิดเป็นร้อยละ 3.39 ของครั้วเรือน และประชากรคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากตรวจสอบข้อมูล และการทบทวนการจำแนกข้อมูลพบครั้วเรือนยากจนที่เสียชีวิตและออกจากความยากจน คิดเป็น 4,155 ครั้วเรือน

2. การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลในระบบฐานข้อมูลครั้วเรือนยากจนในระดับพื้นที่ และมีการ Cleansing ข้อมูลในระบบ โดยการตรวจสอบเปรียบเทียบทั้งในระบบ Livingonnewpace และ pppconnect โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนในระบบ Livingonnewpace ทั้งในระยะที่ 1 และ 2 ซึ่งทำให้เห็นความเคลื่อนไหวของประชากร และครั้วเรือนที่มีผู้เสียชีวิตเป็นปัจจุบันที่สุด โดยสามารถกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนได้ 17,205 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.25 ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำ และช่วยให้ทีมวิจัยสามารถระบุกลุ่มเป้าหมายและความต้องการเข้าร่วมโครงการ พร้อมทั้งความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง 1 ชุดข้อมูล

3. การติดตามและการส่งต่อความช่วยเหลือ โครงการมีระบบส่งต่อความช่วยเหลือและติดตามความช่วยเหลือ ดังนี้

1) ระบบ Monitor กลุ่มคนจน ผ่านการใช้ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ Livingonnewpace และ pppconnect และการบันทึกข้อมูลการส่งต่อความช่วยเหลือและการติดตามความช่วยเหลือในรูปแบบไฟล์ Excel

2) ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ แบบเป็นทางการ โดยนำส่งจดหมายราชการของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ส่งข้อมูลในรูปแบบไฟล์เอกสารและเอกสารคัดสำเนาไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน และระบบส่งต่อความช่วยเหลือที่ไม่เป็นทางการ โครงการใช้ทุนทางสังคมกับหน่วยงานราชการ ส่งต่อความช่วยเหลือกรณีเร่งด่วนผ่านการสื่อสารทางตรง เพื่อให้คนจนเป้าหมายได้รับความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที

โครงการส่งต่อสารสนเทศข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ประมวลระดับความยากจน 4 ระดับ ให้กับหน่วยงานภาครัฐ และหารือความร่วมมือโดยตรงกับภาคีในพื้นที่นำร่องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางที่ชัดเจนในการวางแผนช่วยเหลือครั้วเรือนยากจนและบูรณาการความร่วมมือโดยใช้โมเดล “ถั่วตัด”

ผสมความร่วมมือระหว่าง 4 ท คือ ท้องทุ่ง ท้องถิ่น ท้องที่ และทีมวิจัย โดยนำส่งข้อมูลอย่างเป็นทางการ ไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน โดยมีหน่วยงานความร่วมมือทั้งในการทำงานพัฒนาและการสังคมสงเคราะห์ โดยในระดับจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดได้นำข้อมูลไปบูรณาการภายใต้โครงการ “อำนาจเจริญเกื้อกูล เพิ่มพูนสุข”

ซึ่งในระดับตัวชี้วัด โครงการบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาระบบได้ระบบและกลไกการพัฒนาระบบส่งต่อข้อมูลปัญหาความยากจนระดับคนและครัวเรือนระดับพื้นที่ โดยหน่วยงานระดับพื้นที่ยอมรับในการใช้ฐานข้อมูลเดียวกันเพื่อทำงานร่วมกัน โดยการประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็นฐานข้อมูลเดียวกันที่ผ่านการสอบทานอย่างรอบด้านและครอบคลุม สามารถใช้ในการกำหนดนโยบายและแนวทางการทำงานของภาคส่วนต่างในจังหวัด และหน่วยงานระดับพื้นที่มีแผนการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ยากจนผ่านโครงการแก้ไขปัญหายากจนที่แต่ละส่วนงาน และเห็นว่าเป็นเรื่องที่ดีที่โครงการจะมีการบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยให้คนจนได้สิทธิในการเข้าถึงโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก่อน

2.1 การค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจน

โครงการวิจัยได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคนจน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMAP/จปฐ. ครบ 1,309 ครัวเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,669 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 ทั้งนี้ ในระยะที่ 2 โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) อีกจำนวน 505 ครัวเรือน โดยจากการสอบทานข้อมูลพบว่าการเคลื่อนไหวของครัวเรือนคนจน ทั้งการตายและย้ายถิ่น รวมถึงการกลายเป็นคนจนจากสถานการณ์โควิด และการออกจากความยากจนจากการมีงานทำและการที่ไม่ได้เป็นคนจนตั้งแต่แรก

2.1.1 การดำเนินงานเก็บข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายเพิ่มเติมในพื้นที่จัดทำโมเดลแก๊จน

แม้ว่าในการดำเนินงานในระยะที่ 1 ทีมวิจัยได้เก็บข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายกว่า 268% แต่อย่างไรก็ดี เชื่อว่าท่ามกลางสถานการณ์โควิดน่าจะมีกลุ่มคนที่อาจจะได้รับผลกระทบจากโควิดที่ทำให้เกิดคนจนเพิ่มมากขึ้น ทีมวิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ดำเนินโครงการนำร่อง 100% เพิ่มเติม ทั้งนี้จากการลงพื้นที่สอบทานข้อมูลพบปัญหาอุปสรรคคือมีบางครัวเรือนไม่ได้อยู่บ้านในช่วงเวลาที่สำรวจ และบางครัวเรือนปฏิเสธการสำรวจซ้ำ ซึ่งในบางรายทีมวิจัยแก้ไขปัญหาโดยการสอบถามผู้นำและให้อาสาสมัครตรวจสอบซ้ำ โดยมีการสำรวจแบบสอบถามในส่วนของผลกระทบโควิดเพิ่มเติมในกลุ่มคนจนเป้าหมายในระยะที่ 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินการนำร่องการแก้ไขปัญหาจากโควิดของโครงการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 จังหวัดอำนาจเจริญ เพื่อให้เห็นการเคลื่อนไหวของข้อมูลและค้นหาครัวเรือนคนจนเพิ่มเติมเพื่อสร้างความมั่นใจว่าคนกลุ่มเหล่านี้จะไม่ถูกละเลยและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ได้จริง

1) การดำเนินงานเก็บข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายเพิ่มเติม

โดยมีแนวทางการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป ดังนี้ โดยปรับแนวทางการเก็บข้อมูลเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับทีมวิจัยและพื้นที่ท่ามกลางสถานการณ์โควิด โดยให้คนในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูล ดังนี้

1.1) พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ให้อาสาสมัครชุมชนและเยาวชนในพื้นที่เป็นผู้เก็บข้อมูลหลัก โดยมีผู้ช่วยวิจัยดำเนินการดูแล

1.2) พื้นที่ตำบลเสนางคณคม ให้ทีมผู้นำชุมชนหรืออาสาสมัครชุมชน เป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูล โดยมี การประชุมร่วมกับผู้นำหมู่บ้านและรวบรวมรายชื่อเพิ่มเติมก่อนการอบรมแบบสอบถามและเก็บข้อมูล

1.3) พื้นที่ตำบลปากอ ให้ทีมเก็บข้อมูลซึ่งเป็นเยาวชนในพื้นที่ที่ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่เทศบาล เมืองฯ เป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูล โดยประสานผู้นำพื้นที่และผู้นำชุมชนรวบรวมรายชื่อเพิ่มเติม ก่อนประสาน ให้ผู้ช่วยวิจัยนำทีมเก็บข้อมูลไปอีกครั้ง

1.4) พื้นที่ตำบลหนองข่าและตำบลพนา ใช้ทีมวิจัยหลักและทีมเก็บข้อมูลวิจัยเดิมในการดำเนินงาน เพื่อให้เก็บข้อมูลได้รวดเร็วในระยะเวลาสั้น

2) วิธีการเก็บข้อมูล

ในการดำเนินงานเก็บข้อมูลทีมวิจัยได้ใช้แนวทางการเก็บข้อมูลในระยะที่ 1 ซึ่งเป็นรูปแบบการ ดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล โดยมีเยาวชนในพื้นที่เมืองและอาสาสมัครชุมชน เป็นผู้ดำเนินการเก็บแบบสอบถาม เพื่อให้ทีมเป็นส่วนหนึ่งในการรับรู้ปัญหา และเข้าใจปัญหาความจนและ คนจน อันจะนำไปสู่การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง (engage) ในการแก้ไขปัญหาในด้านใดด้านหนึ่งร่วมกัน โดยมี ขั้นตอน ดังนี้

การเก็บข้อมูลในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

1) การคัดเลือกทีมเยาวชนอาสาสมัคร ซึ่งเป็นคนในชุมชน โดยทีมวิจัยอาสาสมัครชุมชนในพื้นที่ เยาวชน 1 คน ต่ออาสาสมัคร 1 คน และร่วมกับทีมเยาวชนในพื้นที่เมืองซึ่งสามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่ได้ง่าย

2) การอบรมการเก็บแบบสอบถาม ทีมวิจัยได้ใช้ประสบการณ์จากการดำเนินงานในระยะที่ 1 มา อบรมการเก็บแบบสอบถาม โดยมีทีมอาสาสมัครชุมชนร่วมอบรม และหารือแนวทางการเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยมีการแบ่งงานกันทำรายพื้นที่ เพื่อให้เก็บข้อมูลได้ครบถ้วนและรวดเร็วให้ทันต่อการวางแผนการทำงาน ทั้งนี้จากประสบการณ์การเก็บแบบสอบถามในระยะที่ 1 ทีมเห็นว่ายังต้องการแบ่งระดับความจนของกลุ่มคน จนเป้าหมาย เพื่อให้ระบุคนจนได้แม่นยำมากขึ้น เนื่องจากในฐานข้อมูลแยกระดับความจนรายประเด็นและไม่สามารถระบุกลุ่มคนจนได้จากตัวเลขที่แสดง ทีมวิจัยจึงให้มีการประเมินความจนของครัวเรือนเพื่อเป็นฐาน การพัฒนาพื้นที่จากมุมมองของผู้เก็บแบบสอบถามและอาสาสมัครชุมชน และนอกจากนี้มีการสอบถามความ ต้องการเข้าร่วมโครงการและเบอร์โทรศัพท์ของกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ประสานความร่วมมือในการทำงานได้ ง่ายขึ้น

3) การดำเนินงานเก็บแบบสอบถาม นักวิจัยในพื้นที่ได้ประสานเครือข่าย และทีมอาสาสมัครเป็นผู้ ประสานงานตรงไปยังแต่ละพื้นที่ ทำให้การเก็บแบบสอบถามสะดวกรวดเร็วและมีความปลอดภัย เพราะ ชุมชนรับทราบและให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนที่ตนเองไว้วางใจ

4) การทบทวนหลังการเก็บแบบสอบถาม (After Action Review) ในการเก็บแบบสอบถามรอบ แรก ทีมวิจัยได้นัดหมายให้มีการสะท้อนการทำงานโดยเฉพาะปัญหาและอุปสรรคในการเก็บข้อมูล โดยพบว่า มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนในการเก็บข้อมูล โดยเฉพาะส่วนที่ออกแบบใหม่ และได้มีการซักซ้อมทบทวนเพื่อให้ เข้าใจตรงกัน อีกปัญหาหนึ่งคือ การไม่ให้ความร่วมมือโดยเฉพาะจากกลุ่มคนจนเดิม โดยในรอบแรกสามารถ สอบถามเพิ่มเติมในส่วนที่ 6 และ 7 ได้เพียง 76 ครัวเรือนจาก 89 ครัวเรือน หลังจากนั้นได้มีการเก็บข้อมูล เพิ่มเติมอีกครั้ง โดยสามารถเก็บข้อมูลครัวเรือนที่อยู่ในเขตเทศบาลในระยะที่ 1 ได้ 89 ครัวเรือน ซึ่ง คาดการณ์ว่าจะมีผู้เข้าร่วมจำนวนโครงการรวม 101 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 60.12

5) การทบทวนหลังการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น เมื่อเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นครบทั้ง 31 ชุมชน ทีมวิจัยได้ร่วมกับทีมเก็บแบบสอบถามในการสะท้อนข้อมูลคนจน ปัญหาความจน ปัญหาจากการเก็บข้อมูล และการทบทวนมุมมองของทีมอาสาสมัคร เพื่อให้เห็นว่าการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนจะมีทิศทางการดำเนินงานร่วมกันอย่างไรบ้าง

6) การประมวลผลข้อมูลเพื่อระบุกลุ่มเป้าหมาย สำหรับพื้นที่เทศบาลเมืองสามารถเก็บแบบสอบถามครบ 100% โดยพบกลุ่มเป้าหมายเพิ่มเติมได้จำนวน 121 ครั้วเรือน แบ่งเป็นครั้วเรือนเขตเทศบาลเมืองจำนวน 118 ครั้วเรือน ใน 28 ชุมชน ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวช่วยให้ทีมวิจัยสามารถระบุกลุ่มเป้าหมายและความต้องการเข้าร่วมโครงการ พร้อมทั้งความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง ซึ่งคาดการณ์ว่าจะมีผู้เข้าร่วมจำนวนโครงการรวม 139 คน คิดเป็นร้อยละ 70.9

การเก็บข้อมูลในพื้นที่ตำบลปากอ่

1) การคัดเลือกทีมเยาวชนอาสาสมัคร ทีมวิจัยได้นำทีมเยาวชนที่ทำงานเก็บข้อมูลในพื้นที่เมืองที่มีความชำนาญการเก็บข้อมูลแล้ว ร่วมเก็บข้อมูล

2) การดำเนินงานเก็บแบบสอบถาม ผู้ช่วยนักวิจัยประสานเครือข่ายและผู้นำชุมชนไปยังแต่ละพื้นที่และเป็นผู้ควบคุมดูแลการเก็บแบบสอบถาม ทำให้การเก็บแบบสอบถามสะดวกรวดเร็วและมีความปลอดภัย เพราะชุมชนรับทราบและให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนที่ตนเองไว้วางใจ รวมถึงตรวจสอบระดับความยากจนกับผู้นำในชุมชน โดยนักวิจัยได้เข้าไปดูแลและให้คำแนะนำการเก็บข้อมูลเป็นระยะ

ในการดำเนินงานเก็บข้อมูลพื้นที่ตำบลปากอ่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการบูรณาการความร่วมมือในการทำโครงการนาร่อง OM: ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพรฯ ทีมวิจัยได้ออกแบบแบบสอบถามเพิ่มเติมเพื่อสอบถามข้อมูลการปลูกพืชและความต้องการเข้าร่วมโครงการสมุนไพรด้วย

3) การทบทวนหลังการเก็บแบบสอบถาม นักวิจัยได้ให้ทีมเก็บข้อมูลเขียนประเด็นและรวบรวมประเด็นที่น่าสนใจจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการเก็บข้อมูล และปัญหาของครั้วเรือนยากจน และการส่งต่อข้อมูลครั้วเรือนที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

4) การทบทวนหลังการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น เมื่อเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น ทีมวิจัยได้ร่วมกับทีมเก็บแบบสอบถามในการสะท้อนข้อมูลคนจน ปัญหาความจน ปัญหาจากการเก็บข้อมูล และการทบทวนมุมมองของทีมอาสาสมัคร เพื่อให้เห็นว่าการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนจะมีทิศทางการดำเนินงานร่วมกันอย่างไรบ้าง

5) การประมวลผลข้อมูลเพื่อระบุกลุ่มเป้าหมาย สำหรับพื้นที่ตำบลปากอ่ สามารถเก็บแบบสอบถามโดยการสำรวจซ้ำครั้วเรือนในระยะที่ 1 จำนวน 67 ครั้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 81.70 โดยพบกลุ่มเป้าหมายเพิ่มเติมได้จำนวน 99 คน ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวช่วยให้ทีมวิจัยสามารถระบุกลุ่มเป้าหมายและความต้องการเข้าร่วมโครงการ โดยมีผู้ที่ต้องการเข้าร่วมโครงการจำนวน 101 คนในระดับที่แตกต่างกันไป รายละเอียดในบทที่ 5

การเก็บข้อมูลในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม

1) การคัดเลือกทีมเก็บข้อมูล สำหรับการเก็บข้อมูลในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม ทีมวิจัยได้เน้นการใช้อาสาสมัครชุมชนเป็นคนเก็บข้อมูลประกอบด้วย ผู้นำหมู่บ้าน อสม. กลุ่มสตรี และอาสาสมัครของขบวนการองค์กรชุมชน รวมทั้งนำทีมเยาวชนที่ทำงานเก็บข้อมูลร่วมกันอยู่แล้วมาเก็บแบบสอบถามเพิ่มเติมในกรณีที่มีการเก็บข้อมูลไม่ครบถ้วน

2) การอบรมการเก็บแบบสอบถาม ทีมวิจัยได้ทำการอบรมการเก็บแบบสอบถาม และซักซ้อมความเข้าใจการเก็บข้อมูลและแยกระดับครัวเรือนยากจน เพื่อให้ นำข้อมูลไปประกอบการวางแผนได้ง่าย ทั้งนี้ ได้ให้ผู้เก็บข้อมูลและผู้นำหมู่บ้านสอบถามความต้องการพัฒนาอาชีพเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเพิ่มเติมด้วย

3) การดำเนินงานเก็บแบบสอบถาม ผู้ช่วยนักวิจัยประสานเครือข่ายและผู้นำชุมชนไปยังแต่ละพื้นที่ และเป็นผู้ควบคุมดูแลการเก็บแบบสอบถาม ทำให้การเก็บแบบสอบถามสะดวกรวดเร็วและมีความปลอดภัย เพราะชุมชนรับทราบและให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนที่ตนเองไว้ใจ โดยนักวิจัยได้เข้าไปดูแลและให้คำแนะนำการเก็บข้อมูลเป็นระยะ

4) การทบทวนหลังการเก็บแบบสอบถามและการทบทวนหลังการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น นักวิจัยได้ให้ทีมเก็บข้อมูลรวบรวมประเด็นที่น่าสนใจจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการเก็บข้อมูล และปัญหาของครัวเรือนยากจน และการส่งต่อข้อมูลครัวเรือนที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน

เมื่อเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น ทีมวิจัยได้ร่วมกับทีมเก็บแบบสอบถามตรวจสอบข้อมูลซ้ำ ประชุมสอบถามระดับความยากจนเพื่อให้ข้อมูลถูกต้องมากที่สุด รวมถึงมีการสะท้อนข้อมูลคนจน ปัญหาความจน ปัญหาจากการเก็บข้อมูล และการทบทวนมุมมองของทีมอาสาสมัคร เพื่อให้เห็นว่าการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนจะมีทิศทางการทำงานร่วมกันอย่างไรบ้าง

5) การประมวลผลข้อมูลเพื่อระบุกลุ่มเป้าหมาย

สำหรับพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม พบว่ามีกลุ่มครัวเรือนยากจนในระยะที่ 1 มีการลงข้อมูลระดับตำบล ผิดพลาด 1 ครัวเรือน ทำให้เหลือจำนวนกลุ่มเป้าหมาย 150 ครัวเรือน และพบว่ามีครัวเรือนที่อาศัยอยู่คนเดียวและเสียชีวิตจำนวน 3 ครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนในระยะที่ 1 ลดลงเหลือ 147 ราย และมีพบกลุ่มเป้าหมายเพิ่มเติมได้จำนวน 130 ครัวเรือน รวมครัวเรือนทั้งสิ้น 277 ราย โดยในจำนวนดังกล่าว มีครัวเรือนที่เห็นว่าตนเองไม่ยากจนและผู้นำชี้ว่าไม่ยากจนจำนวน 16 ครัวเรือน เหลือครัวเรือนยากจนทั้งสิ้น 261 ครัวเรือน

จากการที่โครงการวิจัยได้ดำเนินการค้นหาและสอบถามคนจน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMP/จปฐ. ครอบคลุม 1,309 ครัวเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,663 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 สำหรับ ในระยะที่ 2 โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบถามคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนำร่อง (OM) ซึ่งมีการสอบถามครัวเรือนในระยะที่ 1 และค้นหาครัวเรือนใหม่ ได้แก่ จำนวน 3 พื้นที่ ได้แก่ 1) ตำบลบึงอำเภอมืองอำนาจเจริญ จำนวน 121 ครัวเรือน 2) ตำบลปากอ อำเภอลืออำนาจ จำนวน 99 ครัวเรือน และ 3) ตำบลเสนางคนิคม อำเภอสว่างคนิคม จำนวน 130 ครัวเรือน ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวช่วยให้ทีมวิจัยสามารถระบุกลุ่มเป้าหมายและความต้องการเข้าร่วมโครงการ พร้อมทั้งความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง

ตารางที่ 2.1 การสำรวจแบบสอบถามระยะที่ 2 (หน่วย: ครัวเรือน)

พื้นที่	พื้นที่การสำรวจ	จำนวนครัวเรือนที่ได้รับการสำรวจ			รวม	ผล
		ครัวเรือนเดิม	ครัวเรือนเดิมที่ได้รับการสำรวจซ้ำ	ครัวเรือนใหม่		
1. เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	31 ชุมชน	79	79	118	197	พบกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในเขตเทศบาลเพิ่มเติม 118 คน ใน 28 ชุมชน

พื้นที่	พื้นที่การสำรวจ	จำนวนครัวเรือนที่ได้รับการสำรวจ			รวม	ผล
		ครัวเรือนเดิม	ครัวเรือนเดิมที่ได้รับการสำรวจซ้ำ	ครัวเรือนใหม่		
2. ตำบลปากอ้อ อำเภอขานุมาน	13 หมู่บ้าน	82	67	99	181	พบกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในเขตเทศบาลเพิ่มเติม 99 คน
3. ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม	7 หมู่บ้าน (15 ชุมชน)	150	147	130	277	*ครัวเรือนระยะที่ 1 ที่มีผู้อาศัยเพียงคนเดียวและเสียชีวิตจำนวน 3 ราย
4. ตำบลพนา อำเภอพนา	10 หมู่บ้าน	32	28	67	95	
5. ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา	8 หมู่บ้าน	48	40	88	128	
รวมทั้งสิ้น	31 ชุมชน 38 หมู่บ้าน	388	361	502	878	

* ข้อมูลแยกครัวเรือนในตำบลบึงที่มีการสำรวจเพิ่มในระยะที่ 2 ออก 3 ครัวเรือน เนื่องจากไม่อยู่ในกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายทำให้เหลือ 502 ครัวเรือนจากการสำรวจเพิ่ม 505 ครัวเรือน

* ตำบลพนาและหนองข่าสำรวจหลังเดือนกุมภาพันธ์ 2565

ภาพที่ 2.1 ภาพรวมกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม

2.2 การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่

2.2.1 การพัฒนาฐานข้อมูล

2.2.1.1 การตรวจสอบข้อมูล ฐานข้อมูลระยะที่ 1

1) การตรวจสอบและแก้ไขข้อมูลในระยะที่ 1

สำหรับการตรวจสอบข้อมูล (data cleaning) ของข้อมูลโครงการระยะที่ 1 ทีมวิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบและแก้ไขข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลชื่อชุมชน รหัสไปรษณีย์ วันเดือนปีเกิด และตัวอักษรและตัวเลขที่ใช้ไม่ตรงกัน การกรอกข้อมูลซ้ำซ้อนและระบุที่อยู่ผิดพลาด โดยยังพบปัญหาในการกรอกข้อมูล เช่น

1.1) กรณีที่คนแก่/เบี้ยวแรกเกิด ได้รับสิทธิสวัสดิการ ในกรณีที่ไม่ลงข้อมูล จะคิดตามสิทธิจริงหรือตามที่เขาให้คำตอบ (บางคนได้จริง บางคนได้แต่ตัวเลข เงินจริงอาจจะอยู่กับลูกหลาน) (คนที่ได้เบี้ยคือพ่อแม่ แต่เด็กอยู่กับปู่ย่า เป็นต้น)

1.2) แม้จะลบข้อมูลออกไป แต่ชื่อยังปรากฏในฐานข้อมูล excel ทำให้สับสน และได้มีการประสานและปรึกษารื้อกับทีมพัฒนาระบบฐานข้อมูลในการดำเนินงานดังกล่าว เป็นระยะ ทั้งในการอบรมและการพูดคุยในกลุ่มเฟซบุ๊ก เพื่อให้สามารถแก้ไขฐานข้อมูลและแสดงผลเพื่อการใช้งานได้ง่าย

2) จำนวนครัวเรือนยากจนและความเคลื่อนไหวของข้อมูลประชากร

จากการสำรวจซ้ำในปี 2564 พบว่ามีครัวเรือน ที่มีผู้อาศัยอยู่คนเดียวและเสียชีวิต ในอำเภอปทุม-ราชวงศา 1 คน เมืองอำนาจเจริญ 5 คน หัวตะพาน 2 คน ลืออำนาจ 2 คน และในพื้นที่นำร่องโครงการแก้จนตำบลเสนางคนิคมจำนวน 3 ครัวเรือน เนื่องจากการเสียชีวิตและย้ายถิ่น ทำให้ครัวเรือนยากจนในภาพรวมมีจำนวนทั้งสิ้น 4,000 ครัวเรือน โดยในจำนวนดังกล่าวมีรายชื่อครัวเรือนที่ผู้นำระบุว่าไม่จน/เห็นว่าตนเองไม่จน ในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม จำนวน 16 ราย และพื้นที่ตำบลปากอ จำนวน 13 ราย โดยเมื่อเปรียบเทียบข้อมูลประชากรจังหวัดอำนาจเจริญมีประชากร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2563 มีจำนวนทั้งสิ้น 376,195 คน แบ่งเป็นเพศชาย 187,309 คน เพศหญิง 188,886 คน จำนวนครัวเรือน 120,188 ครัวเรือน จะพบว่า มีครัวเรือนยากจนในภาพรวมคิดเป็นร้อยละ 3.30 และประชากรคิดเป็นร้อยละ 3.47 ของครัวเรือนและประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ

ตารางที่ 2.2 จำนวนครัวเรือนประชากรกลุ่มเป้าหมายปี 2564 (ข้อมูล ณ วันที่ 31 พฤษภาคม 2565)

อำเภอ	ปีที่ 1			การเปลี่ยนแปลง ของครัวเรือนใน ปีที่ 1 (สำรวจซ้ำ)	ปีที่ 2 สำรวจเพิ่ม	รวมทั้งสิ้น (รวม ครัวเรือน เดิม)	รวม ทั้งสิ้น (ใหม่)
	TPMAP	สำรวจเพิ่ม	รวม				
หน่วย : ครัวเรือน							
1. เมืองอำนาจเจริญ	395	744	1,139	1,134	118 (+3)*	1,260	1,255
2. ชานุมาน	98	261	359	359	99	458	458
3. ปทุมราชวงศา	28	206	234	233	88	234	322
4. พนา	26	173	199	199	67	199	266
5. เสนางคนิคม	154	185	339	336	130	469	466
6. หัวตะพาน	569	267	836	834	-	836	834

อำเภอ	ปีที่ 1			การเปลี่ยนแปลง ของครัวเรือนใน ปีที่ 1 (สำรวจซ้ำ)	ปีที่ 2 สำรวจเพิ่ม	รวมทั้งสิ้น (รวม ครัวเรือน เดิม)	รวม ทั้งสิ้น (ใหม่)
	TPMAP	สำรวจเพิ่ม	รวม				
หน่วย : ครัวเรือน							
7. ลืออำนาจ	39	518	557	555	-	557	555
รวม	1,309	2,354	3,663	3,650	505	4,168	4,155

* หมายเหตุ: ในจำนวน 3,663 ครัวเรือนเมื่อสำรวจซ้ำพบมีรายชื่อที่ผู้นำระบุว่าไม่จน/เห็นว่าตนเองไม่จน ในพื้นที่ตำบลเสนางคณคม จำนวน 16 ราย พื้นที่ตำบลปาก่อจำนวน 13 ราย พื้นที่ตำบลหนองข่า จำนวน 3 ราย และพื้นที่ตำบลพนา 1 ราย ทั้งนี้ชุมชนเมืองมีครัวเรือนที่อยู่คนเดียวเสียชีวิตจำนวน 1 ราย ในเดือน พฤษภาคม 2565 ทั้งนี้ ในที่นี้ยังคงข้อมูลครัวเรือนที่เสียชีวิตดังกล่าวไว้อยู่ เพื่อให้เห็นภาพรวมของการเก็บแบบสอบถามด้วย

ตารางที่ 2.3 จำนวนประชากรกลุ่มเป้าหมายปี 2564 เฉพาะที่อาศัยอยู่จริงทั้งที่มีชื่อในทะเบียนบ้านและไม่มีชื่อ (ข้อมูล ณ วันที่ 31 พฤษภาคม 2565)

อำเภอ หน่วย : คน	ข้อมูลจากรายงาน ระยะที่ 1	การเปลี่ยนแปลงของ ประชากรในปีที่ 1 จากการปรับปรุงข้อมูล	ปีที่ 2 สำรวจเพิ่ม	รวมทั้งสิ้น (ใหม่)
1. เมือง อำนาจเจริญ	3,830	3,790	366	4,156
2. ชานุมาน	1,177	1,186	304	1,490
3. ปทุมราชวงศา	762	760	292	1,052
4. พนา	580	580	176	756
5. เสนางคณคม	953	948	377	1,325
6. หัวตะพาน	2,982	2,979	-	2,979
7. ลืออำนาจ	1,747	1,746	-	1,746
รวม	12,031	11,989	1,515	13,504

* ชุมชนเมืองมีผู้เสียชีวิตในเดือนพฤษภาคม 2565 จำนวน 1 ราย

2.2.1.2 การตรวจสอบพิกัดครัวเรือน

ทีมวิจัยได้รับข้อเสนอแนะให้มีการตรวจสอบพิกัดครัวเรือน ซึ่งอาจจะมีข้อผิดพลาด (error) เนื่องจากความไม่เสถียรของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานดังกล่าวต้องใช้เวลาตรวจสอบเป็นจำนวนมากซึ่งทำให้ยังดำเนินการไม่เสร็จสิ้น โดยได้มีการตรวจพิกัดครัวเรือนระยะที่ 1 ในพื้นที่เป้าหมายเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ (ตำบลบุ่ง) ครบ 100%

2.2.1.3 การกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชน

ทั้งนี้ จากการดำเนินงานระยะที่ 1 ทีมวิจัยกลางได้มอบให้ทีมพื้นที่ดำเนินงานเพิ่มเติมข้อมูลให้ครบถ้วนในระยะที่ 2 จากการคลีนข้อมูลของทีมฐานข้อมูลกลางเป็นระยะ การเพิ่มข้อมูลเลขบัตรประชาชน

ของสมาชิกครัวเรือนเป้าหมายซึ่งในการดำเนินงานโครงการระยะที่ 1 ทีมวิจัยกลางไม่ได้ให้กรอกข้อมูลดังกล่าว แต่กรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนเฉพาะหัวหน้าครอบครัว ต่อมาเห็นว่าการกรอกข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ในการส่งมอบข้อมูลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความช่วยเหลือหรือพัฒนาต่อไป

ทั้งนี้ ข้อมูลดังกล่าวเป็นชั้นความลับ และเกี่ยวข้องกับจริยธรรมการวิจัย ทีมวิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล 2 ระดับ คือ 1) การเก็บข้อมูลโดยตรงจากครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่จัดทำโมเดลแก๊จน และ 2) การขอคัดลอกข้อมูลจากจังหวัดและอำเภอ โดยดำเนินงานภายใต้บันทึกข้อตกลง (MOU) การบูรณาการความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดน่าน ระหว่างกรมการปกครอง กรมการพัฒนาชุมชน และกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กับสำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อววน.) อ้างถึงหนังสือ กระทรวงมหาดไทย มท 0211.3/ว3592 และ ว3593 ลงวันที่ 23 มิถุนายน 2564 ซึ่งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีได้มอบหมายให้ ผศ. ดร.ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ นักวิจัย เป็นผู้เก็บรักษาข้อมูล ผลการดำเนินงานดังนี้

ตารางที่ 2.4 ภาพรวมการกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชน

ภาพรวมการกรอก เลขบัตรประชาชน	จำนวนคนทั้งหมด	จำนวนกรอกเลขบัตร	%	ไม่ได้กรอก	%
ระยะที่ 1	16,015	15,009	93.72	1,006	6.28
ระยะที่ 2	2,240	2,196	98.04	44	1.98
รวม	17,584	17,205	94.25	1,050	5.75

* ข้อมูล ณ วันที่ 31 พฤษภาคม 2565

การดำเนินงานให้ข้อมูลเลขบัตรประชาชนดังกล่าวผ่านกลไกที่เป็นทางการทำให้โครงการได้รับความร่วมมือจากแต่ละอำเภอเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้เห็นว่าแนวโน้มการพัฒนาในระดับพื้นที่และความร่วมมือในพื้นที่มีอยู่ในระดับสูง

ทั้งนี้ เมื่อทีมวิจัยดำเนินการตรวจสอบข้อมูล พบว่า โครงการไม่สามารถดำเนินงานกรอกข้อมูลได้ร้อยละ 100 ซึ่งถือว่าการเก็บข้อมูลได้มากกว่าเป้าหมายที่ตั้งไว้ คือ อย่างน้อยร้อยละ 90 โดยพบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ดังนี้

1. อำเภอไม่สามารถหาข้อมูลเลขบัตรประชาชน เนื่องจากอาจจะมีการย้ายถิ่นหรือประชาชนไม่มีชื่อในฐานข้อมูล หรืออาจมีการเขียนชื่อ/ให้ข้อมูลจากผู้ที่ให้ข้อมูลตั้งต้นที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งทีมวิจัยสามารถตรวจสอบได้ในพื้นที่ที่ทำ OM
2. ครัวเรือนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองและไม่ต้องการเข้าร่วมโครงการ สงวนสิทธิ์ไม่ให้ข้อมูลเพิ่มเติม
3. คนที่ให้ข้อมูลไม่ทราบข้อมูลเลขบัตรประชาชนของผู้ที่อาศัยในครัวเรือนจึงไม่สามารถให้ข้อมูลได้ หรือ ไม่มีผู้ที่อยู่บ้านให้ข้อมูลในขณะที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูล

2.2.1.4 การวางแผนติดตั้งฐานข้อมูล และการพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการใช้งาน

ในการติดตั้งฐานข้อมูลโดยส่งเสริมให้เกิดการใช้ข้อมูลจากเว็บไซต์ pppconnect.com นั้น ทีมวิจัยเห็นว่าหน่วยงานราชการ หลายหน่วยงานมีฐานข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการเข้าถึงข้อมูล และข้อมูลมีความซ้ำซ้อนอยู่แล้ว จึงเห็นว่า การติดตั้งฐานข้อมูลควรเน้นหน่วยงานที่ยังไม่มีการจัดทำฐานข้อมูลกลางเพื่อการวางแผนพัฒนา โดยหน่วยงานที่ทีมวิจัยเห็นว่ามีความพร้อมในการดำเนินงานและสามารถพัฒนาฐานข้อมูลได้ ได้แก่

- 1) เทศบาลเสนางคณิคมและเทศบาลสิริเสนางค์ อำเภอเสนางคณิคม
- 2) เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ
- 3) ขบวนการกลุ่มชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญ

ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการใช้ฐานข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเห็นว่าต้องมีการดำเนินงานด้านข้อมูลสารสนเทศในเว็บไซต์กลางให้พร้อมใช้งานก่อน โดยโครงการจะดำเนินการตรวจสอบข้อมูลก่อนส่งมอบ และเห็นว่าหากจะทำให้ข้อมูลใช้ประโยชน์ได้จริงต้องพัฒนาระบบให้ใช้งานง่าย (friendly version) มีการพัฒนาสารสนเทศให้เหมาะกับผู้ใช้งาน และมีระบบการกำหนดสิทธิ์ในการเข้าถึงข้อมูลเพื่อรักษาข้อมูลในชั้นความลับ

นอกจากนี้ โครงการได้พัฒนาระบบฐานข้อมูลคู่ขนาน เพื่อให้เกิดการใช้งานฐานข้อมูลที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมสำหรับหน่วยงานพื้นที่ใช้งาน และการประชาสัมพันธ์งาน ที่ <https://amnatcharoen.ubu.ac.th/index.php> อย่างไรก็ดี ระบบดังกล่าวไม่เสร็จสมบูรณ์ในระยะที่ 2 เนื่องจากข้อมูลที่มีเป็นจำนวนมากและต้องมีการทำความเข้าใจระบบกับผู้พัฒนา ทั้งนี้ ภายหลังก่อสร้างระบบเสร็จสมบูรณ์ จะมีการประสานงานกับพื้นที่เพื่อส่งมอบการใช้งาน

2.2.2 การใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่

จากการดำเนินงานในระยะที่ 1 ได้มีการสำรวจครัวเรือนยากจนกลุ่มเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 3,663 ครัวเรือน และในการดำเนินงานระยะที่ 2 มีการสำรวจเพิ่มในพื้นที่จัดทำโมเดลแก๊จนจำนวน 502 ครัวเรือน และนอกพื้นที่ OM อีก 3 ราย รวม 505 ครัวเรือน โดยมีการจัดกลุ่มครัวเรือนยากจนออกเป็น 4 ระดับ เช่นเดียวกับการดำเนินการในระยะที่ 1 เพื่อช่วยให้เกิดการนำข้อมูลไปวางแผนพัฒนารายครัวเรือนสำหรับกลุ่มที่ 1 เน้นการสงเคราะห์เนื่องจากเป็นกลุ่มที่เป็นคนสูงอายุ ครอบครัวยากจนหรือมีผู้พิการ ซึ่งทำให้ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ และกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่สามารถพัฒนาตนเองได้ เช่นการเป็นแรงงาน แต่อาจจะมีความจนมากและอาจต้องการความช่วยเหลือด้านการสงเคราะห์ ส่วนกลุ่มที่ 3 และ 4 เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้ตามลำดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 อยู่ลำบาก คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบช่วยเหลือตนเองไม่ได้ หมายถึง กลุ่มที่อยู่ได้ด้วย การสงเคราะห์เป็นหลักและแทบจะไม่มีช่องทางสร้างรายได้หรือเข้าถึงการศึกษาได้เลย จำนวน 662 ครัวเรือน

ระดับที่ 2 อยู่ยาก คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบไม่ค่อยจะมีกิน หมายถึง กลุ่มที่มีอาหารไม่เพียงพอต่อการยังชีพ มีลักษณะแบบอดมื้อกินมื้อแต่ยังพอจะมีช่องทางทำมาหากินได้บ้าง จำนวน 1,308 ครัวเรือน

ระดับที่ 3 อยู่พอได้ คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบพอไปได้ หมายถึง กลุ่มที่มีคนดูแล ส่งค่าใช้จ่าย และมีช่องทางหารายได้มากขึ้น จำนวน 1,939 ครัวเรือน

ระดับที่ 4 อยู่ดี คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะแบบไม่ถึงกับยากจนและยังเผชิญปัญหาบางด้าน (ที่อยู่อาศัย หนี้สิน รายได้น้อย) จำนวน 388 ครัวเรือน

ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินงานระดับจังหวัด ทีมวิจัยจึงแบ่งกลุ่มครัวเรือนเพื่อให้เกิดการวางแผนการพัฒนาแบบมุ่งเป้าและแม่นยำ ออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ

กลุ่มพึ่งพิง คือ กลุ่มที่ต้องรับการสงเคราะห์เพื่อให้อยู่รอด และรับการสงเคราะห์บางส่วนเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในระยะหนึ่งที่ยากแคล้นด้านใดด้านหนึ่ง เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา เป็นต้น โดยกลุ่มคนเหล่านี้ อยู่ในระดับที่ 1 และ 2 ซึ่ง ในระดับจังหวัด สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นผู้ที่รับผิดชอบให้ความช่วยเหลือกลุ่มนี้ โดยทีมวิจัยได้วางแผนติดตามการพัฒนาคุณภาพชีวิตร่วมกับหน่วยงานของจังหวัดและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ด้วยวิธีติดตามการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต โดยสุ่มติดตามจำนวนร้อยละ 20 ของผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือ

กลุ่มพัฒนา คือ กลุ่มที่สามารถพัฒนาตนเองได้ ซึ่งอยู่ในระดับที่ 3 และ 4 ซึ่งในระดับจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญเป็นผู้รับผิดชอบในการนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพ และการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

ซึ่งในปี 2565 จังหวัดอำนาจเจริญ มีจำนวนเป้าหมายครัวเรือนยากจนและระบบ TPMAP จำนวน 1,556 ครัวเรือน ได้แก่ สุขภาพ จำนวน 284 ครัวเรือน การเข้าถึงบริการภาครัฐ จำนวน 15 ครัวเรือน ปัญหาด้านรายได้ จำนวน 746 ครัวเรือน ด้านการศึกษา จำนวน 267 ครัวเรือน ความเป็นอยู่ จำนวน 271 ครัวเรือน โดยผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการแบ่งความรับผิดชอบ ในระดับจังหวัดได้นำข้อมูลดังกล่าวไปแยกความช่วยเหลือและมอบหมายแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็น Buddy เชิงพื้นที่และเชิงประเด็น โดยแบ่งกลุ่มครัวเรือนยากจน ออกเป็น 3 ระดับ ABC คือ

A คือ “หัวใจ ใจสู้” เป็นกลุ่มที่มีความสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในระดับหนึ่ง และพร้อมที่จะพัฒนา เรียนรู้เร็ว

B คือ พัฒนาได้แต่ใช้เวลา หมายถึงกลุ่มที่มีสุขภาพแข็งแรง มีเวลา มีความสามารถในการเป็นแรงงานในด้านต่างๆ แต่ต้องอาศัยเวลาในการค่อยๆพัฒนาให้ลืมตาอ้าปากได้

C คือ ให้แล้วหมดเลย หมายถึงกลุ่มเปราะบาง ที่ต้องรับการสงเคราะห์เพียงอย่างเดียว หรือกลุ่มที่มีข้อจำกัดไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งกลุ่มนี้ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดฯ เป็นหน่วยงานหลักในการให้ความช่วยเหลือ

ตารางที่ 2.5 จำนวนครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่ OM

อำเภอ หน่วย: ครัวเรือน	ปีที่ 1 รวม	ปีที่ 2 สํารวจเพิ่ม	รวมทั้งสิ้น
OM: เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ			
1. เมืองอำนาจเจริญ (เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ)	79	118	197
OM: ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพรฯ			
2. ชานุมาน (ตำบลปากอ)	82	99	181
3. ปทุมราชวงศา (ตำบลหนองข่า)	40	88	128
4. พนา (ตำบลพนา)	28	67	95
OM: ความมั่นคงทางอาหารและรายได้เสนางคนิคม			
5. เสนางคนิคม (ตำบลเสนางคนิคม)	147	130	277
รวม	388	347	735

จากการสำรวจข้อมูลจะพบว่าการสำรวจข้อมูลครัวเรือนยากจนที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยครัวเรือนยากจนในปีแรกมีข้อมูลบุคคล/ครัวเรือนที่มีข้อมูลในระบบ TP MAP ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง (inclusion error) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนยากจนในกลุ่มที่ 4 ที่จนหนี้สิน ซึ่งมีรายย่อยละ 10 ของครัวเรือนยากจนที่โครงการสำรวจ อย่างไรก็ตามหากเทียบกับจำนวนครัวเรือนยากจน TP MAP ปี 2562 จะพบว่าคนในกลุ่มดังกล่าวมีจำนวนเกือบร้อยละ 30 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ในกลุ่มของ inclusion error จะพบว่าเป็นกลุ่มครัวเรือนที่เข้าถึงการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ และมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีในการลงทะเบียน เช่น มีสมาร์ตโฟน รวมถึงอาจจะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มที่เข้าถึงข้อมูลข่าวสารภาครัฐ และมีคุณสมบัติในการลงทะเบียน เช่น เป็นผู้ว่างงานแต่บ้านมีฐานะมีอันจะกิน เป็นผู้สูงอายุในบ้านของคนที่มีฐานะพอมีพอกินซึ่งผู้สูงอายุดังกล่าว ไม่ได้มีอาชีพ ทำให้มีรายได้น้อยและอยู่ในเกณฑ์ที่มีสิทธิได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งเป็นช่องทางหรือช่องโหว่ของระบบในการอนุญาตให้คนกลุ่มดังกล่าวสามารถที่จะเข้าถึงสวัสดิการดังกล่าว ซึ่งแตกต่างจากครัวเรือนที่ข้อมูลตกหล่น

สำหรับข้อมูลครัวเรือนที่ข้อมูลตกหล่นไปจากข้อมูลประชากรในระบบ TP MAP (exclusion error) จำนวนคนจนจริงที่ค้นพบ มีจำนวนที่มากขึ้นอีกจากระยะที่ 1 ซึ่งเฉพาะพื้นที่ OM จะพบว่า ครัวเรือนยากจนที่ข้อมูลตกหล่น ส่วนใหญ่เป็นคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึงบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เพราะไม่มีอุปกรณ์สมาร์ตโฟนหรืออินเทอร์เน็ตในการลงทะเบียนบัตร หรือเข้าไม่ถึงข้อมูลข่าวสารจากภาครัฐ เนื่องจากการย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น หรือการอาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน หรือไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง นอกจากนี้ การเป็นกลุ่มครัวเรือนเปราะบางหรือผู้สูงอายุก็ทำให้เข้าถึงสิทธิเหล่านี้ยาก ทำให้ข้อมูลไม่เกิดการซ้อนทับกันในระบบ TP MAP เหล่านี้เป็นอุปสรรคทำให้มีคนจนตกหล่นเป็นจำนวนมาก ซึ่งในปีที่ 1 โครงการพบครัวเรือนยากจนตกสำรวจกว่าร้อยละ 179.83 และในปีที่ 2 ก็ยังพบว่าหากเข้าไปในพื้นที่ศึกษา ก็ยังพบคนเข้าออก ย้ายถิ่น ตกงาน ในแต่ละชุมชน ทำให้ข้อมูลครัวเรือนยากจนมีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา โดยหากดูในตารางที่ 2.5 จะพบว่ามีข้อมูลครัวเรือนยากจนที่เพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 89.43 หรือเกือบ 90% ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่สูง

ตารางที่ 2.6 ภาพรวมระดับศักยภาพทุนรายพื้นที่ (ระดับตำบล)

พื้นที่	ทุนมนุษย์	ทุนกายภาพ	ทุนเศรษฐกิจ	ทุนธรรมชาติ	ทุนทางสังคม
จังหวัดอำนาจเจริญ	1.83	2.96	2.46	1.99	1.99
ตำบลบึง อำเภอมือเืองฯ	1.76	2.67	2.01	2.25	1.61
ตำบลปากอ อำเภอนามน	1.76	2.86	2	2.25	1.56
ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราช	1.83	2.89	2.24	2.48	1.71
ตำบลพนา อำเภอพนา	1.84	2.82	2.15	2.46	1.74
ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางฯ	1.84	2.91	2.34	2.17	1.54

ที่มา: pppconnect

ภาพที่ 2.2 แผนภาพการเปรียบเทียบทุน 5 ด้านกับค่ามาตรฐานกลางรายพื้นที่
ที่มา: pppconnect.com

สำหรับระดับความยากจนในภาพรวมมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก โดยการเปลี่ยนแปลงระดับความยากจนในแต่ละครัวเรือนเป็นผลจากความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นหรือสภาวะการณ์ในสถานการณ์โควิดที่ทำให้เกิดครัวเรือนยากจนเพิ่มมากขึ้น สังเกตเห็นจากภาพรวมกลุ่มคนจนในระดับที่ 1 จากระดับที่ 1 มีเพิ่มมากขึ้น โดยในระดับพื้นที่ท่าโมเดลแก้งจน พบว่าการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของบางครัวที่มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หลังจากการเข้าไปพัฒนาของโครงการ และบางครัวเรือนก็เห็นว่าตนเองไม่ได้อยู่ในกลุ่มยากจนตั้งแต่แรก โดยจากฐานข้อมูลของ pppconnect ได้มีการแบ่งครัวเรือน ดังตารางที่ 2.7 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การจัดระดับข้อมูลมีความแตกต่างจากที่โครงการวิจัยได้มีการแบ่งระดับความยากจน โดยโครงการพบว่า ภาพรวมความยากจนจากการสำรวจเดิมและสำรวจซ้ำในพื้นที่ ดังตารางที่ 2.8

ตารางที่ 2.7 ภาพรวมข้อมูลการแบ่งประเภทครัวเรือนจากฐานข้อมูล pppconnect

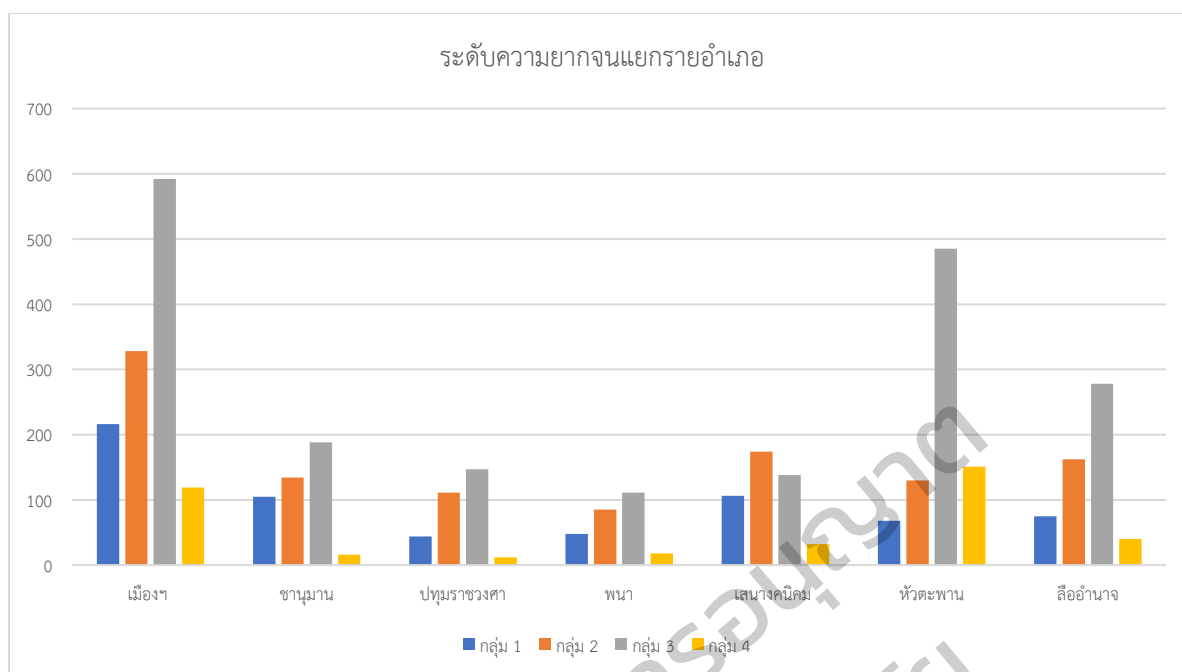
ทุน 5 ด้าน	กลุ่ม 1 อยู่ลำบาก	กลุ่ม 2 อยู่ยาก	กลุ่ม 3 อยู่พอได้	กลุ่ม 4 อยู่ดี
ทุนมนุษย์	1,521	2,626	21	0
ทุนกายภาพ	5	431	2,029	1,703
ทุนเศรษฐกิจ	399	1,300	1,730	622
ทุนธรรมชาติ	1,142	2,505	453	47
ทุนทางสังคม	3,509	463	24	0

ที่มา : pppconnect

ตารางที่ 2.8 ภาพรวมการจำแนกระดับความยากจน

ลำดับ	อำเภอ	กลุ่ม 1	กลุ่ม 2	กลุ่ม 3	กลุ่ม 4	กลุ่ม 5 (ไม่จน)	ไม่ได้แยก ระดับ	รวม
1	เมืองฯ ระยะที่ 1	160	288	567	119	-	-	1,133
	ระยะที่ 2	56	40	25	-	-	-	121
2	ชานุมาน ระยะที่ 1	68	92	169	15	13	2	359
	ระยะที่ 2	37	42	19	1	-	-	99
3	ปทุมราชวงศา ระยะที่ 1	31	56	127	12	3	5	234
	ระยะที่ 2	13	55	20	-	-	-	88
4	พนา	31	50	96	18	1	3	199
	ระยะที่ 2	17	35	15	-	-	-	67
5	เสนางคนิคม ระยะที่ 1	84	103	105	28	16	-	336
	ระยะที่ 2	22	71	33	4	-	-	130
6	ห้วยตะพาน	68	130	485	151	-	-	834
7	ลืออำนาจ	75	162	278	40	-	-	555
	รวมข้อมูลเดิมจาก โครงการระยะที่ 1	493	886	1,890	394	-	-	3,663
	ตรวจสอบซ้ำจาก โครงการระยะที่ 1	517	881	1827	383	33	10	3,651
	รวมข้อมูลจากโครงการ ระยะที่ 2	145	243	112	5	-	-	505
	ระดับความยากจน ภาพรวม	662	1124	1939	388	33	10	4,156
	ร้อยละ	15.93	27.05	46.66	9.34	0.79	0.24	

ที่มา : ฐานข้อมูลโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่และแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จังหวัดอำนาจเจริญ

แผนภูมิที่ 2.3 ระดับความยากจนแยกรายอำเภอ

การสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อการวิเคราะห์พื้นที่แก้ง

จากการวิเคราะห์แบบสอบถามกลาง ทีมวิจัยเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่ในกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายเพิ่มเติม จึงได้ออกแบบแบบสอบถามในด้านที่เกี่ยวกับการขับเคลื่อนโครงการสมุนไพรสำหรับครัวเรือนในพื้นที่ตำบลปากอ โดยใช้การกรอกใน Google form

2.2.2.1 การบูรณาการข้อมูลในการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัด

1) การนำเสนอข้อมูลเพื่อประกอบการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัดระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 - 2570)

ทีมวิจัยได้มีส่วนร่วมในการจัดทำวิสัยทัศน์ของจังหวัด และการวิเคราะห์การวางแผนในระดับจังหวัดทั้งการทำ SWOT และการปรับปรุงแผนงานสำคัญที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาในระยะ 5 ปี โดยให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแผนดังกล่าว ดังนี้

1. การเพิ่มจุดแข็งในการวิเคราะห์ SWOT: ประสิทธิภาพของการทำงานในจังหวัดอำนาจเจริญในระยะเวลา 1 ปี จุดแข็งของจังหวัดอำนาจเจริญคือภาคประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง รวมทั้งขบวนองค์กรชุมชนและภาคเอกชน ที่จะเปลี่ยนแปลงภาคเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดอำนาจเจริญได้

2. การให้ข้อเสนอแนะตัวชี้วัดด้านการศึกษา: ข้อที่ 8 เนื่องจากผู้เรียนและบุคลากรทางการศึกษาต้องการทักษะที่แตกต่างกันมาก เห็นควรแยกผู้เรียนและบุคลากรทางการศึกษาออกจากกลุ่มเดียวกัน เพื่อให้ตัวชี้วัดของจังหวัดมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และฐานข้อมูล TPMAP ในอำเภอหัวตะพานและอำเภอเมืองอำนาจเจริญ แสดงให้เห็นถึงมิติของความยากจนด้านการศึกษาที่สูงที่สุดของจังหวัดอำนาจเจริญ

3. การเน้นงานโครงการของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอำนาจเจริญ ที่ให้ความสนใจกับกลุ่มเปราะบางที่เข้าร่วมอบรมเพื่อสร้างอาชีพ เพื่อให้เกิดช่องทางการจำหน่ายสินค้าให้กับชุมชน สิ่งที่จะท่อนให้เห็นคือ คนกลุ่มเปราะบางขาดแคลนเงินทุน และจะอย่างไรให้เข้าถึงแหล่งทุน ที่ไม่ใช่

เงินทุนนอกระบบ เพื่อที่กลุ่มเปราะบางสามารถนำเงินของแหล่งทุนมาสร้างอาชีพได้ และพัฒนาศักยภาพของตนเอง

2) การใช้ข้อมูลเพื่อประกอบการจัดทำแผนจังหวัดของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ

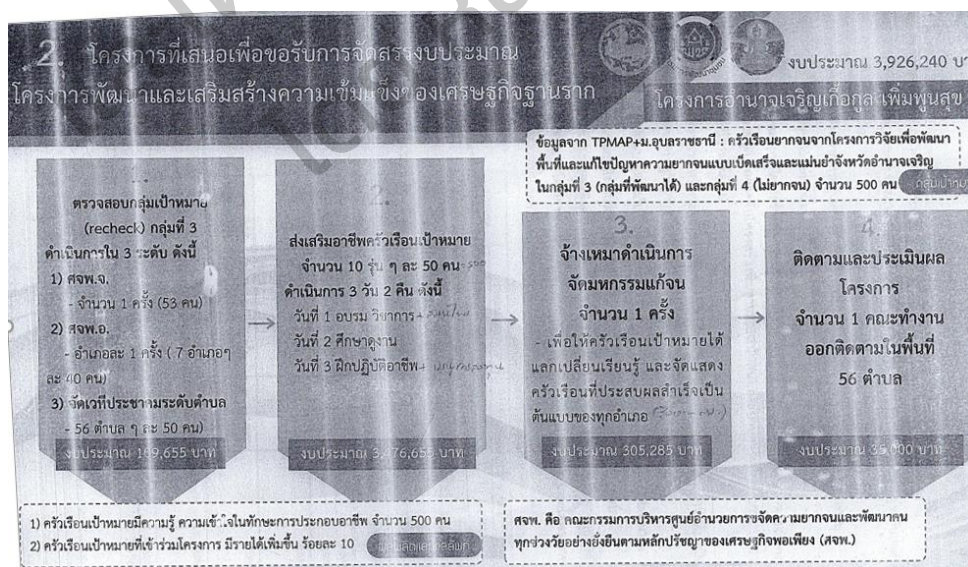
สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ได้นำข้อมูลครัวเรือนยากจนเพื่อบรรจุค่าของงบประมาณประกอบการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดอำนาจเจริญ ปีงบประมาณ 2566 แผนงานสำคัญของจังหวัด ประเด็นการพัฒนาด้านที่ 4 การพัฒนาคน หมู่บ้าน ชุมชนให้มีคุณภาพ มั่นคง เข้มแข็ง และทันสมัย ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

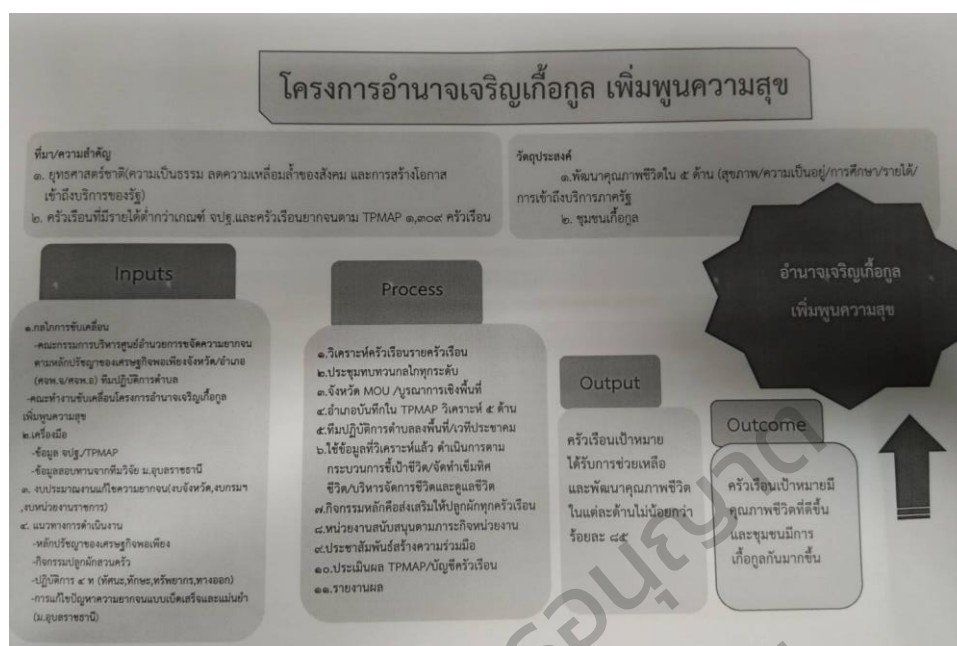
โครงการที่ 4 ชื่อโครงการสำคัญ: เสริมสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเปราะบางให้พึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ประเด็นการพัฒนาด้านที่ 4 การพัฒนาคน ชุมชน และการจัดการภาครัฐให้มีคุณภาพ มั่นคง เข้มแข็ง และทันสมัย โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มเปราะบาง ที่ต้องการสร้างรายได้ สร้างอาชีพตามความถนัด ความสนใจ รวมถึงเกิดช่องทางจำหน่ายสินค้าและบริการจำนวน 350 คน

3) การใช้ข้อมูลเพื่อประกอบการจัดทำแผนจังหวัด และของสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญ

จากการหารือร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2564 พช.จังหวัด กล่าวว่าได้นำข้อมูลประกอบการจัดทำแผนของสำนักงาน ได้แก่

3.1) โครงการที่เสนอเพื่อขอรับการจัดสรรงบประมาณ โครงการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก “โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนสุข โดยใช้ข้อมูลจากวิจัย ในกลุ่มที่ 3 และกลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มเป้าหมายจำนวน 200 คน ในพื้นที่ 56 ตำบล ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ภายใต้การดำเนินงานของ คณะกรรมการบริหารศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนขจัดความยากจนและพัฒนาทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ศพจ.) โดยการส่งเสริมครัวเรือนเป้าหมายภายใต้กิจกรรมอบรมวิชาการ ศึกษาดูงาน และฝึกปฏิบัติชีพ

ภาพที่ 2.3 สไลด์นำเสนอโครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนสุขของ พช.

ทั้งนี้ การดำเนินงานโครงการ “อำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนความสุข” บูรณาการการทำงานในระดับจังหวัดโดยมีศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ศจพ.) เป็นหน่วยงานหลัก มีเป้าหมายคือ การแก้ปัญหาความยากจนแบบพุ่งเป้า แต่ละครัวเรือนมีแนวทางการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 6 ขั้นตอนได้แก่ขั้นตอนที่ 1 การสร้างกลไกมีทีมปฏิบัติการขับเคลื่อนงานทั้งระดับจังหวัดระดับอำเภอ ขั้นตอนที่ 2 จำนวนและการตรวจสอบข้อมูล ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำแผนครัวเรือน ขั้นตอนที่ 4 มีการบันทึกแผนงานโครงการในระบบ ขั้นตอนที่ 5 บูรณาการความช่วยเหลือเป็นการแก้ไขปัญหาให้เสร็จสิ้นในระดับอำเภอและขั้นตอนที่ 6 การรายงานผลการดำเนินงานต่อคณะกรรมการศูนย์อำนวยการความยากจนฯ ระดับจังหวัด ซึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ มีจำนวนเป้าหมายครัวเรือนยากจนและระบบ TPMAP จำนวน 1,556 ครัวเรือน ได้แก่ สุขภาพ จำนวน 284 ครัวเรือน การเข้าถึงบริการภาครัฐ จำนวน 15 ครัวเรือน ปัญหาด้านรายได้ จำนวน 746 ครัวเรือน ด้านการศึกษา จำนวน 267 ครัวเรือน ความเป็นอยู่ จำนวน 271 ครัวเรือน โดยจังหวัดอำนาจเจริญ มีแผนการขับเคลื่อนงานเพื่อขจัดความยากจนดังกล่าว ตามโครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนความสุข คู่บัดดี้ (Buddy) ได้แก่ จัดทำแผนพัฒนาครัวเรือน โดยทีมพี่เลี้ยง คอยกำกับดูแลให้ทุกหน่วยงานบูรณาการให้ความช่วยเหลือครัวเรือนยากจน เป้าหมายตามสภาพปัญหาพร้อมกับบันทึกภาพให้ความช่วยเหลือในระบบ TPMAP ตั้งแต่เดือนมีนาคม - กันยายน 2565 ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำแผนโครงการสนับสนุนให้ความช่วยเหลือครัวเรือนยากจนเป้าหมาย และรายงานผลให้ฝ่ายเลขานุการศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้ทราบเป็นระยะๆ (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดอำนาจเจริญ, 2565)

3.2) แผนปฏิบัติราชการประจำปีของจังหวัดอำนาจเจริญ ปีงบประมาณ 2566 ประเด็นการพัฒนาที่ 2 การส่งเสริมการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและบริการ และสินค้าชุมชน ให้สามารถแข่งขันได้ โดยนำข้อมูล โดยมีโครงการสำคัญ เช่น

- โครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ต้นแบบสมุนไพรชุมชน

-โครงการเสริมสร้างและพัฒนาขีดความสามารถผู้ผลิต ผู้ประกอบการ OTOP ประเภทสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหาร

- โครงการส่งเสริมช่องทางการตลาดผลิตภัณฑ์จังหวัดอำนาจเจริญ

- โครงการพัฒนาและยกระดับอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปในจังหวัดอำนาจเจริญสู่มาตรฐานสากล

4) การบูรณาการข้อมูลกับโครงการวิจัย โครงการวิจัยการสนับสนุนการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 จังหวัดอำนาจเจริญ

ทีมวิจัยได้ร่วมมือกับโครงการวิจัยการสนับสนุนการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 จังหวัดอำนาจเจริญ ดำเนินงานโดยขบวนองค์กรชุมชนอำนาจเจริญ ในการบูรณาการข้อมูลการสำรวจผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ต่อกลุ่มครัวเรือนยากจนพื้นที่ตำบลปากอ อำเภอนามน จังหวัดอำนาจเจริญ และพื้นที่เมืองอำนาจเจริญ ซึ่งถือเป็นกลุ่มคนเปราะบางที่สุดที่อาจไม่สามารถรับมือกับวิกฤติได้ดีเท่ากับกลุ่มคนทั่วไป โดยพบว่าในภาพรวม ครัวเรือนยากจนต่างได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิดหลายรูปแบบ บางคนก็กลายเป็นคนจนในสถานการณ์โควิดเพราะตกงาน หรือไม่สามารถหาเงินมาเลี้ยงชีพได้อย่างเพียงพอเพราะไม่สามารถออกไปประกอบอาชีพได้ตามปกติ

ตารางที่ 2.9 ผลการสำรวจผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พื้นที่ตำบลปากอ อำเภอนามน จังหวัดอำนาจเจริญ

ผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019	ครัวเรือน ระยะที่ 1	ครัวเรือน ระยะที่ 2	รวม (166 คน)	ร้อยละ (%)
1. สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีผลกระทบต่อท่านมากเพียงใด				
1.1 มากที่สุด	52	79	131	78.92
1.2 มาก	7	7	14	8.43
1.3 ปานกลาง	8	13	21	12.65
1.4 น้อย	-	-	-	-
1.5 น้อยที่สุด	-	-	-	-
2. สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีผลกระทบต่อท่านในด้านใดมากที่สุด				
2.1 การใช้ชีวิตประจำวัน	49	62	111	66.87
2.2 การประกอบอาชีพ	15	30	45	27.11
2.3 การศึกษาของบุตร/หลาน	2	7	9	5.42
2.4 สุขภาพอนามัย	1	-	1	0.60
2.5 อื่นๆ ระบุ	-	-	-	-
3. เพื่อคลี่คลายผลกระทบจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ท่านเห็นว่าควรดำเนินการเรื่องใดมากที่สุด				
3.1 สวัสดิการต่างๆ	57	74	131	78.92

ผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019	ครัวเรือน ระยะที่ 1	ครัวเรือน ระยะที่ 2	รวม (166 คน)	ร้อยละ (%)
3.2 จัดหาทุนในการประกอบอาชีพ	8	21	29	17.47
3.3 พัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพ	-	-	-	-
3.4 จัดหาช่องทางในการประกอบอาชีพ	2	4	6	3.61
3.5 การจัดหาวัคซีนแก่ประชาชน	-	-	-	-
3.6 อื่นๆ ระบุ	-	-	-	-

หมายเหตุ: จำนวนครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามรวม 166 ครัวเรือน

ตารางที่ 2.10 ผลการสำรวจผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พื้นที่เมืองอำนาจเจริญ

จากสำรวจครัวเรือนจำนวน 178 ครัวเรือน จากกลุ่มเดิม 57 ครัวเรือน และกลุ่มใหม่ 121 ครัวเรือน รวมทั้งการสอบถามผู้นำชุมชน พบว่าในภาพรวมความกังวลด้านการติดเชื้อจากสถานการณ์โควิดในพื้นที่มีน้อย

ผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019	ครัวเรือน ระยะที่ 1	ครัวเรือน ระยะที่ 2	รวม (178)	ร้อยละ (%)
1. สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีผลกระทบต่อท่านมากเพียงใด				
1.1 มากที่สุด	58	113	171	96.07
1.2 มาก	2	2	4	2.25
1.3 ปานกลาง	1	1	2	1.12
1.4 น้อย	-	1	1	0.56
1.5 น้อยที่สุด	-	-	-	-
2. สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มีผลกระทบต่อท่านในด้านใดมากที่สุด				
2.1 การใช้ชีวิตประจำวัน	36	83	119	66.85
2.2 การประกอบอาชีพ	16	30	46	25.84
2.3 การศึกษาของบุตร/หลาน	1	2	3	1.69
2.4 สุขภาพอนามัย	5	3	8	4.49
2.5 อื่นๆ ระบุ	2	-	2	1.12
3. เพื่อคลี่คลายผลกระทบจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ท่านเห็นว่าควรดำเนินการเรื่องใดมากที่สุด				
3.1 สวัสดิการต่างๆ	40	67	107	60.11
3.2 จัดหาทุนในการประกอบอาชีพ	16	32	48	26.97
3.3 พัฒนาความรู้ในการประกอบอาชีพ	1	1	2	1.12
3.4 จัดหาช่องทางในการประกอบอาชีพ	4	9	13	7.30
3.5 การจัดหาวัคซีนแก่ประชาชน	-	8	8	4.49
3.6 อื่นๆ ระบุ	-	-	-	-

หมายเหตุ: จำนวนผู้แทนครัวเรือนที่ตอบแบบสอบถามรวม 178 คน

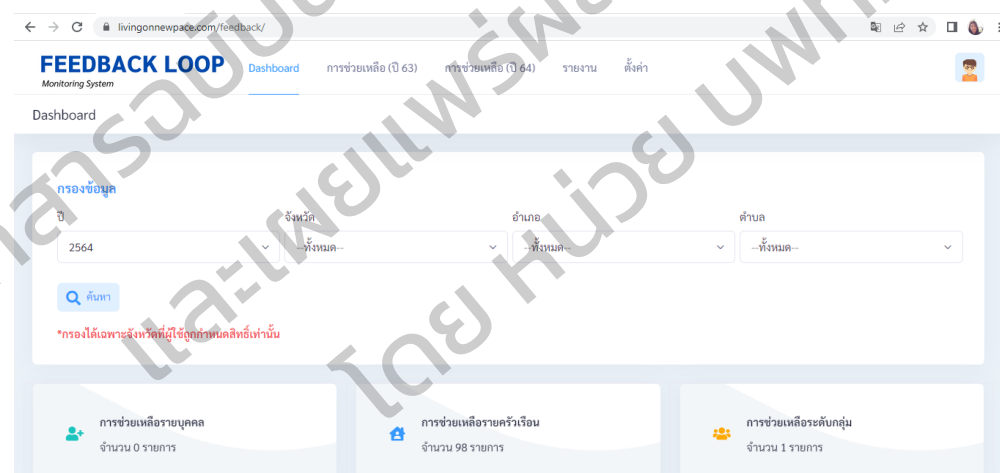
2.3 ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ

โครงการส่งต่อสารสนเทศข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ประมวลระดับความยากจน 4 ระดับ ให้กับหน่วยงานภาครัฐ และหาหรือความร่วมมือโดยตรงกับภาคีในพื้นที่นำร่องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางที่ชัดเจนในการวางแผนช่วยเหลือครัวเรือนยากจนและบูรณาการความร่วมมือโดยใช้โมเดล “ถั่วตัด” ที่สร้างความร่วมมือระหว่าง 4 ท คือ ท้องทุ่ง ท้องถิ่น ท้องที่ และทีมวิจัย โดยนำส่งข้อมูลอย่างเป็นทางการไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 11 หน่วยงาน ขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน และ 2 โครงการวิจัย โดยมีหน่วยงานความร่วมมือทั้งในการทำงานพัฒนาและการสังคมสงเคราะห์ โดยในระดับจังหวัดเกิดการบูรณาการความร่วมมือที่สำคัญคือการใช้ฐานข้อมูลที่โครงการสำรวจไปใช้วางแผนพัฒนาครัวเรือนยากจนในระดับตัวอย่างเช่น พช.จังหวัดได้นำข้อมูลไปบูรณาการภายใต้โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลชุมชนสุข รายละเอียดดังตารางที่ 2.11

โครงการมีระบบส่งต่อความช่วยเหลือและติดตามความช่วยเหลือ ดังนี้

1) ระบบ Monitor กลุ่มคนจน ผ่านการใช้ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ Livingonnewpace (Feedback Loop) และ pppconnect และการบันทึกข้อมูลการส่งต่อความช่วยเหลือและการติดตามความช่วยเหลือในรูปแบบไฟล์ Excel

โดยสำหรับระบบ Feedback Loop ที่พัฒนาโดย Livingonnewpace โครงการได้ลงข้อมูลเฉพาะพื้นที่ชุมชนเมืองเนื่องจากได้รับการบอกกล่าวให้ใช้ฐานข้อมูลในช่วงเดือนพฤษภาคมซึ่งค่อนข้างกระชั้นชิดและได้กรอกข้อมูลดังแสดงในภาพที่ 2.4

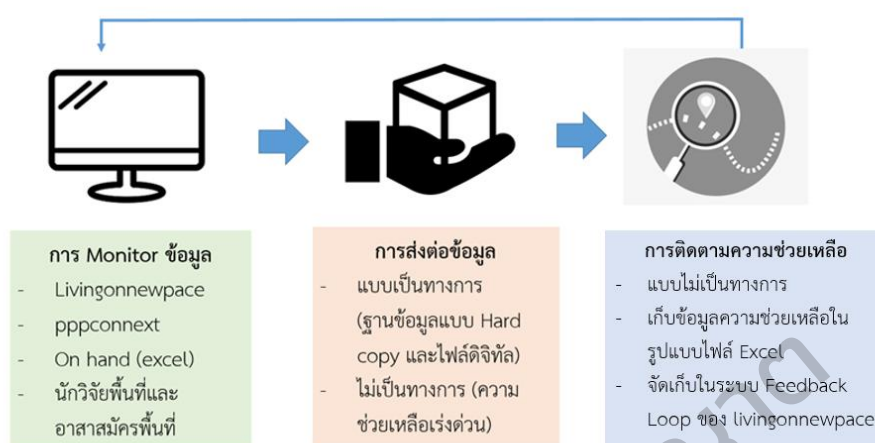

ภาพที่ 2.4 การกรอกข้อมูลพื้นที่ชุมชนเมืองในระบบ Feedback Loop ที่พัฒนาโดย Livingonnewpace

2) ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ โครงการมีระบบส่งต่อความช่วยเหลือทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ดังนี้

1) แบบเป็นทางการ โดยนำส่งจดหมายราชการของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 11 หน่วยงาน และขบวนองค์กรชุมชน 1 หน่วยงาน

2) ระบบส่งต่อความช่วยเหลือที่ไม่เป็นทางการ โครงการใช้ทุนทางสังคมกับหน่วยงานราชการส่งต่อเพื่อให้ความช่วยเหลือกรณีเร่งด่วน ให้คนจนเป้าหมายได้รับความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที

แผนภูมิที่ 2.5 ระบบฐานข้อมูล ส่งต่อข้อมูล และติดตามความช่วยเหลือ

2.3.1 การส่งต่อข้อมูลให้กับหน่วยงานในพื้นที่

1) การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับความช่วยเหลือในด้านต่างๆ

โครงการได้ดำเนินงานส่งต่อข้อมูลการส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ดังแสดงในตารางที่ 2.11 ได้แก่

1. หน่วยงานในสังกัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (ผ่านขบวนองค์กรชุมชน / โครงการบ้านมั่นคง)

2. สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจน ระยะที่ 1 และระยะที่ 2 เพื่อวางแผนช่วยเหลือ คนจนกลุ่ม 3 และ 4 ในวางแผนช่วยเหลือด้านการพัฒนาอาชีพ นำข้อมูลประกอบการวางแผนพัฒนา เพื่อขับเคลื่อน “โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนสุข” ปีงบประมาณ 2565

3. สำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ เพื่อให้กลุ่มครัวเรือนเป้าหมายได้รับการพัฒนาตามศักยภาพและความต้องการพัฒนา ทีมวิจัยได้ดำเนินการส่งต่อรายชื่อฐานข้อมูลด้านความต้องการการพัฒนาด้านการเกษตร ประมง ปศุสัตว์ การพัฒนาที่ดิน ส่งมอบให้กับสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ โดยจากการดำเนินงานในระยะที่ 1 พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรอยู่ในกลุ่มครัวเรือนยากจน จำนวน 1,743 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 47.58 และไม่มีทะเบียนเกษตรกร 1,920 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 52.42 ดังตารางที่ 2.9 โดยในจำนวนนี้มีความต้องการพัฒนาการเกษตรในภาพรวม จำนวน 761 คน ดังตารางที่ 2.10 คิดเป็นร้อยละ 20.78

4. หน่วยงานในระดับพื้นที่อำเภอ ได้แก่

4.1 อำเภอเสนางคนิคม โครงการได้ส่งต่อข้อมูลพื้นที่จัดทำโมเดลแก๊จน โดยบูรณาการข้อมูลให้กับส่วนราชการในอำเภอเสนางคนิคม ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ และสำนักงานประมงอำเภอ โดยมีการร่วมหารือความร่วมมือ เมื่อวันที่ 17 และ 25 ธันวาคม 2564 ทั้งนี้ พัฒนาการอำเภอเสนางคนิคม ได้ให้ข้อมูลว่า พื้นที่เสนางคนิคมได้ใช้ข้อมูลการสำรวจครัวเรือนความยากจนของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 100% เพื่อประกอบการทำงานช่วยเหลือคนยากจน

อย่างเต็มที่ โดยคนจนที่แบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ A B C D โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทัศนคติในการออกจากความยากจน สอบถามความต้องการประกอบอาชีพ ภายใต้ทุนที่มีทั้งทรัพยากรและความรู้

4.2 สำนักงานเกษตรอำเภอขานุมาน ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนที่มีความต้องการพัฒนาด้านการเกษตรให้กับเกษตรอำเภอ

5. หน่วยงานระดับองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ สำนักงานเทศบาลเมืองจังหวัดอำนาจเจริญ เทศบาลเสนางคนิคมและเทศบาลสิริเสนางค์ ได้ส่งข้อมูลครัวเรือนยากจนเพื่อบูรณาการโครงการพัฒนาอาชีพและโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง

6. ความร่วมมือทางวิชาการกับโครงการวิจัย โดยส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนที่เป็นกลุ่มเปราะบางที่น่าจะได้รับผลกระทบหนักจากสถานการณ์โควิดให้กับ โครงการวิจัยการสนับสนุนการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 จังหวัดอำนาจเจริญ และโครงการวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตอำนาจเจริญ

ตารางที่ 2.11 จำแนกข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายแยกตามผู้มีทะเบียนเกษตรกร (ข้อมูลโครงการระยะที่ 1)

ลำดับ	อำเภอ	มีทะเบียนเกษตรกร และทราบเลข ทะเบียน	มีทะเบียนเกษตรกรแต่ ไม่ทราบเลข ทะเบียน	ไม่มีทะเบียน เกษตรกร	รวม
1	เมืองอำนาจเจริญ	207	197	735	1,139
2	ขานุมาน	138	44	177	359
3	ปทุมราชวงศา	106	27	101	234
4	พนา	74	29	96	199
5	เสนางคนิคม	84	35	272	391
6	ห้วยตะพาน	414	32	223	669
7	ลืออำนาจ	250	106	316	672
	รวม	1,273	470	1,920	3,663

ตารางที่ 2.12 แบ่งตามประเภทความต้องการพัฒนาเฉพาะความช่วยเหลือที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ประมง ปศุสัตว์

ลำดับ	อำเภอ	3. การส่งเสริม อาชีพและ ปัจจัยการผลิต ด้านการ เพาะปลูก	4. การส่งเสริม อาชีพและปัจจัย การผลิตด้าน การประมง	5. การส่งเสริม อาชีพและปัจจัย การผลิตด้านปศุ สัตว์	9. การแก้ไข ปัญหาด้าน หนี้สิน (เฉพาะ รายที่มีบัตร เกษตรกร)	11. การถือ ครองที่ดินและ เอกสารสิทธิ์ใน ที่ดิน(เฉพาะราย ที่มีบัตร เกษตรกร)	14. การพัฒนา แหล่งน้ำสำหรับ การเกษตร	รวม
1	เมืองอำนาจเจริญ	81	8	38	14	10	81	232
2	ขานุมาน	19	6	22	5	9	8	69
3	ปทุมราชวงศา	17	5	5	2	5	13	47
4	พนา	7	-	6	3	2	5	23
5	เสนางคนิคม	27	4	13	4	3	18	69
6	ห้วยตะพาน	92	7	35	18	10	60	222
7	ลืออำนาจ	45	5	20	22	1	6	99
	รวม	288	35	139	68	40	191	761

ภาพที่ 2.5 ส่งมอบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายที่มีความต้องการการพัฒนาด้านการเกษตรให้กับสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

ตารางที่ 2.13 การส่งต่อข้อมูลครัวเรือน

ลำดับ	หน่วยงาน	วันที่	ประเภท/จำนวนข้อมูล	ความช่วยเหลือ	หมายเหตุ
1.	สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอำนาจเจริญ	18-ส.ค.-64	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนระยะที่ 1 จำนวน 3,663 ครัวเรือน	1. คนจนกลุ่ม 1 , 2 และ -3 ได้รับช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัยและความจำเป็นพื้นฐาน จำนวน 177 ครัวเรือน (พ.ค.64) และได้รับความช่วยเหลือเพิ่มเติมรวม 1,600 ครัวเรือน (7 ก.ค. 64) 2. นำข้อมูลประกอบการวางแผนพัฒนาปีงบประมาณ 65 เป้าหมาย 350 ครัวเรือน (โครงการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเปราะบางให้พึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ประเด็นการพัฒนาที่ 4 การพัฒนาคน ชุมชน และการจัดการภาครัฐให้มีคุณภาพ มั่นคง เข้มแข็ง และทันสมัย โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มเปราะบาง ที่ต้องการสร้างรายได้ สร้างอาชีพตามความถนัด ความสนใจ รวมถึงเกิดช่องทางจำหน่ายสินค้าและบริการ จำนวน 350 คน) 3. กลุ่มคนจนเป้าหมายพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้รับบัตรคนพิการจำนวน 22 ครัวเรือน 4. กลุ่มคนจนเป้าหมายพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้รับกู้ยืมเงินทุน 5 ครัวเรือน 5. กลุ่มคนจนเป้าหมายในเขตตำบลเสนางคนิคมได้รับการช่วยเหลือ เงินอุดหนุน พส. จำนวน 5 ครัวเรือน	
		23-ธ.ค.-64	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนในเขต เทศบาลเมือง ระยะที่ 2 จำนวน 121 ครัวเรือน	1. ประกอบการวางแผนพัฒนาปีงบประมาณ 65	
2.	สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญ	18-ส.ค.-64	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจน ระยะที่ 1 จำนวน 3,663 ครัวเรือน	สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ให้ความช่วยเหลือ คนจนกลุ่ม 3 และ 4 ใน วางแผนช่วยเหลือด้านการพัฒนาอาชีพ นำข้อมูลประกอบการวางแผนพัฒนา เพื่อ ขับเคลื่อน “โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนสุข” ปีงบประมาณ 2565	
		23-ธ.ค.-64	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจน ระยะที่ 2 รวม 4,013 ครัวเรือน	นำข้อมูลประกอบการวางแผนพัฒนา เพื่อขับเคลื่อน “โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูน ความสุข” ปีงบประมาณ 2565 - ครัวเรือน TPMAPI ปี 65 ได้รับการสำรวจ 1,477 ครัวเรือน มีกิจกรรมให้ความ ช่วยเหลือในรูปแบบที่แตกต่างกัน เช่น ประสานส่งต่อ เยี่ยมยามถามข่าว การให้ความ	

ลำดับ	หน่วยงาน	วันที่	ประเภท/จำนวนข้อมูล	ความช่วยเหลือ	หมายเหตุ
				ช่วยเหลือด้านการสาธารณสุข ฝึกอบรม พัฒนาศักยภาพ ศึกษาดูงาน เป็นต้น จำนวน 984 ราย	
3.	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (ผ่านขบวนองค์กรชุมชน /โครงการบ้านมั่นคง)	18-ส.ค.-64	ความต้องการด้านที่อยู่อาศัยในชุมชนเมือง จำนวน 266 ครั้วเรือน	กลุ่มคนจนเป้าหมายได้รับการสนับสนุนจากโครงการบ้านพอเพียงจำนวน 10 หลังคาเรือน และกลุ่มที่เหลือนอยู่ในลิสต์รายชื่อที่จะได้รับการจัดสรรในงบประมาณถัดไป คนจนกลุ่มเป้าหมายในเขตเทศบาลเมืองได้รับการช่วยเหลือจากขบวนองค์กรชุมชน /โครงการบ้านพอเพียง ในปี 2565 จำนวน 5 ราย และในปี 2566 จะได้รับการช่วยเหลือซ่อมแซมบ้าน อีก 11 ราย (รอดำเนินการ)	
4.	สำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ	18-ส.ค.-64	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนเกษตรกร จำนวน 1,743 ครัวเรือน ความต้องการการพัฒนาด้านการเกษตร จำนวน 741 ครัวเรือน	ยังไม่ติดตามผลการดำเนินงาน	
5.	สำนักงานเกษตรอำเภอชานุมาน	18-ส.ค.-64	ความต้องการด้านการเกษตร ของเกษตรกรอำเภอชานุมาน ของครัวเรือนยากจน ระยะที่ 1	- มีการบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกันผ่านการใช้ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนที่สำรวจโดยทีมวิจัย - ยังไม่ติดตามความช่วยเหลือในระดับครัวเรือน	
6.	อำเภอเสนางคนิคม	23-ธ.ค.-64	ครัวเรือนยากจน อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	- มีการบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกันผ่านการใช้ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนที่สำรวจโดยทีมวิจัย - ยังไม่ติดตามความช่วยเหลือในระดับครัวเรือน	
7.	สำนักงานประมงอำเภอเสนางคนิคม	23-ธ.ค.-64	ครัวเรือนยากจน อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	- มีการบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกันผ่านการใช้ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนที่สำรวจโดยทีมวิจัย - ยังไม่ติดตามความช่วยเหลือในระดับครัวเรือน	
8.	สำนักงานปศุสัตว์อำเภอเสนางคนิคม	23-ธ.ค.-64	ครัวเรือนยากจน อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	- มีการบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนร่วมกันผ่านการใช้ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนที่สำรวจโดยทีมวิจัย - ยังไม่ติดตามความช่วยเหลือในระดับครัวเรือน	
9.	ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง จังหวัดอำนาจเจริญ	23-ธ.ค.-64	ครัวเรือนยากจน เขตเทศบาลเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	1. กลุ่มคนจนเป้าหมายพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้รับความช่วยเหลือการสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยจำนวน 11 ครัวเรือน	

ลำดับ	หน่วยงาน	วันที่	ประเภท/จำนวนข้อมูล	ความช่วยเหลือ	หมายเหตุ
				2. กลุ่มคนจนเป้าหมายพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมอาชีพ (ทำพรมเช็ดเท้า) จำนวน 3 ครั้วเรือน	
10.	พลังงานจังหวัด	25 ต.ค. 65	จำนวนครัวเรือนยากจน	สนับสนุนให้กลุ่มเครือข่ายความร่วมมือบ้านนาสะอาด ขอรับการสนับสนุนพลังงานแสงอาทิตย์ จากโครงการการสนับสนุนระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ แบบเคลื่อนที่ ภายใต้ งบอุดหนุน โครงการเพิ่มสมรรถนะด้านการบริหารจัดการและจัดการพลังงานครบวงจร ในชุมชนระดับตำบล และ เครือข่ายพลังงานชุมชน 2565 ภายใต้การนำของนางณัฐสุดา คณาโรจน์ ผล: ไม่ได้รับการสนับสนุน	
11.	สำนักงานเทศบาลเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ	23-ธ.ค.-64	ครัวเรือนยากจน เขตเทศบาลเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	คนจนกลุ่มเป้าหมายในโครงการได้รับสนับสนุนการเลี้ยงจิ้งหรีด 5 ครัวเรือน	
12.	สำนักงานเทศบาล เสนางคนิคม	1 ก.พ. 65	ครัวเรือนยากจน เขตเทศบาลเสนางคนิคม อำเภอสเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	ให้ความช่วยเหลือพัฒนาพื้นที่แปลงปลูกผักปลอดสารพิษและการประชาสัมพันธ์ตลาดร่วมกับโครงการ	
13.	สำนักงานเทศบาลสิรินางค์	1 ก.พ. 65	ครัวเรือนยากจน เขตเทศบาลสิรินางค์ อำเภอสเสนางคนิคม ระยะที่ 1 และ 2	-	
14.	บ้านพักเด็กและครอบครัว จังหวัดอำนาจเจริญ	23-ธ.ค.-64	ครัวเรือนยากจน เขตเทศบาลเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ระยะที่ 1 และ 2	-	
15.	โครงการวิจัยการสนับสนุน การจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการ แก้ไขปัญหาและผลกระทบ จากการแพร่ระบาดของไวรัส โควิด-19	1 สิงหาคม – 30 ธันวาคม 2564	ครัวเรือนยากจนพื้นที่เมือง (ชุมชนสุข สำราญ และ ชุมชนหลักเมืองพัฒนา) และครัวเรือนยากจนพื้นที่ตำบลปากอ อำเภอลืออำนาจ	15.1 ครัวเรือนยากจนในพื้นที่เป้าหมายที่ได้รับผลกระทบจากโควิด 19 ที่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการ ชุมชนสุขสำราญ และ ชุมชนหลักเมืองพัฒนา จำนวน 32 ครัวเรือน 1) สนับสนุนกิจกรรมระยะเร่งด่วน - จัดซื้อข้าวสาร อาหารแห้ง ไข่ แก้วบอง ให้กับทุกครัวเรือน จำนวน 32 ครอบครัว 2) สนับสนุนกิจกรรมในระยะฟื้นฟู สร้างอาชีพ โดยอาศัยอาชีพในชุมชน 9 ราย เป็นสนับสนุนกลุ่มอาชีพและมอบวัสดุ ดังนี้ - กลุ่มเลี้ยงปลาตู้และปลาหมอ จำนวน 4 ราย	

ลำดับ	หน่วยงาน	วันที่	ประเภท/จำนวนข้อมูล	ความช่วยเหลือ	หมายเหตุ
				- กลุ่มปลูกดอกไม้ประดับ จำนวน 2 ราย - กลุ่มอาชีพรวม เช่น ซ่อมพัดลม / ทำขนม / เชื้อเห็ดฟาง / อุปกรณ์ทอผ้า / อุปกรณ์ทำขนม จำนวน 2 ราย - กลุ่มเพาะเห็ดและปลูกผักจำนวน 1 ราย 15.2 ครีวเรือนยาจนในพื้นที่เป้าหมายที่ได้รับผลกระทบจากโควิด 19 ที่ได้รับความช่วยเหลือจากโครงการ ตำบลปากอ อำเภอนามน 1) เยียวยาผู้ประสบกับภาวะยากลำบาก ประเภท 1 จำนวน 63 ราย จัดซื้อข้าวสารเหนียว มาแจกครอบครัวละ 20 กิโลกรัม 2) พื้นฟูอาชีพสำหรับกลุ่มเป้าหมายในชุมชน 91 ครีวเรือน - พัฒนาอาชีพ (มีแรงงาน - มีที่ดินบ้าง) จำนวน 49 คน - พัฒนาอาชีพ (มีแรงงาน - ไม่มีที่ดิน) จำนวน 42 คน - พัฒนาอาชีพ สำหรับกลุ่มเป้าหมาย 1. ปลูกผักสวนครัวจำนวน 9 ครีวเรือน 2. เลี้ยงกบ ปลา ไก่ จำนวน 14 ครีวเรือน 3. เพาะเห็ด จำนวน 4 ครีวเรือน 4. ปลูกสมุนไพร จำนวน 15 ครีวเรือน	
16.	โครงการวิจัย “การส่งเสริมการปลูกและแปรรูปสมุนไพรกระชายขาวและขิงเพื่อเพิ่มมูลค่า เพื่อรายได้เกษตรกรและต้านโควิด 19” มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตอำนาจเจริญ		การส่งต่อข้อมูลครีวเรือนยาจนในพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอนามนราช ที่มีศักยภาพสามารถเข้าร่วมโครงการได้	แสดงความจำนงเข้าร่วม 30 ครีวเรือน คัดกรองครั้งแรกเหลือ 18 ครีวเรือน และมีคุณสมบัติครบถ้วนสามารถทำได้จริงเพียง 1 ครีวเรือน	

2) การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนยากจนและที่ได้รับผลกระทบจากโควิดให้กับโครงการวิจัยที่ทำงานบูรณาการในพื้นที่

โครงการได้ดำเนินงานส่งต่อข้อมูลด้านปัญหาจากโควิด ให้กับโครงการวิจัยการสนับสนุนการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 โครงการย่อย การจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 จังหวัดอำนาจเจริญ ภายใต้การดำเนินงานของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนงบประมาณโดย หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ (บพท.)

ผลลัพธ์ของการส่งต่อข้อมูล

จากตารางที่ 2.13 จะพบว่ามีการส่งต่อความช่วยเหลือคนจนเป้าหมายกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งสิ้น 16 หน่วยงาน ซึ่งยังไม่สามารถระบุจำนวนความช่วยเหลือรายครัวเรือนที่ชัดเจนได้ เนื่องจากบางครัวเรือนได้รับความช่วยเหลือมากกว่า 1 ครั้ง ผลการวิเคราะห์การส่งต่อข้อมูลและความช่วยเหลือ พบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนจะต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างหน่วยงานจึงจะทำให้ครัวเรือนเป้าหมายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากหน่วยงานแต่ละหน่วยงานมีบทบาทหน้าที่และภารกิจรวมถึงมีข้อจำกัดด้านงบประมาณที่แตกต่างกันออกไป โดยพัฒนาชุมชนทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านข้อมูล และหน่วยงานที่มีบทบาทร่วมในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่หน่วยงานหลักมี 3 แห่ง คือ ขบวนการองค์กรชุมชนอำนาจเจริญที่เป็นจุดเชื่อมประสานเกาะเกี่ยวระหว่างครัวเรือนยากจน หน่วยงานภายใต้พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ทำหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือครัวเรือนเปราะบางในรูปแบบการส่งเคราะห์ซึ่งสามารถให้ความช่วยเหลืออย่างทันท่วงที ทั้งศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง บ้านพักเด็กและครอบครัว และพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด นอกจากนี้ โครงการบ้านพอเพียง/บ้านมั่นคง ที่อยู่ภายใต้สังกัดสถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน เป็นโครงการที่ให้ความช่วยเหลือด้านการซ่อมแซมบ้านซึ่งทำให้เขามีบ้านที่มั่นคงขึ้น นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมและผลักดันให้เกิดการพัฒนาอาชีพในชุมชนอีกทางหนึ่ง โดยในภาพรวมพบว่าเฉพาะพื้นที่เป้าหมาย มีครัวเรือนที่ได้รับความช่วยเหลือรวมทั้งสิ้น 266 ราย คิดเป็นร้อยละ 30.75 ของจำนวนครัวเรือนเป้าหมายรายพื้นที่ โดยการส่งต่อข้อมูลทั้งระบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการช่วยให้ความช่วยเหลือเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้รวดเร็วและลดเวลาในการทำงานของภาครัฐและภาคส่วนอื่นๆได้เป็นอย่างดี

ปัญหาและอุปสรรคในติดตามข้อมูล พบว่าการให้ความช่วยเหลือครัวเรือนในบางหน่วยงานมีลักษณะของความช่วยเหลือรายครั้ง ซึ่งหน่วยงานมีการสรุปข้อมูลรายปีงบประมาณ ซึ่งไม่สอดคล้องกับการทำงานวิจัยและยังไม่มีมีการเชื่อมข้อมูลระหว่างหน่วยงานภายในจังหวัดและโครงการวิจัยด้วยระบบสารสนเทศ ทำให้ติดตามข้อมูลแบบ Real-time ไม่ได้ ทั้งนี้การเชื่อมข้อมูลดังกล่าวเป็นไปได้ค่อนข้างยากในทางปฏิบัติเนื่องจากมหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยนอกพื้นที่ การเข้าถึงระบบข้อมูลและการบูรณาการข้อมูลผ่านงบจังหวัดจึงค่อนข้างเป็นอุปสรรค

2.4 แผนงานด้านการพัฒนาฐานข้อมูลในระยะที่ 3

เพื่อให้โครงการบรรลุเป้าหมายตัวชี้วัดความสำเร็จที่วางไว้ ทีมวิจัยได้วางแผนดำเนินการด้านการพัฒนาฐานข้อมูลอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

1) การพัฒนาฐานข้อมูลระดับพื้นที่ ทีมวิจัยวางแผนพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อใช้ในระดับพื้นที่ เนื่องจากระบบที่มีয়ใช้งานยากและไม่สามารถทำข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน รวมถึงวางแผนติดตามข้อมูล (Tracking) ทั้ง

ความช่วยเหลือและการเปลี่ยนแปลงระดับคุณภาพชีวิต ทั้งนี้จะมีการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานราชการในพื้นที่ในการใช้งานระบบ

2) การส่งเสริมให้ภาคประชาสังคม/ภาคประชาชนในระดับพื้นที่ใช้งานฐานข้อมูล โดยสามารถ update ข้อมูล และจำกัดสิทธิ์การเข้าถึงข้อมูลสำคัญรายพื้นที่

3) การติดตามและตรวจสอบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครัวเรือนเป้าหมาย

ดำเนินการพัฒนาฐานข้อมูลและลงข้อมูลในระบบให้เป็นปัจจุบันมากที่สุดผ่านฐานข้อมูลที่ทีมวิจัยพัฒนา ทีมวิจัยวางแผนการติดตามความช่วยเหลือและการพัฒนารายครัวเรือนผ่านการประเมินโครงการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐ และการจัดทำโมเดลแก๊จนที่ทำโดยโครงการวิจัยใน 3 โครงการหลัก ผ่านแนวทางการประเมินที่หลากหลายได้แก่ Most Significant Change (MSC) การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสนทนากลุ่มย่อย ทั้งการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

บทที่ 3

OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ

บทนำ

ในบทนี้นำเสนอการพัฒนาโมเดลแก๊จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ เนื้อหาแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ 1) บริบทพื้นที่อำเภอเมืองอำนาจเจริญ 2) ศักยภาพทุนห้ำมิติ และการนำมาใช้ในการออกแบบโครงการนำร่อง และ 3) โมเดลแก๊จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ ประเด็นสำคัญโดยสรุปมีดังนี้

บริบทและศักยภาพทุนห้ำมิติในพื้นที่อำเภอเมือง พบว่า กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นำร่องเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ มีจำนวน 28 ชุมชน 197 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนยากจนที่มีการสำรวจระยะที่ 1 จำนวน 79 ครัวเรือน และสำรวจระยะที่ 2 จำนวน 118 ภาพรวมศักยภาพทุนเพื่อการดำรงชีพ 5 มิติ พบว่า ครัวเรือนคนจนส่วนใหญ่ขาดแคลนที่ดินทำกิน มีรายได้ไม่แน่นอนและไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ครัวเรือนคนจนส่วนใหญ่มีทุนศักยภาพต่ำในทุกด้าน โดยมีทุนกายภาพมากที่สุดที่ระดับ 2.69 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดที่ระดับ 1.42 อย่างไรก็ตาม ชุมชนในพื้นที่นำร่องมีผู้นำชุมชนที่เป็นสมาชิกขบวนองค์กรชุมชน และอาสาสมัครชุมชนเข้มแข็งเป็นที่เชื่อถือและยอมรับจากกลุ่มเป้าหมายและชุมชนอื่น ตลอดจนมีกลุ่มสวัสดิการที่เข้มแข็งมาแต่เดิม ทำให้เป็นฐานการทำงานที่ดี

โมเดลแก๊จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) มี 4 แผนงานย่อย ผลการดำเนินงานในภาพรวม มีดังนี้

แผนงานย่อยที่ 1 การสร้างความเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจน อาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครัวเรือน (1 : 5) ผลการดำเนินงาน 1) อาสาสมัครได้ลงพื้นที่ติดตามดูแลและประเมินการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนคนจนเป้าหมายชุมชนสุขสำราญ จำนวน 27 ครัวเรือน พบว่ามี 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 48.14 อยู่ในกลุ่มที่มีแนวโน้มที่ดีขึ้นและมีโอกาสที่จะขยับออกจากระดับความยากจนระดับเดิม 2) การขยายเครือข่ายพัฒนาคนจนโดยสนับสนุนให้มีอาสาสมัครเยาวชนเข้ามาร่วมดูแลครัวเรือนคนจน โดยมีอาสาสมัครเยาวชนเข้ามาทำงานกับโครงการต่อเนื่องจำนวน 3 คน

แผนงานย่อยที่ 2 การเก็บรวบรวม วิเคราะห์โอกาส ปัญหา บริบทและความต้องการพัฒนาของครัวเรือนยากจนและจัดทำฐานข้อมูล ผลการดำเนินงานได้จัดทำฐานข้อมูลเชิงลึกผังครอบครัว (Family Tree) และประวัติชีวิต (Historical Timeline) ของครัวเรือนคนจนเป้าหมายในโครงการนำร่องระยะที่ 2 พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ระดับ 2 ถึง 4 จำนวน 115 ครัวเรือน และจัดทำฐานข้อมูลสำคัญครัวเรือนคนจนเป้าหมาย ตำบลบู่ ระดับ 1 ถึง 4 รวมจำนวน 197 ครัวเรือน เพื่อนำไปใช้ประเมินปรับระดับความจนของกลุ่มเป้าหมาย เป็นข้อมูลในการทำโครงการนำร่อง และการส่งต่อให้หน่วยงานนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย และช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย

แผนงานย่อยที่ 3 การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนจนเป้าหมายให้หน่วยงานนำไปช่วยเหลือพื้นฐาน ได้ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนจนเป้าหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รวม 3 แห่ง และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ นำไปพิจารณาช่วยเหลือ จากการติดตามพบว่าในปีงบประมาณ 2564 (ณ เดือนพฤษภาคม 2565) ได้รับการช่วยเหลือไปแล้วจำนวน 92 ครัวเรือน ได้ส่งต่อข้อมูลให้ขบวนองค์กรชุมชนนำไปขอรับการสนับสนุนจากโครงการบ้านพอเพียงของ พอช. โดยได้รับอนุมัติโครงการในปี 2564 แล้วจำนวน 10 ครัวเรือน และปี 2565 จำนวน 5 ครัวเรือน รวมทั้งได้ส่งต่อข้อมูลให้เทศบาลเมืองอำนาจเจริญนำไปบูรณาการและบรรจุในแผนการพัฒนาของหน่วยงาน และมี

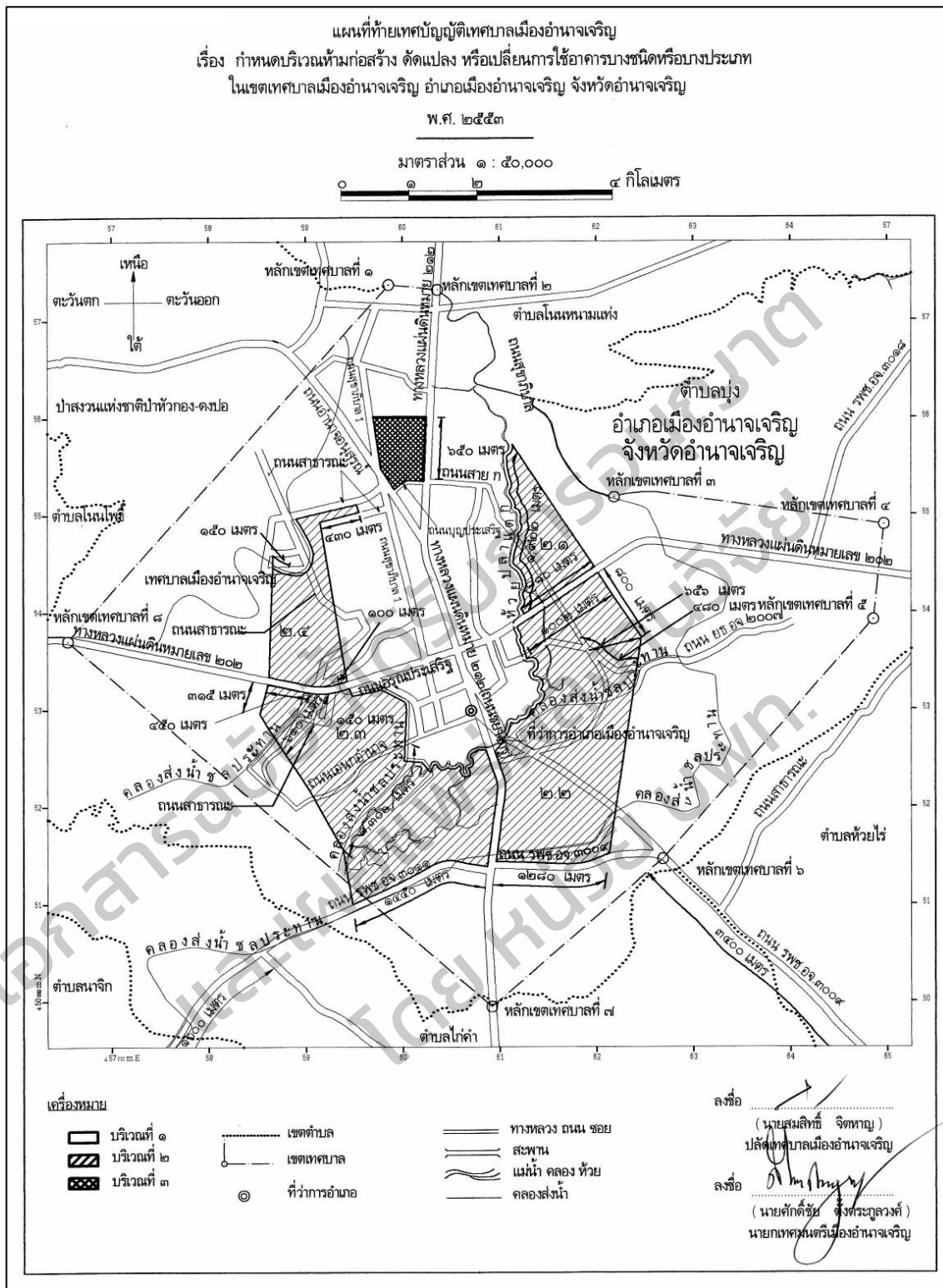
โครงการส่งเสริมอาชีพของเทศบาลเมืองที่คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายและครอบครัวคนพิการในโครงการวิจัยเข้าร่วมโครงการ จำนวน 5 ครอบครัว

แผนงานย่อยที่ 4 การพัฒนา Microfinance เพื่อครอบครัวคนจนยากไร้และกลุ่มคนจนหนี้สิน
มุ่งเน้นการแก้ปัญหาแบบ “ตัดเสื้อเฉพาะตัว” (Tailor Made) โดยวิเคราะห์ความต้องการเข้าร่วมโครงการและความต้องการความช่วยเหลือรายครัวเรือนเป้าหมาย กิจกรรมหลักที่ดำเนินการ ได้แก่ การรับฟัง “เสียงความจน” ผ่าน “เวทีตุ้มโฮม” รวม 5 ครั้งในเดือนกันยายน 2564 เพื่อสร้างความเกาะเกี่ยวเป็นกลุ่มก้อนและเป็นฐานการทำงานขั้นต่อไป การเก็บข้อมูลเชิงลึกครัวเรือนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ จำนวน 115 ครัวเรือนผ่านเครื่องมือทางมานุษยวิทยาคือผังครอบครัว (Family tree) และประวัติชีวิต (Historical timeline) การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยด้านอาชีพและการออม (Focus Group Discussion: FGDs) รวม 2 ครั้งในเดือนมกราคม 2565 การสนับสนุนอุปกรณ์เพื่อส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 82 ครัวเรือนในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม 2565 และได้ร่วมกับอาสาสมัครชุมชนและหน่วยงานภาคีในพื้นที่พัฒนารูปแบบโมโครไฟแนนซ์เพื่อคนจนในเมือง โดยก่อตั้งกลุ่มออมชื่อ “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบึง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ” เปิดให้มีการออมเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2565 ปัจจุบันมีคนจนในครัวเรือนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 เป็นสมาชิกทั้งสิ้น 76 คน คิดเป็นร้อยละ 63.33 จากครัวเรือนยากจนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ที่มีจำนวนทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน (ข้อมูล ณ วันที่ 26 พฤษภาคม 2565)

3.1 บริบทพื้นที่อำเภอเมืองอำนาจเจริญ

อำเภอเมืองอำนาจเจริญเดิมใช้ชื่อว่าอำเภอบึง ต่อมาในปีพุทธศักราช 2482 จึงเปลี่ยนชื่อจากอำเภอบึงเป็นอำเภออำนาจเจริญ ขึ้นกับการปกครองกับจังหวัดอุบลราชธานี อำเภอเมืองอำนาจเจริญ ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเสนางคนิคม ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอยุมราชวงศา ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอพนา อำเภอสิรินธร อำนาจและอำเภอหัวตะพาน ส่วนทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอป่าติ้วและอำเภอไทยเจริญ (จังหวัดยโสธร) อำเภอเมืองอำนาจเจริญแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 19 ตำบล 212 หมู่บ้าน (วิกิพีเดีย, 2565, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/อำเภอเมืองอำนาจเจริญ>)

สำหรับเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นพื้นที่โครงการนำร่องในโครงการวิจัยฯ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลบึง แต่เดิมมีฐานะเป็นสุขาภิบาลบึง ขึ้นกับอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดใหม่ ยกฐานะอำเภออำนาจเจริญเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ จึงมีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองอำนาจเจริญขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2538 เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ทิศเหนือมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลโนนหนามแท่ง ทิศใต้ติดต่อกับตำบลไคคำ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลห้วยไร่ และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลโนนโพธิ์ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ (เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ, 2564, จาก <https://amnatcharoency.go.th/about-us/general-info> และ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547, สืบค้นจากhttps://www.ph.mahidol.ac.th/field/2548/html/body_amnart.html.)

ภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

(ที่มา : ราชกิจจานุเบกษา, จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2553/E/082/34.PDF>)

1) ขอบเขตพื้นที่ เขตการปกครอง และสภาพทางกายภาพ

เทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีพื้นที่ครอบคลุมตำบลบางส่วนของจำนวน 31 ชุมชน รวมพื้นที่ 38 ตารางกิโลเมตร ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญแบ่งออกเป็น 3 เขต ดังนี้ (เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ, 2564, จาก <https://amnatcharoencycity.go.th/about-us/general-info>)

เขต 1 จำนวน 10 ชุมชน ประกอบด้วย 1.ชุมชนดอนหวายธรรมรักษ์ 1 2.ชุมชนดอนหวายธรรมรักษ์ 2 3.ชุมชน 20 พัฒนา 4.ชุมชนดอนแดงพัฒนา 5.ชุมชนโนนจาน 6.ชุมชนบึงพัฒนา 7.ชุมชนศาลเจ้าปู่ 8.ชุมชนอรุณประเสริฐ 9.ชุมชนวิจิตสิน 10.ชุมชนเอื้ออาทร

เขต 2 จำนวน 9 ชุมชน ประกอบด้วย 1.ชุมชนรุ่งอรุณ 1 2.ชุมชนรุ่งอรุณ 2 3.ชุมชนโคกจักษ์จั่น 4.ชุมชนยางพัฒนา 5.ชุมชนเทศบาล 19 6.ชุมชนยางเหนือ 7.ชุมชนชัยมงคล 8.ชุมชนเทพมงคลเหนือ 9.ชุมชนเทพมงคลใต้

เขต 3 จำนวน 12 ชุมชน ประกอบด้วย 1.ชุมชนพุทธอุทยาน 2.ชุมชนมิ่งเมืองพัฒนา 3.ชุมชนศรีมงคล 4.ชุมชนหลักเมืองพัฒนา 5.ชุมชนสุขสำราญเหนือ 6.ชุมชนแสนสวาสดี 1 7.ชุมชนแสนสวาสดี 2 8.ชุมชนอ่างใหญ่ 9.ชุมชนแสนสวาสดีพัฒนา 10.ชุมชนโนนใจดี 11.ชุมชนเศรษฐกิจพัฒนา 12.ชุมชนทุ่งสว่าง

สภาพชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยพื้นที่บริเวณใจกลางเศรษฐกิจเป็นย่านพาณิชยกรรมและการค้า มีอาคารพาณิชย์ ห้างค้าปลีกและตลาดตั้งอยู่ติดถนนสายทาง ซึ่งถนนสายหลักที่เชื่อมจังหวัดอำนาจเจริญเข้ากับจังหวัดอุบลราชธานี ขณะที่พื้นที่ชั้นนอกของถนนและอาคารมีสภาพเป็นไร่และพื้นที่เพาะปลูก มีคลองส่งน้ำชลประทานไหลผ่านกึ่งกลางเขตเทศบาล และมีลำห้วยปลาแดกเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ สภาพกายภาพในเขตชั้นนอกของชุมชนและเทศบาลยังพอมียาป่าสาธณะและลำห้วยขนาดเล็กที่ชาวบ้านสามารถเก็บเห็ด หาพืชผักและจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหาร และบางส่วนนำไปขาย บ้านเรือนตั้งเรียงรายกันห่างๆ โดยมีถนนเลียบริมคลองชลประทานและถนนดินลูกรังสายเล็กเชื่อมต่อถึงกันและกัน แต่สำหรับชุมชนในเขตชั้นในค่อนข้างมีความแออัด บ้านเรือนตั้งอยู่ติดๆ กัน สภาพบ้านเรือนมีลักษณะแตกต่างหลากหลาย เช่น ชุมชนสุขสำราญ ชุมชนทุ่งสว่าง ชุมชนยางพัฒนา และชุมชนบึงพัฒนา บางส่วนเป็นบ้านเรือนมั่นคง มีสภาพดี แต่บางซอกซอยมีสภาพเป็นชุมชนแออัด มีน้ำขัง ที่อยู่อาศัยชำรุดทรุดโทรม ขาดสุขอนามัยที่ดี

2 เศรษฐกิจ ประชากร และรายได้

เทศบาลเมืองอำนาจเจริญเป็นพื้นที่ใจกลางพาณิชยกรรมของจังหวัด การค้าส่วนใหญ่กระจายตัวบริเวณถนนสายทาง ถนนอรุณประเสริฐ และบริเวณตลาดวิจิตสิน ตลาดเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ประชากรในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญส่วนหนึ่งมีรายได้จากการทำเกษตร เช่น การปลูกข้าวหอมมะลิและข้าวเหนียวทำไร่นาสำปะหลัง อ้อย ยางพารา และปาล์มน้ำมัน และการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น (เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ, 2564, จาก <https://amnatcharoencycity.go.th/about-us/general-info>) นอกจากนี้ การสำรวจของโครงการวิจัยฯ พบว่า ประชากรในเขตเมืองจำนวนมากประกอบอาชีพค้าขายในตลาดสด/ตลาดนัด เช่น ขายเสื้อผ้า ขายอาหาร รถเร่ หาบเร่แผงลอย บางส่วนเป็นข้าราชการ และอีกส่วนรับจ้างทั่วไปเนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของประชากรในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญที่จัดเก็บโดยกองสวัสดิการสังคม พบว่า รายได้เฉลี่ยครัวเรือนและเฉลี่ยรายบุคคลของประชากรในชุมชนเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ปี 2562 ต่ำสุดมีรายได้เฉลี่ยเพียง 68,712.56 บาทต่อครัวเรือน และสูงสุดมีรายได้เฉลี่ย 179,361.34 บาทต่อครัวเรือน รายได้เฉลี่ยแยกตามแต่ละชุมชน ดังนี้ (เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ, 2564, จาก <https://amnatcharoencycity.go.th/about-us/general-info>)

ตารางที่ 3.1 รายได้เฉลี่ยครัวเรือน ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับตำบล ปี 2562 เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

ชุมชน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนคน	รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย (บาท/ปี)	รายได้บุคคลเฉลี่ย (บาท/ปี)
โคกจิกจั่น	250	339	76,264.00	56,241.89
รุ่งอรุณ 2	238	317	126,588.24	95,041.01
โนนจาน	218	323	169,724.77	114,551.08
ทุ่งสว่าง	353	423	157,881.02	131,754.14
ดอนแดงพัฒนา	409	508	97,017.11	78,110.24
บุงพัฒนา	414	1,005	68,712.56	28,305.47
20 พัฒนา	238	387	179,361.34	110,304.91
เทพมงคลเหนือ	416	532	96,389.66	75,372.37
เอื้ออาทร	203	241	76,497.54	64,435.68
เทพมงคลใต้	375	517	171,160.00	124,148.94
เทศบาล 19	132	174	173,022.73	131,258.62
สุขสำราญเหนือ	253	321	78,201.58	61,635.51
หลักเมืองพัฒนา	71	109	171,038.96	120,825.69
แสนสวาสดีพัฒนา 1	282	355	166,968.09	132,633.80
แสนสวาสดี 2	279	460	138,566.31	84,043.48
ศรีมงคล	225	244	78,755.56	72,622.95
ศาลเจ้าปู่	155	323	166,967.74	80,123.84
ยางพัฒนา	393	988	159,735.37	63,538.46
ดอนหวายธรรมรักษ์ 1	218	361	113,577.98	68,587.26
อรุณประเสริฐ	138	364	172,224.64	65,293.96
วิจิตสิน	222	593	147,209.46	55,110.46
แสนสวาสดีพัฒนา	209	249	75,684.21	63,526.10
ชุมชนยางเหนือ	276	590	118,965.58	55,651.69
ดอนหวายธรรมรักษ์ 2	164	205	83,030.49	66,424.39
พุทธอุทยาน	129	191	175,395.35	118,460.73
ชัยมงคล	298	433	89,926.18	61,889.15
เศรษฐกิจพัฒนา	112	149	156,160.79	117,382.61
มิ่งเมืองพัฒนา	178	245	74,297.75	53,979.59
อ่างใหญ่	47	96	154,191.49	75,489.58
โนนใจดี	82	142	149,146.34	86,126.76
รุ่งอรุณ 1	204	466	150,995.10	66,100.86
รวมทุกชุมชน	7,181	13,722	4,014,657.94	2,578,971.22

(ที่มา: เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ, 2564, จาก <https://amnatcharoency.go.th/about-us/general-info>)

3) แหล่งน้ำ

พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีแหล่งน้ำสำคัญ 4 แหล่ง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำพุทธอุทยาน อยู่ฝั่งตรงข้ามกับพระมงคลมิ่งเมือง เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญทางด้านเกษตรและประมง แหล่งที่สองคืออ่างเก็บน้ำห้วยสีโท เป็น

อ่างเก็บน้ำเพื่อการเกษตร ห่างจากตัวเมือง 15 กิโลเมตร เป็นอ่างเก็บน้ำที่เกิดจากเทือกเขา 2 ลูก จนกลายเป็นแอ่งกระทะ แหล่งน้ำสองแห่งแรกนี้ยังเป็นสถานที่พักผ่อนของชาวอำนาจอเจริญ แหล่งที่สามคือลำห้วยปลาแดก เป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงใช้ทำเกษตรกรรม ส่วนชุมชนในเขตชั้นในค่อนข้างอยู่ห่างไกลจึงไม่สามารถเดินทางไปใช้ประโยชน์ได้มากนัก ส่วนแหล่งน้ำแห่งที่สี่เป็นคลองชลประทานที่มีอยู่สองสายหลักและแยกออกเป็นห้าสายย่อย ไหลผ่านหลายชุมชนในเขตเทศบาลเมือง ทำให้แม้จะอยู่ในเขตเมืองแต่ก็ยังคงมีผู้ที่ทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักอยู่ด้วย ส่วนใหญ่เป็นการทำนาปีเพียงครั้งเดียว บางส่วนปลูกพืชอื่นในฤดูแล้งและการปลูกพืชชนิดอื่นตามฤดูกาล เช่น ปลูกข้าวโพดหวาน โดยใช้น้ำจากคลองชลประทาน

3.2 ศักยภาพทุน 5 มิติและการนำข้อมูลมาใช้ในการออกแบบโครงการนาร่อง

ในการดำเนินงานในระยะที่ 2 ทีมวิจัยได้เลือกพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจอเจริญเป็นพื้นที่นาร่องในโครงการ เนื่องจากศักยภาพของเครือข่ายขบวนองค์กรชุมชนในพื้นที่ที่มีความเข้มแข็ง สภาพปัญหาหลักของอำเภอเป็นปัญหาด้านรายได้และหนี้สิน เนื่องจากส่วนใหญ่ขาดแคลนที่ดินทำกิน เข้าไม่ถึงแหล่งสินเชื่อเพื่อการประกอบอาชีพและขาดความมั่นคงในชีวิต การวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพทุนเพื่อการดำรงชีพ 5 มิติ ของกลุ่มเป้าหมายในเขตเทศบาลเมืองอำนาจอเจริญ จำนวน 28 ชุมชน 197 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนยากจนที่มีการสำรวจระยะที่ 1 จำนวน 79 ครัวเรือน และสำรวจระยะที่ 2 จำนวน 118 ครัวเรือน พบว่าชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมีทุนกายภาพมากที่สุดที่ระดับ 2.69 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดที่ระดับ 1.42

ตารางที่ 3.2 ศักยภาพทุนห้าด้านในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจอเจริญ

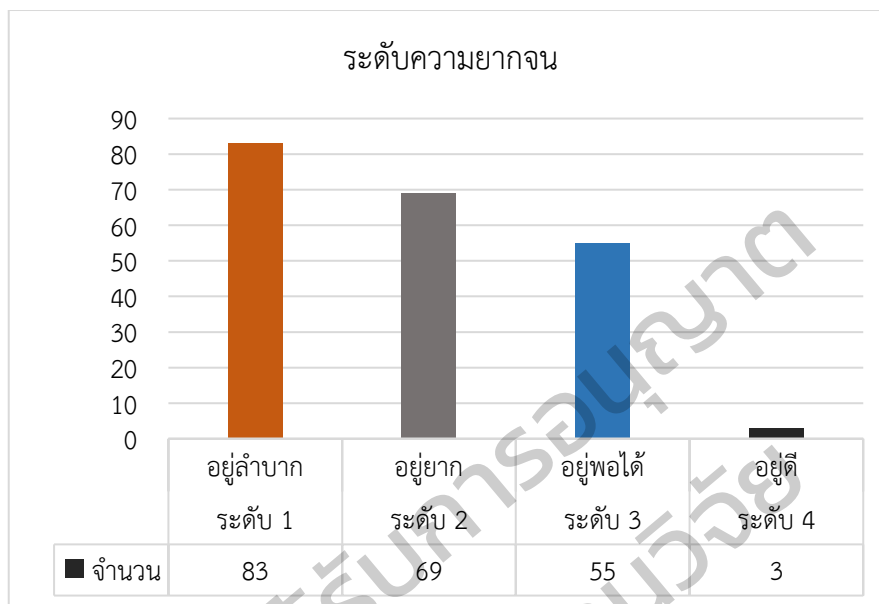
ทุนมนุษย์	ทุนกายภาพ	ทุนเศรษฐกิจ	ทุนธรรมชาติ	ทุนทางสังคม
1.91	2.69	2.04	2.24	1.42

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565 ที่มา : pppconnect

ภาพที่ 3.2 ทุน 5 ด้าน พื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจอเจริญ 28 ชุมชน 197 ครัวเรือน

เมื่อวิเคราะห์ระดับความยากจนพบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในระดับ 1 อยู่ลำบากจำนวน 83 ครัวเรือน ระดับที่ 2 จำนวน 69 ครัวเรือน ระดับที่ 3 อยู่พอได้ 55 ครัวเรือน และระดับที่ 4 อยู่ดีจำนวน 3 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 197 ครัวเรือน จากจำนวนประชากรในพื้นที่ทั้งหมด 963 ครัวเรือน

แผนภูมิที่ 3.1 แสดงภาพรวมระดับความยากจนในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

การวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพทุนห้าด้านพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญแยกรายด้าน พบว่าครัวเรือนคนจนส่วนใหญ่มีทุนมนุษย์ในระดับค่อนข้างต่ำทั้งในด้านทักษะความรู้และการศึกษา ด้านทุนกายภาพแม้ส่วนใหญ่จะมีบ้านและที่ดินอยู่อาศัยเป็นของตนเอง แต่จำนวนมากไม่มีที่ดินทำกิน และบางส่วนอยู่อาศัยอย่างแออัด ไม่มีสาธารณูปโภคที่สะดวกเหมาะสม ด้านทุนเศรษฐกิจพบว่ารายได้ส่วนใหญ่มาจากเงินสวัสดิการรัฐและเงินส่งกลับจากของลูกหลาน รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย คนจนจำนวนมากเข้าไม่ถึงแหล่งสินเชื่อของรัฐและสวัสดิการชุมชน จึงต้องกู้ยืมนอกระบบและสถาบันการเงินเอกชน ขาดความมั่นคงในชีวิตระยะยาว ด้านทุนทรัพยากรธรรมชาติพบว่าค่อนข้างจำกัด เนื่องจากพื้นที่แออัดด้วยบ้านเรือนที่อยู่อาศัย สำหรับทุนทางสังคมค่อนข้างอยู่ในระดับต่ำ การรวมกลุ่มสวัสดิการสังคมมีน้อย ความเป็นปัจเจกสูง อย่างไรก็ตามชุมชนในพื้นที่นำร่องโครงการระยะที่ 1 มีผู้นำชุมชนที่เป็นสมาชิกขบวนองค์กรชุมชนและอาสาสมัครชุมชนเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่น ทำให้เป็นฐานการทำงานที่ดี ดังรายละเอียดดังนี้

ทุนมนุษย์

พบว่าครัวเรือนยากจนในพื้นที่เป้าหมายส่วนหนึ่งเป็นผู้สูงอายุ มีสุขภาพไม่แข็งแรงหรือเจ็บป่วยเรื้อรัง และจำนวนไม่น้อยมีผู้ที่ต้องอุปการะดูแล เช่น คนพิการ คนป่วยติดเตียง หรือเด็กเล็ก ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการออกไปทำงานนอกบ้าน ส่วนคนจนที่เป็นวัยแรงงานโดยมากมีระดับการศึกษาน้อย บ้างมีลูกก่อนวัยอันควร หรือหลุดจากระบบการศึกษาเพราะความยากจน การเก็บข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมยังพบว่า ทักษะความรู้ในการประกอบอาชีพของคนจนส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ทำมาแต่เดิม เช่น เพาะปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ เช่น กบ ปลา เป็ด ไก่ ทำขนม ขายเครื่องดื่มหรืออาหาร ค่าขายในตลาด เป็นต้น และบางส่วนมีความรู้ด้านช่างฝีมือ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า เสริมสวย และสารพัดช่าง สำหรับสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในวัยเรียน กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง) มีจำนวน 61 คน ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา จำนวน 37 คน คิดเป็น

ร้อยละ 60.65 รองลงมาจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 26 คน คิดเป็นร้อยละ 42.62 (ในจำนวนนี้มีรายที่ไม่ได้ระบุ จำนวน 12 คน)

ตารางที่ 3.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ระดับการศึกษา ช่วงเวลาสำรวจ	ไม่ได้เรียน (คน)	ต่ำกว่าประถม (คน)	ประถมศึกษา (คน)	มัธยมศึกษา ตอนต้น (คน)	ไม่ได้ระบุ (คน)	รวม (คน)
ระยะที่ 1	4	2	19	17	0	42
ระยะที่ 2	0	0	18	9	12	39
รวม	4	2	37	26	12	61

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหา

ความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

ทุนกายภาพ

พบว่าคนจนในพื้นที่เป้าหมายส่วนใหญ่มีบ้านและที่ดินอยู่อาศัยเป็นของตนเอง จำนวน 138 ครัวเรือน จากทั้งหมด 197 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 70.05 รองลงมาอาศัยอยู่กับผู้อื่น จำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 9.14 และเช่าบ้านอยู่กับปลูกบ้านในที่ดินผู้อื่น จำนวนเท่ากันคือ 17 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 8.63 ในจำนวนนี้บางรายเคยมีบ้านเป็นของตนเองแต่หลุดจำนอง ทำให้กลายเป็นผู้เช่าบ้านตัวเอง แม้ว่าส่วนใหญ่ของครัวเรือนคนจนจะมีบ้านเป็นของตนเอง แต่ส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกิน การลงพื้นที่เยี่ยมกลุ่มเป้าหมายของนักวิจัยและอาสาสมัครในโครงการยังพบว่า หลายครัวเรือนซึ่งเป็นเครือญาติปลูกสร้างบ้านและอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน ทางเข้าออกเป็นซอยแคบเล็ก พื้นดินเฉอะแฉะ ไม่ได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้มีสุขอนามัย บ้างเป็นที่ตาดบดไม่มีทางเข้าออก บางส่วนอยู่ในที่สาธารณะ ที่ดินให้เช่าหรือที่ของญาติและคนรู้จัก ทำให้ประสบปัญหาไม่สามารถขอแยกบ้านเลขที่ได้ จึงต้องอยู่อาศัยอย่างแออัด บางครัวเรือนอยู่รวมกันเกือบ 10 คน ไม่สามารถต่อไฟฟ้า/ประปาเข้ามาใช้ได้เอง ต้องต่อพ่วงจากครัวเรือนที่มีบ้านเลขที่

หลายครัวเรือนมีสภาพที่อยู่อาศัยทรุดโทรม ไม่ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย เช่น ปลูกเป็นเพิงพักหรือกระต๊อบมุงสังกะสี สภาพผุพัง เวลาฝนตกมีน้ำรั่วซึมภายในบ้าน บางแห่งบริเวณพื้นดินที่อยู่อาศัยและทางเข้าออกซอยมีน้ำท่วมขัง โดยเฉพาะบางครัวเรือนมีเด็ก ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยเรื้อรังหรือติดเตียงและผู้ป่วยจิตเวช ทำให้ใช้ชีวิตค่อนข้างลำบาก โดยส่วนใหญ่มีอาชีพเก็บของเก่าขายหรือรับจ้างทั่วไป ไม่มีที่ดินทำกิน จึงไม่มีรายได้มากพอที่จะนำมาปรับปรุงซ่อมแซมบ้าน โดยเฉพาะครัวเรือนที่อยู่อาศัยในที่ดินที่ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของตนเอง ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการบ้านพอเพียงของพอช. โครงการปรับปรุงซ่อมแซมที่อยู่อาศัยให้กับผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการและผู้สูงอายุของเทศบาล และโครงการปรับสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้สูงอายุฯ ของหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. เป็นต้น

ตารางที่ 3.4 แสดงการอยู่อาศัยของกลุ่มเป้าหมายในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

การสำรวจ	อาศัยอยู่กับผู้อื่น	เช่าบ้านอยู่	ปลูกบ้าน ในที่ดินผู้อื่น	มีบ้านและที่ดินเป็น ของตนเอง	ไม่ระบุ	รวม
ระยะ 1	4	6	11	58	0	79
ระยะ 2	14	11	6	80	7	118
รวม	18	17	17	138	7	197

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

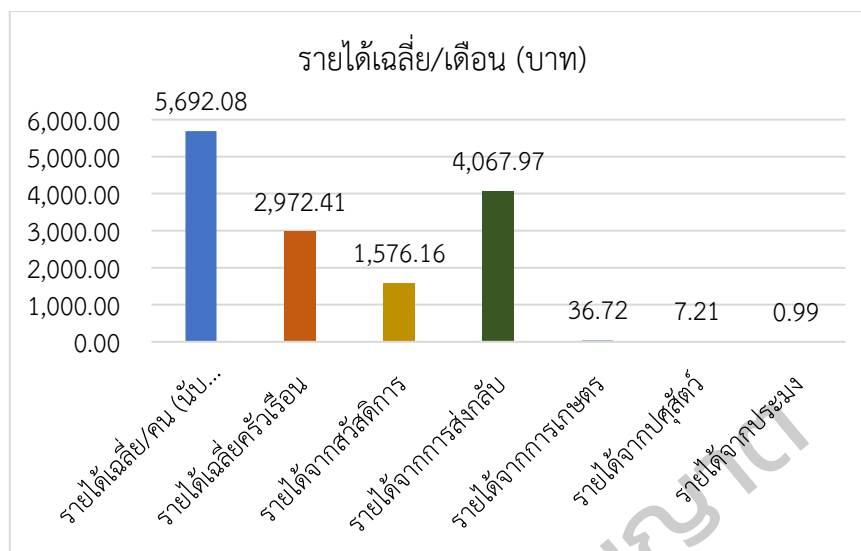
ทุนเศรษฐกิจ

ในภาพรวมของทุนทางเศรษฐกิจพบว่า ครั้วเรือนในพื้นที่เป้าหมายมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนรวม 2,972.41 บาท และมีรายได้จากการส่งเงินกลับของลูกหลานเฉลี่ยต่อเดือนรวม 4,067.97 บาท ซึ่งไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตในครั้วเรือน (แต่หากพิจารณารายได้เฉลี่ยต่อคนของกลุ่มวัยแรงงานจะอยู่ที่ 5,962.08 บาท) การศึกษายังพบว่าการระบาดของโควิด 19 ส่งผลให้สมาชิกในหลายครอบครัวที่ไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดถูกเลิกจ้างหรือสถานประกอบการปิดกิจการ ทำให้ครั้วเรือนเหล่านี้ไม่เพียงสูญเสียรายได้จากการส่งกลับ แต่ยังต้องแบกรับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากสมาชิกครอบครัวที่เดินทางกลับมาอยู่บ้านและมีอาชีพรับจ้างทั่วไป รายได้ไม่แน่นอน บางรายยังตกงาน รายได้เป็นศูนย์ รายได้คราวครั้งหนึ่งของครั้วเรือนเป้าหมายจึงมาจากเงินสวัสดิการของรัฐ ซึ่งหมายความว่าหากไม่มีเงินสวัสดิการมาจุนเจือ โอกาสที่คนจนเหล่านี้จะอยู่รอดได้เป็นเรื่องยากมาก สะท้อนให้เห็นสภาพอันเปราะบางอย่างมากของครั้วเรือนเป้าหมายที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองและขาดความมั่นคงในการดำเนินชีวิตระยะยาว

ตารางที่ 3.5 รายได้เฉลี่ยต่อครั้วเรือนพื้นที่เขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

ประเภทรายได้/ครั้วเรือน	รายได้เฉลี่ย/เดือน (บาท)
รายได้เฉลี่ยครั้วเรือน	2,972.41
รายได้จากสวัสดิการ	1,576.16
รายได้จากการเกษตร	36.72
รายได้จากปศุสัตว์	7.21
รายได้จากประมง	0.99
รายได้จากการส่งกลับ	4,067.97
รายได้เฉลี่ย/คน (นับเฉพาะกลุ่มวัยทำงาน)	5,692.08

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565 ที่มา : pppconnect

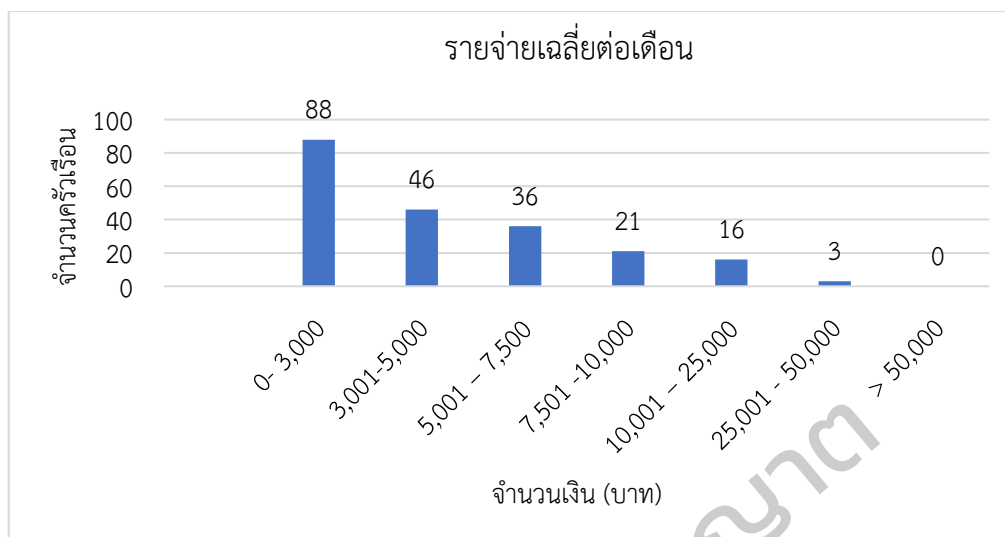

แผนภูมิที่ 3.2 แสดงรายได้และที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน

ข้อมูลรายรับสอดคล้องกับรายจ่ายเฉลี่ยครัวเรือนที่พบว่า ครัวเรือนยากจนในพื้นที่เป้าหมายส่วนใหญ่คือจำนวน 170 ครัวเรือนจาก 210 ครัวเรือน มีช่วงรายจ่ายเฉลี่ยระหว่าง 3,000-7,500 บาท คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 80.95 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมด โดยมีมากถึง 88 ครัวเรือนที่ดำรงชีพด้วยช่วงรายจ่ายเพียง 3,000 บาทต่อเดือน คิดเป็นร้อยละ 41.9 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมด ซึ่งเห็นว่าครัวเรือนเหล่านี้จำเป็นต้องพยายามดำรงชีพให้ได้ท่ามกลางความอึดอัดขาดแคลน

ตารางที่ 3.6 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลบึงทั้งในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

ช่วงรายจ่าย (บาท/เดือน)	จำนวนครัวเรือน ระยะที่ 1	จำนวนครัวเรือน ระยะที่ 2	รวม (ครัวเรือน)
0 - 3,000	51	37	88
3,001 - 5,000	11	35	46
5,001 - 7,500	7	29	36
7,501 - 10,000	5	16	21
10,001 - 25,000	12	4	16
25,001 - 50,000	3	-	3
> 50,000	-	-	0
รวม	89	121	210

แผนภูมิที่ 3.3 แสดงภาพรวมรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนในตำบลบุง (ทั้งในและนอกเขตเทศบาล)
หมายเหตุ: ไม่สามารถแยกข้อมูลเฉพาะพื้นที่ชุมชนเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญออกได้

ด้านภาวะหนี้สินพบว่า มีครัวเรือนที่กู้ยืมเงินจากกองทุนที่รัฐสนับสนุน ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) มากที่สุดจำนวน 32 ครัวเรือน รองลงมาเป็นธนาคารของรัฐและเอกชน ได้แก่ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ รวมกันจำนวน 30 ครัวเรือน ในขณะที่มีครัวเรือนที่กู้ยืมเป็นเงิน บัณฑิตหรือสิ่งของผ่านสินเชื่อจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการโดยคิดอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูง เช่น สถาบันการเงินเอกชน ร้านค้า เงินกู้ยืมระบบ รวมถึงญาติและเพื่อนบ้าน มีจำนวนรวมกันมากถึง 27 ครัวเรือน ส่วนการกู้ยืมจากกองทุนสวัสดิการชุมชน เช่น สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มกองทุนต่าง ๆ มีจำนวนเพียง 13 ครัวเรือน ซึ่งให้เห็นปัญหาการเข้าถึงแหล่งกองทุนและแหล่งสินเชื่อของรัฐและสวัสดิการชุมชนของคนจนจำนวนไม่น้อย นอกจากนั้น แม้ครัวเรือนจำนวนมากที่สุดที่ตอบว่าไม่มีหนี้สินรวม 39 ครัวเรือน แต่ในจำนวนนี้ส่วนหนึ่งให้ข้อมูลว่าพวกเขาไม่มีหนี้สินเพราะไม่มีคนและหลักทรัพย์ค้ำประกัน ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งกองทุนและแหล่งสินเชื่อต่าง ๆ ได้ จึงดิ้นรนดำเนินชีวิตไปตามอัตภาพเท่าที่มี เช่น การเก็บหาขยะและของเก่า การเก็บหาอาหารจากป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งมีอยู่จำกัด การประหยัด บริโภคให้น้อยและอดเอา เป็นต้น

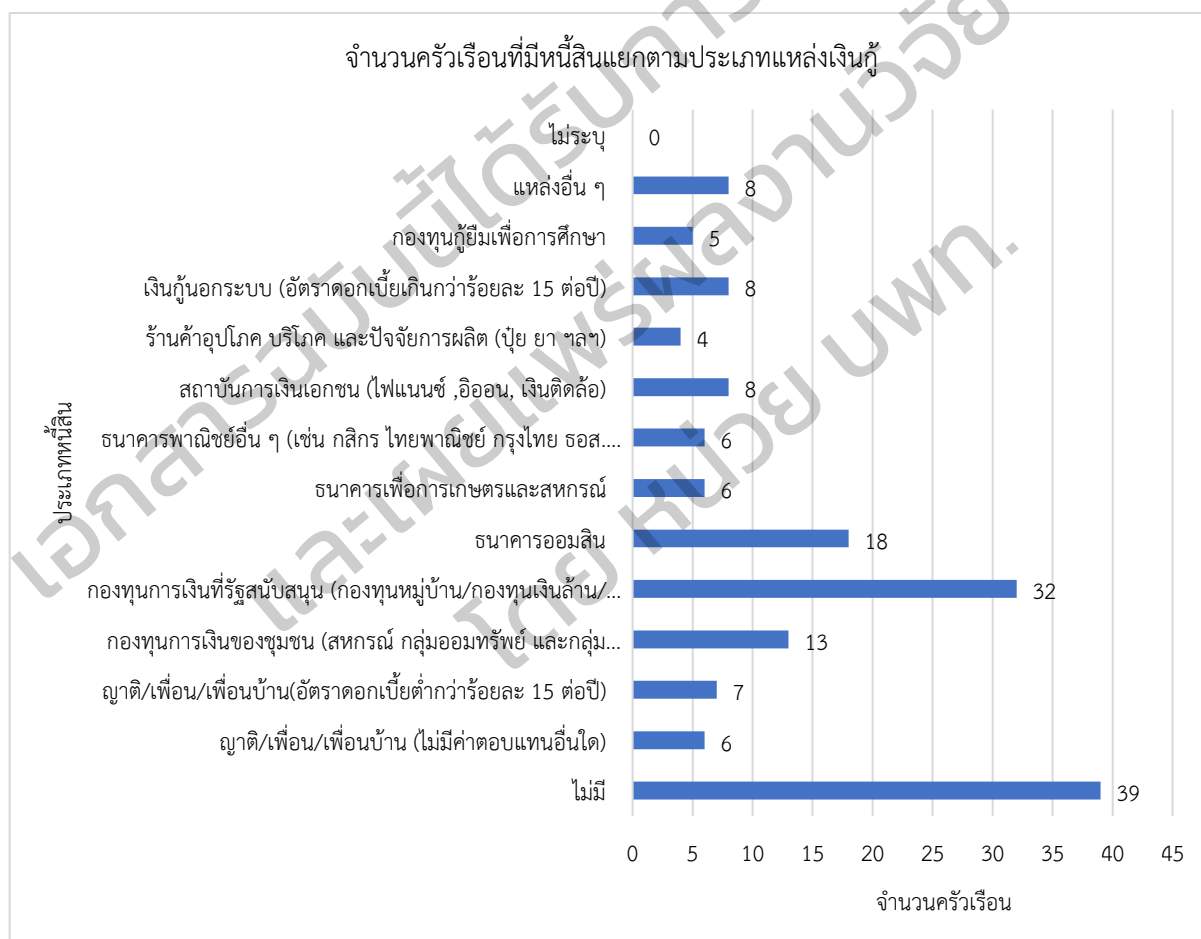
ตารางที่ 3.7 ครัวเรือนทั้งในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญที่มีภาวะหนี้สินแยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

ประเภทหนี้สิน	ระยะ 1 (89 ครัวเรือน)	ระยะ 2 (121 ครัวเรือน)	รวม (ครัวเรือน)
ไม่มี	39	0	39
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (ไม่มีคำตอบแทนอื่นใด)	4	2	6
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	6	1	7
กองทุนการเงินของชุมชน (สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุน)	7	6	13
กองทุนการเงินที่รัฐสนับสนุน (กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/ โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.))	20	12	32
ธนาคารออมสิน	11	7	18

ประเภทหนี้สิน	ระยะ 1 (89 ครั้วเรือน)	ระยะ 2 (121 ครั้วเรือน)	รวม (ครั้วเรือน)
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	4	2	6
ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ (เช่น กสิกร ไทยพาณิชย์ กรุงไทย ธอส. ฯลฯ)	3	3	6
สถาบันการเงินเอกชน (ไฟแนนซ์ ,อโชน, เงินติดล้อ)	3	5	8
ร้านค้าอุปโภค บริโภค และปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยา ฯลฯ)	4	0	4
เงินกู้ยืมในระบบ (อัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	2	6	8
กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา	4	1	5
แหล่งอื่น ๆ	6	2	8
ไม่ระบุ	0	0	0

หมายเหตุ: *1 ครั้วเรือน อาจมีการกู้เงินมากกว่า 1 แหล่ง

**ไม่สามารถแยกข้อมูลเฉพาะพื้นที่ชุมชนเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้

แผนภูมิที่ 3.4 แสดงจำนวนครั้วเรือนที่มีหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

ทุนทรัพยากรธรรมชาติ

พบว่าชุมชนในเขตเมืองมีแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ ป่าสาธารณะ ให้เข้าถึงได้น้อย เนื่องจากพื้นที่แออัดด้วยบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ป่าสาธารณะและแหล่งน้ำตามธรรมชาติอยู่ห่างไกลออกไป การ

ใช้ประโยชน์จึงทำได้จำกัด ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำและป่าสาธารณะ เช่น ลำห้วยปลาแดก เป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ บางชุมชนมีดอนปู่ขนาดเล็ก ๆ และพื้นที่หัวไร่ปลายนา เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านในเขตเมืองพอใช้เป็นแหล่งหาอาหาร แต่ก็ไม่มากพอที่จะนำไปขายเพื่อเป็นรายได้หลัก แตกต่างครัวเรือนคนจนในเขตชนบทที่ค่อนข้างมีทรัพยากรหลากหลายและอุดมสมบูรณ์ สามารถเป็นที่พึ่งพาหาอาหารได้มากกว่าคนจนในเมือง

ทุนทางสังคม

โดยรวมพบว่าพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีทุนทางสังคมค่อนข้างต่ำ ครัวเรือนคนจนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมของชุมชนน้อย การรวมกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มการเงิน กลุ่มด้านสังคม และกลุ่มสวัสดิการสังคมในชุมชนส่วนใหญ่มีน้อย เนื่องจากผู้นำชุมชนขาดความเข้มแข็ง ประกอบกับวิถีชีวิตและการทำมาหากินในเมืองที่ต้องออกจากบ้านและมืงานไม่แน่นอน ทำให้การรวมกลุ่มทำได้ยาก และมีลักษณะเป็นปัจเจกสูง อย่างไรก็ตามในพื้นที่โครงการนำร่องระยะที่ 1 ชุมชนสุขสำราญ มีผู้นำชุมชนที่เป็นสมาชิกขบวนการองค์กรชุมชนและอาสาสมัครชุมชนเข้มแข็ง รวมทั้งเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่น

การนำข้อมูลศักยภาพทุนhammadและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการออกแบบโครงการนำร่อง

การวิเคราะห์ข้อมูลศักยภาพทุนhammadทำให้เห็นสภาพปัญหาของครัวเรือนคนจนในเขตเมืองที่ ขาดปัจจัยที่เป็นบริบทพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้การออกจากความยากจนเป็นเรื่องยากมาก กล่าวคือคนจนในเขตเมืองส่วนใหญ่มีทุนมนุษย์ต่ำ เช่น มีทักษะความรู้หรือการศึกษาน้อยเพราะข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อเนื่องให้ทุนเศรษฐกิจต่ำลงไปด้วย เนื่องจากการศึกษาน้อยทำให้คนจนต้องหาเช้ากินค่ำด้วยการทำงานรับจ้าง ค่าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และบ้างเก็บของเก่า นอกจากนั้น หลายครัวเรือนเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และหรือแม่วัยรุ่นที่ต้องเลี้ยงดูลูกโดยลำพัง บ้างเป็นครอบครัวแออัด มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้ง บางครัวเรือนทอดทิ้งผู้สูงอายุทั้งที่เจ็บป่วยเรื้อรัง ช่วยเหลือตัวเองแทบไม่ได้ วิถีชีวิตแบบเมืองยังส่งผลให้ทุนทางสังคมส่วนใหญ่ เช่น การรวมกลุ่มสวัสดิการและกองทุนชุมชน อยู่ในระดับต่ำ ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่เข้าไม่ถึงสวัสดิการและแหล่งสินเชื่อของรัฐและชุมชน บางรายจึงหันไปใช้บริการสถาบันภาคเอกชนและเงินกู้ยืมนอกระบบ เมื่อไม่สามารถชำระคืนได้ก็ต้องหนีออกจากชุมชนโดยทิ้งลูกหลานไว้กับญาติ คนจนจำนวนไม่น้อยยังขาดแคลนทุนกายภาพโดยเฉพาะบ้าน ที่ดินอยู่อาศัย และที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง รายได้หลักจึงมาจากการเป็นแรงงานรับจ้าง เก็บของเก่า และจับปู ปลา กบตามท้องนาทำกินหรือขาย หลายครัวเรือนต้องหาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวหลายทางประกอบกัน มีรายได้วันต่อวัน โอกาสที่จะยกระดับอาชีพและรายได้จึงแทบเป็นไปได้ ทำให้ขาดความมั่นคงในชีวิตและเพราะบางหากต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติอย่างฉับพลัน ในขณะที่ทุนทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำและป่าสาธารณะมีอยู่น้อยมากเนื่องจากความหนาแน่นในเขตเมือง เมื่อต้องประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ คนจนในเมืองจึงไม่สามารถพึ่งพาแหล่งอาหารตามธรรมชาติได้มากเท่าคนจนในชนบท

ภาพที่ 3.3 แสดงทุนห้าด้านที่นำมาใช้ในการออกแบบโครงการนำร่องพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

อย่างไรก็ดี จากการทำงานในโครงการวิจัยระยะที่ 1 พบว่าที่ชุมชนสุขสำราญยังคงมีผู้นำที่เข้มแข็ง โดยเป็นสมาชิกสภาองค์กรชุมชนที่ทำงานมาแต่เดิมและเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่น อีกทั้งมีอาสาสมัครในโครงการนำร่องเดิมที่มีความเข้าใจการทำงานเรื่องความยากจน จึงเป็นฐานในการทำงานที่ดี ชุมชนสุขสำราญยังมีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ซึ่งเกิดจากพระสงฆ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาในพื้นที่ ได้จัดประเพณีให้ผู้นำชุมชนเกิดความคิดที่จะริเริ่มก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา โดยดำเนินงานต่อเนื่องมายาวนานกว่า 20 ปี จนสามารถขยายไปสู่การจัดสวัสดิการอื่น ๆ ในชุมชน เช่น ร้านค้าสวัสดิการ กองทุนสวัสดิการชุมชน โรงผลิตน้ำดื่มชุมชน เป็นต้น ความสำเร็จของกลุ่มสวัสดิการที่นี้จึงเป็นจุดแข็งที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการทำงานกับคนจนในชุมชนอื่น ๆ รวมถึงการสร้างเชื่อมั่นให้แก่คนจนที่เข้าร่วมโครงการได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนสุขสำราญและอาสาสมัครยังมีความสัมพันธ์ที่ดี และมีการทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น โครงการบ้านมั่นคงของ พอช. การส่งเสริมกลุ่มอาชีพแก่คนในชุมชนร่วมกับศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญและเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ การประสานความร่วมมือในการช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางร่วมกับ พมจ. เป็นต้น ความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานต่าง ๆ จึงเอื้อให้ออกาสในการเชื่อมโยงการทำงานแก้ปัญหาความยากจนในลักษณะภาคีเครือข่ายเกิดขึ้นได้ง่าย และมีความเป็นไปได้ที่จะส่งต่อการช่วยเหลือคนจนทั้งในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายไปสู่หน่วยงานซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่มากขึ้น

โดยบริบทที่กล่าวมา ทีมวิจัยจึงเลือกพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญเป็นพื้นที่นำร่องในโครงการฯ ระยะที่ 2 โดยใช้ชุมชนสุขสำราญเป็นฐานปฏิบัติการในการเรียนรู้และเป็นการกำลังหลักในการทำงานร่วมกับคนจนเป้าหมาย ด้วยการเข้าไปหนุนเสริมศักยภาพการทำงานของผู้นำชุมชนและอาสาสมัครชุมชนที่มีอยู่เดิม (โมเดล แก่งหนี่งอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1 ต่อ 5)) การส่งเสริมอาชีพให้กลุ่มเป้าหมายตามศักยภาพและความต้องการ รวมทั้งการออกแบบระบบการจัดการสวัสดิการการเงิน (Microfinance) ในชุมชนที่เอื้อให้คนจนทุกคนสามารถเข้าถึงการออมและสินเชื่อได้อย่างเท่าเทียม เพื่อให้สามารถยกระดับอาชีพและรายได้ของตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้ดียิ่งขึ้น นำไปสู่ความมั่นคงในชีวิต เป็นการสร้างตาข่ายทางสังคมที่จะช่วยให้คนจนออกจากความยากจนด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีและเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง โดยทีมวิจัยทำหน้าที่สนับสนุนในเชิงการจัดการ และให้ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครชุมชนมีบทบาทหลักในการทำงานเพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

3.3 โมเดลแก้จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ

3.1 ความเป็นมา

ในการดำเนินโครงการระยะที่ 1 ทีมวิจัยได้ร่วมกับสมาชิกขบวนองค์กรชุมชนที่อยู่ในชุมชนดำเนิน “โครงการนวัตกรรมสังคม ‘หนึ่งอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1 ต่อ 5)’ ในพื้นที่นาร่องชุมชนสุขสำราญ ตำบลบุ่ง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาคนจนโดยการร่วมออกแบบกระบวนการและดำเนินการโดยคนในชุมชนเอง เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของคนจน โดยมีคนจน สมาชิกชุมชน และขบวนองค์กรชุมชนเข้าร่วมในกระบวนการทำงานตั้งแต่ต้น โดยมีแนวคิดสำคัญคือ กลไกการทำงานกับคนยากจนควรมีการพัฒนากลไกใหม่เพื่อให้เข้าถึงคนจนยากไร้ และเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคนยากไร้มีสิทธิมีเสียงแสดงออกความเป็นตัวตน ความต้องการ เงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ ด้วยการเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนดูแลกันเอง โดยมีอาสาสมัครจากชุมชนทำหน้าที่ทำงานกับคนจนอย่างใกล้ชิด โดยทำงานเป็นทีมย่อยอยู่ในพื้นที่ ทำให้เห็นปัญหาและเข้าใจคนจนจากมุมมองของคนจนได้มากขึ้น รวมทั้งเห็นถึงพลังและศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนจนและองค์กร อย่างไรก็ตามจากบทเรียนการทำงานโครงการระยะที่ 1 ทีมวิจัยพบว่า การประคับประคองคนจนด้วยการช่วยเหลือเฉพาะหน้านั้นไม่เพียงพอต่อการแก้ปัญหาในระยะยาว เนื่องจากข้อจำกัดศักยภาพทุนทางด้านดังที่กล่าวมา การทำให้คนจนเข้าถึงแหล่งสินเชื่อและการออมเพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนาอาชีพและรายได้ ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง ลดปัญหาหนี้สิน และการมีหลักประกันในยามวิกฤตหรือจำเป็นในชีวิต จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้คนจนมีความมั่นคงในชีวิต และสามารถออกจากความยากจนได้ด้วยตัวเอง

ในการดำเนินงานระยะที่ 2 ซึ่งทีมวิจัยได้เลือกพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญเป็นพื้นที่นาร่องในโครงการ ทีมวิจัยได้ออกแบบการทำงานโดยให้มีนักวิจัยหลักในโครงการจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐชวัล โภคาพานิชวงษ์ ทำหน้าที่รับผิดชอบประสานงาน และเกาะติดการทำงานร่วมกับทีมวิจัยและอาสาสมัครในพื้นที่ที่ทำงานร่วมกันมาตั้งแต่ระยะที่ 1 โดยมีแกนนำขบวนองค์กรชุมชนในพื้นที่คือ นายชาติวัฒน์ ร่วมสุข เป็นนักวิจัยพื้นที่ ร่วมกับอาสาสมัครจากชุมชนสุขสำราญจำนวน 5 คนคือ นางผ่องศรี สีนเดิม นายวิโรจน์ สุวรรณไตร นางศิวพร โคตรอาษา นางสาวมนธิชา สุขกุล และนางสาวพรเพชร ล้า ศิลาภักดิ์ นอกจากนี้มีผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่ 1 คน คือ นางสาวมุกดา จารุภาค โดยเป็นเยาวชนในพื้นที่ที่เคยร่วมเก็บข้อมูลแบบสอบถามโครงการระยะที่ 1 และเป็นสมาชิกเครือข่ายการพัฒนาเยาวชนภาคประชาสังคมในพื้นที่อยู่แล้ว ซึ่งจากการทำงานในครั้งนั้นทีมวิจัยเห็นว่าเป็นเยาวชนที่มีศักยภาพ มีความการเข้าใจปัญหา มีความสนใจเกี่ยวกับปัญหาคนจน จึงได้ชักชวนเข้าร่วมโครงการวิจัยระยะที่ 2

3.2 แผนการดำเนินงาน พื้นที่ กลุ่มเป้าหมายและผู้ที่ได้รับประโยชน์

การดำเนินโครงการนาร่องโมเดลแก้จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ แบ่งเป็นสองส่วนคือ การสานต่อโครงการนาร่องเดิมในพื้นที่โครงการระยะที่ 1 และการพัฒนาโครงการนาร่องใหม่ในพื้นที่โครงการระยะที่ 2 ประกอบด้วย 4 แผนงานย่อย คือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจน อาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1 : 5) การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์โอกาส ปัญหา บริบทแวดล้อมและความต้องการพัฒนาของครัวเรือนยากจน การส่งต่อข้อมูลให้หน่วยงานเกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือพื้นฐานครัวเรือนยากจน และการพัฒนา Microfinance เพื่อครัวเรือนคนจนยากไร้และคนจนหนี้สิน โดยมีพื้นที่ดำเนินการ กลุ่มเป้าหมายและผู้ที่ได้รับประโยชน์ ดังนี้

ตารางที่ 3.8 แผนการดำเนินงานตามแผนงานย่อย

แผนการดำเนินงาน	พื้นที่ดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	ผู้ได้รับประโยชน์
แผนงานย่อยที่ 1 การสร้างความเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจนอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1 : 5)	ชุมชนสุขสำราญ	ครัวเรือนยากจนระดับ 1-4	1. ครัวเรือนคนจนเป้าหมายในชุมชนพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ 2. ผู้นำชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย 3.องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
แผนงานย่อยที่ 2 การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์โอกาสปัญหา บริบทแวดล้อมและความต้องการพัฒนาของครัวเรือนยากจน	ชุมชนในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	ครัวเรือนยากจนระดับ 1-4	ได้แก่ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ 4.หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ได้แก่ -สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ -ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง -บ้านพักเด็กและครอบครัว -สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)
แผนงานย่อยที่ 3 การส่งต่อข้อมูลให้หน่วยงานเกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือพื้นฐานครัวเรือนยากจน	ชุมชนในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	ครัวเรือนยากจนระดับ 1-4	5.ภาคประชาสังคม ได้แก่ สภาองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ
แผนงานย่อยที่ 4 การพัฒนาโมเดลแก่นแกนหมุนการออมและการลงทุน (Microfinance) เพื่อครัวเรือนคนจนยากไร้และกลุ่มคนจนหนี้สิน	ชุมชนในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ	ครัวเรือนยากจนระดับ 2-4	

3.3 การดำเนินกิจกรรมตามแผนงานย่อย

การดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 2 (ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2564 - พฤษภาคม 2565) ทีมวิจัยมีวิธีการทำงาน ผลการดำเนินงาน และปัญหาอุปสรรคในแต่ละแผนงานย่อย ดังนี้

แผนงานย่อยที่ 1 การสร้างความเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจนอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1:5)

นวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจน อาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1 : 5) เป็นโครงการนำร่องที่ทีมวิจัย ม.อุบลฯ ดำเนินการมาตั้งแต่โครงการระยะที่ 1 ในพื้นที่ชุมชนสุขสำราญ เป็นการใช้กลไกอาสาสมัครชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลติดตามครัวเรือนยากจนเป้าหมาย โดยอาสาสมัคร 1 คนดูแลครัวเรือนยากจน 5 ครัวเรือน ซึ่งชุมชนสุขสำราญมีครัวเรือนยากจนเป้าหมายระดับ 1 ถึง 4 รวม 27 ครัวเรือน โดยในโครงการระยะที่ 1 ได้ให้การช่วยเหลือด้านต่างๆ ตามสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละครัวเรือนไปแล้ว ในโครงการระยะที่ 2 จึงเป็นการหนุนเสริมการทำงานเดิมของอาสาสมัครเพื่อสร้างความเข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ในการทำงานของอาสาสมัครมีนักวิจัยพื้นที่เป็นทั้งที่ปรึกษาและผู้ร่วมงาน โดยมีผู้ช่วยวิจัยและทีมวิจัยจาก ม.อุบลฯ หนุนเสริมและเอื้ออำนวย ซึ่งในแต่ละเดือนนักวิจัยพื้นที่จะจัดให้มีการพบปะระหว่างอาสาสมัครเพื่อติดตามสถานการณ์ครัวเรือนคนจนและแลกเปลี่ยนปัญหาจากการทำงานกับคนจน รวมทั้งมีการประชุมร่วมกับทีมวิจัย ม.อุบลฯ เพื่อสรุปสถานการณ์ครัวเรือนคนจนเป็นระยะ

ภาพที่ 3.4 การติดตามดูแลช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายของอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครอบครัว (1:5)

กิจกรรมย่อยตามแผนงาน ได้แก่ 1) การลงพื้นที่ของอาสาสมัครเพื่อติดตามช่วยเหลือดูแลคนจนในพื้นที่โครงการนำร่องระยะที่ 1 (กิจกรรมกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิต) และการประเมินผลครัวเรือนคนจนเป็นระยะเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนคนจนที่เข้าร่วมโครงการ 2) การขยายเครือข่ายอาสาสมัครในการทำงานแก้ไขปัญหาคคนจน

1) การประเมินการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนคนจนเป้าหมาย

การติดตามผลการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนคนจนเป้าหมาย พบว่า การสนับสนุนด้านอาชีพและการออมแก่ครัวเรือนเป้าหมายที่ดำเนินการในโครงการวิจัยฯ ปีที่ 1 และ 2 ตลอดจนการประสานส่งต่อข้อมูลไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย ช่วยให้กลุ่มเป้าหมายมีการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตในทิศทางที่ดีขึ้นเป็นส่วนใหญ่ และมีบางรายที่มีแนวโน้มแย่ลงหรือไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิม โดยแบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม คือ **กลุ่มที่หนึ่ง** มีแนวโน้มที่ดีขึ้นและมีโอกาสที่จะขยับออกจากระดับความยากจนเดิม **กลุ่มที่สอง** มีความพร้อมด้านศักยภาพและเครื่องมือในการประกอบอาชีพ แต่มีเงื่อนไขใหม่ในชีวิตเพิ่มเข้ามาทำให้อยู่กึ่งกลางระหว่างดีขึ้นและแย่ลง **กลุ่มที่สาม** ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่พัฒนาได้เนื่องจากขราภาพเจ็บป่วยหรือพิการ **กลุ่มที่สี่** ขาดความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองเนื่องจากปัจจัยส่วนบุคคลและ/หรือครอบครัว **กลุ่มที่ห้า** สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นเนื่องจากมีลูกหลานดูแลพึ่งพาได้ โดยอุปสรรคในการพัฒนากลุ่มเป้าหมายคือ ปัจจัยส่วนบุคคลและ/หรือครอบครัว เช่น การติดสุรา ติดการพนัน ติดยาเสพติด หรือป่วยจิตเวช ทำให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ยากและกลุ่มเป้าหมายไม่พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองทำให้ยากแก่การพัฒนา รายละเอียดดังนี้ (ดูตารางประกอบ)

กลุ่มที่หนึ่ง มีแนวโน้มที่ดีขึ้นและหลายรายมีแนวโน้มที่จะขยับออกจากระดับความยากจนเดิม เป็นกลุ่มที่ได้รับการช่วยเหลือด้านอาชีพทั้งจากโครงการวิจัยปีที่ 1 และ 2 และได้รับการส่งต่อความช่วยเหลือตามความจำเป็นต้องการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การซ่อมแซมปรับปรุงบ้านในโครงการบ้านพอเพียงของพอช. ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ และการเข้าร่วมกลุ่มอาชีพทอพรหมเช็ดเท้าในชุมชน เป็นต้น ทำให้สามารถมีรายได้และเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ดีขึ้น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอิสระ เช่น เย็บผ้า ทำอาหารหรือขนมขาย เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา งานหัตถกรรม เก็บของป่าหรือของเก่าขาย บางรายเป็นลูกจ้างโครงการของเทศบาล กลุ่มนี้มีจำนวน 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 48.14 สถานการณ์ที่ดีขึ้นเนื่องจากหลายรายเริ่มปรับตัวจากสถานการณ์โควิด 19 และการชวนขายทำมาหากินของกลุ่มเป้าหมายทำให้เริ่มมีช่องทางหารายได้ใหม่ ๆ รวมทั้งการสนับสนุนด้านอาชีพเพิ่มเติมจากโครงการวิจัยฯ ทำให้บางส่วนมีรายได้เสริม เช่น กลุ่มที่ทำขนมและอาหาร ตัดเย็บเสื้อผ้า บางส่วนช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน เช่น กลุ่มปลูกผัก บางส่วนยังต้องรอผลผลิตว่าจะสามารถนำมาเป็นอาชีพเสริมได้หรือไม่ เช่น กลุ่มเลี้ยงปลา (ซึ่งในกลุ่มนี้มีบางรายไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากขาดความรู้ในการเลี้ยง) ขณะที่กลุ่มเป้าหมายอีกส่วนได้รับอุปกรณ์เสริมช่วยให้

สามารถประกอบอาชีพได้สะดวกคล่องตัวขึ้น โดยกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก “กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบึง อำเภอมืองอำนาจเจริญ” ซึ่งเป็นกองทุนไมโครไฟแนนซ์ที่อาสาสมัครและโครงการวิจัยฯ เข้ามาส่งเสริม จากการสอบถามกลุ่มเป้าหมาย หลายรายกล่าวตรงกันว่า การเข้าร่วมกลุ่มออมทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง รู้สึกมีความมั่นคงในชีวิตมากขึ้น เพราะช่วยให้มีเงินก้อนในอนาคตที่จะสามารถนำมาใช้ในยามชราภาพ หรือเก็บให้ลูกหลาน เป็นแหล่งสินเชื่อในยามจำเป็น รวมทั้งกลุ่มออมยังมีการจัดสวัสดิการเมื่อเจ็บป่วยและเสียชีวิต ทำให้รู้สึกมีหลักประกันในชีวิตมากขึ้น

กลุ่มที่สอง มีความพร้อมด้านศักยภาพและเครื่องมือในการประกอบอาชีพ แต่มีเงื่อนไขอื่นในชีวิตทำให้ยุ่งกึ่งกลางระหว่างดีขึ้นและแย่ลง กลุ่มนี้มีจำนวน 4 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.81 เป็นครัวเรือนที่เดิมพอมีศักยภาพที่จะประกอบอาชีพได้ หรือได้รับการช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 1 เช่น การให้ทุนประกอบอาชีพ การส่งต่อเพื่อขอรับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยในโครงการบ้านพอเพียงของ พอช. และอาสาสมัครในโครงการได้ประสานส่งต่อสมาชิกในครอบครัวที่ติดยาเสพติดไปบำบัด เป็นต้น ทำให้สภาพปัญหาหลายอย่างคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามพบว่าในครัวเรือนเหล่านี้มีเงื่อนไขอื่นเข้ามาเพิ่มเติม ส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตอยู่กึ่งกลางระหว่างดีขึ้นกับแย่ลง หรือยังไม่ชัดเจนว่าจะเป็นไปในทางใด เช่น รายแรกได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิด 19 ทำให้สมาชิกในครอบครัวไม่มีงานทำ จึงกู้ยืมเงินนอกระบบและไม่มีเงินใช้เจ้าหนี้ ทำให้ต้องหนีไปอยู่ที่อื่น ทั้งภาระหลานให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ดูแล รายที่สองลูกสาวและลูกชายที่เคยส่งเงินให้ทำงานจากโควิด 19 จึงต้องกลับมาทำงานที่บ้าน รายได้จึงลดลงและมีหลานที่ต้องเลี้ยงดูเพิ่ม โดยสองรายแรกได้เข้าการพัฒนาอาชีพและเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ รายที่สามแต่งงานใหม่และย้ายไปอยู่กับสามีในพื้นที่อื่น ทำให้การพัฒนาอาชีพที่เคยวางแผนไว้หยุดชะงักลง และอาสาสมัครไม่สามารถติดตามข้อมูลได้ ส่วนรายที่สี่ได้รับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยและการส่งต่อบุตรชายที่ติดยาเสพติดไปสถานบำบัด ทำให้กลุ่มเป้าหมายไม่ต้องใช้ชีวิตเร่ร่อนไร้บ้าน และไม่ต้องเผชิญกับการถูกทุบตีทำร้ายจากลูก อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดด้านอายุและความรู้ทำให้การขยายขยายด้านอาชีพเป็นไปได้ยาก กลุ่มเป้าหมายจึงมีชีวิตอยู่กับการเก็บหาอาหารมาขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และเงินสวัสดิการผู้สูงอายุที่ได้รับจากรัฐ ทำให้พออยู่ได้ รวมทั้งปัจจุบันมีลูกชายอีกคนหนึ่งกลับจากต่างจังหวัดมาอาศัยอยู่ด้วย ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีภาระพึ่งพิงเพิ่มเติมเข้ามา

กลุ่มที่สาม ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่พัฒนาได้เนื่องจากชราภาพ เจ็บป่วยหรือพิการ กลุ่มนี้มีจำนวน 3 ราย คิดเป็นร้อยละ 11.1 เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้แล้วเนื่องจากชราภาพหรือป่วยติดเตียง จำเป็นต้องส่งต่อหน่วยงานเพื่อรับการสงเคราะห์ รายได้ส่วนใหญ่มาจากเงินสวัสดิการและเงินจากลูกหลานส่งให้ และมีรายหนึ่งพิการติดเตียงลูกไปทำงานรับจ้างที่ภาคใต้ ทำให้เวลากลางวันต้องอยู่ลำพัง โดยมีหลานช่วยดูแลในตอนกลางคืน ทั้งสามครัวเรือนไม่ได้เข้าร่วมการพัฒนาอาชีพและการออมในโครงการวิจัยฯ ได้

กลุ่มที่สี่ ขาดความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองเนื่องจากปัจจัยส่วนบุคคลและ/หรือครอบครัว มีจำนวน 5 ราย คิดเป็นร้อยละ 18.5 เป็นกลุ่มที่ขาดความกระตือรือร้น ไม่ตื่นร่นชวนขวย และเป็นปัญหาเรื้อรังที่มีมาแต่เดิม เช่น ติดเหล้า ติดยาเสพติด ติดการพนัน และต้องคดีอยู่ในเรือนจำ ทำให้ไม่สามารถนำเข้าร่วมการพัฒนาอาชีพและการออมในโครงการวิจัยฯ ได้

กลุ่มที่ห้า มีลูกหลานดูแลพึ่งพาได้ มีจำนวน 2 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.4 กลุ่มนี้เป็นผู้สูงอายุ เจ็บป่วยเรื้อรัง ไม่สามารถทำงานได้ แต่ลูกหลานให้การดูแล และมีหนึ่งรายต้องการปรับปรุงสภาพบ้านที่ทรุดโทรมให้ดีขึ้น ซึ่งอาสาสมัครได้ส่งรายชื่อเพื่อของบประมาณจากโครงการบ้านพอเพียงของ พอช.แล้ว ขณะนี้อยู่ระหว่างรอผลการพิจารณา

ตารางที่ 3.9 การประเมินการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครัวเรือนคนจนที่เข้าร่วมในโครงการระยะที่ 1 และ 2

โดยอาสาสมัครใน “โครงการนวัตกรรมสังคม หนึ่งอาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัวยากจน 5 ครัวเรือน (1: 5)” (ข้อมูล ณ เดือนมกราคม 2565)

กลุ่มที่	ระดับความ ยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการ เพิ่มเติม
กลุ่มที่ 1 มีแนวโน้มที่ดีขึ้น และหลายรายมีแนวโน้มที่ จะขยับออกจากระดับ ความยากจนเดิม	2	ปีที่ 1 ได้รับทุนการศึกษา, ทุนส่งเสริมอาชีพ จากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ ปลาและอุปกรณ์สำหรับเลี้ยงปลาจาก โครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออมใน โครงการ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น ประกอบอาชีพได้ ภาระลดลง เพราะส่งลูกเรียนจบ ป.ตรีแล้ว ปัจจุบันมีรายได้ จากการเป็นลูกจ้างของเทศบาล (โครงการ อาสาสมัครรับรางวัลท้องถิ่นเพื่อดูแลผู้สูงอายุที่มี ภาวะพึ่งพิง) และอาชีพเลี้ยงปลาอาจสร้างรายได้ เพิ่มเติมในอนาคต รวมทั้งได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ออมฯ ทำให้เริ่มมีเงินเก็บ และได้พัฒนาศักยภาพ ตัวเองโดยรวมเป็นอาสาสมัครในโครงการวิจัย และคณะกรรมการกลุ่มออม มีแนวโน้มออกจาก ความยากจนระดับเดิมคือ 2 ไปเป็นระดับ 3	การเลี้ยงปลายังต้องรอผลผลิตว่าจะ ได้ผลดีหรือไม่ และยังไม่มิตลาดรองรับ ที่แน่นอน
	2	ปีที่ 1 ได้รับทุนการศึกษา, อุปกรณ์ดำรงชีพ และทุนประกอบอาชีพจากโครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจากโครงการบ้าน พอเพียง ของ พอช. ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ได้รับการสนับสนุน อุปกรณ์สำหรับจักรเย็บผ้าจากโครงการวิจัยฯ, เข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น สภาพที่อยู่อาศัยมีความมั่นคง แข็งแรงและเป็นสัดส่วนมากขึ้น สามารถพัฒนา อาชีพได้ โดยมีช่องทางหารายได้จากหลายแหล่ง เช่น รับออร์เดอร์ตัดเย็บเสื้อผ้าโหลมาจาก กรุงเทพฯ การขายของในงานเทศกาลของจังหวัด รับจ้างทั่วไป ส่วนการทอพรหมเช็ดเท้าหยุดไป เพราะได้ราคาน้อย ปัจจุบันลูกคนโตทำงานและ ส่งตัวเองเรียน (ป.ตรี) ทำให้ช่วยลดภาระลงมาก และได้ร่วมเป็นสมาชิกและคณะกรรมการกลุ่ม ออมทำให้เริ่มมีเงินเก็บ เกิดความภาคภูมิใจและ เชื่อมั่นในตัวเองมากขึ้น โดยมีแนวโน้มออกจาก ความยากจนระดับเดิมคือ 2 ไปเป็นระดับ 3	1.ต้องการจักรโพงเพื่อให้สามารถรับ งานเย็บผ้าได้หลากหลายมากขึ้น ซึ่งจะ ช่วยให้มีรายได้ดีขึ้น โดยมีแผนที่จะ กู้ยืมเงินจากกลุ่มออมมาซื้อ 2.ทุนการศึกษานูตรสามคนที่กำลัง เรียนอยู่ระดับประถมศึกษา
	2	ปีที่ 1 ได้รับทุนการศึกษา, ทุนส่งเสริมอาชีพ จากโครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัย	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น พัฒนาอาชีพได้ มีรายได้ ต่อเนื่องจากการเย็บผ้า ซ่อมผ้า และมีรายได้	ต้องการทุนสนับสนุนการประกอบ อาชีพเพิ่มเติม

กลุ่มที่	ระดับความ ยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการ เพิ่มเติม
		จากโครงการบ้านพอเพียง ของ พอช., เงิน สงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่ พึ่งฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์เย็บผ้าจาก โครงการวิจัยฯและเข้าร่วมกลุ่มออมใน โครงการ	เสริมเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงไก่ ปลุกผัก พอเลี้ยง ตัวเองและครอบครัวได้ การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ออมฯ ทำให้เริ่มมีเงินเก็บ และมีแนวโน้มออก จากความยากจนระดับเดิมคือ 2 ไปเป็นระดับ 3	
	2	ปีที่ 1 ทุนการศึกษา, ทุนส่งเสริมอาชีพ จาก โครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ได้รับการสนับสนุน อาหารไก่จากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่ม ออมในโครงการ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น พัฒนาอาชีพได้ ซึ่งการ สนับสนุนอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ช่วยให้มี รายได้ต่อเนื่องจากการเลี้ยงไก่ชนมากขึ้น และ การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้เริ่มเก็บออม ได้	1.ปัญหาเรื่องโรงเรือนไก่หลังคารั่ว ไม่ได้มาตรฐาน 2.การสนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ ยัง ไม่ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีรายได้และ พึ่งพาตนเองได้ดีขึ้นจากเดิมมากนัก
	3	ปีที่ 1 ได้รับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยบางส่วน และทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนวัตถุดิบทำผลไม้แช่ แข็งจากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออม ในโครงการ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น ประกอบอาชีพได้ มีรายได้ จากการทำผลไม้แช่แข็งขาย พอเลี้ยงดูตนเอง และครอบครัวได้ และการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ออมฯ ทำให้เริ่มเก็บออมได้	ต้องการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านเพิ่มเติม เนื่องจากชำรุดหลายส่วน
	2	ปีที่ 1 ได้รับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยบางส่วน และทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ (รถเข็นขายขนมและอาหาร), เงินสงเคราะห์ ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ได้รับการสนับสนุน วัตถุดิบ (ทำกล้วยบั้งและขนม) จาก โครงการวิจัยฯและเข้าร่วมกลุ่มออมใน โครงการ	สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น สามารถประกอบอาชีพ และมีรายได้ต่อเนื่อง การส่งเสริมอาชีพจาก โครงการวิจัยฯ ช่วยให้มีรายได้เพิ่มเติมขึ้น รวมทั้งมีรายได้เสริมจากเก็บของเก่าขาย ทำให้ พอเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ และเข้าเป็น สมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้เริ่มเก็บออมได้ มี แนวโน้มออกจากความยากจนระดับเดิมคือ 2 ไปเป็นระดับ 3	ต้องการทุนการศึกษาสำหรับหลาน

กลุ่มที่	ระดับความยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการเพิ่มเติม
	3	ปีที่ 1 ได้รับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยและทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอุปกรณ์สำหรับเลี้ยงปลาจากโครงการวิจัยฯ เพื่อแก้ไขปัญหาโควิด 19 (สนับสนุนโดย พอช.) และจากโครงการวิจัยฯ (ม.อุบลฯ) และเข้าร่วมกลุ่มออม	สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น มีรายได้หลักจากการรับจ้างส่งน้ำดื่มให้ชุมชน ส่วนอาชีพเสริมการเลี้ยงปลาต้องหยุดไป เนื่องจากไม่มีความรู้ในการเลี้ยง จึงนำน้ำประปามาใส่ ทำให้ปลาตายหมด อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังมีรายได้จากการส่งน้ำดื่ม ทำให้สามารถดำรงชีพได้ และเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออมเพิ่ม	การประเมินของทมิวจัยเห็นว่าการสนับสนุนอาชีพโดยไม่ได้ให้ความรู้ที่ชัดเจนมากพอแก่กลุ่มเป้าหมาย ทำให้กลุ่มเป้าหมายไม่ประสบผลสำเร็จ
	2	ปีที่ 1 ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพและทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ (ซ่อมแซมรถเข็นเก็บของเก่า), เงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง, ได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์ประกอบอาชีพ (ติดร่มที่รถเข็น) และเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	การช่วยเหลือจากโครงการฯ ช่วยให้ประกอบอาชีพทำได้คล่องตัวมากขึ้น สามารถมีรายได้ในการดำรงชีพ ดำเนินชีวิตได้ตามอัตภาพ ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้รู้สึกภาคภูมิใจและมีหลักประกันในอนาคตมากขึ้น	กลุ่มเป้าหมายค่อนข้างชราภาพ แต่ยังคงพอใจที่จะใช้ชีวิตเช่นนี้ เพราะไม่อยากจะจะเป็นภาระลูก จึงพยายามพึ่งพาและช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด สำหรับความต้องการช่วยเหลืออื่นๆ ยังไม่ชัดเจน
	2	ปีที่ 1 ได้รับ ทุน ประกอบอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอุปกรณ์สำหรับเลี้ยงปลาและเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้นและอาศัยอยู่กับญาติเช่นเดิม พัฒนาอาชีพได้ โดยรับจ้างเย็บผ้าที่ร้านนอกชุมชน ซึ่งการส่งเสริมอาชีพเลี้ยงปลาจากโครงการวิจัยฯ อาจสร้างรายได้เพิ่มขึ้นในอนาคต และเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้เริ่มเก็บออมได้	1.ซ่อมแซมปรับปรุงบ้าน 2.ทุนซ่อมแซมจักรเย็บผ้า 3.ทุนการศึกษาลูกสองคน
	3	ปีที่ 1 ได้รับ ทุน ประกอบอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, อุปกรณ์ประกอบอาชีพ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น พัฒนาอาชีพได้ มีรายได้จากหลายทาง เช่น ช่วยงานที่สหกรณ์ร้านค้าของชุมชน การสานตะกร้าพลาสติกและทอพรมเช็ดเท้าผากขายที่สหกรณ์ เย็บหมอนขิดขาย ส่วนไม้ดอกไม้ประดับอยู่ระหว่างขยายพันธุ์ต้นไม้	ยังต้องรอดูว่าไม้ดอกไม้ประดับจะได้ผลดีหรือไม่ แต่ยังไม่มิตลาดรองรับหมอนขิดและไม้ดอกไม้ประดับที่แน่นอน

กลุ่มที่	ระดับความยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการเพิ่มเติม
		เสริมปลูกไม้ดอกไม้ประดับและเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น และลูกทำงานมีรายได้สูงทำให้ไม่ประสบปัญหา	
	2	ปีที่ 1 ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพ, ทุนประกอบอาชีพทำขนมจากโครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจากโครงการบ้านพอเพียง ของพอช. ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอุปกรณ์สำหรับเลี้ยงปลาและเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น มีรายได้ในการดำรงชีพจากการเลี้ยงปลาและกบ มีรายได้เสริมจากการรับจ้างทั่วไปและเก็บหาอาหารตามธรรมชาติมาขาย เช่น ขูดปู ขูดหน่อไม้ ส่วนอาชีพทำขนมที่ได้รับการสนับสนุนในปีที่ 1 ทำแล้วขาดทุน เนื่องจากสถานการณ์โควิด 19 จึงเปลี่ยนมาเลี้ยงปลาซึ่งอาจช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้นในอนาคต และได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้เริ่มมีเงินเก็บออม	1.การเลี้ยงปลายังต้องรอผลผลิตว่าจะได้ผลดีหรือไม่เนื่องจากปลาที่เลี้ยงค่อนข้างโตช้า และยังไม่มิตลาดรองรับที่แน่นอน รวมทั้งต้องการเลี้ยงกบเพิ่มเพราะโตเร็วและขายได้ราคาดี 2.ทางเข้าบ้านสภาพเป็นพื้นดินแฉะ ยามฝนตกมีน้ำท่วมขัง เข้าออกได้ลำบาก ต้องการให้เทศบาลเข้ามาช่วยปรับปรุง 3.สามีเพ็งแยกทางกัน ทำให้ต้องรับภาระครอบครัวเพียงคนเดียว จึงต้องการทุนการศึกษาให้หลานชาย
	3	ปีที่ 1 ได้รับทุนส่งเสริมอาชีพ (เลี้ยงไก่ชน) จากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนอาหารไก่และเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น มีภาระดูแลลดลงเนื่องจากหลานช่วยรับแม่ที่พิการตาบอดไปดูแล ดำรงชีพเลี้ยงตัวเองได้ โดยมีรายได้หลักจากการเลี้ยงไก่ชน ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น	ต้องการทุนซ่อมแซมโรงเรียนไก่
	3	ปีที่ 1 ได้รับ ทุน ประกอบ อาชีพ จากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์เย็บผ้าจากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	สามารถดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น ดำรงชีพเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้จากการรับจ้างเย็บผ้า ปะผ้า และซักรีดผ้า ลูกสองคนสามารถทำงานเลี้ยงดูตัวเองได้ ทำให้ภาระในครอบครัวลดน้อยลง และการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้เริ่มมีเงินเก็บออม	ต้องการปรับปรุงสภาพบ้านให้เหมาะสมต่อการเป็นร้านเย็บผ้า

กลุ่มที่	ระดับความยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการเพิ่มเติม
กลุ่มที่สอง มีความพร้อมด้านศักยภาพและเครื่องมือในการประกอบอาชีพ แต่มีเงื่อนไขอื่นในชีวิตทำให้อยู่กึ่งกลางระหว่างดีขึ้นและแย่ลง	2	ปีที่ 1 ได้รับทุนการศึกษาสำหรับหลานและทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ, เงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอาหารปลาจากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น พัฒนาอาชีพได้ มีรายได้หลักจากการเลี้ยงปลาและรับจ้างทั่วไป และมีสามีใหม่ช่วยเหลือ ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น ส่วนลูกสาว (นางยุพาพร แก้วหยาด) เดิมได้รับทุนขยายอาหารจากโครงการวิจัยฯ ในปี 1 แต่สถานการณ์โควิด 19 ทำให้หยุดไป ต่อมาติดหนี้นอกระบบ ไม่มีเงินใช้หนี้ จึงถูกออกหมายจับและหนีไปอยู่ที่อื่น นางบุญโฮมจึงต้องช่วยเหลือหลานสองคนแทน	ทุนการศึกษาหลานสองคน
	2	ปีที่ 1 ได้รับทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจากโครงการบ้านพอเพียง ของ พอช., เงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอาหารปลาจากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น แต่รายได้ลดลง เนื่องจากลูกสาวและลูกเขยที่เคยส่งเงินให้ทำงานจากโควิด 19 กลับมาทำงานทำที่บ้าน รายได้หลักมาจากเงินสวัสดิการและลูกให้ตามแต่จะมี รวมทั้งมีโรคประจำตัว จึงเลี้ยงปลาไว้กินเพื่อลดรายจ่าย ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออม	ต้องการทุนการศึกษาหลาน
	2	ปีที่ 1 ได้รับการช่วยเหลือจากอาสาสมัครในโครงการวิจัยฯ นำน้องสาวไปบำบัดรักษาอาการทางจิต, ได้รับทุนประกอบอาชีพจากโครงการวิจัยฯ, เงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ปีที่ 2 กลุ่มเป้าหมายไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการออมเนื่องจากไม่อยู่ในพื้นที่	ในช่วงแรกของโครงการฯ ปีที่ 2 พบว่ากลุ่มเป้าหมายดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น พัฒนาอาชีพได้ มีรายได้จากการขายขนม ต่อมาสามีใหม่จึงย้ายไปอาศัยอยู่กับสามีที่ชุมชนอื่น โดยสามีเป็นที่พึ่งในปัจจุบัน	กลุ่มเป้าหมายไม่อยู่ในพื้นที่ ทำให้อาสาสมัครฯ ไม่สามารถติดตามข้อมูลคุณภาพชีวิตและความต้องการพัฒนาอาชีพได้

กลุ่มที่	ระดับความยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการเพิ่มเติม
	1	ปีที่ 1 ได้รับการช่วยเหลือจากอาสาสมัครในโครงการวิจัยฯ นำลูกชายที่ติดยาเสพติดไปบำบัดรักษา, ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพจากโครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจากโครงการบ้านพอเพียง ของ พอช., เงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ แต่ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการออม เนื่องจากอยู่ในกลุ่มระดับที่ 1	มีบ้านพักอาศัยที่ดีขึ้น ดำเนินชีวิตได้ดีขึ้น เนื่องจากลูกชายคนเล็กถูกส่งไปบำบัดจากการติดสารเสพติด ทำให้ปัจจุบันไม่มีปัญหาการถูกทำร้ายจากลูกแล้ว ส่วนการประกอบอาชีพทำตามอัตภาพ เนื่องจากชราภาพแล้ว โดยมีรายได้จากการเก็บพืชผักตามธรรมชาติมาขาย	ปัจจุบันลูกชายคนโตกลับมาอาศัยอยู่ด้วย มักคิดว่ากล่าวแต่ไม่ได้ทำร้าย และยังต้องหาเลี้ยงตัวเองทั้งที่แก่ชรา
กลุ่มที่สาม ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่พัฒนาได้เนื่องจากชราภาพ เจ็บป่วยหรือพิการ	2	ปีที่ 1 ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพจากโครงการวิจัย ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ได้รับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ผักและเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	ชราภาพมากขึ้น สุขภาพไม่แข็งแรง มีอาการความจำเสื่อม ไม่สามารถประกอบอาชีพได้มากนัก จึงปลูกผักไว้กินเพื่อลดรายจ่าย โดยพึ่งพารายได้หลักจากเงินสวัสดิการ (เบี้ยยังชีพคนพิการและผู้สูงอายุ) และลูกสาวส่งเงินมาให้ และได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออม	เงินสงเคราะห์ครอบครัว เนื่องจากต้องดูแลลูกชายที่ป่วยทางจิต
	3	ปีที่ 1 ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพจากโครงการวิจัย ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอาหารปลาจากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออมในโครงการวิจัยฯ	พอดำรงชีพได้ น้องชายที่ป่วยติดเตียงเสียชีวิตทำให้ภาระในครอบครัวลดน้อยลง แต่ชราภาพแล้ว จึงพัฒนาอาชีพได้ไม่มากนัก มีรายได้จากเบี้ยผู้สูงอายุ และทดลองเลี้ยงปลาเพื่อเป็นรายได้เสริมและไว้กินเพื่อลดรายจ่าย ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้มีเงินออมเพิ่มขึ้น	ต้องการทุนสำหรับเลี้ยงพันธุ์ปลาเพิ่มเติม
	1	ปีที่ 1 ได้รับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยบางส่วน, อุปกรณ์ดำรงชีพ และทุนส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ	เป็นผู้ป่วยติดเตียง สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้นเพราะได้รับการปรับปรุงบ้าน สถานการณ์โควิด 19 ทำให้ลูกที่เดิมเป็นคนดูแลไม่มีงานทำ จึงไปรับจ้าง	เงินสงเคราะห์ครอบครัว

กลุ่มที่	ระดับความ ยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการ เพิ่มเติม
		ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริม อาชีพและการออม เนื่องจากอยู่ในกลุ่มระดับที่ 1	กริตยางที่ภาคใต้ กลางวันจึงอยู่เพียงลำพัง แต่ยังมี ลูกหลานมาช่วยดูแลตอนกลางคืน	
กลุ่มที่สี่ ขาดความพร้อมที่ จะพัฒนาตนเองเนื่องจาก ปัจจัยส่วนบุคคลและ/หรือ ครอบครัว	1	ปีที่ 1 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ทุนการศึกษาและทุน ส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ, การ ซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจากโครงการบ้านพอเพียง ของ พอช. ปีที่ 2 ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการ ออม เนื่องจากอยู่ในกลุ่มระดับที่ 1	สภาพที่อยู่อาศัยดีขึ้น แต่ไม่สามารถประกอบ อาชีพได้เนื่องจากปัญหาในครอบครัวและต้อง เลี้ยงดูหลาน มีรายได้จากสวัสดิการของรัฐ (บัตร คนจน เบี้ยผู้สูงอายุ และเบี้ยคนพิการของสามี) และเงินจากลูกสาวส่งให้	ลูกติดคดียาเสพติด ถูกตำรวจจับ ต้อง นำที่ดินไปจำนองเพื่อนำมาเงินใช้ ในการดำเนินคดี
	1	ปีที่ 1 ได้รับ ทุน ส่ง เสริม อาชีพ จาก โครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัยจาก โครงการบ้านพอเพียงของ พอช. ปีที่ 2 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริม อาชีพและการออม เนื่องจากอยู่ในกลุ่มระดับที่ 1	ยังไม่สามารถพัฒนาอาชีพได้	มีความยากลำบากในการพัฒนาอาชีพ เนื่องจากติดสุราเรื้อรัง
	2	ปีที่ 1 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, การซ่อมแซมที่อยู่อาศัย จากโครงการบ้านพอเพียงของ พอช. ปีที่ 2 ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการ ออม เนื่องจากอยู่ในเรือนจำ	คุณภาพชีวิตยังไม่ดีขึ้น ยังไม่สามารถพัฒนา อาชีพได้ เพราะติดคดีอยู่ในเรือนจำ (ควรปรับ ระดับความยากจนจาก 2 ไปเป็น 1)	กลุ่มเป้าหมายยังอยู่ในเรือนจำ
	2	ปีที่ 1 ได้รับการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยและ อุปกรณ์ดำรงชีพจากโครงการวิจัยฯ, เงิน	คุณภาพชีวิตยังไม่ดี ยังไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่สามารถวางแผนการใช้จ่ายเงิน เนื่องจากติด การพนัน ทำให้เป็นหนี้ระบบ บางช่วงถูกตัด	การเลี้ยงปลาไม่เห็นผลเนื่องจากยัง มีขนาดเล็ก

กลุ่มที่	ระดับความ ยากจน	การช่วยเหลือจากโครงการวิจัยฯ และหน่วยงานในพื้นที่	การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต	ปัญหาอุปสรรค/ความต้องการ เพิ่มเติม
		สงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่ พึ่งฯ ปีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาและอาหาร ปลาจากโครงการวิจัยฯ และเข้าร่วมกลุ่มออม ในโครงการวิจัยฯ	น้ำตัดไฟ อาสาสมัครจึงช่วยเหลือค่าน้ำค่าไฟให้ เป็นครั้งคราว รายได้มาจากเงินสวัสดิการ (เบี้ย ยังชีพผู้สูงอายุและบัตรคนจน) ลูกหลานบางคน ไม่ทำงาน และการเลี้ยงปลาเพื่อบริโภคช่วยลด รายจ่าย ได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มออมฯ ทำให้เริ่ม ออมเงินได้	
	1	ปีที่ 1 ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพและทุนส่งเสริม อาชีพจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการ ออม เนื่องจากอยู่ในกลุ่มระดับที่ 1	คุณภาพชีวิตยังไม่ดี ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เนื่องจากติดสุรา มีรายได้จากเบี้ยยังชีพคนพิการ ใช้บริการสินเชื่อร้านค้าสวัสดิการและเงินจากลูก สาว	การพัฒนาไม่มีความคืบหน้า เนื่องจาก กลุ่มเป้าหมายติดสุรา
กลุ่มที่ห้า มีลูกหลานดูแล พึ่งพาได้	3	ปีที่ 1 ได้รับอุปกรณ์ดำรงชีพและทุนส่งเสริม อาชีพจากโครงการวิจัยฯ, การซ่อมแซมที่อยู่ อาศัยจากโครงการบ้านพอเพียง ของ พอช. ปีที่ 2 ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการ ออม เนื่องจากสูงอายุและไม่ต้องการเข้าร่วม	เจ็บป่วยเรื้อรัง แต่ดำรงชีพได้ เพราะมีลูกหลาน ดูแล มีรายได้จากลูกจ้างทั่วไป	
	1	ปีที่ 1 ได้รับเงินสงเคราะห์ครอบครัวจากศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ, อุปกรณ์ดำรงชีพและทุน ส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ปีที่ 2 ไม่ได้เข้าร่วมการส่งเสริมอาชีพและการ ออม เนื่องจากอยู่ในกลุ่มระดับที่ 1	ชราภาพมากขึ้น มีอาการหูหนวก และมีปัญหา ด้านสายตา ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ แต่มี ลูกหลานดูแล	1.ต้องการซ่อมแซมบ้านทรุดโทรม 2.เงินสงเคราะห์ครอบครัว

* หมายเหตุ: รายชื่อกลุ่มเป้าหมายจะถูกเปลี่ยนเป็นนามสมมติ หลังจากส่งจากรายงานฉบับสมบูรณ์

2) การขยายเครือข่ายอาสาสมัครในการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจน

การเก็บข้อมูลแบบสอบถามคนจนในพื้นที่อำเภอเมืองเพิ่มเติมในโครงการระยะที่ 2 เมื่อเดือนสิงหาคม 2564 ทีมวิจัยได้ใช้ทีมเก็บข้อมูลเป็นเยาวชนในพื้นที่จำนวน 9 คน ทำให้เห็นศักยภาพและความสนใจของเยาวชนที่อยากเข้ามาทำงานแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเยาวชนบางคนผ่านการเก็บข้อมูลในโครงการระยะที่ 1 มาแล้ว การเข้าร่วมเก็บข้อมูลในโครงการระยะที่ 2 ทำให้บางคนมีทักษะและประสบการณ์การทำงานกับคนจน และชุมชนเพิ่มเติม และสร้างความตระหนักต่อปัญหาความยากจนผ่านประสบการณ์ตรง ทีมวิจัย ม.อุบลฯ จึงได้ชักชวนเยาวชนเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในโครงการ รวม 5 คน ได้แก่ 1.นางสาวทัศนีย์ สูงขาว 2.นายบรรจง นานาใหม่ 3.นางสาววิมลสิริ ทะนง 4.นางสาวนัฐชา เลือกลสร 5. นางสาวสิริยา ทิพย์รัตน์ โดยตั้งแต่เดือนกันยายน-พฤศจิกายน 2564 เยาวชนทั้งหมดได้เข้าร่วมเรียนรู้และมีบทบาทในการทำกิจกรรมในโครงการร่วมกับอาสาสมัครในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง โดยเฉพาะการจัดเวทีตุ้มโฮม การเก็บข้อมูลเชิงลึกผังเครือข่ายและประวัติชีวิตของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่เทศบาลเมือง และการลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูลกลุ่มเป้าหมายร่วมกับหน่วยงานในสังกัด พม. เพื่อส่งต่อเข้าสู่การช่วยเหลือของหน่วยงาน เป็นต้น แต่เนื่องจากภาระในครอบครัวทำให้ต่อมาหลายคนต้องออกไปทำงานประจำ ปัจจุบันโครงการวิจัยฯ จึงมีอาสาสมัครเยาวชนที่ทำงานต่อเนื่องในโครงการวิจัย ระยะที่ 2 จำนวน 3 คนคือ นางสาววิมลสิริ ทะนง นางสาวนัฐชา เลือกลสร และนางสาวสิริยา ทิพย์รัตน์ ซึ่งในระยะที่ผ่านมาอาสาสมัครพี่เลี้ยงได้ออกแบบให้เยาวชนมีส่วนร่วมในจัดกระบวนการและเรียนรู้ปัญหาความยากจน เพื่อพัฒนาศักยภาพเยาวชนให้สามารถการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนกับพื้นที่ได้ต่อไปในระยะยาว

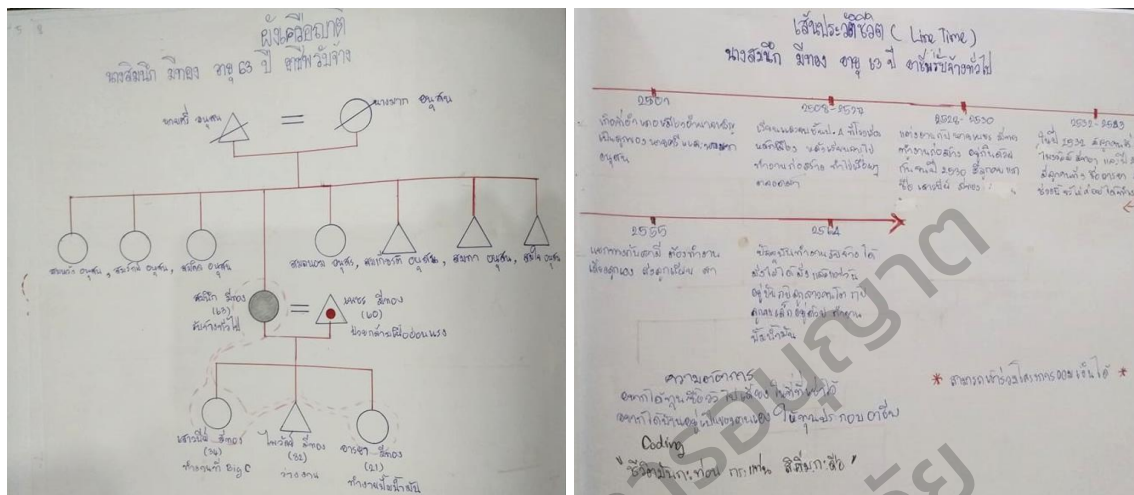

ภาพที่ 3.5 การเข้าร่วมทำงานกับครัวเรือนคนจนของเยาวชนอาสาในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

แผนงานย่อยที่ 2 การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์โอกาส ปัญหา บริบทและความต้องการพัฒนาของครัวเรือนยากจนและจัดทำฐานข้อมูลรายครัวเรือน

การทำงานกับคนจนในพื้นที่เขตเมืองมีข้อจำกัดมากมายทั้งในเรื่องของบริบทวิถีชีวิตแบบเมือง ต้นทุนทางกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติที่น้อย และสภาพปัญหาที่ซับซ้อน เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพ เป็นต้น การจะช่วยให้คนจนเป้าหมายในพื้นที่สามารถออกจากความยากจนจึงต้องอาศัยฐานข้อมูลเป็นตัวนำเพื่อให้สามารถตอบโจทย์ปัญหาและความต้องการของคนจนมากที่สุด แผนงานย่อยนี้มีความสำคัญเพราะเป็นทั้งฐานข้อมูลที่จะมีการส่งต่อไปยังหน่วยงานเกี่ยวข้อง ในพื้นที่และเป็นฐานข้อมูลในการออกแบบโครงการนำร่อง โดยนำข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากแบบสอบถามมาพัฒนา และจัดเก็บข้อมูลกลุ่มเป้าหมายเพิ่มเติมเพื่อจัดทำฐานข้อมูลเฉพาะ เพื่อนำไปใช้ในการประเมินปรับระดับความจนของกลุ่มเป้าหมาย ใช้เป็นข้อมูลในการทำโครงการนำร่อง ใช้เป็นฐานข้อมูลที่อาสาสมัครติดตามดูแลช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมาย การส่งต่อให้หน่วยงานนำไปช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายและนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย รวมทั้งใช้ในการประสานการทำงานกับหน่วยงานในพื้นที่

กิจกรรมย่อยที่ดำเนินการ ได้แก่ การจัดทำฐานข้อมูลเชิงลึกผังครอบครัว (Family Tree) และประวัติชีวิต (Historical Timeline) ของคนจนเป้าหมายรายครัวเรือนในโครงการนำร่องระยะที่ 2 พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ และการจัดทำฐานข้อมูลสำคัญคนจนเป้าหมายรายครัวเรือนในพื้นที่ ตำบลบุ่ง

ภาพที่ 3.6 ตัวอย่างฐานข้อมูลเชิงลึกผังครอบครัวและประวัติชีวิตที่เขียนเรียบเรียงโดยอาสาสมัคร

1) การจัดทำฐานข้อมูลเชิงลึกผังครอบครัว (Family Tree) และประวัติชีวิต (Historical Timeline) ของคนจนเป้าหมายรายครัวเรือนในโครงการนำร่องระยะที่ 2 พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

การหารือระหว่างทีมวิจัย ม.อุบลฯ กับนักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครเห็นว่าในการทำโครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพควรใช้รูปแบบการแก้จนแบบ “ตัดเสื้อเฉพาะตัว” (Tailor Made) หรือการแก้ปัญหารายครัวเรือนที่สอดคล้องกับความต้องการของคนจนแต่ละราย จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าไปรู้จักคนจนให้ลึกซึ้ง เพื่อรู้สภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของพวกเขา ซึ่งอาจมีรายละเอียดและความซับซ้อนแตกต่างกัน และจะทำให้รู้ถึงทุนเดิมและศักยภาพที่กลุ่มเป้าหมายแต่ละคนมี โดยนำเทคนิควิธีทางมานุษยวิทยามาใช้ คือการทำผังครอบครัว (Family Tree) และประวัติชีวิต (Historical Timeline) เพื่อนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ออกแบบการทำโครงการนำร่องที่สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขชีวิตของคนจน การเก็บข้อมูลเชิงลึกมีอาสาสมัครพี่เลี้ยงและเยาวชนอาสาเป็นผู้เก็บข้อมูล โดยเลือกเก็บเฉพาะครัวเรือนคนจนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ จำนวน 115 ครัวเรือน ช่วงระหว่างเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2564 เพราะเห็นว่ากลุ่มที่มีความพร้อมด้านศักยภาพและสามารถพัฒนาอาชีพได้ การจัดทำฐานข้อมูลเชิงลึกนี้มีกระบวนการทำงาน 3 ขั้นตอนหลักคือ 1. การจัดอบรม (Workshop) การทำผังครอบครัวและประวัติชีวิตให้แก่อาสาสมัคร 2. การลงพื้นที่เก็บข้อมูลและทำผังครอบครัวและประวัติชีวิต และ 3. การจัดระบบ วิเคราะห์และตรวจสอบทบทวนข้อมูลที่จัดเก็บ

- การจัดอบรม (Workshop) การทำผังครอบครัวและประวัติชีวิตให้อาสาสมัคร เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2564 และจัดทำไทม์ไลน์ให้อาสาสมัครนำติดตัวเวลาลงพื้นที่ (รายละเอียดส่วนนี้โปรดดูในหัวข้อโมเดลแก้จน Microfinance)
- การลงพื้นที่เก็บข้อมูลและทำผังครอบครัวและประวัติชีวิต ระหว่างเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน 2564 ซึ่งแต่ละทีมจะมีอาสาสมัครพี่เลี้ยงและเยาวชนอาสาลงพื้นที่ร่วมกัน (รายละเอียดส่วนนี้โปรดดูในหัวข้อโมเดลแก้จน Microfinance)

- การจัดระบบ วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลที่จัดเก็บ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการนำข้อมูลเชิงลึกที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม โดยอาสาสมัครแต่ละคนจะนำเสนอข้อมูลรายครัวเรือนในประเด็นที่เป็นข้อสังเกตร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์และทบทวนการประเมินระดับความจนซ้ำอีกครั้ง

2) การจัดทำฐานข้อมูลสำคัญคนจนเป้าหมายรายครัวเรือนในพื้นที่ ตำบลบุง

ทีมวิจัย ม.อุบลฯ ได้จัดทำฐานข้อมูลสำคัญคนจนเป้าหมายรายครัวเรือนในพื้นที่นาร่องตำบลบุง (ในและนอกเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ) จำนวน 1 ชุด ฐานข้อมูลนี้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายระดับ 1 ถึง 4 ทั้งที่สำรวจพบในโครงการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 รวมจำนวน 210 ครัวเรือน ข้อมูลที่อยู่ในฐาน ได้แก่ ชื่อชุมชน บ้านเลขที่ หมู่ ชื่อ-สกุลกลุ่มเป้าหมาย ระดับความจน/การปรับระดับความจน การช่วยเหลือที่ได้รับแล้วจากหน่วยงานในพื้นที่ในแต่ละระยะของโครงการ ปัญหาและความต้องการด้านอาชีพในปัจจุบัน (ทุนประกอบอาชีพและการอบรมให้ความรู้ อุปกรณ์/ตลาด ฝึกอาชีพ มีศักยภาพแต่ขาดโอกาส) ความสนใจเข้าร่วมโครงการนาร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ วิเคราะห์ความจำเป็นในการส่งต่อหน่วยงาน ข้อมูลเชิงบริบทของครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายโดยย่อ และสถานการณ์เข้าอยู่ในการสำรวจของโครงการวิจัย (รายเดิม/รายใหม่)

ในการจัดทำฐานข้อมูล ทีมวิจัย ม.อุบลฯ นำข้อมูลคนจนเป้าหมายที่ได้จากเก็บแบบสอบถามและจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกผ่านผังครอบครัวและประวัติชีวิตมาสังกัดเป็นฐานข้อมูลสำคัญของแต่ละครัวเรือน หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ผ่านการจัดระบบเบื้องต้นมาทบทวนและวิเคราะห์รายครัวเรือนร่วมกับทีมอาสาสมัครเพื่อตรวจสอบความถูกต้องซ้ำอีกครั้ง เช่น การวิเคราะห์ระดับความจน สภาพปัญหา ความต้องการ และศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นนำกลับไปแก้ไขให้ถูกต้อง ฐานข้อมูลที่ได้นำไปใช้ประโยชน์ 1) เป็นข้อมูลส่งต่อความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานในพื้นที่ 2) หน่วยงานสามารถนำไปใช้ประกอบในการจัดทำแผนพัฒนาหรือแผนประจำปีต่อไป 3) ทีมวิจัย ม.อุบลฯ อาสาสมัครและนักวิจัยพื้นที่นำไปใช้เป็นข้อมูลในการทำงานกับคนจนเป้าหมาย 4) นำไปใช้ในการทำโครงการนาร่องซึ่งออกแบบให้เป็นการแก้จนแบบ “ตัดเสื้อเฉพาะตัว” (Tailor Made) หรือการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของคนจนแต่ละครัวเรือน

แผนงานย่อยที่ 3 การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนจนเป้าหมาย ตำบลบุง ให้หน่วยงานเกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือพื้นฐานครัวเรือนยากจน

หลังจากวิเคราะห์และจัดระบบข้อมูลที่เก็บรวบรวมในแผนงานย่อยที่ 2 แล้ว ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2564 ถึง มกราคม 2565 ทีมวิจัยได้ส่งต่อฐานข้อมูลสำคัญคนจนเป้าหมายรายครัวเรือนในพื้นที่ ตำบลบุง ให้หน่วยงานในพื้นที่นำไปใช้ประโยชน์ ฐานข้อมูลที่ส่งต่อเป็นข้อมูลครัวเรือนคนจนที่สำรวจในโครงการระยะที่ 1 และ 2 ระดับ 1 ถึง 4 จำนวน 210 ครัวเรือน ซึ่งหน่วยงานสามารถนำไปเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการพิจารณาให้การช่วยเหลือตามสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมย่อยที่ดำเนินการ ได้แก่

1) การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายให้หน่วยงานราชการในพื้นที่ ทีมวิจัยได้ส่งมอบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายให้หน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม. ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ และบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ โดยเน้นการช่วยเหลือครัวเรือนคนจนระดับ 1 โดยในเดือนกันยายน 2564 ทางหน่วยงานได้นำข้อมูลกลุ่มเป้าหมายพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญที่ได้รับไปพิจารณาให้การช่วยเหลือ โดยลงพื้นที่เยี่ยมบ้าน สอบข้อเท็จจริงร่วมกับอาสาสมัครโครงการวิจัย เพื่อนำรายชื่อเข้าสู่การขอรับความช่วยเหลือ จากการ

ติดตามผลพบว่าในปีงบประมาณ 2564 มีครัวเรือนคนจนเป้าหมายในพื้นที่นำร่องได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานไปแล้วทั้งสิ้นจำนวน 91 ราย (บางครัวเรือนได้รับความช่วยเหลือมากกว่า 1 ครั้งในปีงบประมาณเดียวกัน) ในส่วนของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ได้ส่งมอบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมาย 2 ชุด คือ ข้อมูลความต้องการพัฒนาอาชีพของกลุ่มเป้าหมายพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ระดับ 2 ถึง 4 เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในโครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนสุข และข้อมูลสภาพปัญหาและความต้องการโดยรวมของกลุ่มเป้าหมาย ตำบลบุง ระดับ 1 ถึง 4

ภาพที่ 3.7 อาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ทหารเรือวางแผนและลงพื้นที่สอบข้อเท็จจริงครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่เทศบาลเมืองเพื่อส่งต่อรับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน

2) การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายให้องค์กรส่วนท้องถิ่น ทีมวิจัยได้ส่งมอบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายให้เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ซึ่งหน่วยงานได้นำไปเป็นข้อมูลจัดทำแผนการพัฒนามหาชนและนำไปกำหนดเป็นเทศบัญญัติในปีงบประมาณต่อไป โดยในเดือนมีนาคม 2565 ทางเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้นำฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ได้รับจากโครงการวิจัยฯ ไปใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการคัดกรองและลงพื้นที่สำรวจครอบครัวคนพิการยากจนเพื่อเข้าร่วม “โครงการส่งเสริมคุณภาพและศักยภาพคนพิการของเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ” (ส่งเสริมอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีด) โดยมีครัวเรือนคนจนในโครงการวิจัยฯ ได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมจำนวน 5 ราย คือ 1.นางสาวนารี รักชาติ ชุมชนโคกจักษ์ 2.นางเกสร พันธกาน ชุมชนโคกจักษ์ 3.นางสาววรรรณ ทำทอง ชุมชนชัยมงคล 4.นางบุญน้อม จันทร์เหลือง ชุมชนศรีมงคล 5.นางนิธย์ ไชยภักดี ชุมชน 20 พัฒนา โดยเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2565 เทศบาลได้จัดอบรมให้ความรู้และสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์การเลี้ยงจิ้งหรีดให้กลุ่มเป้าหมาย เช่น ไข่เพาะจิ้งหรีด รางเพาะเลี้ยง ถาดไข่ ท่อ pvc อาหารจิ้งหรีด รวมทั้งเมื่อได้ผลผลิตแล้ว ทางเทศบาลจะเป็นผู้ประสานหาตลาดรองรับให้ นอกจากนี้ในส่วนของกลุ่มเป้าหมายที่ประสบปัญหาอยู่ในสถานะที่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วน เทศบาลเมืองได้ประสานกับหน่วยกาชาดและศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งฯ ลงพื้นที่ให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้าเป็นรายกรณี เช่น การมอบถุงยังชีพ

3) การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายให้ขบวนองค์กรชุมชนนำไปพิจารณาคัดเลือกเพื่อเข้าร่วมโครงการบ้านพอเพียง ของ พอช. ทีมวิจัยได้ส่งมอบข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายที่ประสบปัญหาที่อยู่อาศัยชำรุดทรุดโทรมและมีความต้องการซ่อมแซมปรับปรุงบ้าน เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในโครงการบ้านพอเพียงของ พอช.โดยผ่านผู้นำขบวนองค์กรชุมชนในพื้นที่ โดยระบุข้อมูลสภาพปัญหาและความต้องการที่สำคัญของแต่ละครัวเรือนเพื่อประกอบการพิจารณาและลำดับความสำคัญกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นขบวนองค์กรชุมชนได้นำข้อมูลไปลงพื้นที่สำรวจอีกครั้ง และได้คัดเลือกครัวเรือนที่สมควรได้รับการช่วยเหลือบรรเทาในแผนเสนอของงบประมาณจาก พอช. โดยในปีงบประมาณ 2564 มีครัวเรือนยากจนเป้าหมายในเขตเทศบาล

เมืองอำนาจเจริญ ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านในโครงการบ้านพอเพียงไปแล้วจำนวน 10 ครั้วเรือน และได้รับการพิจารณาอนุมัติเพิ่มเติมในปีงบประมาณ 2565 จำนวน 5 ครั้วเรือน (ขณะนี้อยู่ระหว่างเตรียมการปรับปรุงซ่อมแซม) และอีก 12 ครั้วเรือนได้รับการพิจารณาเบื้องต้นและอยู่ระหว่างตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อเสนอชื่อขอรับการสนับสนุนจาก พอช. ในปีงบประมาณ 2566

จากการลงพื้นที่ประเมินผลโครงการนำร่องในเดือนพฤษภาคม ทีมวิจัย ม.อุบลฯ ได้มีโอกาสเยี่ยมบ้านกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 21 ครั้วเรือน ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ได้รับการส่งต่อการช่วยเหลือไปยังหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง หลายครั้วเรือนกล่าวตรงกันว่า การเข้ามาทำโครงการวิจัยของ ม.อุบลฯ มีส่วนเปลี่ยนแปลงให้พวกเขาได้รับการดูแลใส่ใจจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรส่วนท้องถิ่นมากขึ้น หลายหน่วยงานได้ลงมาเยี่ยมเยียนและให้ความช่วยเหลือ มีโอกาสเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ มากขึ้น จากเดิมที่หน่วยงานอาจไม่ได้เข้าถึงคนจนได้อย่างทั่วถึง ทำให้พวกเขารู้สึกอบอุ่นใจ รู้สึกมีคนเหลียวแลมากขึ้น มีความหวังและมีกำลังใจมากขึ้น

แผนงานย่อยที่ 4 การพัฒนา Microfinance เพื่อครอบครัวคนจนยากไร้และกลุ่มคนจนหนี้สิน

การทำงานพบว่าครั้วเรือนเป้าหมายในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มไม่มีที่ดินทำกิน มีรายได้ไม่แน่นอน ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ และเข้าไม่ถึงแหล่งทุนเพื่อการประกอบอาชีพ นำมาสู่การกู้ยืมเงินนอกระบบ และขาดการออมเพื่อความมั่นคงระยะยาว สอดคล้องกับข้อมูลศักยภาพทุนห้ำมิติพบว่า คนจนมักเข้าไม่ถึงแหล่งสินเชื่อของรัฐและสวัสดิการชุมชน ต้องกู้ยืมนอกระบบและสถาบันการเงินเอกชน และการรวมกลุ่มสวัสดิการสังคมในชุมชนมีน้อย โมเดลแก๊จน Microfinance จึงเกิดขึ้นบนสมมติฐานว่า “คนจนออมได้/อยากออม” และ “คนจนรู้จักการลงทุน” โดยการสนับสนุนและเสริมหนุนให้คนจนยากไร้และคนจนหนี้สินเข้าถึงการออมและการกู้เพื่อการลงทุนได้ เช่น “การออกแบบเมนูการออม” ให้เหมาะสมกับเงื่อนไขของคนจน เนื่องจากคนจนไม่มีเงินออมก้อนใหญ่ที่จะนำมาใช้จ่ายได้ จึงต้องอาศัยการออมแบบผ่อนส่งด้วยเงินจำนวนน้อย แต่เพราะกลไกที่มีอยู่ทั้งสถาบันการเงินระดับชุมชนและสถาบันการเงินภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขและบริบทวิถีชีวิตของคนจนที่หาเช้ากินค่ำ มีรายได้ไม่แน่นอน มีเงินจำนวนน้อย และมีวงจรการใช้เงินระยะสั้น คนจนส่วนใหญ่จึงเข้าไม่ถึงโอกาสการออมและแหล่งทุนที่ยืดหยุ่นมากพอ พวกเขาจึงถูกผลักไปสู่หนี้สินนอกระบบ ไม่สามารถออกจากวงจรหนี้สิน และขาดโอกาสที่จะลืมตาอ้าปากหรือยกระดับคุณภาพชีวิตตนเองได้ Microfinance จึงเป็นรูปแบบที่เน้นให้คนจนสามารถออมหรือชำระคืนในจำนวนน้อย ๆ ไม่คงที่ สามารถเข้าถึงเงินก้อนเพื่อลงทุนต่อยอดและเพื่อตอบสนองต่อวงจรชีวิตอื่น ๆ เช่น การแต่งงาน การรักษาสุขภาพ การศึกษา หรือ ภัยฉุกเฉินซึ่งจะช่วยยกระดับรายได้ อาชีพและสร้างความมั่นคงระยะยาว

กิจกรรมที่ 1 การออกแบบโมเดลแก๊จน Microfinance

ทบทวนประสบการณ์ชุมชนและแนวทางการแก๊จนด้วย Microfinance

เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2564 ทีมวิจัยเริ่มต้นด้วยการรับฟังประสบการณ์การทำกลุ่มออมในชุมชนจากอาสาสมัครและนักวิจัยพื้นที่ เพื่อทบทวนและประเมินสถานการณ์การจัดสวัสดิการการเงินหรือ Microfinance ในชุมชนที่เป็นอยู่ เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน การสำรวจทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน โดยพบว่ากลุ่มการออมในชุมชนเมืองต่างยุคกิจกรรมไปหมดแล้ว เหลือเพียงกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่ชุมชนสุขสำราญ เนื่องจากปัญหาผู้นำชุมชนขาดความเข้มแข็ง ขาดความโปร่งใส และสมาชิกมุ่งกู้ยืมมากกว่าการออม จากนั้นทีมวิจัยได้แบ่งปันประสบการณ์การศึกษารูปแบบสวัสดิการการเงินฐานรากสำหรับคนจนในประเทศต่าง ๆ อาทิ เช่น กลุ่มพึ่งพาตนเองในอินเดีย ธนาคารหมู่บ้านของฟินกา (มูลนิธิช่วยเหลือชุมชนนานาชาติ) ในอเมริกาใต้ สถาบันไมโครเครดิตเซฟเซฟ (SafeSave) สถาบันไมโครไฟแนนซ์ และธนาคารกรามีนในบังกลาเทศ ซึ่งจาก

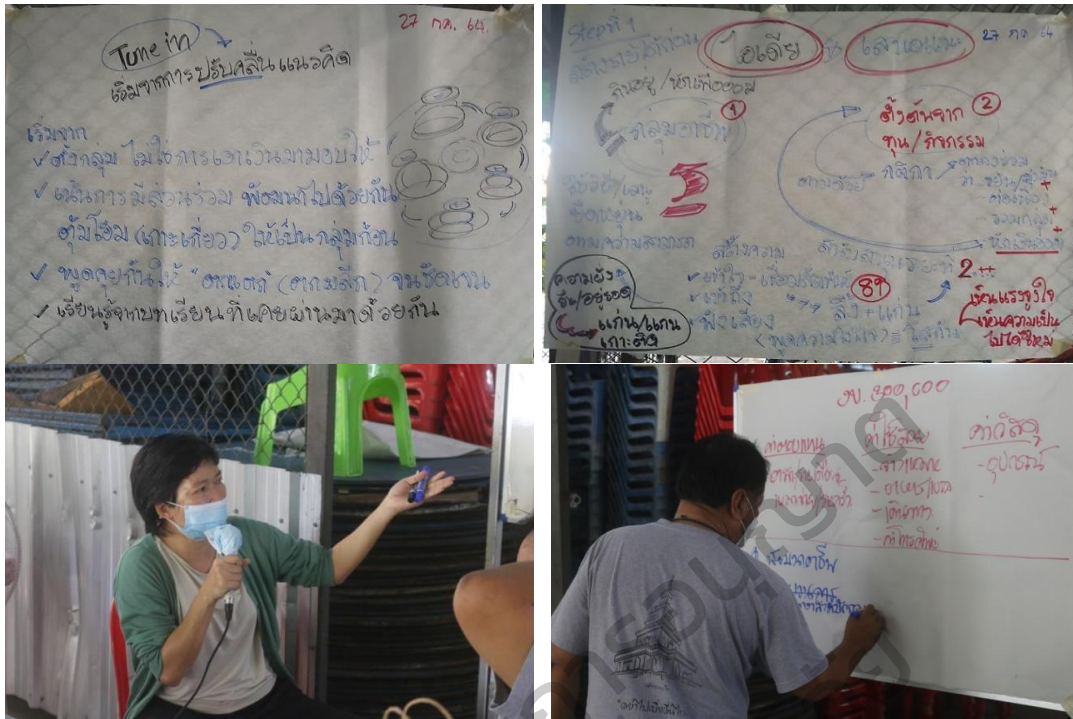
การแลกเปลี่ยนหรือร่วมกัน นักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครเห็นด้วยว่าที่ผ่านมากลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนจนจริง ๆ มักเข้าไม่ถึงกองทุน อย่างไรก็ตาม การเริ่มต้นด้วยการออมภายใต้สถานการณ์โควิด 19 อาจเร็วเกินไป เพราะคนจนส่วนหนึ่งต้งงาน ไม่มีรายได้ ควรเริ่มอย่างค่อยเป็นค่อยไป ด้วยการส่งเสริมอาชีพให้กลุ่มเป้าหมายมีรายได้ก่อน แล้วจึงเข้าสู่การออม เพื่อให้คนจนเกิดความพร้อมและกิจกรรมเกิดความยั่งยืน

ภาพที่ 3.8 ทีมวิจัยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ Microfinance ในพื้นที่ต่างๆ ร่วมกับอาสาสมัคร

ร่วมออกแบบการพัฒนาโมเดลแก๊จน Microfinance บนฐานข้อมูลและความต้องการของคนจน

หลังจากทบทวนความคิดร่วมกันแล้ว ในวันที่ 26 กรกฎาคม 2564 ทีมวิจัย ม.อุบลฯ ได้หารือกับพื้นที่อีกครั้งถึงแนวทางและวิธีการที่จะทำโมเดลแก๊จน Microfinance ให้เกิดขึ้นได้ในพื้นที่นำร่องเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ โดยมองว่าท่ามกลางบริบทที่คนจนส่วนหนึ่งยังประสบปัญหาไม่สามารถพึ่งพาตนเอง ผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 ทำให้ไม่มีงาน ไม่สามารถออกไปประกอบอาชีพและขาดรายได้ การเริ่มต้นด้วยการส่งเสริมการออมในสถานะที่กำลังขาดแคลนจึงอาจเป็นไปได้ยาก การทำงานจึงควรเริ่มที่การส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายมีรายได้ก่อนแล้วจึงเข้าสู่การออม นอกจากนั้นโครงการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐที่ผ่านมามักขาดความต่อเนื่องและมุ่งเน้นการพัฒนารายบุคคล ขาดภาพของการรวมกลุ่มหรือความรู้สึกเชื่อมโยง การพัฒนาร่วมกันของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งหลายโครงการพบว่าบางชุมชนสามารถดำเนินการได้ต่อเนื่อง แต่บางชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชน

ภาพที่ 3.9 ทีมวิจัยและอาสาสมัครออกแบบกระบวนการพัฒนาโมเดลแก๊จน Microfinance ในพื้นที่นาร่อง

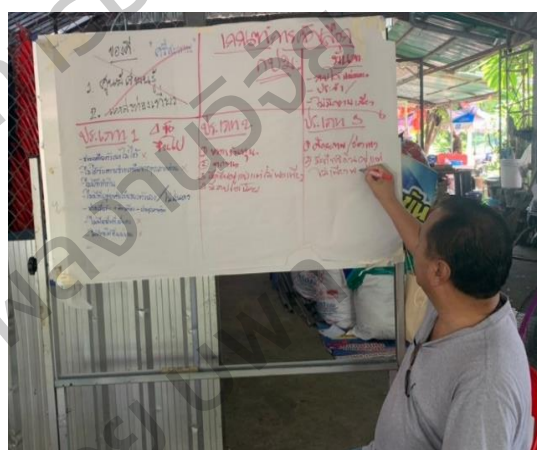
จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาของชุมชนพบว่ากิจกรรมที่เริ่มต้นด้วย “การใช้เงินเป็นตัวตั้ง” และ “การให้” โดยมองกลุ่มเป้าหมายเป็น “ผู้รับการพัฒนา” มักไม่ทำให้เกิดความยั่งยืน จึงควรเน้นที่กระบวนการทำงาน โดยสนับสนุนให้กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความรู้สึกรู้สึกต้องการเปลี่ยนแปลงจากตัวเองและในฐานะที่เป็น “ส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนา” ซึ่งการทำให้เกิดขึ้นได้ต้องใช้กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ ความคุ้นเคยไว้วางใจ การสร้างแรงจูงใจ และรับฟังเสียงของกลุ่มเป้าหมาย นำมาสู่การออกแบบโมเดลแก๊จน Microfinance ดังนี้

1. การลงพื้นที่สำรวจครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่นาร่อง เพื่อพูดคุยและสำรวจความพร้อมความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ โดยใช้กลไกอาสาสมัครชุมชน 1:5 เดิมและเยาวชนอาสาเป็นฐานการทำงาน
2. สร้างความสัมพันธ์โดยการโสหรือตุ้มโฮม (การพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกัน) เพื่อสร้างความรู้จักคุ้นเคยระหว่างครัวเรือนเป้าหมายและอาสาสมัคร เพื่อให้เข้าถึงคนจน เกิดความเกาะเกี่ยวเป็นกลุ่มก้อนและเป็นฐานการทำงานในขั้นต่อไป
3. ศึกษาข้อมูลเชิงลึกรายครัวเรือนเป้าหมาย เพื่อเรียนรู้สภาพปัญหาและวิเคราะห์ความต้องการรายครัวเรือนผ่านการหารือระหว่างคนจนกับอาสาสมัคร โดยทีมวิจัยช่วยพัฒนาทักษะการเก็บข้อมูลด้วยพฤกษาคครอบครัว (Family tree) และเส้นประวัติศาสตร์ชีวิต (Historical timeline) แก่อาสาสมัคร
4. จัดกิจกรรมสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion: FGDs) เพื่อรับฟังแนวทางการแก้ปัญหาที่ครัวเรือนคนจนเป้าหมายต้องการและออกแบบวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน
5. ส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้ที่สอดคล้องกับความต้องการของครัวเรือนเป้าหมาย
6. ส่งเสริมให้เกิดการออมในครัวเรือนเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตในรูปแบบที่เหมาะสมกับคนจน โดยสนับสนุนให้กลุ่มเป้าหมายนำรายได้บางส่วนจากการประกอบอาชีพเข้าสู่การออม โดยเปิดโอกาสให้คนจนเป้าหมายเป็นผู้ออกแบบการออมของตนเอง

โดยในขั้นตอนต่างๆ นี้ ทีมวิจัย ม.อุบลฯ จะเข้ามาช่วยในการพัฒนาศักยภาพกลไกการทำงานของอาสาสมัครผ่านการหนุนเสริมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเอื้ออำนวยให้อาสาสมัครสามารถทำงานกับครัวเรือนเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กิจกรรมที่ 2 การกำหนดนิยาม (identified) กลุ่มเป้าหมายในโครงการนำร่อง

วันที่ 25 สิงหาคม 2564 ทีมวิจัยได้ร่วมกับอาสาสมัครและนักวิจัยพื้นที่หาหรือการกำหนดกลุ่มเป้าหมายในโครงการนำร่อง ในการ identified กลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าร่วมโครงการนำร่องมีกระบวนการ 2 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนแรก การกำหนดกลุ่มเป้าหมายโดยพิจารณาจากระดับความยากจน ได้ข้อสรุปว่า ครัวเรือนเป้าหมายระดับ 1 เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถพัฒนาอาชีพได้ เนื่องจากขาดสภาพ ป่วยเรื้อรัง พิการ ไม่สามารถทำงานได้ หรือมีผู้ที่ต้องดูแลอุปการะตลอดเวลาทำให้ไม่สามารถออกไปประกอบอาชีพได้ การนำเข้าสู่โครงการนำร่องจึงไม่น่าเป็นไปได้ ส่วนกลุ่มเป้าหมายระดับ 2 3 และ 4 เป็นกลุ่มที่สามารถพัฒนาได้และโครงการควรเฝ้าติดตามให้เข้ามามีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อนำไปสู่การออกจากความยากจนและสร้างความมั่นคงในชีวิต

ภาพที่ 3.10 การทบทวนการจัดระดับความยากจนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นำร่อง

จากนั้นในขั้นตอนที่สอง การทบทวนการจัดระดับความยากจนของกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการ ในการประชุมร่วมกับอาสาสมัครเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2564 ทีมวิจัยม.อุบลฯ ได้นำข้อมูลกลุ่มเป้าหมายมาวิเคราะห์ทบทวนระดับความยากจนอีกครั้ง เพื่อกรองข้อมูลให้ได้กลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในระดับความจนที่สอดคล้องกับข้อมูลข้อเท็จจริงที่พบมากที่สุด การทบทวนข้อมูลพบว่ายังมีการจัดกลุ่มระดับความยากไม่ถูกต้องในบางส่วน เนื่องจากอาสาสมัครที่เก็บข้อมูลบางส่วนยังมีความเข้าใจไม่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถจัดกลุ่มความยากจนแต่ละระดับได้อย่างเหมาะสม นักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครจึงได้กำหนดตัวชี้วัดอย่างง่ายในการจัดจัดระดับความยากจนขึ้นมา ช่วยให้การจัดระดับความยากจนมีความชัดเจนมากขึ้น

ประเภทที่ 1 กลุ่มส่งต่อสงเคราะห์ ให้จัดอยู่ในกลุ่มเป้าหมายระดับที่ 1 เช่น กลุ่มเป้าหมายที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทุกภาคส่วน ไม่มีที่ทำกิน/ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ป่วยเรื้อรัง/ป่วยติดเตียง/ป่วยสุขภาพจิตไม่มีอาชีพที่มั่นคง/ไม่มีรายได้ที่แน่นอน

ประเภทที่ 2 กลุ่มขาดแหล่งเงินทุน ให้จัดอยู่ในกลุ่มเป้าหมายระดับที่ 2 เช่น ขาดแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ ไม่มีอาชีพ มีอาชีพอยู่แล้วแต่ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ครอบครัวยุ้ยร้ยรับน้อยแต่รายจ่ายมาก

ประเภทที่ 3 กลุ่มว่างงาน ตกงาน ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโควิด ให้จัดอยู่ในกลุ่มเป้าหมายระดับที่ 3 เช่น มีศักยภาพแต่ขาดช่องทาง มีที่ทำกินอยู่แต่ไม่เพียงพอ ตกงานจากโควิด 19

ประเภทที่ 4 กลุ่มที่มีรายได้มั่นคง ไม่ลำบาก ให้จัดอยู่ในกลุ่มเป้าหมายระดับที่ 4

ผลการวิเคราะห์ทบทวนข้อมูลระดับความยากจนในขั้นตอนนี้พบว่า ในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีกลุ่มเป้าหมายที่สำรวจในโครงการวิจัยระยะที่ 1 และ 2 รวม 197 ครัวเรือน จาก 28 ชุมชน แบ่งเป็นระดับที่ 1 อยู่ลำบาก 83 ครัวเรือน ระดับที่ 2 อยู่ยาก 69 ครัวเรือน ระดับที่ 3 อยู่พอได้ 55 ครัวเรือน และระดับที่ 4 อยู่ดี 3 ครัวเรือน โดยเห็นควรให้นำกลุ่มเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 จำนวน 120 ครัวเรือนเข้าอยู่ในโครงการนำร่อง เนื่องจากมีแนวโน้มที่สามารถพัฒนาด้านอาชีพและนำไปสู่การออมได้ ส่วนกลุ่มเป้าหมายระดับ 1 ให้ส่งต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปช่วยเหลือสงเคราะห์เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านสุขภาพและการพัฒนาอาชีพและรายได้ (รายละเอียดดังตาราง)

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

ตารางที่ 3.10 สรุปจำนวนครัวเรือนเป้าหมายในโครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (ระดับ 2 3 4) พื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ

ลำดับ	ชุมชน/บ้าน	จำนวน (ครัวเรือน)			จำนวนประชากร (คน)	ระดับความยากจน (ระดับ 1 ส่งต่อสงเคราะห์)				สรุปจำนวน กลุ่มเป้าหมาย ระดับ 2-4
		รายชื่อ ระยะที่ 1	รายชื่อ ระยะที่ 2	รวม		ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4	
						อยู่ลำบาก	อยู่ยาก	อยู่พอได้	อยู่ดี	
1.	บุงพัฒนา	0	15	15	75	8	6	1	0	7
2.	โนนจาน	3	1	4	13	2	1	1	0	2
3.	เอื้ออาทร	0	2	2	7	1	0	1	0	1
4.	ดอนหวายธรรมรักษ์ 1	2	3	5	21	3	2	0	0	2
5.	ดอนหวายธรรมรักษ์ 2	4	0	4	12	1	1	2	0	3
6.	โคกจิกจั่น	15	6	21	87	10	5	6	0	11
7.	รุ่งอรุณ 1	3	1	4	14	1	0	3	0	3
8.	รุ่งอรุณ 2	2	1	3	13	0	2	1	0	3
9.	มิ่งเมืองพัฒนา	4	5	9	50	3	3	3	0	6
10.	ยางเหนือ	1	7	8	48	3	1	4	0	5
11.	แสนสวัสดิ์2	0	9	9	31	3	4	2	0	6
12.	เศรษฐกิจพัฒนา	0	6	6	42	3	1	2	0	3
13.	ศรีมงคล	0	8	8	56	4	4	0	0	4
14.	อรุณประเสริฐ	0	1	1	11	0	1	0	0	1
15.	ดอนแดงพัฒนา	8	0	8	48	4	0	3	1	4

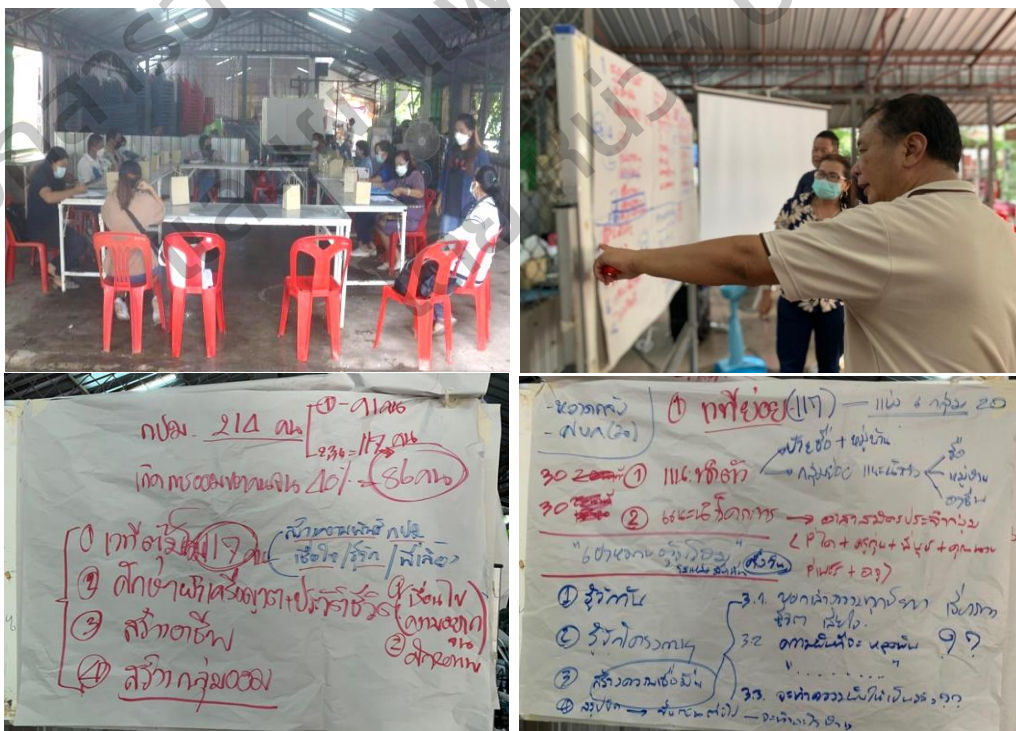
ลำดับ	ชุมชน/บ้าน	จำนวน (ครัวเรือน)			จำนวนประชากร (คน)	ระดับความยากจน (ระดับ 1 ส่งต่อสงเคราะห์)				สรุปจำนวน กลุ่มเป้าหมาย ระดับ 2-4
		รายชื่อ ระยะที่ 1	รายชื่อ ระยะที่ 2	รวม		ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4	
						อยู่ลำบาก	อยู่ยาก	อยู่พอได้	อยู่ดี	
16.	ยางพัฒนา	0	2	2	16	1	1	0	0	1
17.	เทพมงคลใต้	0	3	3	18	2	0	1	0	1
18.	เทพมงคลเหนือ	0	5	5	17	2	3	0	0	3
19.	สุขสำราญเหนือ	16	5	21	87	6	11	4	0	15
20.	หลักเมืองพัฒนา	11	0	11	74	2	5	4	0	9
21.	อ่างใหญ่ 14	0	6	6	18	4	2	0	0	2
22.	ทุ่งสว่าง	0	5	5	26	1	4	0	0	4
23.	แสนสวัสดิ์พัฒนา	5	2	7	18	4	1	2	0	3
24.	โนนใจดี	0	10	10	64	5	3	2	0	5
25.	ชัยมงคล	2	4	6	39	1	1	4	0	5
26.	เทศบาล19	0	5	5	19	1	2	2	0	4
27.	20 พัฒนา	3	0	3	14	0	1	2	0	3
28.	แสนสวัสดิ์1	0	6	6	25	2	2	2	0	4
	รวม*	79	118	197	963	83	69	55	3	120

กิจกรรมที่ 3 การรับฟัง “เสียงความจน” ผ่าน “เวทีตุ้มโฮม”

“ตุ้มโฮม” เป็นภาษาอีสานหมายถึงการมารวมตัวกัน รวมพลังกันโดยไม่แบ่งแยก สามัคคีกัน แนวคิดการจัดเวทีตุ้มโฮมเกิดจากอาสาสมัครและนักวิจัยพื้นที่เห็นว่าการจะนำกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากที่หลากหลายส่วนใหญ่ไม่เคยรู้จัก และไม่รู้จักอาสาสมัครมาก่อน ให้มาเข้าร่วมโครงการนำร่อง Microfinance เป็นเรื่องยาก การทำให้เกิดขึ้นได้ต้องใช้กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ ความคุ้นเคยไว้วางใจ การสร้างแรงจูงใจ และรับฟังเสียงของกลุ่มเป้าหมาย การใส่หรือตุ้มโฮมซึ่งหมายถึงการพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันจึงเป็นกิจกรรมที่ทำขึ้นเพื่อสร้างความรู้จักคุ้นเคยระหว่างครัวเรือนเป้าหมายและอาสาสมัคร เพื่อให้เข้าถึงคนจน เกิดความเกาะเกี่ยวเป็นกลุ่มก้อนและเป็นฐานการทำงานในขั้นต่อไป

กำหนดพื้นที่ แบ่งกลุ่มเป้าหมาย และการออกแบบกิจกรรม

หารือการจัดเวทีตุ้มโฮมร่วมกันระหว่างทีมวิจัย ม.อุบล นักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครชุมชนเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2564 เสนอให้แบ่งออกเป็นเวที่ย่อย 5 ครั้ง / 5 พื้นที่ เวทีละครั้งวันเช้า/บ่าย เพื่อไม่ให้จำนวนคนมากเกินไปตามมาตรการป้องกันการระบาดของโควิด 19 รวมทั้งเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้ทำความรู้จักและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความยากจนระหว่างกันได้มากขึ้น การแบ่งกลุ่มเวที่ย่อยคัดเลือกจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน โดยเลือกชุมชนที่มีกลุ่มเป้าหมายค่อนข้างมากเป็นพื้นที่จัดกิจกรรม เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางของกลุ่มเป้าหมายและลดความกังวลใจเนื่องจากสถานการณ์โควิด 19 การพูดคุยในเวทีแบ่งเป็น 4 ช่วงหลัก คือการแนะนำภาคีและหน่วยงานที่เข้าร่วม (พมจ., ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ไร่ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ และบ้านพักเด็กและครอบครัว ผู้แทนองค์กรส่วนท้องถิ่น) การชี้แจงที่มาและวัตถุประสงค์โครงการ และการแบ่งกลุ่มย่อยพูดคุยใน 3 หัวข้อคือ การบอกเล่าความทุกข์ยากและเรื่องราวชีวิต ความภาคภูมิใจในชีวิต ความหวัง/ความฝัน และหนทางที่จะออกจากความยากจนจากมุมมองของคนจน จากนั้นอาสาสมัครแต่ละกลุ่มออกมาบอกเล่าประเด็นสำคัญที่ได้แลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่ม

ภาพที่ 3.11 การกำหนดพื้นที่ แบ่งกลุ่มเป้าหมาย และการออกแบบกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม

บทบาทอาสาสมัครและนักวิจัยพื้นที่

นักวิจัยพื้นที่และทีมอาสาสมัครชุมชนได้หารือกำหนดการจัดเวทีตุ้มโฮม การแบ่งกลุ่มย่อย กลุ่มเป้าหมายในแต่ละเวที และบทบาทหน้าที่ของทีมงานแต่ละคน โดยอาสาสมัครที่เลี้ยงมีบทบาทในการประสานงานกลุ่มเป้าหมาย ผู้นำชุมชน/สถานที่ การเป็นพิธีกร การชี้แจงความเป็นมาและวัตถุประสงค์โครงการ การลงทะเบียนและอำนวยความสะดวก ส่วนเยาวชนอาสาสมัครมีบทบาทนำในเรื่องกิจกรรมละลายพฤติกรรม การจัดบันทึกและสรุปข้อมูลในแต่ละเวที นอกจากนั้นทีมงานได้แบ่งทีมอาสาสมัครประจำแต่ละกลุ่ม และแนะนำแนวทางการใช้คำถามเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมพูดมากที่สุด ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีอาสาสมัครพี่เลี้ยงเป็นแกนนำการพูดคุยและเยาวชนอาสาสมัครทำหน้าที่เขียนประเด็นในกระดาน flipchart กรณีที่บางเวทีมีกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากก็จะมีนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยเข้าไปช่วยเสริมในแต่ละกลุ่ม

“ตุ้มโฮม อักแพงแบ่งปัน อักกันคนอำนาจเจริญ”

การจัดเวที “ตุ้มโฮม อักแพงแบ่งปัน อักกันคนอำนาจเจริญ” รวม 5 ครั้งในเดือนกันยายน ครั้งที่ 1 วันที่ 5 กันยายน 2564 จัดที่ชุมชนดอนแดงพัฒนา, ครั้งที่ 2 วันที่ 7 กันยายน 2564 จัดที่ชุมชนโคกจักษ์จัน, ครั้งที่ 3 วันที่ 11 กันยายน 2564 จัดที่ชุมชนยางเหนือ, ครั้งที่ 4 วันที่ 12 กันยายน 2564 จัดที่ชุมชนโนนใจดี, และ ครั้งที่ 5 วันที่ 15 กันยายน 2564 จัดที่ชุมชนสุขสำราญ โดยมีครัวเรือนคนจนเป้าหมายจากพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญเข้าร่วมทั้งหมด 131 คน จาก 26 ชุมชน (จากที่กำหนดไว้ 120 คน จาก 28 ชุมชน) โดยกลุ่มเป้าหมายบางส่วนไม่ได้เข้าร่วมเนื่องจากเดินทางไม่สะดวก ไปทำงาน หรือมีคนพิการ/ผู้ป่วยติดเตียงในครอบครัวต้องดูแล และบางชุมชนมีคนจนระดับ 1 ซึ่งไม่ได้อยู่ในกลุ่มเป้าหมายมาร่วมด้วย เนื่องจากการสื่อสารที่ไม่ตรงกันกับผู้นำชุมชนทำให้เกิดความเข้าใจผิด ในแต่ละเวทีมีผู้นำชุมชน ผู้แทนจากองค์กรส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานในสังกัด พม.มาร่วม 3 แห่งคือ พมจ. ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ไร่ที่พึ่งฯ และบ้านพักเด็กและครอบครัวฯ เข้าร่วม และทีมวิจัย ม.อุบลฯ ได้ร่วมสังเกตการณ์ในทุกเวทีพบว่า แต่ละเวทีแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3-7 กลุ่ม ขึ้นกับจำนวนกลุ่มเป้าหมายในเวทีนั้น ๆ เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสดูและสะท้อนปัญหาความต้องการของตนเองมากที่สุด โดยอาสาสมัครเป็นผู้ตั้งคำถามและชวนให้ผู้เข้าร่วมได้พูดคุยอย่างเป็นกันเอง ประเด็นสำคัญจากการพูดคุยในกลุ่มย่อยที่น่าสนใจ อาทิ

ความทุกข์ยากในชีวิต ประเด็นพบมีหลากหลาย เช่น สถานการณ์โควิด 19 ทำให้ไม่มีงาน ตกงาน ไม่มีรายได้ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ บ้างเป็นหนี้สินจากการลงทุนอาชีพ ทำให้ต้องทำงานให้หนักขึ้นเพื่อให้มีรายได้เพียงพอ บางส่วนทุกข์เพราะมีภาระพึ่งพิงที่พึ่งหรือตายก็ไม่ได้เพราะจะไม่มีเลี้ยงดูแทน เช่น คนชรา คนพิการติดเตียง บางคนไม่มีน้ำไฟใช้เพราะอยู่บ้านไม่มีเลขที่ ไม่มีทางเข้าออกซอยบ้าน “ความทุกข์มีทางเข้าบ้านเป็นของเจ้าของ” “ที่ตาบอดจะไปเรียกร้องจากใคร” ความรู้สึกว่าจะไม่รู้จะไปพึ่งพาใครหรือหน่วยงานใด เช่น ประโยคที่ว่า “อยู่ไปซื้อ ๆ” หรืออยู่ไปเรื่อย ๆ คือสิ่งที่ได้ยินบ่อยครั้ง รวมทั้งคนจนส่วนหนึ่งมีข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถส่งเสียได้ด้วยตัวเอง ต้องส่งผ่านเพื่อนบ้านหรือญาติมาพูดแทน เช่น คนจนพิการที่มาร่วมกิจกรรมไม่ได้ ความทุกข์ความต้องการต่าง ๆ จึงต้องฝากผ่านคนอื่นมา และคนจนจำนวนไม่น้อยกล่าวเหมือนกันว่าพวกเขา “อยู่ด้วยความอึดอัด” คือไม่รู้จะไปกล่าวโทษใคร ได้แต่รู้สึกคับแค้นใจในความจนของตนเองอยู่กับตัวเองและครอบครัว

ความภูมิใจในชีวิต ส่วนใหญ่เป็นความภาคภูมิใจเรื่องราวลึก ๆ น้อย ๆ ที่คนจนสามารถทำได้ภายใต้บริบทชีวิตของแต่ละคน เช่น ภูมิใจที่เลี้ยงลูกให้เป็นคนดี ภูมิใจที่เลี้ยงดูตัวเอง พึ่งพอง พ่อแม่ที่เจ็บป่วย ชราภาพ พิการ ภูมิใจที่มีสามีที่ดี ไม่กินเหล้า เป็นผู้นำที่ดี ภูมิใจที่ได้เคยบวชเรียน ภูมิใจที่ได้ทำงานในสถานที่ดี ๆ เป็นต้น

ความฝันหรือความหวัง เป็นหัวข้อที่สอบถามยากที่สุด เพราะเมื่อถามแล้ว คนจนมักนิ่งไปพักหนึ่ง คนจนบางส่วนมีความฝันความหวังเพียงในเรื่องปากท้องให้อยู่รอด มีเงินส่งลูกให้เรียนจบ เลี้ยงลูกให้อยู่รอดไม่อดอยาก หวังอยากให้มีการส่งเสริมอาชีพ ให้มีรายได้เพียงพอมากขึ้น อยากมีงาน อยากมีทุน อยากมีอาชีพ ฝันอยากมีบ้านเป็นของตัวเอง อยากหายป่วย อยากมีสุขภาพที่ดี อยากให้มีคนมาช่วยรับภาระที่มีอยู่ และมีบางคนบอกที่ไม่รู้จะตอบอะไร เพราะไม่รู้ว่าจะมีความฝันหรือความหวังอะไรในชีวิต

การออกจากความจน หมายถึงวิธีการที่จะช่วยให้พวกเขามีชีวิตที่ดีขึ้นพบว่า แทบทั้งหมดคือต้องการทุนประกอบอาชีพเพื่อให้ตัวเองมีรายได้ที่มีมากขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้และหลุดพ้นจากหนี้สินและความยากลำบาก การสังเกตการณ์ยังพบว่าคนจนจำนวนไม่น้อยมีทักษะความรู้และศักยภาพ เช่น การวาดแผนโบราณ ซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ รับเหมาก่อสร้าง ช่างเครื่องเสียง ทำอาหาร เจียรไนเครื่องประดับ ซึ่งหลายรายสามารถพัฒนาให้เป็นผู้ประกอบการรายย่อยได้เพียงแต่ขาดทุนประกอบอาชีพ

ภาพที่ 3.12 การรับฟังเสียงของคนจนผ่านเวทีคุ้มโฮมฯ ซึ่งทีมอาสาสมัครชุมชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรม โดยทีมวิจัยคอยช่วยหนุนเสริม และมีหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม.เข้าร่วมสังเกตการณ์

บทบทวนหลังการทำงาน (After Action Review – AAR)

จากการทบทวนการทำงานหลังกิจกรรม (AAR) ร่วมกันเห็นว่าเวทีคุ้มโฮมเปิดพื้นที่ให้คนจนมีโอกาสพูดถึงความทุกข์ ความฝันและความหวังของตนเองอย่างมีคนรับฟัง คนจนได้ระบายความรู้สึกที่หลายคนเรียกว่า “อูกอ้ง” หรือความอัดอั้นอยู่ในใจและไม่เคยมีโอกาสดูพูดกับใคร การได้ฟังเสียงของคนจนทำให้เกิดความเข้าใจความทุกข์และความต้องการของคนจนมากขึ้น และยังช่วยสร้างความคุ้นเคยไว้วางใจต่อโครงการและอาสาสมัคร สังเกตจากหลายคนแสดงความรู้สึกอย่างเปิดเผยเมื่อพูดถึงความทุกข์ของตนเอง การร้องให้ออกมา ได้เห็นท่าทีที่ดีในการเปิดรับโครงการ การมีความหวังที่จะพัฒนาตนเอง และพร้อมที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมขั้นต่อไป ซึ่งข้อมูลที่ได้สามารถนำมาประเมินความเป็นไปได้ในการศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งอาสาสมัครยังได้เรียนรู้เครื่องมือในการทำงานกับคนจนเพิ่มขึ้น

กิจกรรมที่ 4 “การเข้าถึงความยากจนเชิงลึก” ผ่านเครื่องมือทางมานุษยวิทยา

เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกครัวเรือนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในพื้นที่นำร่องเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ จำนวน 115 ครัวเรือน โดยใช้เทคนิคการทำผังครอบครัว (Family tree) และประวัติชีวิต (Historical timeline) การเก็บข้อมูลเชิงลึกเป็นกิจกรรมที่เกิดการหารือระหว่างทีมวิจัย ม.อุบลฯ กับนักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครเห็นว่า ในการทำโครงการนำร่องควรที่จะต้องเข้าไปทำความรู้จักคนจนอย่างลึกซึ้งซึ่งแต่ละคนอาจมีเงื่อนไขในชีวิตแตกต่างกัน การทำผังครอบครัวและประวัติชีวิตจะช่วยให้เข้าใจปัญหาความยากจนของกลุ่มเป้าหมายรายครัวเรือน เช่น มีปัจจัยอะไรที่ทำให้เขายากจน แต่ละคนคุ้นเคยกับปัญหาอย่างไร มีความต้องการอะไรบ้าง รวมทั้งค้นหาศักยภาพของเขา และสอบถามความสนใจเข้าร่วมโครงการนำร่อง เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาออกแบบการแก้ปัญหาครัวเรือนที่สอดคล้องกับความต้องการของคนจนแต่ละรายหรือเป็นการแก้จนแบบ “ตัดเสื้อเฉพาะตัว” (Tailor Made) กระบวนการทำงานมี 5 ขั้นตอนคือ

เรียนรู้ “ผังครอบครัว” (Family tree) และ “ประวัติชีวิต” (Historical timeline)

ทีมวิจัยโดย ผศ.ณัฐชวัล โกศาพานิชวงศ์ ได้จัดอบรม (Workshop) การทำผังครอบครัวและประวัติชีวิตให้อาสาสมัครเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2564 มีนักวิจัยพื้นที่ อาสาสมัครพี่เลี้ยงและเยาวชนอาสาเข้าร่วม รวม 12 คน การอบรมชี้ให้อาสาสมัครเห็นประโยชน์และความสำคัญของเครื่องมือ เข้าใจเทคนิคการเก็บข้อมูล เช่น การแนะนำตัวเอง การสร้างความเป็นกันเองและไว้วางใจ การใช้คำถามเพื่อให้ได้ข้อมูล การฟัง การสังเกต การบันทึกข้อมูล การ coding คำพูดสำคัญ การใช้สัญลักษณ์ในการบันทึกข้อมูล โดยผังครอบครัวเน้นเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ “ใคร อายุเท่าไร เป็นยังไง ทำอะไร ที่ไหน มีปัญหาอะไร” ส่วนประวัติชีวิตเน้นข้อมูลเกี่ยวกับว่า “แต่ละช่วงเกิดอะไร เมื่อไหร่ อะไรเป็นจุดวิกฤต/จุดเปลี่ยนของชีวิต เกิดขึ้นเมื่อไหร่ เกิดอะไรตามมา” และทีมวิจัยได้ทำไกด์ไลน์ให้อาสาสมัครนำติดตัวลงพื้นที่ รวมทั้งแจกสมุด field note และสมุด drawing สำหรับเขียนผังเครือญาติและประวัติชีวิตให้กับทุกคน

ภาพที่ 3.13 อบรมการเก็บข้อมูลเชิงลึกด้วยผังครอบครัวและประวัติชีวิต

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึก

ทีมอาสาสมัครได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกช่วงระหว่างเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2564 โดยแบ่งทีมออกเป็น 5 กลุ่มๆ ละ 2 คน ในแต่ละกลุ่มมีพี่เลี้ยงและน้องเลี้ยงหรือเยาวชนอาสาอย่างละหนึ่งคนทำงานร่วมกัน โดยพี่เลี้ยงเน้นหนักการตั้งคำถาม ส่วนน้องเลี้ยงเน้นหนักการจดบันทึกข้อมูลเนื่องจากยังมีประสบการณ์ในการสัมภาษณ์ไม่มาก แต่ทั้งสองคนสามารถเสริมกันและกัน ซึ่งในช่วงเช้าของแต่ละวันทีม

อาสาสมัครจะมีการประชุมแบ่งสายชุมชนตามความชำนาญหรือคุ้นเคยในพื้นที่ของแต่ละทีม โดยเฉลี่ยจำนวนครัวเรือนที่เก็บข้อมูลให้ใกล้เคียงกัน หากกลุ่มใดทำงานเสร็จก่อนก็จะตามไปช่วยกลุ่มที่ยังไม่เสร็จ

ภาพที่ 3.14 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกของอาสาสมัครและเยาวชน

สรุปบททวนงานประจำวัน

ในแต่ละวันหลังจากเก็บข้อมูลตามที่รับมอบหมายแล้ว ในช่วงเย็นของวันนั้นหรือเช้าของวันต่อมา อาสาสมัครจะมีการประชุมสรุปบททวนข้อมูลที่จัดเก็บแต่ละวัน เพื่อแลกเปลี่ยนปัญหาอุปสรรคที่พบ (เช่น ปัญหาการใช้คำถาม ปัญหาความไว้วางใจ ฯลฯ) แนะนำแนวทางแก้ไขและปรับแผนการทำงานให้ดีขึ้น เพื่อให้การเก็บข้อมูลมีประสิทธิภาพ รวมทั้งตรวจสอบบททวนว่ารายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่ได้ลงไปเก็บข้อมูลครบถ้วนหรือเป็นไปตามแผนหรือไม่ เพื่อป้องกันการตกหล่น เช่น บางกรณีอาสาสมัครไม่พบกลุ่มเป้าหมายเนื่องจากไปทำงาน ไปธุระหรือย้ายไปอยู่ที่อื่น กลุ่มเป้าหมายเสียชีวิต หรือไม่สามารถให้ข้อมูลได้ เช่น เมาสุรา ป่วยทางจิต ฯลฯ โดยอาสาสมัครจะลงไปเก็บซ่อมเพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนมากที่สุด ในขั้นตอนการเก็บข้อมูลนั้นนักวิจัยโดย ผศ.ณัฐชวัล โกคาพานิชวงศ์ และผู้ช่วยวิจัย นางสาวมุกดา จารุภาค และนางสาวปาริยา เทียงกระโทกได้ลงไปร่วมสังเกตการณ์และร่วมสัมภาษณ์ในบางวัน

ภาพที่ 3.15 การสรุปบททวนงานประจำวันระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึก

การเขียนผังครอบครัวและประวัติชีวิต

หลังจากเก็บข้อมูลแต่ละราย อาสาสมัครเยาวชนก็จะทยอยนำข้อมูลมาจัดระบบ เรียบเรียง และเขียนผังครอบครัวและประวัติชีวิตของแต่ละรายลงในสมุด drawing ซึ่งทีมวิจัยได้ส่งตัวอย่างการเขียนข้อมูลกลุ่มเป้าหมายที่เคยจัดทำในโครงการระยะที่ 1 ให้ดูเป็นตัวอย่างประกอบ และในการลงไปสังเกตการณ์แต่ละครั้ง นักวิจัยก็จะสอบถามถึงปัญหาในการเรียบเรียงข้อมูลและการเขียนผังครอบครัวและประวัติชีวิต ซึ่งอาสาสมัครก็จะนำตัวอย่างข้อมูลครัวเรือนที่ทดลองทำไปบางส่วนมาให้ช่วยตรวจดู จากนั้นนักวิจัยก็จะให้คำแนะนำในการปรับแก้หรือเพิ่มเติมแก่อาสาสมัคร ผังครอบครัวและประวัติชีวิตที่ได้มีการจัดทำแล้วนี้ทีมวิจัยจะนำไปสแกนเก็บเป็นฐานข้อมูลในโครงการและจะมอบเอกสารต้นฉบับให้นักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครใช้เป็นข้อมูลการทำงานและการติดตามความเปลี่ยนแปลงชีวิตของคนจนเป้าหมายต่อไป

สรุปผลการเก็บข้อมูลเชิงลึกและกำหนดแผนงานขั้นต่อไป

วันที่ 8-9 พฤศจิกายน นักวิจัยพื้นที่และอาสาสมัครมีการประชุมสรุปผลการเก็บข้อมูลเชิงลึกและวางแผนการทำงานขั้นต่อไปโดยทีมวิจัยได้ร่วมในการประชุมด้วย **ส่วนแรก** เป็นการสรุปและตรวจสอบผลการเก็บข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายที่แต่ละทีมได้รับมอบว่าครบถ้วนหรือไม่อย่างไร กรณีที่พบว่ากลุ่มเป้าหมายไม่อยู่ในพื้นที่และไม่มีคนในครอบครัวแทนก็จะพิจารณาตัดออก แต่หากเป็นรายที่ตกหล่นหรือครัวเรือนยากจนที่สพรจพบเพิ่มเติมก็จะจัดทีมลงไปเก็บซ่อมแซม รวมทั้งพบว่ามียางรายเป็นการเก็บข้อมูลคลาดเคลื่อนเนื่องจากเป็นกลุ่มเป้าหมายระดับ 1 ที่ไม่อยู่ในแผนก็จะเก็บเป็นข้อมูลไว้ และบางรายเดิมถูกจัดอยู่ในกลุ่มเป้าหมายระดับ 2 หรือ 3 แต่หลังจากเก็บข้อมูลแล้วพบว่าควรจะได้ให้อยู่ในระดับ 1 ทีมวิจัยก็จะนำไปแก้ไขการปรับระดับความจนในฐานข้อมูลให้ถูกต้อง รวมทั้งนำรายชื่อส่งต่อไปรับความช่วยเหลือเพิ่มเติมจากหน่วยงาน **ส่วนที่สอง** การกำหนดแผน งบประมาณและ Time Line กิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไป คือ การทบทวนหลังการทำงาน

(After Action Review – AAR) หรือการถอดบทเรียนการเก็บข้อมูลเชิงลึกของอาสาสมัคร และกิจกรรมที่จะต้องทำในขั้นตอนต่อไปของโครงการนาร่อง ได้แก่ กิจกรรมสนทนากลุ่มย่อย (focus group) การพัฒนาอาชีพกลุ่มเป้าหมาย และการตั้งกลุ่มการออม

ถอดบทเรียนหลังการทำงาน (After Action Review – AAR)

หลังจากเก็บข้อมูลเชิงลึกและทำผังครอบครัวและประวัติชีวิตเสร็จแล้ว วันที่ 22 พฤศจิกายน 2564 ทีมวิจัยได้จัดประชุมทบทวนหลังการทำงานเพื่อถอดบทเรียนการเก็บข้อมูลเชิงลึกของอาสาสมัครว่าได้เรียนรู้ฝึกฝนและได้รับประสบการณ์อะไรบ้าง เช่น มุมมองต่อความยากจน สิ่งที่ได้พัฒนาตัวเอง ความท้าทายในการทำงาน ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในตัวอาสาสมัคร

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการเข้าไปรู้จักคนจน

อาสาสมัครสะท้อนว่าระยะแรกไม่รู้ว่าจะช่วยเหลือคนจนได้อย่างไรเพราะเป็นปัญหาสะสมเรื้อรังที่มีมานานและไม่เคยแก้ไขได้สำเร็จ การทำงานกับโครงการวิจัยของ ม.อุบลฯ ทำให้เข้าใจปัญหาชัดเจนขึ้น เช่น การแบ่งชั้น ตีตราเหยียดหยาม หรือกีดกันคนจน แต่จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกทำให้มองเห็นว่าคนจนก็มีศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ พวกเขาต้องการพื้นที่ในการพูด ต้องการการรับฟังและเข้าใจ ต้องการโอกาสที่จะพัฒนาตนเอง ซึ่งการส่งเสริมให้ไม่ใช่แนวทางที่จะช่วยให้คนจนหลุดพ้นจากความยากจน แต่การพัฒนาศักยภาพเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้แม้จะต้องใช้เวลา ทำให้ได้ประสบการณ์ที่ไม่เคยพบเจอ จากที่ไม่เคยรู้ว่ามีปัญหาแบบนี้ การทำงานกับคนจนทำให้เข้าใจความยากจนมากยิ่งขึ้น ได้เรียนรู้ว่าความยากจนมีหลากหลายแบบและมีที่มาที่ไปและเงื่อนไขที่ซับซ้อน จากเดิมที่ความจนที่เคยรู้จักเป็นแค่ความเข้าใจผิวเผินที่ได้จากการมองด้วยสายตา “ทำให้เห็นข้อมูลที่อยู่ข้างหลังคนจนมากขึ้น” รวมทั้งรู้สึกภูมิใจ “เหมือนตัวเองเป็นฟันเฟืองเล็กๆ ที่ช่วยให้เขาได้ขึ้นมา ทำให้เรารู้สึกภูมิใจ” “ทำให้รู้ว่าความจนของตนเองก็มีประโยชน์ที่นำมาช่วยเหลือคนอื่นได้ รู้สึกภูมิใจที่ได้มีส่วนช่วยให้คนจนด้วยกันเองได้รับโอกาสในการออกจากความยากจน” “พอมานำงานนี้ได้ช่วยเหลือชาวบ้าน เป็นความภูมิใจที่ได้ให้คนอื่น” “เป็นสิ่งมีความสุขที่ได้ช่วยเหลือ”

การพัฒนาศักยภาพในตัวเอง

เยาวชนอาสาสะท้อนว่าการเก็บข้อมูลเชิงลึกทำให้ได้ทักษะการฟังที่ดี จากที่บางคนชอบพูดมากกว่าฟัง เพราะอาสาสมัครพี่เลี้ยงสอนว่า “ให้ฟังเขาก่อน แล้วเราค่อยพูด” บ้างสะท้อนว่าได้ทักษะการพูด ทำให้กล้าแสดงออก กล้าพูดมากขึ้นจากที่ขี้อาย ได้ทักษะการถาม การใช้น้ำเสียง การเข้าหากลุ่มเป้าหมาย “จากที่แต่ก่อนกลัวว่ากลุ่มเป้าหมายจะคุยกับเราไหม สิ่งที่ทำให้มั่นใจขึ้นคือการเข้าหากลุ่มเป้าหมายในรูปแบบเป็นลูกหลานถามไถ่ชีวิต ทำให้เข้าถึงพวกเขาง่ายขึ้น” ได้ทักษะการจัดประเด็น การบันทึกข้อมูล ได้ทักษะการทำผังเครือญาติ จากที่เดิมรู้จัก ทำไม่เป็น ทำให้ได้เทคนิคเครื่องมือใหม่ๆ ในการทำงานกับคนจน “การเรียนรู้กับ ม.อุบล เป็นสิ่งใหม่ การทำผังชีวิตที่ไม่เคยทำ เป็นเครื่องมือที่ทำให้เราได้เรียนรู้ชีวิตอย่างลึกซึ้ง”

อุปสรรคและความท้าทาย

ส่วนใหญ่สะท้อนว่ากลุ่มเป้าหมายให้ความร่วมมือดีมาก เพราะอยากให้มีคนเข้าใจความทุกข์ของพวกเขา มารับฟังเขา ปัญหาอุปสรรคที่พบ เช่น ช่วงแรกกลุ่มเป้าหมายไม่เปิดใจ ไม่เชื่อมั่น ไม่เชื่อใจ ไม่ค่อยพูดคุย เพราะเป็นข้อมูลเชิงลึก ทำให้เข้าถึงได้ยาก จึงใช้วิธีแชร์เรื่องราวของตัวเอง ทำให้เขากล้าเล่าเรื่องของตนเองออกมา หรือบางรายเอาแต่ร้องไห้ทำให้สอบถามข้อมูลได้ยาก บางรายอยู่ในพื้นที่ลึก ถนนหนทางไม่ดี เข้าถึงได้ยาก บางคนไม่มีเวลาพูดคุยเพราะต้องรีบไปทำงาน บางคนฟังคำถามของเราไม่ค่อยเข้าใจ จึงต้องปรับเปลี่ยนคำถาม บางครั้งมีคนพูดแทรกหรือมีความขัดแย้งกันในครอบครัว ทำให้เก็บข้อมูลยาก ส่วนความท้าทายพบว่า

คือความคาดหวังของคนจนต่อการช่วยเหลือของอาสาสมัคร/โครงการ ทำให้รู้สึกกดดัน “ความคาดหวังที่เราจะไปช่วยเหลือเขา กลัวว่าเราจะทำไม่สำเร็จ เขาตั้งตารอเราว่าเมื่อไหร่เราจะลงไปช่วย” รวมทั้งความไม่มั่นใจว่าเราจะช่วยเขาได้สำเร็จ เช่น บางรายมีประสบการณ์เคยถูกผู้นำชุมชนโกงเงินออม ทำให้รู้สึกหนักใจ “ทำให้คิดว่าเฮลีสไปฮอดอโมงค์ บ่” จึงเป็นปัญหาที่ต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กลุ่มเป้าหมาย

กิจกรรมที่ 4 การพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเป้าหมายโดยใช้แนวคิด “การตัดเสื้อเฉพาะตัว” (Tailor Made)

การพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเป้าหมายโดยใช้แนวคิด “การตัดเสื้อเฉพาะตัว” (Tailor Made) คือการออกแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเป้าหมายแบบตรงตัวและตรงความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย คำว่า “ตรงตัว” หมายถึงการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่สอดคล้องกับ “โครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีวะ (Microfinance)” ซึ่งได้แก่ครัวเรือนยากจนระดับ 2 3 และ 4 เพราะเป็นครัวเรือนที่อาสาสมัครและทีมวิจัยเห็นว่ามีความพร้อมที่จะส่งเสริมพัฒนาอาชีพและรายได้ ส่วนคำว่า “ตรงความต้องการ” คือการส่งเสริมพัฒนาอาชีพในแบบที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทำได้ด้วยการรับฟังสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายต้องการและออกแบบวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน สำหรับโครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีวะในพื้นที่เทศบาลเมืองเกิดขึ้นบนฐานคิดที่ต้องการสร้างโอกาสให้คนจนในเมืองเข้าถึงการลงทุนด้านอาชีพและการออมในแบบที่สอดคล้องกับเงื่อนไขบริบทของคนจน โดยเริ่มต้นจากการสนับสนุนการพัฒนาอาชีพในรูปแบบที่เหมาะสมกับแต่ละคนหรือครัวเรือนเพื่อให้คนจนมีรายได้และนำมาสู่การออม โดยมีกระบวนการทำงานคือ การวิเคราะห์ความต้องการเข้าร่วมโครงการนำร่องของกลุ่มเป้าหมาย การวิเคราะห์และจัดกลุ่มความต้องการด้านอาชีพของครัวเรือนเป้าหมาย การสร้างความร่วมมือกับภาคีและหน่วยงาน การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยด้านอาชีพและการออม (Focus Group Discussion: FGDs) และการพัฒนาอาชีพตามความต้องการของคนจน

วิเคราะห์ความต้องการเข้าร่วมโครงการนำร่องของกลุ่มเป้าหมาย

หลังจากทีมวิจัยจัดทำฐานข้อมูลเชิงลึกและฐานข้อมูลสำคัญ ของกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นำร่องแล้วเสร็จ ทีมวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ความต้องการเข้าร่วมโครงการนำร่องด้านการพัฒนาอาชีพและการออมของกลุ่มเป้าหมายแยกครัวเรือนและชุมชน จากการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มเป้าหมายที่เป็นครัวเรือนยากจนระดับ 2 ถึง 4 ในพื้นที่นำร่องเทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีจำนวนทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน จาก 28 ชุมชน ได้แก่ครัวเรือนยากจนระดับ 2 จำนวน 69 ครัวเรือน, ระดับ 3 จำนวน 55 ครัวเรือน, ระดับ 4 จำนวน 3 ครัวเรือน ซึ่งจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกพบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) ครัวเรือนยากจนที่เข้าร่วมโครงการนำร่อง รวม 115 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 95.8 จากครัวเรือนเป้าหมายทั้งหมด ได้แก่ ครัวเรือนที่เข้าร่วมทั้งการพัฒนาอาชีพและเมนูการออม จำนวน 96 ครัวเรือน และครัวเรือนที่เข้าร่วมเฉพาะเมนูการออม จำนวน 19 ครัวเรือน 2) ครัวเรือนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการนำร่อง รวม 5 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 4.2 จากครัวเรือนเป้าหมายทั้งหมด แบ่งเป็นครัวเรือนที่ไม่ประสงค์เข้าร่วมโครงการใด ๆ จำนวน 1 ครัวเรือน และครัวเรือนที่ไม่อยู่ในพื้นที่ จำนวน 4 ครัวเรือน เช่น ไปทำงานนอกพื้นที่ หนีเจ้าหนี้จนกระโดดไปอยู่ที่อื่น และอยู่ระหว่างต้องขังในเรือนจำ เป็นต้น

วิเคราะห์จัดกลุ่มความต้องการด้านอาชีพครัวเรือน

ทีมวิจัยได้นำข้อมูลศักยภาพและความต้องการด้านอาชีพของครัวเรือนเป้าหมายทั้ง 96 ครัวเรือน มาวิเคราะห์และจัดกลุ่มความต้องการด้านการพัฒนาอาชีพร่วมกับอาสาสมัครอีกหลายครั้งหนึ่ง เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายหลายรายไม่ได้ระบุอาชีพที่ต้องการพัฒนาอย่างชัดเจน เช่น ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ หรือไม่ได้ระบุอาชีพเลย ทำให้ไม่สามารถจัดกลุ่มอาชีพได้ หรือบางรายมีความต้องการมากกว่า 1 อย่าง ซึ่งโครงการมีงบประมาณสนับสนุนจำกัด ทำให้ไม่สามารถสนับสนุนมากกว่า 1 อาชีพ โดยทีมวิจัยได้ประสานอาสาสมัครลงไปสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากกลุ่มเป้าหมาย จากนั้นนำข้อมูลมาจัดกลุ่มอาชีพใกล้เคียงกัน เพื่อให้เอื้อต่อการแบ่งกลุ่มพูดคุยในเวทีสนทนากลุ่มย่อยและการคำนวณงบประมาณ ดังนี้

1) **กลุ่มอาชีพค้าขาย จำนวน 44 ครัวเรือน** แบ่งเป็น 5 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ขายอาหารรถเข็น/สามล้อพวงรวม 9 ราย, กลุ่มที่ 2 ขายอาหารตามสั่ง/ขายก๋วยเตี๋ยว/อาหารอื่นๆ รวม 10 ราย, กลุ่มที่ 3 ขายขนม ผลไม้/เครื่องดื่ม รวม 8 ราย, กลุ่มที่ 4 ขายกับข้าวอาหารสด/รถเร่อาหารสด รวม 7 ราย, กลุ่มที่ 5 ขายของชำ/เสื้อผ้า กิ๊พซ้อฟ/ขายออนไลน์/ขายของเก่า รวม 10 ราย

2) **กลุ่มอาชีพการเกษตร งานช่างฝีมือและอื่นๆ รวม 52 ครัวเรือน** แบ่งเป็น 5 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 อาชีพเพาะปลูกการเกษตร (เช่น ปลูกผัก ไม้ดอกไม้ประดับ เพาะเห็ด) รวม 10 ราย, กลุ่มที่ 2 อาชีพเลี้ยงปลา กบ จิ้งหรีด รวม 15 ราย, กลุ่มที่ 3 อาชีพเลี้ยงไก่ เป็ด วัว รวม 9 ราย, กลุ่มที่ 4 อาชีพเย็บผ้า/เสริมสวย/สักราย/เพ้นท์เล็บ รวม 10 ราย, กลุ่มที่ 5 อาชีพช่างฝีมือและงานช่างต่างๆ (เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างก่อสร้าง ช่างซ่อมประปา ซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ช่างเฟอร์นิเจอร์ และสารพัดช่าง) รวม 8 ราย

เวทีสนทนากลุ่มย่อยด้านอาชีพและการออม (Focus Group Discussion: FGDs)

เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ครัวเรือนคนจนเป้าหมายได้นำเสนออาชีพที่ตนเองต้องการพัฒนา ได้ ทบทวน แลกเปลี่ยนและหารูปแบบการทำอาชีพที่สนใจผ่านเวทีสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion: FGDs) ซึ่งจัดเมื่อวันที่ 26 และ 27 มกราคม 2565 เวลา 9.30-12.00 น. ณ ศาลาประชาคมชุมชนสุขสำราญ โดยเวทีที่ 1 เป็นกลุ่มอาชีพด้านการค้าขาย และเวทีที่สองเป็นกลุ่มอาชีพการเกษตร งานช่างฝีมือ และอื่นๆ โดยทีมอาสาสมัครและเยาวชนทำหน้าที่หลักในการประสานกลุ่มเป้าหมาย ดำเนินกิจกรรมและพี่เลี้ยงประจำกลุ่ม หน่วยงานภาคีที่เข้าร่วม ได้แก่ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ พมจ.อำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ และบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ รวมถึงทีมวิจัยได้เชิญสื่อมวลชนท้องถิ่นมาร่วมสังเกตการณ์ โดยมีณัฐพงศ์ ตั้งสกุลกุลพัฒน์ นายกเทศมนตรีเมืองอำนาจเจริญเป็นผู้กล่าวเปิดกิจกรรมในวันแรก ซึ่งเทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้มาตั้งจุดให้ข้อมูลด้านบริการสวัสดิการของหน่วยงาน เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับการขอรับเบี้ยยังชีพคนพิการและเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยทีมวิจัย ม.อุบลฯ ทำหน้าที่หนุนเสริมกิจกรรม

ภาพที่ 3.16 ญัฐพงศ์ ตั้งสกุลกุลพัฒน์ นายกเทศมนตรีเมืองอำนาจเจริญ กล่าวเปิดกิจกรรมและการตั้งจุดบริการข้อมูลสวัสดิการของหน่วยงาน โดยมีหน่วยงานในสังกัด พม.และสื่อท้องถิ่นเข้าร่วม

“ขย่ำความทุกข์”

ในช่วงแรกทีมอาสาสมัครได้ทำกิจกรรม “ขย่ำความทุกข์” โดยตั้งคำถามสมมติว่าถ้ากลุ่มเป้าหมายต้องตายจากไปพรุ่งนี้จะมีอะไรที่เขารู้สึกเป็นห่วง โดยแจกกระดาษให้กลุ่มเป้าหมายเขียนความห่วงกังวลของตัวเอง แล้วขย่ำกระดาษทิ้งลงตระกร้า ความทุกข์ที่คนจนเขียน เช่น กลัวไม่มีจะกินวันต่อไป กลัวไม่มีเงิน ห่วงลูก ห่วงแม่ ห่วงตัวเองตายก่อนจะไม่มีดูแลคนคนพิการ คนป่วยติดเตียงที่บ้าน กลัวลูกไม่ได้เรียนต่อ กลัวไม่มีเงินจัดงานศพ อยากมีเงินซ่อมบ้าน ห่วงหนี้สินไม่มีใครจ่ายหนี้ให้ ห่วงไก่ห่วงหมาแมว ฯลฯ และมีน้อยคนมากที่จะตอบว่าไม่มีอะไรห่วง สะท้อนชัดเจนว่าคนจนในเมืองส่วนใหญ่ขาดความมั่นคงในชีวิตและอนาคต ไม่มีหลักประกันหรือสวัสดิการมาช่วยรองรับหรือแบ่งเบาปัญหา ตอกย้ำความจำเป็นสำคัญของโครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ กิจกรรมนี้ยังเป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์และจิตวิทยาที่ช่วยให้กลุ่มเป้าหมายรู้สึกเหมือนกำลังจะได้ทิ้งความทุกข์ความกังวล และเตรียมพร้อมที่จะเริ่มต้นเดินไปข้างหน้าเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น

ภาพที่ 3.17 กิจกรรม “ขย่ำความทุกข์”

ทบทวนและแลกเปลี่ยนความต้องการอาชีพและการออม

เป็นการแบ่งกลุ่มย่อยตามกลุ่มอาชีพที่กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการตามข้อมูลที่ได้วิจัยและอาสาสมัครได้วิเคราะห์และจัดกลุ่มไว้แล้ว ประเด็นที่พูดคุยในกลุ่มย่อย มี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความต้องการพัฒนาอาชีพ ได้แก่ ความรู้และทุนเดิมที่มี, ความพร้อมและความเป็นไปได้ด้านสถานที่และตลาด, สิ่งที่ต้องการการสนับสนุน เช่น วัตถุดิบ อุปกรณ์ งบประมาณ ความรู้, วิธีการ/กระบวนการทำ เช่น ทำเป็นกลุ่มหรือเดี่ยว, วิธีการจัดการ เช่น การจัดซื้อจัดหาอุปกรณ์/วัตถุดิบ เป็นต้น และส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการออม ได้แก่ ความสนใจเข้าร่วมกลุ่มออม ประสบการณ์การออมและการเข้าถึงกลุ่มออมในชุมชน และรูปแบบกลุ่มออมที่ต้องการ เช่น การกู้ยืม การคืนและสวัสดิการที่ต้องการ หลังจากแบ่งกลุ่มพูดคุยแล้ว อาสาสมัครประจำกลุ่มได้นำเสนอสรุปข้อมูลสำคัญของแต่ละกลุ่ม ในภาพรวมพบว่ามีประมาณ 5-6 รายที่กลุ่มเป้าหมายต้องการปรับเปลี่ยนอาชีพใหม่เพราะมีตลาดรองรับที่ดีกว่า กลุ่มเป้าหมายทั้งหมดต้องการพัฒนาอาชีพรายบุคคล เนื่องจากวิถีชีวิตในเมืองไม่เอื้อต่อการรวมกลุ่ม บางส่วนมีความต้องการให้ตลาดให้และต้องการความรู้เพิ่มเติม เช่น การขายออนไลน์ ด้านการออมพบว่ากลุ่มเป้าหมายแทบทั้งหมดต้องการเข้าร่วมกลุ่มออม มีเพียง 2-3 รายที่ไม่ต้องการเข้าร่วมเพราะไม่มั่นใจว่าจะสามารถออมได้ และมีภาระฟุ้งฟิงในครอบครัว

ในการจัดกิจกรรมมีคนจนเป้าหมายมาร่วมทั้งหมด 77 คนเรือน ไม่ได้เข้าร่วมจำนวน 19 คนเรือน ซึ่งอาสาสมัครได้ลงพื้นที่ไปสอบถามข้อมูลและความต้องการรายเรือนที่ไม่ได้เข้าร่วมซ้ำอีกครั้ง พบว่า บางส่วนไม่สะดวกเข้าร่วมเพราะติดธุระ ไม่มีรถในการเดินทาง อายุมากเดินทางมาไม่ไหว มีคนพิการที่ต้องดูแล ไม่มีคนมาแทน ไม่ทราบข่าวเนื่องจากผู้นำชุมชนหรือญาติที่รับฝากเรื่องไว้ไม่ได้แจ้ง เป็นต้น โดยมี 8 รายที่ยังต้องการเข้าร่วมโครงการอยู่ ส่วนที่เหลือไม่ต้องการเข้าร่วมเพราะมีงานแล้ว บ้างสุขภาพ มีปัญหาสุขภาพ หรือไม่สนใจ และมีบางส่วนตามตัวไม่พบ

ภาพที่ 3.18 กิจกรรมแบ่งกลุ่มทบทวนและแลกเปลี่ยนความต้องการอาชีพและการออม

การส่งเสริมอาชีพที่สอดคล้องตามความพร้อมและความต้องการของครัวเรือนเป้าหมาย

หลังจากจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยด้านอาชีพและการออมแล้ว ในช่วงปลายเดือนมกราคม – กลางเดือนกุมภาพันธ์ ทีมวิจัยและอาสาสมัครได้นำข้อมูลที่ได้รับจากเวทีและจากที่ได้ลงพื้นที่สอบถามความต้องการเพิ่มเติมมาหารือเพื่อวางแผนการพัฒนาอาชีพกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งในเบื้องต้นพบว่า มีครัวเรือนที่ประสงค์เข้าร่วมการพัฒนาอาชีพจำนวน 86 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม อาสาสมัครและทีมวิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกันอย่างละเอียดเป็นรายกรณี โดยคำนึงถึงเงื่อนไขหลายอย่างประกอบกัน เช่น อาชีพที่สอดคล้องตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ความพร้อมและความเป็นไปได้ในการประกอบอาชีพนั้น ๆ เช่น บางรายอาจมีความสนใจในบางอาชีพ แต่ไม่มีสถานที่หรือตลาดรองรับ หรือสภาพไม่เอื้ออำนวย รวมทั้งการพิจารณาให้อยู่ในกรอบงบประมาณที่โครงการมี เช่น บางรายมีความต้องการเลี้ยงวัว หรือต้องการลงทุนกิจการที่ใช้เงินจำนวนมาก ซึ่งเกินกว่าที่งบประมาณในโครงการวิจัยจะให้การสนับสนุนได้

หลังจากวิเคราะห์ข้อมูลในรอบที่ 1 แล้ว อาสาสมัครได้แบ่งทีมลงพื้นที่ครั้งที่ 2 เพื่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดสิ่งที่ต้องการการสนับสนุน เช่น ประเภทของวัตถุดิบ วัสดุอุปกรณ์ ที่ต้องการราคาและโดยประมาณ การสำรวจสถานที่และความพร้อมของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งการยืนยันความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอีกครั้งเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการสนับสนุน สำหรับรายที่มีความต้องการเกินกว่างบประมาณที่ทางโครงการวิจัยฯ ให้การสนับสนุนได้ ได้สอบถามกลุ่มเป้าหมายถึงความเป็นไปได้ในการปรับเปลี่ยนเป็นวัสดุอุปกรณ์อื่นหรืออาชีพอื่นที่อยู่ในความต้องการและมีความเป็นไปได้ที่จะทำ

การลงพื้นที่ครั้งที่ 2 ทำให้พบว่าบางครัวเรือนขาดความพร้อมด้านสุขภาพ เช่น แก่ชรา เจ็บป่วยเรื้อรังหรือป่วยติดเตียง ป่วยจิตเวช โดยหากมีสมาชิกในครัวเรือนหรือผู้ที่ทำหน้าที่อุปการะกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ประกอบอาชีพได้ โครงการก็จะสนับสนุนให้สมาชิกในครัวเรือนหรือผู้อุปการะแทน เพื่อส่งเสริมให้เกิดรายได้หรือลดภาระในครอบครัวจากการที่ต้องอุปการะกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนั้นพบว่าบางรายมีปัญหาในครอบครัวทำให้ไม่มั่นใจว่าจะสามารถประกอบอาชีพได้ บางมีความต้องการอื่นที่จำเป็นเร่งด่วนกว่า เช่น การปรับปรุงซ่อมแซมบ้าน และบางรายโดยเฉพาะที่อยู่ในครัวเรือนยากจนระดับ 3 และ 4 สามารถระดับประกอบอาชีพเดิมที่ทำอยู่ได้ค่อนข้างดี ไม่มีความต้องการช่วยเหลือจากโครงการมากนัก และบางรายต้องการเพียงการอบรมให้ความรู้ เช่น การขายออนไลน์ ซึ่งอาสาสมัครได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ใหม่อีกครั้งเพื่อจัดสรรการสนับสนุนให้สอดคล้องและเหมาะสมตามความพร้อมและความต้องการของแต่ละครัวเรือน รวมทั้งวางแผนงานและแบ่งงานในกลุ่มอาสาสมัคร เช่น รายการสิ่งของและค่าใช้จ่าย แหล่งร้านค้าที่จะจัดหาวัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ

โดยสรุปมีกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการพัฒนาอาชีพจำนวน 82 ครัวเรือน จำแนกออกเป็น 10 กลุ่มอาชีพ ซึ่งในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ - ต้นเดือนมีนาคม 2565 ทีมอาสาสมัครได้นำวัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบไปมอบให้กลุ่มเป้าหมายแต่ละครัวเรือน ดังรายละเอียดในตาราง

ตารางที่ 3.11 ตารางสรุปการส่งเสริมอาชีพ

ลำดับที่	กลุ่มอาชีพ	จำนวนครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับการสนับสนุน	ประเภทวัสดุอุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่ให้การสนับสนุน
1	กลุ่มขายอาหารรถเข็น/สามล้อพ่วง	10	รถเข็นขายอาหาร, วัตถุดิบและเครื่องปรุงสำหรับทำอาหาร, เครื่องครัว, เตาแก๊ส
2	กลุ่มขายอาหารตามสั่ง/ก๋วยเตี๋ยว /อาหารอื่นๆ	8	วัตถุดิบและเครื่องปรุงสำหรับทำอาหาร, โต๊ะ ถ้วย ชาม

ลำดับ ที่	กลุ่มอาชีพ	จำนวนครัวเรือน เป้าหมายที่ได้รับ การสนับสนุน	ประเภทวัสดุอุปกรณ์หรือวัตถุดิบ ที่ให้การสนับสนุน
3	กลุ่มขายผลไม้ ขายขนม เครื่องดื่ม	9	เตาปิ้ง, โต๊ะ, กระจกน้ำแข็ง, เครื่องปั่นน้ำผลไม้, วัตถุดิบ
4	กลุ่มขายอาหารสด รถเร่	5	รถเข็นขายอาหาร, โต๊ะ, เครื่องครัว, ถังมือ, วัสดุ ปรับปรุงซ่อมแซมร้าน
5	กลุ่มขายของชำ/เสื้อผ้า กีฬช้อป/ขายออนไลน์/ขาย ของเก่า	6	รถเข็นเก็บของเก่า, ติดตั้งร่มกันแดด, อุปกรณ์ถัก ไหมพรม, น้ำผลไม้สำเร็จรูป, ผลิตภัณฑ์ เครื่องสำอางค์,อบรมให้ความรู้การขายออนไลน์
6	กลุ่มอาชีพเพาะปลูก การเกษตร (ปลูกผัก/ไม้ ดอกไม้ประดับ)	5	เมล็ดพันธุ์ข้าวโพด, เมล็ดพันธุ์ผัก, ปุ๋ย, ภาชนะ ต้นไม้, ดินถุง
7	กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลา	16	พันธุ์ปลา (ปลาดุก ปลาหมอ), บ่อซีเมนต์, อาหาร ปลา
8	กลุ่มเลี้ยงไก่ (ไก่ไข่ ไก่ พื้นบ้าน ไก่ชน)	7	แม่พันธุ์ไก่, อาหารไก่, ข้าวเปลือก, รำข้าว, อุปกรณ์, สิ่งกะสีสำหรับปรับปรุงโรงเรือนไก่
9	กลุ่มอาชีพเย็บผ้า เสริมสวย สักลาย เพ้นท์เล็บ	7	อะไหล่จักรเย็บผ้า, อุปกรณ์เย็บผ้า, อุปกรณ์เสริม สวย, อุปกรณ์เพ้นท์เล็บ
10	กลุ่มอาชีพช่าง และฝีมือ ช่างต่างๆ	9	รถพ่วงช่าง, อุปกรณ์มอเตอร์ดีเจิตอล, นั่งร้าน, อุปกรณ์ซ่อมรถ, อุปกรณ์ช่างไม้, เครื่องตัดหญ้า
รวมทั้งสิ้น		82	

ภาพที่ 3.19 อาสาสมัครลงพื้นที่มอบสิ่งของของสนับสนุนการประกอบอาชีพให้กลุ่มเป้าหมาย

การเยี่ยมยามถามข่าวโดยใช้กลไกอาสาสมัคร

ภายหลังจากการมอบสิ่งของสนับสนุนด้านอาชีพแก่กลุ่มเป้าหมายแล้ว ในระหว่างเดือนมีนาคม ถึง เมษายน 2565 โครงการวิจัยฯ ได้มีการติดตามผลการประกอบอาชีพของครัวเรือนที่ได้รับการสนับสนุนโดยใช้กลไกอาสาสมัคร จากการหารือร่วมกันกับทีมวิจัยเห็นว่ารูปแบบการติดตามผลควรเป็นไปในลักษณะการเยี่ยมเยียนถามไถ่ และให้คำแนะนำช่วยเหลือด้วยความใส่ใจ มากกว่าที่จะเป็นการประเมินผลกิจกรรมแบบทั่วไป ซึ่งจะช่วยสร้างความรู้สึกอบอุ่นใจ ความไว้วางใจ ทำให้กลุ่มเป้าหมายเชื่อมั่นที่จะพัฒนาตนเองไปข้างหน้า รวมทั้งไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการตรวจสอบติดตาม โดยใช้คำเรียกกิจกรรมนี้ว่า “การเยี่ยมยามถามข่าว” รูปแบบคือการแบ่งทีมอาสาสมัครลงไปเยี่ยมเยียนกลุ่มเป้าหมายในสถานที่กลุ่มเป้าหมายประกอบอาชีพ เช่น ที่บ้าน ร้านค้า แผงค้าขาย ตลาด หน้าโรงเรียน เป็นต้น โดยสอบถามพูดคุยในลักษณะไม่เป็นทางการถึงการประกอบอาชีพว่าเป็นอย่างไรมาก่อน เช่น ได้ผลดีหรือไม่ ช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้นหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้างหรือไม่ อย่างไร และมีความต้องการช่วยเหลือเพิ่มเติมอย่างไร รวมทั้งการสังเกตและสอบถามข้อมูลเกี่ยวปัญหาอื่น ๆ ที่มี เช่น เรื่องที่อยู่อาศัย ทุนการศึกษาหรือความต้องการช่วยเหลือด้านการศึกษา ปัญหาอื่นๆ ในครัวเรือน ไปจนถึงการประเมินการเปลี่ยนแปลงระดับความยากจนที่ดีขึ้น คงเดิม หรือแย่ลง เป็นต้น

เอกสารฉบับนี้ได้รับการสนับสนุน
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

ภาพที่ 3.20 อาสาสมัครลงพื้นที่ “เยี่ยมยามถามข่าว” กลุ่มเป้าหมาย

จากการเยี่ยมยามถามข่าวของอาสาสมัครพบว่า มีครัวเรือนเป้าหมายราวร้อยละ 60 จากครัวเรือนทั้งหมดที่ได้รับการสนับสนุนด้านอาชีพจากโครงการวิจัยฯ สามารถประกอบอาชีพต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยในส่วนของอาชีพที่สามารถนำวัตถุดิบหรืออุปกรณ์ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้เลย เช่น การค้าขายอาหาร ขนมผลไม้ ของชำ ของใช้ต่าง ๆ และงานช่าง ค่อนข้างเห็นได้ชัดเจนว่าวัตถุดิบหรืออุปกรณ์สามารถนำไปหมุนเสริมอาชีพหรือทุนเดิมที่มีอยู่หรือทำอยู่ ยกเว้นบางรายที่ประสบปัญหาโรคภัยไข้เจ็บสูงขึ้นทำให้ไม่มีทุนหมุนเวียนมากพอที่จะทำอาชีพนั้นต่อจึงต้องเปลี่ยนไปทำอย่างอื่น เช่น เปลี่ยนจากขายเนื้อแดดเดียวเป็นขายขนม เป็นต้น ขณะที่อาชีพที่ต้องใช้เวลาหลายเดือนจึงจะเห็นผล เช่น การเลี้ยงปลา การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ยังต้องอาศัยการติดตามระยะยาวว่าจะสามารถทำได้ผลดีหรือช่วยให้มีรายได้มากน้อยเพียงไร เนื่องจากผลผลิตยังไม่ได้นานที่จะนำออกจำหน่ายได้ ต้องรอเวลาอีก 3-4 เดือนจึงเห็นผลที่ชัดเจน และมีหนึ่งรายที่ขาดความรู้ในการเลี้ยงปลาทำให้พันธุ์ปลาที่ได้รับตายหมด นอกจากนี้ กลุ่มเป้าหมายอีกส่วนหยุดการทำอาชีพที่ได้รับสนับสนุนไป เนื่องจากการติดโควิด 19 บ้าง อุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการไม่เพียงพอ บ้าง อุปกรณ์ที่ได้รับชำรุดเสียบ้าง และบางรายไม่มีสถานที่ขายที่ดีพอทำให้ขาดทุน รวมทั้งอาสาสมัครให้ข้อมูลว่ากลุ่มเป้าหมายบางรายเดิมเข้าใจว่าการช่วยเหลือจะอยู่ในรูปเงินที่สามารถนำไปบริหารจัดการได้เอง เมื่อได้รับเป็นวัสดุสิ่งของสนับสนุนจึงผิดไปจากที่คาดหวัง

จากการลงพื้นที่ประเมินผลโครงการนาร่องของทีมวิจัยฯ ในเดือนพฤษภาคม 2565 ยังพบว่ากลุ่มเป้าหมายที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ มีหลายรายที่ประสบปัญหาผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร เช่น ปลาที่เลี้ยงในบ่อซีเมนต์มักค่อนข้างมีขนาดเล็กหรือโตช้ากว่าปกติทั่วไป ซึ่งอาจเป็นเพราะความไม่ชำนาญหรือการขาดความรู้ในการเลี้ยงหรือสภาพอากาศที่แตกต่างจากในชนบท ส่วนรายที่เลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ส่วนใหญ่ได้ผลผลิตเพียงช่วงแรก ๆ หลังจากนั้นไก่ก็แทบไม่ไข่อีกเลย ซึ่งหน่วยงานให้ข้อมูลว่าการเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ให้ได้ผลผลิตที่ดีจะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ต้องไม่มีเสียงดังรบกวนเพราะไก่จะตกใจทำให้ไม่ไข่ และอาหารที่ให้อาจเป็นอาหารสัตว์สำเร็จรูป ไม่สามารถใช้อาหารตามธรรมชาติทั่วไปได้ เพราะไก่จะออกไข่น้อย ซึ่งจากการลงพื้นที่ประเมินผลของทีมวิจัยพบว่า ครัวเรือนเหล่านี้ไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงไก่พันธุ์ เพราะที่บ้านมักมีเสียงดังจากสุนัขและเด็กเล็ก หรือบางรายเลี้ยงไก่พันธุ์ปนกับไก่ชน ทำให้ถูกจิกตี อีกทั้งอาหารไก่มีราคาแพงเมื่ออาหารไก่ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ หมดไป หลายครัวเรือนจึงไม่สามารถซื้ออาหารไก่ได้เอง และเปลี่ยนมาใช้พืชผักแทน ทำให้ไก่ไม่ออกไข่ การเลี้ยงไก่พันธุ์จึงไม่ก่อให้เกิดรายได้แก่ครัวเรือนเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่าการส่งเสริมอาชีพลักษณะนี้ แม้จะสอดคล้องตามความต้องการของคนจน แต่อาจไม่เหมาะสมกับบริบทของครัวเรือนคนจน

กิจกรรมที่ 5 การพัฒนา Microfinance ที่สอดคล้องกับบริบทของคนจน

การพัฒนาไมโครไฟแนนซ์เป็นจุดหมายสำคัญในขั้นสุดท้ายของ “โครงการนาร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance)” ของโครงการวิจัยปีที่ 2 ที่ดำเนินการในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ โดยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายครัวเรือนยากจนระดับ 2 3 และ 4 เนื่องจากเห็นว่ามีความศักยภาพ ความพร้อมและความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาอาชีพให้เกิดรายได้และนำมาสู่การออม การพัฒนาไมโครไฟแนนซ์มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนจนในเมืองได้มีเงินออมสำหรับอนาคต สามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อในยามจำเป็นวิกฤติของชีวิต และในการนำไปต่อยอดอาชีพเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความมั่นคงในชีวิตที่ดีขึ้น โดยก่อนที่จะมาถึงกิจกรรมนี้ อาสาสมัครและทีมวิจัยได้จัดกระบวนการหลายขั้นตอนเพื่อสร้างฐานรองรับที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืน นับตั้งแต่การสร้างพื้นที่พูดคุยเพื่อสร้างความไว้วางใจผ่านกิจกรรม “ตุ้มโฮม” การลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกโดยใช้เครื่องมือผังครอบครัว (Family Tree) และประวัติศาสตร์ชีวิต (Historical Timeline) เพื่อให้รู้ถึงสภาพปัญหา

ปัจจัยที่นำมาสู่ความยากจน ศักยภาพและความต้องการของแต่ละครัวเรือน นำไปสู่ “กิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเป้าหมายโดยใช้แนวคิดการตัดเสื้อเฉพาะตัว (Tailor Made)” ดังรายละเอียดที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนหน้า สำหรับการดำเนินการในส่วนนี้เริ่มต้นจากการพัฒนารูปแบบไมโครไฟแนนซ์ที่เหมาะสมสำหรับคนจนในเมือง การจัดเวทีรับฟังครัวเรือนเป้าหมายเพื่อปรับปรุงร่างระเบียบกองทุนไมโครไฟแนนซ์ การก่อตั้งกลุ่มและการเปิดทำการของกลุ่มไมโครไฟแนนซ์ในนาม “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง” ดังนี้

การพัฒนารูปแบบไมโครไฟแนนซ์ที่เหมาะสมสำหรับคนจนในเมือง

ทีมวิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากเวทีกลุ่มสนทนา (Focus Group) ด้านอาชีพและการออมเมื่อวันที่ 26-27 มกราคม 2565 ซึ่งเป็นการแบ่งกลุ่มย่อยและให้ครัวเรือนเป้าหมายแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเข้าร่วมกลุ่มออมในชุมชนของตนเอง การเข้าถึงกลุ่มออมในชุมชน สาเหตุที่ทำให้ออกจากกลุ่มออม ปัญหาจากการเข้ากลุ่มออม รวมทั้งนำเสนอรูปแบบการออม รูปแบบการกู้ยืมจากกลุ่มออม และสวัสดิการที่ต้องการจากกลุ่มออม ไปจนถึงความสนใจเข้าร่วมกลุ่มออมด้วย จากข้อมูลที่ได้พบว่าราว 1 ใน 3 ปัจจุบันเป็นหรือเคยเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในชุมชน บ้างเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการไต้หวัน ออมกับกองทุนเงินล้านหรือกองทุนหมู่บ้าน ออมในโครงการบ้านมั่นคง ออมกับสหกรณ์ออมทรัพย์ (กรณีเคยทำงานราชการ) และออมกับธนาคาร ขณะที่อีก 2 ใน 3 ไม่เคยเป็นสมาชิกกับกลุ่มออมใดเพราะไม่มีเงินที่จะออม ไม่กล้าที่จะสมัครเข้ากลุ่มออม เพราะกลัวว่าจะไม่มีเงินที่จะส่งและจะถูกตำหนิจากคนในชุมชน

คนที่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มออมโดยเฉพาะกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์พบว่า ส่วนใหญ่เกิดจากผู้นำกลุ่มไม่เข้มแข็ง เกิดปัญหาทุจริต ทำให้เงินกลุ่มสูญและกลุ่มล้มในที่สุด จากการสอบถามยังพบว่าปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในชุมชนเขต ต.บึง คงเหลือเพียงแห่งเดียวที่ยังดำเนินการอยู่โดยไม่ประสบปัญหาคือ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ชุมชนสุขสำราญ ซึ่งมีคุณชาตีวัฒน์ ร่วมสุข แกนนำขบวนองค์กรชุมชนเป็นประธานกลุ่ม และเมื่อสอบถามความต้องการเข้าร่วมกลุ่มออมหากมีการก่อตั้งกลุ่มออมของครัวเรือนยากจนในโครงการพบว่า มีกลุ่มเป้าหมายเพียง 4 ครัวเรือนที่ไม่ประสงค์เข้าร่วมกลุ่มออม สาเหตุเพราะเจ็บป่วยมีโรคประจำตัว ไม่สามารถทำงานได้สะดวก หรือบางรายหารายได้เลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว จึงไม่มั่นใจหรือไม่มีเงินที่จะมาออม ส่วนที่เหลือมีความต้องการอยากให้เกิดกลุ่มออมที่พวกเขาจะสามารถเข้าร่วมได้ เพื่อที่จะได้มีเงินเก็บไว้ในยามจำเป็นหรือเก็บไว้ให้ลูกหลานหากตัวเองเสียชีวิตหรือไม่สามารถทำงานได้ โดยมีเพียงส่วนน้อยมากที่บอกว่าต้องการออมเพราะอยากเข้าถึงการกู้ เนื่องจากส่วนใหญ่ตอบว่าไม่ต้องการเป็นหนี้เพราะกลัวจะไม่มีเงินส่งคืน เพราะแค่นี้ก็ลำบากมากแล้ว

สำหรับรูปแบบการออมและการกู้ยืมที่กลุ่มเป้าหมายต้องการ ส่วนใหญ่ให้ข้อเสนอว่าต้องการออมรายเดือนๆ ละขั้นต่ำ 100 บาท แต่ก็มีอีกส่วนที่เสนอให้ออมขั้นต่ำเดือนละน้อย ๆ ตั้งแต่ 10-100 บาทตามความสามารถของแต่ละคน เนื่องจากบางคนก็อาจไม่มีเงินมาก หรือมีรายได้ไม่แน่นอนในแต่ละเดือน โดยกลุ่มเป้าหมายส่วนมากต้องการนำเงินมาส่งเอง ณ ที่ทำการกลุ่ม และมีบางส่วนที่ไม่สะดวกเรื่องการเดินทางอยากให้มีอาสาสมัครหรือตัวแทนกลุ่มไปรับเงินที่บ้านโดยออกไปเสร็จให้เพื่อความมั่นใจ นอกจากนั้นกลุ่มออมควรมีสมาชิกให้สมาชิกและมีระบบบัญชีที่ตรวจสอบได้ ในเรื่องการกู้ยืมแทบทุกคนเห็นตรงกันว่าไม่ควรมีผู้ค้ำประกัน เพราะคนจนมักหาคนค้ำประกันให้ได้ และก็ไม่กล้าที่จะไปรบกวนใคร เพราะตัวเองไม่มีหลักประกันอะไร มีเพียงหนึ่งรายที่เห็นว่าควรมีผู้ค้ำประกัน นอกจากนั้น กลุ่มเป้าหมายส่วนหนึ่งเสนอว่ากลุ่มออมควรเป็นรูปแบบที่สมาชิกใช้เป็นที่พักออมเงินที่สามารถนำออกมาใช้ได้เมื่อต้องการ ถ้าออกจากการเป็นสมาชิกแล้วก็ควรจะได้รับเงินที่ออมทั้งหมดคืน (เนื่องจากปัจจุบัน ต.บึงมีกองทุนสวัสดิการไต้หวัน เน้นการจัด

นำเงินไปจัดสวัสดิการแก่คนในชุมชน ซึ่งเงินนี้สมาชิกจะไม่ได้รับคืน แต่จะได้รับเป็นสวัสดิการเกิด แก่ เจ็บ ตาย) ส่วนรูปแบบสวัสดิการที่กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เสนอคล้าย ๆ กัน คือสวัสดิการพื้นฐานยามเจ็บป่วย เนื่องจากคนจนต้องทำงานหากินรายวัน เมื่อเจ็บป่วยจึงทำให้ขาดรายได้ที่จะมาใช้จ่ายในครอบครัว เกิดปัญหาที่ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากญาติ เพื่อนบ้าน เช่น สวัสดิการด้านการรักษาและเจ็บป่วยนอนโรงพยาบาล การให้เงินกู้ฉุกเฉินในกรณีเจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล

ประสบการณ์การออม/การเข้าถึงกลุ่มการออมในชุมชน	สาเหตุที่ออกจากกลุ่มออม ปัญหาจากการเข้าถึงกลุ่มออม	รูปแบบการออมและการกู้ยืมจากกลุ่มออมที่ต้องการ	สวัสดิการที่ต้องการจากกลุ่มออม
-เคยเป็นสมาชิกกลุ่มออมในชุมชน -เป็นสมาชิกกลุ่มออมวันละบาท -กลุ่มสัจจะฯ ร้านค้าสวัสดิการ -กลุ่มออมบุญ -กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ -ออมเงินกับหมู่บ้านมั่นคง -เคยออมกับกองทุนเงินล้าน -ออมกับแบงค์ -ไม่เคยออมกับชุมชน, ไม่เคยร่วมกลุ่มออม, ไม่เคยออมมาก่อน (มีเยอะ) -ไม่ได้เข้าร่วมอะไรเลย เพราะกลัวไม่มีเงินส่ง เพราะตัวเองมีหลายโรค ไม่สะดวกเข้าร่วมกลุ่ม	-ออกเพราะชุมชนไม่เข้มแข็ง -คณะกรรมการไม่มีความโปร่งใส ไม่ชัดเจน -เงินกลุ่มหาย -กลุ่มเงินล้านล้ม -ยกเลิกเนื่องจากสมาชิกไม่ส่งเงิน -เคยเป็นสมาชิกกลุ่มออมหลายกลุ่ม แต่ก็ล้ม กองทุนก็ไม่เคยได้ปันผล -ไม่มีปัญหาในการออม (มีไม่กี่ราย)	<u>ความต้องการออม</u> -อยากออม (ส่วนใหญ่) -กังวลในการออม -อยากให้มียารายได้ที่ชัดเจน ก่อนที่จะทำการออม เนื่องจากต้องดูแลผู้ป่วย จึงจำเป็นต้องมีรายได้ที่มั่นคงก่อน -อยากรอฟังเงื่อนไขและกฎระเบียบของกลุ่มออมก่อน ถึงจะตอบได้ว่าต้องการออมหรือไม่ <u>ระยะเวลาการออม/จำนวนเงินออม</u> -ออมแบบระยะสั้นและระยะยาว -ออมระยะยาว -ออมเป็นเดือน จ่ายเป็นเดือน ส่งเป็นเดือน -ออมเดือนละ 100 บาท -ออมเดือนละ 10-100 บาท (มี 1 ราย) -ออมขั้นต่ำ 30 บาท/เดือน (มี 1 ราย) -เปิดเป็นหุ้น จากขั้นต่ำไปหาขั้นสูง เริ่มต้น 60 บาท (มี 1 ราย) <u>การจัดการ</u> -ให้มีหลักฐาน เช่น สมุดบัญชี -อยากให้แจ้งและเปิดระบบข้อมูล <u>วิธีส่งเงิน</u> -มาส่งเงินเอง สะดวกมาออมเอง -อยากให้มีคนไปเก็บเพราะไม่สะดวกมาเอง (มี 1 ราย) -มีคนไปเก็บก็ได้ แต่ให้มีใบเสร็จ (มี 1 ราย) <u>การกู้ยืม</u> -สามารถกู้ยืมได้	-สวัสดิการด้านการรักษาเจ็บป่วยนอนโรงพยาบาล -มีเงินกู้ฉุกเฉินในกรณีเจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล -อยากให้มียารายการจากกลุ่มการออม

ประสบการณ์การออม/การเข้าถึงกลุ่มการออมในชุมชน	สาเหตุที่ออกจากกลุ่มออมปัญหาจากการเข้ากลุ่มออม	รูปแบบการออมและการกู้ยืมจากกลุ่มออมที่ต้องการ	สวัสดิการที่ต้องการจากกลุ่มออม
		-ไม่ต้องมีคนค้ำ, ไม่มั่นใจที่จะเป็นผู้นำ -ไม่อยากให้มีคนค้ำประกัน เพราะจะมีปัญหาคนค้ำประกัน ควรให้ผู้กู้รับผิดชอบเงินของตนเอง -อยากให้มีคนค้ำ (มี 1 ราย) - อื่นๆ -ถ้าออกจากการเป็นสมาชิกแล้ว จะได้รับเงินที่ออมคืน	

ตารางที่ 3.12 สรุปข้อมูลการออมของกลุ่มเป้าหมายในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ
ที่ได้จากเวที Focus Group ด้านการพัฒนาอาชีพและการออม เมื่อวันที่ 26-27 มกราคม 2565

จากข้อมูลข้างต้นนี้ ทีมวิจัยได้นำมาออกแบบการออมโดยนำแนวคิดและรูปแบบไมโครไฟแนนซ์เพื่อคนจนในต่างประเทศมาปรับใช้ โดยนำรูปแบบของ “สถาบันเซฟเซฟ (SafeSave)” ซึ่งเป็นสถาบันไมโครไฟแนนซ์ในบังคลาเทศที่ริเริ่มโดยนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนา ซึ่งนำโมเดลของกรามีนแบงก์มาปรับปรุงในรูปแบบที่แตกต่างออกไป เซฟเซฟเป็นสถาบันไมโครไฟแนนซ์ที่ออกแบบมาเพื่อช่วยเหลือให้คนจนมีเงินออมไว้ใช้ในระยะยาว และตอบโจทย์ความสามารถในการออมที่ไม่แน่นอน เนื่องจากงานและรายได้ที่ไม่คงที่/ไม่แน่นอน (ทำให้คนจนจำนวนมากถูกกีดกันจากระบบสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชน) หลักการของเซฟเซฟที่ทีมวิจัยนำมาปรับใช้ เช่น การให้ทางเลือกแก่คนจนว่าจะออมเดือนละเท่าไร ในจำนวนที่พวกเขาสามารถออมได้ โดยกำหนดเพดานขั้นต่ำเพื่อสร้างวินัยให้กับสมาชิก (ในขณะที่เซฟเซฟไม่มีกำหนดเพดาน) การให้สมาชิกได้ผลกำไรจากดอกเบี้ยหรือเงินปันผลจากเงินกู้และเงินออมเพื่อสร้างแรงจูงใจในการออม และการกำหนดให้สมาชิกถอนเงินจากบัญชีเงินฝากไปใช้ได้หากถึงระยะเวลาที่กำหนด เพื่อช่วยให้คนจนสามารถมีเงินออมในระยะปานกลางและระยะยาวสำหรับเหตุการณ์ที่จำเป็น เป็นต้น นอกจากนี้ ทีมวิจัยได้นำหลักการของ “ธนาคารกรามีนรุ่น 2” (Grameen 2) มาปรับใช้ร่วมด้วย โดยเฉพาะเรื่องการสร้างระบบการออม เนื่องจากธนาคารกรามีนรุ่นสองให้ความสำคัญกับการออม (แตกต่างจากกรามีนแบงก์รุ่น 1 เน้นการปล่อยกู้แก่สมาชิก เมื่อสมาชิกเริ่มขาดวินัยในการชำระคืนจึงส่งผลกระทบต่อสถานะการเงินของธนาคาร และสมาชิกไม่เหลือเงินออมสำหรับยามจำเป็นฉุกเฉิน) รวมถึงการกำหนดการชำระหนี้ที่ยืดหยุ่นมากขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตคนจนที่มีรายได้ไม่แน่นอน การกู้เงินได้โดยไม่ต้องมีผู้ค้ำประกัน การสร้างระบบเงินฝากระยะยาว เป็นบัญชีผูกพัน รับเงินฝากประจำทุกเดือนในจำนวนเท่ากัน เมื่อครบระยะเวลาที่กำหนดสมาชิกจึงจะถอนหรือรับเงินคืนได้ พร้อมดอกเบี้ยและผลกำไร โดยกำหนดจำนวนเงินน้อยๆ เพื่อให้คนจนสามารถเข้าถึงได้มาก เพื่อสนับสนุนให้คนจนมีเงินก้อนระยะยาวสำหรับใช้ประโยชน์ในอนาคต กล่าวในภาพรวมแล้ว การออกแบบไมโครไฟแนนซ์สำหรับครัวเรือนยากจนในพื้นที่เป็นไปโดยคำนึงถึงบริบทปัญหาของคนจนเป้าหมายเป็นที่ตั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต รายได้และข้อจำกัดของคนจน โดยเฉพาะเรื่องการมีรายได้ไม่แน่นอน การเข้าถึงแหล่งสินเชื่อเพราะไม่มีผู้ค้ำประกัน ความต้องการสวัสดิการพื้นฐานที่จำเป็นในชีวิต และการส่งเสริมให้คนจนมีเงินเก็บสำหรับอนาคต

จากข้อมูลข้างต้นนี้ ทีมวิจัยได้นำมาออกแบบการออมโดยนำแนวคิดและรูปแบบไมโครไฟแนนซ์ เพื่อคนจนในต่างประเทศมาปรับใช้โดยคำนึงถึงบริบทปัญหาของคนจนเป้าหมายที่ตั้งที่กล่าวมา เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต รายได้และข้อจำกัดของคนจน โดยเฉพาะเรื่องการมีรายได้ไม่แน่นอน การเข้าถึงแหล่งสินเชื่อเพราะ

ไม่มีผู้ค้าประกัน ความต้องการสวัสดิการพื้นฐานที่จำเป็นในชีวิต และการส่งเสริมให้คนจนมีเงินเก็บสำหรับอนาคต ทำให้ได้ “(ร่าง) ระเบียบการออม” เบื้องต้น โดยวันที่ 1 มีนาคม 2565 ทีมวิจัยได้นำมาหารือเพื่อรับฟังความเห็นจากอาสาสมัครและนักวิจัยชุมชนเพื่อปรับปรุงแก้ไขในรอบที่ 1 จากนั้นในวันที่ 11 มีนาคม 2565 จึงได้เชิญผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงานภาคีในพื้นที่ ได้แก่ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ สมาชิกสภาเทศบาลอำเภอเมืองอำนาจเจริญ สำนักงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการจังหวัดอำนาจเจริญ และศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ มาให้ความเห็นและปรับปรุงในรอบที่ 2 ทำให้ได้ (ร่าง) ระเบียบการออมที่รัดกุมสอดคล้องกับบริบทพื้นที่มากขึ้นโดยคำนึงถึงความยั่งยืนมั่นคงของกลุ่มออมควบคู่กันไป โดยมีหลักการสำคัญ คือ ทำให้การออมของคนจนเป็นไปได้มากที่สุดและคนจนสามารถเข้าถึงแหล่งสินเชื่อมากที่สุด อาทิ การกำหนดหลักเกณฑ์ที่ยืดหยุ่นต่อสมาชิกให้มากที่สุด (เช่น กำหนดจำนวนเงินน้อยๆ ที่คนจนสามารถออมได้ การไม่ต้องมีผู้ค้าประกันเงินกู้ ระยะเวลาการผ่อนชำระที่เป็นไปได้ เงื่อนไขการขาดส่งเงินออมและเงินกู้ที่ยืดหยุ่น การผ่อนผันระยะเวลาการชำระเงินกู้ อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่เหมาะสม) สมาชิกสามารถถอนเงินสะสมได้ การจ่ายเงินปันผล รวมทั้งการออกแบบให้กลุ่มออมตอบสนองความต้องการสวัสดิการพื้นฐานที่จำเป็นในชีวิตแก่คนจน

ภาพที่ 3.21 การแลกเปลี่ยนความเห็นและปรับปรุง (ร่าง) ระเบียบการออม ระหว่างทีมวิจัย ม.อุบลฯ อาสาสมัคร และนักวิจัยพื้นที่ เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2565

ภาพที่ 3.22 ผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงานในพื้นที่ให้ความคิดเห็นและปรับปรุง (ร่าง) ระเบียบการออม
กับร่วมกับอาสาสมัครและทีมวิจัยฯ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2565

การจัดเวทีรับฟังและก่อตั้งกองทุนออมเพื่อคนจนในเมือง

เนื่องจากในขั้นตอนการร่างระเบียบการออมระยะแรกเป็นเรื่องยากที่จะนำคนจนในพื้นที่มาร่วมแสดงความคิดเห็นได้ทั้งหมด จึงมีเพียงนางสาวพรเพชรล้ำ ศิลาภักดิ์ ซึ่งเป็นอาสาสมัครที่อยู่ในครัวเรือนยากจนเป้าหมายร่วมให้ความเห็น อย่างไรก็ตาม เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมของคนจนในการออกแบบการออมที่สอดคล้องกับความต้องการของคนจน หลังจากที่ได้ร่างระเบียบการออมเบื้องต้นแล้ว ในวันที่ 28 มีนาคม 2565 อาสาสมัครและทีมวิจัยได้จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของคนจนต่อ “(ร่าง) ระเบียบการออม” ดังกล่าวโดยเชิญครัวเรือนยากจนเป้าหมายในโครงการนำร่องเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) ทั้งหมดมาให้ความเห็นเพื่อปรับปรุงให้สอดคล้องกับที่กลุ่มเป้าหมายเห็นว่ามีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในบริบทของพวกเขา โดยมีคนจนเข้าร่วมกิจกรรมประมาณ 50 คน เนื่องจากหลายครัวเรือนต้องออกไปทำงาน และบางส่วนไม่สะดวกเดินทางมาร่วมเนื่องจากไม่มีรถ ประกอบกับเป็นช่วงที่ฝนตกทำให้กลุ่มเป้าหมายเดินทางค่อนข้างลำบาก นอกจากนั้นยังมีผู้แทนหน่วยงานภาคีเข้าร่วม ได้แก่ ตัวแทนจาก พมจ. และศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ กิจกรรมในวันนั้นมีอาสาสมัครและนักวิจัยพื้นที่คือ คุณชาตวัฒน์ ร่วมสุข เป็นผู้จัดการกระบวนการ เริ่มจากการนำเสนอ “(ร่าง) ระเบียบการออม” ให้กลุ่มเป้าหมายพิจารณารายละเอียดทีละประเด็นและร่วมกันปรับแก้ตามที่เสียงส่วนใหญ่ในเวทีเห็นสมควร จากนั้นกลุ่มเป้าหมายได้ให้การรับรองระเบียบการออมและก่อตั้งกลุ่มออมขึ้นอย่างเป็นทางการโดยใช้ชื่อว่า “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบึง อำเภอมืองอำนาจเจริญ”

ภาพที่ 3.23 การจัดเวทีรับฟังและก่อตั้ง “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ” ณ อาคารโดมเฉลิมพระเกียรติ โรงเรียนอานาจเจริญ

ระเบียบกองทุนฯ ที่ได้มีการปรับปรุงและได้รับการรับรองจากกลุ่มเป้าหมายเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2565 กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 5 ประการคือ (1) เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกชุมชนเมืองมีวินัยการออมและมีเงินออมในอนาคต (2) เพื่อสร้างหลักประกันและพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่สมาชิกในชุมชนเมือง (3) เพื่อสร้างโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเมืองเข้าถึงแหล่งทุนในการพัฒนาอาชีพและรายได้ (4) เพื่อสร้างสวัสดิการให้แก่สมาชิกในชุมชนเมือง (5) เพื่อสร้างความสามัคคีภายในกลุ่มเพื่อนำไปสู่การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน โดยกำหนดให้ผู้สมัครเป็นสมาชิกจะต้องเป็นครัวเรือนยากจนในเขตเทศบาลเมืองอานาจเจริญ สมาชิกทุกคนจะต้องส่งค่าหุ้นเป็นรายเดือนๆ ละขั้นต่ำ 50 บาท ไม่เกิน 10 หุ้นต่อคนต่อเดือนเพื่อป้องกันการผูกขาดเหลื่อมล้ำระหว่างสมาชิก ผลประโยชน์และสวัสดิการหลักที่สมาชิกจะได้รับ คือ เงินออมสะสมและเงินปันผลประจำปี สิทธิในการกู้ยืมเงินจากกองทุนในอัตราร้อยละ 1 ต่อเดือน และเงินสวัสดิการช่วยเหลือกรณีเจ็บป่วยคั่นละ 100 บาทไม่เกิน 5 คั่นต่อคนต่อปี และกรณีสมาชิกเสียชีวิตจะได้รับเงินช่วยเหลือรายละ 1,000 บาท โดยหากกองทุนฯ มีสถานะมั่นคงมากขึ้นแล้วก็จะมีการจัดสวัสดิการอื่นๆ เพิ่มเติมแก่สมาชิก

ในส่วนของคณะกรรมการกองทุนฯ กลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันคัดเลือกอาสาสมัครในโครงการวิจัยจำนวน 7 คนเป็นกรรมการ โดยหนึ่งในนั้นยังอยู่ในครัวเรือนยากจนเป้าหมายด้วยคือ นางสาวพรเพชรล้ำ ศิลาภักดี และได้คัดเลือกตัวแทนจากครัวเรือนยากจนอีก 2 คนร่วมเป็นคณะกรรมการคือ นายสมคิด ศรีหล้า และนางพัชณี พิชสุวรรณ โดยมีนางสาวมนทิชา สุขกุล อาสาสมัครในโครงการวิจัยฯ ทำหน้าที่เป็นประธานกองทุนฯ รวมทั้งให้มีคณะกรรมการที่ปรึกษาที่มาจากหัวหน้าหน่วยงานหรือผู้แทนจากภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และผู้ทรงคุณวุฒิตามที่คณะกรรมการกองทุนเห็นสมควร ซึ่งในระเบียบกองทุนฯ ได้กำหนดหน้าที่ของคณะกรรมการและคณะกรรมการที่ปรึกษาไว้ด้วย และในวันเดียวกันนี้กลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันคัดเลือกตราสัญลักษณ์กองทุนที่สื่อถึงความสมัครสามัคคีและช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันของสมาชิก รวมทั้งการประกวดคำขวัญของกองทุนโดยกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้เขียนส่งประกวด ซึ่งทีมวิจัยได้คัดเลือกคำขวัญบางส่วนไปเผยแพร่ในสมุดประจำตัวของสมาชิกกองทุน เพื่อเป็นพื้นที่ให้คนจนได้แสดงตัวตนต่อสาธารณะ เกิดความภาคภูมิใจในศักยภาพและความคิดของตนเอง

ภาพที่ 3.24 สัญลักษณ์ “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง”
ตำบลบึง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ

“กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ” เพื่อคนจนในเมือง

“กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบึง อำเภอเมืองอำนาจเจริญ” เปิดบริการแก่สมาชิกซึ่งเป็นครัวเรือนยากจนเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2565 ณ มีศาลาประชาคมชุมชนสุขสำราญ เป็นที่ทำการกองทุน โดยอาสาสมัครและทีมวิจัย ม.อุบลฯ ได้เรียนเชิญนายณัฐพงศ์ ตั้งสกุลกุลพัฒน์ นายกเทศมนตรีเมืองอำนาจเจริญ มาเป็นประธานในพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ และมีบุคลากรจากหลายหน่วยงานร่วมเป็นสักขีพยาน อาทิ รองนายกเทศมนตรี ปลัดเทศบาล ผู้อำนวยการศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ ผู้แทน พมจ. และบ้านพักเด็กและครอบครัว หัวหน้าฝ่ายและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจากทั้งหน่วยงาน 4 แห่ง ตลอดจนสมาชิกสภาเทศบาล ซึ่งในวันนั้นคณะกรรมการกองทุนฯ ได้เปิดรับสมัครสมาชิกเป็นครั้งแรกและเปิดการรับฝากค่าหุ้น บรรยากาศเต็มไปด้วยความตื่นเต้นและภาคภูมิใจของสมาชิก การสังเกตพบว่าแม้วันนั้นฝนจะตกลงมาอย่างต่อเนื่อง แต่หลายคนยังมารอรับสมัครตั้งแต่เช้ามืดก่อนถึงเวลาเปิดทำการ

บางครัวเรือนเปิดบัญชีมากกว่า 1 บัญชี เช่น เปิดให้ตัวเอง สามีหรือภรรยาและลูกหลาน บางรายหลังจากเปิดบัญชีให้ตัวเองและกลับไปบ้านแล้วยังเดินทางกลับมาเปิดบัญชีเพิ่มเติมให้ลูกหลานเพราะเกิดความเชื่อมั่นในกองทุน จำนวนหุ้นที่สมาชิกฝากส่วนใหญ่อยู่ที่เดือนละ 50-100 บาท (หุ้นละ 50 บาท) ซึ่งนักวิจัยพื้นที่และทีมอาสาสมัครได้ให้สมาชิกทราบเกี่ยวกับเงื่อนไขและสวัสดิการที่จะได้รับจากกองทุนและการแจกจ่ายโบนัสเกี่ยวกับกองทุน

ในวันที่เปิดการออมเป็นครั้งแรกนี้มีกลุ่มเป้าหมายจากครัวเรือนยากจนมาสมัครสมาชิกจำนวน 56 คน คณะกรรมการกองทุนจึงได้ขยายเวลาการเปิดรับสมัครสำหรับครัวเรือนที่ไม่สะดวกมาสมัครสมาชิกในวันนั้น รวมทั้งการลงไปรับสมัครตามบ้านในระหว่าง “การเยี่ยมยามถามข่าว” ด้านอาชีพเพิ่มเติม ข้อมูลจากคณะกรรมการกองทุนฯ ณ วันที่ 26 พฤษภาคม 2565 ปัจจุบันกองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ จึงมีสมาชิกรวมทั้งสิ้น 82 คน ในจำนวนนี้เป็นสมาชิกที่เป็นอาสาสมัครในโครงการวิจัยฯ จำนวน 6 คน และสมาชิกจากครัวเรือนยากจนในพื้นที่เทศบาลเมืองรวม 76 คน (ในจำนวนนี้เป็นสมาชิกจากครัวเรือนเดียวกัน 3 คน) คิดเป็นร้อยละ 72.38 จากครัวเรือนเป้าหมายด้านการพัฒนาอาชีพและการออม จำนวน 105 ครัวเรือน และคิดเป็นร้อยละ 63.33 จากครัวเรือนยากจนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญที่มีทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน

เอกสารฉบับนี้ได้รับการสนับสนุน
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

ภาพที่ 3.25 บรรยากาศการรับสมัครสมาชิกกองทุนและพิธีเปิดกองทุนฯ เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2565
โดยมีนายกเทศมนตรีเป็นผู้กล่าวเปิดและมอบของที่ระลึกแก่สมาชิกกองทุน

จากการลงพื้นที่ประเมินผลโครงการนำร่องของทีมวิจัย ม.อุบลฯ ในเดือนพฤษภาคม 2565 และได้สอบถามพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย ครีวเรือนส่วนใหญ่กล่าวถึงเหตุผลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกองทุนว่าต้องการมีเงินออมในอนาคต อย่างน้อยในวันข้างหน้าจะสามารถนำเงินก้อนออกมาใช้เมื่อจำเป็น หรือเก็บไว้ให้ลูกหลาน การได้เริ่มต้นออมยังทำให้รู้สึกภาคภูมิใจ ดีใจ อบอุ่นใจ รู้สึกมีความมั่นคงในชีวิตมากขึ้น เช่น บางคนห่วงลูกที่พิการหรือดูแลช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เงินที่ออมจึงเป็นเงินที่ต้องการเก็บไว้ให้ลูก เพราะที่ผ่านมาไม่มีเงินเก็บ ไม่สามารถออมได้ เพราะเงินที่มากก็ต้องใช้จ่ายไปวันต่อวัน แต่การออมในกองทุนทำให้รู้สึกว่าจะต้องแบ่งเงินส่วนหนึ่งมาออม โดยวางแผนว่าเมื่อใกล้ถึงวันออม เงินที่หามาได้ก็จะถูกเก็บไว้สำหรับการออม แต่หากเป็นแต่ก่อนเงินที่ได้มาก็จะหมดไปเพราะมีเรื่องจำเป็นต้องใช้จ่าย การเก็บเงินที่บ้านจึงเป็นเรื่องยาก และส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์อื่น เพราะในชุมชนของตนเองไม่มีกลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนั้นการกำหนดค่าหุ้นเพียงเดือนละ 50 บาทเป็นเงินจำนวนที่สามารถเก็บออมได้ ไม่กระทบต่อเงินที่ต้องใช้จ่ายในชีวิตประจำวันมากนัก อีกทั้งกองทุนยังมีสวัสดิการช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วยและเมื่อเสียชีวิต ทำให้รู้สึกมั่นคงและมีที่พึ่งมากขึ้น ซึ่งสิ่งที่ทำให้รู้สึกมั่นใจที่จะมาออมกับกองทุนเพราะแกนนำผู้ก่อตั้งกองทุนเป็นผู้นำชุมชนสุจริตซึ่งเป็นชุมชนแห่งเดียวที่ยังมีกลุ่มออมทรัพย์ของตนเอง ในขณะที่กลุ่มออมทรัพย์ที่ชุมชนอื่นล้มไปหมดแล้ว ทำให้เกิดความมั่นใจและเชื่อใจว่าเงินที่นำมาออมจะไม่สูญหาย นอกจากนั้นมีบางครัวเรือนคาดหวังว่าจะกู้ยืมเงินจากกองทุนไปใช้ในการประกอบอาชีพ เป็นแหล่งสินเชื่อที่พวกเขาจะสามารถเข้าถึงได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วบอกว่าไม่คิดจะกู้ยืมเพราะไม่อยากเป็นหนี้ สิ่งที่คาดหวังมากกว่าคือการได้มีเงินออมสำหรับอนาคต สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่ยังไม่ได้สมัครสมาชิกพบว่าบางรายอยากที่จะเข้าร่วมการออมมาก เพราะอยากจะมีเงินเก็บ อยากได้รับสวัสดิการจากกองทุน แต่เนื่องจากการส่งเสริมอาชีพจากโครงการวิจัยฯ ยังไม่ได้ผลผลิตที่จะสร้างรายได้ และยังไม่มียาได้จากทางอื่น จึงต้องรอเงินจากลูกที่ไปทำงานที่อื่นส่งให้ ซึ่งหากคณะกรรมการกองทุนฯ เปิดให้ออมภายหลังได้ก็ต้องการที่จะเข้าร่วม

ผลประโยชน์และสวัสดิการ ที่สมาชิกจะได้รับ

- เงินออมสะสมเพื่ออนาคต และเงินปันผลประจำปี
- สิทธิในการกู้ยืมเงินจากกองทุนในอัตราร้อยละ 1 ต่อเดือน
- สวัสดิการจากกองทุน
 - เมื่อสมาชิกเจ็บป่วย นอนรักษาในโรงพยาบาลจะได้รับเงินคืนละ 100 บาท ไม่เกิน 5 คืน ต่อคนต่อปี
 - เมื่อสมาชิกเสียชีวิต จะได้รับเงินสวัสดิการเป็นเงินรายละ 1,000 บาทต่อคน
 - การจัดสรรสวัสดิการอื่นๆ เพิ่มเติมแก่สมาชิกเมื่อกองทุนมีสถานะมั่นคงมากขึ้นแล้ว

รายชื่อคณะกรรมการกองทุนฯ

1.นางมนทิชา สุขกุล	ประธานกรรมการ
2.นายคำหาล้า ศรีหาล้า	รองประธานกรรมการ
3.นางสุพิศรา สายบุญยัง	กรรมการ
4.นางสาวสิริยา ทิพย์รัตน์	กรรมการ
5.นางสาววิมลศิริ ทะนาง	กรรมการ
6.นางสาวพรเทพรล้า ศิลาภักดี	กรรมการ
7.นางพัชณิ จันทสุวรรณ	กรรมการ
8.นางผ่องศรี สันติเม	กรรมการ
9.นางลรวนัฐชา เลือกสรร	กรรมการและเลขานุการ

กองทุนพัฒนาคุณภาพ ชีวิตชุมชนเมือง

ตำบลบุง อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

สมัครได้ที่

นางมนทิชา สุขกุล
ประธานคณะกรรมการกองทุนฯ
ศาลาเทพประชาคม ชุมชนสุขสำราญ
หมู่ 13 ตำบลบุง อ.เมือง
จ.อำนาจเจริญ
โทร.062 756 1030

“ออมทีละนิด ชีวิตมั่นคง”

ภาพที่ 3.26 โบว์ชัวร์กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองฯ

การผสมผสานความร่วมมือกับภาคีและหน่วยงานด้วยแนวคิด “ถั่วตัด”

แนวคิด “ถั่วตัด” เป็นข้อเสนอจากคุณชาตีวัฒน์ ร่วมสุข นักวิจัยพื้นที่จากขบวนองค์กรชุมชน อำนาจเจริญที่มองว่า การเชื่อมผสมผสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีต่าง ๆ เป็นกระบวนการที่แต่ละภาคส่วน แม้จะมีขอบเขตงานภารกิจของตนเอง แต่สามารถนำเข้ามาเชื่อมผสมผสานการทำงานร่วมกันบนฐานภารกิจของตนเองโดยมีคนจนเป็นตัวตั้ง ก็จะช่วยให้การแก้ปัญหาความยากจนซับซ้อนไปได้ เช่นเดียวกับการทำโครงการนำร่องโมเดลแก้จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ ทีมวิจัยและอาสาสมัครต่างเห็นว่าการพึ่งพางบประมาณและการทำงานจากโครงการนั้นไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายได้ทั้งหมด หรือเพียงพอตามที่แต่ละครัวเรือนมีความต้องการ ทั้งจากงบประมาณที่จำกัด สภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่มีความซับซ้อน รวมถึงบางส่วนไม่อยู่ในขอบเขตที่โครงการจะให้การช่วยเหลือได้ เช่น อาชีพและอุปกรณ์หรือวัตถุดิบที่ต้องใช้ทุนสูง การฝึกอบรมอาชีพ การแปรรูปวัตถุดิบ ฯลฯ อีกทั้งการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนควรเป็นการผลักดันนโยบายและระบบการทำงานปกติของหน่วยงาน Function ในพื้นที่ ทีมวิจัยจึงพยายามทำให้หน่วยงานหลักในพื้นที่เกิดความเข้าใจและเห็นตรงกันถึงความสำคัญในการทำงานกับคนจน โดยได้พบและหารือกับผู้บริหารหน่วยงานภาคี 4 แห่ง ได้แก่ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ สำนักงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการจังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ และบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ

ภาพที่ 3.28 การสร้างความร่วมมือในการดำเนินโครงการกับหน่วยงานภาคีในพื้นที่
(ในภาพเป็นการประชุมเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2564 ณ ชุมชนสุขสำราญ ซึ่งผู้บริหาร/หัวหน้า
หน่วยงานทุกแห่งให้ความสำคัญและความร่วมมืออย่างมาก)

ในการประชุมหารือการพัฒนาอาชีพกลุ่มเป้าหมายกับนายกเทศมนตรีและรองนายกเทศมนตรี เทศบาลเมืองอำนาจเจริญและหน่วยงานในสังกัดกระทรวง พม.หลายครั้ง ทางหน่วยงานได้ร่วมให้ข้อเสนอแนะ แนวทางการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี ซึ่งจากการหารือทางหน่วยงานเห็นพ้องด้วยกับทีมวิจัยและอาสาสมัคร ว่า การส่งเสริมอาชีพกลุ่มเป้าหมายในเขตเมืองควรมีแนวทางดังนี้คือ 1) สนับสนุนเป็นเงินและอุปกรณ์ (ยกเว้น อุปกรณ์/วัตถุดิบราคาสูงอาจขอสนับสนุนจากภาคเอกชนโดยประสานเทศบาลหรือหน่วยงานอื่น กรณีอื่น เช่น ปรับปรุงร้านค้าให้ขอสนับสนุนจากโครงการบ้านพอเพียง เป็นต้น) 2) เทศบาลอาจเข้ามาช่วยส่งเสริม/อบรม

การแปรรูปผลิตภัณฑ์ (และช่วยดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อมในบางอาชีพ เช่น การเลี้ยงสัตว์) 3) เน้นสนับสนุนราย ปัจเจก ไม่เน้นการรวมกลุ่ม เพื่อให้เหมาะกับบริบทของเมือง โดยให้อยู่ในรูปเครือข่ายผู้ค้าชุมชน 4) ควรมีการสำรวจ (Mapping) ตลาดรองรับ เช่น ตลาดกลางจังหวัด โรงพยาบาล โรงเรียน ตลาดเทศบาล ตลาด/ร้านค้า ชุมชน ตลาด/บริษัทประชารัฐฯ 5) เทศบาลอาจเข้ามามีบทบาทหลักในการหาตลาด การเป็นศูนย์ข้อมูลตลาด การเชื่อมโยงกลุ่มผู้ค้า ร่วมกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น ตลาดในโครงการ U2T (University to TamBon) และ 6) ควรมีการสร้างศูนย์ข้อมูลช่างและแรงงานท้องถิ่น โดยรวมเอาทุกคนที่ต้องการงานให้เข้าอยู่ ในนี้ ไม่เฉพาะแต่คนจนในโครงการนี้ โดยเทศบาลอาจเข้ามาเป็น center โดยให้มีช่องทางที่เข้าถึงได้ ง่าย เช่น การใช้โซเชียลมีเดีย อาทิ แอปพลิเคชัน open chat, facebook group, โดยดูตัวอย่างได้จากเพจ “จ้างวานช่าง” เป็นต้น ศูนย์ที่ว่านี้อาจใช้ชื่อว่า “สามะปิจ่าง” “จ้างวานช่าง” หรือ “งานเข้าช่าง” ฯลฯ โดย บางส่วนสามารถใช้สนับสนุนจากโครงการวิจัย

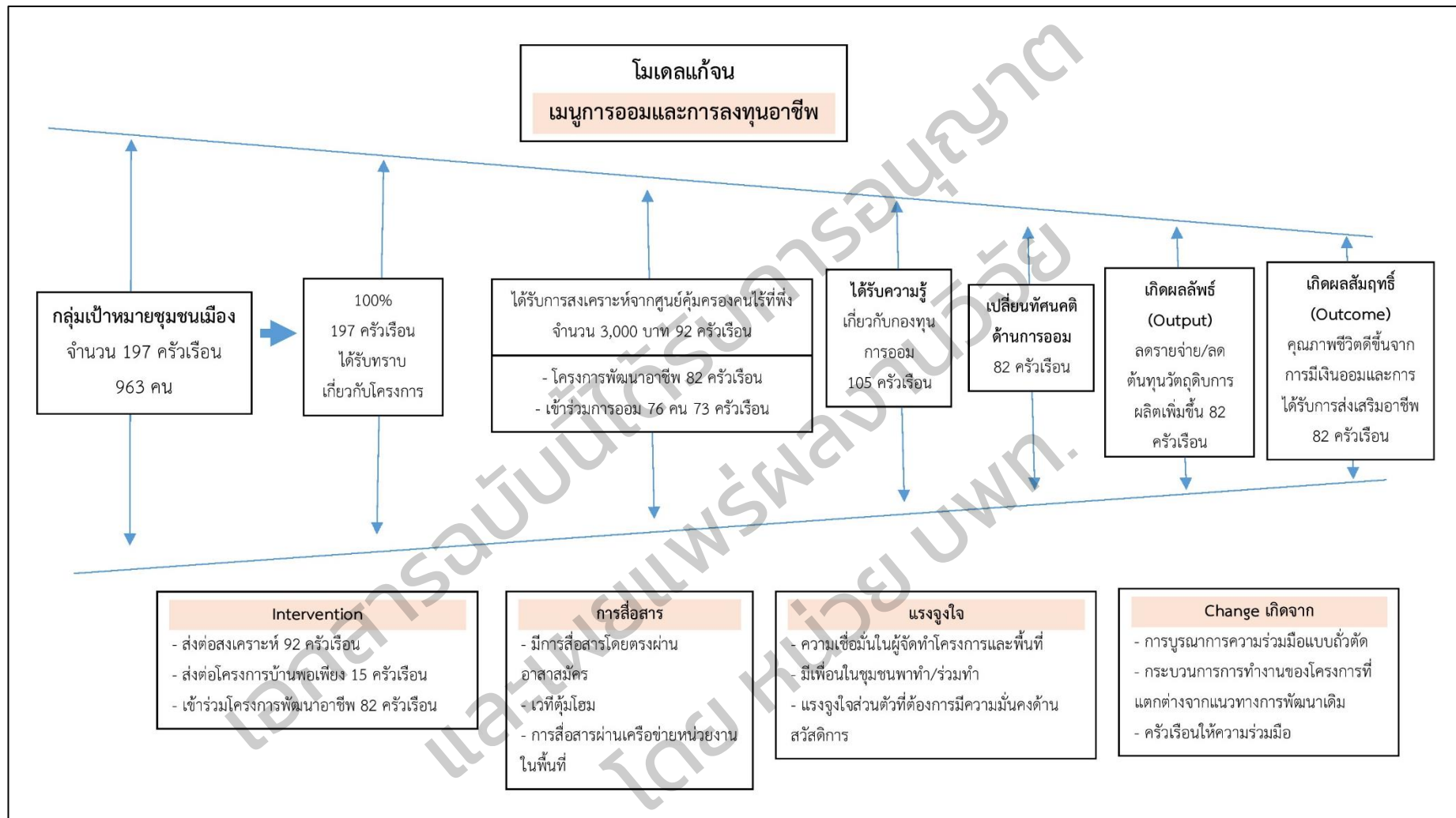

ภาพที่ 3.29 ทีมวิจัยฯ เข้าพบและหารือการทำงานกับนายกเทศมนตรีและรองนายกเทศมนตรีเมือง อำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2564 และ 7 มกราคม 2565

นอกจากนั้น จากการเข้าพบณัฐพงศ์ ตั้งสกุลกุลพัฒน์ นายกเทศมนตรี และรองนายกเทศมนตรี 2 ครั้ง เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2564, วันที่ 9 ธันวาคม 2564, วันที่ 7 และ 18 มกราคม 2565 เทศบาลเมือง อำนาจเจริญมีความยินดีที่จะนำข้อมูลคนจนไปใช้ในการพิจารณาจัดทำแผนงานโครงการพัฒนาของเทศบาล โดยบรรจุไว้ในเทศบัญญัติ ในส่วนของกิจกรรมการพัฒนาอาชีพที่โครงการวิจัยดำเนินการในปีนี้ ทางเทศบาล เมืองอำนาจเจริญได้นำข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ได้รับจากโครงการวิจัยฯ ไปใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการคัด กรองและลงพื้นที่สำรวจครอบครัวคนพิการยากจนเพื่อเข้าร่วม “โครงการส่งเสริมคุณภาพและศักยภาพคน

พิการของเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ” โดยจัดกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดขึ้นในเดือนเมษายน 2565 โดยมีครัวเรือนคนจนในโครงการวิจัยฯ ได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมจำนวน 5 ครัวเรือน สำหรับกลุ่มอาชีพที่เทศบาลยังไม่สามารถสนับสนุนได้ในปีนี้จะนำเข้าอยู่ในเทศบาลปีต่อไป ในส่วนของหน่วยงานสังกัดกระทรวง พม. ไม่ได้มีงบประมาณสนับสนุนด้านอาชีพโดยตรง แต่ผู้บริหารหน่วยงานมีความยินดีที่จะบูรณาการงบประมาณเงินสงเคราะห์ที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนกลุ่มเป้าหมายเท่าที่ทำได้โดยไม่ขัดกับระเบียบการใช้จ่าย ซึ่งข้อมูล ณ วันที่ 26 พฤษภาคม 2565 มีกลุ่มเป้าหมายระดับ 1 ถึง 4 ในพื้นที่เทศบาลเมืองอำนาจเจริญได้รับการสงเคราะห์ช่วยเหลือจากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งและสำนักงานพัฒนาสังคมและสวัสดิการจังหวัดอำนาจเจริญไปแล้วในปีงบประมาณ 2564 จำนวนทั้งสิ้น 92 ครัวเรือน

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุญาต
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

แผนภาพที่ 3.1 ภาพรวมผลการดำเนินโครงการนำร่องพื้นที่อำเภอเมืองอำนาจเจริญ

3.4 บทบาทของหน่วยงานและกลไกที่มีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาคนจนในพื้นที่

การดำเนินโครงการนำร่องโมเดลแก้จนเมนูการออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ เป็นการทำงานท่ามกลางเงื่อนไขที่แตกต่างกับพื้นที่ในเขตชนบท ทั้งในด้านสภาพพื้นที่ภูมิศาสตร์ สภาพสังคมของความเป็นชุมชนเมือง ศักยภาพความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ตลอดจนโครงสร้างการทำงานของส่วนราชการซึ่งมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบดูแลชุมชนพื้นที่เป้าหมาย โดยทีมวิจัยได้เชื่อมประสานกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งเทศบาลเมือง สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ บ้านพักเด็กและครอบครัว ตลอดจนอาสาสมัครชุมชน เยาวชนอาสา และนักวิจัยพื้นที่จากขบวนองค์กรชุมชน โดยมีครัวเรือนยากจนเป้าหมายเป็นศูนย์กลางของการทำงาน ซึ่งในกระบวนการทำงานทีมวิจัยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของครัวเรือนยากจนและหน่วยงานในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stake holder) ให้ความสำคัญเสียงของคนในพื้นที่ (voice) ที่เป็นเจ้าของปัญหา โดยเฉพาะครัวเรือนเป้าหมาย อาสาสมัครและแกนนำขบวนองค์กรชุมชนที่มีบทบาทเป็นผู้กระทำการหลัก (key actors) โดยทีมวิจัยวางบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวยเชิงกระบวนการและความคิดและส่งเสริมผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนไปสู่การเปลี่ยนแปลง (facilitator)

3.4.1 ครัวเรือนยากจน ในกระบวนการทำงานแก้ไขปัญหาคความยากจนของโครงการวิจัย ครัวเรือนยากจนไม่ได้เป็นเพียงผู้รอรับการพัฒนา หากแต่ทีมวิจัยเห็นถึงศักยภาพการคิดและต้องการสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการนำร่อง โดยเปิดพื้นที่ให้ครัวเรือนยากจนเป้าหมายได้เข้ามามีส่วนร่วมสะท้อนความคิดและความต้องการของตนเอง ตลอดจนร่วมออกแบบโครงการนำร่องเมนูการออมในแบบที่ต้องการผ่านเวทีคุ้มโฮม เวทีสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) และเวทีก่อตั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง นอกจากนี้มีตัวแทนกลุ่มเป้าหมายที่เข้ามามีส่วนร่วมในขับเคลื่อนการทำงานร่วมกับโครงการ ด้วยการเป็นอาสาสมัครในโครงการวิจัยและร่วมเป็นคณะกรรมการกองทุนฯ ทำให้ได้ใช้ศักยภาพและประสบการณ์จากความจนของตนเองให้เป็นประโยชน์กับการแก้ไขปัญหาคความยากจน รวมถึงเป็นปากเป็นเสียงให้กับครัวเรือนยากจนอื่นๆ

3.4.2 อาสาสมัครชุมชนและเยาวชนอาสา เนื่องจากชุมชนในเขตเทศบาลเมืองมีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท วิถีชีวิตและการทำงานของครัวเรือนส่วนใหญ่มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ ความสัมพันธ์เป็นไปในแบบห่างเหิน และผู้นำชุมชนจำนวนมากขาดความเข้มแข็งหรือเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ทำให้การทำงานของโครงการไม่สามารถใช้กลไกผู้นำชุมชนแบบในชนบท ซึ่งจากการริเริ่มโครงการนำร่องอำเภอเมืองระยะที่ 1 โมเดล 1:5 อาสาสมัคร 1 คนดูแลครัวเรือนยากจน 5 ครัวเรือน ทำให้เห็นความเป็นไปได้ในการใช้อาสาสมัครเป็นกลไกหลักในการทำงานระยะที่ 2 โดยทีมวิจัยได้ขยายไปสู่การสร้างเยาวชนอาสาเพื่อดึงคนรุ่นใหม่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานพัฒนา ซึ่งอาสาสมัครและเยาวชนอาสาได้เข้ามาบทบาทหลักในการค้นหาสอบถามข้อมูลคนจน เป็นกลไกเชื่อมต่อระหว่างโครงการวิจัยกับครัวเรือนยากจน เป็นทีมเกาะติดปัญหา ติดตามความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนจน ช่วยให้การทำโครงการเป็นไปได้อย่างคล่องตัวและสามารถเข้าถึงครัวเรือนยากจนที่กระจุกกระจายอยู่ใน 30 ชุมชน

3.4.3 แกนนำขบวนองค์กรชุมชน ถือเป็น key actor สำคัญอีกส่วนที่ช่วยให้โครงการดำเนินไปได้ อย่างราบรื่น เนื่องจากแกนนำขบวนองค์กรชุมชนในเขตเทศบาลเมืองคือคุณชาติวัฒน์ ร่มสุข เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานกับคนจนมายาวนาน ทำให้เข้าใจปัญหาของคนจน รวมถึงเป็นผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับจากชุมชนอื่นๆ ในการทำโครงการนำร่องแกนนำขบวนองค์กรชุมชนจึงได้เข้าร่วมเป็นนักวิจัยพื้นที่ โดยทำงานเชิงความคิดร่วมกับทีมวิจัยและอาสาสมัคร มีส่วนร่วมออกแบบกระบวนการทำงานในทุกๆ ขั้นตอนของโครงการ เป็นแกนนำขับเคลื่อนโดยใช้ความศรัทธาและต้นทุนประสบการณ์ ความสำเร็จและความเข้มแข็งที่มีอยู่เดิม ช่วยให้เกิดความยอมรับและเชื่อมั่นจากครัวเรือนยากจนในพื้นที่ อีกทั้งแกนนำขบวน

องค์กรชุมชนมีส่วนอย่างมากในการช่วยหนุนเสริมความเข้มแข็งให้กับอาสาสมัคร ไปจนถึงการส่งต่อครัวเรือนยากจนเข้าสู่การช่วยเหลือตามช่องทางและกลไกที่มี เช่น โครงการบ้านพอเพียงของ พอช. ทำให้เกิดการเชื่อมโยงประสานข้อมูลและการช่วยเหลือระหว่างโครงการ อาสาสมัคร ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.4.4 องค์กรส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการในพื้นที่ เทศบาลเมืองอำนาจเจริญในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ บ้านพักเด็กและครอบครัว ถือเป็นกลไกหลักที่มีบทบาทสำคัญในการนำข้อมูลครัวเรือนยากจนจากโครงการวิจัยไปใช้ในการกำหนดแผนและนโยบายระดับพื้นที่ การเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือครัวเรือนยากจนที่ได้รับการส่งต่อตามขอบเขตภารกิจของหน่วยงาน อาทิ การสงเคราะห์เบื้องต้นครัวเรือนยากจนเป้าหมาย การสนับสนุนด้านอาชีพ เช่น ทุนประกอบอาชีพ การฝึกอบรมและพัฒนาอาชีพ เป็นต้น ตลอดจนหน่วยงานได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนโมเดลแก้จนร่วมกับทีมวิจัยอย่างต่อเนื่อง ทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละขั้นตอนที่ทำกับกลุ่มเป้าหมาย การร่วมให้ความคิดเห็นต่อการออกแบบโมเดลโฟกัสสำหรับคนจน เป็นต้น

3.5 ความท้าทายและอุปสรรคในการทำงาน

1) **สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19** เนื่องจากในระยะแรกๆ พื้นที่เทศบาลเมืองมีการระบาดค่อนข้างมาก ส่งผลกระทบต่อการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงาน ทำให้การนัดหมายเพื่อประชุมร่วมกับผู้บริหารของกับหน่วยงานถูกเลื่อนออกไปหลายครั้ง รวมทั้งสร้างความกังวลแก่กลุ่มเป้าหมาย ประกอบกับมาตรการป้องกันการระบาดของโรค ทำให้ต้องระมัดระวังและปรับกลยุทธ์การทำงานให้เหมาะสม เช่น การจัดกิจกรรมต้องแบ่งเป็นหลายเวทีย่อยเพื่อลดจำนวนกลุ่มเป้าหมาย ส่งผลให้โครงการต้องใช้งบประมาณมากขึ้นกว่าที่คาดการณ์และใช้เวลามากกว่าปกติ

2) ข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเป้าหมาย อาทิ

ข้อจำกัดด้านการทำงาน ครัวเรือนยากจนต้องหาเช้ากินค่ำ การมาร่วมกิจกรรมทำให้ต้องสูญเสียรายได้ในวันนั้นๆ ดังที่บางครัวเรือนกล่าวว่า การขาดรายได้แม้เพียงวันเดียวก็ทำให้ไม่มีเงินที่จะซื้ออาหารสำหรับตัวเองและผู้ป่วยติดเตียงที่บ้าน ทำให้กลุ่มเป้าหมายเสียโอกาสที่จะมาร่วมกิจกรรมทั้งที่อยากเข้าร่วม

ข้อจำกัดด้านการเดินทาง แม้กลุ่มเป้าหมายจะอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง แต่สภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ครัวเรือนจำนวนไม่น้อยอยู่อาศัยในพื้นที่ห่างไกลหรือลึกเข้าไปในเขตเรือกสวนไร่นา ซึ่งหลายครัวเรือนไม่มีรถส่วนตัวและไม่มีเงินค่าจ้างรถ ทำให้ยากแก่การเดินทางมาร่วมกิจกรรมและเป็นอุปสรรคในการส่งเงินออม

ข้อจำกัดด้านสุขภาพ กลุ่มเป้าหมายบางส่วนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เพราะเป็นผู้สูงอายุและเจ็บป่วยพิการ หรือมีภาระต้องดูแลผู้พิการหรือผู้ป่วยติดเตียงที่บ้าน หรือบางรายมาร่วมกิจกรรมได้เพียงช่วงเวลาสั้นๆ เพราะต้องรีบกลับไปดูแลผู้ป่วย/ผู้พิการที่บ้าน เป็นต้น

3) ทศนคติต่อการใช้ชีวิตของคนจนเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงพัฒนา

คนจนขาดความเชื่อมั่นและมองไม่เห็นศักยภาพความพร้อมในตัวเอง ในบางครัวเรือนกล่าวได้ว่าพื้นฐานด้านทัศนคติต่อการใช้ชีวิตของคนจนส่งผลต่อการเปิดรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เช่น บางรายยังขาดความเชื่อมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงหรือทดลองทำในสิ่งใหม่ ๆ ตัวอย่างเช่น กลุ่มเป้าหมายบางรายแม้จะมีที่อยู่อาศัยและที่ดินสำหรับการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ แต่ความไม่กล้าที่จะเริ่มต้นหรือไม่คิดว่าควรเริ่มต้นทดลองในสิ่งใหม่ๆ ทำให้มองไม่เห็นว่าคุณภาพชีวิตของตนเองมีต้นทุนทางกายภาพที่ดี

ท่าที่ต่อการแก้ปัญหาความยากจนในลักษณะรอรับความช่วยเหลือ เป็นเสี่ยงสะท้อนที่มิวิจัยได้รับจากอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่รัฐว่า กลุ่มเป้าหมายบางรายมีท่าทีในลักษณะรอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงพัฒนาจากตนเอง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐที่ผ่านมามักเน้นการสงเคราะห์มากกว่าการพัฒนาศักยภาพ ก่อให้เกิดเป็นความเคยชินหรือคุ้นเคยจากกลุ่มเป้าหมายบางส่วน ซึ่งการเข้ามาทำงานของโครงการวิจัยมีวิธีการแตกต่างกัน ทำให้อาจต้องใช้เวลาในการปรับมุมมองต่อการแก้ปัญหาให้ตรงกัน อย่างไรก็ตามครัวเรือนที่มีทัศนคติเช่นนี้มีเพียงเล็กน้อยมากเมื่อเทียบกับกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดในโครงการ

การใช้ชีวิตอย่างละเอียดและขาดการดูแลใส่ใจ พบว่ากลุ่มเป้าหมายบางรายใช้ชีวิตโดยไม่สนใจที่จะปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยให้มีสุขอนามัยที่ดี ซึ่งอาจส่งผลต่อการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ จากหน่วยงานรัฐ เช่น การขอรับเงินสงเคราะห์ การเข้าร่วมโครงการบ้านพอเพียง ฯลฯ เนื่องจากหน่วยงานอาจพิจารณาว่าไม่มีคุณสมบัติเหมาะสมหรือไม่มีความพร้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

4) ความเปราะบางของคนจนและความยากจนเป็นพลวัต การที่ภาวะความยากจนเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตตามเงื่อนไขของคนจน เช่น ข้อจำกัดด้านการศึกษา การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ปัญหาการหย่าร้าง การอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิม ๆ หรือสภาพแวดล้อมที่เป็นข้อจำกัด การต้องดิ้นรนแสวงหาหนทางอยู่รอดตลอดเวลา เช่น การโยกย้ายไปทำงานนอกพื้นที่ การหนีเจ้าหนี้เงินกู้ยืมกระเป๋ไปอยู่ที่อื่น หรือบางรายแต่งงานและย้ายไปอยู่กับครอบครัวใหม่ กลุ่มเป้าหมายจึงไม่ได้อยู่กับพื้นที่หรือชุมชนเดิมตลอดเวลา ส่งผลให้การเข้าร่วมโครงการของคนจนหยุดชะงักหรือไม่ต่อเนื่อง รวมทั้งความเปราะบางทำให้ครัวเรือนยากจนพร้อมที่จะชวนเซ่ได้ทุกเมื่อและง่ายกว่าคนทั่วไป ส่งผลให้ชีวิตของกลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน และอาจเผชิญกับเงื่อนไขใหม่ ๆ ได้ตลอดเวลา เช่น ปัญหาด้านสุขภาพ ครอบครัว การช่วยเหลือที่ได้รับจากโครงการจึงอาจช่วยให้สภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมายบางรายดีขึ้นในระยะแรก แต่แล้วก็อาจมีเงื่อนไขใหม่ทำให้กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถขยับออกจากความยากจนเดิม หรือบางรายอาจอยู่ในสภาวะเปราะบางมากขึ้น หรืออยู่บนรอยต่อระหว่างสภาวะที่ดีขึ้นกับแย่ลง ความเปราะบางต่อความยากจนและพลวัตความยากจนจึงกลายเป็นอุปสรรคของการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยตัวของมันเอง

5) ความท้าทายจากโครงสร้างและนโยบายรัฐ แม้โครงการวิจัยฯ จะมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยการพัฒนาศักยภาพของคนจนโดยให้คนจนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้น ทว่าการทำให้ความยากจนหมดไปหรือหายไปจากครัวเรือนเป้าหมายไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยลำพัง เพราะหลายสิ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาเชิงโครงสร้างที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข เช่น การกระจายโอกาสและความเหลื่อมล้ำด้านที่อยู่อาศัย การถือครองที่ดิน การเข้าถึงการศึกษา ฯลฯ เป็นข้อจำกัดสำคัญของการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจน เพราะทำให้กลุ่มเป้าหมายบางส่วนไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้ เช่น คนจนในเมืองส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง การจะส่งเสริมอาชีพที่เน้นการพึ่งพาตนเองด้านอาหารหรือการเกษตรเพื่อสร้างรายได้ เช่น การปลูกสมุนไพรจึงเป็นไปได้ไม่ได้เลย หรืออีกหลายครัวเรือนที่ไม่มีบ้านของตนเอง อยู่อาศัยในที่ดินเช่า บ้านเช่าหรือที่ของญาติ และบ้างไม่สามารถแยกบ้านเลขที่ได้ ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงโครงการพัฒนาหรือสวัสดิการที่จำเป็น เช่น การขอรับความช่วยเหลือเป็นรายครัวเรือน โครงการบ้านพอเพียงและโครงการซ่อมแซมที่อยู่อาศัยของเทศบาลซึ่งมีข้อกำหนดว่ากลุ่มเป้าหมายจะต้องเป็นเจ้าของบ้านและเป็นบ้านที่มีเลขที่ตามทะเบียนราษฎร หรือแม้แต่ฐานข้อมูล TPMAP ก็มาจากการสำรวจข้อมูลที่อยู่กับตามบ้านเลขที่ ส่งผลให้รายชื่อคนจนตกหล่นหรือไม่ปรากฏ เพราะหลายครัวเรือนอยู่อาศัยภายใต้บ้านเลขที่เดียวกัน ทั้งที่โดยพฤตินัยเป็นคนละครัวเรือน คนจนกลุ่มนี้จึงมักเข้าไม่ถึงโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐและหน่วยงาน เปรียบเสมือนการเติมน้ำลงไปในอ่างที่รั่วจึงยากที่น้ำจะเต็มอ่าง

6) ความท้าทายด้านระบบราชการ การดำเนินงานในโครงการวิจัยแม้ไม่ได้อิงกับระบบราชการมากนัก`และมีความยืดหยุ่นสูง แต่ในการผสมผสานการทำงานกับหน่วยงานในพื้นที่ทั้งภาคราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยังคงผูกกับระบบราชการค่อนข้างมาก อาทิ

ระบบงบประมาณประจำปี ทำให้การสร้างสรรค์โครงการ/กิจกรรมใหม่ๆ ร่วมกันกับ ม.อุบลฯ และกับหน่วยงานอื่นเป็นไปได้ยากมาก เพราะทางหน่วยงานต้องจัดทำแผนกิจกรรมเสนอขอล่วงหน้าปีงบประมาณ ในขณะที่โครงการวิจัยฯ ของ ม.อุบลฯ ดำเนินโครงการเป็นรายปี จึงกลายเป็นข้อจำกัดสำคัญของการบูรณาการโครงการ/กิจกรรมกับหน่วยงาน รวมทั้งการประสานส่งต่อความช่วยเหลือไปยังหน่วยงาน ระบบงบประมาณประจำปีจึงย้อนแย้งกับปัญหาความยากจนที่เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต

นอกจากนั้น เจือจางด้านระเบียบและกฎเกณฑ์ของระบบราชการ เช่น ขอบเขตการให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานบางอย่างที่ถูกกำกับด้วยนโยบายส่วนราชการที่แตกต่างกัน ส่งผลให้การช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายทำได้จำกัด อาทิ การสนับสนุนด้านอาชีพกลุ่มเป้าหมายซึ่งโครงการวิจัยในเขตเทศบาลเมืองไม่สามารถบูรณาการกับโครงการและงบประมาณของหน่วยงานสำนักงานพัฒนาชุมชน เกษตร ประมง ฯลฯ ได้ เพราะในเขตเทศบาลถูกมองว่ามีงบประมาณสนับสนุนอยู่แล้ว ซึ่งเทศบาลเองก็มีขอบเขตการทำงานตามเทศบาลบัญญัติที่จัดทำล่วงหน้าเป็นรายปี หรือการทำงานของหน่วยงานสังกัด พม.ที่ไม่สามารถให้การสนับสนุนด้านอาชีพได้เพราะติดเรื่องข้อกำหนดของหน่วยงาน โดยทำได้เพียงการสงเคราะห์ครอบครัวเบื้องต้น เป็นข้อจำกัดที่ทำให้การบูรณาการการแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนระหว่างหน่วยงานกับ ม.อุบลฯ ทำได้ยาก

7) ข้อจำกัดด้านอาสาสมัคร

ด้านการระดมและเวลา ในช่วงการทำงานสองปีที่ผ่านมา โครงการวิจัยทำงานร่วมกับอาสาสมัครและเยาวชนในโครงการ ซึ่งอาสาสมัครส่วนใหญ่มีภาระงานส่วนตัวหรือภารกิจเดิมอยู่แล้ว เช่น หลายคนเป็นผู้นำชุมชนหรือทำงานด้านสวัสดิการในชุมชน หรือมีกิจการที่ต้องดูแล ซึ่งการจัดกิจกรรมในโครงการนำร่องต้องใช้เวลาและความเสียสละอย่างมาก อาสาสมัครบางรายจึงไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมได้ทุกครั้ง ในขณะที่การสร้างอาสาสมัครใหม่ๆ ที่เป็นเยาวชนอาจเป็นเรื่องยากและมีข้อจำกัด เนื่องจากเยาวชนที่มาร่วมกิจกรรมไม่ได้อยู่ในชุมชนที่มีครัวเรือนยากจนเป้าหมาย และแต่ละคนต่างมีภาระทางเศรษฐกิจในครอบครัว ทำให้แม้เยาวชนจะให้ความสนใจเข้าร่วมเรียนรู้และทำงานแก้ไขปัญหาคความยากจน ทว่าเมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งเยาวชนบางคนก็จำเป็นต้องถอนตัวออกไปเพื่อทำงานประจำ

ด้านจำนวนกลุ่มเป้าหมายและรูปแบบโครงการในพื้นที่นำร่อง การขยายพื้นที่นำร่องในโครงการวิจัยปีที่ 2 ทำให้กลุ่มเป้าหมายในโครงการมีจำนวนมากขึ้นอย่างมาก จาก 27 ครัวเรือนเป็น 210 ครัวเรือน ในขณะที่จำนวนอาสาสมัครมีเพิ่มขึ้นเพียงไม่กี่คน รวมทั้งการออกแบบโครงการนำร่องในพื้นที่เทศบาลเมืองด้วยกระบวนการแก้ไขปัญหาแบบตัดเสื้อเฉพาะตัว (Tailor-Made) ซึ่งต้องใช้กระบวนการทำงานเชิงลึกซึ่งต้องใช้เวลามากในแต่ละขั้นตอน จึงเป็นงานที่หนักและเรียกร้องเวลาจากอาสาสมัครและเยาวชนในโครงการค่อนข้างมาก

8) ข้อจำกัดด้านงบประมาณของแหล่งทุนในโครงการวิจัย เนื่องจากโมเดลแก๊จน Microfinance เป็นโครงการนำร่องที่ออกแบบให้มีกระบวนการทำงานหลายขั้นตอนเพื่อให้สามารถเข้าถึงคนจน การเปิดพื้นที่ให้คนจนได้ส่งเสียง การสร้างความเชื่อมั่นไว้ใจแก่คนจน การเปิดโอกาสให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบการพัฒนาให้ตนเอง โดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ เช่น การเก็บข้อมูลเชิงลึก การจัดเวทีตุ้มโฮม การจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มย่อย การพัฒนาอาชีพ ฯลฯ ทำให้ใช้งบประมาณมาก โดยเฉพาะการพัฒนาอาชีพที่มีความหลากหลายและหลายอย่างเกินกว่าที่โครงการจะสามารถให้การสนับสนุน นอกจากนั้น ระเบียบการเบิกจ่ายทำ

ให้การสนับสนุนอาชีพกลุ่มเป้าหมายทำได้ยากและใช้เวลา งบประมาณบางส่วนไม่สามารถทำได้ เช่น การตั้งกองทุนออม

9) ความท้าทายในการพัฒนากองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองให้เข้มแข็ง มองว่าการพัฒนากองทุนไมโครไฟแนนซ์สำหรับคนจนให้เข้มแข็ง เป็นความท้าทายที่อาจทำให้สำเร็จได้ด้วยหลายปัจจัย ทั้งการพัฒนาอาสาสมัครในพื้นที่ให้เข้มแข็งและการขยายจำนวนอาสาสมัครเพื่อให้สามารถเป็น actor หลักในการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งหากสามารถทำได้ก็จะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนการแก้ปัญหาความยากจนที่ดีในระยะยาว โดยการพัฒนาคณจน เยาวชนและอาสาสมัครที่อยู่ภายในชุมชนพื้นที่เป้าหมายน่าจะเป็นทางออกที่ดีและช่วยให้เกิดความยั่งยืนได้มาก โดยอาจคัดเลือกอาสาสมัครที่มีศักยภาพทั้งที่เป็นคนจนเป้าหมายและหรือเป็นสมาชิกที่คนจนในพื้นที่เป้าหมายให้ความยอมรับ รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพเยาวชนรุ่นใหม่ให้เข้ามาเป็นฐานเครือข่ายและกลไกในการทำงาน นอกจากนี้ การพัฒนากองทุนให้มีความมั่นคงทางการเงินและสามารถสนับสนุนโอกาสในการพัฒนาอาชีพและรายได้แก่สมาชิกยังเป็นเรื่องท้าทายและต้องใช้เวลาตลอดจนการพัฒนากระบวนการเปิดกว้างและยืดหยุ่นมากขึ้นเพื่อให้คนจนที่ยังไม่สามารถเข้าถึงได้เข้ามาเป็นสมาชิกก็เป็นสิ่งท้าทาย เนื่องจากทัศนคติของคนทั่วไปมักไม่มั่นใจว่าคนจนจะสามารถรับผิดชอบได้มากพอ กฎระเบียบบางอย่างจึงเกิดขึ้นเพื่อป้องกันข้อผิดพลาดและเพื่อรักษาสถานะทางการเงินของกลุ่มสวัสดิการ

3.6 ปัจจัยความสำเร็จในการทำงานระดับพื้นที่และความยั่งยืน (Key Success Factor and Sustainable)

3.6.1 การรับฟังเสียงและสร้างความเชื่อมั่นในตัวเองแก่คนจน

ตลอดการทำงานที่ผ่านมาทีมวิจัยให้ความสำคัญอย่างมากกับการรับฟังของคนจน เพราะหมายถึงการรับฟังและเห็นคุณค่าในตัวตนของเขา ทั้งการฟังเสียงความทุกข์และความหวังผ่านเวทีคุ้มโฮม การฟังเสียงความต้องการผ่านกิจกรรม Focus Group เพื่อรู้ว่าอะไรคือสิ่งที่พวกเขาต้องการ การฟังเสียงยังช่วยสร้างความเชื่อมั่นแก่คนจน เช่น การทำให้คนจนเชื่อมั่นว่าตนเองออมได้ ดังจะพบว่าในช่วงแรกครัวเรือนยากจนที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่ยังไม่คิดว่าตนเองจะสามารถออมได้ เพราะที่ผ่านมาคนจนมักถูกมองว่าไม่มีเงินและต้องการกู้มากกว่าที่จะออม ทำให้คนจนไม่เชื่อมั่นที่จะเข้าร่วมกลุ่มสวัสดิการการเงินในชุมชน เพราะกลัวว่าจะไม่สามารถส่งเงินออมและเงินกู้ได้ หรือไม่ค่อยได้รับโอกาสให้เข้าร่วมกลุ่ม เป็นต้น การฟังเสียงคนจนยังทำให้พวกเขาเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ทำให้พวกเขาเห็นคุณค่าในตัวเอง ดังที่หลายคนสะท้อนว่าแต่เดิมพวกเขาไม่คิดว่าตนเองมีศักยภาพอะไร แต่การเข้าร่วมโครงการทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองก็มีความสามารถที่จะทำสิ่งต่างๆ ทำให้ฮึดสู้ที่จะออกจากความยากจน ดังที่ทีมวิจัยพบว่าคนจนหลายคนกำลังค่อยๆ เคลื่อนตัวออกจากความยากจน ตัวอย่างเช่น “เชียว” ที่พยายามพัฒนาตัวเองอย่างกระตือรือร้นด้วยการหารายได้จากทุกทางที่มี และใช้ทักษะความรู้มาสร้างโอกาสในการหารายได้จากช่องทางใหม่ๆ จนเริ่มพัฒนาเป็นผู้ประกอบการรายย่อย ขณะที่ “เพชร” อาสาสมัครที่มาจากครัวเรือนยากจนกล่าวว่าก่อนหน้านี้ไม่เคยคิดว่าตัวเองจะช่วยอะไรในโครงการได้ เพราะเรียนจบแค่ ป.6 แต่ในวันนี้ได้มองเห็นว่าประสบการณ์ความจนของตนเองก็เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาความยากจน รู้สึกภาคภูมิใจที่ความจนของตนเองเป็นประโยชน์ต่อคนจนคนอื่นๆ ทำให้ยิ่งขวนขวายที่จะพัฒนาตัวเอง จนสามารถส่งลูกเรียนจบการศึกษาและปัจจุบันผ่านการคัดเลือกให้ไปอบรมเป็นผู้ช่วยพยาบาล ทำให้อนาคตมีโอกาสที่จะมีงานที่มั่นคงและสามารถออกจากความยากจน ซึ่งทั้งเชียวและเพชรยังได้ใช้ศักยภาพของตนเองโดยเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองอีกด้วย

3.6.2 การนำข้อมูลเชิงลึกมาออกแบบการแก้ปัญหาของคนจน

การพัฒนาโมเดลแก้งานอำเภอเมืองได้รับการออกแบบร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับแกนนำชุมชนองค์กรชุมชนและอาสาสมัครในพื้นที่ โดยใช้การเก็บข้อมูลเชิงลึกด้วยผังเครือญาติและประวัติศาสตร์ชีวิตเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงครัวเรือนยากจน ทำให้รู้ถึงสภาพปัญหาของคนจน ที่มาของปัญหาความยากจน ความต้องการช่วยเหลือหรือสนับสนุน ข้อจำกัด และศักยภาพหรือต้นทุนเดิมที่คนจนมีอยู่ ซึ่งทีมวิจัยและอาสาสมัครได้นำข้อมูลเชิงลึกนี้มาออกแบบการแก้ปัญหารายบุคคล เนื่องจากปัญหาและวิถีชีวิตของคนจนแต่ละคนมีความแตกต่างกันหลากหลาย เช่น การสนับสนุนอาชีพที่ตรงกับความต้องการและศักยภาพของคนจนในแต่ละกรณี รวมทั้งใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการออกแบบไมโครไฟแนนซ์ที่สอดคล้องกับบริบท ความต้องการและศักยภาพของครัวเรือนยากจน เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การก่อตั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองได้รับความยอมรับจากครัวเรือนยากจนในโครงการ

3.6.3 การออกแบบโมเดลแก้งานที่สอดคล้องกับบริบทของคนจน

โมเดลแก้งานเน้นการออมและการลงทุนอาชีพเป็นการออกแบบไมโครไฟแนนซ์โดยใช้หลักคิดใหม่ที่มองข้อจำกัดของคนจนเป็นตัวตั้ง กล่าวคือการนำข้อมูลที่ครัวเรือนยากจนสะท้อนถึงปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึงสวัสดิการการเงินในชุมชนมาวิเคราะห์และออกแบบกองทุนสวัสดิการใหม่ในรูปแบบที่เอื้อต่อการเข้าถึงของคนจน การลดข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อคนจน บนฐานความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนจน โดยการออกแบบกฎระเบียบที่ยืดหยุ่นมากขึ้น เช่น การให้สมาชิกสามารถออมและถอนชำระเงินกู้ในจำนวนเงินน้อยๆ การกู้เงินโดยไม่ต้องมีผู้ค้ำประกัน การกำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ต่ำเพียงร้อยละ 1 การยืดระยะเวลาที่สมาชิกสามารถขาดส่งเงินออมหรือเงินกู้โดยไม่ถูกขับออกจากกลุ่ม การขอพักชำระหนี้หรือขยายระยะเวลาผ่อนชำระเงินกู้ในกรณีที่สมาชิกประสบปัญหาหรือวิกฤตในชีวิต เนื่องจากคนจนส่วนใหญ่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน รวมถึงการนำผลกำไรที่ได้มาจัดสวัสดิการที่จำเป็นแก่สมาชิกเช่นเดียวกับกลุ่มสวัสดิการการเงินในชุมชนอื่นๆ เช่น เงินช่วยเหลือยามเจ็บป่วยและเสียชีวิต เพื่อเป็นหลักประกันแก่คนจนที่โดยมากไม่มีสวัสดิการใดๆ รองรับ การออกแบบกองทุนสวัสดิการการเงินที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนจนมากขึ้นเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนยากจนในโครงการสามารถเข้าถึงได้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากทำให้คนจนเชื่อมั่นว่าตนเองจะสามารถออมได้และเห็นถึงโอกาสที่จะสร้างหลักประกันให้กับตัวเองในอนาคต

3.6.4 การมีภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งในพื้นที่

ความเข้มแข็งของขบวนองค์กรชุมชนในพื้นที่เป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างยิ่งที่ช่วยให้การทำงานของโครงการนับตั้งแต่เริ่มต้นสามารถดำเนินไปได้จนประสบความสำเร็จ เนื่องจากแกนนำภาคประชาสังคมเป็นผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานกับคนจนมาก่อน ทำให้มีความเข้าใจปัญหาของคนจน รู้วิธีการในการเข้าถึงคนจน เทคนิคในการชักชวนให้คนจนเชื่อมั่นและเข้าร่วมโครงการ รวมทั้งการมีประสบการณ์การพัฒนากองทุนสวัสดิการการเงินในชุมชนที่เข้มแข็งและยาวนาน ทำให้สามารถนำความรู้และประสบการณ์เดิมมาปรับใช้ในการพัฒนาไมโครไฟแนนซ์สำหรับคนจน เช่น ระบบการบริหารจัดการ ระบบการเงินและบัญชี เป็นต้น

3.6.5 การทำให้หน่วยงานภาคีในพื้นที่เห็นถึงศักยภาพของคนจน

ก่อนหน้าการเข้ามาของโครงการวิจัย การทำงานของหน่วยงานรัฐในพื้นที่มักสะท้อนให้เห็นความไม่เชื่อในศักยภาพของคนจน การมองคนจนในแบบเหมารวมว่าเป็นผู้รอรับการช่วยเหลือและต้องการเพียงการสงเคราะห์ ทำให้ที่ผ่านมาครัวเรือนยากจนไม่ค่อยมีโอกาสแสดงศักยภาพหรือไม่ได้รับความเชื่อมั่นว่าจะทำได้ ซึ่งการเปิดพื้นที่ให้คนจนได้พูด ได้สะท้อนความคิดความต้องการของตนเอง และการออกแบบโมเดลการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทของครัวเรือนยากจน ช่วยปรับท่าทีและความคิดของหน่วยงานรัฐได้ดีขึ้น ทำให้

หน่วยงานเห็นถึงศักยภาพของคนจนมากขึ้น สะท้อนจากเสียงชื่นชมคนจนที่มาร่วมในการก่อตั้งกลุ่มออมและเข้าร่วมออมอย่างกระตือรือร้น

3.6.5 การเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานรัฐและการสร้างความเชื่อมโยงการทำงานระหว่างภาคส่วนต่างๆ

ก่อนการเข้ามาทำงานของโครงการวิจัย การทำงานช่วยเหลือครัวเรือนยากจนในพื้นที่เทศบาลเมืองยังค่อนข้างแยกส่วนการทำงานอย่างชัดเจน ระหว่างภาคประชาสังคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยราชการ เนื่องจากขาดกลไกที่จะเชื่อมประสานการทำงานเข้าด้วยกัน อีกทั้งโครงการกิจกรรมที่ผ่านมาแยกส่วนตามภารกิจและงบประมาณ ทำให้การทำงานแยกส่วนจากกันโดยปริยาย ซึ่งในการทำงานแก้ปัญหาความยากจนของโครงการวิจัยเห็นถึงความสำคัญของการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคราชการ แกนนำชุมชนองค์กรชุมชน และอาสาสมัคร โดยชักชวนให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกับทีมวิจัยในฐานะเจ้าของพื้นที่และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยรับฟังความเห็นจากทุกฝ่าย ช่วยให้เกิดการเชื่อมประสานระหว่างภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนแก้ปัญหาความยากจน ทั้งการทำโครงการนำร่อง และการส่งต่อความช่วยเหลือแก่ครัวเรือนยากจนเป้าหมาย เกิดความแนบแน่นขึ้นมากระหว่างภาคประชาสังคมในพื้นที่ อาสาสมัครและหน่วยงานภาคี ซึ่งส่งผลดีต่อการทำงานระยะยาว

3.6.7 ความยั่งยืนในการแก้ปัญหาความยากจน

ประเด็นสำคัญที่ทีมวิจัยเห็นว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะเอื้อให้การแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอเมืองเกิดความยั่งยืนได้คือการใช้กลไกอาสาสมัครเป็นตัวขับเคลื่อน ทั้งอาสาสมัครจากชุมชน เยาวชน และคนจนที่มีศักยภาพเข้ามาเป็นอาสาสมัคร เนื่องจากเป็นคนในพื้นที่ทำให้รู้จักสภาพพื้นที่ สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องและเกาะติด โดยเฉพาะอาสาสมัครที่เป็นคนจนซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา นอกจากนั้น การส่งเสริมให้มีอาสาสมัครเข้าร่วมศึกษาเรียนรู้ปัญหาความยากจนในพื้นที่ยังช่วยให้เกิดเครือข่ายคนทำงานจากฐานล่างที่เข้าใจปัญหาและสามารถเข้าถึงคนจนได้ดีกว่าคนนอกหรือหน่วยงาน การพัฒนาอาสาสมัครให้เข้มแข็งและการสนับสนุนให้คนจนที่มีศักยภาพเข้ามามีบทบาทในการทำงานอาสาสมัคร จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้างความยั่งยืนในการทำงานแก้ปัญหาความยากจน

บทที่ 4

OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคนิคม

บทนำ

ในบทนี้กล่าวถึงปฏิบัติการโครงการนำร่อง (Operation Model: OM) ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคนิคม แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกนำเสนอบริบทพื้นที่และทุน 5 มิติ และการดำเนินงานเพื่อพัฒนาพื้นที่ รวมถึงความก้าวหน้าในการดำเนินงาน OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคนิคม และส่วนที่สองกล่าวถึงโครงการนำร่องความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคนิคม 5 แผนงานย่อย ได้แก่ กองทุนตากมัน กองบุญข้าวปันสุขแบะผักแปลงรวมปลอดภัย กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูป สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง และสนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่น ๆ

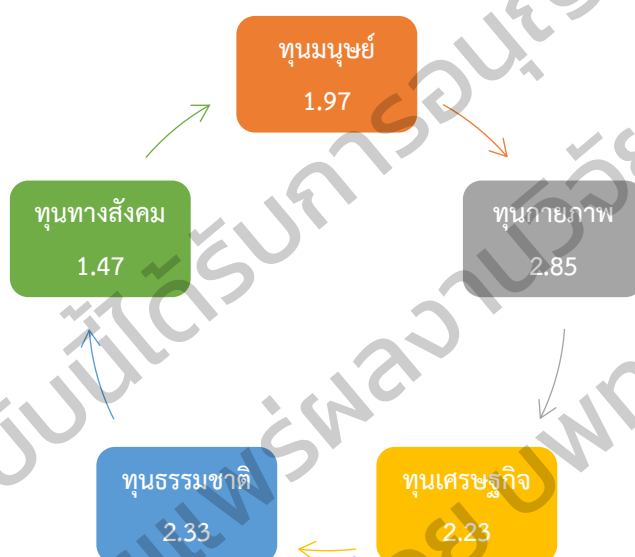
OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคนิคม ดำเนินงานในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม ประกอบด้วย 2 เขตเทศบาล คือ เทศบาลเสนางคนิคม และ เทศบาลสิริเสนางค์ ข้อมูลศักยภาพทุนของกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายในตำบลเสนางคนิคม มีทุนกายภาพมากที่สุดที่ระดับ 2.85 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดที่ระดับ 1.47 ในการดำเนินงาน OM ประกอบการด้วยกิจกรรมที่สำคัญ คือ กิจกรรมค้นหาและสอบทานครัวเรือนยากจน กิจกรรมฟังเสียงความจน โดยจัดเวที “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงไต่บ้านเฮา) กิจกรรมพัฒนาความร่วมมือระหว่างเครือข่ายการทำงานในพื้นที่ และแผนงานกิจกรรมย่อย OM ภาพรวมผลการดำเนินงาน พบว่า ครัวเรือนคนจนในเขตตำบลเสนางคนิคม มีจำนวนรวม 280 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่มีการสำรวจ ระยะที่ 1 จำนวน 150 ครัวเรือน และสำรวจระยะที่ 2 จำนวน 130 ครัวเรือน โดยจากการสำรวจพบว่า มีครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่คนเดียวเสียชีวิต จำนวน 3 ราย ทำให้ครัวเรือนระยะที่ 1 มีจำนวน 147 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 277 ครัวเรือน เมื่อวิเคราะห์ระดับความยากจนพบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในระดับ 1 อยู่ลำบากจำนวน 62 ครัวเรือน ระดับที่ 2 จำนวน 106 ครัวเรือน อยู่พอได้ 79 ครัวเรือน และอยู่ดีจำนวน 14 ครัวเรือน รวม 199 ครัวเรือน ทั้งนี้ มีจำนวน 16 ครัวเรือน ที่โครงการไม่จัดอยู่ในกลุ่มยากจน โดยมี 3 ราย ที่ระบุว่าตนเองไม่จน และ 13 รายผู้นำเห็นว่าไม่ยากจน รวมจำนวนครัวเรือนยากจนทั้งสิ้น 256 ครัวเรือน

นอกจากนั้น การดำเนินงาน OM ในระยะ 12 เดือน พบว่า มีครัวเรือนยากจนที่แสดงความต้องการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 256 ครัวเรือน โดยสามารถจัดแบ่งประเภทความต้องการได้ตามรายละเอียด ซึ่งผลของการดำเนินงานจะมีการประเมินผลเป็นระยะเรียกว่า “การเยี่ยมเยือนถามไถ่” ประกอบด้วย 1) กองทุนตากมันเข้าร่วม 6 ครัวเรือน (หมู่ 11) รับมันจากกองทุนตากมันมาตากเพื่อสร้างรายได้ 2 ครั้งรายได้สุทธิรวม 1,050 บาท/ครัวเรือนรายได้นี้จะมีช่วงเวลา 3 เดือน (กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม) 2) กองบุญข้าวปันสุข (หมู่ 4) จำนวน 24 ครัวเรือน และ หมู่ 11 จำนวน 38 ครัวเรือนรวม 62 ครัวเรือน โดย หมู่ 4 ปันข้าวรวม 300 กก. หมู่ 11 ปันข้าวครัวเรือนละประมาณ 5-7 กิโลกรัมขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน อีกทั้งช่วยลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนประมาณ 150 บาท/ปี (ประหยัดข้าวได้ 1 สัปดาห์) ครัวเรือนหมู่ 11 ระดับ 1 ไม่ต้องส่งข้าวคืน ระดับ 2-4 ส่งข้าวคืนเพื่อหมุนเวียน 3) ผักแปลงรวมและตลาดปันสุข 12 ครัวเรือน (หมู่ 11) การปลูกผักแปลงรวมช่วยลดค่าใช้จ่ายเพิ่มรายได้ 100-400 บาทครัวเรือน/เดือน เทศบาลเสนางคนิคมสนับสนุนอุปกรณ์ล้อมรั้วสวนผักปลอดภัย 4) กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูป (หมู่ 7) จำนวน 7 ครัวเรือน การสนับสนุนเชื้อเห็ดจำนวน 2,019 ก้อน นำไปสู่การเพิ่มรายได้เฉลี่ย 2,000 บาท/เดือน/กลุ่ม (เก็บได้ประมาณ 8 เดือน) 5) สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง เลี้ยงปลา 35 ครัวเรือน และเลี้ยงไก่ 17 ครัวเรือน รวม 52 ครัวเรือน (หมู่ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15) กระชังบก บ่อโอ่งตัด บ่อซีเมนต์ พร้อมปลาตุก 300 ตัว เพิ่มรายได้เฉลี่ย 1,000 บาท/

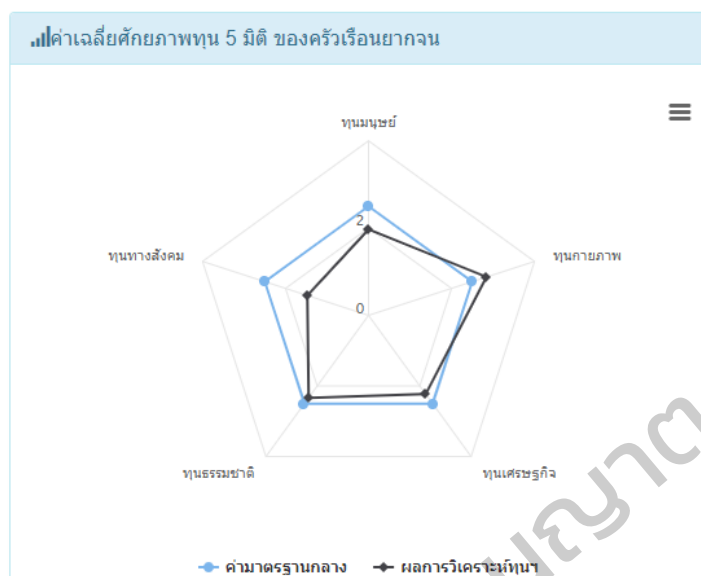
เดือน/ครัวเรือน (ระยะเวลา 3 เดือนจับได้) แต่ยังไม่สนับสนุนการเลี้ยงไก่ (อยู่ระหว่างการจัดหาพันธุ์ไก่)
 6) สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่น ๆ (อยู่ระหว่างดำเนินงาน) อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานดำเนินการผ่านความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน ประชาชน และครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ

4.1 บริบทพื้นที่และทุน 5 มิติ

ส่วนนี้กล่าวถึงบริบทพื้นที่และทุนทางสังคม 5 มิติ ตำบลเสนางคนิคม (เทศบาลตำบลเสนางคนิคม และเทศบาลตำบลสิริเสนางค์) อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า ข้อมูลศักยภาพทุนของกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายในตำบลเสนางคนิคมมีทุนกายภาพมากที่สุดที่ ระดับ 2.85 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดที่ระดับ 1.47 (ดังภาพที่ 4.1)

ภาพ 4.1 : ทุนศักยภาพ 5 มิติของครัวเรือนตำบลเสนางคนิคม, ข้อมูลจาก pppconnect ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ภาพที่ 4.2 ทุน 5 ด้าน ตำบลเสนางคินคม

4.1.1 จำนวนครัวเรือนยากจนในเขตตำบลเสนางคินคม

ครัวเรือนคนจนในเขตตำบลเสนางคินคม มีจำนวนรวม 280 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่มีการสำรวจระยะที่ 1 จำนวน 150 ครัวเรือน และสำรวจระยะที่ 2 จำนวน 130 ครัวเรือน โดยจากการสำรวจซ้ำ พบว่า มีครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่คนเดียวเสียชีวิต จำนวน 3 ราย ทำให้ครัวเรือน ระยะที่ 1 จำนวน 147 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 277 ครัวเรือน เมื่อวิเคราะห์ระดับความยากจน พบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในระดับ 1 อยู่ลำบาก จำนวน 62 ครัวเรือน ระดับที่ 2 จำนวน 106 ครัวเรือน อยู่พอได้ 79 ครัวเรือน และอยู่ดี จำนวน 14 ครัวเรือน รวม 199 ครัวเรือน ทั้งนี้ จำนวน 16 ที่โครงการไม่จัดอยู่ในกลุ่มยากจน โดยมี 3 รายที่ระบุว่าตนเองไม่จน และ 13 รายผู้นำเห็นว่าไม่ยากจน นอกจากนั้น การกำกับและติดตามข้อมูลพบอีกว่า กลุ่มที่ได้รับความช่วยเหลือใน ระยะที่ 1 ได้รับความช่วยเหลือแล้ว คือ 1) ครอบครัวที่ได้รับความช่วยเหลือในโครงการบ้านมั่นคง พอช. จำนวน 4 ครอบครัว ขึ้นทะเบียนความช่วยเหลือไว้ในระยะที่ 2 จำนวน 3 ครอบครัว และ 2) ครอบครัวที่ได้รับความช่วยเหลือจาก พมจ. จำนวน 29 ครอบครัว

ตารางที่ 4.1 ระดับความยากจนของครัวเรือนเป้าหมายตำบลเสนางนิคม

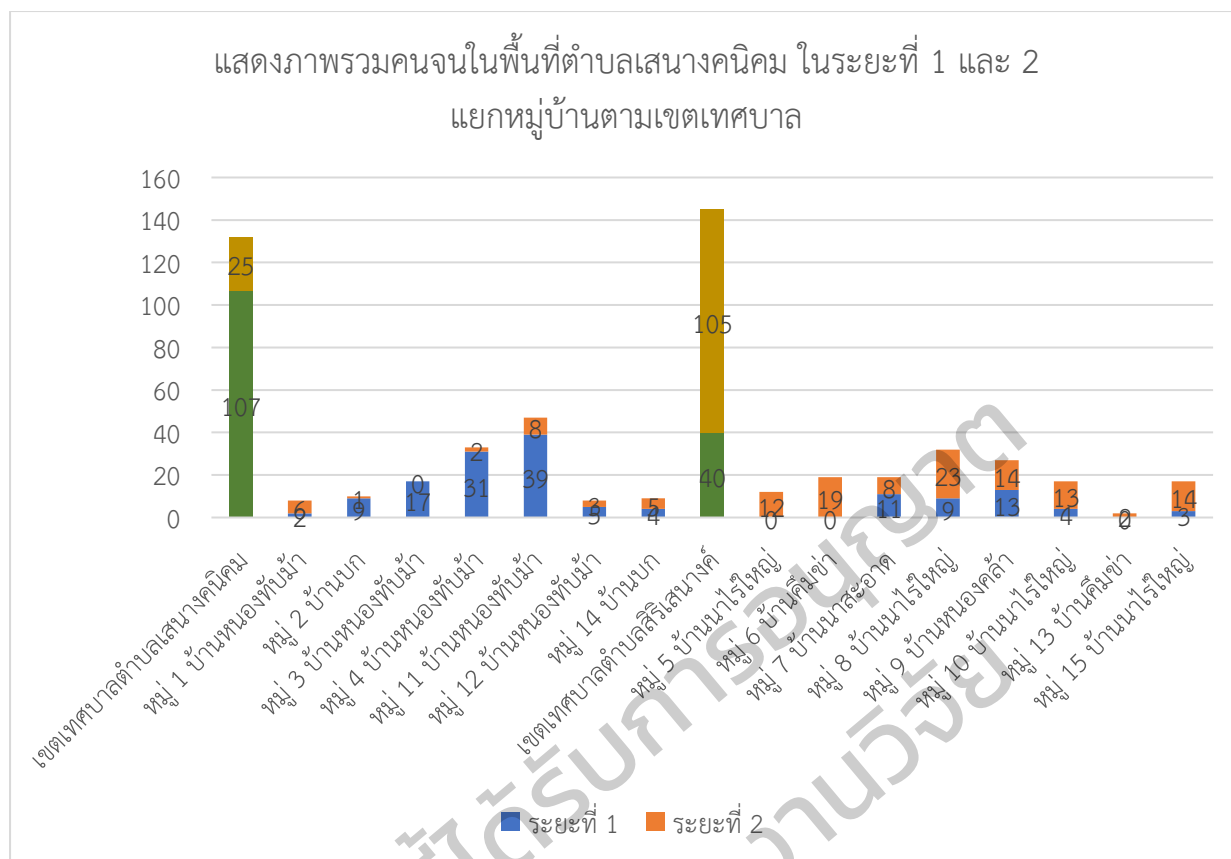
ชุมชน/หมู่บ้าน	จำนวน			ระดับความยากจน (ข้อมูลตามรายชื่อ ระยะที่ 2)				สรุปจำนวน กลุ่มเป้าหมาย ระดับ 2-4	คนที่ไม่เข้าร่วมโครงการ (ปฏิเสธการเข้าร่วม/ไม่จน/เสียชีวิต)
	รายชื่อ ระยะที่ 1	รายชื่อ ระยะที่ 2	รวม	ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4		
				อยู่ลำบาก	อยู่ยาก	อยู่พอได้	อยู่ดี		
1 บ้านหนองทับม้า	2	6	8	3	4	1	0	5	0
2 บ้านบก	9	1	10	3	4	2	1	7	0
3 บ้านหนองทับม้า	17	0	17	2	7	5	0	12	3
4 บ้านหนองทับม้า	31	2	33	11	7	11	4	22	0
5 บ้านนาไร่ใหญ่	0	12	12	2	5	5	0	10	0
6 บ้านคิมซ่า	0	19	19	3	12	4	0	16	0
7 บ้านนาสะอาด	11	8	19	1	3	15	0	18	0
8 บ้านนาไร่ใหญ่	10	23	33	4	12	14	2	28	1 (เสียชีวิต)
9 บ้านหนองคล้า	13	14	27	9	10	5	3	18	0
10 บ้านนาไร่ใหญ่	5	13	18	1	15	0	1	16	1 (เสียชีวิต)
11 บ้านหนองทับ ม้า	39	8	47	19	11	4	0	15	13

12 บ้านหนองหับ ม้า	5	3	8	0	1	6	1	8	0
13 บ้านคิมซ่า	0	2	2	0	2	0	0	2	0
14 บ้านบก	5	5	10	2	2	3	2	7	1 (เสียชีวิต)
15 บ้านนาไร่ใหญ่	3	14	17	2	11	4	0	15	0
รวม*	150	130	280	62	106	79	14	199	19

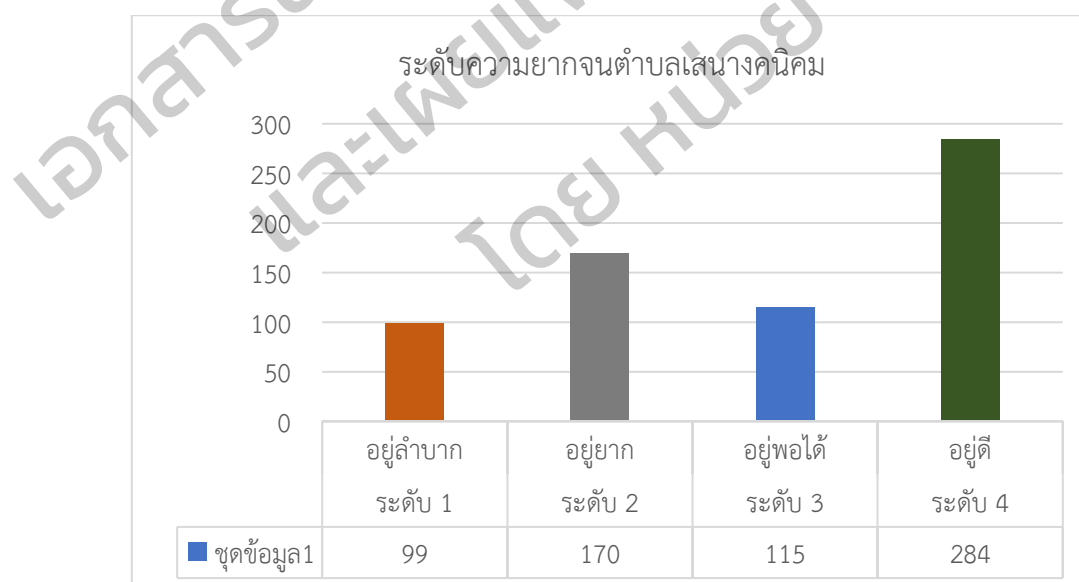
หมายเหตุ: คริวเรือนยาจนรวมทั้งสิ้น 261 คน ไม่จน 16 (เสียชีวิต 3) ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565 ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ *แยกระดับคริวเรือนโดยทีมวิจัย

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนครัวเรือนยากจนแยกรายหมู่บ้าน/เทศบาล

เทศบาล	ระยะที่ 1	ระยะที่ 2
เขตเทศบาลตำบลเสนางคนิคม	107	25
หมู่ 1 บ้านหนองทับม้า	2	6
หมู่ 2 บ้านบก	9	1
หมู่ 3 บ้านหนองทับม้า	17	0
หมู่ 4 บ้านหนองทับม้า	31	2
หมู่ 11 บ้านหนองทับม้า	39	8
หมู่ 12 บ้านหนองทับม้า	5	3
หมู่ 14 บ้านบก	4	5
เขตเทศบาลตำบลสิริเสนางค์	40	105
หมู่ 5 บ้านนาไร่ใหญ่	0	12
หมู่ 6 บ้านคึมข่า	0	19
หมู่ 7 บ้านนาสะอาด	11	8
หมู่ 8 บ้านนาไร่ใหญ่	9	23
หมู่ 9 บ้านหนองคล้า	13	14
หมู่ 10 บ้านนาไร่ใหญ่	4	13
หมู่ 13 บ้านคึมข่า	0	2
หมู่ 15 บ้านนาไร่ใหญ่	3	14

ภาพที่ 4.3 แสดงภาพรวมคนจนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม ในระยะที่ 1 และ 2 แยกหมู่บ้านตามเขตเทศบาล

ภาพที่ 4.4 แสดงภาพรวมระดับความยากจนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม

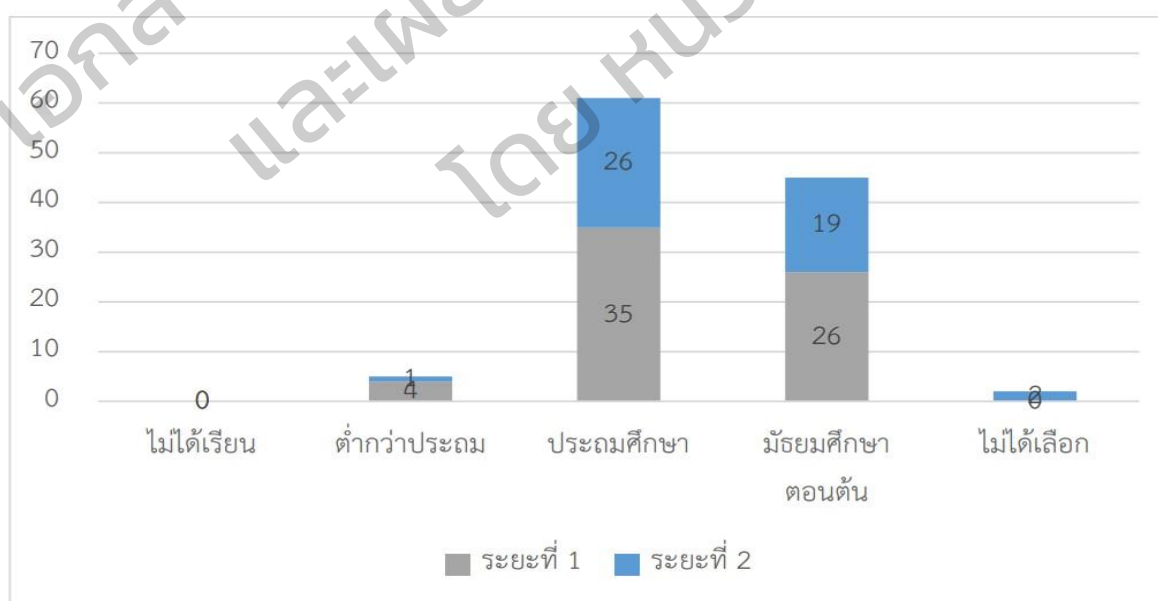
4.1.2 ทุมนมนุษย์: เมื่อพิจารณาภาพรวมระดับการศึกษา พบว่า คนจนเป้าหมายในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม มีกลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง) จำนวน 113 คน ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 39.82 การลงพื้นที่ภาคสนามพบอีกว่า ในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งไม่สามารถเข้าถึงระบบการศึกษาเพราะฐานะยากจน กล่าวคือ ผู้ปกครองไม่มีกำลังทรัพย์ในการส่งให้ลูกหลานเข้ามาเรียนในเมือง ขณะที่ วัยกลางคนหรือวัยแรงงานส่วนใหญ่ออกไปเป็นแรงงานนอกชุมชนและในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร นิคมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก ต่างประเทศ เป็นต้น เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์พื้นที่เทศบาลตำบลสิริเสนางค์ สามารถประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมได้ปีละหนึ่งครั้ง ช่วงนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยววัยแรงงานจึงต้องออกนอกชุมชน พบอีกว่า ในชุมชนส่วนใหญ่มีคนสูงอายุ คนป่วยติดเตียง คนพิการ หรือคนที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน

ตารางที่ 4.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี พื้นที่ตำบลเสนางคนิคม (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ระดับการศึกษา ช่วงเวลาการสำรวจ	ไม่ได้เรียน	ต่ำกว่าประถม	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	ไม่ได้เลือก	รวม
ระยะที่ 1	0	4	35	26	0	65
ระยะที่ 2	0	1	26	19	2	48
รวม	5	5	61	45	2	113

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

ภาพที่ 4.5 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลเสนางคนิคม (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

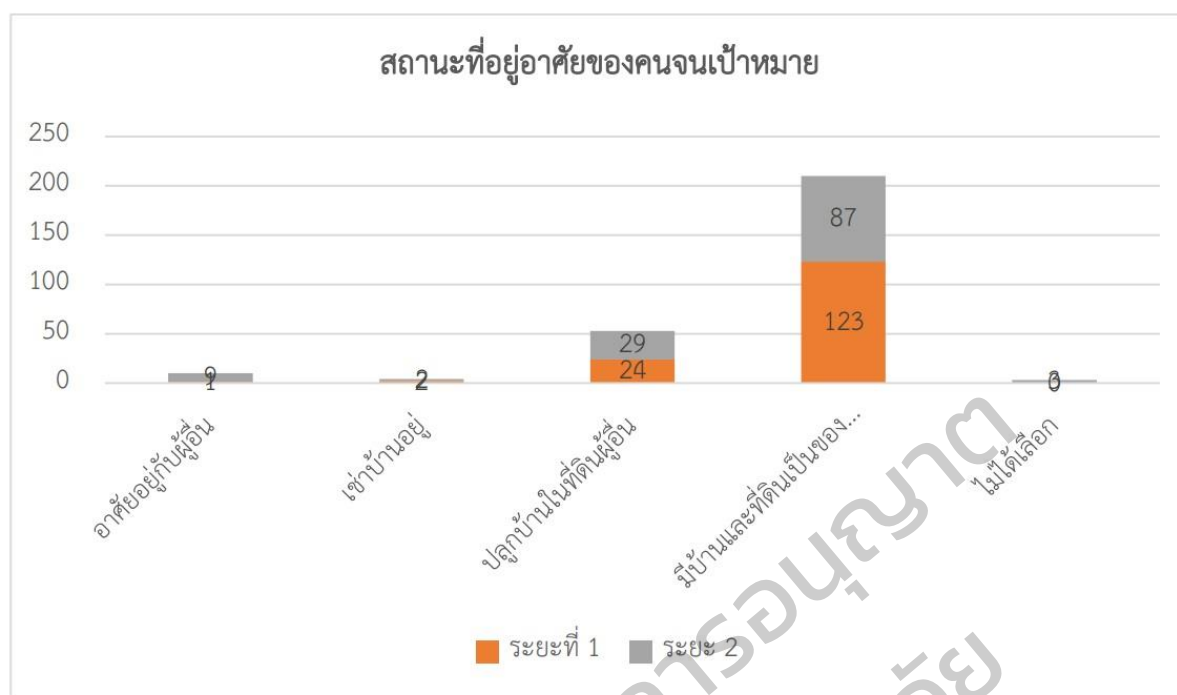
4.1.2 ทุนกายภาพ: ภาพรวมของทุนกายภาพ พบว่า ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 70.05 ขณะที่ การลงพื้นที่ภาคสนามพบอีกว่า พื้นที่ตำบลเสนางคนิคมหากแบ่งพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เทศบาลตำบลเสนางคนิคมมีความเป็นชุมชนเมืองมากกว่า เทศบาลตำบลสิริเสนางค์ที่เป็นชนบท ขณะเดียวกันพบว่าพื้นที่เขตเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ประชากรส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดิน กล่าวคือ ที่ดินส่วนใหญ่เป็นเอกสาร สปก. นส.3 และ สค.1 ซึ่งมีอุปสรรคและข้อจำกัดเกี่ยวกับการใช้เอกสารเพื่อค้าประกัน ทำธุรกรรมทางการเงิน หรือการซื้อขายเพื่อนำเงินมาเป็นทุนด้านต่าง ๆ ของครัวครัว รวมถึงการเข้ารับบริการของรัฐซึ่งมีเงื่อนไขเกี่ยวกับที่ดิน เช่น การขอรับบริการแผงโซลาร์เซลล์จากหน่วยงานด้านพลังงานจะต้องมีเอกสารที่ดินยื่นประกอบ แต่ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินและไม่มีเอกสารสิทธิ์ หรือ ที่ผ่านมามีพบว่า การเข้าร่วมโครงการเลี้ยงปลา หากสนใจเข้าร่วมจะต้องมีที่ดินสำหรับขุดบ่อเลี้ยง ขณะที่ครัวเรือนยากจนไม่มีที่ดินสำหรับขุดบ่อเลี้ยงปลา จึงละสิทธิ์โควตาปลาของตนเองให้ชุมชนนำไปปล่อยลงแหล่งน้ำสาธารณะ/แหล่งน้ำรวมของชุมชน หรือ การเข้าร่วมโครงการเลี้ยงวัวของหมู่บ้านคนที่เข้าร่วมจะต้องมีที่ดินสำหรับเลี้ยง/สร้างคอก แม้ครัวเรือนยากจนมองเห็นโอกาสในการเข้าร่วมแต่ “ไม่กล้า” และ “เข้าไม่ถึง” เป็นต้น ต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นข้อจำกัดของทุนกายภาพ ไสว ปุกะธรรม กลุ่มเป้าหมายบ้านคิมข่ากล่าวว่า “ในหมู่บ้านมีโครงการเลี้ยงวัว แต่แม่ไม่กล้าเข้าไปเอาแม่เลี้ยงหรือก กลัวไม่มีเงินจ่ายถ้าวัวเขาเป็นอะไร ตอนนั้นแม่เลี้ยงวัว 3 ตัว เป็นของพี่สาวที่เอามาให้เลี้ยง พอวัวมันออกลูกค่อยแบ่งกันกับพี่สาว เลี้ยงแบบนี้อาจจะไม่ใช่ของเราเอง แต่มันก็ดีกว่าไปเอาของหมู่บ้านมาเลี้ยง แม่ไม่กล้า แม่ไม่อยากไปจับของเขา”

ตารางที่ 4.4 การสำรวจที่อยู่อาศัยและที่ดินของกลุ่มเป้าหมาย

การสำรวจ	อาศัยอยู่กับผู้อื่น	เข้าบ้านอยู่	ปลูกบ้านในที่ดินผู้อื่น	มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง	ไม่ระบุ	รวม
ระยะ 1	1	2	24	123	0	150
ระยะ 2	9	2	29	87	3	130
รวม	10	4	53	210	3	280

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565 * ข้อมูลรวมครัวเรือนระยะที่ 1 ที่มีผู้เสียชีวิต 3 ราย ไม่สามารถแยกข้อมูลได้

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

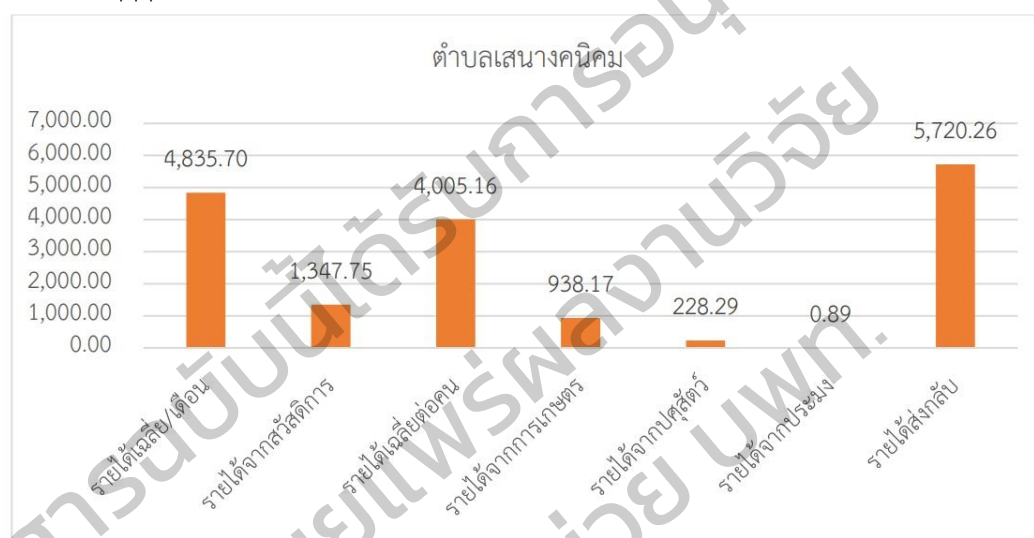
ภาพที่ 4.6 สถานะของที่อยู่อาศัยของคนจนเป้าหมาย ตำบลเสนางคณิกม

4.1.3 ทุนเศรษฐกิจ: ภาพรวมของทุนทางเศรษฐกิจ พบว่า ครีวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนรวม 2,972.41 บาทต่อเดือน ซึ่งไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิตในครัวเรือน ขณะที่ การลงพื้นที่ภาคสนามพบอีกว่า ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ปลูกข้าว ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกกล้วย ปลูกพืชผักสวนครัว ฯลฯ ปศุสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่เลี้ยงเป็ด เลี้ยงโค เลี้ยงกระบือ เลี้ยงสุกร ฯลฯ ประมง เช่น เลี้ยงปู เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงหอย ฯลฯ อีกทั้งส่วนหนึ่งมีรายได้จากการเป็นแรงงาน หรือธุรกิจนอกชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาทุนทางเศรษฐกิจของครัวเรือนยากจนกลับพบว่า ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจและชีวิตประจำวันอย่างมาก กล่าวคือ ท่ามกลางข้อจำกัดด้านทุนเศรษฐกิจครัวเรือนยากจนไม่ได้สยบยอมต่อความยากจน ขณะเดียวกันต้องลุกขึ้นต่อสู้ ดิ้นรนเพื่อให้มีรายได้สำหรับการดำรงชีพ ดูแลสมาชิกในครอบครัวด้านต่าง ๆ การลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า ครัวเรือนยากจนบางรายต้องทำงานหนักตลอดตั้งแต่เช้าตรู่จนถึงช่วงดึก เป็นต้น อาริสา แพงศรี กลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาด กล่าวว่า “แต่ก่อนที่ยังไม่ได้เข้าร่วมโครงการนี้ ทุก ๆ วันจะออกไปรับจ้างกรีดยางพาราของคนในหมู่บ้าน บางวันจะเอาลูกไปฝากไว้กับผู้เฒ่าที่รู้จักกัน แล้วไปกรีดยางคนเดียว พอกลับมาก็นำดูแลูก หลังจากที่เข้าร่วมโครงการนี้เริ่มมีการวางแผนชีวิตและรายได้ของตัวเอง เริ่มมองเห็นโอกาสในการเพิ่มรายได้ให้ตัวเองหลากหลายขึ้น”

ตารางที่ 4.5 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม

ประเภทรายได้/ครัวเรือน	รายได้เฉลี่ย/เดือน (บาท)
รายได้เฉลี่ยครัวเรือน	4,835.70
รายได้จากสวัสดิการ	1,347.75
รายได้จากการเกษตร	4,005.16
รายได้จากปศุสัตว์	938.17
รายได้จากประมง	228.29
รายได้จากการส่งกลับ	0.89
รายได้เฉลี่ย/คน (นับเฉพาะกลุ่มวัยทำงาน)	5,720.26

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565 ข้อมูลรวมครัวเรือนระยะที่ 1 ที่มีผู้เสียชีวิต 3 ราย ไม่สามารถแยกข้อมูลได้
ที่มา : pppconnect

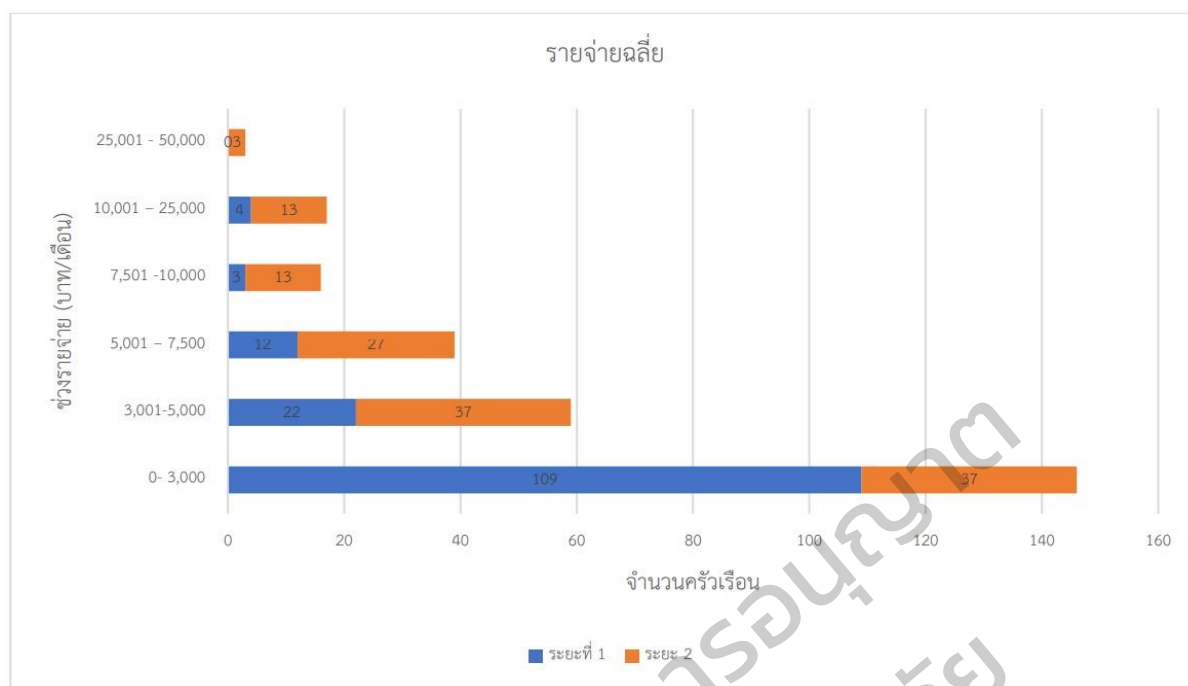

ภาพที่ 4.7 แสดงรายได้และที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ตำบลเสนางคนิคม

ตารางที่ 4.6 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม

ช่วงรายจ่าย (บาท/เดือน)	จำนวนครัวเรือนระยะที่ 1	จำนวนครัวเรือนระยะที่ 2	รวม (ครัวเรือน)
0- 3,000	109	37	146
3,001-5,000	22	37	59
5,001 – 7,500	12	27	39
7,501 -10,000	3	13	16
10,001– 25,000	4	13	17
25,001 - 0,000	0	3	3
> 50,000	0	0	0
รวม	150	130	

หมายเหตุ: ข้อมูลรวมครัวเรือนระยะที่ 1 ที่มีผู้เสียชีวิต 3 ราย ไม่สามารถแยกข้อมูลได้

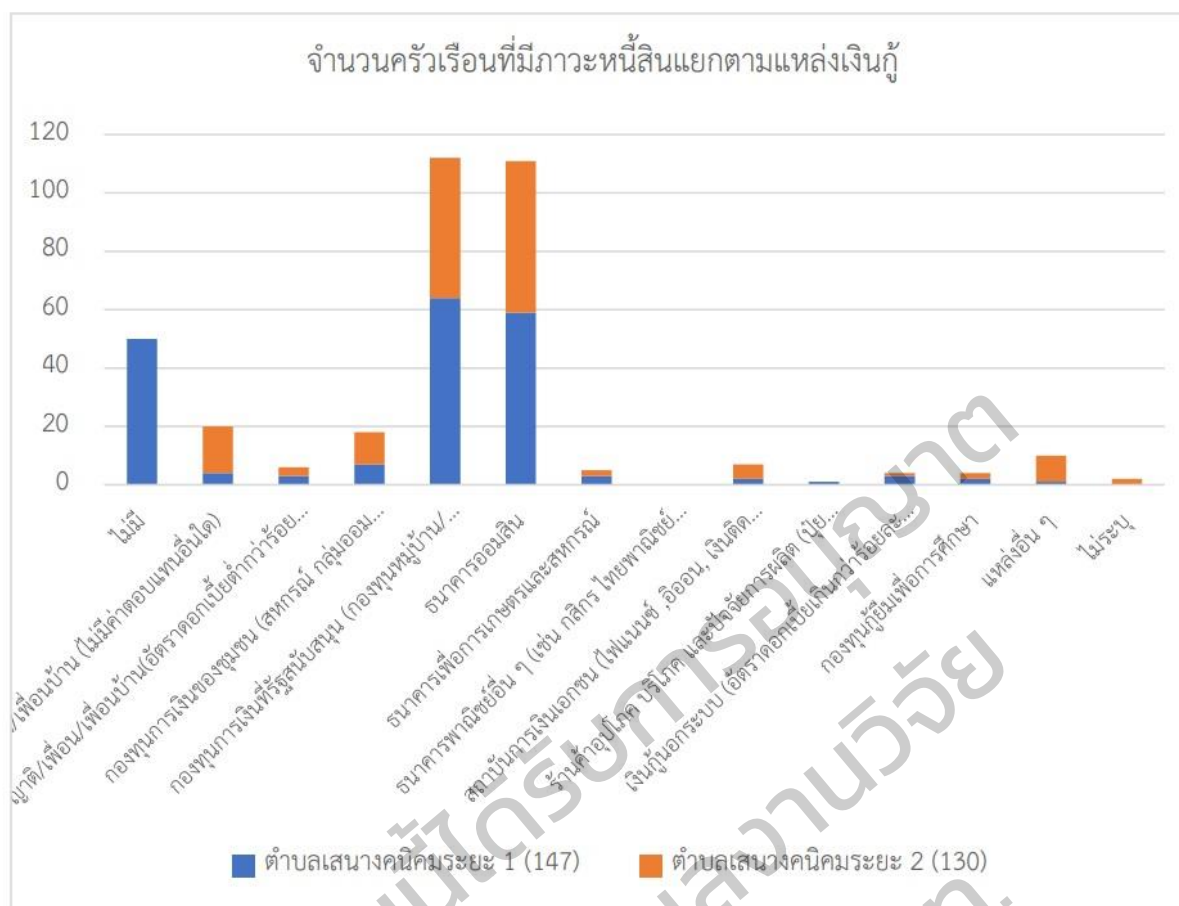

ภาพที่ 4.8 แสดงภาพรวมรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนในตำบลเสนางคณคม

ตารางที่ 4.7 จำนวนครัวเรือนตำบลเสนางคณคมที่มีภาวะหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินทุน

ประเภทหนี้สิน	ระยะ 1 (147)	ระยะ 2 (130)	รวม(ครัวเรือน)
ไม่มี	50	0	53
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (ไม่มีค่าตอบแทนอื่นใด)	4	16	20
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน(อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าร้อยละ15 ต่อปี)	3	3	6
กองทุนการเงินของชุมชน (สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุน)	7	11	18
กองทุนการเงินที่รัฐสนับสนุน(กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/โครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กขคจ.))	64	48	112
ธนาคารออมสิน	59	52	111
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	3	2	5
ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ (เช่น กสิกร ไทยพาณิชย์ กรุงไทย ธอส. ฯลฯ)	0	0	0
สถาบันการเงินเอกชน (ไฟแนนซ์ ,อโณน, เงินติดล้อ)	2	5	7
ร้านค้าอุปโภค บริโภค และปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยา ฯลฯ)	1	0	1
เงินกู้ยืมกระบบ (อัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	3	1	4
กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา	2	2	4
แหล่งอื่น ๆ	1	9	10
ไม่ระบุ	0	2	2

หมายเหตุ: * 1 ครัวเรือน อาจมีการกู้เงินมากกว่า 1 แหล่ง

ภาพที่ 4.9 แสดงจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

4.1.4 ทนธรรมชาติ : สำหรับทนธรรมชาติแม้ว่าตัวเลขของทุนจะอยู่ที่ระดับ 2.33 ซึ่งมีค่าคะแนนน้อย แต่จากการลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า พื้นที่ตำบลเสนางคณิคม 2 เทศบาล (15 หมู่บ้าน/คุ้ม) มีพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนสามารถพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ และสร้างรายได้ให้กับครอบครัว แต่พื้นที่เขตเทศบาลเสนางคณิคมมีความเป็นชุมชนเมือง หากคนที่ต้องการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจะต้องเดินทางไกลกว่าคนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ รวมทั้งอาณาบริเวณของตำบลเสนางคณิคมตั้งอยู่ติดกับเขตอุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัว ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ติดกับแนวเขตป่าสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรตามฤดูกาลได้ เช่น หาเห็ด หน่อไม้ ผักป่า แมลง ไข่มดแดง ลำสัตว์สำหรับประกอบอาหาร รวมทั้งหาน้ำผึ้ง ฯลฯ เพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน ที่เหลือจะนำไปจำหน่ายที่ตลาดชุมชน หรือจำหน่ายให้กับคนที่สนใจนอกชุมชน อย่างไรก็ตามพบอีกว่าครัวเรือนยากจนเข้าใช้พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้น ควบคู่กับการเป็นแรงงานในสวนยางพารา และมันสำปะหลัง หรืออื่น ๆ ด้วย ญัฐสุดา คณาโรจน์ อาสาสมัครหมู่บ้านนาสะอาด กล่าวว่า “คนหมู่บ้านนี้เป็นคนภูไท ธรรมชาติของคนภูไทจะเป็นคนขี้อาย ไม่ค่อยอยากสูงส่งกับคนแปลกหน้า ยิ่งให้ไปค้าขายยังไม่กล้าเพราะอาย เลยพากันหนีไปอยู่ป่า ไปหาของป่ากันมากกว่าการเข้าเมือง ข้อดีของหมู่บ้านนี้คืออยู่ติดกับภูเขาที่เป็นเขตอุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัว ของที่หาได้ก็ตามฤดูกาล เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวานป่า สมุนไพร ไข่มดแดง ปูชน (ปูภูเขา) พอหามาได้ก็เอามากิน ที่เหลือก็แบ่งขายในหมู่บ้าน เพียงแค่มีคนหามาได้ไม่เคยเหลือพอกิน”

4.1.4 ทุนสังคม : ด้านทุนสังคมอยู่ที่ระดับ 1.47 การลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า พื้นที่ตำบลเสนางคนิคม อำเภอสว่างคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ มีภาคีเครือข่ายการทำงานทางสังคมที่หลากหลาย เกาะเกี่ยวการทำงานอย่างเข้มแข็ง อาทิ หน่วยงานภาครัฐส่วนต่าง ๆ ขบวนการองค์กรชุมชน เครือข่ายภาคประชาสังคม กลุ่มเยาวชน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การทำงานที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดเรื่องการเข้าถึงงบประมาณในการดำเนินการกับครัวเรือนยากจน เนื่องจากที่ผ่านมาการสำรวจข้อมูลแบบชี้เป้ายังพร่าเลือนไม่ชัดเจน ด้วยเงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น การไม่ให้ความสำคัญกับการสำรวจข้อมูล การปกปิดตัวตนคนจน และยังไม่เคยมีการสำรวจข้อมูลครัวเรือนยากจนแบบบูรณาการละเอียดยมาก่อนในพื้นที่เสนางคนิคม ดังนั้น การดำเนินโครงการวิจัยฯ โดยพลังเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ทำให้พบข้อมูลเกี่ยวกับครัวเรือนยากจนที่ที่พราเลือนเริ่มชัดเจนมากขึ้น เมื่อพบข้อมูลรายชื่อครัวเรือนยากจนในพื้นที่ทำให้มีฐานรายชื่อที่เป็นเข็มทิศนำไปสู่การออกแบบแนวทางการช่วยเหลือ การส่งต่อความช่วยเหลือให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือการออกแบบโครงการนำร่องที่ตรงตามความต้องการของครัวเรือนยากจนมากที่สุด และพบอีกว่า ขบวนการองค์กรชุมชนได้นำฐานข้อมูลรายชื่อครัวเรือนยากจนไปใช้ในการออกแบบการทำงาน การกำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อเขียนโครงการเสนอแหล่งสนับสนุนต่าง ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ดี การสำรวจข้อมูลทำให้เห็นครัวเรือนยากจนชัดเจน แต่ถึงกระนั้นบางรายปฏิเสธการเข้าร่วมกิจกรรม บางรายไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง บางรายปฏิเสธกิจกรรมต่าง ๆ เนื่องจากติดมาคาดหวังเก่าที่เคยเสนอความต้องการไปแล้วไม่ได้รับการตอบสนอง ทำให้ไม่เชื่อมั่นว่าความต้องการของตนเองจะถูกตอบสนอง ดังนั้น การทำงานวิจัยฯ จึงเกิดขึ้นและดำเนินท่ามกลางความท้าทายบางอย่าง และต้องใช้พลังทุนทางสังคมในการขับเคลื่อนงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงพื้นที่ วาณิชย์ บุตรี ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลเสนางคนิคม กล่าวว่า “ที่ผ่านมาการทำงานกับพี่น้องขบวนการองค์กรชุมชนทำมาตลอด แต่ไม่เคยมีการสำรวจข้อมูลรายครัวเรือนที่ชัดเจน ละเอียดย และเข้าถึงข้อมูลรายบุคคลมากเท่านี้มาก่อน หลังจากที่ได้ร่วมทำงานกับ ม.อุบลฯ ทำให้ขบวนการองค์กรชุมชนมีรายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนและสามารถนำไปใช้ในการออกแบบและการกำหนดแนวทางเพื่อช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายได้” สอดคล้องกับ สิริศักดิ์ กองแก้ว ผู้จัดการโรงสีทุ่งรวงทอง กล่าวว่า “การทำงานของ ม.อุบลฯ ถือว่าแน่นนอนมาก เพราะไม่ปล่อยให้ชาวบ้านทำงานเองแต่เพียงลำพัง มีการลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชาวบ้าน และติดตามความเปลี่ยนแปลงเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง การทำงานแบบนี้ถือว่าดีมาก ๆ เพราะจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในพื้นที่ โดยคนที่มีความรู้ความเข้าใจบางอย่างที่ชาวบ้านหรือพื้นที่มองไม่เห็น และไม่มีพลังในการทำงาน ถ้านักวิชาการลงมาทำงานประกบกับชาวบ้านในพื้นที่แบบนี้นอกจากจะทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจแล้ว เสียงของชาวบ้านยังมีโอกาสส่งดังไปถึงหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และมีส่วนในการกำหนดนโยบายเพื่อช่วยเหลือคนจนและแก้ไขปัญหาความยากจน”

นอกจากนั้น กระบวนการทำงานภาคสนามในโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 2 มีนายณรงค์ สารสินธ์ นักศึกษาฝึกประสบการณ์ จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มีส่วนร่วมในการทำงานตลอดโครงการ และมีส่วนช่วยในการสำรวจข้อมูล รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามกับร่วมกับทีมวิจัย และจัดทำแผนที่ทรัพยากรในรูปแบบไวนิลแสดงแผนที่ตำบลเสนางคนิคม 2 เทศบาล และมีภาพ QR Code ที่สามารถดูข้อมูลและนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์กับพื้นที่ได้ (ดังภาพที่ 4.9) ณรงค์ สารสินธ์ กล่าวว่า “ตอนแรกก็อยู่บ้านนอกอยู่แล้ว บางครั้งมองว่าเขาไม่ช่วยตัวเอง ไม่มีทางแก้ได้ ไม่รู้ว่าจะช่วยไปทำไม มันไม่ดีขึ้นหรอกเพราะเขาทำตัวเอง พอได้มาทำงานจากที่ตั้งคำถามและตั้งกำแพงกับตัวเอง พอได้ลงมาสัมผัสได้เรียนรู้ว่าความจนเกิดขึ้นจากปัจจัยหลาย ๆ อย่าง จากที่เคยคิดว่าเขาเป็นคนขี้เกียจ พอได้ลงมาสัมผัสจึงเห็นอีกมิติหนึ่งที่เขา มีข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น บางคนมีศักยภาพในการทำงานแต่ไปทำไม่ได้เพราะต้องดูแลผู้ป่วย เป็นต้น ตอนแรก

ทำแผนที่ที่ยังไม่เข้าใจว่าแผนที่นี้จะช่วยอย่างไร พอทำเสร็จได้นำไปให้ขบวนองค์กรชุมชนใช้ประกอบการทำแผนความช่วยเหลือ จึงเข้าใจว่าแผนที่เป็นนวัตกรรมที่ชาวบ้านสามารถนำไปใช้ในการออกแบบเชิงพื้นที่ได้”

ภาพที่ 4.10 : แผนที่ทรัพยากรและทุน 5 มิติ (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนธรรมชาติ และทุนการเงิน) ออกแบบและจัดทำโดย นายณรงค์ สารสิน นักศึกษาฝึกประสบการณ์ในโครงการวิจัยฯ

4.2 OM ความมั่นคงทางอาหารและรายได้ เสนางคนิคม

ทีมวิจัยได้มีการสอบถามและสำรวจครัวเรือนยากจนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง ลงพื้นที่ทำงานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กล่าวคือ การสำรวจข้อมูลวิจัยฯ ทำให้ได้ข้อมูลครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวข้างต้น นอกจากนั้น ทีมวิจัยยังใช้กระบวนการทำงานภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์ข้อมูลแบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย การประชุมปรึกษาหารือกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ หน่วยงานเกษตรและประมงจังหวัดอำนาจเจริญ หน่วยงานเกษตรและประมงอำเภอเสนางคนิคม การเข้าพบนายอำเภอเสนางคนิคม ปลัดอำเภอเสนางคนิคม พัฒนาการอำเภอเสนางคนิคม นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเสนางคนิคม และ นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลสิริแสนงอน รวมถึงคณะผู้บริหารเทศบาลทั้ง 2 แห่ง อีกทั้ง มีความพยายามในการทำงานร่วมกันกับขบวนองค์กรชุมชน เครือข่ายภาคประชาสังคม เครือข่ายเยาวชน วิสาหกิจชุมชน ผู้นำชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน และประชาชนกลุ่มเป้าหมายเนื่องจากทีมวิจัยฯ เล็งเห็นความสำคัญในการทำงานที่ต้องเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมพร้อมกัน ทั้งนี้ ทีมได้ใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนการพัฒนาโดยพิจารณาจากการแยกระดับความต้องการจากการสำรวจรายครัวเรือน และมีการสอบถามข้อมูลความต้องการจากอาสาสมัครชุมชนและผู้นำชุมชน ซึ่งพบความต้องการที่

หลากหลาย (ตามตารางที่ 4.8) อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดการทำงาน OM ที่มีจุดเน้นที่ชัดเจนจึงใช้การสนทนากลุ่มย่อยและการวิเคราะห์ความต้องการซ้ำ ผ่านเวทีฟังเสียงไต่ถามและพิจารณาสอบถามข้อมูลรายครัวเรือนก่อนดำเนินการช่วยเหลือผ่านโครงการนำร่อง “ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคนคม”

ตารางที่ 4.8 ระดับความต้องการพัฒนา/ช่วยเหลือของครัวเรือนยากจน

ระดับความต้องการพัฒนา/ช่วยเหลือ	ทต.เสนางคนคม	ทต.สิริเสนางค์	รวม
0. ไม่ระบุความต้องการ	1	3	4
1. โอกาสด้านการศึกษาสำหรับบุตรหลาน	14	18	32
2. การพัฒนาและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย	26	20	46
3. การส่งเสริมอาชีพและปัจจัยการผลิตด้านการเพาะปลูก	12	44	56
4. ส่งเสริมอาชีพและการประมง	0	15	15
5. การส่งเสริมอาชีพและปัจจัยการผลิตด้านปศุสัตว์	6	34	40
6. การส่งเสริมการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร	24	17	41
7. การสนับสนุนและการสร้างหลักประกันด้านอาหาร	5	3	8
8. การเข้าถึงและการเพิ่มสวัสดิการด้านต่างๆ ที่รัฐจัดให้ (บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เงินสวัสดิการผู้สูงอายุ)	18	12	30
9. การแก้ไขปัญหาหนี้สิน	4	7	11
10. สิทธิและสถานะบุคคล	0	1	1
11. การถือครองที่ดินและเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน	15	8	23
12. สุขภาพและการเข้ารับการรักษายาบาล	3	0	3
13. เงินทุนสนับสนุนด้านการดำรงชีพ	21	12	33
14. การพัฒนาแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร	3	0	3
15. การพัฒนาและปรับปรุงด้านโครงสร้างพื้นฐาน (ถนนหนทาง เสาไฟฟ้า และถนน)	4	4	8
16. อื่น ๆ	7	5	12
17. ไม่ต้องการความช่วยเหลือ	6	0	6
รวม			372
หมายเหตุ บางครอบครัวมีความต้องการมากกว่า 1 ด้าน			

อย่างไรก็ดี กระบวนการทำงานได้เน้นความสำคัญในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย คือ การจัดเวที “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงไทบ้านเฮา) ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคินคม เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2564 โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้พูดคุย แลกเปลี่ยน และพบปะหารือเกี่ยวกับ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวในช่วงที่ผ่านมา “ความทุกข์” ที่ต้องเผชิญ และ “ความหวัง” ในการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในภายภาคหน้า รวมทั้งกระบวนการสนทนาดังกล่าวได้เชื่อมประสานภาคีเครือข่ายให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ขบวนการองค์กรชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน ผู้นำชุมชน กระทั่งพบว่า ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้สะท้อนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการนำมาพิจารณาแนวทางดำเนินโครงการนำร่อง 5 แผนงาน ได้แก่ แผนงานที่ 1 กองทุนตากมัน แผนงานที่ 2 กลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษและกองทุนข้าวปันสุข แผนงานที่ 3 กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูป บ้านนาสะอาด แผนงานที่ 4 สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง และ แผนงานที่ 5 สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่น ๆ ดังนี้

แผนงานที่ 1 กองทุนตากมัน : การสำรวจข้อมูลและการจัดเวทีฟังเสียงไทบ้านเฮา พบว่า กลุ่มเป้าหมายที่แสดงความจำนงเข้าร่วมกิจกรรมกองทุนตากมัน จำนวน 30 ครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่มองว่าตนเองมีศักยภาพ และมีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมกองทุนตากมันเนื่องจากต้องการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำงานในชุมชน อย่างไรก็ตาม การเริ่มกิจกรรมกองทุนตากมันยังมีข้อจำกัดในการดำเนินการ กล่าวคือ กลุ่มเป้าหมายบางรายบ้านอยู่ไกลไม่สะดวกในการขนส่งมัน การตากมันจะต้องใช้ระยะเวลา 3-4 วัน บางคนมองว่ารายได้เกิดขึ้นช้ากว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ การไปเป็นแรงงานในสวนยางพารา หรือการถนอมมันสำหรับหลัง ดังนั้น จึงเหลือผู้ที่สนใจเข้าร่วมและดำเนินกิจกรรมเพียง 7 ครอบครัว และพบอีกว่า ทุนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากกองทุนตากมัน คือ การจ้างงานตนเองเพิ่มรายได้ 1,050 บาทต่อครัวเรือน และเกิดสวัสดิการโครงข่ายคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net) รวมถึงการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม

แผนงานที่ 2 กลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษและกองทุนข้าวปันสุข: การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งการจัดเวทีฟังเสียงไทบ้านเฮา พบว่า การดำเนินกิจกรรมในแผนงานที่ 2 แบ่งกิจกรรมหลักออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 กองบุญข้าวปันสุข และส่วนที่ 2 กลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ ดังนี้ **กองบุญข้าวปันสุข :** หมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 เป็นพื้นที่ซึ่งมีประชากรครัวเรือนยากจนหนาแน่นที่สุด จึงมีการดำเนินกิจกรรมแผนที่ 2 ในโครงการระยะที่ 1 และ 2 ขณะที่กระบวนการทำงานเชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมได้นำไปสู่การพิจารณารายชื่อครัวเรือนเป้าหมายใหม่ กล่าวคือ ทีมอาสาสมัครชุมชน ผู้นำชุมชน ขบวนการองค์กรชุมชน ได้ร่วมกันพิจารณาครัวเรือนที่ค่อนข้างมีศักยภาพ/พอมีพอกินออกจากรายชื่อความช่วยเหลือจาก จำนวน 46 ครัวเรือน กระทั่งได้รายชื่อครัวเรือนเป้าหมายหมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 จำนวน 24 ครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมกองบุญข้าวปันสุข นอกจากนั้น การดำเนินโครงการนำร่องระยะที่ 2 พบว่า จำนวนครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายมีความหนาแน่นรองเป็นดับ 2 คือ หมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 จำนวน 33 ครัวเรือน ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมในระยะที่ 2 จึงขยายแนวคิดกองบุญข้าวปันสุขไปที่บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 และมีการพิจารณารายชื่ออย่างมีส่วนร่วมเช่นเดียวกันกับหมู่ 11 กระทั่งได้รายชื่อครัวเรือนยากจนทั้งสิ้น จำนวน 24 ครัวเรือน และ **กลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ :** ในแผนงานที่ 2 พบว่า มีครัวเรือนเป้าหมายที่ให้ความสนใจทั้งสิ้น 15 ครัวเรือน ขณะที่การดำเนินกิจกรรมจริงมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 12 ครัวเรือนเข้าร่วมปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ และดำเนินการเปิด “ตลาดปันสุข” (ทุกวันศุกร์) ในหมู่บ้าน เพื่อเพิ่มรายได้ให้ครัวเรือนสัปดาห์ละ 100-300 บาท จากการจำหน่ายผักปลอดสาร อาหารแปรรูป หรืออื่นๆ ที่ทำได้ตามฤดูกาล และพบอีกว่า แผนงานที่ 2 นำไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น คือการเพิ่มรายได้และลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ทุนธรรมชาติ คือเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมไม่ทำลายธรรมชาติ ทุนทาง

สังคม คือ เกิดสวัสดิการข้าวสำหรับครัวเรือนยากไร้ (Social Safety Net) และสนับสนุนนโยบายจังหวัดและเชื่อมโยงสร้างความเข้มแข็งเครือข่าย “เมืองธรรมเกษตร” รวมทั้งครัวเรือนเปราะบางที่มีที่พึ่งในภาวะวิกฤติมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ขยายแนวทางการพัฒนากองบุญข้าวไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง ผู้บริโภคได้รับสุขภาพที่ดีจากการบริโภคอาหารปลอดภัย ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรปลอดสารพิษ และชุมชนมีความเข้มแข็ง “ฮักแพงแบ่งปัน”

แผนงานที่ 3 กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูป บ้านนาสะอาด: ดำเนินการในพื้นที่หมู่บ้านนาสะอาด หมู่ 7 มีประชากรครัวเรือนยากจนจำนวนทั้งสิ้น 19 ครัวเรือน การลงพื้นที่ภาคสนามและการจัดเวทีฟังเสียงไต่ถามบ้านเฮา พบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาดมีความต้องการปลูกผักอินทรีย์แปลงรวม แต่ด้วยข้อจำกัดเกี่ยวกับน้ำสำหรับใช้รดผัก เนื่องจากบ้านนาสะอาดมีสภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ราบสูงติดภูเขาบนแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัว จะต้องใช้น้ำตามฤดูกาลเพื่อการเกษตรกรรม ดังนั้น การจัดตั้งคุยกุ่มย่อยที่วิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า วิสาหกิจฯ มีประสบการณ์ในการเพาะเห็ดนางฟ้า จึงพิจารณาร่วมกันเพื่อเลือกกิจกรรมเพาะเห็ดเป็นโครงการนำร่อง อย่างไรก็ตาม การดำเนินการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินการอย่างท้าทาย เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายบางรายมองว่าตนเองไม่มีศักยภาพ ไม่มีเวลา จึงปฏิเสธการเข้าร่วมกิจกรรม และเหลือกลุ่มเป้าหมายที่สนใจและดำเนินการจำนวนทั้งสิ้น 7 ครัวเรือน และพบอีกว่า แผนงานที่ 3 นำไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น คือ การเพิ่มรายได้ และสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายวิสาหกิจที่โอบอุ้มครัวเรือนยากจนให้ยกระดับรายได้

แผนงานที่ 4 สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง: การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลภาคสนามเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ พบว่า มีกลุ่มเป้าหมายที่ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์ จำนวนทั้งสิ้น 52 ครัวเรือน โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ด้านประมง (เลี้ยงปลาตู้กระจกชังบก) จำนวน 35 ครัวเรือน และด้านปศุสัตว์ (เลี้ยงไก่) จำนวน 17 ครัวเรือน และพบอีกว่า แผนงานที่ 4 นำไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ คือลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ครัวเรือนเป้าหมายเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพที่มั่นคงในอนาคต

แผนงานที่ 5 สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ: การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลและการจัดเวทีฟังเสียงไต่ถามบ้านเฮา พบว่า กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 14 ครัวเรือน มีศักยภาพในการเป็นแรงงาน เช่น นวดแผนไทย ขยายแกงถุง ขายน้ำมะพร้าว เป็นช่างฝีมือทั่วไป รับจ้างทำความสะอาด หรืออื่น ๆ และพบอีกว่า แผนงานที่ 5 นำไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ คือลดค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องมือช่าง และครัวเรือนเป้าหมายเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพที่มั่นคงในอนาคต

ภาพที่ 4.11 ทีมวิจัยฯ จัดกิจกรรมเวที “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงชาวบ้านเฮา) ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคนิคม วันที่ 21 พฤศจิกายน 2564 โดยช่วงเช้า เวลา 09.00-12.00 น. กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมมาจากพื้นที่เทศบาลตำบลเสนางคนิคม และช่วงบ่าย เวลา 13.00-16.00 น. เป็นกลุ่มเป้าหมายจากพื้นที่เทศบาลตำบลสิริเสนางค์ นอกจากนั้นช่วงท้ายยังมีการ After Action Review : AAR กับผู้นำกระบวนการกลุ่มย่อย

ตารางที่ 4.9 สรุปประโยชน์ทางตรงด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการนำร่อง

แผนงาน	ประโยชน์ทางตรงด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการ
กองทุนตากมัน	6 ครัวเรือน (หมู่ 11) รับมันจากกองทุนตากมันมาตากเพื่อสร้างรายได้ 2 ครั้งรายได้สุทธิรวม 1,050 บาท/ครัวเรือน รายได้นี้จะมีช่วงเวลา 3 เดือน ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม
กองทุนข้าวป็นสุข	บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 จำนวน 24 ครัวเรือน และ หมู่ 11 จำนวน 38 ครัวเรือนรวม 62 ครัวเรือน หมู่ 4 ปันข้าวรวม 300 กก. หมู่ 11 ปันข้าวครัวเรือนละประมาณ 5-7 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับขนาดของครัวเรือน ลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนละประมาณ 150 บาท/ปี(ประหยัดข้าวได้ 1 สัปดาห์) ครัวเรือนหมู่ 11 ระดับ 1 ไม่ต้องส่งข้าวคืน ระดับ 2-4 ส่งข้าวคืนเพื่อหมุนเวียน
ฝึกแปรงรวมและตลาดปันสุข	12 ครัวเรือน (หมู่ 11) การปลูกผักแปรงรวมช่วยลดค่าใช้จ่ายเพิ่มรายได้ 400 บาท ครัวเรือน/เดือน เทศบาลเสนางคนิคมสนับสนุนอุปกรณ์ล่อรื้อสวนผักปลอดสารพิษ การสนับสนุนอุปกรณ์ในการล่อรื้อ
กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูปบ้านนาสะอาด	7 ครัวเรือน เชื้อเห็ดจำนวน 2,019 ก้อน (หมู่ 7) เพิ่มรายได้เฉลี่ย 2,000 บาท/เดือน/กลุ่ม (เป็นระยะเวลา 8 เดือน) ได้รับการสมทบจาก แม่ณัฐสุตา จำนวน 4,000 บาท
สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง	เลี้ยงปลา 35 ครัวเรือน เลี้ยงไก่ 17 ครัวเรือน รวม 52 ครัวเรือน (หมู่ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15) กระชังบก บ่อโอ่งตัด บ่อซีเมนต์ ปลาตก 300 ตัว เพิ่มรายได้เฉลี่ย

	1,000 บาท/เดือน/ครัวเรือน (เป็นระยะเวลา 3 เดือน) ยังไม่สนับสนุนการเลี้ยงไก่ (อยู่ระหว่างการจัดหาพันธุ์ไก่)
สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ	อยู่ระหว่างดำเนินงาน

4.2.1 แผนงานที่ 1 กองทุนตากมัน

1) บริบทและความเป็นมา: พื้นที่ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 เทศบาล คือ 1) เทศบาลตำบลเสนางคนิคม ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองทับม้า หมู่ 1, 3, 4, 11, 12 บ้านบก หมู่ 2, 14 และ 2) เทศบาลตำบลสิริเสนางค์ ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาไร่ใหญ่ หมู่ 5, 8, 10, 15 บ้านคึมซา หมู่ 6, 13 บ้านนาสะอาด หมู่ 7 บ้านหนองคล้า หมู่ 9 ชาวบ้านเรียกพื้นที่ภูมิศาสตร์ตำบลเสนางคนิคมว่า “พื้นที่ไข่ดาว” กล่าวคือ บริเวณ “ไข่แดง” เป็นพื้นที่ที่เทศบาลตำบลเสนางคนิคม มีชุมชนที่ตั้งอยู่ในวงในและมีความเป็นเมือง ส่วน “ไข่ขาว” เป็นพื้นที่ที่เทศบาลตำบลสิริเสนางค์ มีชุมชนที่ตั้งอยู่นอกและมีความเป็นชนบทมากกว่า เมื่อพิจารณาบริบทพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม 2 เทศบาล (15 หมู่บ้าน/คุ้ม) พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพด้านเกษตรกรรมที่หลากหลาย อาทิ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ผัก และสมุนไพร ฯลฯ ขณะที่การปลูกมันสำปะหลังเป็นอาชีพหลักสำคัญของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไข่ขาว เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของตำบลเสนางคนิคมส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงจึงต้องอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล การปลูกข้าวจึงไม่ตอบสนองต่อความต้องการมากนัก ดังนั้น มันสำปะหลังจึงเป็นพืชสำคัญของตำบลเสนางคนิคม (เขตเทศบาลตำบลสิริเสนางค์) ที่สร้างรายได้ให้กับประชาชน อย่างไรก็ตาม มันสำปะหลังจะเป็นที่นิยมปลูกในพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม แต่ข้อเท็จจริงกลับพบว่า ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ไม่ใช่คนปลูกเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านทุนกายภาพ กล่าวคือ ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินจึงไม่สามารถปลูกมันสำปะหลังได้ ขณะที่พบว่าครัวเรือนยากจนพยายามสร้างรายได้โดยการเป็นแรงงานในพื้นที่เกษตรกรรมอื่น ๆ เช่น ยางพารา อ้อย รวมทั้งเป็นแรงงานในไร่มันสำปะหลัง ดังนั้น การดำเนินโครงการนำร่องกองทุนตากมันได้เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในพื้นที่เพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนยากจนที่สนใจ โดยการประสานความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมระหว่างชุมชน ผู้นำชุมชน ขบวนการองค์กรชุมชน และวิสาหกิจชุมชน

2) วิสาหกิจชุมชนกับการก่อรูปกองทุนตากมัน ตำบลเสนางคนิคม 2 เทศบาล เป็นพื้นที่ที่น่าสนใจเนื่องจากการขับเคลื่อนงานต่าง ๆ ในพื้นที่โดยขบวนการภาคประชาชนอย่างเข้มแข็ง คือ วิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคนิคม (ทุ่งรวงทอง) หรือ “โรงสีทุ่งรวงทอง” เป็นวิสาหกิจชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของประชาชนในตำบลเสนางคนิคม 2 เทศบาล มีจำนวนสมาชิกมากกว่า 500 รายชื่อ ร่วมกันถือหุ้นวิสาหกิจฯ และจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมเรื่อยมา กิจกรรมหลัก ๆ ที่วิสาหกิจชุมชนฯ ดำเนินการได้แก่ การซื้อขายข้าว และมันสำปะหลัง รวมทั้งผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากผลผลิต เช่น ขนมข้าวแต่น ข้าวสาร เป็นต้น การดำเนินโครงการนำร่องกองทุนตากมันเกิดขึ้นจากความร่วมมือที่หลากหลาย โดยเฉพาะการอาศัยศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคนิคม (ทุ่งรวงทอง) ที่ดำเนินการซื้อ-ขาย มันสำปะหลังตามฤดูกาล พบอีกว่า ที่ผ่านมามีวิสาหกิจชุมชนฯ ทำงานกับสมาชิกของวิสาหกิจอย่างเข้มข้น แต่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมกับครัวเรือนยากจน เนื่องจากเป้าหมายหลักของการดำเนินกิจกรรมตามข้อตกลงของวิสาหกิจมุ่งเป้าไปที่สมาชิก แต่ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ไม่ใช่สมาชิกของวิสาหกิจฯ อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานในโครงการวิจัยฯ ได้ลงพื้นที่กระตุ้นนำไปสู่ความพยายามในการผลักดันให้เกิดกิจกรรมกับครัวเรือนยากจนในพื้นที่ โดยชี้แจงและกระตุ้นให้วิสาหกิจชุมชนฯ เล็งเห็นว่า ที่ผ่านมามีครัวเรือนยากจนมีความพยายามในการเข้า

ร่วมเป็นสมาชิกและต้องการดำเนินกิจกรรมกับวิสาหกิจฯ แต่ด้วยเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ ทำให้ครัวเรือนยากจนในพื้นที่ไม่มีศักยภาพในการเข้าเป็นสมาชิก ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมกองทุนตากมันโดยให้วิสาหกิจฯ เป็นเจ้าภาพในการทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน ขบวนการองค์กรชุมชน นอกจากจะสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกในพื้นที่ การดำเนินกิจกรรมลักษณะนี้ยังถือเป็นจุดเด่นหนึ่งของวิสาหกิจฯ ในการทำงานเพื่อตอบสนองต่อสาธารณะ หรือการทำงาน CSR พร้อมด้วย

3) จากการฟังเสียงสู่การออกแบบกองทุนตากมัน: การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ ระยะที่ 2 พบว่า มีประชากรในพื้นที่อำเภอเสนางคณคม 2 เทศบาล รวมทั้งสิ้นจำนวน 280 ครัวเรือน ขณะที่การจัดเวทีแลกเปลี่ยน “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงชาวบ้านเฮา) วันที่ 21 พฤศจิกายน 2564 ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคณคม มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมรวมทั้งสิ้นจำนวน 178 ครัวเรือน^[1] นอกจากนั้น การจัดกิจกรรมในเวทีดังกล่าวนี้ได้แบ่งกลุ่มย่อยทั้งสิ้น 10 กลุ่ม เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมได้แลกเปลี่ยนความสุข ความทุกข์ และความหวังของตนเองและครอบครัวมากที่สุด ซึ่งการแลกเปลี่ยนพูดคุยทำให้ทีมวิจัยพบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการที่แตกต่างหลากหลาย และมีบางรายที่มีความสนใจเกี่ยวกับ “กองทุนตากมัน”^[2] กระทั่งพบว่า การตากมันที่จะได้ผลผลิต (มันแห้ง) จะต้องตากบนลานซีเมนต์ ซึ่งหมู่บ้านต่าง ๆ มีพื้นที่ลานซีเมนต์ที่เป็นพื้นที่รวมของหมู่บ้านอยู่เดิมแล้ว และพบว่าหมู่บ้านที่มีความพร้อมและเหมาะสมกับการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ บ้านหนองคล้า หมู่ 9 และบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 อย่างไรก็ตาม แม้มีกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจ แต่ข้อจำกัดที่พบคือความห่างไกลของชุมชนทำให้การขนส่งมันจะต้องใช้ต้นทุน เมื่อพิจารณาความคุ้มค่าหลังการขาย สำหรับหมู่บ้านที่อยู่ไกลวิสาหกิจฯ ถือว่าไม่คุ้มทุน การตากมันจึงเกิดขึ้นที่หมู่ 11 เนื่องจากอยู่ใกล้วิสาหกิจชุมชน ขณะที่กลุ่มเป้าหมายที่อยู่ในชุมชนห่างไกลเลือกเป็นแรงงานในไร่มันสำปะหลังเนื่องจากมองว่าการเป็นแรงงานจะมีรายได้เร็วไม่แพ้การตากมัน

4) การมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่าย: การระดมความคิดเห็นและการปรึกษาหารือกับทีมอาสาสมัครชุมชนและผู้นำชุมชน รวมทั้งการพิจารณาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยน “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงชาวบ้านเฮา) พบว่า มีประชากรที่มีความสนใจและคาดว่าจะมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมกองทุนตากมันได้ จำนวน 30 ครอบครัว ดังนั้น ทีมวิจัยจึงดำเนินการจัดเวทีพูดคุยกลุ่มย่อยอีกครั้งเพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองกับกลุ่มเป้าหมาย ชี้แจงรายละเอียดต่าง ๆ และรับฟังความคิดเห็นหากกลุ่มเป้าหมาย จึงเกิดการประชุมกลุ่มย่อยคนที่สนใจและคาดว่าจะมีศักยภาพ เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2564 ณ วิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคณคม (ทุ่งรวงทอง) การจัดกิจกรรมนี้มีหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมด้วย คือ เกษตรอำเภอ เสนางคณคม และ พัฒนาการอำเภอเสนางคณคม และพบว่า การดำเนินกิจกรรมกองทุนตากมันเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน นอกจากนั้น การลงพื้นที่ภาคสนามของทีมวิจัยเพื่อพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนพูดคุยกับขบวนการองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน และกลุ่มเป้าหมายพบอีกว่า กลุ่มเป้าหมายที่มีศักยภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมกองทุนตากมันส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม ระดับ 2 3 และ 4 เนื่องจากสุขภาพร่างกายแข็งแรง ว่างาน มีความสนใจในการเข้าร่วม และต้องการมีรายได้เพิ่ม อย่างไรก็ตาม การจัดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายยังไม่สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มเป้าหมายครอบครัวใดบ้างจะเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากการเข้าร่วมกิจกรรมกองทุนตากมันมีเงื่อนไขบางอย่างที่จะต้องร่วมกันตัดสินใจภายในครอบครัวและชุมชน อาทิ ต้องมีลานปูนซีเมนต์จะทำให้ได้มันที่มีคุณภาพ การขนส่งมันสดและมันตากแห้ง การแบ่งสรรเวลาเพื่อดูแลมันให้ได้คุณภาพ การรับประกันคุณภาพมันและความใส่ใจในการตากมัน และด้านเวลาที่อาจจะกระทบกับกิจกรรมอื่นๆ ในครอบครัว เช่น การดูแลผู้สูงอายุ การดูแลคนป่วยติดเตียง การดูแลสัตว์เลี้ยง หรือการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมอื่น ๆ เป็นต้น และพบอีกว่า คนจนกลุ่มเป้าหมายมี

ข้อจำกัด เช่น กลุ่มเป้าหมายบางครอบครัวมีความกังวลใจว่า หากตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมแล้วไม่สามารถดำเนินการได้ตามความคาดหวัง อาจเป็นผลกระทบด้านลบต่อตนเองและครัวครัวจึงต้องกลับไปพูดคุยทำความเข้าใจกับสมาชิกในครอบครัวคนอื่นๆ ก่อนจึงจะสามารถตัดสินใจได้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการกองทุนตากมันพบอีกว่า แนวคิดลักษณะนี้เป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน กระบวนการทำงานที่ริเริ่มโดยที่ครัวเรือนยากจนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมยังไม่เข้าใจเมื่อพบปัญหาหรืออุปสรรค ดังนั้น การก่อเกิดกองทุนตากมันในพื้นที่ซึ่งมุ่งเป้าตรงไปหาครัวเรือนยากจนอย่างน้อย 7 ครัวเรือน จากคนที่มีความสนใจ 30 ครัวเรือน และพบอีกว่าเงื่อนไขหรือข้อจำกัดของครัวเรือนเป้าหมายที่ไม่สามารถร่วมกิจกรรมได้ทำให้เห็นบริบทและกลยุทธ์การดำรงชีพของครัวเรือนยากจนที่ไม่มีที่ดินทำกิน แต่ต้องการมีรายได้จากการเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรม

5) ปฏิบัติการกองทุนตากมัน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายและภาคีเครือข่ายสำคัญคือวิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคนิคม (ทุ่งรวงทอง) และขบวนการองค์กรชุมชน ทำให้เห็นทิศทางการดำเนินการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติการโครงการนำร่องให้เกิดรูปธรรมมากขึ้น วันที่ 15 มกราคม 2565 ณ ห้องประชุมขบวนการองค์กรชุมชน เกิดเวทีแลกเปลี่ยนพูดคุยกับวิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคนิคม (ทุ่งรวงทอง) ขบวนการองค์กรชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน ผู้นำชุมชน และทีมวิจัยได้เข้าพบหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นคือ เทศบาลตำบลเสนางคนิคม และเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ หน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอ คือ นายอำเภอเสนางคนิคม ปลัดอำเภอเสนางคนิคม พัฒนาการอำเภอเสนางคนิคม เกษตรอำเภอเสนางคนิคม กระทั่งมีข้อเสนอร่วมกันให้ดำเนินการกิจกรรมกองทุนตากมันที่มีเป้าหมายให้กลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจและคาดว่าจะมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมเข้าร่วม และมีการยก “ร่างระเบียบกองทุนตากมัน” โดยพิจารณาให้ดำเนินการกิจกรรมนำร่องในพื้นที่ที่กลุ่มเป้าหมายมีความสนใจก่อน ได้แก่ บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 จำนวน 12 ครอบครัว และบ้านหนองคล้า หมู่ 9 จำนวน 10 ครอบครัว และพิจารณาให้จัดสรรงบประมาณสำหรับกองทุนตากมันจำนวน 50,000 บาท โดยแบ่งงบประมาณออกเป็น 2 ส่วน คือ งบสำหรับสนับสนุนอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ฝารองตากมัน ไม้กวาด คราด และบั้งกี ฯลฯ และงบประมาณสำหรับลงทุนซื้อไม้สำหรับเสียบตากมันตามแผนการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม แม้ค้นพบพื้นที่นำร่องที่จะดำเนินการอย่างน้อย 2 หมู่บ้านรวมจำนวน 22 ครอบครัว แต่กลุ่มเป้าหมายบางครอบครัวยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรม ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมโครงการนำร่องกองทุนตากมันจึงเริ่มต้นที่หมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 โดยมีสมาชิกเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม จำนวน 7 ครอบครัว บุญส่ง สิมมาทอง กลุ่มเป้าหมายบ้านหนองทับม้า กล่าวว่า “การเข้าร่วมกองทุนตากมันถือว่าเป็นประโยชน์มาก ๆ เพราะได้เงินจากการเป็นแรงงานตาก เวลาตากมันก็ได้พักกับการทำงานอื่น ๆ ในครอบครัว ตอนเช้าตื่นขึ้นทำอาหารและส่งลูกไปโรงเรียนก็มาตากมันได้ แต่น่าเสียดายที่ช่วงเวลาของการตากมันมันสั้น เพราะมันไม่ได้มีให้ตากตลอดทั้งปี แต่อย่างน้อยการตากมันก็ได้เพิ่มรายได้ให้เอามาซื้อข้าวซื้อกินในครอบครัว”

ภาพที่ 4.12 การประชุมปรึกษาหารือกับขบวนองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชนฯ ผู้นำชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน และตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย เพื่อร่วมกันพิจารณาแนวทางการดำเนินกิจกรรม ยกย่องระบียบกองทุนตากมัน พิจารณางบประมาณในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงการลงพื้นที่เพื่อพบปะพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมให้ชัดเจนมากขึ้น

6) วิธีการดำเนินงานกองทุนตากมัน เกิดขึ้นจากการพิจารณาอย่างมีส่วนร่วม โชคชัย บุญสร้าง อาสาสมัครหมู่บ้านหนองทับม้า กล่าวว่า “กองทุนตากมันถือว่าเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน แต่การตากมันจะต้องอาศัยการขนส่งจากวิสาหกิจฯ มาที่ลานตากในชุมชน ตอนตากจะเห็นว่าจะให้คนจนรอตากอย่างเดียวยังไม่มียืนตาก แต่การตากมันจะต้องมีคนขนส่งให้ ประสบการณ์ของหมู่บ้านหนองทับม้าคือการทำงานของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่อาสาช่วยพี่น้องเพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์กับพี่น้องคนที่เขาลำบาก แต่ถ้าจะให้คนอื่นที่เขาไม่ได้สนใจมาเป็นคนช่วยขนส่งเป็นเรื่องยาก บางคนมองว่าหน้าที่ในการช่วยเหลือพี่น้องเป็นเรื่องของผู้เฒ่า” ขณะที่ ทองจันทร์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองคล้า กล่าวว่า “น่าเสียดายที่บ้านหนองคล้าตั้งอยู่ไกลชาวบ้านบางคนอยากตากแต่พอพิจารณาการขนส่งแล้วคิดว่าไม่คุ้มทุน ชาวบ้านจึงปฏิเสธก่อนและใช้วิธีการอื่นเพื่อหารายได้ โดยเฉพาะการไปเป็นแรงงานในสวนยางพาราและไปหารับจ้างถอนมัน ปลูกมันแทน แต่การทำงานของหมู่ 11 ยังสนใจและจะไปช่วยดูเป็นระยะ เพราะอนาคตอาจจะขยายแนวคิดมาที่บ้านหนองคล้าและขยายไปหมู่บ้านอื่นเพิ่มมากขึ้น” โดยรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินงานกองทุนตากมัน ดังต่อไปนี้

1. การประชุมปรึกษาหารือแนวทางการดำเนินโครงการนำร่องกองทุนตากมัน (อ.ค. - ม.ค.) : เพื่อประชุมและปรึกษาหารือเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินโครงการนำร่องกองทุนตากมัน โดยผู้เข้าร่วมจากภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่างๆ อาทิ ทีมวิจัย หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น ขบวนการองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชนโรงสีทุ่งรวงทองฯ ผู้นำชุมชน ทีมอาสาชุมชน และประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ

2. การประชุมปรึกษาหารือยก “ร่างระเบียบกองทุนตากมัน” (อ.ค. - ม.ค.) : เพื่อประชุมและปรึกษาหารือและยก “ร่างระเบียบกองทุนตากมัน” โดยผู้เข้าร่วมจากภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่างๆ อาทิ ทีมวิจัย หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น ขบวนการองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชนโรงสีทุ่งรวงทองฯ ผู้นำชุมชน ทีมอาสาชุมชน และประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ

3. สนับสนุนกิจกรรมกองทุนตากมัน (ก.พ. - เม.ย.) : สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานการลงพื้นที่ติดตามการตากมันและการแนะนำความรู้ เทคนิคต่าง ๆ เกี่ยวกับการตากมันเพื่อให้ได้คุณภาพ/ราคา โดยวิสาหกิจชุมชนโรงสีทุ่งรวงทองการเกษตรฯ และทีมวิจัย

4. การประชุมคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน (ก.พ. - เม.ย.) : การประชุมคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อร่วมกันพิจารณา “ร่างระเบียบกองทุนตากมัน” และปรับแก้อย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ระเบียบกองทุนตากมันที่เป็นลายลักษณ์อักษร และเป็นต้นแบบในการดำเนินกิจกรรมกองทุนตากมัน อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ที่อาจนำไปสู่การขยายผลต้นแบบสู่พื้นที่อื่นๆ ที่มีความสนใจ

5. การประชุมคณะกรรมการกองทุนตากมัน (ปลายเดือน เม.ย.) : การประชุมคณะกรรมการกองทุนตากมัน อย่างน้อย 1 ครั้ง หลังฤดูกาลปิดลานมันสำปะหลัง (ประมาณปลายเดือนเมษายนถึงต้นพฤษภาคมของทุกปี) เพื่อให้คณะกรรมการกองทุนตากมันได้ร่วมกันพิจารณาผลการดำเนินงานต่างๆ หลังจากการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่เปิด-ปิดลานตากมันสำปะหลัง

6. การประชุมติดตาม ประเมิน และสรุปผลการดำเนินงานกองทุนตากมัน (เม.ย. - พ.ค.) : การประชุมเพื่อติดตาม ประเมินผล และการสรุปผลการดำเนินโครงการนำร่องกองทุนตากมัน โดยทีมวิจัยร่วมกับคณะกรรมการกองทุนตากมัน คณะกรรมการระดับหมู่บ้าน หน่วยงานภาครัฐ ขบวนการองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน และประชาชนที่เข้าร่วมโครงการนำร่อง เพื่อสะท้อนข้อมูลมิติต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมในโครงการนำร่องกองทุนตากมัน

ภาพที่ 4.13 ทีมวิจัยพบปะกับกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจเข้าร่วมกองทุนตากมัน ณ วิสาหกิจชุมชนฯ โดยมีตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมด้วย ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ และเกษตรอำเภอเสนางคณิคม ผู้นำชุมชน คณะกรรมการกองทุนตากมันระดับหมู่บ้าน และขบวนองค์กรชุมชน

7) กองทุนตากมันเชิงรูปธรรมและลายลักษณ์อักษร หลังจากการร่วมกันยก “ร่างระเบียบกองทุนตากมัน” ทีมวิจัยพบว่า ช่วงเวลาระหว่างเดือนมกราคม-เมษายน เป็นช่วงฤดูกาลที่เกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลังจะเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งสอดคล้องกันกับระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมโครงการนำร่อง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “การเปิดลานมัน” โดยงบประมาณที่สนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ จะสนับสนุนผ่านวิสาหกิจชุมชนฯ เป็นหน่วยบริหารจัดการงบประมาณกลางจำนวน 50,000 บาท กล่าวคือ การรับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการฯ วิสาหกิจชุมชนเป็นคนรับ เนื่องจากมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลหรือกลุ่มองค์กรที่มีกระบวนการทำงาน การบริหารจัดการ และการตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นระบบ ขณะที่งบประมาณที่อนุมัติไปถึงวิสาหกิจชุมชนฯ ให้เป็นเงินใช้ดำเนินการซื้อมันสำปะหลังสดจากเกษตรกรในพื้นที่อำเภอเสนางคณิคม แล้วนำมามันสำปะหลังสดที่ได้มาสับด้วยเครื่องจักรของวิสาหกิจชุมชนฯ ก่อนนำมามันสับส่งต่อให้กับกลุ่มเป้าหมาย ผ่านการดำเนินงานของ “คณะกรรมการกองทุนตากมัน” (ระดับหมู่บ้าน)

ภาพที่ 4.14 วิสาหกิจชุมชนฯ ใช้เครื่องสับมันสำปะหลังและกองมันสำปะหลังไว้ที่ลานของวิสาหกิจฯ เพื่อให้คณะกรรมการกองทุนตากมันนํารถมาขนมันสำปะหลังไปตาก โดยการขนมันสำปะหลังจากวิสาหกิจชุมชนฯ ไปถึงชุมชน สมาชิกจะร่วมกันพิจารณาค่านํ้ามันจากการขนส่งซึ่งจะหักเงินจากกำไรหลังการขาย ขณะที่การขนมันจากชุมชนกลับมาขาย วิสาหกิจชุมชนฯ จะให้ค่าขนส่งมันสำปะหลังโดยใช้บจกวิสาหกิจชุมชนฯ

8) กรณี กองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 มีครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย ระยะที่ 1 จำนวน 39 ครัวเรือน และระยะที่ 2 จำนวน 12 ครัวเรือน มีผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกองทุนตากมันและผู้นำชุมชนร่วมกันพิจารณาว่ามีศักยภาพในการเป็นแรงงานรวมทั้งสิ้น 7 ครัวเรือน ขณะที่ผู้นำชุมชนลงพื้นที่สำรวจความต้องการเพิ่มเติมอีก 2 ครัวเรือน รวมเป็น 12 ครัวเรือน การประชุมปรึกษาหารือทำให้ได้คณะกรรมการกองทุนตากมัน โดยจัดตั้งให้ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธานกลุ่ม และมีสมาชิกกลุ่มเป้าหมายจาก 12 ครัวเรือนทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และสมาชิกทุกคนร่วมเป็นคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน กองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 เริ่มดำเนินกิจกรรมเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2565 โดยเริ่มรับมันสำปะหลังสับจากวิสาหกิจชุมชนฯ ครั้งแรกจำนวน 17 ตัน ซึ่งมีหลักฐานการรับมันสำปะหลังสดที่ลงลายมือชื่อเป็นลายลักษณ์อักษรตามแบบฟอร์มของวิสาหกิจชุมชนฯ นอกจากนั้น วิสาหกิจชุมชนฯ ได้ปรึกษาหารือและตกลงราคาการซื้อขายมันสำปะหลังกับกองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า โดยให้กองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า รับมันสำปะหลังสดไปในราคา 2.60 บาท แล้วนำกลับมาขายในราคาระหว่าง 2.00 – 6.30 บาท ตามคุณภาพมันที่ตากแห้ง โดยระหว่างการตากมันในหมู่บ้านหนองทับม้า จะมีคณะกรรมการ/ตัวแทนวิสาหกิจชุมชนฯ ที่มีความรู้ลงมาพื้นที่ลานตากมันเพื่อให้คำแนะนำ เทคนิค และความรู้เกี่ยวกับกระบวนการตากมันและการดูแลรักษาให้มันแห้งได้คุณภาพมากที่สุด โดยจะดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องจนถึงช่วงหมดฤดูมันสำปะหลังเรียกว่า “ปิดลานมัน” ประมาณปลายเดือนเมษายนถึงพฤษภาคมของปี

ภาพที่ 4.15 สมาชิกกองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ร่วมกันรับมันสำปะหลังสับจากวิสาหกิจชุมชนฯ มาลงตากบริเวณลานปูนซีเมนต์ของชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชน นอกจากนั้น คณะกรรมการ/ตัวแทนวิสาหกิจฯ ได้ลงพื้นที่ลานตากมันเพื่อให้คำแนะนำ เทคนิค ความรู้เกี่ยวกับการตากมันสำปะหลังให้

9) ภาพสะท้อนกองทุนตากมัน การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อติดตามการดำเนินกิจกรรม เมื่อวันที่ 3-4 กุมภาพันธ์ 2565 ทีมวิจัยได้พบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับสมาชิกกองทุนตากมันบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 พบว่า การดำเนินกิจกรรมกองทุนตากมันเป็นกิจกรรมใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นในชุมชนมาก่อน แม้ในพื้นที่จะมีการตากมันแต่ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินกิจกรรมในรูปปัจเจกบุคคล ขณะที่กองทุนตากมันที่เกิดขึ้นเป็นกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมายที่มีศักยภาพในการเป็นแรงงานได้เข้าร่วม ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ลงแขก” เป็นกิจกรรมตากมันที่สมาชิกคนจนกลุ่มเป้าหมายได้มาร่วมกันทำงาน ไม่ต้องแยกไปทำงานบ้านใครบ้านมัน อีกทั้งระหว่างการตากมันยังเป็นพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนสารทุกข์สุขดิบ และเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเชิงบวกร่วมกัน มีทั้งเพศชายและเพศหญิงร่วมกันตากมัน และพบอีกว่า คนจนกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมตากมันส่วนใหญ่เป็นคนที่ว่างงานและมีภารกิจต้องดูแลลูก สามี ภรรยา คนสูงอายุ หรือคนป่วยติดเตียง เป็นต้น ในช่วงเวลาตื่นนอนแต่ละคนจะดำเนินกิจกรรมในครอบครัวให้แล้วเสร็จ และออกมารวมกันที่ลานตากมันเวลาประมาณ 09.00 น. เรียกว่า “ลงลานมัน” ช่วยงานกันประมาณ 1 ชั่วโมง หลังจากนั้นจะแยกย้ายกันกลับบ้าน

ไปทำภารกิจต่าง ๆ ของตนเอง เช่น ทอเสื้อ ดูแลสัตว์เลี้ยง ดูแลสมาชิกในครอบครัว รับประทานอาหารกลางวัน ฯลฯ และจะกลับมาพร้อมกันประมาณ 12.00 น. เพื่อ “ปั้นมัน” เป็นกระบวนการทำให้มันสำปะหลังพลิกกลับด้านเพื่อให้แห้งเร็วขึ้น และแล้วเสร็จประมาณ 13.00 น. จึงแยกย้ายกันกลับไปทำภารกิจอื่น ๆ ที่บ้าน และจะกลับมาพร้อมกันอีกครั้งเวลาประมาณ 15.00 น. เนื่องจากการ “ปั้นมัน” จะต้องทำประมาณวันละ 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 เวลา 09.00 น. ครั้งที่ 2 เวลา 12.00 น. และครั้งที่ 3 เวลา 15.00 น.

กล่าวโดยสรุป แผนงานที่ 1 กองทุนตากมัน เป็นนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) ที่ไม่เคยเกิดขึ้นในชุมชนมาก่อน การก่อรูปกองทุนตากมันเกิดขึ้นจากการเชื่อมประสานความเป็นไปได้ โดยทีมวิจัยร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในพื้นที่ซึ่งมีประสบการณ์ โดยเฉพาะวิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคณิศม (ทุ่งรวงทอง) ขบวนการองค์กรชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ และประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกองทุนตากมัน แม้กองทุนตากมันจะไม่เคยเกิดขึ้น แต่ความพยายามของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ได้นำไปสู่การออกแบบกิจกรรมและแผนการทำงานอย่างมีส่วนร่วม กระทั่งเกิด “ร่างระเบียบกองทุนตากมัน” และจะยกระดับเป็น “ระเบียบกองทุนตากมัน” ที่เป็นกิจกรรมของโมเดลนาร่องในพื้นที่ตำบลเสนางคณิศม 2 เทศบาลต่อไป นอกจากนี้ การปฏิบัติการกองทุนตากมันยังสะท้อนภาพของคนจนกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการพื้นที่รองรับการทำงาน กล่าวคือ คนที่มีศักยภาพในการเป็นแรงงาน โดยเฉพาะกลุ่มที่ 2 3 4 สามารถเข้าร่วมกองทุนตากมันได้ อีกทั้ง การตากมันไม่ได้กระทบกับกิจกรรมอื่นๆ ของครอบครัวมากนัก เนื่องจากการตากมันมีช่วงเวลาซึ่งคนจนกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ว่างอยู่แล้ว

4.2.2 แผนงานที่ 2 กลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษและกองทุนข้าวปันสุข

1) บริบทและความเป็นมา : เนื่องจากโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 1 ได้ดำเนินการโครงการนำร่องกิจกรรมด้านความมั่นคงทางอาหารและรายได้ เสนางคณิศม ในพื้นที่หมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ที่ 11 เทศบาลตำบล เสนางคณิศม อำเภอเสนางคณิศม จังหวัดอำนาจเจริญ โดยคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการและพิจารณาพื้นที่ดำเนินการจากจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่มีความหนาแน่น จึงนำไปสู่การสนับสนุนกลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ และกองทุนข้าวปันสุข การลงพื้นที่ภาคสนามโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 2 พบว่า มีจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากเปลี่ยนแปลงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และโรคระบาดโควิด 19 ซึ่งแนวโน้มคนจำนวนหนึ่งหลายเป็นคนจนและเดินทางกลับสู่ภูมิลำเนา การสำรวจข้อมูลโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 2 พบว่า หมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ที่ 11 มีกลุ่มเป้าหมายระยะที่ 1 จำนวน 39 ครัวเรือน และเพิ่มเติมในระยะที่ 2 จำนวน 8 ครัวเรือน กลุ่มเป้าหมายจำนวนหนึ่งปฏิเสธว่าครอบครัวของตนเองไม่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายจึงแจ้งความประสงค์ที่จะปฏิเสธการเข้าร่วมกิจกรรมและกลุ่มเป้าหมายที่ผู้นำชุมชนพิจารณาว่าเป็นครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีจึงพิจารณาให้ตัดออก กระทั่งเหลือกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการนำร่องกองทุนข้าวปันสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 จำนวน 24 ครัวเรือน ในระยะที่ 2 นี้ กลุ่มเป้าหมายบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ได้รับเงินปันผลจากการระดมทุนเพื่อเข้าไปเป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนทุ่งรวงทอง รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 7,200 บาท โดยการหารือกันระหว่างผู้นำชุมชน คณะกรรมการกองทุนข้าวปันสุข ขบวนการองค์กรชุมชน และวิสาหกิจชุมชนพบว่า วิสาหกิจชุมชนจะส่งมอบข้าวสารให้กับสมาชิกกองทุนข้าวปันสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 จำนวน 24 ครัวเรือน จะได้ข้าวสารข้าวเหนียวเพิ่มครัวเรือนละ 5 กิโลกรัม นอกจากนั้น ข้าวที่เหลือจะพิจารณาเพิ่มให้กับครัวเรือนเป้าหมายที่มีสมาชิกในครอบครัวมาก กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีสมาชิก 1-2 คน อาจไม่ได้เพิ่ม แต่ครัวเรือนที่จะได้เพิ่มจะเป็นครัวเรือนที่มีสมาชิกมากกว่านั้น เนื่องจากคณะกรรมการกองทุนข้าวปันสุข บ้าน

หนองทับม้า หมู่ 11 มีความเห็นร่วมกันว่าข้าวที่มอบให้จะช่วยให้อิ่มท้อง และช่วยแบ่งเบาเรื่องค่าใช้จ่ายเรื่องข้าวจะช่วยให้สมาชิกในครัวเรือนยากจนมีโอกาสนำรายได้จากการทำงานไปใช้ส่วนอื่นของครอบครัว

นอกจากนั้น การลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจข้อมูลแบบสอบถามเชิงปริมาณ ระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ได้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความสุข ความทุกข์ และความหวัง “ฟังเสียงไทบ้านเฮา” เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2564 ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคณิศร พบว่า กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมกองทุนข้าวปันสุข และกลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดภัย ได้รับผลประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมและมีความมั่นคงทางอาหารเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น การดำเนินโครงการนำร่องในระยะที่ 2 จึงต่อยอดกิจกรรมโครงการนำร่องดังกล่าวและมีแผนให้เกิดการขยายผลการดำเนินกิจกรรมเพิ่มขึ้น กล่าวคือ แต่เดิมการดำเนินกิจกรรมในระยะที่ 1 ดำเนินการเพียงหมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 แต่การดำเนินกิจกรรมโครงการนำร่อง ระยะที่ 2 จะขยายผลครอบคลุมไปที่บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 ซึ่งมีรายชื่อกลุ่มเป้าหมายระยะที่ 1 จำนวน 31 ครัวเรือน และระยะที่ 2 เพิ่มเติมอีก 4 ครัวเรือน การพิจารณาข้อมูลครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายจากพื้นที่ตำบลเสนางคณิศร 2 เทศบาล คือ เทศบาลตำบลเสนางคณิศร และเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ พบว่า ประชากรกลุ่มเป้าหมายในบ้านหนองทับม้า หมู่ 4 มีความหนาแน่นเป็นอันดับที่ 2 รองจากบ้านหนองทับม้าหมู่ 11 ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมแผนกลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดภัย และกองทุนข้าวปันสุขจึงตั้งเป้าให้ครอบคลุม 2 พื้นที่บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 เนื่องจากปัจจุบันระหว่างดำเนินโครงการนำร่อง พื้นที่หมู่ 4 มีปัญหาเกี่ยวกับการเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เพื่อให้กระบวนการทำงานขับเคลื่อนไปได้ มีความพยายามทำงานร่วมกันกับอาสาสมัครชุมชนและขบวนองค์กรชุมชน รวมทั้งการประสานการทำงานกับวิสาหกิจชุมชนทุ่งรวงทอง กระทั่งเกิดการพิจารณาครัวเรือนเป้าหมายที่จะเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้นจำนวน 24 ครัวเรือน และจะได้รับข้าวปันสุข (ข้าวสารข้าวเหนียว) จำนวน ครัวเรือนละ 24 กิโลกรัม

2) การทำงานภาคสนามและการสานต่อโครงการนำร่อง ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่ประชุมปรึกษาหารือกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ อาทิ หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ขบวนองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชนฯ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน และประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2565 ณ ห้องประชุมขบวนองค์กรชุมชน ได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะให้มีการดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายดังกล่าวใน 2 หมู่บ้าน โดยดำเนินกิจกรรม 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 กองทุนข้าวปันสุข: การมีส่วนร่วมในการระดมงบประมาณเพื่อให้ครัวเรือนเป้าหมายมีโอกาสเข้าเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนทุ่งรวงทอง โดยให้กลุ่มเป้าหมายได้รับผลประโยชน์ร่วมกันตามแนวทางระเบียบกองทุนข้าวปันสุข ระยะที่ 1 ภายใต้การบริหารจัดการโดยวิสาหกิจชุมชนฯ ร่วมกับกองทุนข้าวปันสุขบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 และ หมู่ 4 ปัจจุบันกองทุนข้าวปันสุขได้แบ่งปันข้าวให้กับกลุ่มเป้าหมาย หมู่ 11 จำนวน 24 ครอบครัว และมีแผนการขยายการแบ่งปันข้าวในระยะที่ 2 ให้กับกลุ่มเป้าหมาย หมู่ 4 จำนวน 24 ครอบครัว อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการนำร่องกองทุนข้าวปันสุขประสบกับปัญหาการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างรวดเร็ว ขณะที่ทีมวิจัยร่วมกับสภาองค์กรชุมชนและวิสาหกิจชุมชนทุ่งรวงทอง ดำเนินการอย่างเหมาะสมภายใต้ความตึงเครียดหนักจากการแพร่ระบาดของโรค เนื่องจากข้อจำกัดของทีมวิจัยที่ไม่สามารถเข้าพื้นที่ทำงานภาคสนามได้ระยะหนึ่ง อีกทั้งในชุมชนมีความขัดแย้งเรื่องการเลือกผู้นำชุมชนคนใหม่ทำให้ยังเป็นช่วงรอยต่อว่างของการทำงานกับชุมชน อย่างไรก็ตาม การทำงานในพื้นที่บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 มีตัวแทนขบวนองค์กรชุมชนเป็นอาสาสมัครช่วยดำเนินการลงสำรวจความต้องการและสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายอีกครั้งเพื่อการช่วยเหลืออย่าง

ตรงเป้า กระทั่งพบว่า มีรายชื่อครัวเรือนที่จะเข้าร่วมโครงการนำร่องกองทุนข้าวปิ่นสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 จำนวนทั้งสิ้น 24 ครัวเรือน

ตารางที่ 4.10 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกองทุนข้าวปิ่นสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 11

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 2
1	6	11	เสนางคนิคม	1	4
2	21	11	เสนางคนิคม	3	4
3	22	11	เสนางคนิคม	4	4
4	24	11	เสนางคนิคม	1	2
5	26	11	เสนางคนิคม	2	2
6	27	11	เสนางคนิคม	2	1
7	29	11	เสนางคนิคม	1	1
8	57	11	เสนางคนิคม	1	1
9	58	11	เสนางคนิคม	3	2
10	60	11	เสนางคนิคม	2	2
11	62	11	เสนางคนิคม	1	1
12	68	11	เสนางคนิคม	3	1
13	70	11	เสนางคนิคม	3	1
14	74	11	เสนางคนิคม	2	1
15	110	11	เสนางคนิคม	3	2
16	112	11	เสนางคนิคม	1	4
17	150	11	เสนางคนิคม	3	3
18	163	11	เสนางคนิคม	1	1
19	237	11	เสนางคนิคม	1	4
20	239	11	เสนางคนิคม	1	1
21	256	11	เสนางคนิคม	2	2
22	258	11	เสนางคนิคม	1	3
23	266	11	เสนางคนิคม	2	2

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 2
24	268	11	เสนางคนิคม	3	1
25	289	11	เสนางคนิคม	1	1
28	318	11	เสนางคนิคม	1	1
27	349	11	เสนางคนิคม	3	2
28	103/1	11	เสนางคนิคม	1	1
29	106/1	11	เสนางคนิคม	1	1
30	50/1	11	เสนางคนิคม	3	3
31	0	11	เสนางคนิคม	0	1
32	43	11	เสนางคนิคม	0	1
33	323	11	เสนางคนิคม	0	2
34	42	11	เสนางคนิคม	0	1
35	79/1	11	เสนางคนิคม	0	1
36	10	11	เสนางคนิคม	0	3
37	20 1	11	เสนางคนิคม	0	1
38	38	11	เสนางคนิคม	0	2

ตารางที่ 4.11 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกองทุนข้าวปันสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 4

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจนประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
1	11	4	เสนางคนิคม	3	1
2	15	4	เสนางคนิคม	2	3
3	16	4	เสนางคนิคม	3	3
4	20	4	เสนางคนิคม	3	3
5	35	4	เสนางคนิคม	3	2
6	47	4	เสนางคนิคม	3	3

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจนประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 2
7	71	4	เสนางคนิคม	2	3
8	88	4	เสนางคนิคม	2	1
9	99	4	เสนางคนิคม	3	2
10	102	4	เสนางคนิคม	2	2
11	143	4	เสนางคนิคม	3	3
12	78	4	เสนางคนิคม	1	1
13	167	4	เสนางคนิคม	3	2
14	240	4	เสนางคนิคม	2	2
15	244	4	เสนางคนิคม	1	1
16	11/1	4	เสนางคนิคม	2	1
17	11/2	4	เสนางคนิคม	3	1
18	112/1	4	เสนางคนิคม	3	2
19	116/1	4	เสนางคนิคม	3	1
20	140/1	4	เสนางคนิคม	3	3
21	78/1	4	เสนางคนิคม	1	1
22	91/1	4	เสนางคนิคม	3	1
23	91	4	เสนางคนิคม	0	2
24	144	4	เสนางคนิคม	0	1

นอกจากนี้ พบว่า การดำเนินกิจกรรมกองทุนข้าวปันสุข ระยะที่ 1 ได้กลายเป็นต้นแบบกิจกรรมให้กับพื้นที่ตำบลอื่นในจังหวัดอำนาจเจริญ ตัวอย่างเช่น ขบวนการองค์กรชุมชนตำบลปากอ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ได้นำแนวคิดกองทุนข้าวปันสุขไปใช้ในพื้นที่ตำบลปากอ เพราะเห็นตัวอย่างเสนางคนิคมพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนั้นตำบลปากอมี “ฉางข้าว” เดิมอยู่แล้วในพื้นที่จึงเกิดการระดมข้าวจากหมู่บ้านต่าง ๆ และได้ข้าวมากถึง 12 ตัน โดยใช้ชื่อเรียกว่า “บุญกุ่มข้าวใหญ่” มีหน่วยงานภาครัฐเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมกับขบวนการองค์กรชุมชนและชาวบ้าน

ส่วนที่ 2 กลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ: การดำเนินโครงการนำร่อง ระยะที่ 1 มีการสนับสนุนให้เกิดการปลูกผักแปลงรวมและสนับสนุนแผงโซลาร์เซลล์สำหรับสูบน้ำรดผัก เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการต่อยอดและสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานเทศบาลตำบลเสนางคนิคม ขบวนการองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านหนองทับม้า โดยมีกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วม จำนวน 12 ครอบครัว ขณะที่การดำเนินโครงการนำร่อง

ระยะที่ 2 พบว่ามีสมาชิกในหมู่บ้านหนองทับม้าที่มีความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้น ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อปรึกษาหารือกับเทศบาลตำบลเสนางคนิคม เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2564 รวมทั้งการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ทั้งที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมในระยะที่ 1 และยังไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรม เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2564 พูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับกิจกรรม พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเป้าหมายทำให้หลายครอบครัวมีอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัวเพียงพอมากขึ้น ลดรายจ่ายประจำวัน และเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว เนื่องจากผักที่เหลือจากการบริโภคในครอบครัวได้ตัดไปขายในหมู่บ้าน รวมทั้งมีคนในหมู่บ้านมาซื้อถึงแปลงผัก และพบอีกว่า ความต้องการและความสนใจเกี่ยวกับการบริโภคผักปลอดภัยมีค่อนข้างสูง แต่ผลผลิตผักปลอดภัยในพื้นที่มีค่อนข้างน้อย อย่างไรก็ตาม การลงพื้นที่ภาคสนามติดตามการทำงานในโครงการนำร่องดังกล่าวนี้ พบว่า ทุกวันศุกร์ยังคงมีการขายสินค้าในตลาดป็นสุขของหมู่บ้าน ทั้งครัวเรือนเป้าหมายและชาวบ้านทั่วไปมีพื้นที่พบปะสังสรรค์และค้าขายสินค้า ได้แก่ พืชผักจากแปลงรวม และอาหารแปรรูปจากผัก รวมทั้งอาหารที่หาได้ตามฤดูกาล และพบอีกว่า กลุ่มเป้าหมายที่มาค้าขายสินค้ามีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างน้อยสัปดาห์ละ 100-300 บาท และมีผักรับประทานในครัวเรือน เป็นการช่วยลดภาระรายจ่ายลง ขณะที่พืชผักที่เหลือยังสามารถนำไปแจกจ่ายแบ่งปันให้กับสมาชิกในชุมชน ซึ่งช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกให้กับครัวเรือนเป้าหมายที่มีคุณค่าในสายตาของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ตารางที่ 4.12 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมฝึกแปลงรวมปลอดภัย/ตลาดนัดป็นสุข

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
1	24	11	เสนางคนิคม	1	2
2	26	11	เสนางคนิคม	2	2
3	27	11	เสนางคนิคม	2	1
4	52	11	เสนางคนิคม	1	4
5	57	11	เสนางคนิคม	1	1
6	58	11	เสนางคนิคม	3	2
7	60	11	เสนางคนิคม	2	2
8	110	11	เสนางคนิคม	3	2
9	150	11	เสนางคนิคม	3	3
10	224	11	เสนางคนิคม	1	4
11	266	11	เสนางคนิคม	2	2
12	349	11	เสนางคนิคม	3	2

ยายประคอง (2565) กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมปลูกผัก กล่าวว่า “การเข้าร่วมกิจกรรมนี้ดีมาก เพราะมีผักไว้รับประทานในครอบครัว เวลาว่างจากการทำงานบ้านก็จะออกมาดูแลผัก พอผักโตก็นำไปประกอบอาหาร ผักบางชนิดตัดไปก็แตกยอดใหม่ขึ้นมาเรื่อย ๆ ไม่ต้องเสียเงินซื้อผักในตลาดกิน บางคนมาขอ

ซื้อก็แบ่งขายได้ครั้งละ 10-20 บาท ได้เงินไปใช้จ่ายอื่น ๆ” นอกจากนั้น การลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า พื้นที่ปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ปัจจุบันใช้น้ำจากระบบแผงโซลาร์เซลล์ที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการนำร่อง ระยะที่ 1 กลุ่มเป้าหมายทั้งเพศหญิงและเพศชายร่วมกันปลูกผักในพื้นที่ เช่น ข้าวโพด ผักกาด ผักคะน้า หอมแดง พริก กะหล่ำปลี ผักชี ผักบุ้ง มะเขือ ฯลฯ ในแปลงผักมีความหลากหลายชนิด บางครั้งมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันผักไปรับประทาน หรือขายผักให้กันและกันแปลงอีกด้วย ขณะที่ สุวรรณ ภูวงศ์ กลุ่มเป้าหมายบ้านหนองทับม้า กล่าวว่า “แม้มีความสุขมากที่ได้ปลูกผัก ลำพังตัวเองเขาเจ็บแบบนี้ก็ไม่ค่อยมีงาน พอได้ปลูกผักก็พอได้มีอาหาร และไม่ต้องออกไปทำงานไกล ๆ ก็มีอาหารกิน ผักที่ปลูกไว้ก็ทั่วไปเหมือน ๆ กันกับคนอื่น ๆ แต่ชอบปลูกพริกกับมะเขือ แต่การปลูกผักยังมีข้อจำกัดเรื่องน้ำอยู่ เพราะทุกคนมาแปลงผักเพื่อรดน้ำพร้อมกันประมาณหกถึงเจ็ดโมงเช้าก่อนที่จะแยกย้ายไปทำงานอื่น วันไหนที่ไม่ค่อยมีแดดแผงโซลาร์เซลล์จะสูบน้ำได้น้อย ถ้าจะดีมากขึ้นต้องหาวิธีการกักเก็บน้ำสำรองเพื่อให้ทุกคนมีน้ำเพียงพอใช้รด”

อย่างไรก็ดี การสนับสนุนปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ ได้ประสบผลสำเร็จเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับกลุ่มเป้าหมาย คือ มีทั้งนำผลผลิตผักปลอดสารพิษไปทำอาหารและแลกเปลี่ยนในครอบครัว แต่ด้านการตลาดพบว่า กลุ่มเป้าหมายยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก แม้จะมีการตัดผักขายให้กับคนที่มาซื้อถึงแปลงแต่ข้อเท็จจริงเชิงพื้นที่เห็นว่า บางครั้งคนจนมีภาระหลายอย่างในครอบครัว เช่น ต้องดูแลลูกหลาน ผู้สูงอายุ คนป่วยติดเตียง สัตว์เลี้ยง ฯลฯ จะเข้ามาแปลงผักเวลาที่ว่างในช่วงเช้าและเย็น ซึ่งแต่ละคนจะมาไม่พร้อมกัน และบางครั้งมาไม่ตรงกันกับลูกค้าที่ต้องการซื้อผัก (คนซื้อมาคนปลูกไม่อยู่) ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมโครงการนำร่อง ระยะที่ 2 จึงเล็งเห็นความสำคัญในการผลักดันให้เกิดตลาดจำหน่ายผักปลอดสารพิษเล็ก ๆ ในชุมชน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีพื้นที่ในการเชื่อมต่อกัน เป็นพื้นที่พบกันระหว่าง “คนปลูก” กับ “คนซื้อ” ภายใต้แนวคิดที่เกิดขึ้นร่วมกันจากการประชุมปรึกษาหารือกับภาคีเครือข่ายต่างๆ ทั้งหน่วยงานเทศบาลตำบลเสนางคณิศร ขบวนการองค์กรชุมชน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน และกลุ่มเป้าหมายผู้ปลูกผัก กระทั่งเกิดแนวคิดให้ดำเนินการเปิด “ตลาดปันสุข” สายันต์ ทองหล่อ อาสาสมัครบ้านหนองทับม้า กล่าวว่า “การทำงานของ ม.อุบลฯ ถือว่าดีมาก ๆ เพราะลงมาทำงานในพื้นที่กับชาวบ้านจริง ๆ ม.อุบลฯ มาช่วยผลักดันและช่วยดันสิ่งที่ชาวบ้านอยากทำให้เกิดเป็นรูปเป็นร่างที่ชัดเจน เพราะลำพังจะให้ชาวบ้านช่วยกันเอง บางครั้งมันก็ไปได้ไม่ไกล จึงต้องมีคนที่มีความรู้แบบ ม.อุบลฯ ลงมาช่วยชาวบ้าน ตอนนี้ผักแปลงรวมบ้านหนองทับม้าถือว่ามีชื่อเสียงมากในแถบนี้ แม้จะเป็นแปลงเล็ก ๆ แต่ชาวบ้านที่มาปลูกได้รับประโยชน์จริงสำหรับเรื่องตลาดอาจยังไปได้ไม่ไกล แต่ที่ผ่านมามีชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายก็มีพื้นที่ขายผักและมีรายได้ อนาคตเริ่มคุยกันแล้วว่าจะดันเรื่องตลาดกันให้เข้มข้นขึ้นไปอีก”

ภาพที่ 4.16 ทีมวิจัยเข้าพบหน่วยงานเทศบาลตำบลเสนางคณิศร และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อหารือแนวทางการดำเนินกิจกรรมที่จะนำไปสู่การต่อยอดฝึกแปลงรวมปลอดสารพิษและรายได้ ซึ่งเป็นแผนกิจกรรมของโครงการนำร่องความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคณิศร

นอกจากนั้น การดำเนินกิจกรรมโครงการนำร่องนี้จึงเป็นโอกาสสำคัญที่คนจนกลุ่มเป้าหมายมีรายได้จากการปลูกผักเพิ่มขึ้น และพบอีกว่า ที่ผ่านมการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ การลงปลูกผักของชาวบ้านจึงต้องลงทุนเอง โครงการวิจัยฯ จึงพิจารณาสนับสนุนเมล็ดพันธุ์หอมแดงอินทรีย์ผ่านงบประมาณโครงการนำร่อง โดยเป็นตัวกลางประสานขอพันธุ์หอมแดงจากเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกหอมแดง อำเภอราชไสล จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 50 กิโลกรัม กิโลกรัมละ 100 บาท แจกจ่ายให้กับสมาชิกกลุ่มปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษคนละประมาณ 1-2 กิโลกรัมตามความต้องการและพื้นที่แปลงปลูก นอกจากนี้ การลงพื้นที่ภาคสนามมีการพบปะพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการนำร่องอย่างไม่เป็นทางการ พบว่า กลุ่มเป้าหมายที่ได้รับหอมแดงอินทรีย์พูดเป็นเสียงเดียวกันช่วงที่ได้รับพันธุ์หอมแดงว่า “เอามาทำไมอาจารย์หอมแดงหัวเล็ก ๆ แคระ ๆ แบบนี้ จะให้ชาวบ้านหวานเหมือนข้าวเอาใช้ไหม” เนื่องจากชาวบ้านเห็นว่าเมล็ดพันธุ์หอมแดงเล็กมากกว่าพันธุ์หอมแดงที่ซื้อมาจากตลาด ขณะที่ชาวบ้านตัดสินใจลองปลูกกระทั่งพบว่า หอมแดงที่ได้รับเติบโตงามมาก ระยะหลังจากลงพื้นที่ไปชาวบ้านเอ่ยเป็นเสียงเดียวกันว่า “อยากได้อีกเชื่อแล้วว่ามันทำได้ผลจริง ๆ”

3) การขยายผลโครงการนำร่องสู่ “ตลาดปันสุข” การสนับสนุนและการเปิดตลาดชุมชนในหมู่บ้าน ภายใต้แนวคิด “ตลาดปันสุข” เกิดขึ้นจากการประชุมปรึกษารื้อกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในพื้นที่ เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2565 ณ ห้องประชุมขบวนองค์กรชุมชน โดยให้เริ่มต้นกิจกรรมเล็กๆ ระดับหมู่บ้านบริเวณสนามศาลาประชาคมบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับแปลงผักปลอดสารพิษ และผลักดันให้การ

ดำเนินงานของตลาดป็นสุขเป็นพื้นที่กลางในการ Promote และการประชาสัมพันธ์สินค้าผักปลอดสารพิษให้กลุ่มเป้าหมายภายใต้แนวคิด “ป็นสุข” และต่อยอดใช้ชื่อลักษณะเดียวกับกับกองบุญข้าว โดยให้เน้นการจำหน่ายอาหารและพืชผักปลอดสารพิษ “สุขใจที่ได้ให้ อุ่นใจที่ได้รับ” คนให้สุขใจที่ได้ให้อาหารปลอดภัยกับผู้บริโภค และผู้บริโภคมีความมั่นใจอุ่นใจที่ซื้อสินค้าจากตลาด โดยบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ในการพัฒนาร่วมกัน “เทศบาลป็นสุข มหาวิทยาลัยป็นสุข นายกเทศมนตรีฯ ป็นสุข ชาวบ้านป็นสุข” และเริ่มกิจกรรมเปิดตลาดป็นสุข ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2565 สายันต์ ทองหล่อ กล่าวว่า “การเปิดตลาดแล้วคาดหวังว่าจะให้คนจนกลุ่มเป้าหมายเป็นคนจัดการ บางครั้งยังมีข้อจำกัดที่วิธีการคิด เวลาเขามาขายก็จะวางทั่วไปในพื้นที่เลย แม้ว่าเราจะมิได้ะ แฉงวางให้เขาก็ไม่สนใจ มันเลยทำให้ตลาดดูไม่น่าสนใจ ระยะต่อไปเริ่มคุยกันแล้วว่าจะทำยังไงให้ตลาดเล็กๆ ที่นี้น่าสนใจ และอาจจะต้องตั้งคนในหมู่บ้านที่มีศักยภาพมาช่วยเป็นผู้จัดการตลาดป็นสุขและบริหารจัดการร่วมกับคนจนกลุ่มเป้าหมายและชาวบ้านที่สนใจกิจกรรมตลาด เพราะจริงๆ ทุกเย็นวันศุกร์ที่นี้มีกิจกรรมเต้นแอโรบิกของกลุ่มสตรี ซึ่งเป็นกลุ่มรักสุขภาพอยู่แล้ว แคขายให้คนกลุ่มนี้คิดว่าสินค้าไม่พอขายแล้ว”

ภาพที่ 4.17 กลุ่มเป้าหมายตัดผักสดใหม่จากแปลงมาวางจำหน่ายที่ตลาดป็นสุข ซึ่งตั้งอยู่ติดกับแปลงผัก นอกจากนั้น ยังมีสินค้าปลอดภัยอื่นๆ มาวางจำหน่ายด้วย เช่น เห็ดนางฟ้า ไข่แดง หน่อไม้ และข้าวอินทรีย์แบรนด์ภูไท บ้านนาสะอาด หรือขนมข้าวแต่นและข้าวสารแบรนด์สองนาง จากวิสาหกิจชุมชนโรงสีทุ่งรวงทองการเกษตรฯ เป็นต้น

4.2.3 แผนงานที่ 3 กองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป บ้านนาสะอาด

1) **บทริบและความเป็นมา** บ้านนาสะอาด หมู่ 7 ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ อำเภอสว่างคณิศ จังหวัดอำนาจเจริญ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและหาของป่าจากภูเขา เนื่องจากพื้นที่ภูมิศาสตร์บ้านนาสะอาดติดกับแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูสอยดาว การลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า บ้านนาสะอาดเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมซึ่งเป็นต้นกำเนิดประวัติศาสตร์อำเภอสว่างคณิศ กล่าวคือเรื่องเล่ามุขปาฐะที่บอกเล่าถ่ายทอดส่งต่อกันมาจากรบรรพบุรุษว่า ชาวบ้านนาสะอาดส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองเซโปน สปป.ลาว และมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและป่าไม้ กลุ่มชาติพันธุ์ภูไทในอดีตส่วนใหญ่นิยมอาศัยธรรมชาติเพื่อการยังชีพ เช่น การหาเห็ด พืชผัก ผลไม้ป่า สมุนไพร และสัตว์ป่า ฯลฯ ชาวภูไทบ้านนาสะอาดเป็นกลุ่มคนที่ไม่ชอบ “สูงสิง” สماعกับคนชาติพันธุ์อื่นมากนัก มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ซื่อสัตย์ และรักใคร่กลมเกลียวกันในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน อย่างไรก็ตาม แม้บรรพบุรุษบ้านนาสะอาดจะอพยพมาอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้มายาวนาน แต่ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับที่ดินพบว่า ชาวบ้านนาสะอาดส่วนหนึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน กล่าวคือ ในพื้นที่บ้านนาสะอาดส่วนใหญ่เป็นเขตที่ดิน สปก. นส.3 และ สค. ส่งผลให้ลูกหลานชาวบ้านนาสะอาดจำนวนหนึ่งในปัจจุบันไม่สามารถใช้ที่ดินเป็นหลักฐานหรือหลักประกันต่างๆ เช่น การทำสัญญาค้ำประกัน การกู้เงินจากธนาคาร/กองทุนต่างๆ หรือขายที่ดินเพื่อให้มีเงินทุนในการดำรงชีพ เป็นต้น อีกทั้งพบว่า บ้านนาสะอาดมีกลุ่มเป้าหมายรวมทั้งสิ้น 18 ครอบครัว การพิจารณา Village Profile พบว่า แม้ชาวภูไทบ้านนาสะอาดจะอพยพมาอาศัยอยู่ในพื้นที่มายาวนาน ทว่า พื้นที่บ้านนาสะอาดเคยเป็นพื้นที่ขัดแย้งทางการเมืองระหว่างคอมมิวนิสต์กับรัฐ ซึ่งชาวบ้านนาสะอาดถูกมองว่าเป็นกลุ่มสนับสนุนคอมมิวนิสต์ทำให้ไม่ค่อยมีใครอยากคบหาสมาคมด้วย อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาจากการผ่อนคลายความตึงเครียดลง พบอีกว่า ชาวบ้านนาสะอาดจำนวนไม่น้อยไม่มีที่ดินทำกิน เพราะแต่เดิมเพียงใช้ที่ดินทำประโยชน์ด้านเกษตรกรรมแต่ไม่ได้สนใจครอบครองที่ดินเป็นของตนเอง ครอบครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ไม่มียี่ที่ดินทำกินเนื่องจากบรรพบุรุษไม่ได้จับจองที่ดินไว้เป็นมรดกตกทอดให้ลูกหลาน

ตารางที่ 4.13 รายชื่อกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมเพาะเห็ดสร้างรายได้และตลาด บ้านนาสะอาด หมู่ 7

ที่	รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความ ยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
1	เชือด น้อยนาดี	27	7	เสนางคณิศ	3	3
2	บุตดี ประสงค์ศรี	52	7	เสนางคณิศ	3	3
3	สุพรรณิ บัวเผื่อน	89	7	เสนางคณิศ	3	3
4	อาริสา แพงศรี	95	7	เสนางคณิศ	3	3
5	สุพล เมืองจันทร์	155	7	เสนางคณิศ	3	3
6	เชย บุญสิริราช	151	7	เสนางคณิศ	0	3
7	บุตดี ประสงค์ศรี	52	7	เสนางคณิศ	0	3

2) แนวทางการดำเนินกิจกรรม การลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า ชาวภูไทบ้านนาสะอาด มีความรักใคร่กลมเกลียวและความพยายามในการดำเนินกิจกรรมที่จะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านนาสะอาด โดยเฉพาะการรวมกลุ่มกันในนาม “วิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน หมู่ 7” มีสมาชิกกลุ่มทั้งสิ้น 30 คน ดำเนินกิจกรรมหลากหลาย เช่น การเพาะเห็ด เลี้ยงปลา เลี้ยงหอย เลี้ยงปู ปลูผัก หน่อไม้ สมุนไพร ทำนาข้าวอินทรีย์ ฯลฯ แต่ข้อเท็จจริงที่สำคัญหนึ่งพบว่า คนจนกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่ได้รวมกลุ่มเป็นสมาชิกด้วย เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านที่ดินและสถานภาพทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เมื่อคนจนบ้านนาสะอาดส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องอพยพออกจากชุมชนไปเป็นแรงงานในเมืองใหญ่หรือเป็นแรงงานนอกชุมชน รวมทั้งการเป็นแรงงานในชุมชน เช่น รับจ้างปลูกสำปะหลัง ขุดมันสำปะหลัง กรีดยางพารา ฯลฯ ค่าแรงที่ได้เป็นค่าตอบแทนรายวัน 200-300 บาท

นอกจากนั้น เมื่อพบข้อจำกัดเกี่ยวกับที่ดินทำกินและปัญหาแหล่งน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด การพบปะพูดคุยกับวิสาหกิจฯ และภาคีเครือข่ายทำให้เห็นทุนมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถในการเพาะเห็ด จึงเกิดการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างกลุ่มเป้าหมายกับคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน เพื่อใช้เห็ดเป็นโครงการนำร่องบ้านนาสะอาด ดังนั้น โครงการวิจัยจึงสนับสนุนและผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเพาะเห็ดนางฟ้า โดยเงื่อนไขหนึ่งที่เกิดขึ้นจากวงสนทนากลุ่มคือครัวเรือนยากจนกลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาด จะต้องมีส่วนร่วมในการทำก้อนเห็ดและแบ่งก้อนเห็ดตามแรงงานที่มาช่วย กล่าวคือ การมาช่วยกันทำงาน 1 วันจะนับค่าแรงให้ 300 บาท แต่ไม่ได้จ่ายค่าแรงให้เป็นก้อนเงิน เพราะต้องการจ่ายให้เป็นก้อนเห็ดที่นับรวมเป็นมูลค่า 300 บาท ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการนำร่องจะได้เห็ดตามความตั้งใจและความขยัน ขณะเดียวกัน การดำเนินกิจกรรมพบว่า ครัวเรือนเป้าหมายบางรายไม่เข้าร่วมเนื่องจากไม่อยากรุงยากจนวาย รวมทั้งไปหา รับจ้างนอกหมู่บ้านจะได้ค่าแรงเร็วกว่า ขณะที่การลงพื้นที่ภาคสนามกลับพบว่า หลังจากก้อนเห็ดเริ่มให้ผลผลิต คนที่ไม่สนใจและไม่อยากได้เริ่มเสียดายว่าน่าจะเข้าร่วมกับคนอื่น ๆ สมปอง พิล่า กล่าวว่า “โอ้ย ตอนแรกเห็นเขาพากันไปทำก็ไม่อยากได้ พอเห็ดเขาเริ่มออกดอกเห็นเขาเอามาขายแล้วมาคิดเสียดายทีหลัง ต่อไปถ้ามีอีก บอกเลยว่าจะไม่ปฏิเสธแน่นอน”

ภาพที่ 4.18 ทีมวิจัย และนายวานิชย์ บุตรี (ทีมวิจัยพื้นที่) ลงพื้นที่พบปะหารือกับ คุณณัฐดา คณาโรจน์ บ้านนาสะอาด เกี่ยวกับแนวทางการดำเนินโครงการนาร่องให้กับกลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาด

อย่างไรก็ตาม การลงพื้นที่ภาคสนามของทีมวิจัยพบข้อเท็จจริงอีกว่า กลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาดมีความต้องการในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการปลูกผักอินทรีย์และผักปลอดสารพิษ แต่เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์บ้านนาสะอาดเป็นที่ราบสูงแห้งแล้ง ต้องพึ่งพาน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก น้ำไม่เพียงพอกับการปลูกผัก พบอีกว่า ชาวบ้านนาสะอาดร่วมกับวิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุม หมู่ 7 มีความต้องการขอรับการสนับสนุนระบบแผงโซลาร์เซลล์พลังงานแสงอาทิตย์จากหน่วยงานภาครัฐ (พลังงานจังหวัด) เพื่อนำมาใช้ในการสูบน้ำสำหรับปลูกผักในพื้นที่ 3 ไร่ จะสามารถรองรับคนจนกลุ่มเป้าหมายให้มีกิจกรรม อาหารและรายได้จากการปลูกผัก แต่โครงการไม่ได้รับการอนุมัติเนื่องจากไม่เข้าเงื่อนไข ขณะเดียวกันชาวบ้านนาสะอาดและวิสาหกิจฯ ไม่ได้ขอความช่วยเหลือการสนับสนุนจากภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว มีการปรึกษาหารือกันร่วมกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อที่จะให้เกิดกิจกรรมอันจะนำไปสู่การสร้างอาหาร อาชีพ และรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย จึงพิจารณาทุนทางสังคมที่มีอยู่และพบว่า วิสาหกิจฯ มีกิจกรรมเพาะเห็ดที่สามารถเป็นต้นทุนทางความรู้ให้กลุ่มเป้าหมายเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมจึงเกิดแนวคิดการผลักดันให้เกิดกิจกรรมแผนงานนาร่อง “กองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป” และการขับเคลื่อนกิจกรรม “ตลาดปันใจ” (ภาษาภูไท) ภายใต้การสนับสนุนจากโครงการวิจัยฯ ที่เชื่อมประสานการทำงานกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐในท้องถิ่น ขบวนการองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชนฯ ผู้นำชุมชน ทีมอาสาสมัครชุมชน และประชาชนกลุ่มเป้าหมายให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมกองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป และการขับเคลื่อนตลาดปันใจให้เกิดขึ้น อีกทั้งจะเป็นพื้นที่รองรับคนจนกลุ่มเป้าหมายให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว แบ่งออก 2 กิจกรรมหลักๆ ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 กองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป : การวิเคราะห์ทุนทางสังคมบ้านนาสะอาด พบว่า วิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุม หมู่ 7 มีความรู้ มีผู้มีประสบการณ์ และดำเนินกิจกรรมเพาะเห็ดอย่างต่อเนื่อง การดำเนินกิจกรรมกองทุนเพาะเห็ดและแปรรูปจะเป็นโอกาสให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้เข้าร่วมกิจกรรม โดยมีวิสาหกิจชุมชนฯ เป็น “พี่เลี้ยง” กล่าวคือ กองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป เป็นนวัตกรรมทางสังคม

ใหม่ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนาสะอาด หมู่ 7 โดยกองทุนนี้จะมีสมาชิกเป็นคนจนกลุ่มเป้าหมายตามฐานข้อมูล จำนวน 18 ครอบครัว ร่วมกันถือหุ้น บริหารจัดการ และดำเนินกิจกรรมร่วมกัน สอดคล้องกับการจัดเวที แลกเปลี่ยน “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงชาวบ้านเขา) วันที่ 21 พฤศจิกายน 2564 ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคณิศร และ การลงพื้นที่ปรึกษาหารือกลุ่มเป้าหมายร่วมกับหน่วยงานเทศบาลตำบล สิริเสนางค์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2564 พบว่า การจัดกิจกรรมที่นำไปสู่การตอบสนองด้านอาชีพและรายได้ให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมายจะช่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ขณะที่หน่วยงานเทศบาลตำบลสิริเสนางค์มองเห็นความสำคัญ และจะพยายามดำเนินโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการให้กับกลุ่มเป้าหมายผ่านงบประมาณและแผนการทำงานของเทศบาลในระยะต่อไป เช่น การสนับสนุนแผงโซลาร์เซลล์ การสนับสนุนการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน การเลี้ยงหอยเชอรี่ การเลี้ยงหอยขม ฯลฯ

ภาพที่ 4.19 ทีมวิจัยลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับหน่วยงานเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ กลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาด อาสาสมัคร ผู้นำชุมชน ขบวนการองค์กรชุมชน เพื่อหารือแนวทางการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาด

อย่างไรก็ดี การพิจารณาแนวทางและความเป็นไปได้เกี่ยวกับ “กองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป” พบว่า การก่อรูปของกองทุนถือเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ดังนั้น การทำงานจึงต้องมี “พี่เลี้ยง” ในการช่วยให้คำแนะนำ ชี้แนะ และหนุนเสริมการทำงานอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนฯ จะวางบทบาทในการเป็นพี่เลี้ยงให้และสมาชิกกองทุนฯ จะเป็นคนดำเนินกิจกรรมและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำก้อนเห็ด การตลาด การแปรรูป และการบริหารจัดการ ฯลฯ ซึ่งวัตถุประสงค์หลักๆ ที่จะต้องใช้ประกอบด้วย เช่น ชี้เลื่อย คอขวด ถุง หนัวยาง สำลี กากน้ำตาล เชื้อเห็ด ฯลฯ ครั้งแรกจะใช้งบประมาณราว ๆ 20,000 บาท วิสาหกิจชุมชนฯ จะช่วยแนะนำแหล่งซื้อให้ ซึ่ง ณัฐสุตา คณาโรจน์ (2565) กล่าวว่า “การลงทุนช่วงแรกอาจเริ่มต้นจากการซื้อชี้เลื่อยประมาณ 1 ตัน จะตกเป็นเงินประมาณ 4,000 บาท และซื้ออุปกรณ์อื่น ๆ มาทำที่วิสาหกิจฯ เนื่องจากที่นี่มีเตาอบและอุปกรณ์บางอย่างที่ไม่ต้องไปลงทุนซื้อใหม่ให้สิ้นเปลือง ชี้เลื่อย 1 ตันจะได้ก้อนเห็ดประมาณ 2000-2500 ก้อน ให้สมาชิกทั้งหมด 18 ครอบครัวมาร่วมกันทำก้อนเห็ดที่วิสาหกิจชุมชนฯ และแบ่งเฉลี่ยก้อนเห็ดเท่า ๆ กันกลับไปดูแลที่บ้านของตัวเอง จากนั้นจะได้ทั้งเห็ดสำหรับรับประทานในครอบครัวและสามารถนำเห็ดที่เหลือมาขายให้กับวิสาหกิจฯ ต่อ หรือนำไปขายที่ “ตลาดปันใจ” สำหรับคนจนกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ถ้าไม่ต้องการเพาะเห็ดและแปรรูป เพราะบางคนไม่สะดวกร่วมกิจกรรม ไม่เก่งด้านตลาด หรือไปรับจ้างขุดมันสำปะหลัง กริดยางพารา และกังวลว่าจะไม่มีเวลาก็ให้คนเหล่านี้มีส่วนได้ผลประโยชน์จากการเป็นสมาชิกกองทุนเพาะเห็ดและแปรรูปผ่านการปันผลหรือ

ถ้าไรจากการดำเนินกิจกรรมด้วย ลงทุนหนึ่งครั้งได้เห็ดนาน 4-5 เดือนถึงจะได้เริ่มก้อนเห็ดใหม่ แต่การทำกิจกรรมที่เป็นเรื่องใหม่จะต้องช่วยกันและประสานการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย ผู้นำชุมชน และอื่นๆ มาร่วมกันออกแบบไปพร้อมกัน ที่ผ่านมามहु้บ้านนาสะอาดก็มีบทเรียนประสบการณ์ต่างๆ พอที่จะนำมาใช้ในการทำงานนี้ให้เกิดขึ้น เช่น วิสาหกิจฯ หรือกองทุนปุ๋ย”

ภาพ 4.20 ครั้วเรือนเป้าหมายร่วมกันทำก้อนเห็ดนางฟ้า

ขณะที่การดำเนินการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรม พบว่า การเพาะเห็ดก้อนในช่วงดำเนินโครงการนำร่อง เห็ดที่เหมาะสมและดูแลง่ายคือเห็ดนางฟ้า โดยวิสาหกิจชุมชนฯ วางบทบาทเป็นพี่เลี้ยงช่วยเหลือให้เกิดการทำก้อนเห็ด เนื่องจากการเพาะเห็ดจะต้องใช้ความรู้ เทคนิค และอุปกรณ์บางอย่าง เช่น ตู้อบขนาดใหญ่ ซึ่งครั้วเรือนยากจนไม่มี และหากนำเงินไปลงทุนในการซื้ออุปกรณ์ขนาดใหญ่คาดว่าจะงบประมาณจะเสียไปโดยเปล่า เพื่อให้ครั้วเรือนยากจนได้ประโยชน์สูงสุดจากการดำเนินโครงการนำร่องวิสาหกิจชุมชนฯ จึงแบ่งปันพื้นที่ให้กับครั้วเรือนยากจน ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมจึงเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือและการเอื้อเฟื้อจากวิสาหกิจชุมชนฯ ขณะที่ครั้วเรือนยากจนเป็นกำลังหลักสำคัญในการทำก้อนเห็ด กล่าวคือ ครั้วเรือนยากจนจำนวน 18 ครั้วเรือนมีการปรึกษาหารือกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อสอบถามเกี่ยวกับความต้องการเข้าร่วมโครงการนำร่องซึ่งมีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 7 ครั้วเรือน นอกจากนี้ การลงพื้นที่สังเกตการณ์ดำเนินกิจกรรมยังพบอีกว่า คนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย เนื่องจากผู้ชายจะต้องออกไปเป็นแรงงานนอกชุมชน

ภาพ 4.21 ทีมวิจัยลงพื้นที่เยี่ยมชมการเพาะเห็ด บ้านนาสะอาด

กิจกรรมที่ 2 ตลาดปันใจ “ตลาดปันใจ: มาละดีใจ เมอละคิดฮอด” เป็นคำพูดในภาษา กูไท มีความหมายว่า ตลาดปันใจ มาแล้วดีใจ กลับไปแล้วคิดถึง คำว่า “ปันใจ” ในภาษากูไท หมายถึง การปันใจ การมอบสิ่งดี ๆ ให้กัน การแบ่งปันน้ำใจ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายในเชิงบวก ส่วนคำว่า “ใจ” หมายถึง “ใจ” นอกจากนั้น คำว่าใจยังหมายรวมถึง การเป็นพื้นที่พบเจอกันของคนในชุมชน กล่าวคือ ตลาดปันใจจะเป็นพื้นที่พบเจอกันของคนจนกลุ่มเป้าหมายและสมาชิกในชุมชนที่นำสินค้ามาจำหน่ายที่ตลาด โดยสินค้าที่มาวางจำหน่ายที่ตลาดปันใจจะมีทั้งสินค้าที่มาจากการผลิตเอง และหาจากป่า/แหล่งธรรมชาติ รวมถึงตลาดปันใจจะเป็นพื้นที่รองรับสินค้าเห็ดจากกองทุนเพาะเห็ดและแปรรูปสัปดาห์ละ 3 วันอีกด้วย

การลงพื้นที่ภาคสนามยังพบอีกว่า นอกจากตลาดปันใจจะเป็นพื้นที่รองรับสินค้าเห็ดแล้ว การมีเห็ดยังสามารถนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้รายวันให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมาย โดยการใส่ท้าย จักรยานปั่น “เลาะ” (ตระเวนขาย) ในหมู่บ้าน เพราะจักรยานปั่นง่าย ประหยัดน้ำมัน อีกทั้งเวลาลูกค้าร้องเรียกจะได้ยินมากกว่าขับรถอื่น นอกจากนั้น บทเรียนของวิสาหกิจฯ กับการเพาะเห็ดพบว่า การผลิตเห็ดของบ้านนาสะอาดตลาดและความต้องการมีสูง (มีเท่าไรก็ขายหมด) ปกติจะมีพ่อค้าแม่ค้าจากอำเภอเสนางคนคมมารับซื้อเห็ดเป็นประจำ รวมถึงมีลูกค้า “ไต่บ้าน” ที่ซื้อเห็ดไปประกอบอาหารและใช้ทำอาหารในงานบุญ งานมงคลต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบุญบ้าน งานบวช งานศพ รวมถึงโรงเรียนในหมู่บ้านรับซื้อไปประกอบอาหารกลางวันให้นักเรียนอีกด้วย ที่ผ่านมาการผลิตเห็ดสามารถผลิตได้ทั้งปี โดยฤดูหนาวเหมาะกับการเพาะ “เห็ดนางฟ้า” และ “เห็ดขอน” เพาะในฤดูร้อน เมนูอาหารที่ได้จากเห็ดมีหลากหลายทั้ง ต้ม ผัด แกง ทอด นึ่ง หมัก ก้อย เช่น ส้มเห็ด เห็ดนึ่ง ต้มยำเห็ด ก้อยเห็ด เห็ดชุบแป้งทอด รวมถึงเป็นเครื่องเคียงที่สามารถประกอบอาหารร่วมกับวัตถุดิบอื่น ๆ จะเห็นว่า การเพาะเห็ดสามารถต่อยอดและนำไปสู่การแปรรูปเป็นอาหารและสินค้าต่าง ๆ ที่คน

จนกลุ่มเป้าหมายสามารถเรียนรู้เทคนิคและยกระดับกิจกรรมจากเห็ดเพื่อเป็นอาชีพและสร้างรายได้ ขณะที่ช่วงฤดูฝนบริเวณภูเขาในแนวเขตอุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัวจะมีเห็ดป่าให้ครัวเรือนยากจนได้เข้าไปเก็บ ซึ่งการพูดคุยกับ หงส์ ครัวเรือนเป้าหมายพบว่า ช่วงที่เห็ดนางฟ้าเริ่มออกดอกทำให้หงส์มีเงินเก็บจากการขายเห็ดช่วงเช้าในหมู่บ้าน อีกทั้งยังเป็นช่วงเวลาที่ทำให้เห็ดป่าออกดอกด้วยเช่นกัน บางวันหงส์ขายเห็ดนางฟ้าและเห็ดป่ารวมกันแล้วมีรายได้มากถึงวันละ 4,000 บาท เป็นช่วงเวลาที่เธอมีความสุขและรู้สึกกว่าตัวเองมีความหวังในการมีชีวิตและรายได้ที่ดีขึ้น

ภาพที่ 4.22 บรรยากาศการค้าขายสินค้าที่ตลาดชุมชนบ้านนาสะอาด

นอกจากนั้น พบอีกว่า บ้านนาสะอาดมีตลาดชุมชนอยู่แล้ว และชุมชนก็ตื่นตัว ต้นทุนการผลิตไม่สูง ประหยัด การขนส่ง การใช้วัตถุดิบพื้นบ้าน ต้นทุนด้านการขายลดลง “ไต่ะไม่ต้องเช่า แผงไม่ต้องเช่า แผงข้างวัด ข้างถนน” เป็นพื้นที่ความสัมพันธ์ ทนสังคม และทุนเศรษฐกิจที่มีอยู่แล้วหนุนเสริมกันแบบ “ตลาดไทบ้าน” (พื้นที่สาธารณะ) การแชร์พื้นที่ การเกื้อกูลเสริมหนุนร่วมกันของไต่บ้าน การรับผิดชอบร่วมกัน การส่งเสริมและการ Promote ที่ไม่ใช่การแข่งขัน ชาวบ้านเริ่มกันเอง เนื่องจากมีวัตถุดิบ ความรู้ ทรัพยากร แบ่งปันความรู้ ค้าขายด้วยราคาท้องถิ่น กินแล้วรู้สึกได้รับคุณค่าที่คาดเดาไม่ได้ “คนซื้อได้ลุ้น คนขายได้ลุ้น” ตลาดที่เป็นวิถีชีวิต ทุกคนมุ่งเน้นเงินเหมือนกันแต่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่รู้ว่าจะกลับมาเมื่อไหร่ ลูกค้าไม่คาดหวังไม่ผิดหวัง สินค้าตามฤดูกาล รายได้ยังคงเสถียรคงสามารถเปลี่ยนการผลิตได้ทุกวัน การคาดหวังและจินตนาการ คิด วางแผน ทักษะในการวางแผน การประเมิน พื้นที่เรียนรู้เรื่องการจัดการ การวิเคราะห์ การวางแผนการผลิต การเปลี่ยนและสร้างระบบคิด การตอบโต้ทุกเพศทุกวัย ลดการขนส่ง สินค้าที่ขายมีตั้งแต่ขนมปังปิ้ง อาหารทะเล ขนม ของเล่น อาหารพื้นบ้าน อาหารป่า) ผู้ประกอบการไต่บ้าน เศรษฐกิจการเมืองที่ขับเคลื่อนโดยชาวบ้าน Political Economy เศรษฐศาสตร์ศีลธรรม Moral Economy

เศรษฐศาสตร์การเมือง เศรษฐศาสตร์อรรถประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคกันอย่างพอดี หลากหลาย

4.2.4 แผนงานที่ 4 สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง

1) บริบทและความเป็นมา :

การสำรวจข้อมูลความต้องการเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและปัจจัยการผลิตด้านปศุสัตว์พบว่า มีกลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการ จำนวนทั้งสิ้น 17 ครัวเรือน และ ส่งเสริมอาชีพและการประมง ทั้งสิ้น 35 ครัวเรือน โดยกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ชุมชนที่มีความเป็นชนบทและมีพื้นที่เพาะเลี้ยงมากกว่าประชากรในเขตเทศบาลตำบลเสนางคนิคม นอกจากนั้น การจัดเวทีแลกเปลี่ยน “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงไทบ้านเฮา) วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565 ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคนิคม พบอีกว่า คนจนกลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการด้านประมงและปศุสัตว์ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชากรผู้สูงอายุ คนพิการ ครอบครัวของผู้ป่วยติดเตียง ซึ่งต้องอยู่บ้านและไม่ได้ออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน ขณะที่การส่งเสริมกิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์ เช่น เลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงหอยขม เลี้ยงหอยเชอรี่ หรือไก่ ฯลฯ ไม่ต้องใช้พื้นที่มาก กล่าวคือ อาจใช้วิธีการเลี้ยงด้วย “กระชังบก” นอกจากนั้น วันที่ 27 ธันวาคม 2564 ทีมวิจัยได้เข้าพบปะและปรึกษาหารือกับหน่วยงานระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอเสนางคนิคม เกษตรอำเภอเสนางคนิคม และประมงอำเภอเสนางคนิคม เพื่อนำเสนอความต้องการและหาวิธีแนวทางในการดำเนินกิจกรรม ที่จะนำไปสู่การตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่กระจายอยู่ทั่ว อำเภอเสนางคนิคม 2 เทศบาล พบอีกว่า กิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์ ส่วนใหญ่คนที่เข้าร่วมโครงการของรัฐได้จะต้องมีเงื่อนไขสำคัญคือการขึ้นทะเบียนเกษตรกร ขณะที่คนจนกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเนื่องจากมีข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น ไม่มีที่ดิน ไม่เคยรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ไม่รู้ช่องทาง และส่วนหนึ่งไม่เคยมีประสบการณ์เลี้ยงมาก่อน (การขึ้นทะเบียนประมงจะต้องมีประสบการณ์การเลี้ยงมาก่อน) อย่างไรก็ตาม การพบปะพูดคุยทำให้เห็นแนวทางในการสนับสนุนกิจกรรมที่จะต้องเริ่มให้กลุ่มเป้าหมายลงมือปฏิบัติการ และค่อย ๆ ขยับสถานะภาพการขึ้นทะเบียนกับหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐดังกล่าวมีความยินดีในการร่วมเป็นวิทยากรให้ความรู้ เทคนิค วิธีการ และร่วมสนับสนุนให้คนจนกลุ่มเป้าหมายเข้าถึงโอกาสและสวัสดิการด้านประมงและปศุสัตว์มากขึ้น

ตารางที่ 4.14 รายชื่อกลุ่มอาชีพประมงและปศุสัตว์

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
1	233	3	เสนางคนิคม	3	3
2	190	4	เสนางคนิคม	3	3
3	109	5	เสนางคนิคม	0	2
4	58	5	เสนางคนิคม	0	1
5	112	5	เสนางคนิคม	0	2

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
6	20 1	5	เสนางคนิคม	0	2
7	220	5	เสนางคนิคม	0	3
8	30	5	เสนางคนิคม	0	2
9	14	6	เสนางคนิคม	0	3
10	98/1	6	เสนางคนิคม	0	2
11	82	6	เสนางคนิคม	0	2
12	94	6	เสนางคนิคม	0	2
13	151	6	เสนางคนิคม	0	1
14	155	6	เสนางคนิคม	0	2
15	49	6	เสนางคนิคม	0	1
16	108	6	เสนางคนิคม	0	2
17	47	6	เสนางคนิคม	0	2
18	43	6	เสนางคนิคม	0	2
19	50	6	เสนางคนิคม	0	3
20	42	6	เสนางคนิคม	0	3
21	63	6	เสนางคนิคม	0	2
22	169	6	เสนางคนิคม	0	2
23	27	7	เสนางคนิคม	3	3
24	89	7	เสนางคนิคม	3	3
25	95	7	เสนางคนิคม	3	3
26	110	7	เสนางคนิคม	3	3
27	163	7	เสนางคนิคม	3	3
28	26	7	เสนางคนิคม	0	2
29	117	7	เสนางคนิคม	0	3
30	171	8	เสนางคนิคม	0	3
31	213	8	เสนางคนิคม	0	4

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจน ประเมินระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
32	167	8	เสนางคนิคม	0	2
33	25	8	เสนางคนิคม	0	3
34	26	8	เสนางคนิคม	0	2
35	286	8	เสนางคนิคม	0	2
36	126	8	เสนางคนิคม	0	3
37	115	8	เสนางคนิคม	0	2
38	95	8	เสนางคนิคม	0	3
39	101/1	10	เสนางคนิคม	0	2
40	21	11	เสนางคนิคม	3	4
41	150	11	เสนางคนิคม	3	3
42	209	12	เสนางคนิคม	0	2
43	270	12	เสนางคนิคม	0	3
44	16	13	เสนางคนิคม	0	2
45	28	13	เสนางคนิคม	0	2
46	346	15	เสนางคนิคม	3	3
47	161	15	เสนางคนิคม	0	2
48	238	15	เสนางคนิคม	0	2
49	266	15	เสนางคนิคม	0	2
50	199	15	เสนางคนิคม	0	2
51	210	15	เสนางคนิคม	0	2
52	303	15	เสนางคนิคม	0	2

นอกจากนี้ จากการสอบถามกับครัวเรือนเป้าหมาย พบว่าในบางครัวเรือน หัวหน้าครัวเรือนมีศักยภาพในการเลี้ยงปลาเพื่อสร้างรายได้แต่ด้วยชะตาชีวิตที่พลิกผันทำให้ต้องหยุดเลี้ยง และมีความต้องการที่จะเลี้ยงต่อเพราะเห็นช่องทางในการสร้างรายได้ที่ตนเองทำได้ ตัวอย่างเช่น แม่เลี้ยงเดี่ยวลูก 3 คนรายหนึ่งในบ้านคิมข่า หมู่ 6 ออกจากบ้านตั้งแต่ช่วงเช้าตรู่เพื่อไปรับจ้างกรีดยางในตอนกลางวัน และกลับมาเลี้ยงลูกเพียงลำพัง ซึ่งเล่าให้ฟังว่าตนเองเคยเลี้ยงปลาในกระชังบ่และมีรายได้เลี้ยงชีพได้ แต่พอเลิกกับสามีและภาระที่ต้อง

เลี้ยงลูกไม่มีครอบครัวช่วยดูแล ทำให้รายได้ที่มีหายไปรวมถึงการจะซื้อของกินในครอบครัวก็ต้องประหยัดให้มากขึ้น ซึ่งคิดว่าการเลี้ยงปลาเป็นสิ่งที่ตนเองจะทำได้ เพราะเป็นอาชีพที่สามารถอยู่บ้านเลี้ยงลูกได้ ดีกว่าไปทำงานที่สวนยางพารา การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับ ปติตา คณะพรหม อาสาสมัครบ้านคิมข่า พบว่า ที่ผ่านมามีโครงการในลักษณะเดียวกันคนในหมู่บ้านเคยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ แต่บ่อยครั้งที่ครัวเรือนยากจนไม่ได้รับประโยชน์ เนื่องจากข้อจำกัดภายในครอบครัว กล่าวคือ การให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานมีพันธุ์ปลามาให้ แต่คนที่จะเลี้ยงปลาได้มีเพียงคนที่มีสระน้ำ ซึ่งครัวเรือนยากจนไม่มีที่ดินมากเพียงพอสำหรับขุดสระน้ำ ดังนั้น ครัวเรือนยากจนจึงตัดปัญหาโดยการไม่เข้าร่วม ไม่รับ หรือสละพันธุ์ปลาให้ นำไปปล่อยลงสระน้ำ/แหล่งน้ำสาธารณะ ขณะที่การดำเนินโครงการนี้มีการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์จำเป็นพื้นฐานให้ครัวเรือนยากจน คือ กระชังบก กระชังน้ำ และบ่อปูนซีเมนต์ตามความต้องการของแต่ละครัวเรือน จึงเห็นได้ชัดว่าครัวเรือนยากจนได้รับประโยชน์และรู้สึกได้ถึงความสุขของแต่ละครัวเรือนที่ได้รับ ปติตา กล่าวว่า “เห็นไหมแค่เข้าใจว่า ม.อุบลฯ จะลงมาเยี่ยมมีแต่คนอยากให้อุปปลาของตัวเอง”

2) แผนการทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย การลงพื้นที่ภาคสนามพบว่า ที่ผ่านมามีหน่วยงานภาครัฐได้มีโครงการสนับสนุนกิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์อย่างต่อเนื่อง แต่บางครั้งคนจนยังเข้าไม่ถึงเนื่องจากไม่มีที่ดิน ไม่มีประสบการณ์ ไม่มีความรู้ หรือไม่รับรู้ช่องทาง ฯลฯ ขณะที่คนจนบางครอบครัวที่มีความต้องการด้านประมงและปศุสัตว์จะต้องลงทุนและลงแรงด้วยตนเอง เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2564 ณ หอประชุมอำเภอ เสนางคนิคม ทีมวิจัยได้จัดเวทีนำเสนอข้อมูลและความต้องการให้กับหน่วยงานระดับอำเภอ ได้แก่ ปลัดอำเภอเสนาางคนิคม พัฒนาการอำเภอเสนาางคนิคม เกษตรอำเภอเสนาางคนิคม พร้อมกับผู้นำชุมชนและทีมอาสาชุมชน 15 หมู่บ้าน/คุ้ม ซึ่งกิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์เป็นหนึ่งในประเด็นที่กล่าวถึงเพื่อที่จะให้เกิดการรับรู้และแนวทางในการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ต่อไป ขณะเดียวกัน การจัดเวทีปรึกษาหารือที่ทีมอาสาสมัครชุมชนและผู้นำชุมชน วันที่ 15 มกราคม 2565 ณ ห้องประชุมขบวนองค์กรชุมชน เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ร่วมกัน และพบว่า การสนับสนุนกิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์อาจแตกต่างจากกิจกรรมแผนงานอื่นในพื้นที่ตำบลเสนาางคนิคม เพราะกลุ่มเป้าหมายกระจายตัวอยู่คนละหมู่บ้านและส่วนใหญ่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลสิริเสนาางค์

ปติตา คณะพรหม (2565) กล่าวว่า “เราต้องสร้างความเข้าใจระดับบุคคลที่จะเข้าร่วมกิจกรรมว่า เป็นไปได้หรือไม่หลังจากได้ปลาหรือกบไปแล้วสามารถต่อยอดรายได้ให้กับครอบครัวมากกว่าเป็นอาหาร ถ้าพิจารณากิจกรรมของแผนอื่นมาบทเรียนจากการรวมกลุ่ม แต่การสนับสนุนด้านนี้ยังไม่เคยมีบทเรียนในการทำงานเป็นกลุ่มกับการกระจายของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 15 หมู่บ้าน อาจจะต้องกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญกับการคืนกำไรบางส่วนให้กับกลุ่มเพื่อนำมาเป็นทุนต่อ ตอนแรกยังไม่มีการกระตุ้นให้คนเห็นความสำคัญร่วมกัน ในวันที่คนจนกลุ่มเป้าหมายมารวมกันจะต้องพูดคุยกันให้เข้าใจว่าเราไม่ต้องการให้กิจกรรมล้มหายไปเหมือนการสนับสนุนของภาครัฐที่ผ่านมา ด้วยความมุ่งหวังว่าเราจะได้เห็นการนำพาชีวิตในครอบครัวที่ดีขึ้น ทำต่อเนื่อง และไม่ล้มหายไป”

ภาพที่ 4.23 การปรึกษาหารือกับทีมอาสาสมัครชุมชน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2564 เกี่ยวกับแนวทางการดำเนินโครงการนำร่องและแผนการสนับสนุนด้านประมงและปศุสัตว์

3) การติดตามความเปลี่ยนแปลง ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามพิจารณาบริบทพื้นที่และปรึกษาหารือกับทีมอาสาสมัครชุมชน ผู้นำชุมชน กระทั่งพบว่า หากไม่ต้องการให้เกิดการผลิตซ้ำความไม่ต่อเนื่องเหมือนเช่น การสนับสนุนกิจกรรมด้านประมงและปศุสัตว์เหมือนกับการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐแบบที่ผ่านมา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกระตุ้นและผลักดันให้เกิดกลไกในการทำงานระดับหมู่บ้าน เช่น การติดตาม การประเมินผล หรืออื่น ๆ แต่การทำงานดังกล่าวจะต้องไม่ใช่การลงไปเพื่อ “จ้องจับผิด” หากแต่ต้องลงไปเพื่อร่วมเรียนรู้และหาแนวทางในการหนุนเสริมในส่วนที่คนจนไม่มี โดย ปจิตตา คณะพรหม (2565) เรียกการลงติดตามดังกล่าวว่า “เลาะเยี่ยมเยือน” เนื่องจากไม่ต้องการให้มีคำว่า “ติดตามประเมินผล” เนื่องจากจะทำให้กลุ่มเป้าหมายกลัวและไม่กล้าเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนั้น ยังกล่าวถึงวิธีการเลาะเยี่ยมเยือนว่าควรเกิดขึ้นอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งตามความเหมาะสม เป็นกิจกรรมที่ทำให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้นัดพบ ปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยการเลาะเยี่ยมเยือนจะต้องให้มีการคัดเลือกตัวแทนระดับหมู่บ้านซึ่งเป็นคนที่ถูกคัดเลือกจากกลุ่มเป้าหมายจากความเห็นร่วมกันของคนจนกลุ่มเป้าหมาย และไม่จำเป็นต้องจัดตั้งอย่างเป็นทางการ เมื่อได้ตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน/คุ้มแล้ว อาจจะต้องช่วยผลักดันให้เกิดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ได้พบเจอกันอย่างไม่เป็นทางการ เนื่องจากเวทีแลกเปลี่ยนดังกล่าวนี้จะเป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมาย และทำให้กลุ่มเป้าหมายมีกิจกรรมร่วมกัน

นอกจากนั้น ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เลาะเยี่ยมเยือนร่วมกับทีมอาสาสมัคร พบว่า การดำเนินกิจกรรมในโครงการนำร่องด้านประมงผลตอบรับจากครัวเรือนยากจนค่อนข้างดี หลายครัวเรือนสะท้อนให้เห็นว่า การสนับสนุนเป็นประโยชน์กับครัวเรือนยากจน และเป็นกิจกรรมที่ทำได้ง่ายในระดับครอบครัว ไม่ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวัน คือ ตื่นขึ้นให้อาหารปลาก็สามารถไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ได้ และ

กลับมาบ้านช่วงเย็นค่อยให้อาหารอีกครั้ง ขณะที่การเปลี่ยนน้ำในปลาก็ทำได้ง่าย 4-5 วันเปลี่ยน 1 ครั้ง อีกทั้งการเลี้ยงปลา ยังเป็นการปลดปล่อยความรู้สึกและเป็นการเพิ่มความสุข ซึ่ง ไสว ปุกะธรรม กล่าวไว้ว่า “ทุกวันจะตื่นมาให้อาหารปลา พอนั่งดูปลาตอนให้อาหารก็รู้สึกมีความสุข เพราะเราป่วยเวลาอยู่หมู่บ้านเราก็ไม่รู้จะไปคุยกับใคร ได้มานั่งให้อาหารปลาแบบนี้ก็เหมือนเรามีอะไรทำ บางคนที่อยู่แถวนี้ผ่านไปมาเห็นเราเลี้ยงปลาก็เริ่มถามเราว่าปลาโตยัง ถ้าโตแล้วขอแบ่งไปทำอาหาร ขอซื้อไปทำอาหารด้วย เราก็บอกเข้าไปว่าขอให้มันโตก่อนเดี๋ยวจะแบ่งให้” ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า นอกจากปลาจะเป็นอาหารและโอกาสในการเพิ่มรายได้ การเลี้ยงปลา ยังช่วยผ่อนคลายความทุกข์ในชีวิตประจำวันให้กับครัวเรือนยากจน รวมทั้งปลาทำให้ครัวเรือนยากจนเริ่มมีตัวตนในสังคมเพื่อนบ้านมากขึ้นอีกด้วย

ภาพ 4.24 ทีมวิจัยลงพื้นที่เยี่ยมเยียนการเลี้ยงปลาดุก

4) การส่งเสริมตลาดและรายได้ เนื่องจากบริบทพื้นที่หมู่บ้านแต่ละแห่งตั้งอยู่ห่างไกลกัน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีตลาด/ตลาดนัดเล็ก ๆ ในหมู่บ้านอย่างน้อย 1-3 วันต่อสัปดาห์ เช่น บ้านนาสะอาดมีการผลักดันตลาดปิ่นเจือ เป็นตลาดขายสินค้าปลอดภัย อาหารพื้นบ้าน และอาหารป่า หรือบ้านคิมข่า มีตลาดนัด 3 วัน หรือบ้านหนองทับม้า มีตลาดปิ่นสุข เป็นตลาดผักปลอดสารพิษและอาหารปลอดภัย และบ้านบก มีตลาดเย็นหมู่บ้านที่มีอาหารแกงถุงวางขาย เป็นต้น ตลาดต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นพื้นที่โอกาสที่สินค้าด้านประมงและปศุสัตว์จะสามารถไปร่วมวางจำหน่ายได้ อย่างไรก็ตาม พบอีกว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ที่มีความต้องการด้านประมงและปศุสัตว์ส่วนหนึ่งเป็นผู้สูงอายุ ครอบครัวคนป่วยติดเตียง และคนพิการเคลื่อนไหวลำบาก การออกไปวางสินค้าเพื่อจำหน่ายนอกพื้นที่ชุมชนอาจมีข้อจำกัด ดังนั้น ปชิตตา คณะพรหม (2565) เสนอว่า การผลักดันและสนับสนุนตลาดหรือรายได้ให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมายจะต้องมองภาพ 2 ระดับ คือ ระดับที่ 1 ตลาดระดับปัจเจกบุคคล เป็นการเลี้ยงและจับขายเองให้กับคนที่มาซื้อ และ ระดับที่ 2 ตลาดชุมชนต่าง ๆ เป็น

การขายทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน โดยการส่งสินค้าออกไปขายนอกหมู่บ้านอาจจะต้องช่วยในการประสานให้มีคนมารับสินค้าไปจำหน่าย เช่น ตลาดป็นสุขบ้านหนองทับม้า หมู่ 11 จะเปิดทุกวันศุกร์ อาจจะต้องมีคนจากบ้านหนองทับมามารับสินค้าจากบ้านคิมซ่าไปวางขาย โดยให้สมาชิกในบ้านคิมซ่ารวบรวมสินค้าไว้ให้ หรืออาจขอความร่วมมือให้ผู้นำชุมชนช่วยประกาศให้กลุ่มเป้าหมายทราบว่าจะมีการมารับสินค้าทางหอกระจายข่าวเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเตรียมสินค้า/รวมสินค้าไว้ให้ เป็นต้น

นอกจากนั้น พบอีกว่า ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีทั้งเลี้ยงปลา ไก่ และกบ ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สามารถใช้ในการประกอบอาหารทั่วไป อาทิ ตัวอย่างเมนูกบสามารถประกอบอาหารได้หลากหลาย เช่น ผัดเผ็ดกบ ต้มกบ นึ่งกบ ปิ้งกบ อ่อมกบ ตากแห้งกบ ผัดกระเพรากบ (วัยรุ่นชอบ) บางคนทำกบยัดไส้ (มีส่วนน้อย) หรืออาจจะพัฒนาเมนูอื่น ๆ ที่นอกเหนือเหนือจากเมนูอาหารในชุมชนเพื่อให้เป็นเมนูพิเศษที่เกิดขึ้นจากโครงการ ปติตตา คณะพรม (2565) กล่าวว่า “มาเสนางคณิคมต้องได้กินอาหารพื้นถิ่นเสนางคณิคมและมีของฝากที่เป็นสินค้าของคนจนกลับไป เช่น น้ำพริกกบ และการทำงานระยะต่อไปต้องกระตุ้นให้เกิดการทำงานร่วมกันในการวิเคราะห์ตลาดรองรับในอนาคต”

ภาพที่ 4.25 ทีมวิจัยลงพื้นที่ประชุมกลุ่มย่อยอย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มเป้าหมายบ้านคิมซ่า หมู่ 6

นอกจากนั้น หลังจากการสนับสนุนครัวเรือนเป้าหมายให้ดำเนินกิจกรรมเลี้ยงปลาตก พบว่า การดำเนินกิจกรรมที่ครัวเรือนยากจนได้รับผลประโยชน์เป็นรูปธรรมระดับครอบครัวลักษณะนี้ นอกจากจะสร้างกำลังใจให้แล้วยังเป็นความหวังเชิงรูปธรรมที่จะเกิดขึ้นกับครัวเรือนยากจนจริง กล่าวคือ ที่ผ่านมากครัวเรือนยากจนบอบช้ำจากการเข้ามาของหน่วยงานภายนอกที่มาสอบถามความต้องการ แต่สุดท้ายไม่ได้รับความช่วยเหลือ ดังนั้น การลงมาพื้นที่เพื่อสำรวจและสอบถามความต้องการกลายเป็นสิ่งที่ผู้นำชุมชนและครัวเรือนยากจนไม่เชื่อมั่นว่าจะเกิดขึ้นได้จริง ขณะที่การดำเนินการโครงการนำร่องนี้ทำให้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และ

ครัวเรือนยากจนเห็นชัดเป็นรูปธรรมว่าความต้องการและความคาดหวังเกิดขึ้นจริง และคาดว่าอนาคตการทำงานในลักษณะที่มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีกำลังผลักดันจะกลายเป็นรูปแบบการทำงานเชิงพื้นที่ที่หลายหน่วยงานควรให้ความสนใจ “แม้การสนับสนุนของ ม.อุบลฯ จะไม่ได้มากเหมือนหน่วยงานอื่น แต่กระบวนการทำงานแบบ ม.อุบลฯ สำคัญมาก ๆ เข้าใจว่ามหาวิทยาลัยคือหน่วยงานที่ต้องสร้างความรู้ แต่หน่วยงานภาครัฐคือคนที่ต้องใช้งบประมาณช่วยชาวบ้าน ดังนั้น อยากให้มหาวิทยาลัยช่วยขยายวิธีการและให้หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทโดยตรงเห็นว่าสิ่งเล็กๆ ที่ชาวบ้านต้องการแต่บางครั้งยังไม่ถูกมองเห็น ส่วนนี้ไม่ใช่บอกว่าหน่วยงานรัฐไม่ดี แต่กำลังจะบอกว่าอยากให้เขาใช้กระบวนการทำงานที่เข้าถึงความต้องการของคนที่เขาต้องการจริง ๆ อยากให้เขาช่วยเหลือกันเองลำพัง”

ภาพ 4.26 รูปแบบกระชังที่กลุ่มเป้าหมายใช้เลี้ยงปลาตก

4.2.5 แผนงานที่ 5 สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ

1) บริบทและความเป็นมา : การสำรวจข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย พบว่า กลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการให้สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ มีทั้งสิ้นจำนวน 12 ครอบครัว การจัดเวทีปรึกษาหารือที่มัสยัดอาสามัครชุมชนและผู้นำชุมชน วันที่ 15 มกราคม 2565 ณ ห้องประชุมขบวนองค์กรชุมชน พบว่า มีกลุ่มเป้าหมายอย่างน้อย 3 ครอบครัวที่มีความต้องการที่สอดคล้องกับความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ คือ การนวดแผนไทย ขณะที่ การจัดเวทีแลกเปลี่ยน “ความสุข ความทุกข์ และความหวัง” (ฟังเสียงไทบ้านเฮา) วันที่ 21 พฤศจิกายน 2564 ณ โรงเรียนอนุบาลเสนางคณิศร พบว่า กลุ่มเป้าหมายที่มีความรู้เรื่องการนวดแผนไทยบ้างรายแม้จะมีความสามารถและเคยไปทำงานไกลถึงต่างประเทศ แต่ด้วยเงื่อนไขทางครอบครัว

เนื่องจากแม่ป่วยติดเตียง จากที่เคยมีรายได้ประจำและส่งกลับมาให้แม่ที่บ้าน ต้องกลับมาอยู่ที่บ้านเพื่อดูแลแม่ และไม่มีรายได้ การพูดคุยทำให้ทราบว่ากลุ่มเป้าหมายมีความต้องการเป็นคนให้บริการนวดแผนไทยในชุมชน และอาชีพนวดแผนไทยคือเป็นอาชีพหนึ่งที่ข้าราชการในชุมชนมีความต้องการ เพียงแต่กลุ่มเป้าหมายยังขาดเงินทุน การประชาสัมพันธ์ให้กลุ่มลูกค้าที่ต้องการใช้บริการทราบ รวมถึงการส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มแรงงานอื่น ๆ ที่อาจจะต้องค้นหาแนวทางการทำงานคล้ายกัน กล่าวคือ นอกจากอาชีพนวดแผนไทย ยังมีกลุ่มที่ต้องการใช้แรงงาน เป็นช่างฝีมือ และอื่น ๆ เป็นต้น การลงพื้นที่สำรวจความต้องการจากกลุ่มเป้าหมาย พบว่ารายชื่อครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่ 2 เทศบาล คือ เทศบาลตำบลเสนางคนิคม และเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ มีรายชื่อทั้งสิ้น 14 รายชื่อ ซึ่งทีมอาสาสมัครชุมชนและผู้นำชุมชนกำลังดำเนินการช่วยเหลือ ดังนี้

ตารางที่ 4.15 งานฝีมือ สัมมาอาชีพ และจ้างวานช่วย

ที่	บ้านเลขที่	หมู่	ชุมชน/บ้าน	ระดับความยากจนประเมิน ระยะที่ 1	ระดับความยากจน ประเมิน ระยะที่ 2
1	68	1	เสนางคนิคม	3	3
2	39	2	เสนางคนิคม	0	2
3	21	3	เสนางคนิคม	2	2
4	48	3	เสนางคนิคม	4	4
5	63	3	เสนางคนิคม	2	2
6	167	4	เสนางคนิคม	3	2
7	80	5	เสนางคนิคม	0	3
8	226	9	เสนางคนิคม	3	3
9	22	11	เสนางคนิคม	4	4
10	79	11	เสนางคนิคม	4	4
11	21	12	เสนางคนิคม	3	3
12	11	12	เสนางคนิคม	0	3
13	91	14	เสนางคนิคม	4	4
14	141	15	เสนางคนิคม	0	2

หมายเหตุ : อยู่ระหว่างดำเนินการ

ภาพที่ 4.27 การอบรมการเก็บข้อมูลให้กับผู้นำชุมชนและทีมอาสาสมัครชุมชน เพื่อให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับการสำรวจข้อมูลที่มีผลต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และการหาแนวทางในการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายตามความต้องการที่มีความเฉพาะและแตกต่างกัน ณ ห้องประชุมขบวนองค์กรชุมชนตำบลเสนางคนิคม

เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ทำให้การดำเนินกิจกรรมส่วนนี้ยังไม่เกิดขึ้น และยังอยู่ระหว่างการดำเนินการสำรวจข้อมูลและรายละเอียดของการดำเนินโครงการนำร่องกับครัวเรือนเป้าหมาย 14 ครัวเรือน อารีย์ วรชัย อาสาสมัครชุมชน กล่าวว่า “กิจกรรมนี้ไม่เหมือนกันสนับสนุนแผนงานอื่น เพราะถ้าพิจารณา 14 คนอาจเป็น 14 รูปแบบความช่วยเหลือ การสนับสนุนจะเกิดขึ้นได้จะต้องลงไปคุยกับทีละคนว่าจะทำอย่างไร เพราะถ้าให้ไปเป็นเงินแล้วให้เขาจัดการเองคาดว่าจะไม่เกิดผลรูปธรรม แต่ช่วงนี้ เสนางคนิคมค่อนข้างประสบปัญหาโควิด 19 จะลงไปคุยในหมู่บ้านค่อนข้างยากอยากให้เว้นกิจกรรมนี้ออกไปก่อน” สอดคล้องกับ นิตยา สารธิมา อาสาสมัครชุมชน กล่าวว่า “แม่คิดว่ากิจกรรมนี้อย่าเพิ่งดำเนินการ อยากให้เราลงไปคุยรายละเอียดกับเขาก่อน จับเขาคูกันว่าจริง ๆ แล้วเขาอยากทำอะไร ถ้าไม่อย่างนั้นเขาก็จะมีชีวิตวนอยู่เหมือนเดิม โดยเฉพาะเรื่องการบริหารจัดการของเขาที่จะต้องดึงเอาความสามารถของเขาออกมาให้เขาเห็นว่าเขามีศักยภาพ เพียงแต่บางอย่างเขาอาจมองข้ามหรือมองไม่เห็นความสามารถของตัวเอง”

2) แนวทางการทำงานและการสนับสนุน การลงพื้นที่พบว่า การสนับสนุนกลุ่มนวดแผนไทย แรงงาน และอื่น ๆ จำเป็นจะต้องพิจารณาความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่แตกต่างเป็นรายบุคคล เช่น กลุ่มที่มีความต้องการนวดแผนไทยต้องสนับสนุนสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายต้องการ คือ ชุดนวด เสื้อผ้า เบาะ พกพา เครื่องนวด อุปกรณ์ ฯลฯ ส่วนกลุ่มแรงงานและผู้ประกอบการ เช่น คนขายมะพร้าว ขายข้าวหลาม ขายข้าวแกง ฯลฯ ต้องช่วยเหลือและหาแนวทางอื่น โดยทีมวิจัยมีแผนการดำเนินกิจกรรมร่วมกับอาสาสมัครชุมชน

ให้ดำเนินโครงการนำร่องที่ใช้แนวคิดจากกิจกรรมของมูลนิธิกระจำเณรชื่อแคมเปญ “จ้างวานข้า” ที่เป็นรูปแบบการค้นหาความสามารถและศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย และรวบรวมข้อมูลเพื่อเชื่อมประสานกลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการเป็นแรงงานได้มีโอกาสรับงานจากคนที่ต้องการใช้บริการ และต้องช่วยผลักดันให้เกิดพื้นที่กลางในการติดต่อประสานกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเปิดช่องทาง Open Chat, Facebook รวบรวมคนที่มีความสามารถทั้งเป็นกลุ่มเป้าหมายในโครงการวิจัยฯ และอื่นๆ ในชุมชน เรียกในภาษาชาวบ้านว่าพื้นที่ “ลำมะปี่ช้าง” และขอความร่วมมือกับเทศบาลให้ช่วยเป็นศูนย์รวมข้อมูลช่างและการทำงาน หาแอดมินกลาง และร่วมกับสร้าง Story Telling กับภาคีเครือข่ายต่างๆ เช่น หน่วยงานภาครัฐ วิทยาลัยชุมชน ขบวนการองค์กรชุมชน อาสาสมัครชุมชน ผู้นำชุมชน ทีมวิจัย และกลุ่มเป้าหมาย ให้เกิดเป็นภาพนวัตกรรมการทำงานแบบใหม่ที่ปรับให้เข้ากับบริบทพื้นที่เสนางคนิคมและอีสานชื่อว่า “จ้างวานช่วย” หรือ “จ้างงานช่วย” (แม่แต่ม อาสาสมัครชุมชนตำบลบู่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ)

นอกจากนั้น สาลิกา บุญธิมา (2565) กล่าวว่า “การทำงานกับกลุ่มนี้ต้องลงไปพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจนเป็นรายบุคคลก่อน เพราะแต่ละคนก็มีศักยภาพไม่เหมือนกัน เช่น มีทั้งขายสินค้าเอง ขายแรงงาน หรือกลุ่มนวดก็อยู่คนละหมู่บ้าน บางรายที่นวดแผนไทยมีลูกค้าติดต่อหาอยู่แล้ว เราอาจจะช่วยกันผลักดันให้เกิดพื้นที่กลางในการนวดที่ไหนสักแห่ง แล้วให้เขามารวมกัน อาจจะมา 1 วันต่อสัปดาห์ วันเสาร์หรือวันอาทิตย์ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายใช้บริการน่าจะเป็นกลุ่มข้าราชการที่จะมาขอรับบริการ นอกจากนั้นต้องร่วมกันออกแบบกติกาด้วยกันว่าจะต้องทำอะไร แบบไหน อย่างไร รวมถึงการพิจารณาเรื่องค่าใช้จ่ายและรายได้ด้วย” ขณะที่ อารีย์ วรชัย กล่าวว่า “ช่วงนี้สถานการณ์โควิด 19 เริ่มคลี่คลายแล้ว แต่เข้าใจว่าเป็นช่วงของรอยต่อการผลิตเปลี่ยนระยะเวลาในการดำเนินโครงการนำร่อง สำหรับกลุ่มนี้อาจช่วยเหลือล่าช้ากว่ากลุ่มอื่น แต่ถึงอย่างไรเราก็ไม่ได้ทิ้งเขา บางครั้งเวลาพบเจอครัวเรือนเป้าหมายก็พูดคุยพบปะและคุยกับเขาว่าจะมีการช่วยเหลือ แต่ขอให้สถานการณ์โควิดคลี่คลายจะเชิญให้ทุกคนมาพบปะพูดคุยและหาแนวทางไปด้วยกัน”

ภาพที่ 4.28 ทีมอาสาสมัครและทีมวิจัยร่วมกันพิจารณารายชื่อกลุ่มเป้าหมายพร้อมกับพิจารณาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่มีความเฉพาะและแตกต่างกัน และแบ่งบทบาทหน้าที่กันในการเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานเชิงพื้นที่และการประสานงานต่างๆ ณ ห้องประชุมขบวนองค์กรชุมชนตำบลเสนางคณคม

4.3 บทบาทหน่วยงาน/กลไกกับการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่

การทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงพื้นที่ที่โครงการนำร่อง “ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้” อำเภอเสนางคณคม จังหวัดอำนาจเจริญ เกิดขึ้นท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจของ “ผู้กระทำการ” (Actor) ที่มีความแตกต่างหลากหลายระดับ ดังนั้น การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายผู้กระทำการเป็นกระบวนการทำงานทางสังคมและการจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคมในฐานะ “ตัวแทน” ทั้งในรูป “ปัจเจกบุคคล” และ “กลุ่ม” เช่น ครุฑเรือนยากจน ชาวบ้านในชุมชน ขบวนองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชน กลุ่มเยาวชน องค์กรปกครองท้องถิ่น (ทั้งเทศบาลและตำบล) และหน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอและจังหวัด ฯลฯ รวมทั้งสถาบันการศึกษาทั้งในและนอกพื้นที่ คือ มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจของรัฐและ/หรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจน ดังนี้

4.3.1 ครุฑเรือนยากจน : การทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยร่วมกับชาวบ้าน อาสาสมัคร และผู้นำชุมชนลงพื้นที่ทำงานภาคสนาม เพื่อสอบถาม สัมภาษณ์ข้อมูล รวบรวมข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ขณะที่ ครุฑเรือนยากจนคือกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้ข้อมูลของตนเองและสมาชิกในครอบครัวตามความจริง นอกจากนั้น

การทำงานภาคสนามยังให้ความสำคัญกับการเปิดเวที/พื้นที่ “ฟังเสียง” ในลักษณะการสนทนากลุ่มย่อยต่างๆ (Focus Group) เช่น การจัดเวทีฟังเสียง “ความทุกข์ ความสุข และความหวัง” เพื่อให้ครัวเรือนยากจนได้ระบอบอารมณ์ ความรู้สึก (Emotion) และความคาดหวังของตนเองและครอบครัวต่อประเด็นความยากจน/ความยากลำบาก หรือการจดวงสนทนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการระดับหมู่บ้าน เพื่อให้ครัวเรือนยากจนได้พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยน ระบาย พุดคุยกันกับครัวเรือนยากจนในชุมชน รวมถึงชาวบ้าน อาสาสมัคร ผู้นำชุมชน และทีมวิจัย หรือการลงพื้นที่ติดตามความเปลี่ยนแปลงหลังจากการเข้าร่วมโครงการ ครัวเรือนยากจนต้องเป็นคนสะท้อนข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเพื่อให้เห็นบทเรียน (ทั้งสำเร็จและยังมีข้อจำกัด) ที่เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน

4.3.2 ชาวบ้าน อาสาสมัคร และผู้นำชุมชน : เนื่องจากประเด็นความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจนเกิดขึ้นระดับพื้นที่ การทำงานจึงต้องประสานความร่วมมือกับผู้กระทำการที่มีบทบาทระดับชุมชน ประกอบด้วย ชาวบ้านที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมาย อาสาสมัครที่ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับทีมวิจัย และผู้นำชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนด้านต่างๆ กล่าวคือ เนื่องจากครัวเรือนยากจนในแต่ละชุมชนมีจำนวนหนาแน่นแตกต่างกันไป ผู้กระทำการที่จะเป็นกำลังช่วยเหลือได้เป็นอย่างดีต้องเป็น “คนใน” หมู่บ้าน เพราะผู้กระทำการเหล่านี้จะเข้าใจวัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ข้อจำกัด หรือทางออกที่เป็นไปได้ รวมถึงมองเห็นต้นทุนทางสังคม 5 มิติ ในชุมชนของตนเอง ชาวบ้าน อาสาสมัคร และผู้นำชุมชนจะเป็นผู้กระทำการช่วยเหลือครัวเรือนยากจนทั้งเชิงนามธรรม เช่น การพบปะ ให้กำลังใจ เข้าใจ และช่วยเหลือเชิงปัจเจก และมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดปฏิบัติการแก้ไขปัญหาผ่านนโยบายหรือสวัสดิการต่างๆ เช่น การช่วยเหลือเยียวยา ความช่วยเหลือในสถานการณ์โควิด 19 การนำข้าวจากกองบุญข้าวปันสุขไปแจกจ่ายให้ครัวเรือนยากจนถึงบ้าน การพูดคุยทำความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชนกรณีที่มีการตักมันอาจะมีกลิ่นมันในช่วงฤดูกาลที่ตาก การช่วยติดตามให้ความรู้เรื่องการดูแลก่อนเห็ด และการแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ผักปลอดสารพิษให้กับครัวเรือนยากจน เป็นต้น

4.3.3 ขบวนการองค์กรชุมชน : ในพื้นที่อำเภอเสนางนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ การทำงานของภาคประชาสังคมและภาคประชาชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาในนาม “ขบวนการองค์กรชุมชน” และ “สภาองค์กรชุมชน” โดยแบ่งพื้นที่การทำงานออกเป็น 2 เขต คือ สภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลเสนางนิคม และสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลสิริเสนาง ซึ่งทำงานครอบคลุมพื้นที่ 15 หมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานของขบวนการองค์กรชุมชนที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม (Participation) ระดับพื้นที่ชุมชน และกระทำการในรูปของเครือข่ายระดับชุมชน ดังนั้น การเข้าร่วมกระบวนการทำงานของขบวนการองค์กรชุมชนในโครงการวิจัยฯ จึงนำไปสู่กระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอเสนางนิคม นอกจากนั้น พบว่า ที่ผ่านมาการทำงานของขบวนการองค์กรชุมชนระดับพื้นที่ยังไม่ได้ทำงานโดยใช้ข้อมูลจากฐาน TPMAP และข้อมูลครัวเรือนยากจนจากหน่วยงานอื่นมากนัก หลังจากที่ได้เข้าร่วมกระบวนการทำงานทั้งการลงพื้นที่สนาม การสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ การสนทนากลุ่ม และการลงพื้นที่สนับสนุนโครงการนำร่อง และการติดตามกิจกรรมต่างๆ ทำให้ขบวนการองค์กรชุมชนเห็นจำนวนครัวเรือนยากจนในพื้นที่อำเภอเสนางนิคมที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

4.3.4 วิสาหกิจชุมชน : การทำงานเชิงพื้นที่เพื่อผลักดันให้เกิดการดำเนินโครงการนำร่องความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ มีการทำงานกับ “วิสาหกิจชุมชน” อย่างน้อย 2 แห่ง ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางนิคม (โรงสีทุ่งรวงทอง) ดำเนินกิจกรรม “กองบุญข้าวปันสุข” และวิสาหกิจชุมชนเศรษฐกิจ

พอเพียง บ้านนาสะอาด ดำเนินกิจกรรม “กองทุนเพาะเห็ดสร้างรายได้” กล่าวคือ การทำงานร่วมกับวิสาหกิจชุมชนได้ใช้ต้นทุนความรู้และประสบการณ์จากวิสาหกิจเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม เช่น การช่วยเหลือครัวเรือนยากจนที่ขาดแคลนข้าวเนื่องจากไม่มีที่ดินจะต้องอาศัยการขับเคลื่อนกิจกรรมของโรงสีทุ่งรวงทองเพื่อให้มีปันผลเป็นข้าวให้กับครัวเรือนยากจนในทุกๆ ปี หรือการทำงานเพื่อสนับสนุนกลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาดให้มีอาหารและรายได้เพิ่มเติมได้ใช้ความรู้และประสบการณ์จากวิสาหกิจชุมชนด้านการเพาะเห็ดนางฟ้า เป็นต้น นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนยังเล็งเห็นความสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งในการเป็นผู้กระทำการผลักดันและส่งเสริมให้ครัวเรือนยากจนในพื้นที่มีสภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นผ่านการทำงานกับวิสาหกิจชุมชน

4.3.5 กลุ่มเยาวชน : การทำงานในพื้นที่เสนางคนิคมร่วมกับภาคีเครือข่ายต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น ในพื้นที่ยังเล็งเห็นความสำคัญในการผลักดันและส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน คือ “เด็กรักษ์นกรักษ์ป่า” มีพื้นที่ (Space) และมีบทบาทเป็นผู้กระทำการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วย กล่าวคือ การประชุมระดับชุมชนและการจัดกิจกรรมระดับพื้นที่ได้เชิญตัวแทนและเครือข่ายคนรุ่นใหม่ในพื้นที่อำเภอเสนางคนิคมเข้าร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม โดยคนรุ่นใหม่ที่เข้าร่วมได้รับบทบาทเป็นทั้งผู้ช่วยอำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่างๆ และการจัดการด้านสถานที่ประชุม นอกจากนั้น ยังได้เข้าร่วมประชุมและแสดงความคิดเห็นร่วมกับผู้ใหญ่อีกด้วย

4.3.6 องค์กรปกครองท้องถิ่น : การทำงานตลอดโครงการวิจัยฯ ได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยพื้นที่ตำบลเสนางคนิคม แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 เทศบาล คือ เทศบาลตำบลเสนางคนิคม และเทศบาลตำบลสิริเสนางค์ ทีมวิจัยใช้วิธีการเข้าพบแบบไม่เป็นทางการ และการจัดประชุมอย่างเป็นทางการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่างๆ เกี่ยวกับการดำเนินโครงการ ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถือเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้กับครัวเรือนยากจนและมีทั้งอำนาจ หน้าที่ และงบประมาณในการทำงานกับครัวเรือนยากจน ซึ่งพบว่า หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นมีความเข้าใจและอยากเป็นส่วนหนึ่งในการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน และพยายามอำนวยความสะดวกให้เกิดการทำงานในพื้นที่ รวมทั้งมีการหารือภายในเพื่อการตั้งงบประมาณผ่านแผนนโยบายขององค์กรอีกด้วย

4.3.7 หน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอและจังหวัด : นอกจากการทำงานกับภาคีเครือข่ายระดับชุมชนและท้องถิ่นแล้ว กระบวนการทำงานได้ให้ความสำคัญกับการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอและจังหวัด เนื่องจากเป็นหน่วยงานฟังก์ชันที่มีบทบาท อำนาจ หน้าที่ งบประมาณ และนโยบายในการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาปากท้องให้กับชาวบ้านในพื้นที่ กล่าวคือ ได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานระดับอำเภอ และระดับจังหวัดเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น เกษตรอำเภอ ประมงอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ พัฒนาการอำเภอ นายอำเภอ และเจ้าหน้าที่ในส่วนต่างๆ นอกจากนั้น ได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานระดับจังหวัด คือ ผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด พช. พมจ. เพื่ออำนวยความสะดวกและประสานการทำงานระดับอำเภออย่างต่อเนื่อง เนื่องจากบางวาระอาจจะต้องใช้หนังสือคำสั่งจากหน่วยงานฟังก์ชันและระบบราชการ

4.4 ความท้าทายและอุปสรรคจากการทำงาน

4.4.1 การเข้ามามีส่วนร่วมของคนจนเป้าหมาย

อย่างไรก็ตาม การทำงานพบว่ามีความท้าทายเนื่องจากที่ผ่านมาวัฒนธรรมการเก็บข้อมูล จปฐ. ของบางหมู่บ้านยังคงเคยชินกับการเขียนเอง กล่าวคือ บางหมู่บ้านต้องการให้ข้อมูลเสร็จสิ้นอย่างรวดเร็วจึงนั่งเขียนข้อมูลเองโดยไม่ลงไปสอบถามระดับครัวเรือน หรือบางชุมชนผู้นำไม่ต้องการให้คนจนปรากฏตัวจึงปกปิดข้อมูลครัวเรือนยากจน ดังนั้น การทำงานวิจัยจึงพยายามสร้างกระบวนการเก็บข้อมูลและแบบสอบถามอย่างมีส่วนร่วม และทำงานภายใต้ความร่วมมือจากหลายองค์กร กระทั่งนำไปสู่การสลายแห่งขององค์กรและให้น้ำหนักของขบวนการองค์กรชุมชนในฐานะเป็นองค์กรภาคประชาชน รวมทั้งมองการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนของภาคประชาชนเป็น “ภาคี” และให้ “พื้นที่” ในการเป็นตัวนำ และให้บทบาทหน่วยงานรัฐทำงานในส่วนนโยบายและระบบราชการ

การเข้ามามีส่วนร่วมของคนจนในโครงการ OM มิได้เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ หากเต็มไปด้วยความท้าทายมากมายเพราะคนจนเป้าหมายมีข้อจำกัดมากมายในชีวิต เช่น ดูแลคนป่วย พิการ เป็นแรงงานคนเดียวในครัวเรือน สูงวัย ชรา และไร้ทุนแทบทุกประเภท ดังนั้นการจะมาร่วมกิจกรรมต่างๆจึงต้องอาศัยการทำงานอย่างหนักแน่นต่อเนื่องและควบคู่ไปกับการช่วยเหลืออื่นๆ เช่น การส่งต่อข้อมูลให้กับรัฐ การเสริมหนุนทุนเพื่อดำรงชีพเฉพาะหน้า การเข้าหาถึงบ้าน การพูดคุยเพื่อให้คนเห็นประโยชน์จากโครงการ การเปิดพื้นที่ให้คนจนได้พูดระบาย เรื่องราวต่างๆ เพื่อสร้างความสบายใจ และ การมีอาสาสมัครทำงานในพื้นที่อย่างใกล้ชิดกับคนจนที่ต่อเนื่อง เป็นต้น

4.4.2 การทำงานโครงการ OM

ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการนำร่อง ตามแผนการดำเนินกิจกรรม OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ ตาม 5 แผนงานย่อย ซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ผ่านความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างๆ อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม การทำงานท่ามกลางสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ส่งผลกระทบต่อกระบวนการทำงานเชิงพื้นที่ ดังนี้

แผนงานที่ 1 กองทุนตากมัน : ทีมวิจัยจะลงพื้นที่ดำเนินกิจกรรมกองทุนตากมันร่วมกับภาคีเครือข่ายต่างแผนการดำเนินงานที่เกิดขึ้น คือ การมีส่วนร่วมในการพิจารณาระเบียบกองทุนตากมัน การมีส่วนร่วมในการติดตามการตากมันระดับหมู่บ้านร่วมกับวิสาหกิจชุมชนฯ การมีส่วนร่วมในการประชุมคณะกรรมการระดับหมู่บ้านเดือนละ 1 ครั้ง การประชุมคณะกรรมการกองทุนตากมันหลังฤดูกาลปิดลานมัน และการประชุมติดตาม ประเมิน และสรุปผลการดำเนินงานกองทุนตากมัน อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการนำร่องแผนงานที่ 1 ค่อนข้างมีระยะเวลาจำกัดเนื่องจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวมันสำปะหลังมีเพียง 4 เดือน ขณะที่กระบวนการก่อเกิดกองทุนตากมัน การประชุม และปฏิบัติการดำเนินการไปด้วยข้อจำกัดของระยะเวลา แต่ถึงกระนั้นการก่อเกิดกองทุนตากมันถือเป็นแนวทางใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นและคาดว่าจะนำไปสู่การขยายผลการดำเนินงานในพื้นที่อื่นๆ ได้

แผนงานที่ 2 กองบุญข้าวปันสุขและปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ

กองบุญข้าวปันสุข ทีมวิจัยลงพื้นที่ติดตามการทำงานร่วมกันกับภาคีเครือข่ายที่สำคัญ คือ วิสาหกิจชุมชนฯ และหมู่บ้านนำร่อง 2 แห่ง ได้แก่ บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 และ หมู่ 4 เพื่อขยายผลการดำเนินกิจกรรมกองบุญข้าวปันสุขให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการข้าว รวมทั้งการติดต่อประสานงานกับวิสาหกิจชุมชนฯ เกี่ยวกับเงินปันผลจากการซื้อหุ้นโดยโครงการวิจัยฯ ระยะเวลาที่ 1 รวมทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรวบรวมข้าวหลังจากการแจกจ่ายข้าวให้กับสมาชิกในชุมชน และการประชุมเพื่อติดตาม ประเมินผลการทำงานโครงการนำร่อง อย่างไรก็ดี พบว่าการทำงานในหมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ที่เกิดขึ้นมาก่อนตั้งแต่ระยะที่ 1 ไม่พบปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ แต่หมู่บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 พบปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการทำงาน กิจกรรม กล่าวคือ ภายในชุมชนมีความขัดแย้งเรื่องการเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ ดังนั้น เพื่อให้กระบวนการทำงานดำเนินไปได้จึงให้กลไกอื่น คือ การทำงานผ่านขบวนองค์กรชุมชน

ปลูกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ ทีมวิจัยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลและปรากฏการณ์ที่

เกิดขึ้นหลังจากคนจนกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งการสัมภาษณ์ข้อมูล การประชุมกลุ่มย่อย การสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณ และการประเมินผลการเข้าร่วมกิจกรรมด้วยแบบสอบถาม รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือกับภาคีเครือข่ายในการผลักดันตลาดปันสุข บ้านหนองทับม้า หมู่ 11 ให้เกิดเป็นรูปธรรมเชิงพื้นที่มากขึ้น อย่างไรก็ดี พบว่า แม้การสนับสนุนและผลักดันให้เกิดการปลูกผักปลอดสารพิษแปลงรวม แต่ข้อเท็จจริงหนึ่งกลับพบว่า ช่วงฤดูฝนไม่สามารถปลูกผักได้เนื่องจากพื้นที่ปลูกผักแปลงรวมเป็นที่ต่ำและมีน้ำขัง การปรึกษาหารือกับครัวเรือนเป้าหมายและผู้นำชุมชนมองว่า อาจจะต้องหาเทคนิคอื่นๆ ในการปลูกเพิ่ม หรืออาจจะต้องช่วยกันวิเคราะห์ว่ามีผักชนิดอื่นที่เหมาะสมกับการปลูกช่วงฤดูฝนหรือไม่ เช่น ผักพวย ผักชะแยง หรืออื่นๆ

แผนงานที่ 3 กองทุนเห็ดและแปรรูป บ้านนาสะอาด ทีมวิจัยลงพื้นที่ภาคสนามติดตาม

กระบวนการดำเนินกิจกรรมของกองทุนเห็ดและแปรรูป บ้านนาสะอาด หลังจากการอนุมัติงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมเพาะเห็ดให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนั้น ยังมีแผนการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้เกิดการดำเนินการเกี่ยวกับระเบียบกองทุนเพาะเห็ดและแปรรูปบ้านนาสะอาดให้เกิดรูปธรรมเชิงลายลักษณ์อักษร รวมทั้งการมีส่วนร่วมกับชาวบ้านนาสะอาดและภาคีเครือข่ายในการผลักดันตลาดปันสุขให้เป็นที่ยอมรับในวงกว้างและเป็นพื้นที่รองรับความมั่นคงทางอาหารและรายได้ให้กับคนจนกลุ่มเป้าหมาย และชาวบ้านนาสะอาดต่อไป อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายบ้านนาสะอาด คือ ความไม่เชื่อมั่นว่าจะได้รับการสนับสนุนจากการเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากที่ผ่านมาได้มีการสอบถามข้อมูลไปแล้วแต่ไม่ได้รับ ขณะที่การสนับสนุนกิจกรรมยังคงเกิดขึ้นกับคนที่สนใจ แต่หลังจากที่เริ่มเกิดผลรูปธรรมกลุ่มเป้าหมายบางรายเริ่มเชื่อมั่นและอยากเข้าร่วมกลางคัน การทำงานจึงชี้แจงให้ทราบว่าอาจจะต้องรอการดำเนินโครงการนำร่องในระยะถัดไป

แผนงานที่ 4 สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง การจัดกิจกรรมสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอีกครั้งโดยทีมอาสาสมัครร่วมกับทีมวิจัย เพื่อออกแบบกิจกรรมการอบรมให้ความรู้ที่สนใจเข้าร่วม และประสานความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายหน่วยงานภาครัฐทั้งระดับท้องถิ่น ระดับอำเภอ และระดับจังหวัดให้มีบทบาทร่วมกันกับทีมอาสาสมัครชุมชน ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับผู้นำชุมชนให้เข้ามา

เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินกิจกรรม รวมถึงการลงพื้นที่ติดตาม ประเมินผลหลังจากการดำเนินกิจกรรมแผนงานต่อไป อย่างไรก็ตาม พบว่า การสนับสนุนกิจกรรมในโครงการดังกล่าวนี้ กลุ่มเป้าหมายรู้สึกดีใจที่ได้รับความช่วยเหลือ โดยเฉพาะการเลี้ยงปลาตกที่เริ่มเห็นรูปธรรมชัดเจน ขณะที่คนที่อยากเลี้ยงก็อยากเปลี่ยนใจมาเลี้ยงปลาแทน แต่การสนับสนุนได้พิจารณาช่วยเหลือตามความต้องการที่ระบุไว้ ดังนั้น เพื่อให้ครัวเรือนเป้าหมายเกิดความสบายใจจึงแจ้งให้ทราบว่า การสนับสนุนความต้องการอาจเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงได้ในการดำเนินกิจกรรมในปีถัดไป

แผนงานที่ 5 สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลความต้องการรายบุคคล เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้และแนวทางในการสนับสนุนรายบุคคล รวมทั้งการผลักดันให้เกิดช่องทางในการประสานระหว่างกลุ่มเป้าหมายกับลูกค้า ผ่านช่องทางระบบออนไลน์และออฟไลน์ ซึ่งให้หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นเป็นตัวกลางประสานการดำเนินการพร้อมกับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการลงพื้นที่เพื่อติดตามและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมต่อไป อย่างไรก็ตาม การดำเนินกิจกรรมนี้ล่าช้ากว่ากิจกรรมอื่นเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 รวมทั้งการช่วยเหลือกิจกรรมนี้มองผิวเผินอาจดูเหมือนง่าย แต่จริงๆ แล้วมีความซับซ้อนและแตกต่างกัน หากช่วยเหลือโดยการสงเคราะห์หรือให้เป็นเงินอาจจะกลับไปสู่วงจรเดิม ๆ ดังนั้น จึงต้องใช้เวลาในการพูดคุยเพื่อที่จะช่วยค้นหาศักยภาพหรือศักยภาพของครัวเรือนเป้าหมายออกมา

4.5 ความสำเร็จในการทำงานระดับพื้นที่และความยั่งยืน

4.5.1 การใช้ข้อมูลยูเทิร์น (data U-turn): การทำงานเริ่มต้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมระดับชุมชน โดยมีอาสาสมัครชุมชนและผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการสำรวจข้อมูลเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ การสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมต่างๆ ทำให้อาสาสมัครชุมชนและผู้นำชุมชนเกิดความเชื่อมั่นว่ากระบวนการสำรวจข้อมูลและการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนจะเกิดขึ้นเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ที่ผ่านมาการสำรวจข้อมูลต่างๆ ในชุมชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากหลายหน่วยงาน แต่ชุมชนมองว่าการแก้ไขปัญหาเข้าไม่ถึงครัวเรือนยากจนมากนักด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดต่างๆ ที่ทำให้คนจนเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือ เช่น การไม่มีที่ดินทำให้ไม่มีที่เลี้ยงวัวจึงเข้าไม่ถึงโครงการโคกระบือ การไม่มีบ่อเลี้ยงปลาทำให้เอาปลาไปปล่อยลงหนองน้ำสาธารณะ การไม่มีหลักประกันทำให้ไม่กล้ากู้เงินจากกองทุนต่างๆ เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการทำงานข้อมูลในโครงการวิจัยทำให้ได้ข้อมูลและข้อมูลยูเทิร์น (U-turn) ไปปฏิบัติการแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับครัวเรือนยากจนได้จริงและตรงเป้า

4.5.2 ขบวนการองค์กรชุมชน รัฐ อำเภอดูแลความสำคัญกับการทำงาน: การทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภอดูแลคนคน ดำเนินการโดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้เห็นภาพการทำงานและเป้าหมายการทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนพร้อมกัน นอกจากนั้น การทำงานได้เปิดพื้นที่ให้ครัวเรือนยากจนเข้าร่วม และการฉายให้เห็นภาพความสำคัญที่ต้องร่วมกันปฏิบัติการทำให้หน่วยงานภาครัฐเห็นความมุ่งมั่นในการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ดูแลคนคน รวมทั้งมีนโยบายจากหน่วยงานระดับจังหวัดให้การทำงานแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นวาระระดับจังหวัดที่ทุกภาคส่วนจะต้องมีส่วนร่วมทำงาน

4.5.3 อำเภอดำเนินน้ำ OM กองบุญข้าวปันสุขไปใช้เป็นผลงานระดับอำเภอที่มาจากความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่างๆ; การทำงานระดับจังหวัดและอำเภอดำเนินน้ำไปสู่การจัดตั้ง ศูนย์อำนวยการขจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ศจพ.) เพื่อทำงานแก้ไข ปัญหาความยากจนระดับพื้นที่ ซึ่งอำเภอเสนางนิคมได้ประกอบส่วนของคณะกรรมการทั้งจากหน่วยงาน ภาครัฐระดับอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ขบวนการองค์กรชุมชน วิสาหกิจชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ในวาระการทำงานและการรายงานผลการดำเนินการมีการหยิบยกประเด็นการทำงานโครงการนำร่อง “กองบุญข้าวปันสุข” เป็นรูปธรรมหนึ่งในพื้นที่ในประเด็นแก้ไขปัญหาคความยากจน

4.5.4 อาสาชุมชนที่เกาะติดในพื้นที่ การทำงานในพื้นที่อำเภอเสนางนิคม มีการวางกลไกการทำงานโดยให้บทบาทอาสาสมัครชุมชนในการทำงานและการเกาะติดพื้นที่ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างใกล้ชิด เพื่อให้ความช่วยเหลือ คำแนะนำ หรือต่างๆ เพราะบางครั้งครัวเรือนยากจนอาจมีข้อจำกัดเรื่อง การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่เป็นทางการ การเชื่อมประสานการทำงานและความช่วยเหลือกับ อาสาชุมชนจึงเป็นส่วนสำคัญหนึ่งในการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาระดับครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

4.5.5 การสร้างความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาคความยากจน

การทำงานในพื้นที่อำเภอเสนางนิคม ดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ ระดับท้องถิ่น อำเภอ และจังหวัด ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน ช่างบ้าน อาสาสมัคร ผู้นำชุมชน เยาวชน และครัวเรือนยากจน เพื่อการกระตุ้นและสร้างการตระหนักรู้เกี่ยวกับเงื่อนไขหรือข้อจำกัดของครัวเรือน ยากจนและความยากจนที่มีความแตกต่าง หลากหลาย และเป็นพลวัต (Dynamic) และให้เห็นภาพการทำงาน ร่วมกัน/มีเป้าหมายร่วมกันในการแก้ไขความยากจน คือ “คนจนมีส่วนร่วมสำคัญ” อีกทั้ง การทำงานเรื่องความ ยากจนเกี่ยวข้องกับคนต่างๆ การทำงานกับคนจนจะต้องให้มีผู้กระทำการระดับต่างๆ ที่หลากหลายเข้ามา “ดึง” และ “ผลักดัน” ให้ครัวเรือนยากจนหลุดพ้นจากความยากจนด้วยตนเองพร้อมกับมีพลังจากภายนอกเข้ามา ช่วย ซึ่งพบว่า หน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่างๆ ได้มองเห็นส่วนเล็กๆ และคำนึงถึงคนกลุ่มเล็กๆ มากขึ้น คือ มองออกว่าหน่วยงานจะได้ประโยชน์อะไร เช่น กรณีหงส์ (บ้านนาสะอาด) การทำงานอย่างต่อเนื่องของ หน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่างๆ กระตุ้นให้เกิดการสนับสนุนอาชีพให้กับ หงส์ กระทั่งหงส์มองเห็นว่าตนเองมี ศักยภาพในการยกระดับครอบครัวตนเองให้มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างยั่งยืนผ่านการเลี้ยงไก่ เพาะเห็ดนางฟ้า เลี้ยง ปลา เลี้ยงกบ พร้อมกับอาชีพเดิมที่ทำอยู่แล้ว คือ การกรีดยางพารา การหาของป่า และการรับจ้างทั่วไป พบว่า ปัจจุบันหงส์ประกอบอาชีพที่หลากหลาย และสามารถแบ่งเวลาของตนเองกับอาชีพที่หลากหลายทำให้ มีรายได้และเงินเก็บในครอบครัวของตนเอง กล่าวคือ หงส์ค่อยๆ เคลื่อนตัวออกจากความยากจนด้วยศักยภาพ ของตนเองและมีพลังจากหน่วยงานภาครัฐและภาคีเครือข่ายต่างๆ ให้การช่วยเหลือสนับสนุน เป็นต้น

บทที่ 5

OM ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร

บทนำ

โมเดลนี้ เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสำรวจความยากจนจากฐาน TPMAP เรียกว่า Big Data และ ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ สังเกตการแบบมีส่วนร่วม และการจัดประชุมเพื่อรับฟังและระดมความคิดเห็นในการทำงานร่วมกันระหว่าง คนจนเป้าหมาย ผู้นำท้องถิ่น ส่วนราชการ เอกชน และประชาสังคม เรียก รวมกันว่า “ข้อมูลเชิงลึก” Deep Data นำมาเชื่อมกับทุน 5 มิติ เมื่อวิเคราะห์และประเมินบริบทพื้นที่และ กลุ่มเป้าหมาย แล้วพบว่า จังหวัดอำนาจเจริญมีทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ และ ทุนมนุษย์ ที่เข้มแข็ง อาทิ มีการจัดทำธรรมนูญประชาชนโดยเครือข่ายภาคประชาชน ร่วมกับหน่วยงานราชการ เอกชน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ธรรมนูญขับเคลื่อนในนามของ “อำนาจเจริญเมืองธรรมเกษตร” การมีแผนยุทธศาสตร์และแผนพัฒนา จังหวัด 5 ปี ที่เน้นการเป็นเมืองสมุนไพร (1 ใน 14 จังหวัดเป้าหมายของกระทรวงสาธารณสุข) มีหน่วยงาน ด้านสาธารณสุขและโรงพยาบาลที่มีการขับเคลื่อนงานด้านสมุนไพร โดยเฉพาะโรงพยาบาลพนา โรงพยาบาล ชานุมาน อีกทั้งชุมชนในพื้นที่มีการปลูกสมุนไพรเพื่อส่งโรงพยาบาล และมีบางส่วนส่งให้กับเครือข่ายหมอพื้นบ้าน ที่มีการจำหน่ายยาสมุนไพรแปรรูป และให้การรักษาโรคแบบพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นอย่างเข้มข้น หรือในรูปแบบของอาหารจังหวัดอำนาจเจริญมีโรงงานผลิตอาหารแปรรูป ที่ต้องการวัตถุดิบจำนวนมากจนต้องนำเข้าจากพื้นที่อื่น ประเมินเบื้องต้นมีความต้องการพืชสมุนไพรสูงมาก

โมเดลแก่นๆ จึงตัดสินใจใช้ทุนโดดเด่นทั้ง 3 ด้าน และทุนทางเศรษฐกิจที่ต่ำมากอีกทั้งเกี่ยวข้อง โดยตรงกับกลุ่มคนจนเป้าหมาย นำมาประกอบกับการวิเคราะห์ร่วมกับปัญหาอุปสรรคหลัก (pain point) ที่ เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนเศรษฐกิจสมุนไพร ที่ผ่านมามีปัญหาสำคัญ 5 ประเด็น คือ (1) ผู้ปลูก เข้าไม่ถึง แหล่งขาย (2) ผู้ซื้อ ต้องการสินค้าสม่ำเสมอ ทั้งปริมาณและคุณภาพ ไม่สามารถหาได้จากในจังหวัด ต้องนำเข้าจากพื้นที่อื่น (3) ทุกหน่วยงาน ทั้งระดับจังหวัดและพื้นที่มีการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน แต่ ต่างคนต่างทำ ขาดซื่อ และ มีช่องว่างระหว่างหน่วยงาน (4) คนจน เข้าไม่ถึงห่วงโซ่คุณค่าที่มีอยู่เดิม ช่องทาง อาชีพและรายได้ไม่สม่ำเสมอ กระทบกระทั่งกัน และ (5) คนจนตกขบวนแผนพัฒนาเพราะคุณสมบัติไม่ตรง เงื่อนไขการสนับสนุน เช่น ต้องมีที่ดิน ต้องเป็นเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ฯลฯ ต้นทุนด้านอาชีพและสินทรัพย์ ที่ต่ำมาก กลายเป็น “กำแพงที่คนจนปีนไม่ถึง” โมเดลนี้ เน้นการดึงให้คนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่า ห่วงโซ่ที่มีอยู่เดิมและจะเกิดขึ้นภายหลังอันเนื่องจากโครงการ

การดำเนินงานเพื่อพัฒนาโมเดล เกิดขึ้นตั้งแต่เดือนกันยายน 2564 กระทั่งปัจจุบัน ตลอดระยะเวลา 6 เดือนของการขับเคลื่อน มีการจัดเวทีนำเสนอข้อมูล ระดมความคิดเห็น และร่วมกันออกแบบโมเดล จากทุก ฝ่าย ที่โครงการวิจัยเรียกว่า ภาควิ 4 ท. ที่ประกอบด้วย (1) **ท้องถิ่น** (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งระดับจังหวัด และอำเภอ) (2) **ท้องที่** (หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง) (3) **ท้องทุ่ง** (เครือข่ายประชาสังคมท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น คนจนเป้าหมาย) และ (4) **ทีมวิจัย** ที่ประกอบไปด้วยทีมวิจัยของโครงการฯ และ ภาควิชาจากมหาวิทยาลัยใน พื้นที่ อย่าง ม.มหิดล วิทยาเขตอำนาจเจริญ โดยมีเวทีที่จัดขึ้นโดยทีมวิจัย จำนวนมากกว่า 10 ครั้ง ทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โครงการฯ นำข้อมูลที่ได้จากเวทีการมีส่วนร่วมมาวิเคราะห์ทุนที่โดดเด่น 3 ด้าน ดังที่กล่าวไปข้างต้น ตัดสินใจเลือกพื้นที่ปฏิบัติการ ใน 4 ตำบล 4 อำเภอ ประกอบด้วย (1) ต.พนา อ.พนา (2) ต.หนองข่า อ.ปทุมราชวงศา (3) ต.ปากอ อ.ชานุมาน โดยทั้ง 3 พื้นที่จะมีคนจนเป้าหมายเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร ร้อยละ 20 ของพื้นที่ และ (4) ต.เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม ในพื้นที่นี้เป็นการบูร

ณาการกับโมเดลความมั่นคงอาหารและรายได้ และเป็นพื้นที่เป้าหมายแก่น 100 % โดยคนจนเป้าหมายร้อยละ 20 จะเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร

โครงการเรียกตำบลทั้ง 4 ว่า Node อันจะเป็นช่องทางในการดึงคนจนเป้าหมายเข้าสู่ห่วงโซ่ ทำหน้าที่ศูนย์กลางทั้งประสานงานการสื่อสารสนับสนุนการผลิต การระดมทุน การจำหน่าย พัฒนาผู้ประกอบการท้องถิ่น(local enterprise) ซึ่งเป็นกลไกที่จะมาตอบโจทย์ปัญหา ว่าด้วยการไม่เชื่อมกันระหว่าง ผู้ผลิตกับผู้ซื้อ ในระยะที่ 2 ได้ทำการสำรวจผู้ที่จะเป็นผู้ประกอบการท้องถิ่นแต่ละ Node จะมีจำนวน 3 คน มาจาก ผู้ที่ทำหน้าที่พ่อค้าคนกลางสินค้าเกษตร ตัวแทนชุมชนที่รวบรวมผักและสมุนไพร สู่สถานประกอบการ เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน ตลาดผักอินทรีย์ และดำเนินการทั้งลักษณะของปัจเจกบุคคลและตัวแทนของกลุ่มวิสาหกิจ ซึ่งจะเป็นการเชื่อมต่อในระยะที่ 3 ที่เน้นกลไกการตลาดและการขนส่งสินค้าตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ

กิจกรรมที่เกิดขึ้นจะเน้นความหลากหลายของช่องทางการจำหน่าย ใช้การตลาดเป็นตัวนำการผลิต ปัจจุบัน(พฤษภาคม 2565) อยู่ระหว่างการออกแบบวางแผนการสนับสนุน ที่จะดึงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่ให้มากที่สุด พร้อมกับการพัฒนากลไก ระบบการเชื่อมโยงห่วงโซ่ ให้มีประสิทธิภาพ และเกิดความยั่งยืน โดยมี “ภาคี 4 ท.” ระดับพื้นที่มาร่วมกันออกแบบกิจกรรมและระบบ

ข้อค้นพบสำคัญและกิจกรรมในโครงการวิจัย ในระยะที่ 2 คือ (1) การเชื่อมต่อห่วงโซ่ทั้งระบบ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ (2) การเตรียมแผนการผลิต และ (3) การสนับสนุนให้คนจนได้เข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต

1. การเชื่อมต่อห่วงโซ่ทั้งระบบ ต้นน้ำ กลางน้ำ และ ปลายน้ำ

ต้นน้ำ คือ กลุ่มคนจนเป้าหมายที่จะเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร **ระดับที่ 1 พื้นที่นำร่องเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จัดความยากจน 100 %** 1 อำเภอ คือ อำเภอเสนางคณคมให้เป็นอำเภอด้านแบบคือเป็นอำเภอที่มี 1 แผนยุทธศาสตร์สำหรับแก้ปัญหาความยากจนและกำหนดให้คนจนทุกคนของอำเภอนี้หลุดพ้นความยากจนยกทั้งอำเภอ จำนวน 506 คนจากฐานข้อมูลTPMAP ปี2565 ส่วนข้อมูลจากฐาน PPP.connext จำนวน 1,754 คน หรือ 468 ครัวเรือน และ **ระดับที่ 2 พื้นที่ยกระดับแก้ไขปัญหความยากจน** ร้อยละ 40 ของประชากรเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ใน 3 อำเภอเป้าหมาย ได้แก่ คือ (1) ตำบลตำบลหนองข่า อ.ปทุมราชวงศา จำนวน 136 ครัวเรือน/624 คน (2) ตำบลป่าก่อ อ.ชานุมาน จำนวน 181 ครัวเรือน/773 คน และ (3) ตำบลพนา อ.พนา จำนวน 99 ครัวเรือน /414 คน กิจกรรมที่เกิดขึ้นจะเน้นความหลากหลายของช่องทางการจำหน่าย ใช้การตลาดเป็นตัวนำการผลิต แบ่งเป็นสมุนไพรเพื่อเป็นยาสมุนไพรหายากเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นและ และ สมุนไพรเพื่อเป็นอาหาร

กลางน้ำ คือ เชื่อมต่อกับผู้ประกอบการส่งสินค้าที่มีอยู่เดิม และ พัฒนาผู้ประกอบการรายใหม่ เป็นกลไกที่จำเป็นมา ทำให้การดำเนินของธุรกิจมีความต่อเนื่องและยั่งยืน

ปลายน้ำ คือ ตลาดที่สำคัญ โครงการได้ทำการสำรวจตลาด เพื่อรองรับผลผลิตทั้ง 3 รูปแบบ ในข้อ (1) ทั้งโรงงานพริกแกง ร้านอาหาร ตลาดนัด และสถานประกอบการที่มีการประกอบอาหาร ได้แก่ โรงพยาบาลประจำอำเภอ 4 แห่ง ในพื้นที่เป้าหมาย โรงเรียน เรือนจำ เป็นต้น นอกจากนี้ในระยะที่ 2 เราได้พยายามขยายตลาดทั้ง ต่างจังหวัด ในประเทศ ต่างประเทศ ตลาดออนไลน์ ซึ่งคาดว่าจะปรากฏชัดในระยะที่ 3 ที่ผลผลิตจากการปลูก แปรรูป พร้อมส่งตลาด

2. การเตรียมแผนการผลิต

(1) การสอบถามความต้องการ สำรวจประสบการณ์ และวางแผนการผลิต พบว่า มีแนวทางการสนับสนุน ทั้งการปลูกสมุนไพร เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ การเป็นแรงงานในห่วงโซ่ และการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งโครงการได้จัดประชุมในทุกพื้นที่ ให้กลุ่มคนจนเป้าหมาย อาสาเป็นผู้เตรียมกล้าพันธุ์ปลูก

(2) สำรวจตลาดในหลายรูปแบบ ทั้งตลาดท้องถิ่น ตลาดนัด สถานที่ประกอบที่ใช้วัตถุดิบพืชผักสมุนไพรการร้านอาหาร โรงเรียน โรงพยาบาล และเรือนจำ และ สถานที่รับซื้อขนาดใหญ่ อย่างโรงงานพริกแกงทำนุ และโรงพยาบาลพนา

(3) การประสานการใช้ที่ดินกับหน่วยงานในพื้นที่ เพื่อใช้พื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดี โดยเฉพาะองค์กรบริหารส่วนตำบลปากอ อ.ชานุมาน ที่มีการอนุมัติให้คนจนไร้ที่ดิน เข้าไปใช้พื้นที่กว่า 500 ไร่ ของ อบต. พร้อมจะสนับสนุนระบบน้ำใช้ในการเพาะปลูก อีกหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญคือ สำนักงานป่าไม้จังหวัด และ สำนักงานทรัพยากรจังหวัด ได้มีนโยบายให้คนจนไร้ที่ดิน เข้าไปใช้พื้นที่ป่าในการเพาะปลูกได้

3. การสนับสนุนให้คนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต

ในระยะที่ 2 โครงการดึงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและรายได้ ในหลายรูปแบบ ได้แก่ คนจนราว 20 คนในพื้นที่ ต.พนา ได้เข้าร่วมในการผลิตสินค้าลูกประคบแปรรูปที่มีการสั่งซื้อจากประเทศญี่ปุ่น คนจนในพื้นที่ ปทุมราชวงศา มีส่วนในการเตรียมกล้าพันธุ์สมุนไพรหายาก เพื่อปลูกเต็มพื้นที่และพัฒนา product champion ในระยะที่ 3

คณะผู้วิจัยคาดหวังให้การทำงานในระยะที่ 2 เป็นการสร้างความมั่นคงและสนับสนุนการทำงานระยะที่ 3 ทั้งการเชื่อมคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต การเตรียมตัวและพัฒนาสู่ผู้ประกอบการของคนท้องถิ่น การประสานความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานในภาคี 4 ท. และประการสำคัญมีตลาดที่แน่นอน สำหรับรองรับสินค้าทุกรูปแบบ ทั้งสมุนไพรเพื่ออาหาร ทั้งสด แปรรูป และ แปรสภาพ สมุนไพรเพื่อเป็นยา ผลิตภัณฑ์ต้นแบบอย่างน้อย 1 ชนิด โดยมีแผนงานในระยะต่อไป มี 4 แผนงานย่อย คือ

แผนงานย่อยที่ 1 บูรณาการ “ภาคี 4 ท.” ด้วยนวัตกรรม“ถั่วตัด” ได้แก่ การสนับสนุนกิจกรรม ให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ระหว่าง หน่วยงานราชการ เอกชน และภาคประชาสังคม เน้นการสลายแห่งการทำงานแบบแยกส่วนของเครือข่าย สู่การทำงานร่วม เน้นประโยชน์เป้าหมายร่วม โดยการใช้ฐานข้อมูลในการชี้เป้า การใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ ที่ตอบสนองตัวชี้วัดของหน่วยงาน บทบาทบูรณาการของทีมวิจัย ได้ทำอย่างต่อเนื่องในระยะที่ 2 และยิ่งเห็นความสำคัญว่าจะต้องทำต่อไป

แผนงานย่อยที่ 2 พัฒนาแกนนำชุมชนสู่ผู้ประกอบการท้องถิ่น (Local Enterprises) ทำงานกับเกษตรกรระดับผู้นำทีม เน้นนำข้อมูลการตลาดและการพัฒนาเป้าหมายการตลาดที่หลากหลายมาใช้ในการวางแผนการผลิต การเก็บรักษาพันธุ์พืช สร้างองค์ความรู้ และเป็นพี่เลี้ยงแก่กลุ่มคนจน เสริมสร้างทักษะการเป็นผู้ประกอบการ การเปิดพื้นที่ให้คนจน ปลูกพืชหลายแบบทั้งพืชเต็บโตและเก็บเกี่ยวระยะสั้น ขายได้ทันที (Intermediate Crop) และ พืชที่มีระยะการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวระยะยาว (long term Crop) ซึ่งจะผลิตในปริมาณมากสร้างรายได้มั่นคงระยะยาว ใช้องค์ความรู้การบริหารจัดการพื้นที่เพาะปลูก และข้อมูลการตลาดในการควบคุมแผนการผลิต เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่าได้สินค้าที่เพียงพอทั้งปริมาณและคุณภาพเมื่อถึงเวลาส่งจำหน่าย และเน้นสมุนไพรเพื่อเป็นตัวยา-เวชสำอาง

แผนงานย่อยที่ 3 ยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนเป้าหมายเพื่อหลุดพ้นจากความยากจน โดยมีคนจนเป็นศูนย์กลาง (The Poor Centric) เน้นแนวทางการจัดการความยากจน การสร้างอาชีพและรายได้ระยะสั้น เช่น แรงงาน พืชระยะสั้น กองทุนกลางสร้างอาชีพที่สร้างวงจรรายได้ในระยะเวลาอันสั้น (Quick Win) เน้น

การจัดการพื้นที่กลาง และ มีการสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น ระบบน้ำ โรงเรือนระบบปิด เพื่อควบคุมปริมาณ และ คุณภาพ ตามที่ตลาดต้องการ พืชที่ปลูก เช่น สมุนไพรเพื่อขายเป็นตัวยา เวชสำอาง เพื่อเป็นเงินออม หรือ เงินใช้จ่ายอื่นๆ

แผนงานย่อยที่ 4 เวทีเรียนรู้ความยากจน(Poverty Forum) เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้าง ศักยภาพครัวเรือนยากจนให้สามารถวิเคราะห์แก้ไขปัญหาดได้ด้วยตัวเอง ได้แก่ การเปิดโอกาส ต่อยอดความคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยตัวเอง การขับเคลื่อนการเข้าถึงนโยบายและสิทธิของคนจน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งจากคนนอกและคนใน เพื่อให้คนทุกคนเห็นศักยภาพของคนยากจน กิจกรรมเวทีสาธารณะให้คนจนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนนโยบายและการพัฒนาโครงการภาครัฐของ พื้นที่จังหวัด พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนมุมมองของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจน ให้ตระหนักถึงต้นเหตุเชิงโครงสร้างของการพัฒนา ที่ส่งผลกระทบให้เกิดความยากจน อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับประเทศ

5.1 พัฒนาการและการก่อรูปโมเดล

โมเดลห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร เป็นโมเดลที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาคาบเกี่ยวระยะที่ 1 และ 2 โดยเกิดจากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งแบบสอบถามและการสนทนากลุ่มย่อย ประกอบกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่เป้าหมาย อันประกอบด้วย (1) ศักยภาพและประสบการณ์ของชุมชนท้องถิ่น ในพื้นที่ อ.พนา อ.พุมราชวงศา อ.ชานุมาน และ อ.เสนางคนิคม (2) นโยบายระดับชาติและระดับจังหวัด ด้านสมุนไพร โดย จังหวัดอำนาจเจริญ เป็น 1 ใน 14 จังหวัด เมืองสมุนไพร (Herbal City) ของกระทรวง สาธารณสุข และจังหวัดอำนาจเจริญเองก็นำเอามาเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ตั้งแต่ ปีพ.ศ.2560 (3) กลุ่มคนจนเป้าหมาย มีทักษะและประสบการณ์ในการเพาะปลูกสมุนไพร

เมื่อนำข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ มาประกอบกับเงื่อนไขทั้ง 3 องค์ประกอบ ทำให้โครงการฯ เลือกที่จะใช้ ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร เป็นเสมือนขบวนการไฟที่จะเชื่อมคนจนเข้ามา มีแนวโน้มและ ความเป็นไปได้ที่จะหลุดพ้นจากความยากจน

การตัดสินใจที่จะพัฒนาโมเดลเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ร่วมกันหลายกลุ่ม และหลายระดับของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ในระยะที่ 1 การเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เสนอความคิด บอกความต้องการของตนเองเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้การขับเคลื่อนกิจกรรม เป็นไปได้อย่างเป็นธรรมชาติ ทุกฝ่ายรู้สึกเป็น เจ้าของร่วมกัน ในช่วงของการก่อรูปโครงการฯ มีการทำงานหลายระดับไปพร้อม ๆ ดังนี้

1. ช่วงของเดือน สิงหาคม 2564 มีการเข้าร่วมประชุมแผนพัฒนาจังหวัด พบว่ามีหลายโครงการ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพร เราได้นำเสนอข้อมูลโครงการวิจัย เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับคนจน เป้าหมาย ได้มีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ของภาคส่วนราชการและเอกชน
2. ช่วงเดือน กันยายน – พฤศจิกายน 2564 มีการจัดประชุม 5 ครั้ง ทั้งในระดับจังหวัด และ ระดับอำเภอ การจัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสียเพื่อระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์และกิจกรรมโครงการของแต่ละหน่วยงานทำให้ได้แนวทางในการ ดำเนินกิจกรรม จนเกิดแนวทางร่วมกัน บูรณาการทีมงาน งบประมาณ และกลุ่มเป้าหมาย
3. ช่วงเดือน ธันวาคม 2564 - มกราคม 2565 กิจกรรมหลัก คือการสำรวจศักยภาพและทุนของ พื้นที่เป้าหมาย 4 อำเภอ (ดังรายละเอียดจะกล่าวในเนื้อหาต่อไป) เพื่อให้การพัฒนาสู่ห่วงโซ่ คุณค่าและการผลิต เป็นไปอย่างสอดคล้องกับพื้นที่ โครงการเน้นหนักที่การทำงานแบบ tailor made พิจารณาบริบทและเงื่อนไขแวดล้อม ไม่ใช่แนวทางเดียวกับทุกพื้นที่

4. ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ทำงานเชิงลึกกับ Node ทั้ง 4 แห่ง ทำข้อมูลรายละเอียดของพื้นที่ (unit profile) ให้พร้อมที่จะมีปฏิบัติการ สนับสนุนกิจกรรมที่ออกแบบไว้

ภาพที่ 5.1 ยทศาสตร์อำนาจเจริญกับทุนการดำรงชีพ 5 มิติ

จากข้อมูลรายละเอียดพื้นที่ พบว่า แต่ละแห่งมีศักยภาพที่แตกต่างหลากหลาย และเชื่อมโยงกับทุนการดำรงชีพ 5 มิติ ดังภาพ โครงการฯจึงมีการจัดการที่สอดคล้องกับบริบท ใน 3 กลุ่มกิจกรรม ดังนี้

กลุ่มกิจกรรมที่ 1 การปลูกสมุนไพรเพื่อยาและแปรรูปผลิตภัณฑ์ ดำเนินการในพื้นที่อำเภอพนา มีกลุ่มผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ต.พนา อ.พนา ที่ผลิตสมุนไพรสำหรับศูนย์แพทย์แผนไทยพนา ของโรงพยาบาลพนา ได้แก่ ขมิ้น ไพล มีสมุนไพรบางส่วนที่เหลือจากการรับซื้อของโรงพยาบาล ก็จะนำมาแปรรูปเป็น สบู่ แชมพู ครีมบำรุงผิว ดังนั้น พื้นที่พนา จึงเน้นที่การสนับสนุนให้คนจนเข้าสู่กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพรและแปรรูปสินค้า ซึ่งนอกเหนือจากการผลิตสบู่ขมิ้นเพื่อจำหน่ายเองแล้ว ทางโครงการฯ ยังได้เชื่อมให้ผู้ประกอบการเอกชน ชื่อว่า วินเทจฟาร์ม ที่ผลิตและจำหน่ายสินค้าสมุนไพรและผักปลอดสารพิษ เข้ามาสนับสนุนและพัฒนาสินค้าสมุนไพร เพื่อส่งตลาดต่างประเทศ ชื่อว่า “พนาโน๊ะ โนบุ” เป็นลูกประคบสมุนไพรและกระโจมสำหรับการอบสมุนไพรในครัวเรือน เบื้องต้นผลิตส่งไปยังประเทศญี่ปุ่น จำนวน 3,000 ชุด

พิจารณาจะขอได้เปรียบของกลุ่มสมุนไพร อ.พนา คือ การที่ รพ.พนา มีการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ใช้ชื่อผลิตภัณฑ์ว่า “สมุนไพรพนา” เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ต่อมาปีพ.ศ 2558 นพ.ปฐมพงษ์ ปรุโปร่ง ผู้อำนวยการโรงพยาบาลในขณะนั้นต้องการให้ การแพทย์แผนไทยได้รับความสนใจทั้งจากผู้บริหารส่วนราชการและประชาชนทั่วไป จึงมีแนวคิดที่จะให้ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา ปรับเป็นโรงพยาบาล และ เปลี่ยนชื่อผลิตภัณฑ์จาก สมุนไพรพนา เป็น “พนาพรรณ” และด้วยจุดกายภาพที่เป็นทางผ่านจากจังหวัดคณาจนาเจริญไปสู่จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีสนามบินเกิดทางติดต่อไปยังกรุงเทพฯ ดังนั้นศูนย์แพทย์

แผนไทยพนาจึงเป็นเสมือน “ห้องรับแขกของจังหวัด” ซึ่งได้ผล ส่งผลให้การทำงานขยายตัวมากขึ้น ผลิตภัณฑ์พนาพรรณ ได้รับการยอมรับ และเป็นยาใช้ในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญและใกล้เคียง ตามนโยบายลดการพึ่งพิงยาจากต่างประเทศ และพึ่งตนเองโดยสมุนไพร นับจากปีพ.ศ. 2560 สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด มีงบประมาณเพื่อสนับสนุนการซื้อและกระจายยาสมุนไพรไปยังโรงพยาบาลทุกอำเภอในจังหวัดอำนาจเจริญ จำนวน 4 ล้านบาท ส่งผลให้เกิดความต้องการสมุนไพรจากเครือข่ายผู้ปลูกในอ.พนา ขยายไปในพื้นที่ อ.เสนางคนิคม และ อ.ขามเฒ่า

การขยายตัวของ ศูนย์แพทย์แผนไทยพนาและสินค้าพนาพรรณ ทำให้กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรอันประกอบด้วย ขมิ้น ฟ้าทะลายโจร และ โพร เป็น 3 ตัวหลัก มีการปลูกอย่างต่อเนื่อง โครงการได้เชื่อมโยงคนจนเป้าหมาย 48 ราย ใน ต. พนา เข้าสู่การเป็นสมาชิกของกลุ่มสมุนไพรบ้านโนนธาตุ และเตรียมการเพาะปลูกในเดือนมิถุนายน 2565 อย่างไรก็ตาม กิจกรรมส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพรในรูปของสมุนไพรขมิ้น ก็ยังคงทำต่อเนื่อง และขยายพื้นที่การตลาดและพัฒนาตัวผลิตภัณฑ์ ทั้งที่เป็นของกลุ่มเอง ได้แก่ สมุนไพรขมิ้น แคมพู และโลชั่น และจะขยายการพัฒนาสินค้าร่วมกับ บ.วินเทจฟาร์ม และ อื่น ๆ คนจนเป้าหมายจำนวน 48 ราย จะสามารถเข้าถึงประโยชน์จากโครงการทั้งการร่วมปลูกในที่ของตนเอง หรือ ที่สาธารณะเพื่อส่งสมุนไพรที่ยังไม่ แปรรูปส่ง ศูนย์แพทย์แผนไทยพนา การเป็นแรงงานในการจัดทำผลิตภัณฑ์ ทั้งสมุนไพรแปรรูป โดยจำนวนรายได้จะขึ้นอยู่กับปริมาณของคำสั่งซื้อและการขยายตัวของตลาด ซึ่งจะเป็นภารกิจสำคัญในระยะที่ 3 ของโครงการ

กลุ่มกิจกรรมที่ 2 การปลูกสมุนไพรหายากและการแปรรูปเป็นสินค้าจำหน่าย ดำเนินการในพื้นที่อำเภอปทุมราชวงศา มีกลุ่มผู้ปลูกสมุนไพรและปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้านและสมุนไพรหายาก ได้แก่ ว่านนางคำ ว่านดอกทอง เป็นต้น สมุนไพรเหล่านั้น มีคุณค่าทั้งเชิงอนุรักษ์และการพัฒนาสู่ผลิตภัณฑ์ ที่มีความเฉพาะถิ่น อีกทั้งพื้นที่ตำบลหนองข่า อันเป็นพื้นที่เป้าหมายมีป่าดงใหญ่ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของพืช รวมทั้งสมุนไพรหายากบางชนิด ในระยะที่สองจึงเน้นไปที่การเสาะหาและเตรียมกล้าพันธุ์ เพื่อสนับสนุนการปลูก และพัฒนาสู่ผลิตภัณฑ์นำร่อง (Product Champion) และการพัฒนาพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ ร่วมกับเครือข่ายป่าและสมุนไพรของชุมชนทุกอำเภอในจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่ง นายสุวรรณ ขจัดมลทิน ปราชญ์สมุนไพรในพื้นที่ดำรงตำแหน่งประธานเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ

ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และความอุดมสมบูรณ์ของสมุนไพรพื้นบ้านที่หายาก ในป่าดงใหญ่และในบ้านเรือนประชาชน ในพื้นที่เป็นจุดเด่นสำคัญ พื้นที่นี้มุ่งเน้นที่การขยายพันธุ์สมุนไพรหายาก อาทิ ว่านดอกทอง ว่านสาวหลง ว่านมาฮ้อ การบูรเลือด ฯลฯ ในระยะที่ 2 นี้ ได้เริ่มมีเกษตรกรจำนวน 15 ครัวเรือน ที่ได้มีส่วนร่วมในการปลูกและเก็บเกี่ยว กล้าพันธุ์สมุนไพรหายาก โดยจะเตรียมกล้าพันธุ์และกระจายให้กับครัวเรือนคนจนเป้าหมาย นำไปปลูกและนำมาขายให้กับวิสาหกิจสมุนไพร ซึ่งเป็น 1 ในจำนวน 30 กว่าวิสาหกิจในชุมชน ที่จะทำการแปรรูปเป็นยาพื้นบ้าน และ พัฒนาสู่ผลิตภัณฑ์นำร่อง “Product champion” ที่จะพัฒนาในระยะที่ 3 เบื้องต้นระยะที่ 2 นี้ โครงการได้ประสานกับ ศูนย์เทคโนโลยีการผลิต หรือ Product Plant ของ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พร้อมประสานความรู้กับอาจารย์ในคณะเภสัชศาสตร์ ม.อุบลราชธานี เพื่อการมีส่วนร่วมในการผลิตสินค้าต้นแบบนำร่อง ในระยะที่ 3 พร้อมกันนั้นได้สืบค้นงานศึกษาที่ทำการศึกษาและบันทึกเกี่ยวกับสมุนไพรและความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่ป่าในเขตจังหวัดอำนาจเจริญ ได้แก่ ข้อมูลชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ เอกสารยังไม่ได้มีการเผยแพร่ แต่เป็นข้อมูลที่เก็บไว้ในศูนย์ข้อมูลของขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นภาคประชาสังคมของประชาชนในจังหวัด นายวิรัตน์ สุขกุล หนึ่งในทีมวิจัยของโครงการวิจัยนี้เป็นแกนนำ

หลัก เอกสารดังกล่าวทำการสำรวจ ในปีพ.ศ.2559 บันทึก ชื่อหมอพื้นบ้าน สุตยา สมุนไพรที่เป็นองค์ประกอบสรรพคุณการรักษา ฯลฯ รวมทั้งสิ้นกว่า 96 กรณี

นอกจากความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านจากการสัมภาษณ์ และบันทึกของเครือข่ายประชาชนแล้ว ศักยภาพของพื้นที่ ต.หนองข่า ที่จะพัฒนาเป็น Node คือ ประสิทธิภาพการทำงานเกษตรกรรมพึ่งตนเองร่วมกับ มูลนิธิคุณิมนต์ มาก่อนมีกิจกรรมส่งเสริมอาชีพที่เป็นประโยชน์และสามารถนำมาต่อยอดสู่การเป็น Node ในการดึงคนจนเป้าหมายเข้าสู่ห่วงโซการผลิตทั้ง การปลูกสมุนไพร การเลี้ยงปลา การทำปุ๋ยอินทรีย์ และการเลี้ยงไก่ ซึ่งดำเนินการได้ดี แต่ขาดการวางแผนเพื่อความยั่งยืน โดยเฉพาะการเชื่อมคนรุ่นใหม่ ให้เห็นคุณค่าของการรวมกลุ่ม และการฝึกฝนวิทยายุทธทางการตลาด ให้มีชิ้นเชิงและต่อสู้กับสินค้าที่มีแนวคิดการผลิตและการตลาดแบบอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่โครงการวิจัยได้วางไว้ในกรอบระยะที่ 3

กลุ่มกิจกรรมที่ 3 การปลูกผักสมุนไพรเพื่อเป็นอาหาร ดำเนินการในพื้นที่อำเภอขานุมาน และอำเภอ เสนางคนิคม เป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ อ.ขานุมาน ที่พิจารณาจากศักยภาพของท้องถิ่นที่มีปราชญ์ชาวบ้านและเครือข่ายสมุนไพร เช่นเดียวกับปทุมราชวงศาและพนา แต่พื้นที่นี้จะมีการปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชนตำบลปากอ่ ส่งขายในตลาดพื้นที่ และแหล่งค้าส่งขนาดใหญ่ในจังหวัด ชื่อว่า “ฟาร์มหนองเม็ก” แต่ก็ยังมีคนจนเป้าหมายบางกลุ่มต้องการปลูกแต่เข้าไม่ถึง เพราะขาดแคลนที่ดินของตนเอง มีกลุ่มวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องกับการปลูกผักและสมุนไพร กว่า 8 กลุ่มจาก 32 กลุ่มวิสาหกิจในตำบล

ในระยะ 2 โครงการฯ เน้นการทำความเข้าใจพื้นที่ ต.ปากอ่ อ.ขานุมาน ซึ่งจะเป็นพื้นที่ใหม่ และร่วมพัฒนากับกลุ่มคนจนเป้าหมายในพื้นที่อ.เสนางคนิคมที่กำหนดเป็น อำเภอ 100 % แก่จน โครงการจึงทำการสำรวจข้อมูล ความต้องการของกลุ่มคนจนเป้าหมาย ทั้งการประชุมร่วมกับสภาองค์กรชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และการสำรวจรายครัวเรือนพบว่า เมื่อประเมินจากความสนใจ ประสิทธิภาพ และศักยภาพของครัวเรือนแล้ว จากจำนวนครัวเรือน 181 ครัวเรือน ร้อยละ 70 มีความต้องการที่ปลูกสมุนไพรอาหาร มีรายได้จากการขายจำนวนมากต่อการเก็บเกี่ยว บางส่วนมีความต้องการอื่น ๆ เช่น เลี้ยงปลา จำนวน 19 ครัวเรือนเลี้ยงกุ้ง จำนวน 16 คน เลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ จำนวน 6 ครัวเรือน

พื้นที่ อ.เสนางคนิคม และ ต.ปากอ่ อ.ขานุมาน มีแนวโน้มที่จะปลูกสมุนไพร ที่เป็นอาหารส่งโรงงานฟริกแกง และสถานประกอบการ ในระยะที่ 2 โครงการฯ เน้นการจัดระบบ การผลิตตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ “ใช้การตลาดเป็นตัวนำการผลิต” เพื่อที่จะไม่ตกหลุมพรางการตลาดที่ผลิตแล้วไม่มีตลาดรองรับ ผังของต้นน้ำการผลิต มีกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง โครงการฯและผู้นำชุมชน จึงได้ประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบลปากอ่ เพื่อให้คนจนเป้าหมายเข้าถึงที่ดินปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลปากอ่ อ.ขานุมาน มีดำริสนับสนุนพื้นที่ปลูกสมุนไพรจำนวน 500 ไร่ พร้อมระบบน้ำ ซึ่งจะเร่งดำเนินการในช่วยต้นระยะที่ 3

ส่วนของกลางน้ำหรือการส่งต่อสินค้าจากผู้ปลูกสู่แหล่งรับซื้อ คือ จะมีผู้นำชุมชนที่อยู่ในขบวนองค์กรชุมชน มีประสิทธิภาพค่าส่งจะรับเป็นผู้รวบรวมสินค้าเพื่อส่งไปยังตลาดใน ต.ปากอ่ อ.ขานุมาน จำนวน 3 ราย และ ที่ อ.เสนางคนิคม จำนวน 3 ราย ที่สุดคือปลายน้ำ โครงการฯ ได้ประสานการรับซื้อในหลักการกับโรงงานฟริกแกงท่านขุน ซึ่งรับซื้อจำนวนมากแต่ต้องมีระบบการจัดส่งและควบคุมคุณภาพ นอกจากนี้จะมีโรงพยาบาลชุมชนและโรงเรียน ใน 4 อำเภอเป้าหมาย ซึ่งในระยะที่ 3 ช่วยของการเริ่มต้นปลูกจะมีการจัดเวทีผู้ปลูกพบผู้ผลิต เพื่อสื่อสารทั้งความต้องการของตลาด คุณภาพ และการจัดปฏิทินการเก็บเกี่ยวร่วมกัน ในส่วนของพื้นที่อำเภอ เสนางคนิคมนั้น เป็นการบูรณาการกับโมเดล “ความมั่นคงอาหารและรายได้” โดยจะมีคนจนเป้าหมายจำนวนหนึ่งปลูกสมุนไพร และขายเพื่อเป็นสินค้าส่งตลาดในจังหวัดด้วยเช่นกัน

5.2 จากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (big data) และ การเข้าใจข้อมูลเชิงลึก (deep data) สู่โมเดลห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร

ข้อมูลจากกระบวนการวิจัยเชิงปริมาณที่ได้จากฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (big data) กับข้อมูลเชิงลึก (deep data) จากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพในระยะที่ 1 (ปี 2563) พบว่า ข้อมูลทั้งสองแบบมีความสำคัญมากต่อการแก้ปัญหาคความยากจน เพราะความยากจนมีความซับซ้อนในทุกระดับและมิติ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเพื่อหลุดพ้นจากความยากจนและมีความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนจนเป้าหมายในการระบุความต้องการ ความคิด และประเมินศักยภาพของตนเอง คณะผู้วิจัยพบว่า คนจนเป้าหมายจำนวนมากมีศักยภาพในการผลิต มีทักษะ แรงงาน และต้องการโอกาสในการสร้างงานเพื่อเกิดรายได้ และมีความปรารถนาจะพึ่งตัวเองโดยไม่ต้องรอคอยความช่วยเหลือ นำมาประกอบกับข้อมูลเชิงลึกใหม่ที่เกิดขึ้น คือ ประสพการณ์ และศักยภาพของชุมชนด้านการพัฒนาพื้นที่ ทั้งเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนและอื่นๆ เครื่องมือเชิงลึกที่ใช้ คือ “ประวัติชุมชน” เราพบว่าทั้ง 4 Node มีประสพการณ์ที่แตกต่างกัน อาทิ ตำบลหนองข่า อ.ปทุมราชวงศา มีการสนับสนุนให้เกิดการประกอบอาชีพครบวงจร ทั้งการปลูก การผลิตปุ๋ย และการสร้างผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร อย่าง ปลา ผัก สมุนไพร ให้กลายเป็นสินค้า ทั้งในแบบสดและแปรรูป แม้จะไม่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน แต่ก็ถือว่าประสพการณ์ ทักษะ และ กลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้น ก็พร้อมที่จะได้รับการปลูกให้ต้น และเชื่อมเข้ากับกระบวนการแก้จนอย่างได้เป็นอย่างดี

“โมเดลห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร” เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ หน่วยของครัวเรือน ชุมชน และเครือข่ายระดับจังหวัด เชื่อมกับข้อมูลการประเมินทุน 5 ด้านในการดำรงชีพของคนจน อันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนทางสังคม ทุนเศรษฐกิจ และทุนธรรมชาติ จากแบบสอบถามผ่านครัวเรือนจำนวน 3,663 ครัวเรือน พบว่าครัวเรือนคนยากจนจังหวัดอำนาจเจริญมีทุน 5 ด้าน ต่ำกว่าระดับ 2 จากคะแนนเต็ม 5 อยู่ 3 ข้อ คือ ทุนธรรมชาติ 1.90 ทุนมนุษย์ 1.84 และ ทุนทางสังคม 1.36 ขณะที่การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่า มีครัวเรือนที่มีศักยภาพ มีทักษะ แรงงาน และความต้องการอาชีพ และมีเครือข่ายการทำงานพัฒนาภาคประชาสังคม อาทิ สภาองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายสมุนไพร และในภาครัฐ อาทิ โครงการเกษตรแม่นยำ ของสำนักงานเกษตรจังหวัดที่มีปฏิบัติการทุกอำเภอ โครงการการสนับสนุนการแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร กลุ่มหม้อพื้นบ้าน และหม้อดินเปล่า ที่มีปฏิบัติการด้านการดูแลและรักษากระจายในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัด ดังตารางแสดงการดำเนินโครงการที่เน้นกรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (sustainable livelihood framework) ผ่านทุนการดำรงชีพ 5 มิติ

การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรในระดับชุมชน มีความเชื่อมโยงกับศักยภาพและโอกาสของจังหวัด 3 ประการ คือ (1) มีการใช้สมุนไพรในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาทิ มีศูนย์แพทย์แผนไทยที่โรงพยาบาลนา อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ จำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในชื่อ “พนาพรรณ” มีโรงงานผลิตอาหารสำเร็จรูปในจังหวัด ที่ใช้สมุนไพรมาประกอบอาหาร เช่น ข้าว ไข่ ไบ มะกรูด ฯลฯ ที่ปัจจุบันนำเข้าจากจังหวัดอื่น กลุ่มหม้อพื้นบ้านหลายแห่ง มีความต้องการสมุนไพรเพื่อแปรรูป เช่น ขมิ้น พืช และ ฟักทลายใจ เป็นต้น แต่ไม่มีวัตถุดิบพืชสมุนไพรมากพอความต้องการของตลาด (2) สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอำนาจเจริญ มีนโยบายหลักคือการขับเคลื่อนเมืองสมุนไพร โรงพยาบาลในสังกัดหลายแห่ง มีการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาควบคู่กับการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน นอกเหนือจาก รพ.อำเภอนา แล้วยังมีโรงพยาบาลชานุมาน ปทุมราชวงศา และ (3) “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร” ได้ถูกระบุไว้เป็นกิจกรรมหลักในแผนยุทธศาสตร์ของจังหวัด 5 ปี ที่ครอบคลุม 4 ประเด็นคือ “เมืองธรรมเกษตร การเกษตรเพิ่มมูลค่า ท่องเที่ยวเสริมสร้างสุขภาพ เชื่อมโยงเส้นทางการค้า”

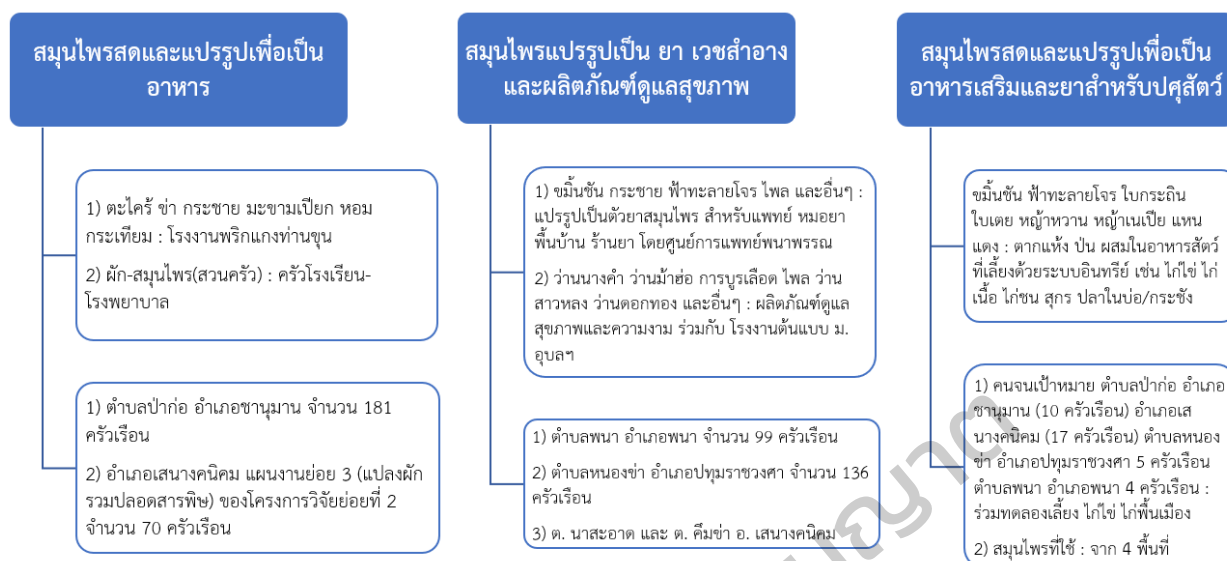
นอกจากนี้ทีมวิจัยพบว่า ชุมชนและหน่วยงานที่กล่าวข้างต้นของจังหวัดอำนาจเจริญล้วนมีศักยภาพด้านสมุนไพร ทั้งระดับของครัวเรือน ชุมชน หน่วยงานราชการ และ ประชาสังคม คณะผู้วิจัยจึงได้เลือกประเด็น “สมุนไพร” เป็นหมุดหมายสำคัญเพื่อ (1) เชื่อมโยงคนจนเป้าหมาย เข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต เกิดรายได้ ทั้งจากการปลูก การเป็นแรงงาน หรือ การปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการในการค้าสมุนไพร และ (2) โครงการวิจัยฯ เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ด้านสมุนไพรและสุขภาพ ทั้งการทำสมุนไพรให้อยู่ในชีวิตประจำวันของคนอำนาจเจริญ ภายใต้แคมเปญ “อำนาจเจริญเฟิร์ส (Amnatcharoen First)” แปลตรงตัวได้ว่า “อำนาจเจริญมาก่อน” ซึ่งหมายถึง การผลิต การขาย การบริโภค อยู่ภายในจังหวัด สร้างสินค้าสมุนไพรที่หอมคุณค่า วัฒนธรรม เรื่องเล่า โดยส่งผ่านในตัวสินค้า จนกลายเป็นสินค้าอัตลักษณ์อำนาจเจริญ โดยเริ่มจากการขับเคลื่อนห่วงโซ่ “สมุนไพรสู่โต๊ะอาหาร” เป็นลำดับแรกเนื่องจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเห็นว่าสมุนไพรควรถูกดำรงอยู่ เป็นส่วนหนึ่ง หรือบูรณาการในวิถีชีวิตของคนในและนอกพื้นที่

จากการขับเคลื่อนห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรสู่โต๊ะอาหาร และผลจากการสำรวจตลาดอันหลากหลายในการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรเพื่อเป็นช่องทางในการสร้างอาชีพและรายได้เพื่อแก้ปัญหาความยากจนในกลุ่มเป้าหมาย ทีมวิจัยร่วมกับหน่วยงานราชการ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม รวมทั้งผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. อบต. ตลอดจนแกนนำในชุมชน ได้มีการพัฒนารูปแบบของโมเดลที่จะขับเคลื่อนให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ดังนี้

ผลิตภัณฑ์สมุนไพร แบ่งเป็น 3 ประเภทหลัก โดยกำหนดเป้าหมายการจำหน่ายหลากหลายรูปแบบ สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เช่น

1. จำหน่ายเป็นสมุนไพรสดในรูปแบบผักสวนครัวเพื่อประกอบอาหาร และเป็นวัตถุดิบสำหรับส่งจำหน่าย ศูนย์การแพทย์พนาพรณ์เพื่อทำเป็นตัวยาสำหรับโรงพยาบาลและหมอยาพื้นบ้าน จำหน่ายเป็นวัตถุดิบสำหรับโรงงานพริกแกง
2. แปรรูปอย่างง่าย เช่น ตาก หั่น บด เพื่อประกอบการใช้งานในเภสัชตำหรับ สำหรับส่งจำหน่ายร้านยาแผนโบราณ หรือ ทำเป็นตัวยา/ลูกประคบ ที่ใช้ในสปาหรือหมอยาพื้นบ้าน
3. แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบเพื่อพัฒนาแบรนด์ผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำหน่ายในกลุ่มตลาดผลิตภัณฑ์ดูแลสุขภาพ ความงาม และเวชสำอาง โดยทำร่วมกับโรงงานต้นแบบ (Pilot Plant) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เช่น สบู่และเวชสำอางจากนมขมิ้น ผลิตภัณฑ์พอก-ขัดผิว จากว่านนางคำ ผลิตภัณฑ์ส่งเสริมสุขภาพในกลุ่มที่มีความต้องการเฉพาะ เช่น สีส้มหรือลิปบาล์มจากว่านสาวหลง เครื่องดื่มหรือยาเม็ดแคปซูลแก้อาการเมาค้าง (Hang Over) จากว่านม้าฮ่อ ผลิตภัณฑ์บำรุงสุขภาพในกลุ่มสตรีวัยทองจากว่านดอกทอง-ว่านการบูรเลือด ผลิตภัณฑ์บำรุงสุขภาพในกลุ่มบุรุษวัยทองจากว่านม้าฮ่อ ผลิตภัณฑ์บำรุงสุขภาพสำหรับสตรีหลังคลอดจากว่านมหาเมฆ เป็นต้น
4. ผลิตภัณฑ์สมุนไพรสดและแปรรูปเพื่อใช้เป็นอาหารและยาสำหรับปศุสัตว์ เช่น ไพล ขมิ้นชัน ฟ้าทะลาย โจร กระถิน ใบเตย ตะไคร้ เป็นต้น

รายละเอียดของพื้นที่เป้าหมาย ชนิดของสมุนไพร รูปแบบการจำหน่ายตลอดจนรูปแบบการแปรรูปสรุปในแผนภาพ

ภาพที่ 5.2 แผนการจำหน่าย รูปแบบผลิตภัณฑ์ และพื้นที่เพาะปลูก-แปรรูป ผลิตภัณฑ์สมุนไพร

จากแผนงานที่กำหนดไว้ ในระยะเวลาของการโครงการวิจัย ระยะที่ 2 จึงได้ดำเนินการตามแผนการผลิต แปรรูป และจำหน่าย โดยเน้นการพัฒนาต้นแบบ(Prototype) ก่อนจะทำการประเมินและทดสอบความเป็นไปได้ของผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทในระยะเวลาการดำเนินงานของโครงการวิจัยระยะที่ 3 ต่อไป รายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

1. รวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพร ทั้งจากพันธุ์พืชที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนเก็บรักษาไว้และจัดซื้อจากเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่ใกล้เคียง
 2. ดำเนินการทดลองปลูกพืชสมุนไพรรุ่นแรก เริ่มต้นในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2565 ทั้งการเพาะปลูกในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่กลาง โดยในระยะที่ 2 ทดลองใช้พื้นที่กลางแห่งแรก ได้แก่ พื้นที่ป่าดงใหญ่บริเวณด้านหลังของ รพ.สต. หนองไสน้อย อ. ปทุมราชวงศา
 3. ขึ้นทะเบียนวิสาหกิจชุมชนโดยเพิ่มเติมรายชื่อคนจนกลุ่มเป้าหมาย และ แกนนำที่จะพัฒนาสู่การเป็นผู้ประกอบการในระยะที่ 3 ในแต่ละพื้นที่ เพื่อเตรียมการสู่การดำเนินการในระยะที่ 3
 4. ศึกษาฐานโรงงานต้นแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เพื่อหาความเป็นไปได้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบจากพืชสมุนไพร
 5. เริ่มการทดลองเลี้ยงไก่ไข่ด้วยระบบอินทรีย์โดยใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรผสมในอาหารและน้ำดื่ม เพื่อเสริมสุขภาพทั้งในแง่โภชนาการ(ธาตุอาหารหลัก-ธาตุอาหารเสริม) และ ตัวยาเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันโรคและรักษาอาการเจ็บป่วย เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี ยาปฏิชีวนะ และอาหารสำเร็จรูปที่เสี่ยงต่อการปนเปื้อนของพืชตัดแต่งพันธุกรรม โดยพัฒนาสู่ห่วงโซ่คุณค่าเชื่อมโยงกับเกษตรกรกลุ่มเพาะปลูกสมุนไพรในโครงการด้วย รายชื่อสมุนไพร ที่ใช้ในการเลี้ยงปศุสัตว์ได้แก่ ขมิ้นชัน ฟักทะลายโจร โพล บอระเพ็ด โดยนำมาหั่น ตากแห้ง บดเป็นผงผสมในอาหารหรือน้ำดื่ม
- **ในระยะแรก** จะทดลองเลี้ยงเพื่อพัฒนาสูตรอาหารสำหรับเลี้ยงไก่ไข่-ไก่พื้นเมืองในระบบอินทรีย์ โดยเริ่มจากกลุ่มเป้าหมาย 5-6 ครัวเรือน โดยมีเป้าหมายหลักในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสูตรอาหารที่ใช้วัตถุดิบในชุมชนร่วมกับสมุนไพร เป็นหลัก แทนการเลี้ยงด้วยหัวอาหารสำเร็จรูปโดยค่อยๆ ลดสัดส่วนการใช้หัวอาหารและเพิ่มสัดส่วนการใช้วัตถุดิบที่ทำ

ได้ในชุมชนเพิ่มขึ้นตามลำดับ มีกระบวนการบันทึกการเติบโตและการให้ผลผลิตควบคู่ไปพร้อมกับ การบันทึกต้นทุน-กำไร ที่เกิดจากระบบการเลี้ยง รวมทั้งพัฒนาองค์ความรู้ในการเพาะพันธุ์และอนุบาลลูกไก่แรกเกิด เพื่อให้ได้สายพันธุ์ที่เหมาะสมกับภูมิอากาศของพื้นที่ ทนทานต่อโรค มีการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตสม่ำเสมอโดยใช้สูตรอาหารจากสมุนไพรและวัตถุดิบในพื้นที่ ระยะแรกมีเกษตรกรเริ่มต้นแบบ จำนวน 6 ครัวเรือน จาก 4 อำเภอของพื้นที่ เป้าหมาย

- ในระยะที่ 2 ซึ่งจะเริ่มในโครงการวิจัยระยะที่ 3 จะขยายผลไปยังกลุ่มคนจนเป้าหมายจำนวน 25-30 ครัวเรือน โดยมีเกษตรกรต้นแบบทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง

5.3 “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร” ผืนผ้าใบ (Canvas) สู่การเชื่อมคนจนเป้าหมายสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่า

จากเวทีระดมความคิดเห็นและภาพร่างแผนงานบนผืนผ้าใบ (Herbal City Value Chain Canvas) สู่การเชื่อมคนจนเป้าหมายให้เป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร เริ่มต้นขับเคลื่อน แสวงหาเครือข่ายความร่วมมือ เชื่อมร้อยห่วงโซ่คุณค่าที่แข็งแรงและยืดหยุ่น โอบรับคนจนคนด้อยโอกาสและคนชายขอบ โครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม กำหนดกรอบการดำเนินงานที่เน้นการส่งเสริมกลไกเดิม และ/หรือ สร้างกลไกใหม่ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อน และเพื่อความยั่งยืนและการดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งภายหลังสิ้นสุดโครงการวิจัย ตลอดระยะเวลาปีกว่า ๆ ที่ผ่านมา ได้มีการระดมความคิด สร้างกิจกรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดอำนาจเจริญ ได้แก่ สำนักงานจังหวัดอำนาจเจริญนำโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัด มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตอำนาจเจริญ สภาองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ที่ดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาพื้นที่ ตลอดจน กลไกของหน่วยงานราชการในพื้นที่ ที่เห็นความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจน และเลือกประเด็นสมุนไพรเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก

ภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานในพื้นที่ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เกษตรอำเภอ ตลอดจน ภาคท้องถิ่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล รวมถึงโครงสร้างส่วนภูมิภาค อย่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และที่สำคัญที่สุดคือกลุ่มเป้าหมายหลักของโครงการ ได้แก่ คนจน คนด้อยโอกาส และคนชายขอบที่เข้าไม่ถึงโอกาสทางอาชีพและรายได้ จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจปกติ รวมถึงโอกาสได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของภาครัฐ จากเวทีระดมความคิด นำไปสู่การกำหนดกลไกการดำเนินงานห่วงโซ่การผลิตและห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพร ที่เชื่อมประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ดังแผนภาพ

ร่างแบบ (Prototyping) การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร”

City Value Chain: ห่วงโซ่คุณค่า “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร”				
City Model: รูปแบบการขับเคลื่อนที่เน้น ผลิ-ใช้-หมุนเวียน ในจังหวัดการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน โอบรับคนจนและคนด้อย โอกาสสู่เส้นทางอาชีพและรายได้			เป้าหมาย “อำนาจเจริญก่อน” (Amnatcharoen First)	
วิเคราะห์และประเมินผล	วัตถุประสงค์	แผนงานการขับเคลื่อน โครงการ นวัตกรรม พันธะสัญญา เน้นการสร้าง ความยืดหยุ่นการลงทุน และ ความยืดหยุ่นของชุมชนในการเผชิญกับการสร้างเมืองต้นแบบและแก้ไขปัญหาความยากจน	ยุทธวิธีกรขับเคลื่อน (Tactics)	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
	ยุทธศาสตร์เมือง	เมืองธรรมเกษตร การเกษตรสร้างมูลค่า ท่องเที่ยว เสริมสร้างสุขภาพ เชื่อมโยงเส้นทางการค้า	การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน เป็นภาคีองค์กร เครือข่ายและกลุ่มประชาชนเป้าหมาย	ความรู้ท้องถิ่น การเป็น สันติภาพการบริโภค ทั้ง ในตัวสินค้า บริการ และ
	ทรัพยากร-งบประมาณ	งบประมาณจากภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น(อปท.) โครงการวิจัย พอช. และหน่วยงานสนับสนุนทุนเพื่อการ พัฒนา	เน้นทุน 5 ด้าน สนับสนุนให้กลุ่มชุมชนเป็นผู้ ทำงานหลักเสริม “เสนอขอโครงการ” ส่งและ พัฒนาศักยภาพของชุมชนและเครือข่าย	สมุนไพรเป็นส่วน หนึ่งของวิถีชีวิตคน อำนาจเจริญ ส่ง ผลต่อ ภาพลักษณ์ อัตลักษณ์ กระตุ้น เศรษฐกิจ และเกิด รายได้ ในภาพรวม จังหวัด และ สามารถเชื่อม
	ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (Actors)	ชาวบ้านเป้าหมาย ประชาสังคมระดับพื้นที่ เครือข่าย สมุนไพรในพื้นที่ปทุมราชวงศา และชานุมาน เครือข่าย อาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรฯ ชวนองค์กรชุมชน ฯลฯ	ร่วมพัฒนาเมือง นำยุทธศาสตร์ไปสู่การ ปฏิบัติ หนุนเสริมการเข้าสู่ห่วงโซ่คุณค่าและการ ผลิของประชาชนเป้าหมาย	เข้าสู่ระบบมาตรฐาน ความปลอดภัย ทั้ง การ ขึ้นทะเบียน อย. การมี หนังสือจดแจ้ง หลาย ผลิตภัณฑ์และเครื่องใช้ หลายอย่าง สามารถผลิต และสร้างมูลค่าโดยไม่ ต้องขึ้นทะเบียน อย.
		ภาคเอกชน บริษัทประชารัฐ ผู้ประกอบการสังคม Start-up	หนุนเสริมให้มีบทบาทในการพัฒนาแบรนด์ให้ เข้มแข็งตรงใจผู้ซื้อ	ประชาชนเป้าหมาย โครงการวิจัยฯ สู่ ห่วงโซ่การผลิตและ หลุดพ้นจากความ ยากจนอย่างน้อย 40%
		หอการค้า แพลตฟอร์ม(Social Media) ภาครัฐ ปกครองท้องถิ่น ม.อุบลราชธานี มม.หัตถ	เน้นบทบาทสนับสนุน เช่น วิชาการ pilot plant	

ภาพที่ 5.3 City Value Chain ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร

การบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่าเกี่ยวกับการผลิตและส่งมอบคุณค่าให้แก่ผู้บริโภค ในรูปแบบของโมเดล ธุรกิจ (business model) มีความสำคัญในการสร้างให้ผู้ผลิต ผู้แปรรูปสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสมุนไพร ร่วมกับแนวคิดในการเป็นผู้ประกอบการ โดยคำนึงถึงภาวะตลาด และดำเนินธุรกิจให้เหมาะสม ส่งผลดีต่อการวางแผนการผลิต การควบคุมคุณภาพการผลิต ตลอดจนการส่งมอบสินค้าได้ทันตามความต้องการ เพื่อให้คุณค่าของสินค้าสมุนไพรออกไปสู่ลูกค้าได้ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของธุรกิจสู่ลูกค้า (business to customers: B2C) และธุรกิจสู่ธุรกิจ (business to business: B2B) จนกระทั่งถึงการจัดการการขนส่งที่มีคุณภาพ ซึ่งจะ เป็นการเชื่อมโยงให้กิจกรรมการผลิต แปรรูป จนส่งถึงลูกค้า เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพ ประหยัด ส่งผลให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) ทุกห่วงโซ่การผลิต ได้รับคุณค่าของสินค้า รวมถึงค่าตอบแทนที่เหมาะสม

เมื่อกลไกเหล่านี้มีความพร้อมและมีความปรารถนาที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเชื่อมโยงกิจกรรมด้านสมุนไพรเข้าด้วยกันผ่านแผนยุทธศาสตร์ของจังหวัด ธรรมนูญประชาชน “เมืองธรรมเกษตร” โดยมีโครงการวิจัยฯ ทำหน้าที่เชื่อมต่อระหว่าง คนจน กับกลไกการพัฒนาและขับเคลื่อนเหล่านี้ ผ่าน ข้อมูล และตัวเลขคนจนเป้าหมายจำนวน 3,663 ครัวเรือน และครัวเรือนยากจนที่เก็บเพิ่มเติมในปี 2564 รวมเป็นจำนวน 4,000 ครัวเรือน ซึ่งกลายมาเป็นตัวเลขเป้าหมายที่สื่อสารกันในวงกว้างของภาคส่วนต่าง ๆ

ในระยะเริ่มต้นได้กำหนดพื้นที่ปฏิบัติการนำร่อง 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอลืออำนาจ อำเภอปทุมราชวงศา และ อำเภอนา โดยเลือกตำบลเป้าหมายและกลุ่มคนจนเป้าหมาย ใน 3 ตำบล คือ (1) ตำบลปากอ อำเภอลืออำนาจ จำนวน 181 ครัวเรือน (2) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จำนวน 48 ครัวเรือน และ (3) ตำบลนา อำเภอนา จำนวน 32 ครัวเรือน รวมทั้งสิ้น 256 ครัวเรือน จากคนจนเป้าหมายในพื้นที่ 3 อำเภอ และมีการเพิ่มพื้นที่นำร่อง อีก 1 แห่งเป็นแห่งที่ 4 ได้แก่ ตำบลหนองท่ม อำเภอเสนางคนิคม จำนวน 277 ครัวเรือน นอกเหนือจากพื้นที่นำร่องทั้ง 4 แห่ง ยังมีการขยายผลเชื่อมคนจนเป้าหมายในพื้นที่นอกเหนือพื้นที่

ปฏิบัติการนำร่อง 4 ตำบล อีกจำนวน 635 ครัวเรือน เกิดรายได้จากกระบวนการผลิต และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในห่วงโซ่สมุนไพร และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความยั่งยืนตามแผนยุทธศาสตร์ อำนาจเจริญเมืองสมุนไพรต่อไป

จากการจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง หลายเวที ทั้งระดับพื้นที่ เวทีระดับจังหวัด ร่วมกับการสำรวจในพื้นที่จริง จึงเกิดการตกลงร่วมกันว่า ระยะแรกควรเริ่มจากการพัฒนาสินค้าสมุนไพรนำร่อง (product champion) ที่มีโอกาสประสบความสำเร็จในการพัฒนาต่อยอดในอนาคต แบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ ได้แก่ สมุนไพรสดและแปรรูปเพื่อเป็นอาหารและเครื่องแกง สมุนไพรแปรรูปเป็นยาเวชสำอางและผลิตภัณฑ์ดูแลสุขภาพ และ สมุนไพรแปรรูปเพื่อเป็นอาหารและยาสำหรับปศุสัตว์ (แสดงรายละเอียดเบื้องต้นไว้ในหัวข้อ 4.2) โดยทีมวิจัยและภาคี 4 ท. กำหนดเป้าหมายร่วมกัน ในการออกแบบห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) และห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ที่มีศักยภาพในการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับตัวสมุนไพรที่ผลิตโดยชุมชน ดำเนินการโดยวิสาหกิจชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นภายใต้การสนับสนุนของภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง ทั้งผู้นำชุมชน อบต. สภาองค์กรชุมชน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เครือข่ายผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาสู่ผู้ประกอบการ และที่สำคัญที่สุดคือต้องขึ้นทะเบียนคนจนกลุ่มเป้าหมายที่มีศักยภาพร่วมเป็นสมาชิก เพื่อสร้างโอกาสในการมีอาชีพและรายได้ จากห่วงโซ่ในทุก ๆ ขั้นตอน

การมีส่วนร่วมของคนจนเป้าหมาย สามารถเกิดได้อย่างหลากหลายครอบคลุมทั้งจากกิจกรรมหลัก (Primary Activities) ตั้งแต่การผลิต การเก็บเกี่ยวและรวบรวมวัตถุดิบ การแปรรูป การบรรจุ การจัดเก็บรวบรวมเข้าคลังสินค้า การจัดการสินค้าคงคลัง จัดจำหน่ายสินค้าสมุนไพรไปยังลูกค้า และกิจกรรมสนับสนุน (Support Activities) เช่น การฝึกฝนทักษะในการบริหารจัดการการตลาดและการขาย การตั้งราคา การโฆษณา การเลือกช่องทางกระจายสินค้า รวมไปถึงการดูแลรักษาและการปรับปรุงคุณภาพ และเพิ่มมูลค่าของสินค้าสมุนไพรให้ตรงกับความต้องการของตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา กิจกรรมสนับสนุนเหล่านี้ จะเป็นการปูทางสู่การสร้างความพร้อมในการเป็นผู้ประกอบการในอนาคต สร้างความยั่งยืนแก่ห่วงโซ่ และความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภค ซึ่งจำเป็นต้องใช้ทักษะการบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้มีสินค้าปริมาณเพียงพอจำหน่ายได้ตามความต้องการของลูกค้า มีกระบวนการในการเชื่อมประสานกับเครือข่ายอื่นเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่น และเพิ่มศักยภาพในการจัดหาสินค้าสมุนไพรเพิ่มเติมให้พอแก่ความต้องการของลูกค้า รวมถึงทักษะการเจรจาต่อรองกับแหล่งวัตถุดิบสมุนไพรทั้งในและนอกเครือข่าย การวิจัยและพัฒนาสินค้า ตลอดจนทักษะในการบริหารธุรกิจที่จำเป็น เช่น การบริหารทรัพยากรบุคคล การจัดการระบบบัญชีและการเงิน เป็นต้น

สำหรับเป้าหมายเชิงรูปธรรมของการขับเคลื่อนห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรนั้น ทีมวิจัยร่วมกับภาคีเครือข่าย เน้นการพัฒนาสู่การเป็นผู้ประกอบการท้องถิ่น (Local entrepreneur) โดยเริ่มต้นขับเคลื่อนผ่านวิสาหกิจชุมชน ที่ประกอบไปด้วยสมาชิกที่จะพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพรร่วมกันตามกำลัง ความรู้ ทักษะ และความสนใจ ตลอดจนต้นทุนด้านพื้นที่เพาะปลูกและความพร้อมด้านการเงินและเวลา ดังนี้

1. เครือข่ายแกนนำในชุมชนซึ่งมีศักยภาพที่จะเป็นผู้ประกอบการในอนาคต เพื่อเป็น กำลังหลักในการพัฒนาห่วงโซ่ที่เข้มแข็ง ทั้งในด้านการผลิตและควบคุมคุณภาพ
2. เครือข่ายคนจนกลุ่มเป้าหมาย ที่จะเป็นแรงงาน ในทุก ๆ กิจกรรมการผลิต ตั้งแต่ เตรียมดิน เพาะปลูก เก็บเกี่ยว แปรรูป ขนส่ง และอื่น ๆ
3. ผู้นำชุมชน ผู้แทนสภาองค์กรชุมชน อบต. ภาคเอกชน รวมทั้งบริษัทประชารัฐรักสามัคคี และหน่วยงานราชการในท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้อง

ในระยะเริ่มต้นของการขับเคลื่อนห่วงโซ่สู่การสร้างรูปธรรมของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่คุณค่านี้ จะมีทีมนักวิชาการ นักวิจัย เป็นพี่เลี้ยง เป็นตัวเร่งปฏิกิริยา สร้างกระบวนการและกลไกการมีส่วนร่วมของคน

จน และชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด เชื่อมประสานการใช้ข้อมูลทั้งระดับ Big data และ Deep data จากโครงการในระยะที่ผ่านมา เพื่อติดตามผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น เช่น การเข้าถึงของคนจนกลุ่มเป้าหมาย การเกิดอาชีพและรายได้จากกิจกรรมในห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพร การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพชีวิตเปรียบเทียบก่อนและหลังเข้าร่วมเป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน การเปลี่ยนแปลงในด้านความมั่นคงทางด้านอาชีพ รายได้ ตลอดจน ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหายากจน และ แนวโน้มการออกจากสภาวะยากจน(Exit) ได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

5.4 การประสานรอบทิศ ในเครือข่าย “ภาคี 4 ท” และ “นวัตกรรมถั่วตัด”

กระบวนการทำงาน ภาคี 4 ท. และ นวัตกรรมถั่วตัด หรือว่าเป็นงานที่โครงการฯ ระยะที่ 2 ให้ความสำคัญเพราะเป้าหมายความยั่งยืนของการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ การสานต่อหรือรับไม้จากโครงการวิจัย อย่างที่ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้อง และให้ความสำคัญด้วยตัวมันเอง ซึ่งจะสะท้อนถึงความยั่งยืน

ในระยะที่ 2 โครงการให้น้ำหนักกับการทำงานเชื่อมเครือข่ายและประสานกับหน่วยงาน กลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เป้าหมายสำคัญคือ “การเปลี่ยนแปลง” และ “ความยั่งยืน” จากที่กล่าวไปถึงการวิเคราะห์ปัญหาเชิงระบบ เราพบว่าจุดที่เป็นปัญหา (pain point) ในการทำงานแก้ไขปัญหาความยาก 2 ใน 5 ข้อ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ช่องว่างระหว่างคนจนกับหน่วยงาน การตีความและกำหนดคุณสมบัติและขอบเขตของคนจนเป้าหมาย และ ความซ้ำซ้อนของการทำงานของแต่ละหน่วยงาน

พบ **“Pain Point”** 5 เรื่อง

1. “ผู้ปลูก” เข้าไม่ถึงแหล่งขาย
2. “ผู้ซื้อ” ต้องการสินค้าสม่ำเสมอ ทั้งปริมาณและคุณภาพ ต้องนำเข้าจากพื้นที่อื่น
3. “ทุกหน่วยงาน” ทำงานเพื่อคนจน แต่ต่างคนต่างทำ ซ้ำซ้อน และมี GAP
4. “คนจน” เข้าไม่ถึงห่วงโซ่ที่มีอยู่เดิม ช่องทางอาชีพและรายได้ไม่สม่ำเสมอ กระทั่งกระทบแทน
5. “คนจนตกขอบแผนพัฒนา” เพราะคุณสมบัติไม่ตรงเงื่อนไข กลายเป็น **“กำแพงที่ปีนไม่ถึง”**

ภาพที่ 5.4 จุดที่เป็นปัญหาในการทำงานแก้ไขปัญหาความยากจน

ในช่วงเริ่มต้นการพัฒนาโมเดลฯ นอกจากเงื่อนไขศักยภาพของพื้นที่ กับนโยบายและยุทธศาสตร์ ใน 2 ระดับ คือยุทธศาสตร์เมืองสมุนไพรระดับจังหวัด และ ยุทธศาสตร์ของขบวนองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ เราพบว่า จังหวัดอำนาจเจริญมีธรรมเนียมปฏิบัติประชาชน ที่ใช้ชื่อว่า “เมืองธรรมเกษตร” ประกาศใช้ในปีพ.ศ.2555 ภายใต้การสนับสนุนขององค์กรหลักอย่าง สถาบันพัฒนา

องค์กรชุมชน (พอช.) และ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.) จากการสัมภาษณ์ และ สังเกต ผู้วิจัยพบว่าธรรมนูญถูกใช้เป็นทั้งเนื้อหาและเครื่องมือ ในการกำหนดวาระและนโยบาย ของภาคส่วนต่าง ๆ นายวิรัตน์ สุขกุล นายวานิช บุตรศรี และ นายชาติวัฒน์ ร่วมสุข เล่าว่าภายหลังการประกาศใช้ธรรมนูญ ประชาชน ก็ยึดเอาเป็นแนวทาง “เมืองธรรมเกษตร ไม่ได้มีความหมายเชิงธรรมะของศาสนาพุทธ หากแต่หยิบยืมคำว่าธรรมะ มาใช้ เพื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิต วิธีการผลิต เศรษฐกิจที่เป็นธรรม ไม่เอาเปรียบและช่วยเหลือเกื้อกูล” ตลอดระยะเวลา 10 ปี ของการการประกาศใช้ธรรมนูญประชาชนนี้ ไม่ได้เป็นแนวทางที่กำหนดตายตัว หากแต่เป็นหลักการเพื่อนำไปสู่แนวปฏิบัติ ทั้ง 3 ท่าน เล่าว่า หลายครั้งที่หัวหน้าหน่วยงานราชการ ที่มารับตำแหน่งใหม่ ๆ นอกจากนโยบายและยุทธศาสตร์จังหวัดแล้ว มักจะมาปรึกษาหารือกับขบวนองค์กรชุมชน เพื่อนำเอาหลักการและธรรมนูญประชาชน ไปกำหนดแนวทางหรือนโยบายของหน่วยงาน

อย่างไรก็ตาม แม้จังหวัดจะมีนโยบายและธรรมนูญประชาชนที่เข้มแข็ง จังหวัดมีการจัดตั้งคณะทำงาน ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในระดับปฏิบัติการพบว่า ความพยายามที่จะขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ไม่สามารถเป็นไปตามแผนที่คาดหวังไว้หน่วยงานต่าง ๆ ยังคงต้องทำงานเพื่อตอบสนองนโยบายของหน่วยงานที่กำหนดมาจากระดับกลางเป็นหลัก โอกาสและพลังการทำงานในรูปของภาคีความร่วมมือ จึงเกิดขึ้นได้อย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเพื่อให้เมืองธรรมเกษตร และอำนาจเจริญเมืองสมุนไพร ที่เป็นหลักการสำคัญของจังหวัดและเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดำเนินงานวิจัยโมเดลห่วงโซการผลิตและคุณค่าสมุนไพร ห่วงโซ่ที่จะช่วยให้คนจนเป้าหมายหลุดพ้นจากความยากจนได้ การประสานหน่วยงานที่มีทำงานภายใต้แนวคิด “ภาคี 4 ท.” จึงสำคัญและจำเป็น

ภาพที่ 5.5 แสดงความเชื่อมโยง ภาคี 4 ท.

การเชื่อมประสานหน่วยงานภาคี โครงการวิจัยฯ ดำเนินการใน 3 รูปแบบ คือ (1)การจัดประชุมระดมสมองจากภาคส่วนต่าง ๆ วิเคราะห์แผนจังหวัด แผนองค์กร และข้อมูลพื้นที่ ทั้งที่เป็นข้อมูลจากโครงการวิจัย และ ข้อมูลที่ภาคส่วนต่าง ๆ มีนำมาแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน (2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมของจังหวัดหรือหน่วยงาน รวมทั้งภาคประชาชนอย่าง ขบวนองค์กรชุมชน เพื่อสนับสนุนข้อมูลของ

โครงการวิจัย ทั้งที่เป็น Big data และ Deep data สำหรับการขับเคลื่อนของหน่วยงานและองค์กร อาทิ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สภาองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ เป็นต้น และ (3) การกระตุ้นและผลักดันให้เกิดการเชื่อมโยง จับคู่ (matching) เช่น การเชื่อมกลุ่มผู้ผลิตสมุนไพร อ.พนา กับ เกษตรและ สหกรณ์จังหวัด บริษัทเอกชนที่ทำการตลาดพืชผักสมุนไพร อย่าง วินเทจฟาร์ม จนเกิดการตลาดและผลิตสินค้าเพื่อส่งออกต่างประเทศ ในนามของ “พนาโน๊ะ โนบุ”

นโยบาย vs ธุรกรรม = ปฏิบัติการ

“ครั้งแรกของทุกภาคส่วนที่มาร่วมประชุม ณ เรือนขานของประชาชน”

ภาพที่ 5.6 แสดงลักษณะการจัดประชุมเพื่อเชื่อมเครือข่ายองค์กร ชุมชน และคนจนเป้าหมาย ณ อำเภอพนา

“ถั่วตัด” เป็นความพยายามในการเข้าใจและอธิบายการบูรณาการ ที่คิดขึ้นโดย นายชาติวัฒน์ ร่วมสุข แกนนำของสภาองค์กรชุมชน อธิบายบทบาทของทีมีวิจัยในการเชื่อมประสาน ภาคี 4 ท. ว่าเราทำหน้าที่คล้าย น้ำตาล ที่เชื่อมองค์ประกอบต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นแผ่นและแต่ละองค์ประกอบก็ยังคงลักษณะและคุณสมบัติ ของตัวเอง ทั้ง ถั่ว งา หรือ อื่น ๆ ที่ผสมลงไปนั่นเอง

การดำเนินงานในระยะที่ 3 การประสานและบูรณาการ นอกจากจะเป็นการจัดประชุมเพื่อระดม ความเป็นไปได้และสร้างรูปธรรมของ “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร” ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์หลักที่คล้ายดังเรือโน อาห์ ที่จะหาให้ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพรเกิดขึ้นได้จริง โครงการจัดเวทีทั้งระดับจังหวัด อำเภอ และ ชุมชน รูปธรรมสำคัญ คือการร่วมกับเครือข่ายราชการ เอกชน และประชาชนในการผลักดันให้เกิดคำสั่งแต่งตั้ง “คณะกรรมการและคณะทำงานสนับสนุนการดำเนินงานโครงการเมืองสมุนไพร (Herbal City) จังหวัด อำนาจเจริญ” ลงนามโดยผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจเจริญ ณ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2565 โดยคณพทำงานชุด ดังกล่าว มีทุกภาคส่วนเกี่ยวข้องมาอยู่ในกรรมการและจำแนกเป็น 4 คณะทำงานย่อย ประกอบด้วย (1) คณะกรรมการบริหารโครงการอำนาจเจริญเมืองสมุนไพร (2) คณะทำงานส่งเสริมการปลูกสมุนไพรปลอดภัย (3) คณะทำงานด้านพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร และ (4) คณะทำงานด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์ โดยทั้ง 4 คณะทำงาน มีทีมีวิจัยเป็นช่วยหนึ่งทั้ง 4 คณะ ประกอบด้วย รศ.ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์ ชุดที่ 1 อ.ธวัช มณี ผ่อง ชุดที่ 2 พญ.ปาริชาติ ภิญโญศรี ชุดที่ 3 และ อ.ฐิติ ราศีกุล ชุดที่ 4 ปฏิบัติการถั่วตัดนี้เอง ที่ทำให้

คณะผู้วิจัยมีสถานะทั้งคนนอกและคนในไปพร้อม ๆ กัน อันเป็นคุณลักษณะที่จะส่งเสริมให้การทำงาน เพื่อให้ ขบวนการยุทธศาสตร์อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร มีที่ทางให้กับคนจนเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในห่วงโซ่การผลิต และคุณค่า

ความสัมพันธ์ข้างต้นนอกจากจะช่วยให้โครงการเป็นที่รู้จักมีตำแหน่งแห่งที่ในขบวนการทำงาน ขับเคลื่อนทุกระดับ เพื่อก่อความร่วมมือแล้วยังสร้างความสัมพันธ์แนวนาน (horizontal) หลายครั้งที่ หน่วยงานเชิญโครงการวิจัยเข้าร่วมหารือประเด็นการทำงานขับเคลื่อนที่สำคัญ เช่น (1) การออกแบบการ สื่อสารสาธารณะประเด็นสมุนไพรในงานกาชาด ทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ (2) การร่วมออกแบบโครงการ พัฒนาคุณภาพชีวิตของท้องถิ่นร่วมกับขบวนการองค์กรชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันพัฒนา องค์กรชุมชนมา โครงการวิจัยสนับสนุนข้อมูล กระบวนการคิด และเทคนิควิธีการทำงาน (3) การสร้างพื้นที่ สาธารณะด้านสมุนไพร สวนสาธารณะสมุนไพรของเทศบาลพนา อ.พนา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกับการ บริหารจัดการพื้นที่ 70 ไร่ ที่เป็นป่ากลางเมืองให้เป็นพื้นที่กลางทางสัญลักษณ์ ความรู้ และ ปฏิบัติการด้าน สมุนไพร จะต้องเร่งดำเนินการในปีพ.ศ.2566 เป็นต้น รูปแบบความสัมพันธ์ทั้งแนวตั้งและแนวนาน

ปฏิบัติการเชื่อมภาคี 4 ท. เป็นยุทธศาสตร์ความสำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการขับเคลื่อน งานวิจัย เราใช้โอกาสในการทำงานร่วมกันกับภาคี การระดมปัญหาและทางออก ภายใต้เครื่องมือทาง ความคิด ที่เรียกว่า การคิดเชิงออกแบบ(Design Thinking) ใน 5 ขั้นตอน คือ การระดมปัญหา การกำหนดหรือ ระบุชี้ชัดปัญหา การระดมแนวทางการแก้ไข การคิดระบบหรือกลไกเพื่อไปสู่เป้าหมาย และ การทดลองให้ ระบบทำงาน เพียงแต่อาจจะยังเน้นไปที่การทำงานในส่วนแรกๆ ของกระบวนการ แต่ในระยะเวลาการทำงาน เรา ก็พบการเปลี่ยนแปลง อาทิ มีการจัดตั้งคณะทำงานสมุนไพรระดับจังหวัด ความพยายามของอปท.ไม่ว่าจะเป็น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ที่จะช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินการตามแผนงานแก้ไขปัญห ความยากจน หลายแห่งมีการนำข้อมูลจากงานวิจัยไปใช้เพื่อประกอบการพิจารณาในเนื้อหาของแต่ละภาค ส่วน ด้านหนึ่งเราเห็นว่า การแก้ไขปัญหาคความยากจน สะท้อนความยึดโยงกับประชาชน มันเป็นโอกาสใน การเสนอตัวตนของหน่วยงานปกครองท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

โครงการฯ มองว่าการทำงานร่วมกันกับภาคส่วนที่หลากหลาย เป็นโอกาสที่จะเกิดการปรับเปลี่ยน มุมมองการทำงาน หลายข้อจำกัดเดิมๆ ด้วยการติดตั้งเลนส์ที่ช่วยมองเห็นโอกาสภายใต้ข้อจำกัด วิเคราะห์และ ระดมความคิดเพื่อหาทางออกของปัญหาที่มากขึ้น สิ่งที่ดีถือว่าเป็นผลสืบเนื่องจากการจัดความสัมพันธ์ในหลาย มิติ ของโครงการวิจัยกับหน่วยงานในภาคี 4 ท. เราพบว่าสิ่งที่โครงการสื่อสารและนำเสนอในเวทีต่าง ๆ ได้รับการตอบรับ รูปธรรมที่ชัดเจนที่สุด คือ การที่ขบวนการองค์กรชุมชนที่ถือว่าเป็นขบวนการภาคประชาชนที่มีพลัง และ ขับเคลื่อนการเปลี่ยนชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดอำนาจเจริญและจังหวัดใกล้เคียง ได้นำเอาแนวทางที่เป็น กรอบการทำงานของ โมเดลห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพรไปใช้ในการกำหนดเป็น “วาระประชาชน อำนาจเจริญ 2565” 2 ข้อ คือ (1) การสร้างคลังอาหารคลังยา (ต่อมาเปลี่ยนเป็นคลังสมุนไพร) และความ มั่นคงทางอาหารและชีวิต (2) การยกระดับจากผู้ผลิตเป็นผู้ประกอบการรายใหม่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ เกื้อกูลสมาชิกและชุมชน การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนว่า ภาคีต่างๆ เริ่มที่จะเล่นเพลงในท่วงทำนองเดียวกัน ประสานเสียง(symphonize) ซึ่งจะส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นอย่างดีทั้งคุณภาพและความยั่งยืนของระยะ ที่ 3

วาระประชาชนอำนาจเจริญ ปี 2565

• 1. การสร้างคลังอาหาร/คลังยาเพื่อความมั่นคงทางอาหารและชีวิต

แนวทาง	กิจกรรม
การสร้างคลังอาหารของ ครอบครัว/ชุมชน	1. รณรงค์ให้ทุกครัวครัวปลูกพืชผัก / เลี้ยงสัตว์บก น้ำ (ศก.พึ่งตนเอง) 2. จัดตั้งกองทุนกลางระดับหมู่บ้าน/ตำบล (กองทุนข้าว/เมล็ดพันธุ์/ออมทรัพย์) 3. จัดทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำทุกตำบล 4. อนุรักษ์/พัฒนาป่าชุมชนให้สมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารของชุมชน
การสร้างคลังยาชุมชน ท้องถิ่น (ชุมชนสุขภาวะดี)	1. ส่งเสริมกิจกรรมลดปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ (ลดเหล้า-บุหรี่-ลดโควิด-โรคภัยพิบัติใหม่ทั้งปวง) 2. ทุกครัวเรือนต้องปลูกสมุนไพรเพื่อใช้ในครัวเรือนและชีวิตประจำวัน 3. ปลูกสมุนไพรในป่าชุมชน หรือแปลงปลูกเพื่อการสร้างรายได้

วาระประชาชนอำนาจเจริญ ปี 2565

• 2. ยกฐานะจากผู้ผลิตเป็นผู้ประกอบการรายใหม่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ เกื้อกูลสมาชิกและชุมชน

แนวทาง	กิจกรรม
การสร้างผู้ประกอบการทางอาหาร	ทำกรรวิจัยศึกษา ต้นทุน/ศักยภาพชุมชนในการ ผลิต/การตลาด ใน 4 ด้าน (ปัจจัย 4)
การสร้างผู้ประกอบการผลิตของใช้ในครัวเรือน	
การสร้างผู้ประกอบการด้านสมุนไพร	
การสร้างผู้ประกอบการด้านเครื่องนุ่งห่ม	

ภาพที่ 5.7 วาระประชาชน 2565 สภาองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ

5.5 องค์ประกอบทุน 5 มิติ กับการตัดสินใจเลือก 4 Node พื้นที่นำร่อง

การพัฒนาโมเดลการวิเคราะห์ทุน 5 มิติ ตามกรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (sustainable livelihood framework) ในการตัดสินใจเลือกพื้นที่นำร่อง จากภาพแสดงการซ้อนทับของ ทุนการดำรงชีพใน
ค่ามาตรฐาน เส้นสีฟ้า และ ทุนการดำรงชีพของจังหวัดอำนาจเจริญ เส้นสีดำ แผนภาพที่แสดง ทุน 5 มิติของ
จังหวัดอำนาจเจริญ

ภาพที่ 5.8 ทุน 5 มิติของจังหวัดอำนาจเจริญ

จากภาพจะเห็นว่า ทุนที่สูงเกินค่ามาตรฐานของจังหวัดอำนาจเจริญมีเพียงทุนกายภาพ ทุนที่อยู่ในค่ามาตรฐานคือ ทุนทางธรรมชาติ ส่วนทุนที่มีต่ำมากคือ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ และทุนทางเศรษฐกิจ เรียงตามลำดับ แต่เมื่อนำมาวิเคราะห์รวมระหว่าง Big data กับ Deep Data พบว่า จังหวัดอำนาจเจริญมีทุนทางสังคมและทุนมนุษย์ที่สูงมาก จึงตัดสินใจเลือก 4 Node จากต้นทุนที่มีดังต่อไปนี้

Node ที่ 1 “แม่สมศรี”

กลุ่มผลิตสมุนไพร ตำบลพนา อำเภอพนา เป็นกลุ่มที่ปลูกสมุนไพรส่งศูนย์แพทย์แผนไทยพนา โรงพยาบาลพนา ที่มีสินค้าผลิตภัณฑ์สมุนไพรในชื่อ “พนาพรรณ” และ มีการแปรรูปสินค้าสมุนไพรจากวัตถุดิบ ที่ไม่สามารถขายได้ มีสินค้าโดดเด่น คือ สบู่สมุนไพร โดยประกอบกับข้อมูลพาของตำบล ดังนี้

ข้อมูลพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

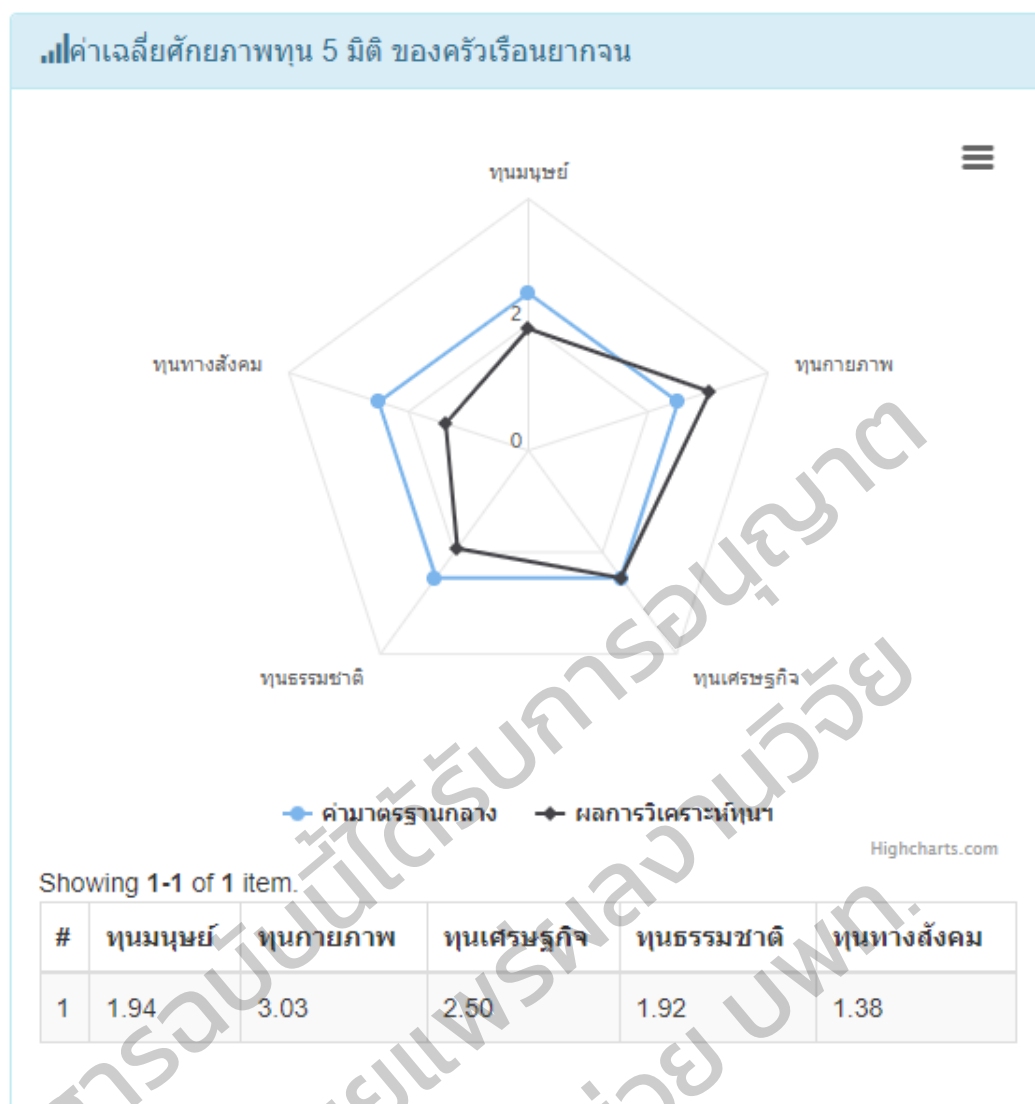
ข้อมูลศักยภาพทุนของกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายพบว่าพื้นที่ตำบลพนา มีทุนกายภาพมากที่สุดอยู่ที่ระดับ 3.03 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดอยู่ที่ระดับ 1.38

ตารางที่ 5.1 ทุน 5 มิติ

ทุนมนุษย์	ทุนกายภาพ	ทุนเศรษฐกิจ	ทุนธรรมชาติ	ทุนทางสังคม
1.94	3.03	2.50	1.92	1.38

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ที่มา : pppconnect

ภาพที่ 5.9 ทุน 5 ด้าน พื้นที่ตำบลพนา อำเภอนา จำนวน 32 ครัวเรือน

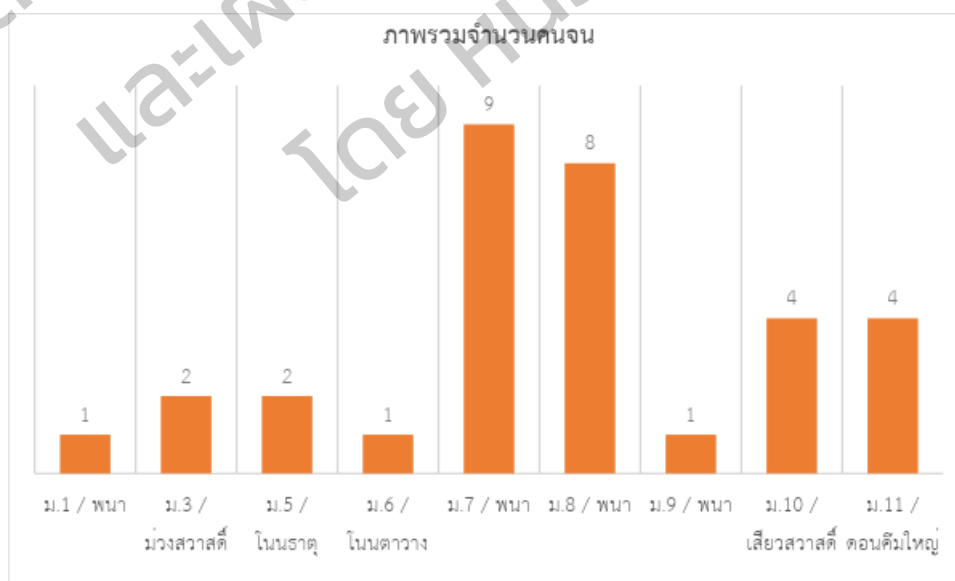
สำหรับครัวเรือนคนจนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอนา มีจำนวนรวม 32 ครัวเรือน เมื่อวิเคราะห์ระดับความยากจนพบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในระดับ 1 จำนวน 1 ครัวเรือน ระดับที่ 2 จำนวน 10 ครัวเรือน ระดับที่ 3 จำนวน 15 ครัวเรือน และระดับที่ 4 จำนวน 6 ครัวเรือน

ตารางที่ 5.2 จำนวนครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายอำเภอพนา

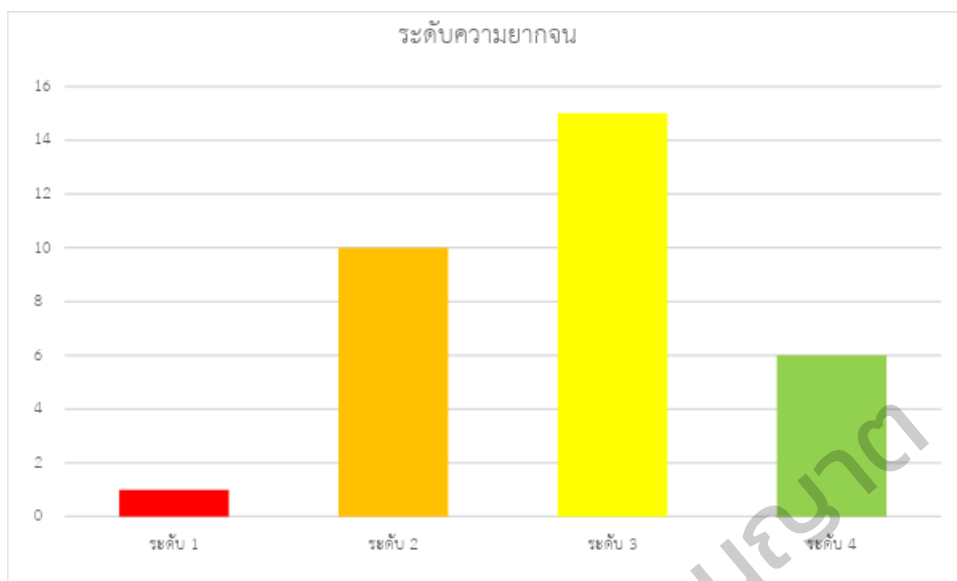
หมู่ที่/ หมู่บ้าน	จำนวน (ครัวเรือน) ระยะที่ 1	จำนวน ประชากร (คน)	ระดับความยากจน (เฉพาะระดับ 1 ส่งต่อสงเคราะห์)			
			ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4
ม.1 / พนา	1	4	-	-	-	1
ม.3 / ม่วง สวาสดี	2	4	-	2	-	-
ม.5 / โนนธาตุ	2	7	-	2	-	-
ม.6 / โนนตา วาง	1	2	1	-	-	-
ม.7 / พนา	9	41	-	1	7	1
ม.8 / พนา	8	48	-	2	3	3
ม.9 / พนา	1	8	-	-	1	-
ม.10 / เสียว สวาสดี	4	18	-	3	1	-
ม.11 / ดอนคิมใหญ่	4	20	-	-	3	1
รวม	32	152	1	10	15	6

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

แผนภูมิที่ 5.1 แสดงภาพรวมคนจนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา

แผนภูมิที่ 5.2 แสดงภาพรวมระดับความยากจนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา

ทุนมนุษย์

ระดับการศึกษา

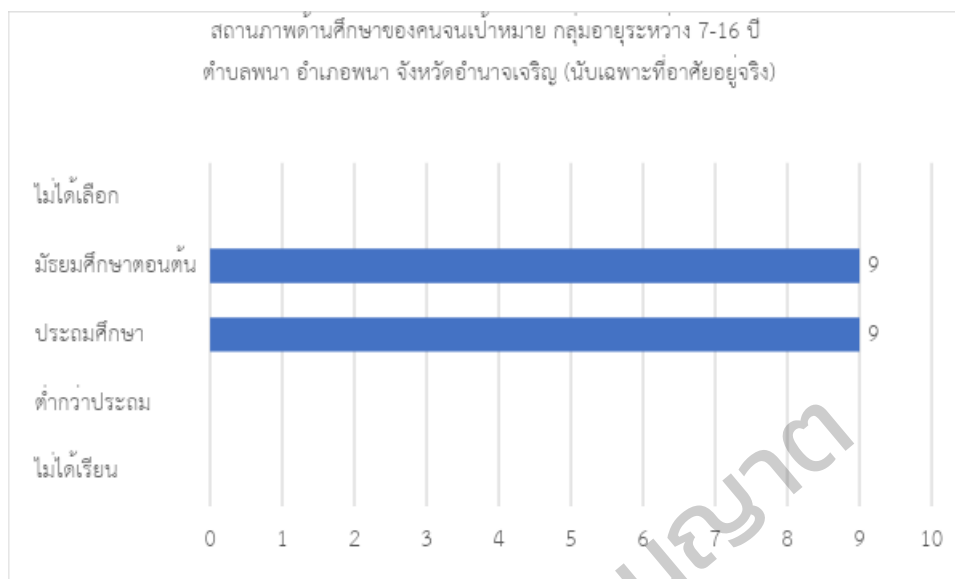
พบว่ามีคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง) จำนวน 18 คน ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 50

ตารางที่ 5.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ระดับการศึกษา	ไม่ได้เรียน	ต่ำกว่า ประถม	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	ไม่ได้เลือก	รวม
ช่วงเวลาการ สำรวจ						
ระยะที่ 1	0	0	9	9	0	18

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

แผนภูมิที่ 5.3 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ทุนกายภาพ

พบว่า คนจนส่วนใหญ่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 78.12

ตารางที่ 5.4 ตารางแสดงข้อมูลที่อยู่อาศัย

การสำรวจ	อาศัยอยู่กับผู้อื่น	เช่าบ้านอยู่	ปลูกบ้านในที่ดินผู้อื่น	มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง	รวม
ระยะ 1	3	0	4	25	32

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

ทุนเศรษฐกิจ

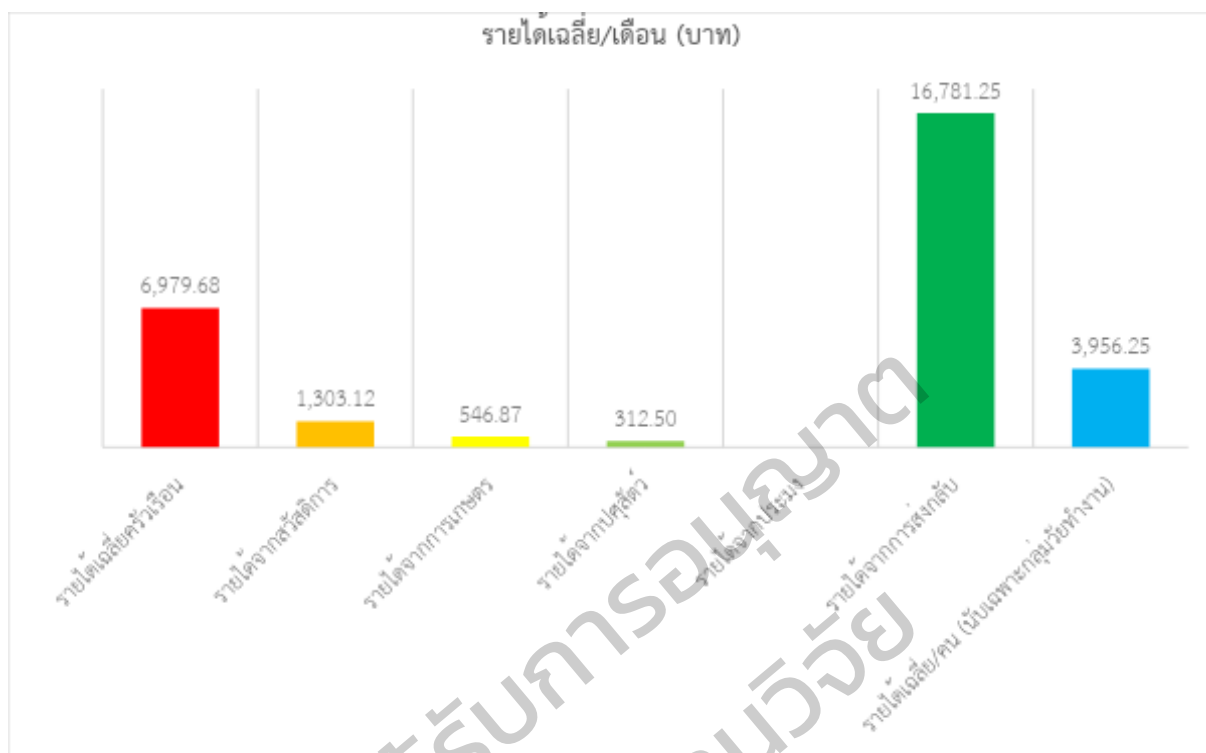
ในภาพรวมของทุนทางเศรษฐกิจพบว่า ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนรวม 9,979.68 บาทต่อเดือน

ตารางที่ 5.5 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ

ประเภทรายได้/ครัวเรือน	รายได้เฉลี่ย/เดือน (บาท)
รายได้เฉลี่ยครัวเรือน	6,979.68
รายได้จากสวัสดิการ	1,303.12
รายได้จากการเกษตร	546.87
รายได้จากปศุสัตว์	312.50
รายได้จากประมง	0
รายได้จากการส่งกลับ	16,781.25
รายได้เฉลี่ย/คน (นับเฉพาะกลุ่มวัยทำงาน)	3,956.25

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

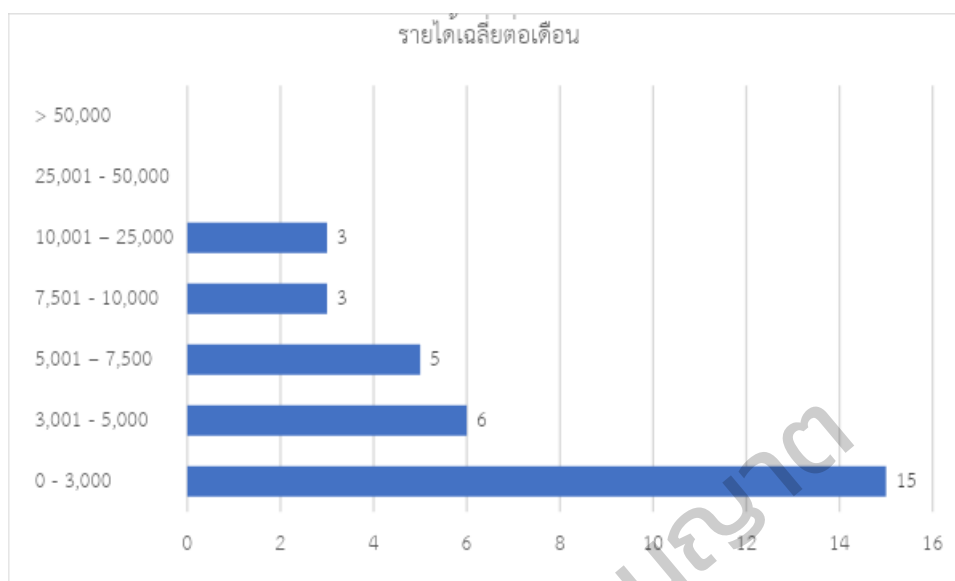
ที่มา : pppconnect

แผนภูมิที่ 5.3 แสดงรายได้และที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน

ตารางที่ 5.6 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ช่วงรายจ่าย (บาท/เดือน)	จำนวนครัวเรือน
0 - 3,000	15
3,001 - 5,000	6
5,001 - 7,500	5
7,501 - 10,000	3
10,001 - 25,000	3
25,001 - 50,000	0
> 50,000	0
รวม	32

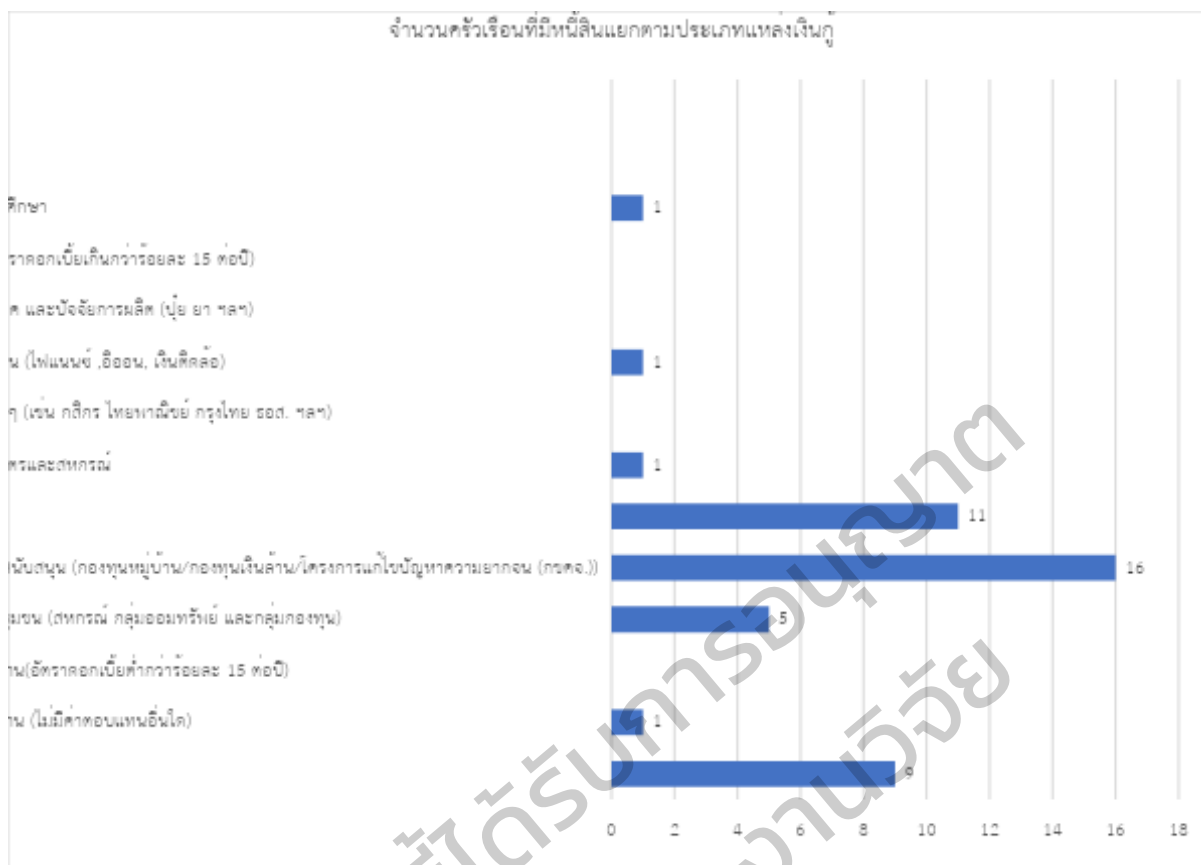

แผนภูมิที่ 5.4 แสดงภาพรวมรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนในตำบลพนา อำเภอนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ตารางที่ 5.7 จำนวนครัวเรือนตำบลบึงที่มีภาระหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

ประเภทหนี้สิน	ครัวเรือน
ไม่มี	9
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (ไม่มีค่าตอบแทนอื่นใด)	1
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน(อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	0
กองทุนการเงินของชุมชน (สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุน)	5
กองทุนการเงินที่รัฐสนับสนุน (กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.))	16
ธนาคารออมสิน	11
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	1
ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ (เช่น กสิกร ไทยพาณิชย์ กรุงไทย ธอส. ฯลฯ)	0
สถาบันการเงินเอกชน (ไฟแนนซ์ ,อโณน, เงินติดล้อ)	1
ร้านค้าอุปโภค บริโภค และปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยา ฯลฯ)	0
เงินกู้นอกระบบ (อัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	0
กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา	1
แหล่งอื่น ๆ	0
ไม่ระบุ	0

หมายเหตุ: * 1 ครัวเรือน อาจมีการกู้เงินมากกว่า 1 แหล่ง

แผนภูมิที่ 5.5 แสดงจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินทุน

Node ที่ 2 “พอสุวรรณ”

กลุ่มผู้ผลิตและอนุรักษ์สมุนไพร ตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิจิตร มีโครงการประสบความสำเร็จที่โดดเด่น คือ การสร้างชุมชนเกษตรพึ่งตนเองจากการสนับสนุนของ มูลนิธิศุภนิมิต ที่สามารถสร้างระบบการผลิตผัก เลี้ยงสัตว์ ปลูกสมุนไพร ทำปุ๋ยอินทรีย์ โดยมีตลาดทั้งในและนอกพื้นที่แต่โครงการสะดุดลงไป ด้วยกิจกรรมดำเนินในพื้นที่ของเอกชน และมีการขอพื้นที่คืน ประกอบกับโครงการแก้ปัญหาความยากจนอื่น ๆ ทั้งรัฐและเอกชนที่เข้ามาในพื้นที่แบบให้เปล่า ทำให้กลไกตลาดท้องถิ่นถูกแทรกแซงจึงยุติลงไปแล้วผู้นำท้องถิ่นก็มีความพยายามจะรื้อฟื้นขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการวิจัยโดยพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานของตำบล ดังนี้

ข้อมูลพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิจิตร

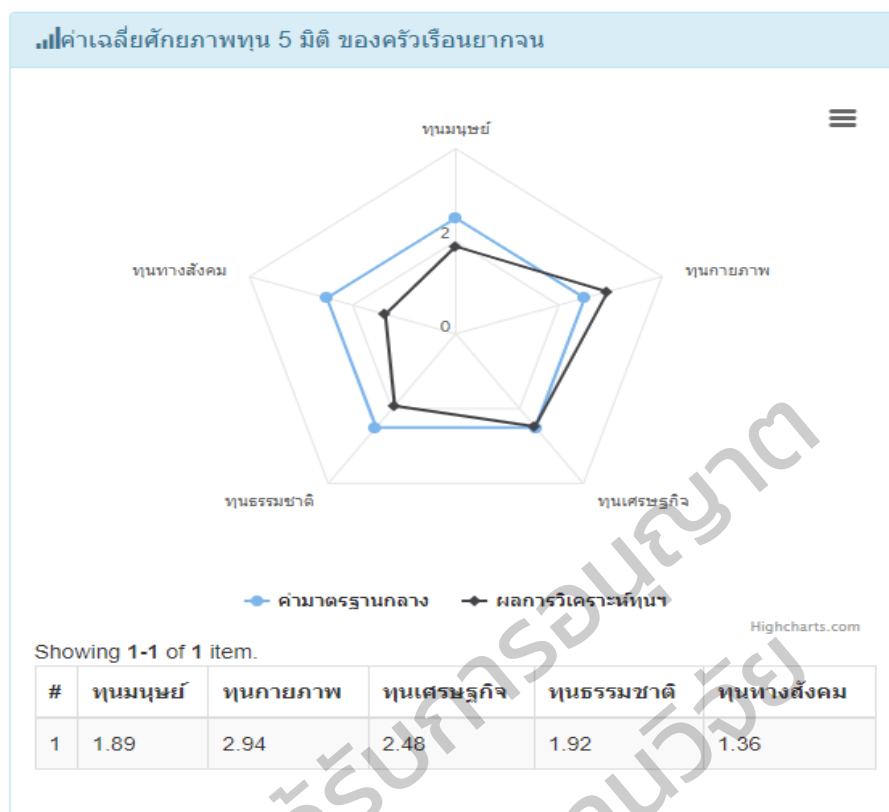
ข้อมูลศักยภาพของพื้นที่ตำบลหนองข่า มีทุนกายภาพมากที่สุดอยู่ที่ระดับ 2.94 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดอยู่ที่ระดับ 1.36

ตารางที่ 5.8 ทุน 5 มิติ

ทุนมนุษย์	ทุนกายภาพ	ทุนเศรษฐกิจ	ทุนธรรมชาติ	ทุนทางสังคม
1.89	2.94	2.48	1.92	1.36

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ที่มา : pppconnect

ภาพที่ 5.10 ทุน 5 ด้าน พื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน จำนวน 48 ครัวเรือน

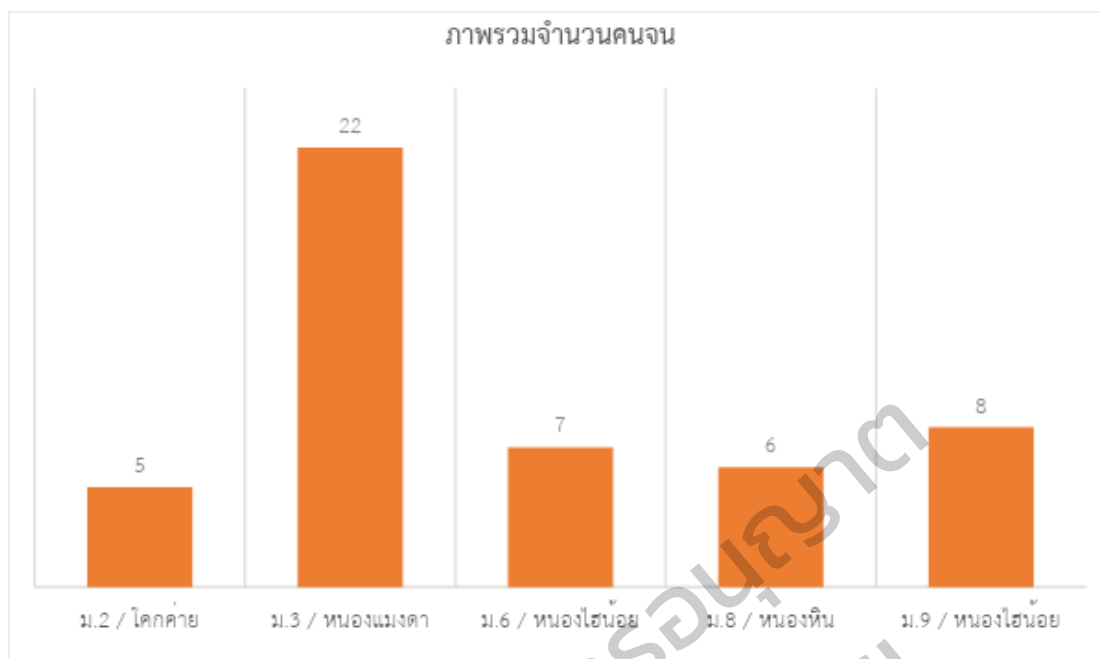
สำหรับครัวเรือนคนจนในพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพัน มีจำนวนรวม 48 ครัวเรือน เมื่อวิเคราะห์ระดับความยากจนพบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในระดับ 1 จำนวน 9 ครัวเรือน ระดับที่ 2 จำนวน 13 ครัวเรือน และระดับที่ 3 จำนวน 26 ครัวเรือน

ตารางที่ 5.9 แสดงข้อมูลครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายตำบลหนองข่า

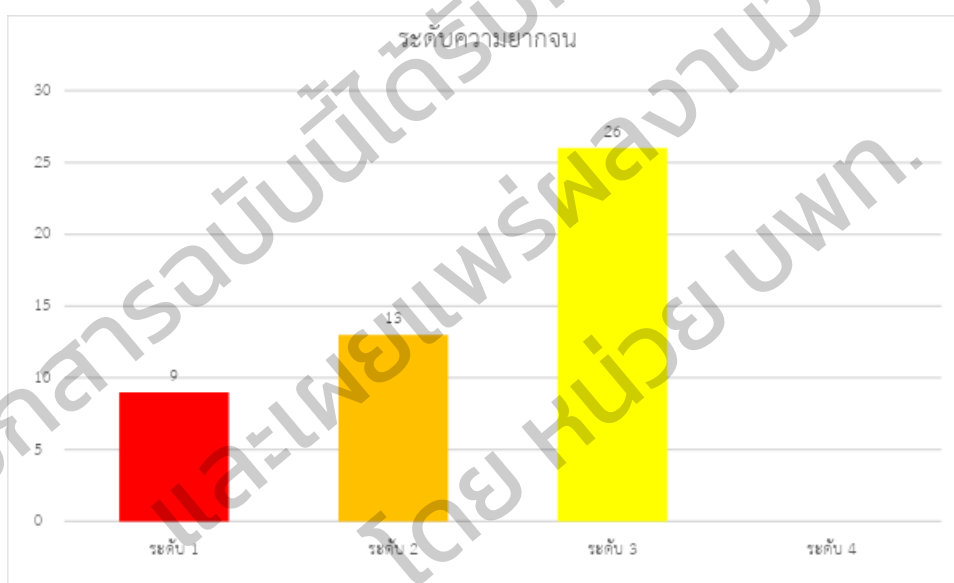
หมู่ที่/ หมู่บ้าน	จำนวน (ครัวเรือน)ระยะที่	จำนวน ประชากร (คน)	ระดับความยากจน (เฉพาะระดับ 1 ส่งต่อส่งเคราะห์)			
			ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4
ม.2 / โคกค่าย	5	22	1	-	4	-
ม.3 / หนองแมงดา	22	93	5	9	8	-
ม.6 / หนองไสน้อย	7	39	-	2	5	-
ม.8 / หนองหิน	6	28	1	2	3	-
ม.9 / หนองไสน้อย	8	33	2	-	6	-
รวม	48	215	9	13	26	0

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

แผนภูมิที่ 5.6 แสดงภาพรวมคนจนในพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา

แผนภูมิที่ 5.7 แสดงภาพรวมระดับความยากจนในพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา

ทุนมนุษย์

ระดับการศึกษา

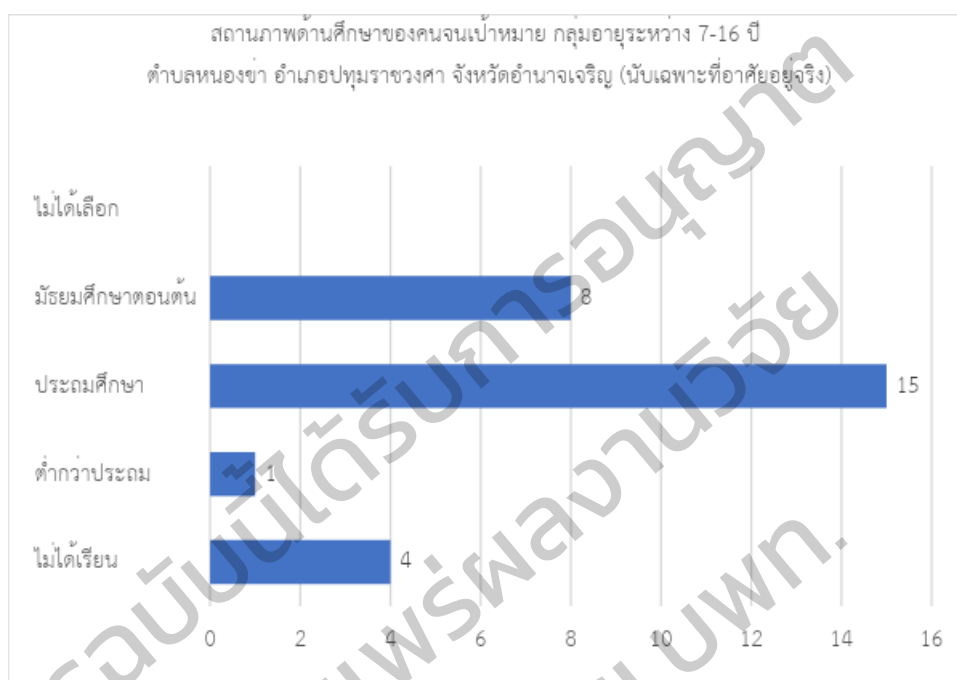
พบว่ามีความคนเป่าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง) จำนวน 28 คน ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 53.57

ตารางที่ 5.10 สถานภาพด้านศึกษาของคนคนเป่าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ระดับการศึกษา ช่วงเวลาการสำรวจ	ไม่ได้เรียน	ต่ำกว่าประถม	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	ไม่ได้เลือก	รวม
ระยะที่ 1	4	1	15	8	0	28

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

แผนภูมิที่ 5.8 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลหนองข่า อำเภอบุพผราวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ทุนกายภาพ

พบว่า คนจนส่วนใหญ่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 75

ตารางที่ 5.11 ข้อมูลทุน 5 มิติ

การสำรวจ	อาศัยอยู่กับ ผู้อื่น	เช่าบ้าน อยู่	ปลูกบ้านในที่ดิน ผู้อื่น	มีบ้านและที่ดินเป็นของ ตนเอง	รวม
ระยะ 1	1	0	11	36	48

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

ทุนเศรษฐกิจ

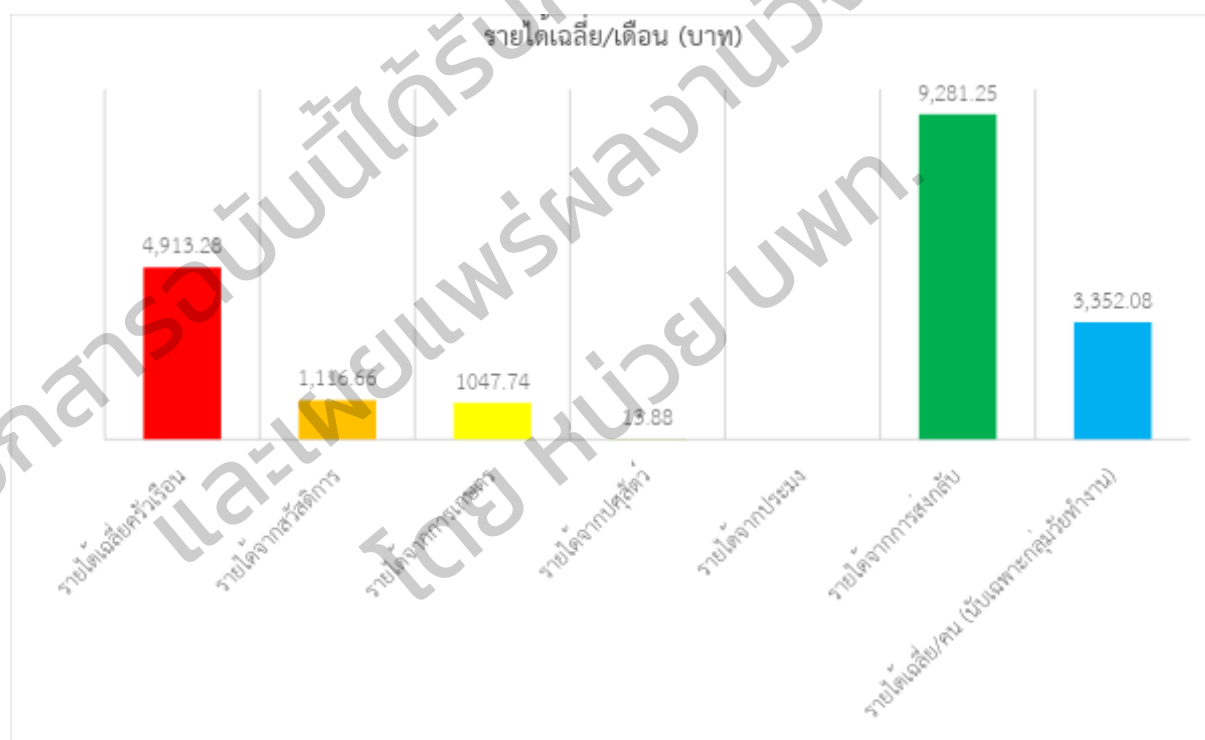
ในภาพรวมของทุนทางเศรษฐกิจพบว่า ครั้วเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนรวม 4,913.28 บาทต่อเดือน

ตารางที่ 5.12 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ

ประเภทรายได้/ครัวเรือน	รายได้เฉลี่ย/เดือน (บาท)
รายได้เฉลี่ยครัวเรือน	4,913.28
รายได้จากสวัสดิการ	1,116.66
รายได้จากการเกษตร	1,047.74
รายได้จากปศุสัตว์	13.88
รายได้จากประมง	0
รายได้จากการส่งกลับ	9,281.25
รายได้เฉลี่ย/คน (นับเฉพาะกลุ่มวัยทำงาน)	3,352.08

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

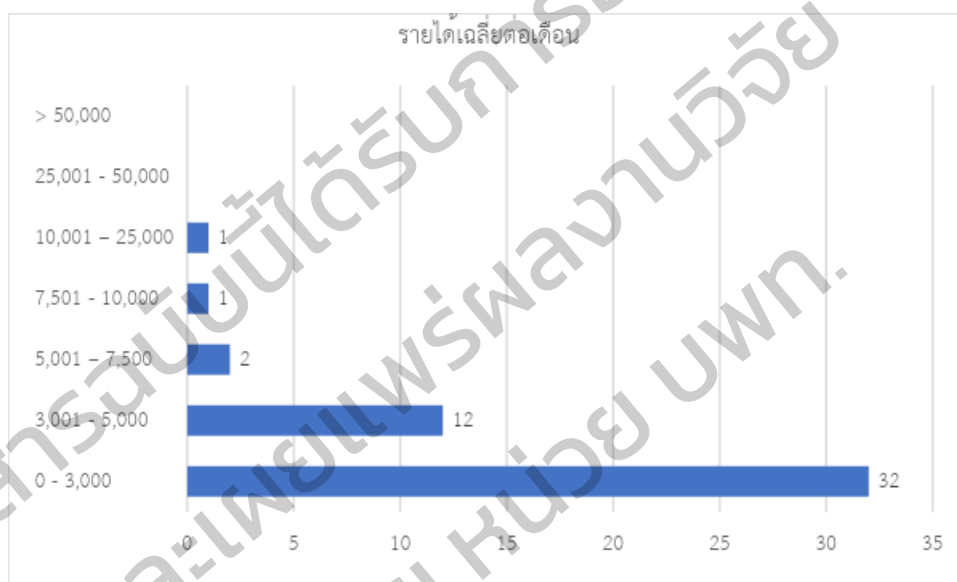
ที่มา : pppconnect

แผนภูมิที่ 5.9 แสดงรายได้และที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน

ตารางที่ 5.13 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ

ช่วงรายจ่าย (บาท/เดือน)	จำนวนครัวเรือน
0 - 3,000	32
3,001 - 5,000	12
5,001 - 7,500	2
7,501 - 10,000	1
10,001 - 25,000	1
25,001 - 50,000	0
> 50,000	0
รวม	48

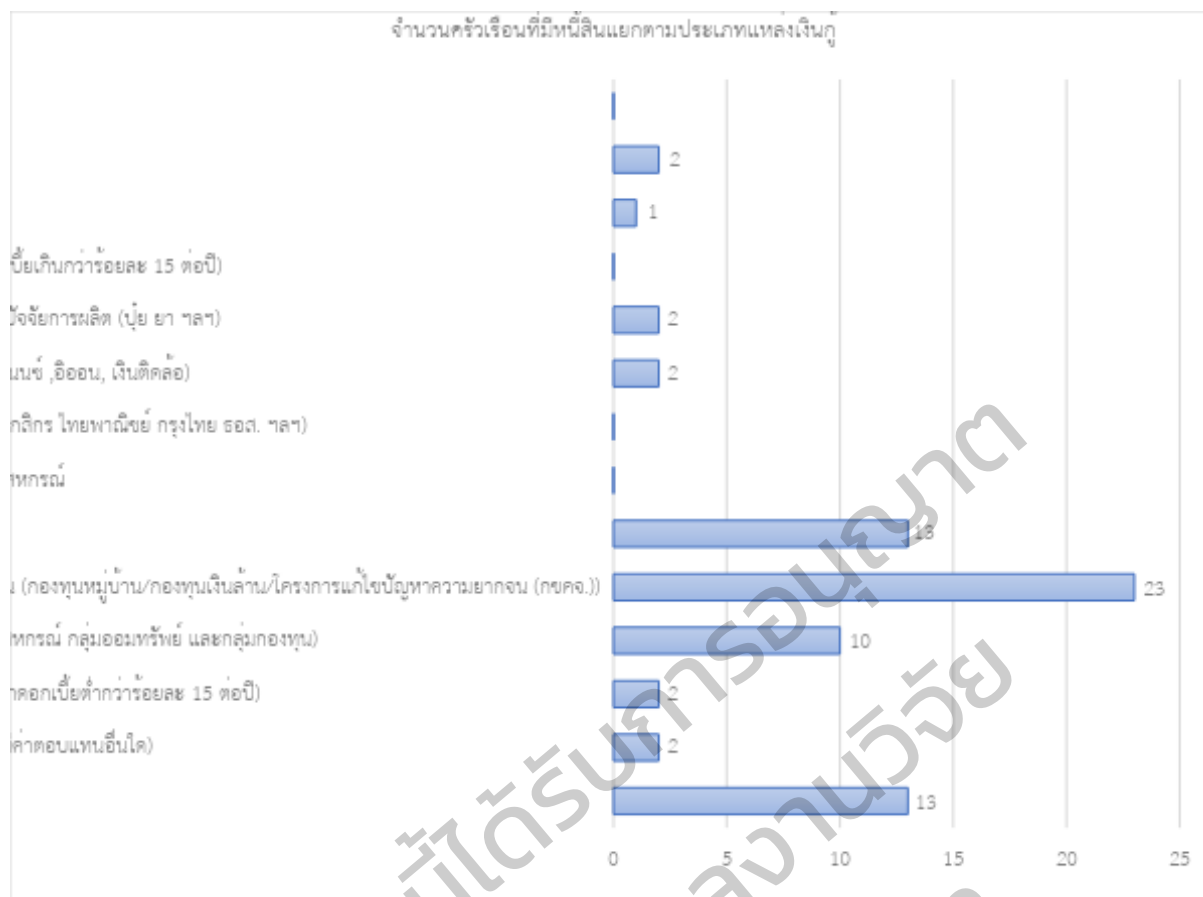

แผนภูมิที่ 5.10 แสดงภาพรวมรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนในตำบลหนองข่า อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ

ตารางที่ 5.14 จำนวนครัวเรือนตำบลหนองขา ที่มีภาวะหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินทุน

ประเภทหนี้สิน	ครัวเรือน
ไม่มี	13
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (ไม่มีค่าตอบแทนอื่นใด)	2
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน(อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	2
กองทุนการเงินของชุมชน (สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุน)	10
กองทุนการเงินที่รัฐสนับสนุน (กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/โครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กขคจ.))	23
ธนาคารออมสิน	13
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	0
ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ (เช่น กสิกร ไทยพาณิชย์ กรุงไทย ธอส. ฯลฯ)	0
สถาบันการเงินเอกชน (ไฟแนนซ์, อีออน, เงินติดล้อ)	2
ร้านค้าอุปโภค บริโภค และปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยา ฯลฯ)	2
เงินกู้ยืมในระบบ (อัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	0
กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา	1
แหล่งอื่น ๆ	2
ไม่ระบุ	0

หมายเหตุ: * 1 ครัวเรือน อาจมีการกู้เงินมากกว่า 1 แหล่ง

แผนภูมิที่ 5.11 แสดงจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

Node ที่ 3 “แม่บัวลอย”

กลุ่มผู้ผลิตสมุนไพร ตำบลปากอ อำเภอนาหมื่น เป็นชุมชนที่มีการปลูกสมุนไพรเพื่อจำหน่าย และผู้นำท้องถิ่นเป็นแพทย์ผสมผสานทั้งพื้นบ้านและแผนจีน มีการสนับสนุนโครงการปลูกสมุนไพร จากหน่วยงานต่าง ๆ แต่ไม่ต่อเนื่อง ทำให้มีสมุนไพรที่ปลูกแล้วจำนวนมากในพื้นที่ สามารถต่อยอดสู่ระบบตลาดได้โดยทันที และพิจารณาข้อมูลพื้นฐานเฉพาะตำบล ประกอบ ดังนี้

ข้อมูลพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

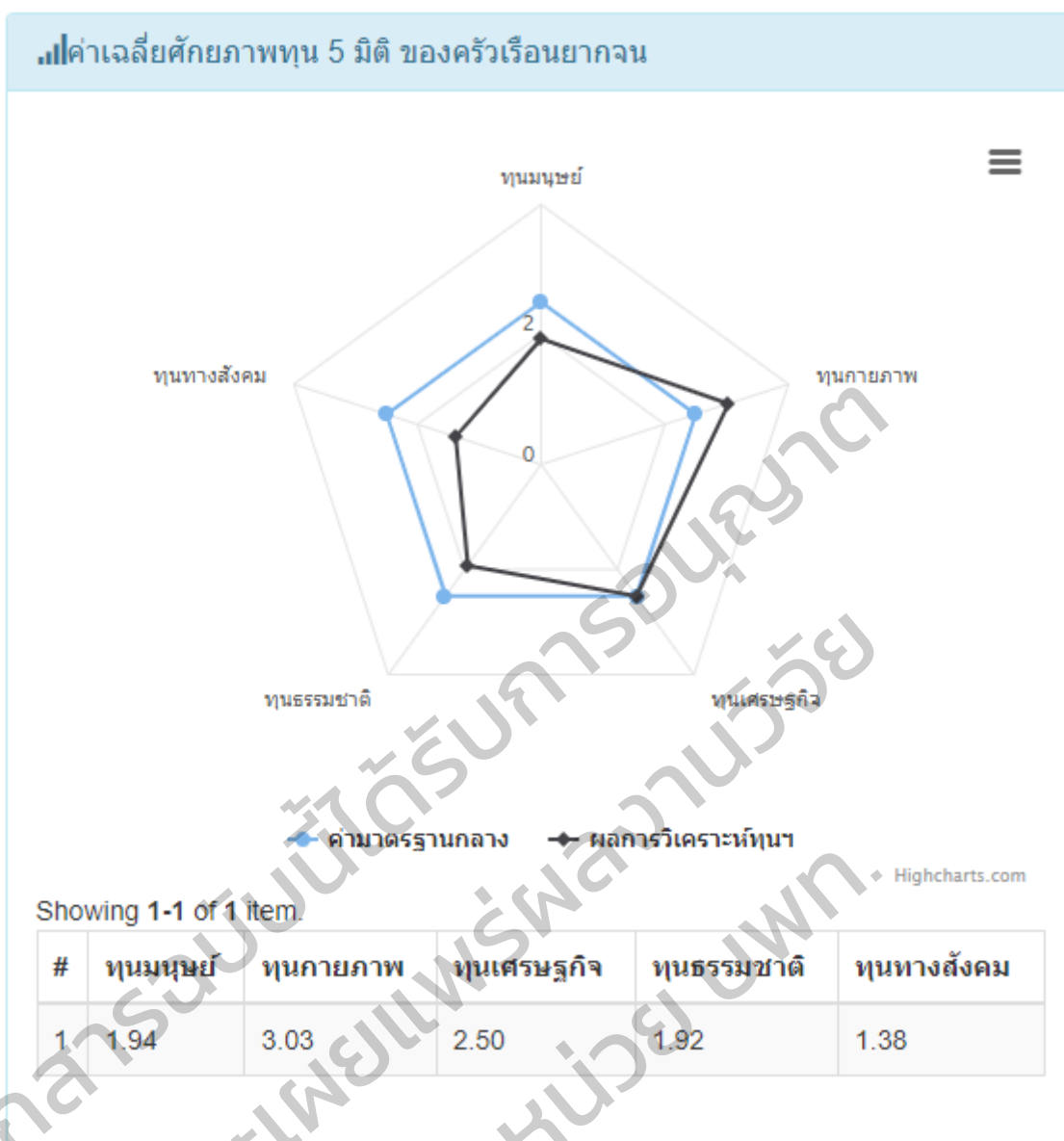
ข้อมูลศักยภาพทุนของกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายพบว่าพื้นที่ตำบลพนา มีทุนกายภาพมากที่สุดอยู่ที่ระดับ 3.03 และมีทุนทางสังคมน้อยที่สุดอยู่ที่ระดับ 1.38

ตารางที่ 5.15 ข้อมูลทุน 5 มิติ

ทุน มนุษย์	ทุน กายภาพ	ทุน เศรษฐกิจ	ทุน ธรรมชาติ	ทุนทาง สังคม
1.94	3.03	2.50	1.92	1.38

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ที่มา : pppconnect

ภาพที่ 5.11 ทุน 5 ด้าน พื้นที่ตำบลพนา อำเภอนา จำนวน 32 ครัวเรือน

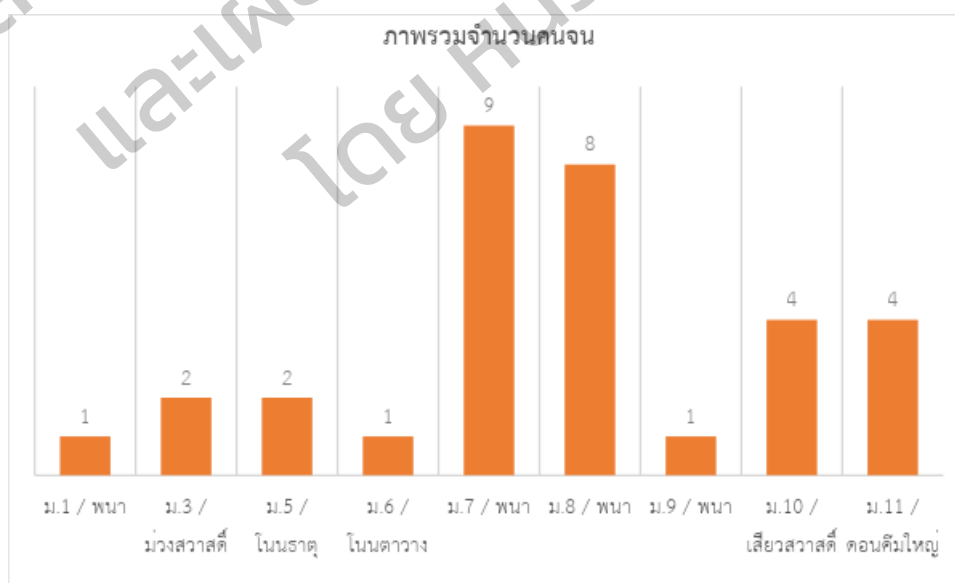
สำหรับครัวเรือนคนจนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอนา มีจำนวนรวม 32 ครัวเรือน เมื่อวิเคราะห์ระดับความยากจนพบว่า มีครัวเรือนที่อยู่ในระดับ 1 จำนวน 1 ครัวเรือน ระดับที่ 2 จำนวน 10 ครัวเรือน ระดับที่ 3 จำนวน 15 ครัวเรือน และระดับที่ 4 จำนวน 6 ครัวเรือน

ตารางที่ 5.16 ตารางแสดงครัวเรือนกลุ่มเป้าหมาย ตำบลพนา

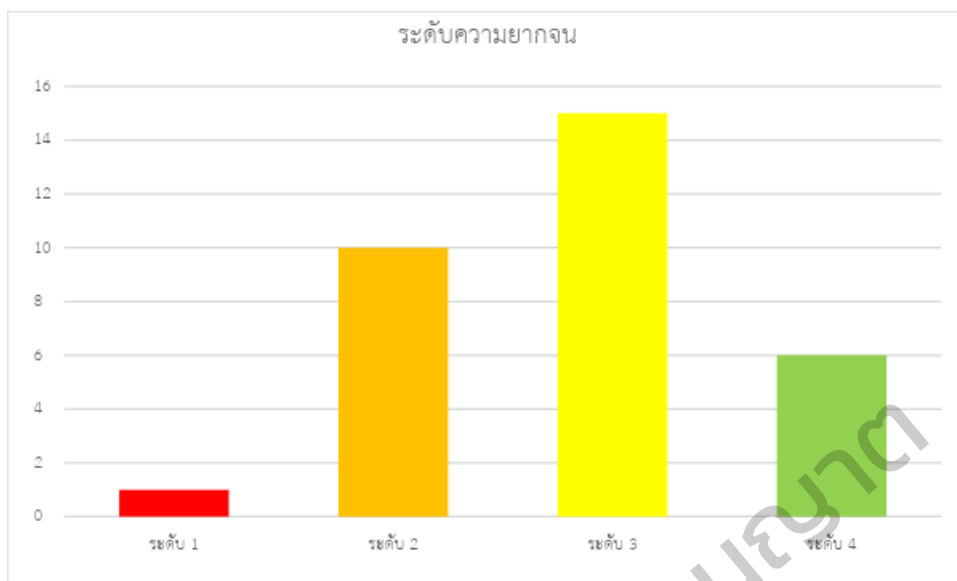
หมู่ที่/ หมู่บ้าน	จำนวน (ครัวเรือน)ระยะที่ 1	จำนวน ประชากร (คน)	ระดับความยากจน (เฉพาะระดับ 1 ส่งต่อสงเคราะห์)			
			ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4
ม.1 / พนา	1	4	-	-	-	1
ม.3 / ม่วง สวาสดี	2	4	-	2	-	-
ม.5 / โนนธาตุ	2	7	-	2	-	-
ม.6 / โนนตา วาง	1	2	1	-	-	-
ม.7 / พนา	9	41	-	1	7	1
ม.8 / พนา	8	48	-	2	3	3
ม.9 / พนา	1	8	-	-	1	-
ม.10 / เสียว สวาสดี	4	18	-	3	1	-
ม.11 / ดอนคิมใหญ่	4	20	-	-	3	1
รวม	32	152	1	10	15	6

ข้อมูล ณ วันที่ 26 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

แผนภูมิที่ 5.12 แสดงภาพรวมคนจนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา

แผนภูมิที่ 5.13 แสดงภาพรวมระดับความยากจนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา

ทุนมนุษย์

ระดับการศึกษา

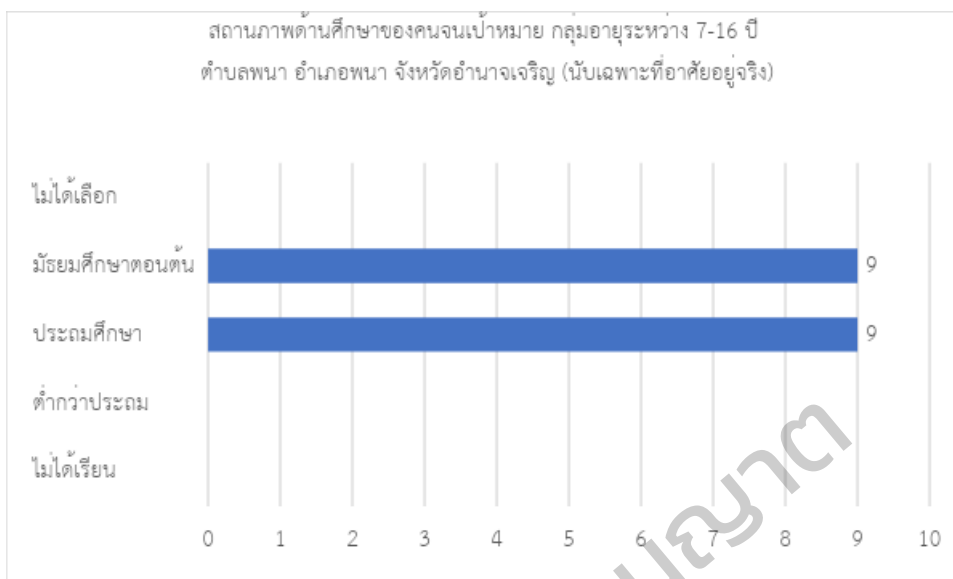
พบว่ามีความสนใจเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง) จำนวน 18 คน ซึ่งส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 50

ตารางที่ 5.17 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ระดับการศึกษา ช่วงเวลาการสำรวจ	ไม่ได้เรียน	ต่ำกว่าประถม	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	ไม่ได้เลือก	รวม
ระยะที่ 1	0	0	9	9	0	18

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

แผนภูมิที่ 5.14 สถานภาพด้านศึกษาของคนจนเป้าหมาย กลุ่มอายุระหว่าง 7-16 ปี ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ (นับเฉพาะที่อาศัยอยู่จริง)

ทุนกายภาพ

พบว่า คนจนส่วนใหญ่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง คิดเป็นร้อยละ 78.12

ตารางที่ 5.18 แสดงข้อมูลที่อยู่อาศัย

การสำรวจ	อาศัยอยู่กับผู้อื่น	เข้าบ้านอยู่	ปลูกบ้านในที่ดินผู้อื่น	มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง	รวม
ระยะ 1	3	0	4	25	32

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

ที่มา : ระบบสารสนเทศตามโครงการพัฒนาระบบสนับสนุนการทำงานเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ

ทุนเศรษฐกิจ

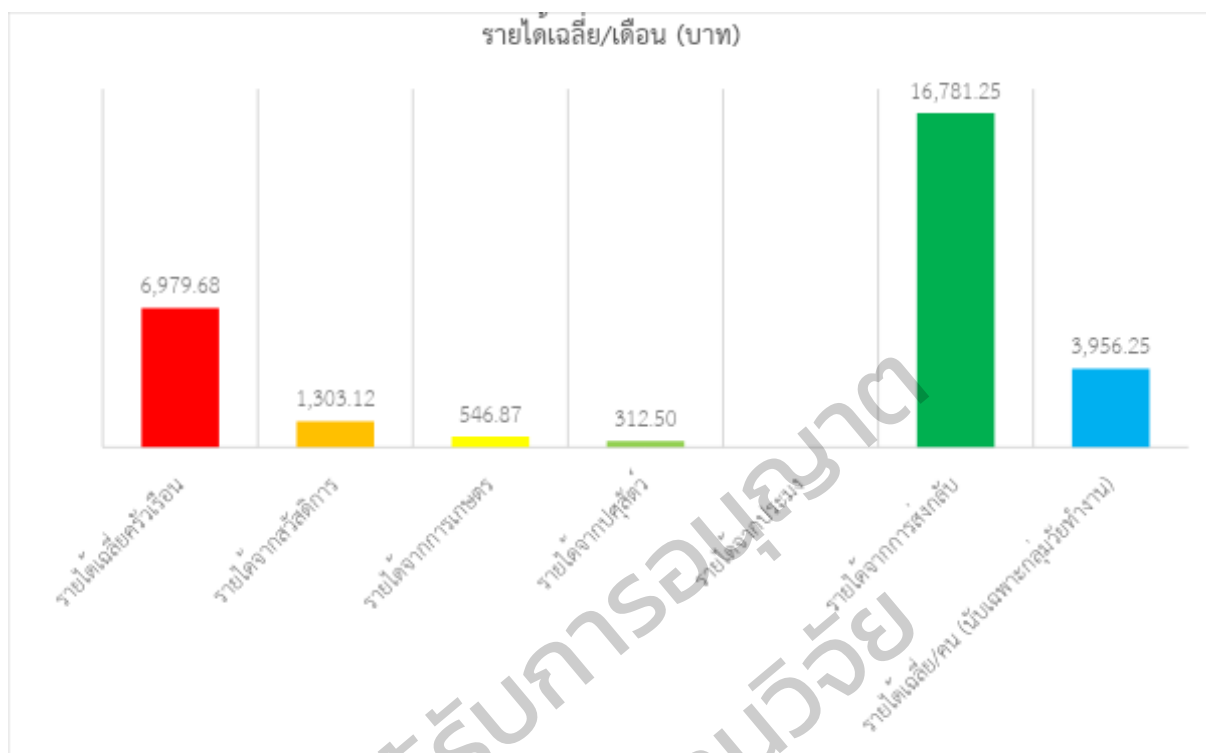
ในภาพรวมของทุนทางเศรษฐกิจพบว่า ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนรวม 9,979.68 บาทต่อเดือน

ตารางที่ 5.19 รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนพื้นที่ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ

ประเภทรายได้/ครัวเรือน	รายได้เฉลี่ย/เดือน (บาท)
รายได้เฉลี่ยครัวเรือน	6,979.68
รายได้จากสวัสดิการ	1,303.12
รายได้จากการเกษตร	546.87
รายได้จากปศุสัตว์	312.50
รายได้จากประมง	0
รายได้จากการส่งกลับ	16,781.25
รายได้เฉลี่ย/คน (นับเฉพาะกลุ่มวัยทำงาน)	3,956.25

ข้อมูล ณ วันที่ 24 มกราคม 2565

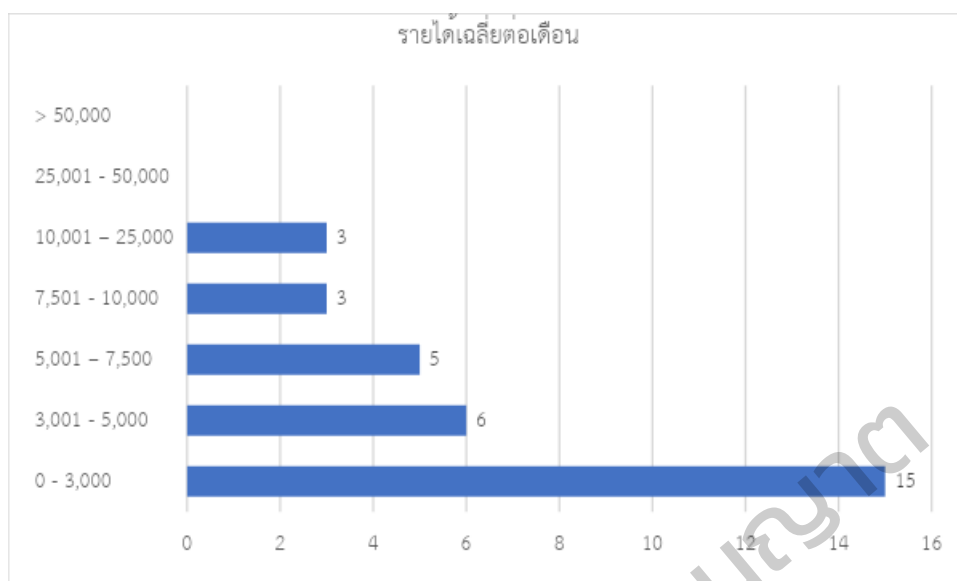
ที่มา : pppconnect

แผนภูมิที่ 5.15 แสดงรายได้และที่มาของรายได้เฉลี่ยต่อเดือน

ตารางที่ 5.20 แสดงรายจ่ายและจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ

ช่วงรายจ่าย (บาท/เดือน)	จำนวนครัวเรือน
0 - 3,000	15
3,001 - 5,000	6
5,001 - 7,500	5
7,501 - 10,000	3
10,001 - 25,000	3
25,001 - 50,000	0
> 50,000	0
รวม	32

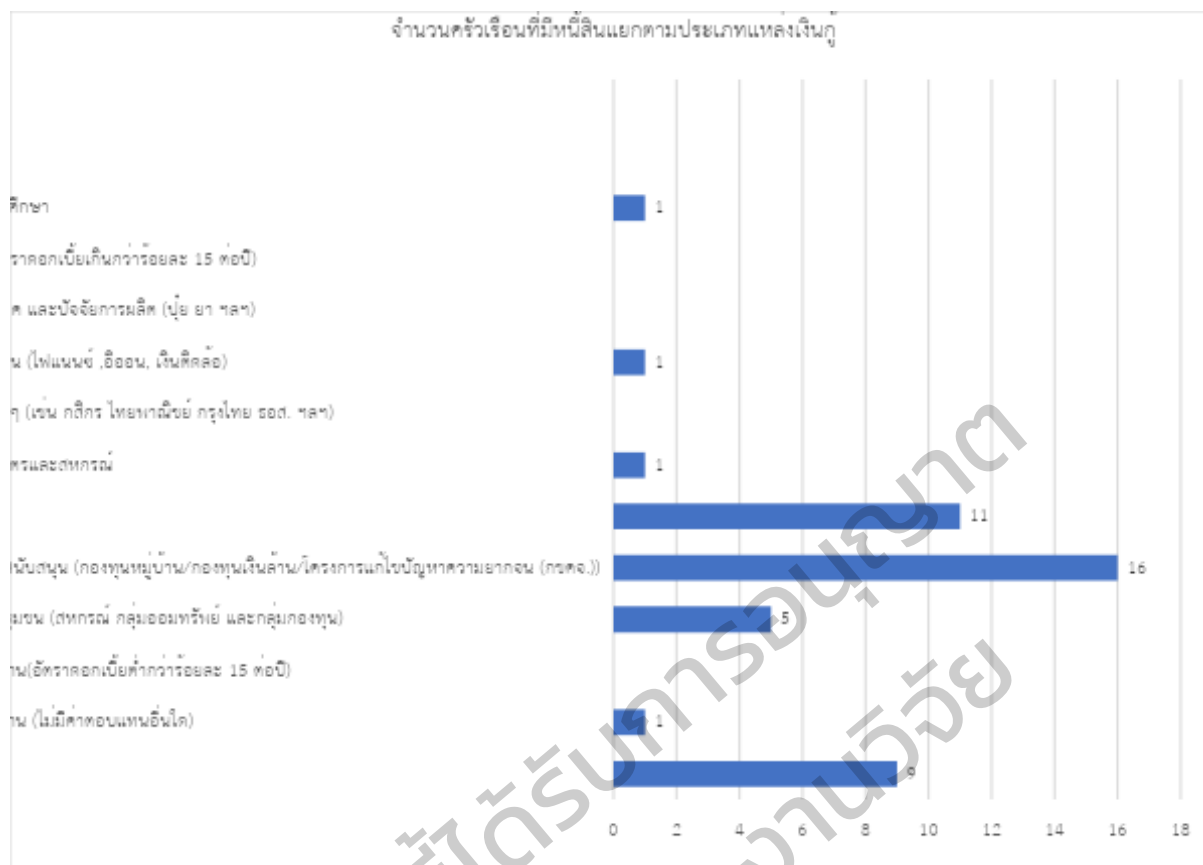

แผนภูมิที่ 5.16 แสดงภาพรวมรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนในตำบลพญา อำเภอฟ้า จังหวัด
อำนาจเจริญ

ตารางที่ 5.21 จำนวนครัวเรือนตำบลพญาที่มีภาระหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินทุน

ประเภทหนี้สิน	ครัวเรือน
ไม่มี	9
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (ไม่มีค่าตอบแทนอื่นใด)	1
ญาติ/เพื่อน/เพื่อนบ้าน (อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	0
กองทุนการเงินของชุมชน (สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุน)	5
กองทุนการเงินที่รัฐสนับสนุน (กองทุนหมู่บ้าน/กองทุนเงินล้าน/โครงการ แก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.))	16
ธนาคารออมสิน	11
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	1
ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ (เช่น กสิกร ไทยพาณิชย์ กรุงไทย ธอส. ฯลฯ)	0
สถาบันการเงินเอกชน (ไฟแนนซ์ ,อโณน, เงินดีดล)	1
ร้านค้าอุปโภค บริโภค และปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย ยา ฯลฯ)	0
เงินกู้ยืมระบบ (อัตราดอกเบี้ยเกินกว่าร้อยละ 15 ต่อปี)	0
กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา	1
แหล่งอื่น ๆ	0
ไม่ระบุ	0

หมายเหตุ: * 1 ครัวเรือน อาจมีการกู้เงินมากกว่า 1 แหล่ง

แผนภูมิที่ 5.17 แสดงจำนวนครัวเรือนที่มีหนี้สิน แยกตามประเภทแหล่งเงินกู้

Node ที่ 4 “แม่ณัฐสุตา” กลุ่มผู้ปลูกผักและสมุนไพร ตำบลเสนางคณิคม อำเภอสนางคณิคม เป็นพื้นที่เป้าหมายเดียวที่ไม่ได้เริ่มต้นจาก สมุนไพร แต่เน้นการผลิตผักการสร้างความตระหนักรู้ เพื่อให้เกษตรกรชุมชนที่ปลูกผักและสมุนไพรในพื้นที่ และกลุ่มคนจนเป้าหมายที่จะเข้าร่วมในห่วงโซ่การผลิต ในส่วนนี้เป็น การบูรณาการร่วมกับโมเดลความมั่นคงทางอาหารและรายได้ อ.เสนางคณิคม ดังนั้นใช้ข้อมูลพื้นฐานร่วมกันทั้ง อำเภอ ทั้งนี้การเลือก Node แม่ณัฐสุตา คือ ประสบการณ์ ศักยภาพ และเครือข่ายที่ความกระตือรือร้น ในการทำงานและต้องการหลุดพ้นจากความยากจน

โครงการฯ พิจารณาเลือก Node ทั้ง 4 นอกจากทุน 5 มิติ ของกรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมา ประกอบ เมื่อพิจารณาอย่างละเอียด พบว่า ทุนมนุษย์ และ ทุนทางสังคม ในทุกพื้นที่มีสูงมาก ทั้งกลุ่มแกนนำ ชุมชนที่เป็นผู้ผลิตและผู้ประกอบการสมุนไพรมาก่อน มีกลุ่มคนจนเป้าหมายที่มีประสบการณ์แต่ขาดโอกาส และการสนับสนุนงบประมาณ และการต่อเนื่องด้านการตลาดเพื่อให้วงจรของธุรกิจไหลเวียนต่อเนื่อง ส่วนทุนทางสังคมที่สูงมาก ผ่านกลุ่มและวิสาหกิจ ในพื้นที่ ต.ปากอ มีจำนวนมากถึง 32 กลุ่ม ต.หนองขามมี 42 กลุ่ม และ ต.พนามมี 4 กลุ่ม เมื่อรวมกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ที่มีถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อน เช่น ผ้าป่าข้าวในงานบุญกุ่มข้าวใหญ่ เป็นต้น “ทุน” เหล่านี้จะเป็นข้อต่อของห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร ในระยะที่ 3 ที่จะส่งคนจนเป้าหมาย ให้เกิดรายได้ มีการเปลี่ยนแปลงทุนทางเศรษฐกิจในภาพรวม โดยกลุ่มคนจนเป้าหมาย ที่เข้าร่วมโครงการ 500 ครัวเรือน จาก 4 อำเภอ ดังนี้

อำเภอ	จำนวน (ครัวเรือน)
พนา	199
ขานุมาน	458
ปทุมราชวงศา	234
เสนางคนิคม	470
รวม	1,361

ตารางที่ 5.22 ตารางแสดงจำนวนคนจนเป้าหมาย

5.6 การตลาดนำการผลิต สํารวจร้านอาหารและตลาด

จากการลงพื้นที่พูดคุยกับคนจนกลุ่มเป้าหมาย การเสวนา ประชุมกลุ่มย่อยในชุมชนพื้นที่ การประชุมภาคีหน่วยงานต่าง ๆ พบว่าคนจนหรือเกษตรกรส่วนใหญ่มีความพร้อมในการให้ความร่วมมือกับโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐหรือเอกชน แต่สิ่งที่ยังเป็นปัญหาในการพัฒนาส่วนใหญ่คือ เมื่อมีอาชีพ หรือสินค้า หรือบริการแล้วขาดตลาดรองรับ รวมไปถึงขาดส่วนอื่นของห่วงโซ่คุณค่า เช่น การขนส่ง การกำหนดราคา หรือแนวคิดในการจัดการในรูปแบบของธุรกิจที่เติบโตได้ และน่าจะมีความยั่งยืน การตลาดนำการผลิตในภาคการเกษตรเป็นแนวคิดด้านการบริหารจัดการสินค้าเกษตรแบบใหม่ เพื่อให้ปริมาณการผลิตและความต้องการสินค้าเกิดสมดุลกัน โดยสนับสนุนให้เกษตรกรซึ่งมีความพร้อม นำพาคนจนเป้าหมายเชื่อมโยงกับหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน สหกรณ์การเกษตร และผู้ค้า ตรงกับนโยบายการพัฒนาการเกษตรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2562) โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้รับมอบหมายในการติดตามการดำเนินงาน เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอนและมั่นคงในการประกอบอาชีพ

ในโครงการวิจัยระยะที่ 2 คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อหาวิธีการบริหารจัดการตลาดของสินค้าที่คนจนกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าร่วมได้ ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก เป็นแรงงานในภาคการเกษตร แปรรูป เป็นแรงงานในภาคการแปรรูป รวมไปถึงการขาย คณะผู้วิจัยจึงทำการสำรวจตลาดภายในจังหวัดอำนาจเจริญ ใน 3 รูปแบบ คือ

(1) **ตลาดท้องถิ่นและชุมชนในส่วนของตลาดท้องถิ่น** คณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจตลาดท้องถิ่นที่เป็นตลาดนัดในพื้นที่ทั้ง 4 อำเภอ พบว่ามีตลาดนัดและตลาดประจำพื้นที่ จำนวน 8- 10 โดยมีคำถาม 2 ข้อคือ 1. สอบถามแม่ค้าในตลาดว่า มีอะไรที่ลูกค้ามาถามซื้อแต่เราไม่มีขาย อะไรขายดีที่สุด สินค้าไหนที่ต้องการนำมาขาย 2. สอบถามคนซื้อว่า มีอะไรที่เราต้องการแต่ไม่มีขาย และสังเกตการณ์ในตลาดนัดต่าง ๆ พบว่าสินค้าที่จำหน่ายมาจาก 2 แหล่ง คือที่ปลูกในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผักพื้นบ้าน มีคนมาส่ง กับพืชผักที่ไปรับมาจากตลาดค้าส่งเจริญศรี อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ซึ่งรับมาจากตลาดค้าส่งระดับประเทศอย่าง ตลาดไทและตลาดสี่มุมเมือง

(2) **ตลาดร้านอาหารและผู้ประกอบการ** คณะผู้วิจัยได้ทำแบบสอบถาม เพื่อสอบถามร้านอาหารในจังหวัดจำนวน 12 ร้าน ตามแนวคิดการขับเคลื่อนสมุนไพรสู่โต๊ะอาหาร และ สมุนไพรในชีวิตประจำวัน โดยสอบถามถึงวัตถุดิบที่ใช้ ชนิด ปริมาณและคุณสมบัติของสินค้าที่ต้องการ พบว่าร้านค้าร้านค้าเกือบ 100 %

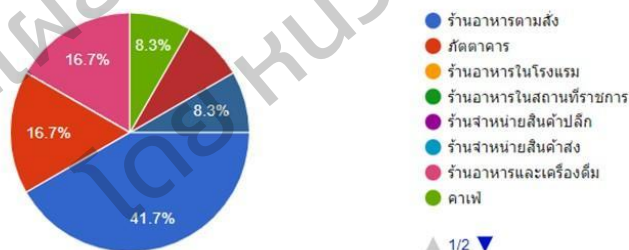
สนใจและอยากเข้าร่วมหากมีการจัดส่งสินค้าผักปลอดภัย แต่อาจต้องมีราคาที่สูงใกล้เคียงกับราคาขายทั่วไปในตลาด โดยมีผลการสำรวจดังต่อไปนี้

ข้อมูลสถานประกอบการร้านอาหาร ที่ตอบแบบสอบถาม

แบบสำรวจตลาดเพื่อค้นหาความต้องการใช้ หรือจำหน่ายสินค้าสมุนไพร
ผักปลอดภัย ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสมุนไพรของสถานประกอบการ
จังหวัดอำนาจเจริญ

การเก็บแบบสอบถามจากสถานประกอบการร้านอาหาร
จำนวน 12 แห่ง ในจังหวัดอำนาจเจริญ ดังนี้

ลาบเป็ดคนลือ
เจ้แดงแกงอ่อม
บ้านเอ
วันดีดี
ก้วยเตี๋ยเป็ดซิดี้
แจ่วฮ้อนเข้ นาง
มุ่มโอชา
ปิ่นโต
บ้านนาชื่น
มะลิลา
เถียงนาคาเฟ่
ลาบไก่โหมหนามแห่ง

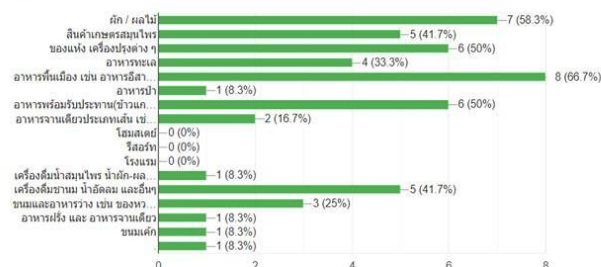
ส่วนใหญ่ประกอบกิจการร้านอาหารตามสั่ง 41.7%
รองลงมาคือร้านอาหารแบบภัตตาคาร (อาหารมี
กับข้าวและข้าว) และร้านอาหารและเครื่องดื่ม

ข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

ภาพที่ 5.12 แสดงข้อมูลทั่วไปของ
ร้านค้า

ข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

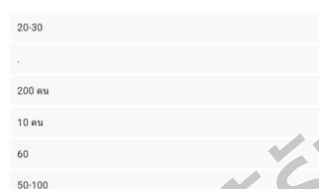
กรุณาเลือกประเภทสินค้าหรือบริการดังนี้ (เลือกได้หลายชนิด)
ค่าเฉลี่ย 12 ข้อ

ร้านอาหารส่วนใหญ่ 66.7% เป็นร้านจำหน่ายอาหารพื้นเมือง รองลงมาได้แก่จำหน่ายผัก ผลไม้ (58.3%) อาหารพร้อมรับประทาน (50%) ของแห้ง เครื่องปรุงต่าง ๆ (50%) เครื่องดื่มชาสมุนไพร น้ำอัดลม และอื่น ๆ (41.7%)

จำนวนลูกค้าเฉลี่ยต่อวัน (กรณีไม่สะดวกจะตอบให้ข้ามไปข้อต่อไป)

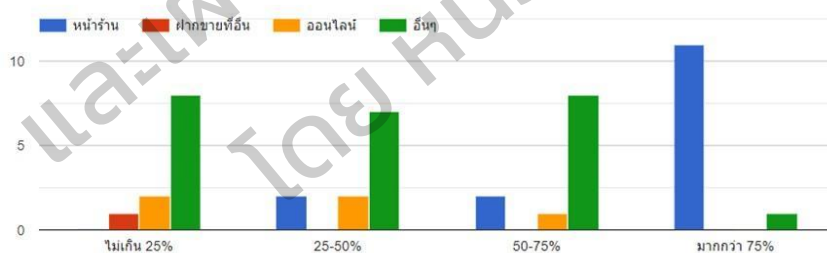
ค่าเฉลี่ย 6 ข้อ

จำนวนลูกค้าเฉลี่ยต่อวันต่ำสุด 10 คน และมากที่สุดประมาณ 200 คน

ภาพที่ 5.13 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

ข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

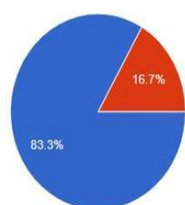
ช่องทางการจำหน่ายส่วนใหญ่ จำหน่ายให้แก่ลูกค้าหน้าร้านมากกว่า 75% ของลูกค้าทั้งหมด รองลงมาได้แก่จำหน่ายโดยการรับสั่งทางโทรศัพท์ ประมาณ 50% ของลูกค้าทั้งหมด และมีช่องทางออนไลน์น้อย

ภาพที่ 5.14 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

ข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

ในเขตพื้นที่ใกล้เคียงของท่านมีตลาดหรือช่องทางในการซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผลิตภัณฑ์ปลอดภัยภายในรัศมีที่ท่านเดินทางไปซื้อได้ง่าย (ประมาณไม่เกิน 5 กม) หรือไม่

คำตอบ 12 ข้อ

● มี
● ไม่มี

พื้นที่ของร้านค้าส่วนใหญ่ (83.3%) มีแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร และผักปลอดภัย ที่เดินทางไปซื้อได้ในระยะทางรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร และมีเพียง 16.7% ที่ไม่มีแหล่งจำหน่ายใกล้กับสถานประกอบการ

ภาพที่ 5.15 แสดงข้อมูลทั่วไปของร้านค้า

ข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

ท่านใช้วัตถุดิบ (หรือยา) ที่เกี่ยวข้องกับผัก/ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผลิตภัณฑ์ปลอดภัย หรือไม่

คำตอบ 12 ข้อ

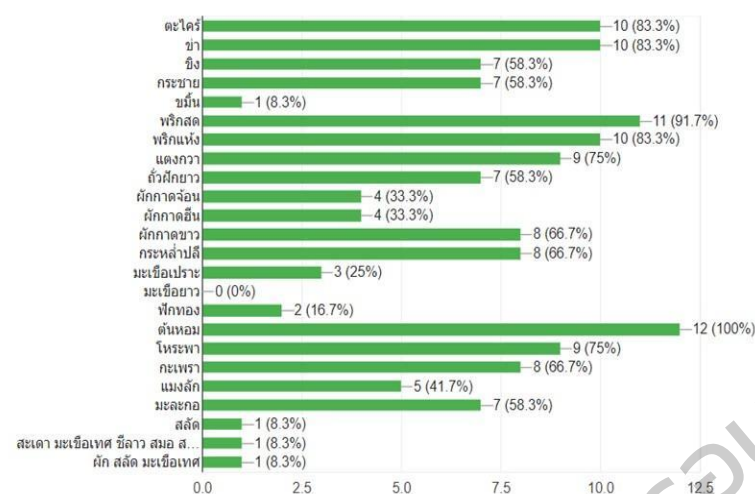
● ไม่ใช่
● ใช่
● ยังไม่ใช้และกำลังพิจารณาใช้
● ยังไม่ใช้และไม่ได้พิจารณาใช้

ทุกสถานประกอบการมีการใช้วัตถุดิบหรือยาผลิตภัณฑ์ประเภทผัก ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ผลิตภัณฑ์ปลอดภัย

ภาพที่ 5.16 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

สถานประกอบการของท่าน มีการใช้สมุนไพร หรือพืชผักชนิดใดบ้าง(ตอบได้มากกว่า 1 ชนิด)

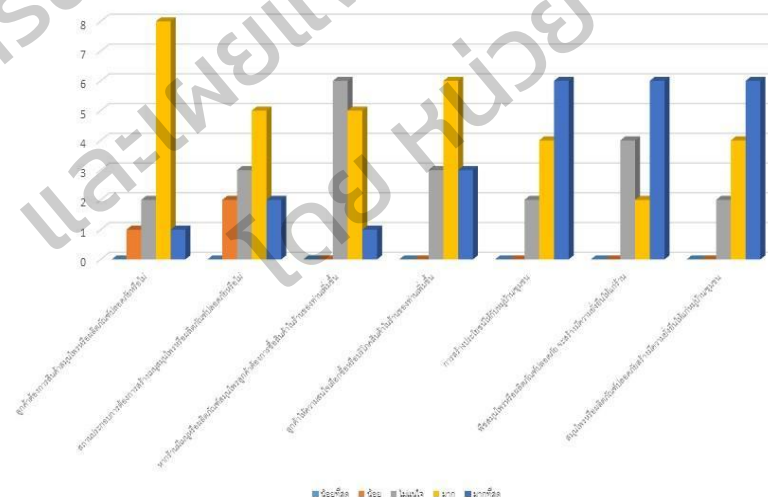
คำตอบ 12 ข้อ

สมุนไพรหรือพืชผักที่สถาน
ประกอบการมีใช้เป็นส่วนประกอบ
ทุกร้าน ได้แก่ ต้นหอม (100%)
รองลงมาได้แก่ พริกสด (91.7%)
พริกแห้ง ตะไคร้ ข่า (83.3%)
แตงกวา โหระพา (75%) กะเพรา
ผักกาดขาว กระหล่ำปลี (66.7%)

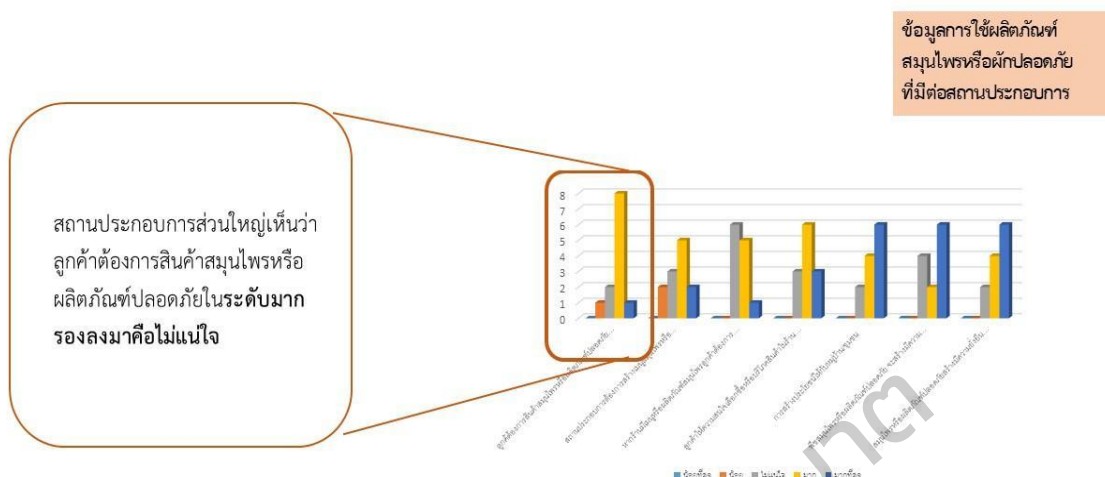
ภาพที่ 5.17 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

ความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรในสถานประกอบการ

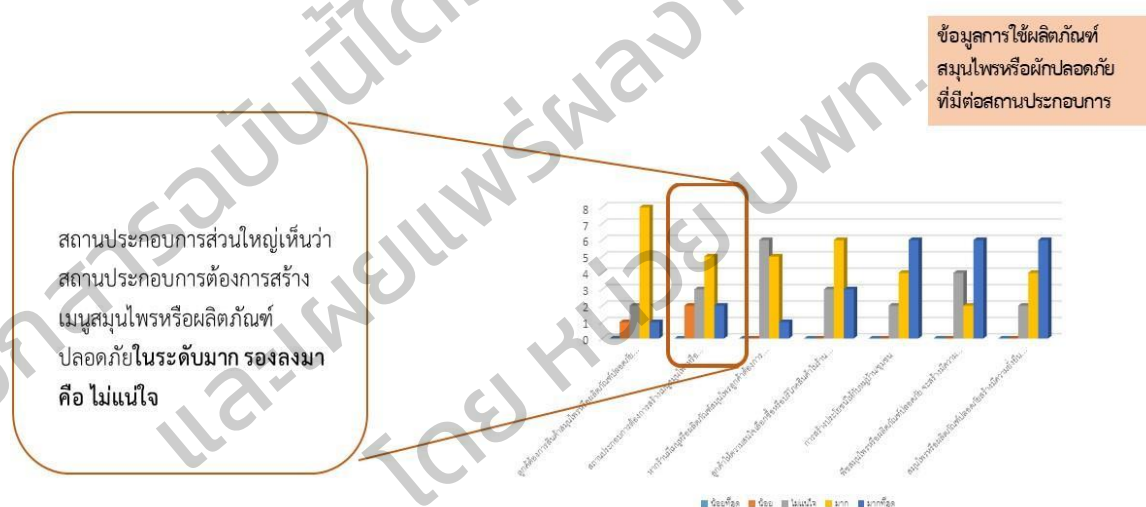

ข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์
สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

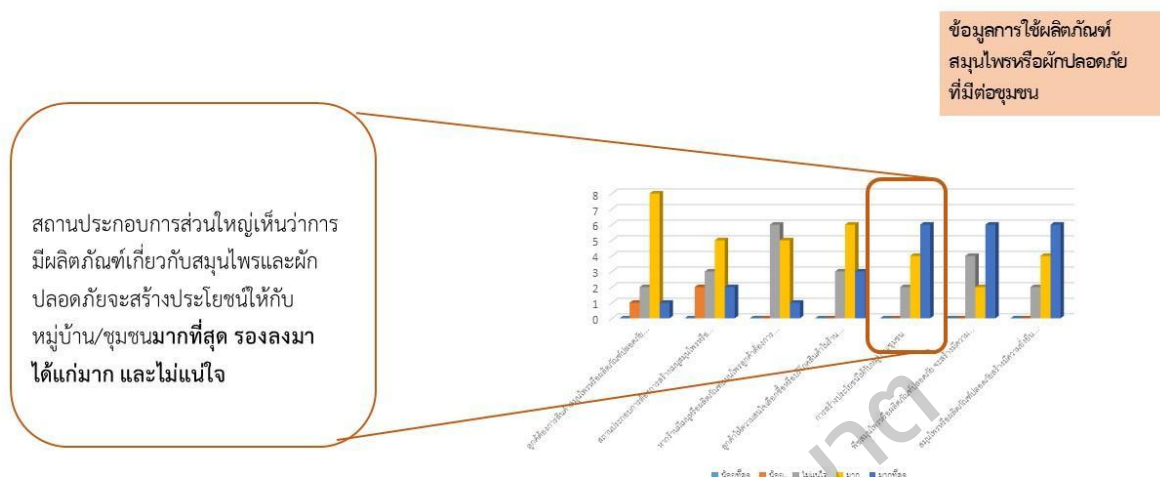
ภาพที่ 5.18 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

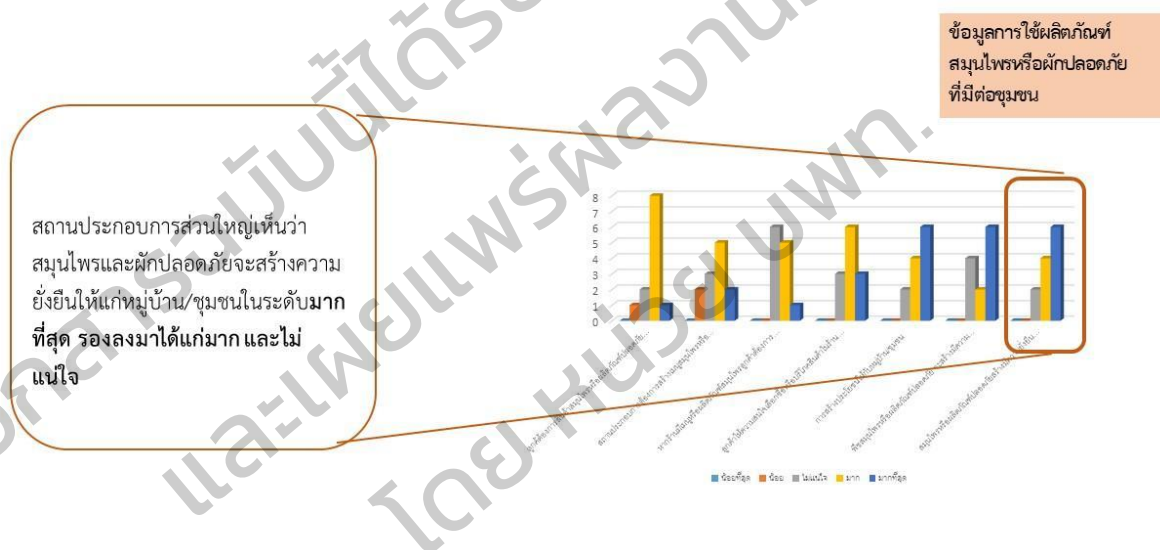
ภาพที่ 5.19 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ

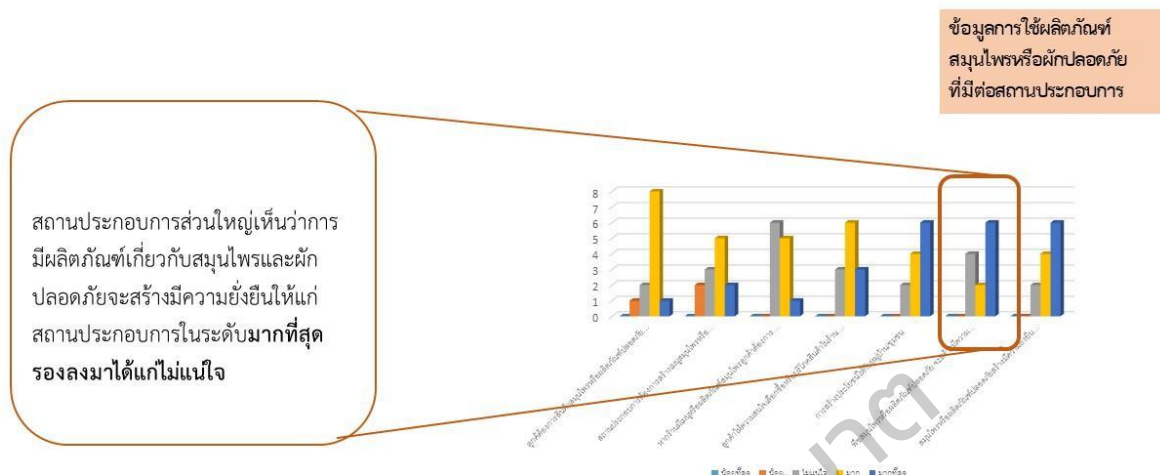
ภาพที่ 5.20 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ

ภาพที่ 5.23 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อชุมชน

ภาพที่ 5.24 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อชุมชน

ภาพที่ 5.25 แสดงข้อมูลการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัยที่มีต่อสถานประกอบการ

รูปแบบหรือลักษณะการวัดประเมินสมุนไพรแบบใด ที่สถานประกอบการของท่านต้องการซื้อ(ตอบได้มากกว่า 1 ชนิด)
คำตอบ 12 ชุด

สถานประกอบการส่วนใหญ่ต้องการสมุนไพรสด โดยไม่ต้องล้างมากที่สุด รองลงมาคือ มีการล้างให้ และมีการล้าง ปอกเปลือกและตัดแต่งไว้ให้

ภาพที่ 5.26 แสดงข้อมูลความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

ข้อมูลความต้องการ
ใช้ผลิตภัณฑ์
สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

สถานประกอบการส่วนใหญ่ต้องการ
สมุนไพร/ผักปลอดภัยโดยให้จัดส่งถึง
ร้านค้า 66.7% รองลงมาคือมีตลาด
หรือจุดรวมสินค้าที่ระยะทางห่างจาก
ร้านค้าไม่เกิน 5 กิโลเมตร

การขนส่งสินค้าแบบใดที่สถานประกอบการของท่านต้องการมากที่สุด
คำตอบ 12 ข้อ

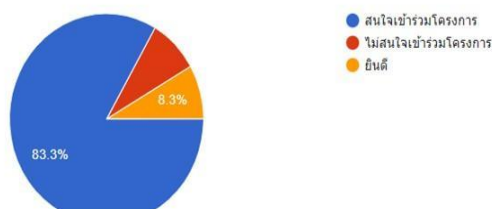
ภาพที่ 5.27 แสดงข้อมูลความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

ข้อมูลความต้องการ
ใช้ผลิตภัณฑ์
สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

สถานประกอบการส่วนใหญ่สนใจเข้าร่วมโครงการกับภาครัฐเกี่ยวกับการโปรโมต โฆษณาร้านที่เข้าร่วมโครงการสมุนไพรและผักปลอดภัย และมี 1 รายที่ไม่สนใจ เนื่องจากลูกค้าไม่ได้ใส่ใจเรื่องสุขภาพ และเป็นร้านประเภทกล้วยเตี่ยวที่มียอดขายมากอยู่แล้ว

หากหน่วยงานระดับจังหวัด มีโครงการจัดทำป้ายสัญลักษณ์มอบให้สถานประกอบการที่ใช้วัตถุดิบเป็นผัก-ผลไม้ และสมุนไพรที่เพาะปลูกโดยเกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกรภายในจังหวัดอำนาจเจริญ ภายใต้ยุทธศาสตร์ อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร เพื่อประโยชน์ในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และทำกิจกรรมส่งเสริมการตลาด ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร

คำตอบ 12 ข้อ

ภาพที่ 5.28 แสดงข้อมูลความต้องการการให้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือผักปลอดภัย

ร้านค้าทั้ง 12 แห่ง มีข้อเสนอสำคัญที่จะดำเนินการสมุนไพรสู่โต๊ะอาหาร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ

1. อยากให้มีผักและสมุนไพรที่ปลอดภัยให้ยั่งยืน มีขายอย่างต่อเนื่อง
2. อยากให้มีการสนับสนุนกระบวนการปลูกที่เกิดประโยชน์และคุ้มค่าการลงทุน มีสินค้าล้นตลาดราคาตกต่ำ
3. มีความสนใจเข้าร่วมสนับสนุนเพื่อชุมชน อยากให้มีการสนับสนุนชุมชนได้ผลิตและส่งสินค้าอย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพ
4. ควรมีการสนับสนุนความรู้เรื่องผักปลอดภัย ตั้งแต่การปลูก จนถึงสถานประกอบการร้านอาหาร
5. อยากให้มีการสำรวจคุณภาพตลาดที่สำคัญ เช่น ตลาดนัด ตลาดในปั้มน้ำมัน และและเรียนรู้จากศูนย์กลางตลาดอินทรีย์ที่อื่น เช่น กลุ่มผู้ผลิตบ้านหนองเม็ก

เมื่อพิจารณาข้อมูลจากการสำรวจ พบว่า ร้านค้าที่เป็นร้านอาหารส่วนใหญ่มีความต้องการใช้พืช ผัก หรือสินค้าเกษตรอื่น ๆ รวมถึงสมุนไพรที่ปลอดภัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากปลูกโดยเกษตรกรและเครือข่ายคนจนกลุ่มเป้าหมาย หากแต่ยังติดปัญหาด้านราคาของพืชผัก สมุนไพรดังกล่าว ที่หลายรายการมีราคาสูงกว่าตลาดทั่วไป รวมถึงปริมาณของการผลิตที่ต้องสม่ำเสมอ เพื่อให้ร้านค้านั้นใจได้ว่าสินค้าจะมีเพียงพอต่อการนำไปประกอบธุรกิจของตน แต่ร้านอาหารร้านค้า ดังกล่าวอาจมีความต้องการใช้สินค้าเกษตรในปริมาณที่ไม่มากพอในการส่งเสริมให้เกษตรกรหรือคนจนกลุ่มเป้าหมายทำการผลิตได้ เนื่องจากร้านค้าร้านอาหารในจังหวัดอำนาจเจริญมีขนาดกลางและขนาดเล็ก และหากต้องทำการส่งขายตรงให้แก่ร้านค้าต่าง ๆ จะมีค่าใช้จ่ายในการขนส่งเพิ่มขึ้น จึงอาจทำให้การควบคุมราคา ปริมาณ และคุณภาพยากขึ้น

ซึ่งต่อมาหลังจากสำรวจร้านอาหาร คณะผู้วิจัยก็ได้ไปสำรวจและสัมภาษณ์ ผู้ประกอบการตลาดกลางสินค้าเกษตรอินทรีย์ บ้านหนองเม็ก พบว่า มีเครือข่ายเกษตรกรในอำนาจเจริญจำนวนมาก หลายเครือข่ายมีความทับซ้อนกับกลุ่มคนและชุมชนที่โครงการวิจัยทำงาน เช่น เสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม ต.ปากอ อ.ชานุมาน เป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนได้ว่า พื้นที่ 2 อำเภอ คือพื้นที่เพราะปลูกผักและสมุนไพรปลอดภัย

ในส่วนของสถานประกอบการ อีก 3 รูปแบบ ที่คณะผู้วิจัยได้สำรวจ คือ

1. โรงเรียน เนื่องจากที่ผ่านมา สถานการณ์ระบาดโควิด 13 โรงเรียนส่วนใหญ่สอนออนไลน์ การประสานครัวเรือนยังไม่ได้รับข้อมูลเต็มที่นัก แต่พบว่า มีผู้บริหารโรงเรียน ที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายของงานวิจัยมีความต้องการร่วมรับซื้อพืชผักจากคนจนเป้าหมาย เข้าสู่โรงครัวของโรงเรียนอย่างน้อย 2 แห่ง คือ โรงเรียนเสนางคนิคม อ.เสนางคนิคม และ โรงเรียนบ้านปากอ อ.ชานุมาน ที่ยินดีรับ และที่ปากอ ผู้นำท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนปรับปรุงสภาพพื้นที่โรงเรียนเพื่อทำแปลงปลูกผักโดยคาดหวังให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ เกิดอาหาร และรายได้ของครอบครัวนักเรียน หากสามารถจำหน่ายได้ หากมีการเปิดเรียน ณ ที่ตั้ง กิจกรรมการเกษตรในโรงเรียนจะเริ่มทันที
2. โรงครัวโรงพยาบาล คณะผู้วิจัย ได้เข้าพบผู้อำนวยการโรงพยาบาล พื้นที่ 4 อำเภอ ได้แก่ รพ.เสนางคนิคม รพ.ชานุมาน รพ.พนา และ รพ.พุมราชวงศา ทุกโรงพยาบาลสนใจเข้าร่วมโครงการทั้งหมด แต่ครัวโรงพยาบาลรับวัตถุดิบจากผู้ประกอบการรับส่งสินค้า ที่จะส่งรายสัปดาห์ หากการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นต้องเจรจากับผู้ค้าคนกลาง เราได้พบกับผู้ค้าคนกลาง สำหรับ รพ.เสนางคนิคม ผู้ประกอบการอยู่ในเครือข่ายของขบวนองค์กรชุมชน ที่ผ่านมาก็ไปรับผักจากสวนผักรวมบ้านหนองทับม้า ต.เสนางคนิคม เพื่อส่งโรงพยาบาล ส่วนแปลงผักรวมนี้เป็นกิจกรรมภายใต้โมเดลความมั่นคงรายได้และอาหาร ของคณะวิจัยชุดใหญ่

3. เรือนจำ การประสานเรือนจำยังไม่ได้เข้าพบเพื่อหารือ แต่การประสานงานเพื่อหาความเป็นไปได้ในการส่งผักและสมุนไพรเข้าสู่โรงครัวเรือนจำที่มีคนจำนวนราว 3,000 คน พบว่าในเรือนจำเองก็มีการสนับสนุนให้ผู้ต้องขังปลูกผักอินทรีย์ขาย ครัวเรือนจำก็เช่นเดียวกับโรงเรียนและโรงพยาบาล คือมีผู้รับเหมาส่งวัตถุดิบเข้าโรงครัว ผู้รับเหมาบอกกับคณะผู้วิจัยว่าอาหารในเรือนจำมีการกำหนดราคาที่ค่อนข้างต่ำ คือ อาหาร 3 มื้อ / 40 บาท / วัน คิดเป็นมื้อละ 13.3333 ทำให้ไม่สามารถซื้อผักที่มีราคาสูงกว่าตลาดได้ หากจะร่วมโครงการราคาผักอาจต้องมีราคาที่ต่ำมาก ๆ ส่วนนี้จะเป็นการพิจารณากันต่อไป ว่าหากจะร่วมโครงการจะทำอย่างไรให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน

(3) ตลาดโรงงานแปรรูป

คณะผู้วิจัย ได้นัดหมายเข้าพบเจ้าของโรงงานพริกแกงท่านขุน เป็นโรงงานขนาดใหญ่สามารถรองรับสินค้าหลายตัว อาทิ ข่า ตะไคร้ กระชาย ขมิ้น พริก มะขามเปียก ที่ต้องการมากที่สุด คือ ตะไคร้และข่า ที่ผ่านมารองงานต้องนำเข้าสินค้าจากต่างจังหวัด หรือบางส่วนจากตลาดค้าส่งในกรุงเทพฯ หากจะร่วมโครงการรับสินค้าจากกลุ่มผู้ผลิตในพื้นที่โครงการวิจัย ทางโรงงานมีตัวอย่างชุมชนที่มีการส่งสินค้าต่อเนื่องและมีคุณภาพตามที่ต้องการ คือ ชุมชนบ้านน้ำปลิก อ.เมือง อ่างทองเจริญ โรงงานทำสัญญาสั่งซื้อ เศรษฐกิจครัวเรือนในชุมชนค่อนข้างดีมาก ผู้วิจัยมีแผนที่จะพาคนจนเป้าหมายไปเรียนรู้จากบ้านน้ำปลิก ในระยะที่ 3 ที่จะลงมือปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างจริงจัง

สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงและเตรียมการ จากข้อค้นพบจากการสำรวจตลาดคือตลาดมีความต้องการสินค้าเกษตรในปริมาณที่มากพอในการส่งเสริมให้เกษตรกร ชุมชน ทำการเพาะปลูกเพื่อส่งขายเป็นประจำได้ แต่รูปแบบของการค้าอาจต้องอาศัยผู้ค้าคนกลางอยู่ เนื่องจากการเบิกจ่ายเงินของภาครัฐที่ไม่สามารถเบิกจ่ายเงินสดให้แก่ผู้ค้ารายย่อยได้ทันที ดังนั้นผู้ค้าคนกลางจึงยังมีส่วนสำคัญในการรวบรวมสินค้าทางการเกษตร และมีเงินสดหมุนเวียนมากพอในช่วงของการรอการเบิกจ่ายเงินจากภาครัฐ แนวทางการส่งเสริมให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนในการผลิตหรือแปรรูปสินค้าเกษตรจึงมีแนวทางดังนี้

1. ให้คนจนกลุ่มเป้าหมายปลูกพืชหรือสมุนไพร เพื่อเป็นวัตถุดิบให้แก่ร้านอาหาร หรือหน่วยงานราชการที่มีความต้องการใช้สินค้าเกษตร โดยให้ผู้ค้าคนกลางเป็นผู้รวบรวมสินค้าเพื่อส่งขายต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้คนจนกลุ่มเป้าหมายหรือเกษตรกรรายเล็กมีรายได้ที่ต่อเนื่อง
2. ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการรวมตัวของเกษตรกรและกลุ่มคนจนเป้าหมาย หรือการส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนที่พร้อมในการรวบรวมสินค้าเกษตรเป็นผู้รวบรวมสินค้าเพื่อส่งขาย โดยวิธีการนี้จะต้องรวบรวมเงินทุนในการบริหารจัดการเพิ่มเติม
3. ส่งเสริมให้คนจนเป้าหมายเข้าสู่ห่วงโซ่อุปทานการแปรรูปสินค้าเกษตรหรือสมุนไพร ส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น เป็นผู้เพาะปลูกในฐานะผู้ผลิตวัตถุดิบเป็นแรงงานในแปลงเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เป็นแรงงานในวิสาหกิจหรือโรงงานแปรรูป เป็นผู้ขาย หรือเป็นผู้ขนส่ง เพื่อให้คนจนกลุ่มเป้าหมายมีรายได้เพื่อการยังชีพ และพัฒนาการในรูปแบบต่าง ๆ ตามความถนัดและความเหมาะสมกับบริบทของคนจนแต่ละราย

ในการส่งเสริมการขับเคลื่อนดังกล่าวนี้ การวิจัยในระยะที่ 3 ได้กำหนดพื้นที่ใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเสนางคินคม อำเภอพนา และอำเภอบุพมราชวงศา ในการนำร่องโดยให้ผู้นำชุมชน วิสาหกิจชุมชน กลุ่มประชาชนและคนจนกลุ่มเป้าหมายร่วมกันบริหารจัดการ ตั้งแต่การผลิต แปรรูป การตลาด และคาดว่าจะมีการขยายผลให้เกิดการรวบรวมกลุ่มให้ครอบคลุมทั้งจังหวัดอำนาจเจริญต่อไป

5.7 การทดลองตลาดสินค้ารื่อง “สบู่นมขมิ้น”

ในพื้นที่ตำบลพนา อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ มีคนจนกลุ่มเป้าหมายจำนวน 32 ครัวเรือน พบว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรในระดับชุมชน มีความเชื่อมโยงกับศักยภาพและโอกาสของจังหวัด คือ การใช้สมุนไพรในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาทิ มีศูนย์แพทย์แผนไทยที่โรงพยาบาลพนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ จำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรในชื่อ “พนาพรรณ” มีโรงงานผลิตอาหารสำเร็จรูปในจังหวัด ที่ใช้สมุนไพรมาประกอบอาหาร เช่น ข้าว ตะไคร้ ใบมะกรูด ฯลฯ ที่ปัจจุบันนำเข้าจากจังหวัดอื่น กลุ่มหอพักบ้านหลายแห่ง มีความต้องการสมุนไพรเพื่อแปรรูป เช่น ขมิ้น ไพล และฟ้าทลายโจร เป็นต้น แต่ไม่มีวัตถุดิบพืชสมุนไพรมากพอกับความต้องการของตลาด และในพื้นที่ยังมีวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ที่เป็นทั้งผู้เพาะปลูกเพื่อส่งขายให้แก่โรงพยาบาลพนา หรือขายไปยังผู้ซื้อที่ทำการสั่งซื้อแล้ว ยังทำการแปรรูปสมุนไพรขมิ้น ให้เป็น “สบู่นมขมิ้น” และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่แปรรูปจากขมิ้น เช่น โลชั่นทาผิว ผงพอกหน้าจากขมิ้น รวมถึงการหั่น บด ตากแห้ง เพื่อเก็บเป็นวัตถุดิบประกอบการจำหน่าย โดยวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวได้ทำการผลิตและจัดจำหน่ายสบู่นมขมิ้นมาเป็นระยะเวลา 2-3 ปีมาแล้ว และเนื่องในโอกาสที่จังหวัดอำนาจเจริญได้เป็นสถานที่เก็บตัวนางงามเข้าประกวดนางสาวไทย ประจำปี 2565 ในระหว่างวันที่ 22-26 มกราคม 2565 คณะผู้วิจัยจึงทำการเจรจาให้โรงแรมฝ้ายซิด ในฐานะที่เป็นสถานที่เก็บตัวระหว่างการประกวดฯ ได้ใช้สบู่สมุนไพรดังกล่าวในห้องพัก ทั้งที่เป็นสบู่ supplementary และสบู่ที่ระลึก

ภาพที่ 5.29 การนำเสนอสบู่สมุนไพรแก่โรงแรมฝ้ายซิด อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญเพื่อใช้สบู่เป็น supplementary และของที่ระลึกในการประกวดนางสาวไทย ประจำปี 2565

ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารโรงแรมฝ้ายซิด ให้สบู่นมขมิ้นของวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ต.พนา อ.พนา ได้เป็นสบู่ที่ใช้ในโรงแรมและได้ให้นางงามได้ทดลองใช้ และจากการสอบถามพบว่าโรงแรมอาจยังไม่รับสบู่เป็นสินค้าที่จะเป็น supplementary ได้เนื่องจากราคาสูงกว่าสบู่ที่ใช้อยู่เดิมมาก กล่าวคือสบู่ที่กลุ่มวิสาหกิจฯได้เสนอขายในราคาก้อนละ 5.60 บาท แต่สบู่เดิมที่โรงแรมใช้ในราคา 1.80 บาท แม้ว่าสบู่จะได้รับคำชื่นชมและเป็นที่ชื่นชอบของผู้ใช้ รวมถึงนางงามหลายคนที่ได้ทดลองใช้ก็ตาม ซึ่งเป็นสิ่งที่คณะผู้วิจัยจะได้หากระบวนการเพื่อลดต้นทุนการผลิตและยังคงคุณภาพในระดับที่ลูกค้าต้องการ และเป็นช่องทางหนึ่งให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้เข้าร่วมกระบวนการแปรรูปสินค้าต่อไป

ภาพที่ 5.30 กิจกรรมการนำเสนอสบู่สมุนไพรนมขมิ้นกับกลุ่มนางงามผู้เข้าประกวดนางสาวไทย ประจำปี 2565 และการสอบถามความคิดเห็นที่นางงามได้ใช้สบู่นมขมิ้นฯ

นอกจากผลิตภัณฑ์สบู่นมขมิ้นแล้ว วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ในฐานะที่เป็นผู้ปลูกและผู้รวบรวมผลผลิต แปรรูปและจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรแล้ว วิสาหกิจชุมชนยังมีสมาชิกที่มีความเข้มแข็งรวมตัวกันได้อย่างรวดเร็วมีความพร้อมในการผลิตสินค้าใหม่ ๆ จึงได้รับคำสั่งผลิตลูกประคบและถุงสมุนไพรอบตัวในนามสมุนไพรพนาโนะโนบุเพื่อส่งขายไปยังตลาดในประเทศญี่ปุ่น โดยใช้วัตถุดิบสมุนไพรที่มีอยู่ และหากบางตัวไม่มีในท้องถิ่นจะทำการจัดหาเพื่อมาประกอบการผลิตได้ ซึ่งยอดสั่งผลิตลูกประคบมีจำนวน 3,000 ก้อน ถุงสมุนไพรอบตัวจำนวน 1,500 ถุง และทีมวิจัยได้ประสานงานไปยังโรงพยาบาลพนาเพื่อทำการสอนวิธีการขึ้นรูปลูกประคบในวันที่ 29 เมษายน 2565 เพื่อเตรียมความพร้อมในการทำสินค้าตัวอย่างให้แก่ผู้สั่งซื้อ และเตรียมพร้อมในการผลิตสินค้าตามคำสั่งซื้อ ซึ่งกลุ่มชาวบ้านได้จัดเตรียมจัดซื้อวัตถุดิบหั่นชิ้นตากแห้ง ได้แก่ ขมิ้น ไพล ผิวมะกรูด ใบเตย ใบมะขาม เป็นต้น ในท้องถิ่นได้ทั้งหมด และได้จัดซื้อผ้าในการขึ้นรูปโรงพยาบาลพนาได้ส่งวิทยากรมาเพื่ออบรมเชิงปฏิบัติการการขึ้นรูปลูกประคบสมุนไพร และจากกิจกรรมดังกล่าวทำให้วิสาหกิจฯ มีความพร้อมในการผลิตสินค้าให้แก่ผู้สั่งซื้อได้เรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 5.31 กิจกรรมการเตรียมความพร้อมผลิตผลิตภัณฑ์ลูกประคบตามคำสั่งผลิต วันที่ 29 เมษายน 2565 ณ วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ

5.8 ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัยที่สอดคล้องกับ OKR (Objective and Key Result)

ระยะเวลา	กิจกรรม	Output	Outcomes	Impact
แผนงานที่กำหนด เดือนที่ 4-8 (8 เดือน)	ติดตามสถานะคน จนและ Movement การ แก้ไขปัญหาความ ยากจนในพื้นที่(การ ออกจากความ ยากจนของ ครัวเรือนเป้าหมาย) โดยการติดตั้งระบบ ข้อมูลครัวเรือน	3) มีการส่งต่อข้อมูล ครัวเรือนยากจนจาก ระบบฐานข้อมูลไปสู่ กลไกความร่วมมือ แก้ไขปัญหาความ ยากจนจังหวัด 100% 4) มีระบบส่งต่อ ความช่วยเหลือและ ติดตามที่มี	1. คนจน กลุ่มเป้าหมายได้ เข้าไปสู่กิจกรรมใน ห่วงโซ่อุปทานและ ห่วงโซ่คุณค่า ได้แก่ การเพาะปลูก การ เป็นแรงงาน การ เลี้ยงสัตว์ 2. นำข้อเสนอเชิง นโยบายการ	คนจนใน จังหวัดมี คุณภาพ ชีวิตที่ดี ขึ้น

ระยะเวลา	กิจกรรม	Output	Outcomes	Impact
	ยากจนในระดับพื้นที่ ระดับอำเภอ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน 5 อำเภอ	ประสิทธิภาพ อย่างน้อย 3 ระบบ/ด้าน ความช่วยเหลือ 5)จำนวนคนจนได้รับความช่วยเหลือหรือได้รับการพัฒนาอาชีพไม่น้อยกว่าร้อยละ10 ของคนจนกลุ่มเป้าหมาย (รวมการส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนยากจน) 6) มี โม เด ล / นวัตกรรมแก้จนที่ได้มีการออกแบบพัฒนาร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่โดยการนำความรู้งานวิจัย ผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทกลุ่มเป้าหมายจากปัญหาคนจนและทุน 5 ด้านอย่างน้อย 3 โมเดล/นวัตกรรม (น้อย)	แก้ปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัด 3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรชุมชนได้ยกระดับและขยายผลการทำงานบูรณาการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ การเกิด “ภาคี 4ท.” ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ และสลายแห่งการทำงานของหน่วยงานองค์กร เกิดบูรณาการโครงการ คน และงบประมาณในพื้นที่	
ความก้าวหน้าการดำเนินงานโครงการสมุนไพรสู่โต๊ะอาหาร	ได้ประสานงานรายชื่อครัวเรือนคนจนเป้าหมาย รวมทั้งจัดเวทีหารือแผนงานการดำเนินงานโครงการ ดำเนินงานโครงการปลูก เป็นการใช้ “ข้อมูล” ที่มีเพื่อชี้เป้าให้กับโครงการในภาคี 4ท.	คนจนเป้าหมายได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากโครงการต่างๆ อาทิ โครงการวิจัย ม.มหิดล, ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง , บ้านพอเพียง พอช.	-คนจนเป้าหมายได้เข้าสู่ระบบ การช่วยเหลือและเกิดเครือข่ายความสัมพันธ์กับหน่วยงาน และผู้นำท้องถิ่น -คนจนกลุ่มเป้าหมายมีแนวทางในการเพาะปลูกและเป็นแรงงานในภาคส่วน	คนจนในจังหวัดมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ระยะเวลา	กิจกรรม	Output	Outcomes	Impact
			ผู้ผลิตเพื่อส่งให้แก่ ร้านค้าร้านอาหาร โรงพยาบาล และตลาด ในชุมชน	
	มีการสำรวจตลาด ร้านอาหาร โรงแรม และตลาดในชุมชน	พบว่าสินค้าที่ผลิต สามารถกระจายไป ใน ตลาด ที่ หลากหลาย ทั้ง ตลาดนัดในท้องถิ่น ตลาดส่งในจังหวัด และพื้นที่ใกล้เคียง (ละแวกบ้าน) รวมทั้ง ตลาดออนไลน์	-เกิดการเจรจาระหว่าง โรงงานผลิตพริกแกง โรงพยาบาล ในการรับ ซื้อสินค้าเกษตรจาก กลุ่มเกษตรกรที่มีคนจน เป้าหมายในการผลิต หรือเป็นแรงงาน -ดำเนินการส่งเสริมการ เพาะปลูก ตัดแต่ง ทำ ความสะอาด และส่ง ขายในระยะที่ 3 ต่อไป -เกิดการเจรจาการค้า ระหว่างผู้ส่งผลิตสินค้า ลูกประคบและถุงอบ สมุนไพร กับวิสาหกิจผู้ ปลูกสมุนไพรบ้านโนน ธาตุ โดยให้คนจน กลุ่มเป้าหมายได้ส่ง วัตถุดิบและเป็นแรงงาน ในการผลิต เพื่อเป็น ผลิตภัณฑ์นาโนะ โนบุ ส่งขายต่อไป	คนจนใน จังหวัดมี คุณภาพ ชีวิตที่ดี ขึ้น
	การจัดตั้ง None ใน พื้นที่ 4 ตำบล 4 อำเภอ	Node สามารถ เป็น ศูนย์ประสานงาน ข้อมูล และเป็นจุด ประสานงานทั้งการ ผลิตและการส่งต่อ สินค้า ทั้ง จาก ประสบการณ์เดิม และสร้างกลไกใหม่ อีกทั้ง แต่ละ Node ที่มีความเข้มแข็ง ของทุน 5 ด้านที่	เกิด ความรู้ และ ประสบการณ์ในการ เป็นผู้ประกอบการของ ท้องถิ่น มีการการปรับ ความสัมพันธ์ใหม่ใน ชุมชน คนจนมีตำแหน่ง แห่งที่ และ มีส่วนร่วม ในการสร้างและรับ ผลประโยชน์ ทั้งทาง สังคมและเศรษฐกิจ ทีม วิจัยพบว่าแกนนำแต่ละ	คนจนใน จังหวัดมี คุณภาพ ชีวิตที่ดี ขึ้น

ระยะเวลา	กิจกรรม	Output	Outcomes	Impact
		แตกต่างกัน ยังก่อให้เกิดโมเดลต้นแบบที่แตกต่างกัน สามารถต่อยอดสู่การประยุกต์ใช้ในพื้นที่ใหม่ได้อย่างหลากหลาย นอกจากนี้ การขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมของแกนนำในแต่ละ Node รวมทั้งการเรียนรู้จากผู้ประกอบการด้านการผลิตพืชผักอินทรีย์แบบระบบปิดในพื้นที่ เพื่อเพิ่มโอกาสในการประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น	Node ที่มีศักยภาพเป็นผู้ประกอบการได้หากได้รับโอกาสและการสนับสนุนอย่างเหมาะสมและเพียงพอ -คนจนเป้าหมายเป็นผู้เพาะปลูก และแรงงานในการผลิตสินค้าเกษตรประเภทพืช ผัก สมุนไพร -คนจนเป้าหมายส่วนหนึ่งเป็นผู้เพาะเลี้ยงไก่เนื้อ ไก่ไข่เพื่อเลี้ยงชีพและจำหน่าย	

จากการวิจัยในระยะที่ 2 ผลลัพธ์ที่เกิดจากการพูดคุย เสนอ ประชุม กับคนจนกลุ่มเป้าหมาย และนำมาจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นอย่างกว้างขวางหลายเวที ทั้งระดับพื้นที่ เวทีระดับจังหวัด ร่วมกับการสำรวจในพื้นที่จริง และคณะผู้วิจัยหาช่องทาง และผลักดันให้คนจนเป้าหมายเข้าสู่กระบวนการในห่วงโซ่อุปทานสินค้าสมุนไพร และได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเอกชนให้ความร่วมมือในการรับซื้อสินค้า ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์สดหรือแปรรูป ได้แก่ การแปรรูปและจัดจำหน่าย เช่น สบู่นมขมิ้น โลชั่น ครีมจากนมขมิ้น อาหารแปรรูปจากสมุนไพรอื่น ๆ น้ำพริกฮุบฮ่า และเมี่ยงคำ ของวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ต.พนา กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกสมุนไพร อ.เสนางคณิคม และ อ.ขามุนาม ซึ่งทำการแปรรูปสมุนไพรเบื้องต้น เช่นการตาก หั่น บด บรรจุแคปซูล ซึ่งสมุนไพรในพื้นที่ที่มีพร้อมจำหน่าย ได้แก่ ขิง ข่า ขมิ้น ตะไคร้ ว่านนางคำ ไพล เป็นต้น สมุนไพรสดที่พร้อมเข้าเป็นวัตถุดิบเข้าสู่ระบบการผลิตแบบโรงงาน และส่งขายเป็นวัตถุดิบในการทำอาหาร ได้แก่ ตะไคร้ ขิง ขมิ้น ใบมะกรูด กะเพรา เป็นต้น โดยเฉพาะสมุนไพรที่พร้อมในการนำไปปรุงเป็นอาหาร ในแคมเปญ “สมุนไพรสู่โต๊ะอาหาร” สมุนไพรสดที่พร้อมนำเป็นวัตถุดิบในการประกอบเป็นอาหารสัตว์ เช่น อาหารไก่ ที่โครงการได้ส่งเสริมสนับสนุนให้คนจนกลุ่มเป้าหมายที่มีความพร้อมเลี้ยงไก่เนื้อและไก่ไข่ เพื่อเป็นอาหารและจำหน่าย ซึ่งส่วนของการเลี้ยงไก่ได้เกิดจากการลงพื้นที่เป้าหมายแล้ว พบว่า คนจนกลุ่มเป้าหมายส่วนหนึ่งไม่มีพื้นที่ทางการเกษตรเพื่อเพาะปลูกหรือสภาพทางครอบครัวไม่พร้อม ทั้งด้านแรงงาน ความเป็นอยู่ ซึ่งคนจนกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวมีความพร้อมในการเลี้ยงไก่เพื่อขายเนื้อและขายไข่มากกว่าการเพาะปลูก คณะผู้วิจัยจึงได้ส่งเสริมปัจจัยการเลี้ยงไก่ว่าทั้งไก่เนื้อและ

ไก่ไข่ รวมถึงอาหารไก่ วัคซีน โดยคนจนกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวสามารถทำโรงเรือนแบบประหยัดเพื่อทำการเพาะเลี้ยงและได้รับการถ่ายทอดความรู้ รับพันธุ์ไก่จากโครงการ เพื่อนำไปเลี้ยงและขายในระยะโครงการต่อไป

5.9 กลไกและองค์การที่นำไปสู่ความสำเร็จ (key success)

ในระยะที่ 2 โมเดลสมุนไพวยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ความสำเร็จอาจไม่ได้มีลักษณะที่เป็นรูปธรรมชัดเจน หากแต่มีสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จและแนวโน้มในอนาคต 5 ประการ ได้แก่

5.9.1 การปรับแนวทางการทำงานของพื้นที่ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเชื่อมโยงงานวิจัยกับนโยบายสำคัญระดับจังหวัดอย่าง “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร” กระบวนการทำงาน ได้ปรับเปลี่ยนมุมมองการทำงาน ของหน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มคนที่ป็นกลไกสำคัญในจังหวัด ภายใต้แนวคิดเชิงกลไกที่เรียกว่า “ภาคี 4 ท.” อันได้แก่ ท้องที่ ท้องถิ่น ท้องทุ่ง และ ทีมวิจัย โดย 3 ท. ที่นอกเหนือจากโครงการวิจัยมีการเปลี่ยนแปลง ที่โดดเด่นที่สุด คือ “ภาคท้องทุ่ง” มีการปรับยุทธศาสตร์ของตนเอง ให้เป็นไปในท่วงทำนองเดียวกับโครงการวิจัย สภาองค์กรชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ กำหนดวาระประชาชน 2565 ระบุไว้ชัดเจนว่าต้องการเปลี่ยนโฉม ให้ชุมชนในจังหวัดอำนาจเจริญเป็นคลังอาหารและยา เพื่อความมั่นคงทางอาหาร พร้อมกับยกระดับผู้ผลิตให้เป็นผู้ประกอบการท้องถิ่น และมีโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนอำนาจเจริญ เป็นตัวขับเคลื่อน ขณะที่ “ท้องที่” ภาครัฐ มีการจัดตั้งคณะทำงานสมุนไพรรดับจังหวัดโดยมีผู้ว่าราชการเป็นประธานที่ปรึกษา โดยมี นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด เป็นขับเคลื่อนคณะทำงาน ส่วน “ท้องถิ่น” องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือ อบต. มีความกระตือรือร้นในการเข้ามามีส่วนร่วม ทั้งการสนับสนุนพื้นที่การประชุมในทุกระดับ การขยับ ประเด็นการทำงานอื่นๆ ให้สอดคล้องไปกับ “อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร” อาทิ เทศบาลพนา อ.พนา มีความพยายามที่จะปรับภูมิทัศน์สวนสาธารณะของเมืองให้เป็นสวนสมุนไพร

5.9.2 การใช้เครื่องมือทางความคิดและปฏิบัติการของโครงการวิจัย ที่เชื่อมั่นว่า “การจะช่วยคนจนไม่มีอะไรเป็นสำเร็จรูป” การประชุมหารือ หรือออกแบบกิจกรรม จะใช้หลักการคิดเชิงออกแบบ (design thinking) ที่กลายเป็นเงื่อนไขให้ภาคส่วนต่างๆ รวมทั้งตนจนเป้าหมาย ต้องมาแลกเปลี่ยนถกเถียง ในระยะของการ ระดมปัญหา การกำหนดปัญหา และการหาทางออก เห็นว่า การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายสำคัญ การดึงคนจนเข้ามามีส่วนร่วมไม่ถ้ง แต่ก็ได้แปลว่าทำไม่ได้ กระบวนการคิดเชิงออกแบบ ทำให้เกิดความคิดที่สะท้อนความเป็นไปได้ที่หลากหลาย ทำให้เกิดความเข้าใจคนจน ว่ามีบริบทที่ต่างไป คนจนมีภาระที่ต้องแบกหนักกว่าคนทั่วไป เพราะบาง และต้องการการประคับประคอง จึงจะสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายได้ กระบวนการนี้จึงเป็นเหมือนการ “ติดเลนส์” ในการมองปัญหาความยากจน ว่าจากที่มองไม่เห็นแนวทางการแก้ไข บรรยาการการทำงาน ช่วยชี้ให้เห็นศักยภาพและความเป็นไปได้ภายใต้ข้อจำกัด

5.9.3 การใช้ข้อมูลหลายระดับทั้ง Big data และ deep data ข้อมูลสำรวจจากฐาน TPMAP ชี้นำให้เรา แต่การปลอมประโลมให้คนจนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ไม่ได้ง่ายนัก โครงการฯ ใช้วิธีการฟังหลายรูปแบบ ทั้งแบบกลุ่ม และ รายบุคคล เพื่อสร้างความมั่นใจว่า อะไรคือความต้องการ และความคิดเห็นของ คนจนเป้าหมาย เพราะการแก้ไขปัญหาคความยากจน จำเป็นต้องคิดถึงการเอา “คนจนเป็นศูนย์กลาง” เป็นความพยายามที่จะอุดช่องว่างความสำเร็จจาก pain point ที่ว่า โครงการหรือความช่วยเหลือ ถูกกำหนดจากภายนอก มีความต่อเนื่องและยั่งยืนในระดับน้อยมาก เราจึงให้ความสำคัญกับ สภาวะทางออกที่ “คนจนเป็นผู้พาตนเองให้หลุดพ้นจากความยากจน”

5.9.4 การมี Node ทำงาน โครงการเลือก 4 ชุมชน ในการเป็น Node ทำงาน สนับสนุนให้กิจกรรมดำเนินไปได้ด้วยดี ทั้งประสบการณ์ บารมี และระบบความสัมพันธ์ หลายรูปแบบที่แกนนำชุมชนในแต่ละ Node มีต่อกัน ประการสำคัญทุก Node ถูกร้อยด้วยการเป็นสมาชิกของ “สภาองค์กรชุมชน” ช่วยให้การ

ประสานงานและการสื่อสารข้อมูล เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประการสำคัญ การมีผู้นำท้องถิ่นเป็น Node สร้างความรู้สึกลดท้อและมั่นใจให้กับกลุ่มตนจนเป้าหมายได้เป็นอย่างดี

5.9.5 โมเดลสมุนไพรมีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติเกี่ยวกับสมุนไพรปี 2562 ของกรมแพทย์แผนไทย หมวดที่ 11 หน้าที่ว่าด้วยการส่งเสริมผู้ประกอบการ ใน มาตรา 77 ความว่า “สนับสนุนการประกอบกิจการตามความพร้อมและความต้องการของผู้ประกอบการ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือให้ความช่วยเหลือในการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนา เทคโนโลยีในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการส่งเสริมการเพาะปลูก การเพาะเลี้ยง การส่งเสริมคุณภาพ การผลิต การจัดการ และการตลาด การส่งเสริมการรวมตัวหรือความร่วมมือกันระหว่างผู้ประกอบการกับภาคธุรกิจหรือ อุตสาหกรรมอื่น ลดหรือยกเว้นค่าธรรมเนียมตามที่กำหนดท้ายพระราชบัญญัตินี้ การให้คำปรึกษาในการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ มาตรฐาน หรือการเตรียมเอกสารทางวิชาการ เกี่ยวกับการผลิตหรือการขายผลิตภัณฑ์สมุนไพร การขอรับการประเมินรับรองมาตรฐาน การขอขึ้นทะเบียนตำรับ การแจ้งรายละเอียด หรือการจดทะเบียนผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่จะผลิต โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย การอบรมพัฒนาศักยภาพในการประกอบการ ให้สามารถปฏิบัติตามมาตรฐานที่กฎหมายกำหนดโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเข้ารับการอบรม ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักสูตรที่อธิบดีประกาศกำหนด การให้เอกสารคำแนะนำ คู่มือ หนังสือวิชาการ หรือเอกสารอื่นใดที่ส่วนราชการจัดทำขึ้น เพื่อเผยแพร่ความรู้ พัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ โดยไม่ต้องเสียค่าเอกสาร” อันจะเกิดผลกระทบด้านบวกต่อการทำงานในระยะถัดไป

5.10 สรุป ความท้าทาย ปัญหา อุปสรรคและความยั่งยืน

5.10.1 ปัญหาและอุปสรรค ในส่วนของปัญหาอุปสรรค มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นปัญหาอันเนื่องจากการระบาดของโควิด 19 ที่ส่งผลให้เกิดความไม่ต่อเนื่องของการทำงานทั้งการจัดเวทีย่อยและการลงพื้นที่ ทั้งการติดโควิด19 ทั้งของทีมนักวิจัย และการระบาดที่เกิดขึ้นในชุมชนทำให้เกิดข้อจำกัดในการทำกิจกรรมในพื้นที่ กรณีนี้โครงการได้ใช้วิธีการติดตามและสื่อสารออนไลน์ หรือยกเลิกการชุมนุมกลุ่มคนเปลี่ยนเป็นเป็นการพบและหารายบุคคล ลักษณะที่สอง เป็นปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดที่เพิ่มขึ้นกับกระบวนการวิจัย มีทั้งหมด 5 ข้อดังต่อไปนี้

(1) ปัญหาด้านกายภาพ หลายพื้นที่เพราะปลูกของคณจนเป้าหมายและกลุ่มชาวบ้านในเครือข่าย เป็นพื้นที่แล้งและขาดแคลนแหล่งน้ำ เช่นพื้นที่ตำบลหนองขา แม้จะมีภูมิประเทศที่รายล้อมด้วยผืนป่าแปลงใหญ่ แต่ความแห้งแล้งยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญ ในช่วงฤดูแล้งแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภค-บริโภคไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงไม่สามารถทำการเพาะปลูกแปลงใหญ่ที่ต้องใช้น้ำปริมาณมากได้ กระบวนการเพาะปลูกพืชสมุนไพรทุกประเภทจึงต้องดำเนินการในช่วงฤดูฝน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-มิถุนายน เป็นต้นไป และรอเก็บเกี่ยวผลผลิตในเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน เท่านั้น โครงการจึงต้องออกแบบกิจกรรมการปลูกเก็บเกี่ยว และแปรรูปให้สอดคล้องกับฤดูกาลโดยยังคงให้มีกิจกรรมที่สร้างงานอาชีพและรายได้อย่างสม่ำเสมอ

(2) ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของคนจนเป้าหมาย กลุ่มคนจน-คนด้อยโอกาส มีเงื่อนไขอันรุนแรง ทำให้การลอบประโลมให้เข้ามาทำสิ่งใหม่ต้องอาศัยเวลาและความอดทน ภูมิธรรม เช่น ปัญหาเงินขาดมือตลอดเวลา จึงต้องไปทำงานรับจ้างหาเลี้ยงครอบครัว และไม่มีเวลาพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ทีมวิจัยและแกนนำเกษตรกรในชุมชนต้องออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตกลุ่มเป้าหมาย เน้นให้มีการรับฟังและติดตามเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตและปัญหาอุปสรรค เพื่อให้จัดสรรเวลา และสร้างรูปแบบการรับงาน-ปฏิบัติงาน-ส่งงานให้สอดคล้องกับรูปแบบวิถีชีวิต ประกอบกับประสบการณ์เดิมที่มีต่อโครงการพัฒนา ที่มักจะพบกับความไม่ต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเป้าหมายขาดความเชื่อมั่นในหน่วยงานภายนอก สังเกตจากในระยะเริ่มต้น ที่มีการประชุมในระดับพื้นที่ จะมีเสียงจากผู้เข้าร่วมว่า ไม่ต้องเจรจาหรือคิดสิ่งใดให้มากความ

สนับสนุนความช่วยเหลือมาเลยทั้งเงิน หรือสิ่งของ ทว่าเมื่อการประชุมร่วมกับทีมวิจัยหลายครั้ง ก็มีความต่างระดับความร่วมมือและการแสดงความคิดเห็น ความต้องการ มีลักษณะที่ให้ความร่วมมือและเข้าใจเจตนารมณ์ของโครงการวิจัย ว่าด้วยการแก้ไขปัญหาคาความยากจนแบบยั่งยืนมากขึ้น

(3) ปัญหาพื้นฐานทางสังคมและโอกาสในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาของกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มคนจน-คนด้อยโอกาส และแม้แต่สมาชิกระดับแกนนำในชุมชน ขาดแคลนกระแสเงินสดที่จะสำรองใช้จ่ายในกิจกรรมการปลูกสมุนไพรมะนาว โดยเฉพาะสมุนไพรมะนาวที่มิวรอบของการเก็บเกี่ยวยาวนาน จึงต้องให้ความสำคัญกับกลไกการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้เข้าถึงแหล่งทุนจากภาครัฐ รวมทั้งการประสานความร่วมมือผู้ค้าคนกลาง ทั้งผู้ประกอบการในชุมชน และบริษัทประชารัฐรักสามัคคี เพื่อให้ดำเนินกิจกรรมการจำหน่ายผลผลิตแบบระบบเงินเชื่อ ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของผู้ซื้อที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ และระบบส่งซื้อล่วงหน้าเพื่อให้มีเงินหมุนเวียนเป็นค่าแรง และค่าใช้จ่ายในกระบวนการเพาะปลูกจนกว่าจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว โดยส่วนต่างของราคาจากกิจกรรมดังกล่าวเป็นผลกำไรที่สร้างแรงจูงใจให้ผู้ค้าคนกลางเข้าร่วมในห่วงโซ่นี้

(4) ปัญหาวัฒนธรรมองค์กรในเครือข่ายการทำงานที่มีความหลากหลายในระดับของเป้าหมายและรูปแบบการทำงาน ปัญหาอุปสรรคที่ยังคงเป็นเรื่องท้าทายอย่างยิ่งคือการประสานความร่วมมือของภาคี 4 ท. ท้องที่ (หน่วยงานราชการและหน่วยงานพหุภาคี) ท้องถิ่น (อปท. / เครือข่ายเอกชนและประชาสังคม) ท้องทุ่ง (ขบวนการภาคประชาชน กลุ่ม องค์กรเครือข่ายในระดับพื้นที่) และ ทีมวิจัย (ทีมวิจัยที่ผสมผสานระหว่างมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีและขบวนการองค์กรชุมชน และภาคีความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยท้องถิ่น อย่างมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตอำนาจเจริญ) ให้เกิดความเข้าใจบทบาทและเชื่อมโยงภารกิจของหน่วยงานควบคู่ไปกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์อำนาจเจริญเมืองสมุนไพรมะนาว ซึ่งต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติต่างจากวิถีเดิมอย่างสิ้นเชิง ภายใต้วัฒนธรรมการทำงานแบบไซโล การประสานงานระหว่างส่วนงานมีน้อยนโยบายจากส่วนกลางแต่ละปีจะเป็นตัวกำหนดรูปธรรมงานในรับท้องที่ ทำให้กิจกรรมของท้องที่จำเป็นต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จในระยะสั้น เร่งรีบเพื่อการปิดโครงการและงบประมาณ อย่างไรก็ตามทีมวิจัยพบว่า การสร้างเป้าหมายร่วมและการมีผู้นำที่มีความรู้ความเข้าใจในเป้าหมายของโครงการและเข้าใจโครงสร้างการทำงานของระบบราชการ จะเอื้อให้ความร่วมมือและสานพลังเพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน มีแนวโน้มที่มีมากขึ้นตามลำดับ การแบ่งปันความสำเร็จและการประสานความร่วมมืออย่างต่อเนื่องทุกระดับ จึงจะก่อให้เกิดความยั่งยืนแม้หลังโครงการวิจัยสิ้นสุดลง

(5) ปัญหาทัศนคติและอคติที่บุคคลภายนอกมีต่อคนจน

“โง่ จน เจ็บ ขี้เกียจ” เป็นสามัญทัศน์พื้นฐาน(stereotype) ที่บุคคลและหน่วยงานมักจะให้ความหมายกับคนจน อาจไม่ปรากฏหรือมีการเลือกปฏิบัติที่ชัดเจนตรงไปตรงมา แต่จะเกิดขึ้นในโอกาสของการประชุม การวางแผน ทำให้น้ำหนักของความทุพพลภาพการทำงานและงบประมาณ เพื่อคนยากจนนั้นมีแนวโน้มที่จะไม่หวังผลระยะยาว อย่างไรก็ตามปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นอยู่ในระดับของการโครงการสามารถพยายามแก้ไขปัญหาก็ได้ หรือวางแผนเพื่อคลี่คลายหรือรองรับมีการสื่อสารถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนจนเป้าหมายทุกระดับ ทุกเวทีการประชุมเสวนา หลายประเด็นก็ได้รับการตอบสนอง เช่น การที่องค์กรบริหารส่วนตำบลปากอ อ.ชานุมาน อนุญาตให้ใช้พื้นที่ของอบต. จำนวน 500 ไร่ เพื่อให้คนจนไร้ที่ดินเข้าไปปลูกสมุนไพรมะนาวกับสนับสนุนระบบน้ำ หรือการที่บริษัทเอกชน ร้านอาหาร ยอมรับและมองเห็นว่า การรับซื้อสมุนไพรมะนาวจากคนยากจนเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานภายใต้ปรัชญาเมืองธรรมเกษตร ซึ่งต่อมาได้รับการตีความเชื่อมโยงกับแนวคิดระดับสากลอย่างการค้าที่เป็นธรรม หรือ Fair-trade

5.10.2 แนวทางการดำเนินงานในระยะต่อไป การเงินในระยะต่อไป จะเน้นไปที่การช่วยให้คนจนเป้าหมายเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพรอย่างมั่นคง คำว่า “อย่างมั่นคง” ในที่นี้หมายถึงการคิดและมีกระบวนการทบทวนซ้ำ ๆ ทำอย่างไรที่จะไม่ตกอยู่ในหลุมพรางของสนับสนุน ที่ละเลยประสบการณ์ ความรู้ และความต้องการที่แท้จริงของประชาชน เช่น การสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจบางตัว หรืออาจจะเป็นพืชผักสมุนไพร การเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ฯลฯ ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ แผนการทำงานในระยะต่อไปของโครงการ มีดังต่อไปนี้โครงการฯ จะดำเนินการกับคนจนเป้าหมายในพื้นที่ 4 อำเภอ แบ่งเป็น 2 ระดับคือ

ระดับที่ 1 พื้นที่นำร่องเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จัดความยากจน

100 % 1 อำเภอ คือ อำเภอเสนางนิคมให้เป็นอำเภอต้นแบบคือเป็นอำเภอที่มี 1 แผนยุทธศาสตร์สำหรับแก้ไขปัญหาความยากจน และกำหนดให้คนจนทุกคนของอำเภอนี้หลุดพ้นความยากจนยกทั้งอำเภอ จำนวน 506 คนจากฐานข้อมูลTPMAP ปี2565 ส่วนข้อมูลจากฐาน PPP.connext จำนวน 1,754 คน หรือ 468 ครัวเรือน ซึ่งแผนนี้จะมีเชื่อมโยงกับแผนของส่วนราชการท้องถิ่น และอปท. ในระดับพื้นที่และจังหวัด เหตุผลสำคัญที่เลือกอำเภอเสนางนิคมเป็นอำเภอนำร่อง เนื่องจากเป็นอำเภอที่มีผู้นำเข้มแข็งทั้งส่วนของอำเภอและอปท. รวมทั้งมีภาคประชาสังคมได้ แก่ขบวนองค์กรชุมชนและสภาองค์กรชุมชนทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และทำงานกับคนจนอย่างต่อเนื่อง ผลลัพธ์ที่คาดหวังคือ (1) คนจนเป้าหมายในอำเภอเสนางนิคม ร้อยละ 100 มีรายได้เพิ่มขึ้น 10 % และ (2) เกิดแผนงานแก้ไขปัญหาความยากจนระดับอำเภอ ที่เชื่อมโยงกับแผนยุทธศาสตร์จังหวัด กับบทเรียนและการประเมินตามกรอบการประเมินผลตอบแทนทางสังคมตามแนวทางการดำรงชีพออย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Return on Investment-SLROI) ของโครงการวิจัยในระยะที่ผ่านมา

ระดับที่ 2 พื้นที่ยกระดับแก้ไขปัญหาความยากจน ร้อยละ 40 ของประชากรเป้าหมายมีรายได้

เพิ่มขึ้นร้อยละ 10 ใน 3 อำเภอเป้าหมาย ได้แก่ คือ (1) ตำบลตำบลหนองข่า อ.ปทุมราชวงศา จำนวน 136 ครัวเรือน/624 คน (2) ตำบลปากอ อ.ชานุมาน จำนวน 181 ครัวเรือน/773 คน และ (3) ตำบลพนา อ.พนา จำนวน 99 ครัวเรือน /414 คน กิจกรรมที่เกิดขึ้นจะเน้นความหลากหลายของช่องทางจำหน่าย ใช้การตลาดเป็นตัวนำการผลิต โดยดึงคนจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตให้มากที่สุดพร้อมกับการพัฒนาตลาดและระบบการเชื่อมโยงห่วงโซ่ให้มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน สนับสนุนให้เกิด “ภาคี 4 ท.” อันเป็นการบูรณาการคน งาน งบประมาณและแผน ในระดับพื้นที่ พร้อมร่วมกันออกแบบกิจกรรมและระบบ มีทีมวิจัยเป็นตัวเชื่อมประสาน เหมือนน้ำตาลที่เชื่อมองค์ประกอบของวัตถุดิบต่างๆ บนแผ่นขนมถั่วตัด

จากการวิจัยในระยะที่ 2 ผลลัพธ์ที่ได้จากงานวิจัยคือการใช้ตลาดนำกระบวนการห่วงโซ่อุปทานและห่วงโซ่คุณค่า ซึ่งเกิดจากการพูดคุย เสนา ประชุม กับคนจนกลุ่มเป้าหมาย และนำมาจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง หลายเวที ทั้งระดับพื้นที่ เวทีระดับจังหวัด ร่วมกับการสำรวจในพื้นที่จริงและคณะผู้วิจัยหาช่องทาง และผลักดันให้คนจนเป้าหมายเข้าสู่กระบวนการในห่วงโซ่อุปทานสินค้าสมุนไพร และได้รับความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเอกชนให้ความร่วมมือในการรับซื้อสินค้า ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์สดหรือแปรรูป ไม่จะเป็นการแปรรูปและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุ ต.พนา โรงงานน้ำพริกท่านขุน โรงพยาบาลพนา โรงพยาบาลชานุมาน โรงพยาบาลเสนางนิคม รวมถึงการสนับสนุนปัจจัยการผลิตสำหรับการรับคำสั่งผลิตหรือคำสั่งซื้อจากผู้ประกอบการต่าง ๆ เช่น ผลิตภัณฑ์นาโอะ โนบุ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งที่คณะผู้วิจัยได้รับข้อมูลเบื้องต้นคือคนจนกลุ่มเป้าหมายส่วนหนึ่งไม่มีความพร้อมในการเพาะปลูก แต่มีความพร้อมในการเลี้ยงไก่เพื่อขายเนื้อและขายไข่ คณะผู้วิจัยจึงได้หาพันธุ์ไก่เพื่อให้คนจนกลุ่มนี้ได้เลี้ยงเพื่อยังชีพและเพิ่มรายได้ในระยะสั้นได้ จึงได้นำ

สมุนไพรเป็นส่วนผสมในอาหารเลี้ยงไก่ ซึ่งจะสามารถลดต้นทุนด้านอาหารไก่ รวมถึงการป้องกันรักษาโรคของไก่ได้หลายชนิด และเป็นหนทางหนึ่งเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ไก่ปลอดสารพิษ หรือไก่อินทรีย์ในระยะต่อไป

การส่งเสริมสนับสนุนดังกล่าวมาจากแนวคิดจากการลงพื้นที่ และตรงกับนโยบายการตลาดนำของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่จะลดช่องว่างรายได้ของผู้ที่อยู่ต้นน้ำของห่วงโซ่อุปทานให้มีรายได้เพิ่มขึ้นต่อเนื่อง และยั่งยืน มีทางเลือกหลายหลาย มีอำนาจต่อรองเพิ่มมากขึ้น คณะผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวความคิดดังกล่าวมาใช้ในการวิจัยระยะที่ 3 เพื่อให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเข้าร่วมในห่วงโซ่ทุกห่วงโซ่ ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก ผลิต แปรรูป รวบรวม เจริญการขาย การกระจายสินค้า ในรูปแบบของการประกอบการแบบง่าย ในกรอบของการเกษตรแบบปลอดภัยและหากมีความเป็นไปได้จะส่งเสริมให้เป็นผลิตภัณฑ์อินทรีย์ต่อไป

ในส่วนของตำบลพนา อำเภอพนา มีโรงพยาบาลพนาที่พร้อมรับสมุนไพรที่ชาวบ้าน กลุ่มวิสาหกิจ แต่กำลังการรับซื้ออาจไม่มากพอที่จะรองรับผลผลิตที่มีในชุมชน หรือผลผลิตสมุนไพรจากพื้นที่อื่น ดังนั้นการแสวงหาตลาดใหม่เพื่อการขายผลผลิตสมุนไพรสด จึงแตกต่างออกไป เป็นการแปรรูป และหาผู้สั่งผลิตเพื่อให้เกษตรกร วิสาหกิจชุมชนได้มีการผลิตและจัดจำหน่ายอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์หรืออาชีพอื่น ๆ ให้แก่วิสาหกิจชุมชน กลุ่มชาวบ้าน และรวมถึงคนจนเป้าหมายให้เข้ามามีส่วนในห่วงโซ่อุปทาน อย่างเป็นรูปธรรม อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป ซึ่งรูปแบบการตลาดของพื้นที่อำเภอพนา ในการวิจัยระยะที่ 3 มีดังนี้

1. พัฒนาการจัดการคลังสินค้าสมุนไพร
2. พัฒนามาตรฐานการผลิตสมุนไพรสด และแปรรูปสมุนไพรเพื่อบริการจำหน่ายอย่างเป็นระบบ
3. บริหารจัดการวิธีการลดต้นทุนการแปรรูปสมุนไพร เพิ่มมูลค่าสินค้า
4. การสร้างคุณค่าให้ตลาดเก่าและการหาตลาดใหม่สำหรับสินค้าสมุนไพรสด หรือแปรรูปอย่างง่าย

สำหรับพื้นที่ ต.หนองข่า อ.พุมราชวงศา ถือว่าเป็นพื้นที่พิเศษ นอกจากการสนับสนุนการปลูกพืชสมุนไพรเพื่อเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าแล้ว ยังเป็นพื้นที่เป้าหมายที่จะยกระดับสมุนไพรและสินค้าให้เป็นสินค้านำร่อง (product champion) นอกเหนือจากทรัพยากรธรรมชาติสำคัญคือ ป่าดงใหญ่ ป่าชุมชน และพื้นที่กลางที่สามารถใช้รองรับการเพาะปลูกร่วมกันของชุมชนนั้น ชุมชนยังมีทุนทางสังคมที่สำคัญซึ่งมีประสบการณ์ยาวนานในการเพาะปลูกสมุนไพรเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค ได้แก่ คุณพ่อสุวรรณ ขจัดมลทิน อดีตข้าราชการตำรวจ ซึ่งมีประสบการณ์การเป็นหมอชาวบ้านมาอย่างยาวนาน รวมทั้งมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ขับเคลื่อนโดยผู้นำชุมชนที่มีความกระตือรือร้น ที่จะพัฒนาให้พืชสมุนไพรเป็นแหล่งรายได้ที่สร้างอาชีพแก่คนในชุมชนอย่างยั่งยืน ในรอบระยะที่ 2 ของโครงการวิจัยได้มีการร่วมกันสำรวจพันธุ์พืชสมุนไพรที่บรรดาสมาชิกเก็บรักษาไว้ รวมทั้งสมุนไพรที่เครือข่ายในพื้นที่ใกล้เคียงมีการหีบย้อมเพื่อไปขยายพันธุ์ต่อ เพื่อกำหนดแผนงานการเพาะปลูกและแปรรูปสู่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์นำร่อง(Product Champions) ในระยะเวลาของโครงการวิจัยระยะที่ 3 ต่อไป รายชื่อสมุนไพรที่สำรวจไว้มีความหลากหลาย ทั้งสมุนไพรที่สมาชิกได้ทำการปลูก-ขยายพันธุ์ เก็บรักษามาอย่างต่อเนื่องและสมุนไพรที่เกิดในธรรมชาติ ในพื้นที่ป่าดงใหญ่ และป่าชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งหลายประเภทเป็นสมุนไพรหายาก สมาชิกวิสาหกิจชุมชน ร่วมกันจัดทำแผนการดำเนินงานในระยะต่อไปดังนี้

1. รอบการเพาะปลูกเดือนมิถุนายน - พฤศจิกายน พ.ศ. 2565

ทำการเพาะปลูกเพื่อการขยายพันธุ์ และ ทดสอบแปรรูปเพื่อพัฒนาสู่การเป็นผลิตภัณฑ์นำร่อง โดยมีการศึกษาเภสัชตำหรับ สารออกฤทธิ์สำคัญ ตลอดจนแนวทางการทำผลิตภัณฑ์ต้นแบบร่วมกับโรงงาน

ต้นแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และนำตัวอย่างผลิตภัณฑ์ไปสำรวจความต้องการด้านการตลาดในกลุ่มหมอยาพื้นบ้าน ร้านยาแผนโบราณ ตลอดจน ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพในกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มสตรีหลังคลอด สตรีวัยทอง ตลอดจน กลุ่มผู้สูงอายุ และ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อเป็นยาและอาหารเสริมสำหรับปศุสัตว์ เป็นต้น

2. รอบการเก็บเกี่ยว เดือนธันวาคม พ.ศ. 2565 - เดือน มีนาคม พ.ศ. 2566

ดำเนินการเก็บเกี่ยว รวบรวม แปรรูป บรรจุภัณฑ์ เพื่อการจำหน่าย ซึ่งมีทั้งการจำหน่ายตามคำสั่งซื้อล่วงหน้า และการจำหน่ายในช่องทางปกติ เช่น ร้านค้าประชารัฐ ร้านสะดวกซื้อ และจำหน่ายออนไลน์ เป็นต้น

3. รอบการสรุปผลงาน เดือนเมษายน - พฤษภาคม พ.ศ. 2566

สรุปผลการดำเนินงาน โดยเน้นการเสริมศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน ในการบริหารจัดการด้านการเงิน การตลาด และทบทวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าถึงห่วงโซ่การผลิตและห่วงโซ่คุณค่าสมุนไพร

สำหรับแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรนำร่อง (Product Champions) นั้น จากการหารือร่วมกับที่ปรึกษาด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่หลากหลาย ทีมวิจัยได้รวบรวมข้อมูลรายชื่อสมุนไพรในพื้นที่ตำบลหนองข่า สรรพคุณ และประสบการณ์การใช้ของหมอยาสมุนไพร เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองต่อตลาดที่มีความหลากหลาย ทั้งตลาดที่มีกลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก(Mass Marketing) และตลาดเฉพาะกลุ่ม(Niche Marketing) โดยมีแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบเบื้องต้น ดังนี้

1. ตลาดกลุ่ม Mass Marketing เน้น สมุนไพรเพื่อเป็นยา เวชสำอาง และผลิตภัณฑ์ดูแลสุขภาพ เช่น สบู่ โลชั่น แอ็นด์ครีม จากนมขมิ้น ผงพอกหน้าบรรเทาอาการสิวอักเสบและสครับหน้าใสจากว่านนางคำและมะขามเปียก ลิบบาล์มหรือสีย้อมจากว่านสาวหลง ลูกประคบสมุนไพร เครื่องดื่มบำรุงกำลังจากว่านม้าฮ่อ เป็นต้น
2. ตลาดกลุ่ม Niche Marketing เน้น สมุนไพรเพื่อบำรุงสุขภาพเฉพาะกลุ่ม เช่น ยาหรือเครื่องดื่มบรรเทาอาการเมาค้าง(Hang Over) จากว่านม้าฮ่อและว่านรางจืด(รางจืดหัว) ลูกประคบสมุนไพรเฉพาะที่ สมุนไพรตำรับเพื่อบำรุงสุขภาพสตรีหลังคลอดจากว่านมหาเมฆ เครื่องดื่มสมุนไพรสกัดบำรุงสุขภาพสตรีวัยทองจากว่านดอกทองและการบูรเลือด เครื่องดื่มสมุนไพรสกัดจากว่านม้าฮ่อ บำรุงสุขภาพชายวัยทอง เป็นต้น

ในระยะแรกของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบ (Product Champion) ทีมวิจัยได้ประสานขอความร่วมมือจากโรงงานต้นแบบ (Pilot Plant) และ หน่วยบ่มเพาะวิสาหกิจ (Business Incubator) ซึ่งเป็นหน่วยงานภายใต้อุทยานวิทยาศาสตร์ (Science Park) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งมีโครงการสนับสนุนส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ในการพัฒนาสู่การเป็นผู้ประกอบการ ครอบคลุมทุกด้านตั้งแต่วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ สนับสนุนห้องปฏิบัติการ การให้คำปรึกษา การดำเนินการเพื่อขอรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวข้อง การส่งเสริมการตลาด การจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา การหาแหล่งทุน การจับคู่ทางธุรกิจ การหาหุ้นส่วนทางธุรกิจ รวมทั้งพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาตลอดระยะเวลาของการเริ่มต้นธุรกิจ ซึ่งทีมวิจัยได้มีการประสานงานเบื้องต้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับแกนนำกลุ่มวิสาหกิจทุกพื้นที่เป้าหมาย โดยการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการศึกษาดูงาน การเข้ากระบวนการรับคำปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยง พัฒนาสู่การหาแหล่งทุนและจับคู่ทางธุรกิจกับภาคเอกชนที่สนใจในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นเป้าหมายปลายทางสู่การเป็นแหล่งอาชีพและรายได้ที่ยั่งยืน เพื่อนำพาสมาชิกออกจากความยากจนในท้ายที่สุดนั่นเอง

รายชื่อผู้ร่วมปลูกขยพันธุ์พืชสมุนไพร

1	คุณ อรุณ	ศรีเมือง
2	นาย ทอแสง	สงขลา
3	นาง สติง	เมษา
4	นาย อดิ	จันทบุรี
5	นาง มาลี	ระยอง
6	นาง งาม	สงขลา
7	นาง พันธ์	สงขลา
8	นาย พันธ์	สงขลา
9	นาย พันธ์	สงขลา
10	นาย พันธ์	สงขลา
11	นาง มาลี	สงขลา
12	นาง พันธ์	สงขลา
13	นาย พันธ์	สงขลา
14	นาย พันธ์	สงขลา
15	นาย พันธ์	สงขลา

ภาพที่ 5.32 การประชุมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อเตรียมการเพาะปลูกขยายพันธุ์พืชสมุนไพร

ภาพที่ 5.33 การเตรียมพันธุ์พืชสมุนไพร และเตรียมพื้นที่กลางเพื่อทำการเพาะปลูกขยายพันธุ์

ภาพที่ 5.34 การส่งมอบพันธุ์ไก่ไข่ สายพันธุ์ไรต์ ไอส์แลนด์ เรด (Rhode Island Red) เพื่อพัฒนารูปแบบการเลี้ยงไก่ไข่โดยใช้วัตถุดิบอาหารและสมุนไพรที่หาได้ภายในพื้นที่

ภาพที่ 5.35 การเตรียมการเพื่อแปรรูปผลิตภัณฑ์ต้นแบบ(Product Champions) และการเยี่ยมชมโรงงานต้นแบบ(Pilot Plant) ที่อุทยานวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ทั้งนี้ประมวลสรุปแล้ว โครงการวิจัยกำหนดแนวทางของกิจกรรมระยะต่อไป ผ่าน 4 แผนงานย่อย มีดังนี้

แผนงานย่อยที่ 1 บูรณาการ “ภาคี 4 ท.” ด้วยนวัตกรรม“ถั่วตัด” ได้แก่ การสนับสนุนกิจกรรม ให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ระหว่าง หน่วยงานราชการ เอกชน และภาคประชาสังคม เน้นการสลายแห่งการทำงานแบบแยกส่วนของเครือข่าย สู่การทำงานร่วม เน้นประโยชน์เป้าหมายร่วม โดยการใช้ฐานข้อมูลในการชี้เป้า การใช้ตัวชี้วัดความสำเร็จ ที่ตอบสนองตัวชี้วัดของหน่วยงาน บทบาทบูรณาการของทีมวิจัย ได้ทำอย่างต่อเนื่องในระยะที่ 2 และยิ่งเห็นความสำคัญว่าจะต้องทำต่อไป

แผนงานย่อยที่ 2 พัฒนาแกนนำชุมชนสู่ผู้ประกอบการท้องถิ่น (Local Enterprises) ทำงานกับเกษตรกรระดับผู้นำทีม เน้นนำข้อมูลการตลาดและการพัฒนาเป้าหมายการตลาดที่หลากหลายมาใช้ในการวางแผนการผลิต การเก็บรักษาพันธุ์พืช สร้างองค์ความรู้ และเป็นพี่เลี้ยงแก่กลุ่มคนจน เสริมสร้างทักษะการเป็นผู้ประกอบการ การเปิดพื้นที่ให้คนจน ปลูกพืชหลายแบบทั้ง พืชเดิบโตและเก็บเกี่ยวระยะสั้น ขายได้ทันที (Intermediate Crop) และ พืชที่มีระยะการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวระยะยาว (long term Crop) ซึ่งจะผลิตในปริมาณมากสร้างรายได้มั่นคงระยะยาว ใช้อองค์ความรู้การบริหารจัดการพื้นที่เพาะปลูกและข้อมูลการตลาดในการควบคุมแผนการผลิต เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่าได้สินค้าที่เพียงพอทั้งปริมาณและคุณภาพเมื่อถึงเวลาส่งจำหน่าย และเน้นสมุนไพรเพื่อเป็นตัวยา-เวชสำอาง

แผนงานย่อยที่ 3 ยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนเป้าหมายเพื่อหลุดพ้นจากความยากจน โดยมีคนจนเป็นศูนย์กลาง (The Poor Centric) เน้นแนวทางการขจัดความยากจน การสร้างอาชีพและรายได้ระยะสั้น เช่น แรงงาน พืชระยะสั้น กองทุนกลางสร้างอาชีพที่สร้างวงจรรายได้ในระยะเวลาอันสั้น(Quick Win) เน้นการจัดการพื้นที่กลาง และ มีการสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น ระบบน้ำ โรงเรือนระบบปิด เพื่อควบคุมปริมาณ และ คุณภาพ ตามที่ตลาดต้องการ พืชที่ปลูก เช่น สมุนไพรเพื่อขายเป็นตัวยา เวชสำอาง เพื่อเป็นเงินออม หรือเงินใช้จ่ายอื่นๆ

แผนงานย่อยที่ 4 เวทีเรียนรู้ความยากจน(Poverty Forum) เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพครัวเรือนยากจนให้สามารถคิดวิเคราะห์แก้ไขปัญหาได้ด้วยตัวเอง ได้แก่ การเปิดโอกาส ต่อยอดความคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยตัวเอง การขับเคลื่อนการเข้าถึงนโยบายและสิทธิของคนจน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งจากคนนอกและคนใน เพื่อให้คนทุกคนเห็นศักยภาพของคนยากจน กิจกรรมเวทีสาธารณะให้คนจนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนนโยบายและการพัฒนาโครงการภาครัฐของพื้นที่จังหวัด พร้อมๆ กับการเปลี่ยนมุมมองของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการแก้ไขปัญหาความยากจนให้ตระหนักถึงต้นเหตุเชิงโครงสร้างของการพัฒนา ที่ส่งผลกระทบให้เกิดความยากจน อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับประเทศ

บทที่ 6

การประเมินผลโครงการ

ในบทนี้ เป็นการประเมินผลสรุปการดำเนินงานโครงการ (Summative Evaluation) ซึ่งชี้ให้เห็นผลลัพธ์และความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ โดยภายใต้การดำเนินงานของชุดโครงการมีการประเมินผลโครงการในภาพรวมและประเมินผลในระดับโมเดล (OM) โดยใช้เทคนิคการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด (Most Significant Change: MSC) ของครัวเรือนยากจน เพื่อให้เห็นว่าเมื่อมี Intervention ด้วยนวัตกรรมเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนยากจนแล้ว ครัวเรือนเหล่านี้ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญในชีวิตหรือผู้ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับครัวเรือนคนจนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และวิเคราะห์ประเมินความสำเร็จของโครงการด้วยเทคนิค Social Return on Investment (SROI) โดยมีการประเมินผลกระทบตามแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Return on Investment: SLROI) เน้นให้เห็นผลลัพธ์การดำรงชีพจากทุน 5 ด้าน

เนื้อหาในบทนี้นำเสนอภาพว่า การโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่นำไปปฏิบัติในพื้นที่เพื่อช่วยเหลือและหนุนเสริมศักยภาพคนจนอย่างไร ผ่านการให้คนจนนำเสนอ เรื่องเล่าเรื่องราว (Stories) สำคัญๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของพวกเขาว่าเหตุผลอะไรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนความยากจน รวมทั้งกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการทำโครงการเพื่อลดความยากจน เช่น อบท. อำเภอ ผู้นำชุมชน ข้าราชการ และอื่นๆ ตลอดจนการวิเคราะห์ จากการสัมภาษณ์และการถอดบทเรียน ทั้งนี้ ในการประเมินจากการนำเอากรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ความคุ้มค่าในการลงทุนของโครงการ การคำนวณความคุ้มค่าตามหลักเศรษฐศาสตร์จึงสามารถใช้ประเมินได้เพียงบางประเด็นเท่านั้น เช่น ในแง่มุมด้านเศรษฐกิจ แต่ในแง่มุมอื่น เช่น ความสัมพันธ์ทางสังคมก็ต้องแสดงข้อมูลเชิงคุณภาพที่ผสมผสานการวิเคราะห์ประเด็นหลักที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีพของกลุ่มครัวเรือนยากจนที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน

โดยจาก จากกลุ่มประชากรเป้าหมายทั้งจังหวัด จำนวน 4,155 ครัวเรือน ได้ดำเนินการทำโครงการ OM ในพื้นที่เป้าหมายเฉพาะตำบลเสนางนิคม อำเภอเสนางนิคม และชุมชนในเขตเทศบาลเมืองรวมจำนวนทั้งสิ้น 459 ครัวเรือน มีผู้เข้าร่วมโครงการ OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ ซึ่งเป็นการพัฒนาอาชีพและการทำสวัสดิการในชุมชนเมือง จำนวน 97 ครัวเรือน และโครงการ OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ จำนวน 129 ครัวเรือน รวม 226 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 49.24 ของครัวเรือนเป้าหมาย ผลการวิเคราะห์ภาพรวมการดำรงชีพอย่างยั่งยืน พบว่า ครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับการส่งเสริมอาชีพมีแนวโน้มมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยมีการส่งต่อความช่วยเหลือสำหรับกลุ่มสงเคราะห์และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่เป็นอย่างดี ทั้งนี้ การประเมินผลด้านรายได้ยังไม่ชัดเจนมากนัก แต่เห็นแนวโน้มการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นหรือการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนจากหลายกรณีศึกษาโดยประเมินจากการส่งเสริมโครงการในช่วง 2 เดือนสุดท้ายของโครงการระยะที่ 2 คิดเป็นมูลค่ารวม 348,950 บาท ค่าเฉลี่ย 1,544 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็น 772 บาท ต่อเดือนต่อครัวเรือน เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยครัวเรือน 5,320.48 บาท/เดือน ค่าเฉลี่ยรายได้ที่เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 14.51 โดยโครงการพึงพอใจความสำเร็จอยู่ที่ระดับ 70% โดยข้อมูลด้านรายได้ในกลุ่มเพาะเห็ดและเลี้ยงปลามีแนวโน้มสูงขึ้น อย่างไรก็ดี ภายใต้สถานการณ์โควิดและภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ การพยุงตนเองให้อยู่รอดมีกินถือเป็นฐานการดำรงชีพที่สำคัญที่เป็นเป้าหมายของครัวเรือนยากจน โดยส่วนใหญ่กลุ่มที่มีบุตรหลานจะมีความกังวลเรื่องของการใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลานและมีความหวังให้เขาได้เรียนได้สูงที่สุด สำหรับกลุ่มเครือข่ายที่เข้าไปช่วยเหลือต่างเห็นว่าการทำงานช่วยเหลือครัวเรือนยากจนเป็นสิ่งที่ทำ

ไต่ถาม โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนความคิด โดยมองว่าหากช่วยเหลือให้เขาได้มีชีวิตที่ดีขึ้นเพียง 1 คน ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ ซึ่งโครงการได้มีการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติ รวมถึงทุนกายภาพ ให้กับครัวเรือนมากที่สุดตามลำดับ

6.1 การประเมินผลกระทบตามแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Return on Investment: SLROI)

1. ทุนทางเศรษฐกิจ

ในการประเมินผลงานด้านทุนทางเศรษฐกิจ รายรับที่เพิ่มขึ้น รายจ่ายที่ลดลง หนี้สินที่ลดลง การออมที่เพิ่มขึ้น โครงการพบว่า กลุ่มครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการส่วนหนึ่งได้รับประโยชน์ทางตรงจากโครงการผ่านปฏิบัติการโมเดลแก๊จน (OM) และการส่งต่อความช่วยเหลือ

การเพิ่มรายได้ลดรายจ่ายจากการเลี้ยงปลาในกระชัง

กระชัง(บ)ก เป็นหนึ่งในกิจกรรมย่อยของโมเดลแก้ไขความมั่นคงทางอาหารและรายได้เสนางคนคม โดยการส่งเสริมเลี้ยงปลาในกระชังบกและเลี้ยงไก่ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมโครงการ 52 ครัวเรือน ถือว่าเป็นทางเลือกในการดำรงชีพที่ทำให้ครัวเรือนมีอาหารสำรองสำหรับเลี้ยงชีพ เป็นการลดค่าใช้จ่ายในระยะเริ่มต้นโครงการ โดยโครงการได้ส่งเสริมอุปกรณ์ อาหารปลา และพันธุ์ปลาดุกเลี้ยงจำนวน 300 ตัว โดยใช้เวลาประมาณ 2-3 เดือนก็สามารถขายได้ แม่อารีย์ ชั่ว การเลี้ยงปลาดุก เลี้ยงง่าย โตไว และมีกำไรที่เห็นได้ชัดเจน โดยขนาดของปลาที่ขายให้กับคนในท้องถิ่นจะขายตัวไม่ใหญ่มาก ประมาณ 5-6 ตัวต่อกิโลกรัม ขายที่กิโลกรัมละ 70 บาท ดังนั้นในการขายรอบหนึ่งจะได้เงินราว 3,000 บาท ซึ่งเมื่อเทียบกับที่ลงทุนในครั้งแรกราว 1,500 บาทก็ถือว่าพอมีกำไรเป็นรายได้เสริมได้ดี

แม่ประยงค์ บ้านหนองคล้า กล่าวว่า ที่ตนเองตัดสินใจเลี้ยงเพราะเห็นคนอื่นเลี้ยงแล้วตนเองไปขอซื้อเขาได้ขาย จึงคิดว่าการเลี้ยงปลาน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ลดต้นทุนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ประกอบกับสามีชอบกินปลาดุกและทำกับข้าว เช่น ผัดเผ็ดปลาดุก แกงใส่กะทิ เป็นต้น

การเลี้ยงปลาดุกสำหรับขายให้กับชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนหนึ่งจะใช้วิธีการขายหลากหลายแบบ เช่น เหมายกกระชัง ขายเป็นกิโลกิโลกรัมละ 60-70 บาท หรือดักใส่ถุงถุงละ 3-4 ตัว ขายถุงละ 50 บาท ซึ่งเป็นราคาที่คนทั่วไปพอซื้อได้ไม่มากจนเกินไป หากเป็นในหมู่บ้านก็จะซื้อขายแบบกันเอง โดยจะขายปลาดุกขนาดไม่ใหญ่มาก เป็นขนาดที่คนในหมู่บ้านนิยมนำมาทำกิน เช่น ทอด ปั่น โดยครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งคาดหวังต่อเลี้ยงปลาเป็นการลดต้นทุนในการดำรงชีพ และแบ่งปันความวัฒนธรรมของการเอื้อเฟื้อภายในชุมชน แม่ปจิตตา อาสาสมัครบ้านคิมชา กล่าวว่า ที่ผ่านมามีโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลา แต่บางครั้งคนที่ยากจนเข้าไม่ถึงเพราะไม่มีที่ดินสำหรับขุดบ่อ การส่งเสริมการเลี้ยงปลาดุกให้คนมีพื้นที่จำกัดแบบนี้ถือว่าเป็นรูปธรรมที่เห็นผลได้ รวมทั้งคนเลี้ยงรู้สึกว่าการเลี้ยงปลาที่เลี้ยงจะเติบโตเป็นอาหารให้ตัวเอง แบ่งปันคนอื่น และขายเป็นรายได้ เห็นไหมว่าคนที่เขาได้เลี้ยงเขาพากันดีใจมาก แคร้วว่า ม.อุบลฯ จะมากักพากันตื่นตื่นนอยากให้ไปดูปลาของตัวเอง เห็นแบบนี้คนทำงานก็มีความสุขไปด้วย

สำหรับในพื้นที่เขตเทศบาลเมือง มีครัวเรือนที่เลือกเลี้ยงปลานิลในพื้นที่บ่อภายในบ้านของตนเอง พ่อมน ชายวัย 63 ปี บ้านโคกจักษ์จันซึ่งเป็นพื้นที่ชานเมืองที่ยังมีลักษณะกึ่งเมืองอยู่ พ่อมน มีอาชีพเป็นช่างรับจ้างกับกลุ่มช่างในหมู่บ้าน แต่เมื่อประสบกับสถานการณ์โควิด พ่อมนสะท้อนว่างานน้อยลงและทำได้แค่หาเช้ากินค่ำ ตนเองต้องดูแลลูกที่พิการและมีหลานที่ต้องเลี้ยงดูอีก

ปัจจุบันพอมนนอกจากรับจ้างก่อสร้างตามงานที่มีแล้ว พอมนอาศัยพื้นที่ธรรมชาติรอบหมู่บ้านในการหาอาหาร เช่น วันที่ทีมวิจัยไปเยี่ยมเป็นวันที่มีฝนตกพอมนได้ปูนาตามจำนวนหนึ่ง ซึ่งก็พอกินหรือแบ่งปันให้ญาติพี่น้อง ไม่ได้พอสำหรับขายอย่างเป็นกอบเป็นกำ “พอได้ปัน” พื้นที่ทำกินของพอมนที่เป็นที่นาที่ประสบปัญหาน้ำจากเรือนจ่าระบายเข้าที่ดินตลอดและทำให้ไม่สามารถทำนาได้ แต่ว่าในฤดูแล้งก็อาจจะไม่พอกิน “ถ้ามันแห้งมันแล้ง ก็หิวคือกัน ผมเฝ้าความซื้อ” พอมนกล่าว

ภรรยาของพอมนให้ความเห็นว่าตนเองมีอายุมากแล้ว หากจะประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานก็เห็นว่าตนเองแก่แล้ว การเลี้ยงปลาก็น่าจะเหมาะกับตนเอง “เป็นประโยชน์อยู่ พอได้ขายได้กิน ถ้าได้ขายอีหลีก็ได้กิน ถ้าจะไปทำอย่างอื่นก็แก่แล้ว ถือว่าลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว” ภรรยาของพอมนกล่าว

อย่างไรก็ดี ปัญหาอุปสรรคในการเลี้ยงปลาในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบแล้วทีมวิจัยพบว่า การเลี้ยงปลาในพื้นที่ชนบทในกระชังที่กว้างทำให้ปลาโตเร็วกว่า การเลี้ยงปลาของชุมชนเมืองที่เลี้ยงในบ่อซีเมนต์เป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างหนูแสงพรเพชรลำที่ได้เข้าร่วมกลุ่มอาชีพเลี้ยงปลาจากโครงการ คือ ปลาตุ๊กและปลาหมอ การเลี้ยงปลาพบข้อจำกัดคือการเลี้ยงปลาหมอที่เลี้ยงยากโตช้า ซึ่งโครงการต้องหาวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้กลุ่มคนเลี้ยงปลาให้พัฒนาแนวทางการเลี้ยงให้ได้ผลผลิตและลดต้นทุนมากขึ้น

กลุ่มการเพาะเห็ด

กลุ่มเพาะเห็ดบ้านนาสะอาด ถือเป็นกลุ่มที่มีผลผลิตจากการดำเนินงานมากที่สุด โดยมี ฌัฐสุดา คณาโรจน์ อาสาสมัครบ้านนาสะอาดและพี่เลี้ยงช่วยดำเนินการเริ่มต้นทำหัวเชื้อจำนวน 2,091 ก้อนผ่านการสนับสนุนของโครงการ จำนวน 15,000 บาท และการใช้เงินส่วนตัวสมทบอีก 4,000 บาท และได้แจกจ่ายให้กับสมาชิกที่มาร่วมผลิตหัวเชื้อตามสัดส่วน

หงส์ซึ่งเป็นแม่เลี้ยงลูก 3 คน ได้รับหัวเชื้อจำนวน 500 ก้อนและซื้อเพิ่มอีก 500 ก้อน เล่าด้วยความตื่นเต้นดีใจว่า วันแรกที่เห็ดออกเธอไม่รู้จะอย่างไร คำถามแรกที่เกิดขึ้นในใจคือ “กุสิดีจังได้อะ สีเอาขายใส?” เพราะตนเองไม่เคยขายเห็ดจึงไม่ทราบว่าขายเห็ดในหมู่บ้านได้ “ลูกชายบอกว่าก็เอาไปขายในหมู่บ้านสิแม่” จึงตัดสินใจเก็บเห็ดในวันแรกได้ 2 กิโลกรัมแบ่งใส่ถุงตระเวนขายในหมู่บ้าน ได้เงินมา 100 บาท ซึ่งดีใจมาก และต่อมาเห็ดเริ่มออกดอกมากขึ้น รวม 1 เดือน เธอได้เงินทั้งสิ้น 625 บาท “เก็บอย่างเดียวเลย” หงส์บอกว่า เงินที่ได้จากการขายเห็ดกลายเป็นเงินเก็บของครอบครัว จากเดิมที่ไม่เคยมีเงินเก็บในครัวเรือนเลย โดยประมาณการว่า การเพาะเห็ดในครั้งนี้จะทำให้หงส์ได้เงินทุกเดือนไปอีก 8 เดือน รวมประมาณรายเดือนละ 2,500 บาท เพราะตอนนี้เห็ดยังไม่ออกเต็มที่ หงส์ยังกล่าวอีกว่า “ขายดีมากเลยคะ ลูกค้าเล่นแบบมาสั่งไว้เลย หนูกะคิดอยากจะทำเพิ่มอีกแล้วคะตอนนี้ ที่แรกหนูย่านแต่ขายบ่ได้ ตอนนี้อยากดีจนไม่มีจะขาย รวมเห็ดนางฟ้าที่เพาะกับเห็ดป่าที่ออกช่วงนี้หนูมีรายได้วันละ 4,000 เลยคะ นอกจากนั้นหนูก็แปรรูปหน่อไม้ที่กำลังขึ้นช่วยนี้ด้วย”

การช่วยเหลือด้านอาชีพกลุ่มเย็บผ้า

กลุ่มเย็บผ้าเป็นหนึ่งใน OM เมนูการออมและการลงทุน ของพื้นที่ชุมชนเมือง ซึ่งได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์ในการพัฒนาอาชีพ กลุ่มช่างเย็บผ้าถือว่าเป็นกลุ่มครัวเรือนยากจนที่มีทักษะแต่ขาดทุนในการประกอบอาชีพอย่างเห็นได้ชัดโดยภายหลังจากการเข้าร่วมโครงการและได้รับความช่วยเหลือ จะพบว่าแต่ละคนสามารถต่อยอดอาชีพและอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ตัวอย่างของแม่แสงจันทร์ ตาทอง ที่ได้รับการสนับสนุนการซ่อมแซมบ้านและได้รับการสนับสนุนด้านช่าง ซึ่งทำให้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น มีลูกค้าภายในชุมชนมาใช้บริการเย็บผ้าซ่อมแซมผ้าอยู่

เรื่อง แม่แสงจันทร์และคนในชุมชนเห็นว่าครอบครัวของแม่แสงจันทร์มีคุณภาพชีวิตที่ขึ้นกว่าเดิมมาก และพึ่งพาตนเองได้ เดิมมีรายได้เดือนละประมาณ 500 บาทต่อเดือน หลังเข้าร่วมคนในชุมชนรับรู้แม่แสงจันทร์รับจ้างเย็บผ้าทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นเดือนละประมาณ 2,000 บาท และเก็บขยะขายเป็นรายได้เสริมด้วย

ทัศนีย์ช่างเย็บผ้าแม่ลูกสี่ที่โครงการไปเยี่ยมยามถามข่าว เล่าว่า ชีวิตตนเองดีขึ้นมาก ได้รับการซ่อมแซมบ้านจากบ้านพอเพียงและได้รับผ้าเย็บเหมาจากทางออนไลน์ ซึ่งทำให้ตนเองมีรายได้มากขึ้น โดยงานล่าสุดที่รับมาหากมีเวลาทำงานเต็มที่จะสามารถตัดเย็บเสื้อผ้าได้ราววันละ 20 ตัว กำไรตัวละ 20 บาท ทำให้คาดว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้นวันละ 400 บาท รวมราว 4,000 บาทต่อเดือน ทัศนีย์บอกว่า “หนูไม่ได้อยู่เฉยๆ นะ ถ้าเขามีอบรมอาชีพ ว่างหนูก็ไป วันไหนมีบุญบ้างก็ไปขายของหาบเร่ มีอะไรก็ขาย ใส่ตะกร้าไปขาย เช่น ถั่วดิน มะม่วง โดยรับจากจุดส่งของฟุ่มพวงในตลาด ตอนนี้ ลูกเริ่มทำงานแล้ว ชีวิตก็ดีขึ้น”

การช่วยเหลือกลุ่มอาชีพขายของเก่า

กลุ่มอาชีพขายของเก่า ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นผู้สูงอายุ ตัวอย่างของพ่อหนูพิน อายุ 71 ปี และพ่อคำพูน อายุราว 80 ปี ที่ต่างต้องหาเลี้ยงชีพของตนเอง แม้ว่ารายได้ของทั้งสองจะไม่ได้เพิ่มมากขึ้น แต่ว่าทั้งสองต่างได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลจากคนในชุมชน สำหรับพ่อหนูพิน มีความกังวลกับอนาคตของหลานที่ตนเองเลี้ยงดู และอยากให้หลานได้เรียนหนังสือสูงๆ

สำหรับพ่อคำพูน ทุกครั้งที่พ่อคำพูนเข็นรถเข็นเก็บของเก่า พ่อทองพูนจะได้รับความเอื้อเฟื้อจากคนในเมืองที่ผ่านไป เช่น การซื้อน้ำปลาให้เพื่อใช้ในครัวเรือน การช่วยเหลืออุปกรณ์เข็นรถเข็นทำให้รถมีสภาพเบาเข็นง่ายทำให้ช่วยลดปัญหาในด้านสุขภาพให้กับพ่อคำพูนและภรรยา เมื่อทีมวิจัยสอบถามว่า พ่ออยากอยู่บ้านเฉยๆ หรือไม่ พ่อคำพูนชี้ว่า การเข็นรถเก็บของเก่าทำให้ตนเองสุขภาพแข็งแรงและมีอะไรทำ ไม่หลงลืม การที่โครงการวิจัยเข้าไปให้การช่วยเหลือ ตนเองรู้สึกดีมากที่มีคนถามไถ่และได้มีที่เก็บออมไว้ใช้จ่ายยามจำเป็น ซึ่งถ้าลำพังจะไปฝากธนาคารก็คงลำบาก

กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง

กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมืองก่อตั้งในวันที่ 1 เมษายน 2565 ดำเนินงานได้ในระยะ 2 เดือน โดยข้อมูล เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2565 มีกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายที่เป็นสมาชิกกองทุน จำนวน 87 ราย รวม 84 ครัวเรือน รวมเงินที่ออม จำนวน 16,600 บาท เฉลี่ยเงินออมครัวเรือนละ 198 บาท

ในด้านทุนเศรษฐกิจ การเกิดกองทุนฯ ถือเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับครัวเรือนยากจนในชุมชนเมือง ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในทุกชุมชน ในชุมชนเงินกองทุนต่างล่มสลายไปหมดแล้ว และการที่จะไปฝากเงินในธนาคารก็เป็นเรื่องยาก เพราะการคงเก็บเงินแบบไม่มีการเคลื่อนไหวก็อาจจะถูกธนาคารหักเงิน และการกู้ยืมจำนวนน้อยก็เป็นเรื่องยุ่งยากเช่นกัน ดังนั้น การมีเงินเก็บในธนาคารสำหรับหลายคนจึงเป็นเรื่องยาก การมีกองทุนจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้ครัวเรือนมีความหวังที่จะมีเงินออมและเงินกู้ใช้ในยามจำเป็น

กล่าวโดยสรุป จากการประเมินผลด้านทุนทางเศรษฐกิจ พบว่า ครัวเรือนส่วนหนึ่งสามารถมีรายได้จากการพัฒนาของโครงการแม้ว่าจะมีบางส่วนที่ยังไม่เห็นผลชัดเจนในเชิงรายได้ แต่ครัวเรือนและพื้นที่ต่างมีความหวังในการเป็นต้นทุนต่อยอดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกเขา ตัวอย่างการให้ความช่วยเหลือด้านอาชีพโดยเฉพาะในส่วนการส่งเสริมการผลิตอาหาร แม้ว่าจะยังไม่เห็นผลในด้านรายได้ที่ชัดเจนแต่ในกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายต่างมีความหวังและคาดหวังว่าอย่างน้อยจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้มากกว่าที่เป็นมา ซึ่งครัวเรือนมากกว่า 50% ได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมโครงการและเห็นว่าเป็นโครงการที่ช่วย

พัฒนาคุณภาพชีวิตแต่ละครัวเรือน และลดรายจ่ายได้ นอกจากนี้ ครัวเรือนเปราะบางส่วนหนึ่งได้รับความช่วยเหลือด้านการสงเคราะห์เพิ่มเติมซึ่งเป็นประโยชน์ทางอ้อมที่เกิดจากการส่งต่อความช่วยเหลือของโครงการ โดยโครงการได้มีการคำนวณประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจทั้งทางตรงและทางอ้อมในภาพรวม คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ยจะมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยประเมินจากการส่งเสริมโครงการในช่วง 2 เดือนสุดท้ายของโครงการระยะที่ 2 คิดเป็นค่าเฉลี่ย 812 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็น 406 บาท ต่อเดือนต่อครัวเรือน เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยครัวเรือน 5,320.48 บาท/เดือน ค่าเฉลี่ยรายได้ที่เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 7.63 ดังแสดงในตารางที่ 6.1 และ 6.2

ตารางที่ 6.1 สรุปประโยชน์ทางตรงด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการ

โครงการย่อย	ผู้รับประโยชน์	ผลผลิต	ผลลัพธ์ (ประโยชน์)	หมายเหตุ
OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ เสนางคนิคม				
กองบุญข้าวปัน สุข	บ้านหนองทับม้า หมู่ 4 จำนวน 24 ครัวเรือน และ หมู่ 11 จำนวน 38 ครัวเรือน รวม 62 ครัวเรือน	หมู่ 4 ปันข้าวรวม 555 กิโลกรัม หมู่ 11 ปันข้าว ครัวเรือนละประมาณ 5-7 กิโลกรัม ขึ้นอยู่ กับขนาดของ ครัวเรือน	ลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนละ ประมาณ 382 บาท/ปี (ประหยัดข้าวได้ประมาณ 2 สัปดาห์)	ครัวเรือน หมู่ 11 ระดับ 1 ไม่ ต้องส่งข้าว คั้น ระดับ 2-4 ส่งข้าว คั้นเพื่อ หมუნเวียน
ผักแปลงรวม และตลาดปันสุข	12 ครัวเรือน (หมู่ 11)	ผักแปลงรวม	- ลดค่าใช้จ่ายเพิ่มรายได้ 400 บาทครัวเรือน/เดือน	
เพาะเห็ดสร้าง รายได้และ ตลาด บ้านนา สะอาด	7 ครัวเรือน (หมู่ 7)	เชื้อเห็ดจำนวน 2,019 ก้อน	เพิ่มรายได้เฉลี่ย 2,000 บาท/ เดือน/กลุ่ม (เป็นระยะเวลา 8 เดือน)	ได้รับการ สมทบจาก แม่ฉัฐสุดา จำนวน 4,000 บาท
อาชีพประมง และปศุสัตว์	เลี้ยงปลา 35 ครัวเรือน เลี้ยงไก่ 17 ครัวเรือน รวม 52 ครัวเรือน (หมู่ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15)	กระชังบก บ่อโองตัด บ่อซีเมนต์ ปลาตุก 300 ตัว	เพิ่มรายได้เฉลี่ย 1,000 บาท/ เดือน/ครัวเรือน (เป็นระยะเวลา 3 เดือน)	ยังไม่ สนับสนุน การเลี้ยงไก่
กองทุนตากมัน	6 ครัวเรือน (หมู่ 11)	รับมันจากกองทุนตาก มันมาตากเพื่อสร้าง รายได้ 2 ครั้ง	รายได้สุทธิรวม 1,050 บาท/ ครัวเรือน	รายได้นี้จะมี ช่วงเวลา 3 เดือน ช่วง เดือน กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม
ช่าง งานฝีมือ	14 ครัวเรือน	-	-	อยู่ระหว่าง ดำเนินงาน
รวม	11 หมู่บ้าน 129 ครัวเรือน	* มีครัวเรือนที่ทำมากกว่า 1 โครงการย่อยรวมด้วย		

โครงการย่อย	ผู้รับประโยชน์	ผลผลิต	ผลลัพธ์ (ประโยชน์)	หมายเหตุ
OM เมฆารอ้อมและการลงทุน ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองฯ				
การอ้อม	ครั้งที่ 1 -58 ครั้วเรือน ครั้งที่ 2 -19 ครั้วเรือน รวม 87 ครั้วเรือน	การอ้อมเพื่อใช้จ่ายใน ยามจำเป็น	จำนวน 16,600 บาท เฉลี่ย 198 บาท/ครั้วเรือน	
การส่งเสริมอาชีพ - การเลี้ยงปลา ในบ่อซีเมนต์	16 ครั้วเรือน	ประมาณการ ขาย ปลา 4 ตัว ราคา 50 บาท รวมครั้วเรือนละ 2,500 บาท ใน ระยะเวลา 3 เดือน	ลดรายจ่าย/เพิ่มรายได้ 2,500 บาท/ครั้วเรือน/3 เดือน	
- กลุ่มเย็บผ้า	5 ราย	ผลิตได้รวดเร็วขึ้นจาก การมีอุปกรณ์ที่ดี นำไปสู่การเพิ่มรายได้	รายได้เพิ่มขึ้นเดือนละ 1,500 บาท /ครั้วเรือน	
- กลุ่มอื่นๆ	75 ราย	ลดต้นทุนการผลิต สินค้า ผลิตได้รวดเร็ว ขึ้นจากการมีอุปกรณ์ ที่ดี นำไปสู่การเพิ่ม รายได้	ยังไม่สามารถประเมินได้	
OM ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร				
โหนดหนองข่า	10 ราย	จ้างแรงงานในการ ปลูกสมุนไพร 1 ครั้ง	รายได้เพิ่มขึ้น 3,000 บาท	
โหนดพนา	2 ราย	กลุ่มผู้ปลูกสมุนไพร และทำผลิตภัณฑ์ลูก ประกอบ	ยังไม่สามารถประเมินได้	

ตารางที่ 6.2 สรุปประโยชน์ทางอ้อมด้านเศรษฐกิจจากการดำเนินโครงการ

โครงการ	จำนวนครั้วเรือนที่ ได้รับประโยชน์	ประโยชน์ที่ได้รับ	ค่าเฉลี่ย	หมายเหตุ
OM เสนางคนิคม				
เทศบาลเสนางคนิคม สนับสนุนอุปกรณ์ล้อ รั้วสวนผักปลอด สารพิษ	12 ครั้วเรือน และคนในชุมชน	การสนับสนุนอุปกรณ์ในการล้อม รั้ว		
การช่วยเหลือบ้าน มั่นคง	8 ครั้วเรือน	ลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบ้าน 25,000 บาทต่อครั้วเรือน		
OM เมฆารอ้อมและการลงทุน				
โครงการโควิด	ส่งต่อข้อมูลจาก งานวิจัยชุมชนสุข สำราญ 32 คน	ช่วยเหลือผู้ยังชีพชุมชนสุข สำราญ 32 ครั้วเรือน ครั้วเรือนละ 300 บาท	- ลดค่าใช้จ่าย ครั้วเรือนละ 300 บาท/ ครั้วเรือน	

โครงการ	จำนวนครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์	ประโยชน์ที่ได้รับ	ค่าเฉลี่ย	หมายเหตุ
		- ครัวเรือนในโครงการได้รับการสนับสนุนด้านการพัฒนาอาชีพ 3 ครัวเรือน	จำนวน 32 ครัวเรือน - ลดค่าใช้จ่ายในการสร้างอาชีพ 3,750 บาท จำนวน 3 ครัวเรือน	
การช่วยเหลือของ พมจ.	สนับสนุนเงินช่วยเหลือ จำนวน 5 ราย	- มีรายได้ใช้จ่ายใน ครัวเรือน 3,000 บาท/ครัวเรือน		
การช่วยเหลือของ เทศบาล	5 ครัวเรือน	สนับสนุนอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีด		
การช่วยเหลือบ้าน มั่นคง	7 ครัวเรือน	ลดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบ้าน 25,000 บาทต่อครัวเรือน		
OM ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร				
โครงการโควิด	ส่งต่อข้อมูลจากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีตำบลป่าก้อมีผู้ยากไร้จำนวน 177 คน และชุมชนสุขสำราญ 32 คน -หลังจากกลั่นกรองกับผู้นำชุมชนตำบลป่าก้อมีอีก 1 รอบ เหลือกลุ่มคนยากไร้ เหลือกลุ่มผู้ยากไร้จำนวน 154 คน	- ช่วยเหลือข้าวสาร จำนวน 63 ครอบครัว ครอบครัว ละ 20 กิโลกรัม - ครัวเรือนในโครงการได้รับการสนับสนุนด้านการพัฒนาอาชีพ	- ลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนละ 600 บาท/ครัวเรือน จำนวน 63 ครัวเรือน	
โครงการปลูกสมุนไพร ม.มหิตล	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนที่ต้องการเข้าร่วมจำนวน 18 ครัวเรือน	ครัวเรือนยากจนเข้าร่วมโครงการ 1 ครัวเรือน		
บริษัท วินแทจฟาร์ม ดี	โหนดพนา	สนับสนุนการจัดทำลูกประคบส่งออก		
บริษัท นิยมฟู้ดจำกัด (พริกแกงทำนุ)	โหนดหนองข่า	แนวทางการปลูกสมุนไพรในพื้นที่		
ความช่วยเหลืออื่นจากหน่วยงานรัฐในจังหวัด				
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด - ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัด	69 ครัวเรือน	ได้รับความช่วยเหลือเงินสงเคราะห์ในปี 2564 ได้แก่ - เงินอุดหนุน พส. รายละ 2,000 บาท จำนวน 1 ราย และรายละ 3,000 จำนวน 5 ราย	3,000 บาท/ครัวเรือน	บางครัวเรือนได้รับความช่วยเหลือมากกว่า 1 ครั้งใน

โครงการ	จำนวนครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์	ประโยชน์ที่ได้รับ	ค่าเฉลี่ย	หมายเหตุ
-บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ		- เงินสงเคราะห์รายละ 2,000 บาท จำนวน 1 ราย และรายละ 3,000 จำนวน 1 ราย ได้รับความช่วยเหลือเงินสงเคราะห์ในปีงบประมาณ 2565 - เงินอุดหนุน พส. รายละ รายละ 3,000 จำนวน 23 ราย - เงินสงเคราะห์รายละ รายละ 3,000 จำนวน 1 ราย		ปีงบประมาณเดียวกัน

2. ทุนมนุษย์

ในด้านทุนมนุษย์ บทบาทด้านการเพิ่มศักยภาพทุนมนุษย์ของครัวเรือนเป้าหมายที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการยังมีน้อย เมื่อสอบถามครัวเรือนยากจน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่บุตรหลานได้รับเงินช่วยเหลือค่าเล่าเรียนจากโรงเรียน และมีส่วนน้อยที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่หรือญาติพี่น้องแล้วไม่ได้รับความช่วยเหลือ ตัวอย่างของบุตรของนายยา ที่อาศัยในชุมชนยางพัฒนาที่มีบุตรจำนวน 4 คน มีเพียงบุตร 1 คนที่ได้รับทุนจากโรงเรียน ซึ่งโครงการจะได้ประสานผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

นอกจากนี้ การศึกษาสำหรับบางครัวเรือนเป็นเรื่องที่ไกลตัว เนื่องจากไม่เพียงค่าเล่าเรียนเท่านั้นที่ต้องใช้ในการศึกษาแต่ต้องมีเงินทุนสำรองและมีเงินในการซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้บางครอบครัวไม่สามารถส่งลูกเรียนในระดับที่สูงขึ้น น้อย แสงวงศ์ ชุมชนเมืองพัฒนา เล่าว่า ได้พาลูกชายไปสมัครเรียนต่อในวิทยาลัยเทคนิคอำนาจเจริญตามประกาศของ กสศ. แต่ทว่า เมื่อได้รับแจ้งค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้เป็นจำนวนมากแล้ว ลูกชายก็ตัดสินใจไม่เรียนต่อ “มากอดแม่ แล้วก็บอกแม่ บ่เป็นหยั่งแม่ บ่เรียนก็ได้” แม่น้อยเล่าทั้งน้ำตาถึงตอนที่ลูกชายตัดสินใจไม่เรียนต่อและตอนนี้ก็ไปทำงานรับจ้างขนแก๊สที่ร้านแก๊สกับเพื่อน

ทั้งนี้ ความช่วยเหลือด้านทุนมนุษย์ที่สำคัญต่อไปคือการพัฒนาทักษะด้านอาชีพให้กับครัวเรือนที่จะเป็นฐานสำคัญในการสร้างความมั่นคงให้กับกลุ่มดังกล่าว โดยต้องสร้างช่องทางการเข้าถึงการพัฒนาตนเองให้กับกลุ่มดังกล่าวให้มากขึ้น

3. ทุนกายภาพ

ทุนทางกายภาพ หมายถึงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งที่จะสามารถทำให้เกิดสิ่งที่จะสนับสนุนระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นยานพาหนะหรือเครื่องมือเกี่ยวกับการผลิตพลังงาน รวมถึงเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งในกลุ่มครัวเรือนยากจนนั้น การมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่จะเป็นต้นทุนทางกายภาพเป็นไปได้ยาก และขาดโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรของภาครัฐที่จะสนับสนุนเนื่องจากต้องมีหลักประกันในการได้มาโครงการ พบว่า โครงการพัฒนาของภาครัฐหลายโครงการเปิดโอกาสให้กับชาวบ้านได้เข้าถึงการขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐแต่ทว่าคนจนมีข้อจำกัดโดยเฉพาะการไม่มีหลักประกันหรือไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะขอรับการสนับสนุนได้ เช่น ที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์

โดยในระดับกลุ่ม โครงการได้ส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านนาสะอาดซึ่งมีกลุ่มคนจนเป้าหมายเป็นสมาชิกเพื่อขอรับการสนับสนุนจากโครงการพลังงานแสงอาทิตย์ Solar Pump จากพลังงานจังหวัด แม้ว่าจะได้รับความร่วมมือในการประสานข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนยากจนแต่ไม่สามารถรับ

โครงการได้เนื่องจากข้อจำกัดของเกณฑ์และเงื่อนไขที่ภาครัฐกำหนด โดยปัญหาที่สำคัญคือคนจนไม่มีที่ดินทำกินที่มีเอกสารสิทธิ์

ในระดับครัวเรือน ครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมอาชีพในชุมชนเมือง จำนวน 82 ครัวเรือน จากกลุ่มเป้าหมาย 86 ครัวเรือน รวม 10 กลุ่มอาชีพ ได้แก่ 1) กลุ่มขายอาหารรถเข็น/สามล้อพ่วง 2) กลุ่มขายอาหารฯ กลุ่มขายผลไม้ 3) ขายขนม เครื่องดื่ม กลุ่มขายอาหารสด 4) รถเร่ 5) กลุ่มขายของชำ/ เสื้อผ้า กิ๊ฟช็อป /ขายออนไลน์ /ขายของเก่า 6X กลุ่มอาชีพเพาะปลูกเกษตร 7) กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลา กบ จิ้งหรีด 8) กลุ่มเลี้ยงไก่ เป็ด วัว 9) กลุ่มอาชีพเย็บผ้า เสริมสวย สักลาย เพ้นซ์เล็บ และ 10) กลุ่มอาชีพช่างฝีมือต่างๆ

และได้มีการส่งต่อให้ได้รับการสนับสนุนบ้านพอเพียง ของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งเป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์ให้ครัวเรือนยากจนที่มีปัญหาความเดือดร้อนด้านที่ดินและที่อยู่อาศัย ในชุมชนได้มีที่อยู่อาศัยดีขึ้น มีความมั่นคง โดยชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการดำเนินการ โดยในปีงบประมาณ 2565 มีครัวเรือนยากจนที่ได้รับการซ่อมแซมบ้าน จำนวน 5 หลังคาเรือน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นการซ่อมแซมหลังคาและส่วนที่ยื่นออกจากตัวบ้าน ทำให้ครัวเรือนเหล่านี้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงแข็งแรง

ภาพที่ 6.1 บ้านนางสมใจ เครือดี บ้านหนองทับม้า หมู่ 1 ที่ได้รับการซ่อมแซมบ้านจากโครงการบ้านพอเพียง ก่อนซ่อมแซม (ซ้าย) และหลังซ่อมแซม (ขวา)

ภาพที่ 6.2 บ้าน นายปรีชา เสือทอง หมู่ 13 ตำบลบู่ อำเภอเมือง ที่ได้รับการซ่อมแซมบ้านจากโครงการบ้านพอเพียง

ก่อนซ่อมแซม (ซ้าย) และหลังซ่อมแซม (ขวา)

ที่มาภาพ: โครงการบ้านพอเพียง

4. ทูทางสังคม

ในการดำเนินงานโครงการพบว่า เครือข่ายที่เข้าร่วมดำเนินงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงชุมชนต่าง มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นขึ้น โดยในระดับของชุมชนเมืองโครงการได้ขยายพื้นที่ดำเนินงานทำให้ครัวเรือนยากจนได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

การดำเนินงานของชุมชนเมืองที่ดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ได้มีครัวเรือนเข้าร่วมโครงการถึง 84 ครัวเรือน รวมสมาชิก 87 คน คนจนเป้าหมายต่างมีความกระตือรือร้น ในการออม เพราะมีความไว้วางใจและมีความเชื่อมั่นว่ากองทุนจะมั่นคงและจะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเขาได้ อย่างไรก็ดี ปัญหาและอุปสรรคสำหรับครัวเรือนยากจนบางกลุ่ม เห็นว่าคนในหมู่บ้านไม่มีรถที่จะเดินทางไปเที่ยวรับออม ก็มีการรวมตัวขึ้นรถสามล้อของหนึ่งในครัวเรือนยากจนกลุ่ม นัดกันไปออม เป็นต้น

จิราวรรณ เนตรพันธ์ (สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2565) ชาวชุมชนรุ่งอรุณ 2 กล่าวว่า ที่ออมเพราะเชื่อใจ ที่หมู่บ้านของตนเอง กองทุนต่างๆ ล่มหมดแล้ว เชื่อว่าคนที่บริหารกองทุนจะทำให้กองทุนยั่งยืนได้ ตนเองไม่ยากฝากเพื่อนไป เห็นว่าการได้ไปพบปะเพื่อนฝูงอย่างน้อยเดือนละครั้งก็ทำให้ได้มีการพูดคุยสารทุกข์สุขดิบ ทักทายและให้กำลังใจกัน อย่างไรก็ดี หลายคนยังมีข้อจำกัดเช่นตัวอย่างของจิราภา นาศรี ที่ไม่มีรายได้ แต่มีความต้องการออมและเห็นว่าหากได้ไปกับเพื่อนก็จะประหยัดค่าน้ำมัน

ในการต่อยอด โครงการกองทุนการออมเห็นว่า การใช้ประโยชน์จากสมาชิกในชุมชนซึ่งส่วนหนึ่งเป็นคนที่ทำงานร่วมกับเทศบาล หรือเป็นตัวแทนในระดับชุมชนจะทำให้เกิดตัวแทนประสานงานในชุมชน และให้เขาช่วยเหลือสมาชิกเหล่านี้ได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังลดภาระของอาสาสมัครเดิมและเพิ่มเครือข่ายให้เข้มแข็งขึ้นได้

บทบาทของอาสาสมัครกับการทำงานแก๊จน

ในพื้นที่ชุมชนเมืองที่ได้มีการขยายพื้นที่ไปอีกรวม 28 ชุมชน นั้นทำให้อาสาสมัครทำงานหนักขึ้นซึ่งไม่ได้เป็นเพียงโมเดล 1: 5 อย่างไรก็ดี ต่างคนต่างมีความภาคภูมิใจที่ได้ทำงานช่วยเหลือครัวเรือนยากจน โดยเฉพาะบางคนก็ไม่ได้ไปสัมผัสพื้นที่อื่นๆ นัก

สำหรับ พรเพชรล้ำ ศิลาภัก ซึ่งเป็นอาสาในพื้นที่ชุมชนเมืองและเป็นครัวเรือนยากจน ชี้ว่า การได้เข้ามาเป็นอาสาสมัครชุมชนมีความดีใจที่ได้รับโอกาสจากทีมวิจัยและอาสาคนอื่นๆ เพราะตนเองก็ถือเป็นคนยากจนในกลุ่มเป้าหมายในการทำวิจัยครั้งนี้ ได้มาเป็นคนให้โอกาสคนจนคนอื่นๆ มีความภูมิใจเป็นอย่างมาก และตนเองคลุกคลีในชุมชนมานานทำให้รู้จักพื้นที่และคนในชุมชนเป็นอย่างดี การช่วยเหลือคนจนคนอื่นๆ จึงมีความคล่องตัว และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย และการทำงานยังมีความเข้าใจกับคนจนกลุ่มเป้าหมายได้อย่างดีเพราะตนเองก็เป็นคนจนมีความเข้าใจคนจนเป็นอย่างดี และได้เห็นคนยากจนที่ไม่จนเท่าตนเองทำให้ตัวของแม่พรเพชรล้ำ ได้รู้สึกว่าการที่เป็นคนจนก็ช่วยเหลือกันและกันได้ผ่านการเป็นอาสาสมัครของการวิจัยครั้งนี้

สำหรับมนทิชา สุขกุล (พี่โต) ชี้ว่าการได้ทำงานร่วมกับโครงการวิจัยทำให้ตนเองได้ขยับบทบาทการทำงานในพื้นที่มากขึ้น และได้ความรู้มากขึ้นในด้านกระบวนการทำงานกับครัวเรือนยากจนและการทำความเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา “ถ้าบได้ทำงานกับ ม.อุบลฯ กะบได้เลาะบ้าน บได้มีกรารู้จักคนในหมู่บ้าน ถือว่าเฮ็ดให้มีความรู้หลายขึ้น ถ้าไม่มีการศึกษาความเป็นมาคนจนก็ไม่เข้าใจเขา ได้เข้าใจงานวิจัยเชิงปฏิบัติการมากขึ้น แตกต่างจากการเก็บข้อมูลเดิม และมีความเชื่อมั่นว่าเขาจะมีชีวิตที่ดีขึ้น เห็นทักษะของอาสาสมัคร มีการคุยกับคนที่หลากหลาย” พี่โตยังชี้ว่า การประสานงานของ ม.อุบลฯ การเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านได้มีบทบาทมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ได้พัฒนาตนเอง ชาวบ้านเพิ่นกะถาม เขาดีใจเห็น ม.อุบลฯ มา และมีหน่วยงานอื่นมาลงคลุกกับพื้นที่มากขึ้น เขาก็ดีฮอดอยู่

สำหรับโมเดลแก้จนความมั่นคงทางอาหารเสนางคนิคม การมีอาสาสมัครประจำชุมชน ถือว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการเชื่อมประสานการทำงานโครงการย่อยแต่ละโครงการเพื่อให้แต่ละโครงการย่อยเกิดจากความต้องการของครัวเรือนเป้าหมายได้จริง

สายันต์ ทองหล่อ และโชคชัย บุญสร้าง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองทับม้า ซึ่งเป็นอาสาสมัครในโครงการชี้ว่า โครงการนี้เป็นประโยชน์และทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น มีความสามัคคีและเอื้ออาทรกันมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ส่วนตัวแล้วรู้สึกภูมิใจที่ได้ร่วมทำงานโครงการและช่วยเหลือคนทุกข์ยากในชุมชน บางคนมีรายได้เพิ่มขึ้น ได้ซ่อมแซมบ้าน ทำให้เขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

เช่นเดียวกับ ปิติตา คณะพรหม นิตยา สารธิมา และณัฐสุดา คณาโรจน์ ต่างสะท้อนเป็นเสียงเดียวกันว่า “รู้สึกภาคภูมิใจ” และเห็นความหวังในการแก้ไขปัญหาให้กับครัวเรือนยากจน ซึ่งแม้ว่าเขาจะไม่ได้อยู่ในชุมชนตนเอง แต่เราสามารถเป็นที่พึ่งและให้คำแนะนำเขาได้ โดยเฉพาะณัฐสุดา คณาโรจน์ ที่มีจิตอาสาและมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าในการพาครัวเรือนหลุดพ้นความยากจน และได้มีการใช้เงินส่วนตัวมาสมทบโครงการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง โดยณัฐสุดา เล่าว่า ทุกวันนี้ตนเองพอแล้วและอยากแบ่งปันให้กับคนอื่น แม่น้อยชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนที่เห็นเขามีชีวิตที่ดีขึ้นเช่นครอบครัวของหงส์ ทำให้เขารู้สึกอยากช่วยต่อเรื่อยๆ และมีกำลังใจในการทำงาน โดยจากประสบการณ์การทำงานพัฒนาในชุมชนที่ผ่านมา การเปลี่ยนแค่ 1 ครัวเรือนก็ถือว่าสำเร็จแล้ว

การบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน: Model “ถั่วตัด” บูรณาการผ่าน “4 ท”

ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการทำงานให้สอดคล้องประสานกันทั้งในระดับอำเภอ และท้องถิ่น ดังที่ได้เกริ่นไว้ในบทที่ 3 และ 5 ว่าโครงการมีการทำงานเชิงบูรณาการทั้งในการทำงานเชิงแนวคิดและการปฏิบัติ ผ่านการทำงานตั้งต้นจากฐานข้อมูลที่เป็นจริง

เมื่อประเมินผลการทำงานเชิงบูรณาการ พบว่า โครงการมีการทำงานร่วมกันเป็นอย่างดี แม้ว่าจะไม่ได้ประสานเป็นเนื้อเดียวกันทั้งหมด โดยทุกหน่วยงานของจังหวัดที่ทำงานร่วมกัน ต่างสะท้อนว่า ได้ใช้ฐานข้อมูลของโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 100% เป็นฐานในการวางแผนการวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือนยากจน “ข้อมูลเป็นที่ยอมรับของทางจังหวัด อาศัยข้อมูลตามนโยบายของรัฐบาล” นางชลลดา ใจภักดี หัวหน้าฝ่ายสวัสดิการศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งทำงานคลุกคลีกับพื้นที่อย่างใกล้ชิดกล่าว (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2565) นอกจากนี้ โครงการได้ร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดในการให้ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการวางแผนขับเคลื่อนการดำเนินงานตาม “โครงการอำนาจเจริญเกื้อกูลเพิ่มพูนความสุข” (BUDDY แก่จนคนอำนาจ) ซึ่งในปี 2565 จังหวัดอำนาจเจริญ มีจำนวนเป้าหมายครัวเรือนยากจนและระบบ TPMAP จำนวน 1,556 ครัวเรือน ได้แก่ สุขภาพ จำนวน 284 ครัวเรือน การเข้าถึงบริการภาครัฐ จำนวน 15 ครัวเรือน ปัญหาด้านรายได้ จำนวน 746 ครัวเรือน ด้านการศึกษา จำนวน 267 ครัวเรือน ความเป็นอยู่ จำนวน 271 ครัวเรือน โดยผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการแบ่งความรับผิดชอบ ในระดับจังหวัดได้นำข้อมูลดังกล่าวไปแยกความช่วยเหลือและมอบหมายแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็น Buddy เชิงพื้นที่และเชิงประเด็น เช่น ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งรับผิดชอบอำเภอเสนางคนิคมกับอำเภอหัวตะพาน ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยรับผิดชอบอำเภอปทุมราช เป็นต้น โดยแบ่งกลุ่มครัวเรือนยากจน ออกเป็น 3 ระดับ ABC คือ

A คือ “หัวไว ใจสู้” เป็นกลุ่มที่มีความสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในระดับหนึ่ง และพร้อมที่จะพัฒนาเรียนรู้เร็ว

B คือ “พัฒนาได้แต่ใช้เวลา” หมายถึงกลุ่มที่มีสุขภาพแข็งแรง มีเวลา มีความสามารถในการเป็นแรงงานในด้านต่างๆ แต่ต้องอาศัยเวลาในการค่อยๆ พัฒนาให้ลืมตาอ้าปากได้

C คือ “ให้แล้วหมดเลย” หมายถึงกลุ่มเปราะบาง ที่ต้องรับการสงเคราะห์เพียงอย่างเดียว หรือกลุ่มที่มีข้อจำกัดไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งกลุ่มนี้ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดฯ เป็นหน่วยงานหลักในการให้ความช่วยเหลือ

ในระดับเทศบาล โครงการมีความร่วมมืออย่างดีกับเทศบาลเมืองอำนาจเจริญซึ่งทำงานร่วมกันพื้นที่ชุมชนเมืองจำนวน 28 ชุมชน ณัฐพงศ์ ตั้งสกุลกุลพัฒน์ นายกเทศมนตรีเมืองอำนาจเจริญ ได้สะท้อนกับทีมวิจัยว่า เห็นความตั้งใจของทีมมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีและการศึกษาข้อมูลเชิงลึก ทำให้เทศบาลได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้จริงและนำมาวางแผนสนับสนุนอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดที่เป็นโครงการของเทศบาล โดยเอกลักษณ์ แก้วกึ่ง (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2565) ซึ่งทำงานร่วมกับทีมบริหารงานของเทศบาล ชี้ว่า การบูรณาการด้านข้อมูลเป็นจุดเด่นที่เห็นชัดที่สุดในการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน ไม่เพียงแค่ ม.อุบลฯ แต่ว่ายยังมีหน่วยงานระดับจังหวัดที่ทำงานโดยหลักหนีข้อจำกัดและมองเป้าหมายการพัฒนาเป็นสำคัญ

มงคล มหาโยธี สมาชิกสภาเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2565) ซึ่งเป็นคนที่ทำงานในพื้นที่มาอย่างยาวนาน ชี้ว่า ตอนที่โครงการมาใหม่ก็ยังคงเป็นคำถามที่ตั้งข้อสงสัยว่าจะทำได้จริงหรือไม่เท่าที่สังเกตจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกแล้วมีหน่วยงานของภาคราชการมีความกระตือรือร้นมาร่วมงานมากขึ้นพบว่า เป้าหมายความยากจนของแต่ละหน่วยงานต่างคนละวิธีคิด แต่เริ่มเห็นว่ามีมีการนำข้อมูลของภาคประชาชนมาใช้ในการวางแผนงานในระดับภาครัฐมากขึ้น

ในส่วนของการปรับเปลี่ยนการทำงานของหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เขารับรู้เขาเข้าใจแต่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเต็ม 100% เป็นไปไม่ได้ เขาจะมีการประเมินการทำงานให้สอดคล้องตามนโยบายหรือโครงการที่เขาทำ

เอกวัฒน์ ป้องกัน นักพัฒนาสังคมปฏิบัติการ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ ชี้ว่าข้อมูลครัวเรือนกลุ่มเปราะบาง สำนักงานได้มีการกลั่นกรองสำหรับ KPI ปีงบประมาณ 2565 พมจ. ตั้งเป้าหมายพัฒนาคุณภาพชีวิตรายครัวเรือน คิดเป็น 4,472 ครัวเรือน เท่ากับ 15%ของ TPMAP โดยใช้ความไม่มั่นคง ภาวะพึ่งพิง ช่วยในกลุ่มระดับ 1-3 โดยข้อมูลในแผนดำเนินการ 3,663 ครัวเรือน พมจ. จะบูรณาการร่วมกับศูนย์ช่วยเหลือสังคมตำบล มีลักษณะคล้ายศูนย์ช่วยเหลือของประชาชนของมหาดไทย จะลงในระบบ Electronics ซึ่งพบว่าข้อมูลมีส่วนที่ไม่ตรงและอยู่ในส่วนที่รับได้ โดยมีการคัดกรองเหลือ 759 ครัวเรือนในการทำรายงาน เป็นข้อมูลตั้งต้น และ 104 ครัวเรือนที่ต้องช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ในการทำงานบูรณาการความร่วมมืออย่างมาก

5. ทฤษฎีพหุวัฒนธรรมชาติ

พื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญถือว่ามีความหลากหลายทางวัฒนธรรมชาติที่สูง โดยประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาและป่าชุมชนที่ครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งได้อาศัยใช้ประโยชน์ ในการหาของป่าและอาหารตามธรรมชาติได้ อย่างไรก็ตามก็ดี สภาพภูมิศาสตร์หลายแห่งกลับแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำ ซึ่งไม่เอื้อต่อการทำการเกษตรตลอดทั้งปี ประกอบกับหลายพื้นที่ประสบปัญหาดินเค็ม ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการทำการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่

โครงการพบว่า ครัวเรือนยากจนสามารถใช้ประโยชน์จากทุนธรรมชาติได้เพียงในระดับ 1.99 กลุ่มเป้าหมายครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการต่างดำรงชีพด้วยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งการนำมาเป็นอาหารและการหารายได้มาใช้จ่ายในครัวเรือน เช่น การหาของป่า การหาอาหารตามธรรมชาติและตามฤดูกาล และการพึ่งพาพื้นที่เพื่อใช้ในอนุรักษ์และปลูกสมุนไพร ทรัพยากรธรรมชาติจึงมีความสำคัญสำหรับพวกเขาเป็น

อย่างยิ่ง โดยเฉพาะการเป็นพื้นที่สาธารณะที่เขาได้ใช้ประโยชน์ร่วมในขณะที่ทุนกายภาพ เช่นที่ดินทำกิน ต่างมีน้อยกว่าคนทั่วไปหรือแทบไม่มีเลย

ตัวอย่างของ ฝน ซึ่งเป็นลูกสะใภ้ของครัวเรือนเป้าหมายที่ทำหน้าที่ดูแลแม่สามีและครัวเรือนของแม่สามีซึ่งเริ่มแก่ชรา ฝนได้แยกบ้านมาอยู่ในที่ดินเชิงเขาซึ่งเป็นที่ดิน สปก. ราว 3 ไร่ และเริ่มปลูกบ้านขนาดเล็กโดยค่อยๆทำไปทีละนิด มีการปลูกมันสำปะหลังอยู่ส่วนหนึ่ง ฝนได้เข้าร่วมกิจกรรมเพาะเห็ดที่บ้านนาสะอาด ซึ่งเป็นกิจกรรมย่อยของโมเดลแก้จนความมั่นคงทางอาหารและรายได้ อำเภอเสนางคนคม ฝนเล่าให้ฟังว่ารายได้ของครอบครัวแต่ละเดือนรวมกันประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน โดยส่วนใหญ่ได้มาจากหาของตามธรรมชาติและของป่าจากภูเขาไปขาย โดยใส่ตะกร้าคู่ชีพตะเวนขายไปในหมู่บ้านและในตลาดชุมชน ฝนและสามีรู้จักภูเขาที่อยู่รายรอบเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็น ภูฝอย ภูโพนทอง และภูเขษตรที่เธอและสามีมักจะไปหาน้ำผึ้งมาขาย ภูควาย ภูจ้อก้อ ภูดิน ภูหวาย ภูวัด เธอเล่าให้ฟังถึงการขายน้ำผึ้งว่าขายดีมาก โดยเฉพาะการขายให้กับพี่น้องที่ไปทำงานต่างถิ่นและกลับมาที่บ้านในช่วงงานบุญประเพณีประจำหมู่บ้านในเดือน 6 น้ำผึ้งก็มักจะถูกเหมาไปหมด หรือบางวันที่เธอต้องการเงินมาใช้เธอก็จะนำน้ำผึ้งไปขายในราคา 350-500 บาทต่อขวด ให้เจ้าประจำซึ่งมักเป็นข้าราชการครูในตัวอำเภอ ซึ่งก็พอทำให้เธอมีเงินพอใช้ในบางเดือน กระนั้นก็ดีรายได้ที่ขึ้นกับธรรมชาติก็ไม่ได้ทำให้เธอมีเงินพอเหลือเก็บในแต่ละเดือน โดยครอบครัวยังชีพด้วยการกินของที่ได้ตามธรรมชาติทำให้เป็นการลดรายจ่ายไปด้วย โดยในวันว่างเธอก็รับจ้างทั่วไปด้วย ฝนหวังว่าการเข้าร่วมกลุ่มเพาะเห็ดจะเป็นรายได้เสริมส่วนหนึ่งที่ทำให้เธอได้มีเงินเก็บไว้เพื่อต่อเติมบ้านที่ตนเองอยู่

ตารางที่ 6.3 ปฏิทินรายได้ทั้งปีของครอบครัวของฝน

ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ลูกมัน	หาไข่ มดแดง		ขายมัน		เก็บเห็ด เผาะ	ทำนาของตนเอง			รับจ้าง เกี่ยวข้าว	ปลูก มัน	

สำหรับการทำโมเดลแก้จน โครงการได้ผลักดันแนวคิดการใช้ประโยชน์ร่วมกับนายอำเภอปทุมราช ซึ่งนายอำเภอได้ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติในการจัดสรรพื้นที่สำหรับครัวเรือนยากจนหากมีความต้องการปลูกสมุนไพร และขาดแคลนที่ดินทำกิน โดยเห็นว่าการปลูกป่าและปลูกสมุนไพรเป็นพืชแซมจะช่วยสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนมากขึ้น โดยโครงการคาดหวังว่ากิจกรรมนี้จะเกิดขึ้นในการดำเนินงานระยะที่ 3 ซึ่งจะต้องมีการสำรวจข้อมูลความต้องการของคนจนเป้าหมายและร่วมกับอำเภอปทุมราชและทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดในการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งนอกจากได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่คนจนเข้าถึงได้ ยังจะทำให้เกิดการอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติและเพิ่มพื้นที่สีเขียวอีกด้วย

นอกจากทุนธรรมชาติในพื้นที่แล้ว โครงการยังได้ส่งเสริมการเพาะปลูกในพื้นที่แปลงปลูกผักแปลงรวม ซึ่งเป็นการต่อยอดโครงการเดิมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมซึ่งทำให้ไม่เกิดมลพิษ ผู้บริโภคได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัย

สรุปการประเมินผลกระทบด้านการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLROI) จากโมเดลแก้จนระยะที่ 2

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผู้ใช้ประโยชน์ (User)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
โมเดลแก้จน “เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ” ชุมชนเมืองอำนาจเจริญ					
1. งบประมาณการวิจัย 2. องค์ความรู้ - องค์ความรู้ด้านการทำงานกับครัวเรือนยากจน - ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจน 3. บุคลากร - ผู้ช่วยวิจัยจำนวน 1 คน	1. การสร้างความเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจน อาสาสมัคร 1: 5	1. เวทีตุ้มโอม 2. การขยายเครือข่ายอาสาสมัคร 3. การติดตามการพัฒนาของครัวเรือน	1. ครัวเรือนเป้าหมาย 2. ชุมชน	ทุนทางสังคม: อาสาสมัครมีทักษะในการวิเคราะห์ครัวเรือนออกเป็น 4 กลุ่ม และสามารถจำแนกความช่วยเหลือและการพัฒนาได้	- ครัวเรือนเป้าหมายมีความหวังมีที่พึ่งในการพัฒนาตนเอง (ทุนทางสังคม) - ขยายเครือข่ายอาสาสมัคร
	2. การพัฒนาฐานข้อมูลและวิเคราะห์ครัวเรือนเป้าหมาย	1. Family Tree และ Historical Timeline รายครัวเรือน 100%	อาสาสมัคร/ทีมวิจัย	สามารถนำข้อมูลไปประกอบการวิเคราะห์ความช่วยเหลือรายครัวเรือน	สามารถนำข้อมูลไปวิเคราะห์เชื่อมโยงในประเด็นความยากจนเชิงโครงสร้างได้
	3. การส่งต่อข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือ	ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนครัวเรือนยากไร้	1. เทศบาลเมืองอำนาจเจริญ 2. หน่วยงานในสังกัด พม. - สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอำนาจเจริญ - ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่งจังหวัดอำนาจเจริญ - บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดอำนาจเจริญ 3. ขบวนการองค์กรชุมชน (โครงการบ้านพอเพียง) 4. โครงการโคविต	ทุนมนุษย์: 1. ครัวเรือนเป้าหมายได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดกับเทศบาลเมือง 7 ครัวเรือน ทุนทางเศรษฐกิจ: 2. ครัวเรือนเปราะบางได้รับเงินสงเคราะห์ประจำปีงบประมาณ 2564 จำนวน 30 ครัวเรือน ครัวเรือนละ 3,000 บาท ทุนกายภาพ: ครัวเรือนเป้าหมายได้รับการซ่อมแซมด้านพ่เพียงจำนวน 7 ครัวเรือน และอยู่ในระบบความช่วยเหลือในปีประมาณ 2565 จำนวน 22 ครัวเรือน ทุนทางสังคม: 3. ได้รับความช่วยเหลือจาก โครงการโควิตจำนวน 32 ครัวเรือน	- สร้างความเข้มแข็งระหว่างเครือข่ายของชุมชนเมือง - ครัวเรือนยากจนมีทุนในการดำรงชีพในช่วงสภาวะวิกฤติ

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผู้ใช้ประโยชน์ (User)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
	4. การพัฒนา Microfinance เพื่อครอบครัวคนจนยากไร้และกลุ่มคนจนหนี้สิน	1. กองทุนพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง	ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน 96 ครัวเรือน	ทุนทางสังคม: ครัวเรือนเป้าหมายเข้าร่วมโครงการจำนวน 84 ครัวเรือน มีบัญชีจำนวน 87 บัญชี โดยในแต่ละครัวเรือนมีการออม 1-3 บัญชี	1. ครัวเรือนเป้าหมายมีทุนสำรองในการดำรงชีพ 2. เกิดสวัสดิการโครงข่ายคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net)
	5. การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ	ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพจำนวน 11 ด้าน	ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน 96 ครัวเรือน	ทุนทางเศรษฐกิจ: ลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ	ครัวเรือนเป้าหมายเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพที่มั่นคงในอนาคต
โมเดลแก่น “ความมั่นคงทางอาหารและรายได้ เสนางคนิคม”					
1. งบประมาณการ 2. องค์ความรู้ - องค์ความรู้ด้านการทำงานกับครัวเรือนยากจน - ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจน	1. กองทุนตากมัน	กองทุนตากมัน	ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน 6 ครัวเรือน	ทุนทางเศรษฐกิจ: เกิดการจ้างงานตนเอง เพิ่มรายได้ 1,050 บาทต่อครัวเรือน	- เกิดสวัสดิการโครงข่ายคุ้มครองทางสังคม (Social Safety Net) - สร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม
	2. ปลุกผักแปลงรวมปลอดสารพิษ และกองทุนข้าวปันสุข	1. ตลาดปันสุข 2. กองบุญข้าวปันสุข 3. ขยายแปลงปลุกผักแปลงรวม	ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน 62 ครัวเรือน	ทุนทางเศรษฐกิจ: - เพิ่มรายได้ ลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ ทุนธรรมชาติ: ธรรมชาติ - เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายธรรมชาติ ทุนทางสังคม: เกิดสวัสดิการข้าวสำหรับครัวเรือนยากไร้ (Social Safety Net)	- สนับสนุนนโยบายจังหวัดและเชื่อมโยงสร้างความเข้มแข็งเครือข่าย “เมืองธรรมเกษตร” - ครัวเรือนเปราะบางมีที่พึ่งในภาวะวิกฤติ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น - ขยายแนวทางการพัฒนากองทุนข้าวไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง - ผู้บริโภค ได้รับสุขภาพที่ดีจากการบริโภคอาหารปลอดภัย - ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมจากการทำเกษตรปลอดสารพิษ - ชุมชนมีความเข้มแข็ง อักแ่งแบ่งปัน

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผู้ใช้ประโยชน์ (User)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
	3. กองทุนเพาะเห็ดและแปรรูป บ้านนาสะอาด	วิสาหกิจชุมชน	ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน xx ครัวเรือน	ทุนทางเศรษฐกิจ: เพิ่มรายได้	สร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายวิสาหกิจที่โอบอุ้มครัวเรือนยากจนให้ยกระดับรายได้ได้
	4. การเลี้ยงสัตว์และประมง	เครือข่ายผู้เลี้ยงปลา	ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน xx ครัวเรือน	ทุนทางเศรษฐกิจ: ลดค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพ	ครัวเรือนเป้าหมายเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพที่มั่นคงในอนาคต
	5. การพัฒนางานฝีมือและแรงงาน		ครัวเรือนเป้าหมายจำนวน xx ครัวเรือน	ทุนทางเศรษฐกิจ: ลดค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องมืองานช่าง	ครัวเรือนเป้าหมายเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพที่มั่นคงในอนาคต
	6. การส่งต่อความช่วยเหลือและขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงาน			- ไม่ได้รับงบ Solar cell ทุนกายภาพ: ครัวเรือนเป้าหมายได้รับการซ่อมแซมด้านฟอเพียงจำนวน 8 ครัวเรือน	-
โมเดลแก๊จน “ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร”					
1. งบประมาณการวิจัย 2. องค์ความรู้ - องค์ความรู้ด้านการจัดทำและพัฒนา นโยบาย - องค์ความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ 3. ห่วงโซ่การผลิตและเครือข่ายการตลาด	1. การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่	1. แบ่งงาน 4 Node 4 ตำบล 4 อำเภอ คือ หนองขา พนา ป่าก่อ และเสนางคณคม	1. เครือข่าย 2. ครัวเรือนยากจนเป็นสมาชิก Node	เกิดการสร้างความเข้มแข็งของนโยบายและเครือข่ายการจัดการเมืองสมุนไพรเพื่อต่อยอดในระยะที่ 3	
	2. การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย	1. เกิด 4 ท = ท้องถิ่น ท้องที่ ท้องทุ่ง ทีมวิจัย 2. มีผู้ประกอบการที่พร้อมรับผลผลิตจำนวน 2 ราย		ทุนทางสังคม: เกิดสวัสดิการข้าวสำหรับครัวเรือนยากไร้ (Social Safety Net) - แนวคิดการใช้ประโยชน์จากที่ดินสาธารณะ (อำเภอปทุมราช)	- เกิดความร่วมมือระหว่างภาคส่วนระดับจังหวัด การสร้างความเข้มแข็งในเชิงนโยบาย เมืองธรรมะเกษตร - CSR สำหรับผู้ประกอบการในพื้นที่ - ส่งเสริม Circular Economy (BCGs)

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผู้ใช้ประโยชน์ (User)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
	3. การส่งต่อความช่วยเหลือ และขอรับการสนับสนุนจาก หน่วยงาน	1. ส่งต่อข้อมูลครัวเรือนในพื้นที่ ที่หนองข่าจำนวน ครัวเรือน 2. ส่งต่อข้อมูลครัวเรือน ครัวเรือนยากไร้	1. ม.มหิตล 2. โครงการโควิด	1. ครัวเรือนเป้าหมายเข้าร่วมโครงการ ม.มหิตล 1 ครัวเรือน 2. มีแหล่งรับซื้อ ตลาด/ เครือข่าย กลางน้ำ 3. ได้รับความช่วยเหลือจาก โครงการ โควิดจำนวน 63 ครัวเรือน	
ภาพรวม					
1. งบประมาณการ วิจัยจำนวนบาท 2. องค์ความรู้ - องค์ความรู้ด้านการ จัดทำและพัฒนา นโยบาย - องค์ความรู้ด้านการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ 3. เครือข่ายความ ร่วมมือ 4. วิชาการ: มหาวิทยาลัย / หลักสูตรการพัฒนา สังคม	1. การสำรวจ วิเคราะห์ ข้อมูลพื้นที่ จัดเก็บข้อมูล และจัดทำฐานข้อมูล	ฐานข้อมูลและ Feedback Loop	บพท./ พช. /พมจ. / ศูนย์ คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง/ ขบวน องค์กรชุมชน/ เทศบาลเมือง อำนาจเจริญ/ เทศบาลเส นางคนิคม/ เทศบาลสิริ เสนางค์/ กสศ.	หน่วยงานนำข้อมูลไปวางแผนการ ช่วยเหลือครัวเรือนยากจนตามระดับ ความยากจน	คนจนไม่หลุดจากวงจรความ ช่วยเหลือโดยเฉพาะในภาวะ วิกฤติ
	2. การจัดทำโมเดลแก่น	(รายละเอียดแสดงใน 3 โมเดลหลักข้างต้น)	(รายละเอียดแสดงใน 3 โมเดลหลักข้างต้น)	1. ครัวเรือนเป้าหมายในพื้นที่นำร่อง ได้รับการพัฒนาอาชีพ จำนวน ครัวเรือน 2. ครัวเรือนเป้าหมายมีสวัสดิการ คุ้มครองทางสังคมจำนวน ครัวเรือน (รายละเอียดแสดงใน 3 โมเดลหลัก ข้างต้น)	(รายละเอียดแสดงใน 3 โมเดล หลักข้างต้น) - ขยายผลไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง
	3. การส่งต่อความช่วยเหลือ และขอรับการสนับสนุนจาก หน่วยงาน	ความช่วยเหลือจากเครือข่าย ความร่วมมือ	1. ครัวเรือนยากจนจำนวน ครัวเรือน 2. ครัวเรือนยากจนในพื้นที่ นำร่องจำนวน ครัวเรือน	1. ครัวเรือนเป้าหมายได้รับความ ช่วยเหลือด้านการสงเคราะห์ จำนวน ครัวเรือน 2. ครัวเรือนเป้าหมายได้เข้าร่วม โครงการพัฒนาของหน่วยงาน	เกิดการบูรณาการการทำงาน ร่วมกันและผลักดันสู่การ แก้ไขปัญหาในเชิงนโยบายระดับ จังหวัด

ปัจจัยนำเข้า (Input)	กิจกรรม (Activities)	ผลผลิต (Output)	ผู้ใช้ประโยชน์ (User)	ผลลัพธ์ (Outcome)	ผลกระทบ (Impact)
				เครือข่าย จำนวน 3 โครงการ ใน 3 หน่วยงาน รวม จำนวน ครั้วเรือน	
	4. การประชาสัมพันธ์	ประชาสัมพันธ์ผ่าน Facebook/ การสัมมนา/ สื่อ และการผลิตสื่อ	บุคคลทั่วไป	บุคคลทั่วไปได้รับทราบข้อมูล	นำสื่อไปใช้ประโยชน์ในการ ประชาสัมพันธ์และการเรียนการสอน
	5. การพัฒนาองค์ความรู้ ด้านวิชาการ	- แหล่งเรียนรู้	นักวิชาการ บุคคลทั่วไป	- Social Lab - ชุดความรู้	- บุคลากรผลิตผลงานวิชาการ สามารถนำไปขอกำหนด ตำแหน่งที่สูงขึ้น - นักศึกษาได้เรียนรู้องค์ความรู้ที่ ทันสมัยและเห็นคุณค่าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสังคม

เอกสารฉบับนี้ได้รับการอนุมัติ
และเผยแพร่ผลงานวิจัย
โดย หน่วย บพท.

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากการดำเนินโครงการ (Most Significant Change -MSC)

โครงการได้ใช้เทคนิคเชิงคุณภาพเพื่อชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด (Most Significant Change: MSC) ของครัวเรือนยากจนเพื่อให้เห็นว่าเมื่อมี Intervention ด้วยนวัตกรรมเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนยากจนแล้ว ครัวเรือนเหล่านี้ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สำคัญในชีวิต โดยโครงการพบประเด็นสำคัญ ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงเชิงความคิดในครัวเรือนยากจนและความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตในครัวเรือนยากจน: เห็นความหวัง และมีความต้องการการกระตุ้น

เมื่อสอบถามความคาดหวังในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตในครัวเรือนยากจน สท.มงคล มหาโยธี (26 พฤษภาคม 2565) กล่าวว่า โครงการพัฒนาที่ผ่านมาในเชิงวัตถุประสงค์และเจตนาคิดว่าโครงการพัฒนาทุกอย่างเป็นความตั้งใจดี แต่มีปัญหาในเชิงปฏิบัติ ในส่วนการปรับเปลี่ยนคนจน ขึ้นอยู่กับมุมมองของคนจนส่วนคนที่พร้อมจะพัฒนาคือ คนที่พร้อมจะทำงานอยู่แล้ว เช่น เพิ่งตกงานจากโควิด หลากๆ คนก็พยุงตัวเองให้อยู่รอดจนกว่าจะมีโอกาส คือ โครงการไหนมาก็ทำไปก่อน เช่น โครงการพรมเช็ดเท้า ไม่ได้เงินจำนวนมากก็พอทำเป็นรายได้

“การที่ประชาชนได้เข้าร่วมโครงการทำให้เขาได้เรียนรู้ ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ แม้ว่าในบางอาชีพ เช่น การเลี้ยงไก่ไข่จะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะเมื่อเปรียบเทียบแล้วตนเองมองว่าเอาเงินที่ซื้ออาหารไก่ไปซื้อไข่มากินจะคุ้มกว่า แต่มันทำให้เขาได้มีโอกาสเรียนรู้ว่าเขาควรจะทำอะไร ไม่ทำอะไร ไม่ใช่แค่คนอื่นบอกให้ทำ” สท.มงคล กล่าว

สำหรับกลุ่มการออม แต่เท่าที่ทำงานกลุ่มออมมาถือเป็นรูปธรรมที่ดี แต่การที่จะทำงานให้ได้ผลแค่ไหน ก็บอกไม่ได้ เพราะเป็นงานที่ทำหยาบมาก เพราะต้องไปดูแลคนนอกพื้นที่ ไม่เหมือนกับชุมชนตนเอง มันล้มลุกคลุกคลานมาก่อนจึงจะดี เพราะสู้กระแสต่อต้านมาตั้งแต่ปี 42 การสร้างความเชื่อมั่นเป็นเรื่องที่สำคัญ โครงการจะยั่งยืนต้องมีการต่อยอด เช่น เมื่อเสร็จสิ้นโครงการแล้วหน่วยงานไหนจะสานต่อ การส่งเสริมอาชีพในลักษณะการรวมกลุ่มแบบจริงจัง เมื่อกลุ่มเข้มแข็งก็จัดการจัดการตลาดมีแหล่งจำหน่ายโดยการจัดสรรพื้นที่ให้ชัดเจน และต้องมีผู้นำในการทำงานขับเคลื่อนที่แท้จริงให้เกิดเป็นรูปธรรม การหาทางออกให้กับชุมชนที่มีกองทุนติดกับระเบียบเดิม ก็ถือเป็นการช่วยให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน ในอนาคตถ้ามันเดินไปได้ดี การส่งเงินอาจจะดี แต่ตอนที่กู้ก็อาจจะต้องดูกันต่อไป เพราะจากประสบการณ์ที่เคยทำมาต้องมีการกำหนดเพดานการยืมและการสร้างแรงจูงใจด้วยการส่งเสริมให้กับคนที่คืนเงินต้นสม่ำเสมอ เมื่อการกู้เต็มเพดานเริ่มมีปัญหาในการติดตามหนี้ จึงมีความกังวลเพราะคนกู้อยู่นอกชุมชน ทั้งนี้ การตั้งกฎเกณฑ์เงื่อนไขสำหรับการมีส่วนร่วม ทำให้เขาเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการออม นอกเหนือจากความต้องการส่วนตัว จึงมีความสำคัญ ส่วนตัวแล้วเห็นว่าหากทำไป 100% ทำได้ 50% ถือว่าดีมากแล้ว

วิรัตน์ สุขกุล (สนทนากลุ่ม, 30 เมษายน 2565) ชี้ว่า ที่ผ่านคนจนกลายเป็นเหยื่อของการพัฒนาของทุกระดับ ตั้งแต่ระดับ อสม. ดังนั้น ในการทำการงานแก้ไขปัญหาความยากจน จะเฝ้ามองว่าคนจนจะเลิกเป็นเหยื่อของการพัฒนาได้อย่างไร

การเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและการทำงานของผู้ปฏิบัติงาน

มงคล มหาโยธี (26 พฤษภาคม 2565) สมาชิกสภาเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ กล่าวว่า ตอนที่โครงการมาใหม่ก็ยังเป็นคำถามที่ตั้งข้อสงสัยว่าจะทำได้จริงหรือไม่ เท่าที่สังเกตจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกแล้วมีหน่วยงานของ

ภาคราชการมีความกระตือรือร้นมาร่วมงานมากขึ้น พบว่า เป้าหมายความยากจนของแต่ละหน่วยงานต่างคนละวิธีคิด แต่เริ่มเห็นว่ามีมีการนำข้อมูลของภาคประชาชนมาใช้ในการวางแผนงานในระดับภาครัฐมากขึ้น ในส่วนของการปรับเปลี่ยนการทำงานของหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เขารับรู้เขาเข้าใจแต่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเต็ม 100% เป็นไปไม่ได้ เพราะเขาจะมีการประเมินการทำงานให้สอดคล้องตามนโยบายหรือโครงการที่เขาทำ

เห็นว่าโครงการที่มาตรงกับสิ่งที่ตนเองคิด ในความคิดไม่เปลี่ยน แต่มีความหวังขึ้นว่าพี่น้องจะล้มตาอาปากได้ แต่ถ้ามีโครงการการทำงานถือว่าเป็นทิศทางการเปลี่ยนแปลงในหน่วยงาน โดยการเอาปัญหารากหญ้ามาแก้ไขจริง ถ้าจะช่วยเหลือก็ให้เป็นรูปธรรมไม่ใช่แค่เดือนร้อนและร้องเรียนเท่านั้น

ชลลดา ใจภักดี เจ้าหน้าที่ศูนย์คุ้มครองไร้ที่พึ่งที่ทำงานคลุกคลีกับพื้นที่อย่างใกล้ชิดกล่าว (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2565) เห็นว่า จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา “แค่มีคนที่ดีขึ้น 1 คนก็ดีแล้ว”

สำหรับกลุ่มอาสาสมัคร การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของอาสาสมัครคือการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิด พรเพชร ล้า ศิลปิน ซึ่งเป็นอาสาในพื้นที่ชุมชนเมืองและเป็นคนหัวเรี่ยวเรียวยากจน ชี้ว่า การได้เข้ามาเป็นอาสาสมัคร ทำให้ตนเองมีความรู้เพิ่มมากขึ้น และมีความภาคภูมิใจในตัวเอง รู้สึกว่าตนเองมีเกียรติและเพื่อนร่วมงานต่างให้เกียรติตนเอง ทั้งที่ตนเองเป็นคนยากจน

เช่นเดียวกับ ทิมนทิชา สุขกุล ชี้ว่า การได้ทำงานร่วมกับโครงการวิจัยทำให้ตนเองได้ขยับบทบาทการทำงานในพื้นที่มากขึ้น และได้ความรู้มากขึ้นในด้านกระบวนการทำงานกับครัวเรือนยากจนและการทำความเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาคนจนเขาฝากความหวังไว้กับเรา คุณยายคนหนึ่งเล่าถึงความทุกข์ของตนเองว่า “ในชีวิตไม่เคยได้หัว (หัวเราะ) จึกเทื่อ” โดยในการทำงานรู้สึกพึงพอใจในการพัฒนาราว 60% และได้เรียนรู้ว่า บางอย่างเราไปคิดแทนคนจนไม่ได้ แม้ว่าเราจะเคยทำมาก่อนคิดว่าแบบนี้จะดีต่อเขา แต่กลับไม่ดี เช่น แม่บ่งเราว่าแกดีขึ้น หลังจากที่ถูกไปบำบัดยายเสพติด แต่แกอาจรู้สึกว่าการรู้สึกไม่ดีขึ้น เพราะคิดถึงลูก หรือในกรณีพ่อค้าพุนแกมีความพึงพอใจกับชีวิตที่แกอยู่ ให้แกไปทำอย่างอื่นก็ไม่ได้ เป็นต้น “สิ่งที่เราคิดแทนเขา เราไปเปลี่ยนเขาไม่ได้”

ณรงค์ สารสิน นักศึกษาฝึกงานในโครงการเล่าว่า รู้สึกดีใจที่ได้ช่วยเหลือคน ครัวเรือนยากจนเขาไม่ได้หวังเงินจากเราแต่แค่มีคนรับฟังปัญหาที่ดีใจ ตัวอย่างแม่คนหนึ่งโทรมาหาเล่าถึงความทุกข์ที่ไปค้าประกันคนอื่นแล้วเขาหนีไม่รู้ว่าจะเล่าให้ใครฟังได้ “แค่มีคนโทรมาปรึกษาที่ดีใจ ครัวเรือนยากจนเขาสะท้อนว่าขอให้ได้มีคนรับฟังที่ดีใจแล้ว”

6.2 ปัญหาและอุปสรรค: ข้อจำกัดของครัวเรือนยากจน

1) ด้านการดำรงชีพ

ข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคมากที่สุดในการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนยากจนคือการที่มีกลุ่มเปราะบางในครัวเรือน เช่น เด็ก ผู้พิการ ผู้สูงอายุ เป็นต้น ในกรณีของครัวเรือนที่มีผู้ที่มีความสามารถในการหาเลี้ยงชีพได้ และมีความต้องการประกอบอาชีพ แต่ทว่ามีภาระในการดูแลกลุ่มเปราะบางอยู่ตลอดเวลาทำให้ไม่สามารถทำกิจกรรมที่เป็นการประกอบอาชีพอย่างเป็นกิจลักษณะ ตัวอย่างของจิราวรรณ ที่เป็นผู้ใช้แรงงานในชลบุรี และตกงานจากสถานการณ์โควิด ต้องกลับมาอยู่ที่บ้านและดูแลหลาน ที่มีอายุระหว่างแรกเกิด – 6 ขวบ ถึง 3 คน ทำให้การพัฒนาอาชีพเป็นไปได้อย่างยาก แม้บอกว่าหากสถานการณ์ดีขึ้น ยากกลับไปหางานทำในเมืองหลวงจะทำให้ตนเองมีรายได้มากกว่า

2) ด้านวิธีคิด

ครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งยังไม่คุ้นชินกับการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยวิธีการที่หลากหลาย เนื่องจากคุ้นเคยกับการประกอบอาชีพที่ได้เงินประจำวัน ตัวอย่างที่เดิมประกอบอาชีพรับจ้างก่อสร้าง ได้เงินวันละ 300 บาท ซึ่งเป็นเงินสดที่เขาประจำวันแต่หลังจากมีลูกทำให้ต้องเลี้ยงลูก ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ ทำให้มองไม่เห็นว่าจะทำให้ตัวเองหลุดพ้นหรือลดค่าใช้จ่ายได้อย่างไร ทีมวิจัยได้เข้าไปเยี่ยมเยียนบ้านของครัวเรือนดังกล่าว พบว่ามีพื้นที่มากกว่าครัวเรือนยากจนอื่นด้วยซ้ำ แต่ทว่าเขากลับ “ไม่มีความเชื่อมั่น” ในการลงมือผลิต โดยให้เหตุผลว่าไม่เคยทำ ไม่กล้าลงทุน ไม่กล้าลงมือ ทั้งที่มีทุนในการดำเนินงานดังกล่าว และมองว่าเมื่อมีงานก่อสร้างจะกลับไปทำงานดังกล่าวจะได้เงินใช้ประจำวัน

ข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดความยั่งยืน

1. สร้างความร่วมมือผ่านการลงติดตามในพื้นที่มากขึ้น

อยากให้ลงพื้นที่ร่วมกันบ่อยๆ จะได้เห็นการบูรณาการร่วมกันมากขึ้น ยุคหลังโควิดมิติรายได้สำคัญ แก้ไขปัญหาได้เยอะมากขึ้น ใช้ระบบยกหูหากัน ไม่ต้องเป็นทางการมาก

สำหรับอาสาสมัครในทุกพื้นที่ต่างเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่า การลงพื้นที่เยี่ยมยามถามข่าว เป็นกลไกติดตามที่ดีมาก เพราะครัวเรือนยากจนจะมีกำลังใจ และพูดคุยขอคำปรึกษาอย่างใกล้ชิด เช่นเดียวกับ ชาตวัฒน์ ร่วมสุขที่อยากให้มีกลไกกำกับติดตามเพื่อให้รู้ว่าชีวิตของครัวเรือนเหล่านี้ดีขึ้นอย่างไร

2. บูรณาการข้อมูลการพัฒนาเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือที่ดีที่สุด

ภายหลังจากการพูดคุยกับหน่วยงานในระดับจังหวัด พบว่า ช่องทางการช่วยเหลือครัวเรือนยากจนมีหลายช่องทาง แต่ว่าการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนอาจจะน้อย ตัวอย่างเช่น กลุ่มเปราะบาง ผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไปและผู้พิการสามารถขอรับความช่วยเหลือปรับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ครัวเรือนละ 40,000 บาท และจากโครงการบ้านพอเพียงครัวเรือนละ 25,000 และรับเงินสงเคราะห์จากศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง รายละเอียด 3,000 บาท ไม่เกิน 3 ครั้ง/ปี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของปัญหา รวมถึงหากมีการจดทะเบียนกองทุนสวัสดิการสังคม ผู้รับผิดชอบสามารถเขียนโครงการในการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม 20,000 บาท กสจ. การจัดสวัสดิการชุมชน (พมจ.) ได้ การของบประมาณรวมกลุ่มสตรี 25 คน หรือจากศูนย์บริการแม่เลี้ยงเดี่ยว ของ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (กศค.) เป็นต้น

นอกจากนี้ หากต้องการให้สร้างบ้านได้มากขึ้น หากชุมชนช่วยเหลือกันหรือมีแรงงานอาสา เช่น นักศึกษา อยากให้นักศึกษามาช่วยในการทำงาน จะเป็นการลดค่าใช้จ่ายด้านวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งในส่วนนี้เห็นว่ามหาวิทยาลัยอุบลราชธานีน่าจะช่วยได้

3. พัฒนาความมั่นคงทางความคิดสร้างความมั่นใจสำหรับครัวเรือนยากจนให้เขาหลุดพ้น

ชาตวัฒน์ ร่วมสุข เห็นว่าสำหรับชุมชนเมือง ในปี 3 ฐานที่ต้องทำให้แน่นอน 3 อย่าง 1. ออมต้องมั่นคง อาสาต้องเชื่อมั่นและมีจิตอาสา 2. พื้นที่ความร่วมมือ ต้องดึงภาคีมาร่วมแก้ไขปัญหให้ได้ (ต้องดึงให้รอบรู้ได้) 3. ความมั่นคงทางความคิดซึ่งสำคัญมากในการมีตัวตนในสังคม ให้มีพื้นที่ทางความคิดให้คนได้รู้ว่าคนจนรู้ว่า จะต้องทำแบบนี้จะออกจากความยากจน

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล ข้อจำกัด และการแก้ไข

7.1 บทสรุป

ตลอดระยะการดำเนินงานของโครงการวิจัยและพัฒนาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำกรณีศึกษา อำนาจเจริญ พบว่า การทำงานสามารถตอบโจทย์สำคัญของโครงการได้ในระดับที่ดีทั้งการการค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูล เพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่และระบบส่งต่อความช่วยเหลือ การจัดทำ OM ในสามโครงการ ปรากฏการณ์ที่เห็นชัดเจนได้แก่การร่วมมือกันของภาคส่วนต่างๆทั้งภาคเอกชน รัฐ อปท. และภาควิชา การในการทำงานร่วมกันในทุกโครงการ โครงการพยายามที่จะสร้างความเป็นเจ้าของ OM ให้กับภาคส่วนเหล่านี้ให้มากที่สุดเพื่อเป็นฐานคิดและภาคปฏิบัติการของการทำงานกับคนจนโดยยึดคนจนเป็นศูนย์กลางของการแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นหลัก ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญ ดังนี้

7.1.1 การค้นหาและสอบทาน การพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ และระบบส่งต่อความช่วยเหลือ

การค้นหาและสอบทานคนจน อ้างอิงข้อมูลตาม TPMAP/จปฐ. ครบ 1,309 ครั้วเรือนในระยะที่ 1 และได้มีการค้นหาเพิ่มเติม รวมเป็น 3,663 ครั้วเรือน คิดเป็นร้อยละ 280 ส่วนระยะที่ 2 โครงการได้ดำเนินการค้นหาและสอบทานคนจนเฉพาะในพื้นที่ทำโครงการนาร่อง (OM) ในพื้นที่ 1) ตำบลบึง อำเภอมือออำนาจเจริญ จำนวน 121 ครั้วเรือน 2) ตำบลปากอ อำเภอชานุมาน จำนวน 99 ครั้วเรือน 3) ตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จำนวน 130 ครั้วเรือน 4) ตำบลหนองข่า อำเภอปทุมราชวงศา 88 ครั้วเรือน และ 5) ตำบลพนา อำเภอพนา จำนวน 67 ครั้วเรือน โดยพบครั้วเรือนยากจนรวมทั้งระยะที่ 1 และ 2 รวม 4,168 ครั้วเรือน รวมจำนวนประชากร 18,253 คน คิดเป็นร้อยละ 3.39 ของครั้วเรือน และประชากรคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากตรวจสอบข้อมูล และการทบทวนการจำแนกข้อมูลพบครั้วเรือนยากจนที่เสียชีวิตและออกจากความยากจน คิดเป็น 4,155 ครั้วเรือน

การพัฒนาการและพัฒนาและใช้ฐานข้อมูลเพื่อการวางแผนพัฒนาพื้นที่ โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลในระบบฐานข้อมูลครั้วเรือนยากจนในระดับพื้นที่ และมีการ Cleansing ข้อมูลในระบบ โดยการตรวจสอบเปรียบเทียบทั้งในระบบ Livingonnewpace และ pppconnect โครงการดำเนินการกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนในระบบ Livingonnewpace ทั้งในระยะที่ 1 และ 2 สามารถกรอกข้อมูลเลขบัตรประชาชนได้ 17,205 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.25 ซึ่งการตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำ และช่วยให้ทีมวิจัยสามารถระบุกลุ่มเป้าหมายและความต้องการเข้าร่วมโครงการ พร้อมทั้งความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง 1 ชุดข้อมูล

การติดตามและการส่งต่อความช่วยเหลือ โครงการมีระบบส่งต่อความช่วยเหลือและติดตามความช่วยเหลือ ได้แก่ 1) ระบบ Monitor กลุ่มคนจน ผ่านการใช้ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ Livingonnewpace และ pppconnect และการบันทึกข้อมูลการส่งต่อความช่วยเหลือและการติดตามความช่วยเหลือในรูปแบบไฟล์ Excel และ 2) ระบบส่งต่อความช่วยเหลือ แบบเป็นทางการ โดยนำส่งจดหมายราชการของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ส่งข้อมูลในรูปแบบไฟล์เอกสารและเอกสารคัดสำเนาไปยังหน่วยงานราชการในพื้นที่ 13 หน่วยงาน และขบวนองค์กร

ชุมชน 1 หน่วยงาน และระบบส่งต่อความช่วยเหลือที่ไม่เป็นทางการ โครงการใช้ทุนทางสังคมกับหน่วยงานราชการ ส่งต่อความช่วยเหลือกรณีเร่งด่วนผ่านการสื่อสารทางตรง เพื่อให้คนจนเป้าหมายได้รับความช่วยเหลืออย่าง ทันที ซึ่งโครงการส่งต่อสารสนเทศข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ประมวลระดับความยากจน 4 ระดับ ให้กับ หน่วยงานภาครัฐ และหาหรือความร่วมมือโดยตรงกับภาคีในพื้นที่นำร่องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางที่ ชัดเจนในการวางแผนช่วยเหลือครัวเรือนยากจนและบูรณาการความร่วมมือ โดยมีหน่วยงานความร่วมมือทั้งในการ ทำงานพัฒนาและการสังคมสงเคราะห์ โดยในระดับจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดได้นำข้อมูลไปบูรณาการ ภายใตโครงการ “อำนาจเจริญเกื้อกูล เพิ่มพูนสุข”

7.1.2 โมเดลแก๊จน

7.1.2.1 OM เมฆารออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอมืองอำนาจเจริญ

การสร้างเสริมเข้มแข็งให้กับนวัตกรรมกระบวนการทำงานกับคนจน อาสาสมัครชุมชนดูแลครอบครัว ยากจน 5 ครัวเรือน (1 : 5) อาสาสมัครได้ลงพื้นที่ติดตามดูแลและประเมินการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของ ครัวเรือนคนจนเป้าหมายชุมชนสุขสำราญ และเกิดการขยายเครือข่ายพัฒนาคนจนโดยสนับสนุนให้มีอาสาสมัคร เยาวชนเข้ามาร่วมดูแลครัวเรือนคนจน โดยมีอาสาสมัครเยาวชนเข้ามาทำงานกับโครงการต่อเนื่องจำนวน 3 คน

การเก็บรวบรวม วิเคราะห์โอกาส ปัญหา บริบท และความต้องการพัฒนาของครัวเรือนยากจนและจัดทำ ฐานข้อมูล ได้มีการใช้ฐานข้อมูลเชิงลึกผังครอบครัว (Family Tree) และประวัติชีวิต (Historical Timeline) ของ ครัวเรือนคนจนเป้าหมายร่วมกับฐานข้อมูลจากการสำรวจภายใต้กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเพื่อประเมินปรับ ระดับความจนของกลุ่มเป้าหมายและจัดทำโครงการนำร่อง และการส่งต่อให้หน่วยงานนำไปใช้ประโยชน์เชิง นโยบายและช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายซึ่งดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วม

การส่งต่อข้อมูลครัวเรือนคนจนเป้าหมายให้หน่วยงานนำไปช่วยเหลือพื้นฐาน พบว่าได้ส่งต่อข้อมูล ครัวเรือนคนจนเป้าหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รวม 3 แห่ง และสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ นำไปพิจารณาช่วยเหลือ ซึ่งสามารถช่วยเหลือได้ทันทีที่ รวมทั้งได้ส่งต่อข้อมูลให้เทศบาลเมืองอำนาจเจริญนำไปบูรณาการและบรรจุในแผนการพัฒนาของหน่วยงาน และมี โครงการส่งเสริมอาชีพของเทศบาลเมืองที่คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายครอบครัวคนพิการในโครงการวิจัยเข้าร่วม โครงการ

คนจนออมได้เพราะการพัฒนา Microfinance เพื่อครอบครัวคนจนยากไร้และกลุ่มคนจนหนี้สิน มุ่งเน้น ความช่วยเหลือรายครัวเรือนเป้าหมาย ผ่านกิจกรรมหลักที่ดำเนินการ ได้แก่ การรับฟัง “เสียงความจน” ผ่าน “เวที ต้มโฮม” รวม 5 ครั้ง เพื่อสร้างความเกาะเกี่ยวเป็นกลุ่มก้อนและเป็นฐานการทำงานขั้นต่อไป การเก็บข้อมูลเชิงลึก ครัวเรือน ในผ่านเครื่องมือทางมานุษยวิทยาคือผังครอบครัว ประวัติชีวิต และการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยด้าน อาชีพและการออม รวม 2 ครั้ง ผลปรากฏว่าทางโครงการและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะเทศบาลเมือง อำนาจเจริญสามารถตั้งกลุ่มออมชื่อ “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบึง อำเภอมือง อำนาจเจริญ” และได้เปิดให้มีการออมเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2565 ปัจจุบันมีคนจนในครัวเรือน เป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 เป็นสมาชิกทั้งสิ้น 76 คน คิดเป็นร้อยละ 63.33 จากครัวเรือนยากจนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญที่มีจำนวนทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน

ความเข้มแข็งของอาสาสมัครดูแลครอบครัวยากจน 5 ครั้วเรือน (1 : 5) โดยอาสาสมัครมีความสามารถจัดกิจกรรมได้เองเป็นอย่างดี กล่าวคือ สามารถลงพื้นที่ติดตามดูแลและประเมินการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของครั้วเรือนคนจนเป้าหมายในพื้นที่นำร่องโครงการวิจัยฯ ระยะที่ 1 ชุมชนสุขสำราญ จำนวน 27 ครั้วเรือน พบว่า ร้อยละ 55.6 อยู่ในกลุ่มมีแนวโน้มที่ดีขึ้นและมีโอกาสที่จะขยับออกจากระดับความยากจนเดิม รองลงมา ร้อยละ 18.5 เป็นกลุ่มที่ขาดความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองเนื่องจากปัจจัยส่วนบุคคลและ/หรือครอบครัว และร้อยละ 11.1 เป็นกลุ่มที่ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่พัฒนาได้เนื่องจากขราภาพ เจ็บป่วยหรือพิการและบางรายอยู่ในภาวะเปราะบางต่อการถูกทอดทิ้ง อีกส่วนที่เหลือเป็นกลุ่มที่มีความพร้อมด้านศักยภาพและเครื่องมือในการประกอบอาชีพแต่มีเงื่อนไขใหม่ในชีวิตเพิ่มเข้ามาทำให้อยู่กึ่งกลางระหว่างดีขึ้นและแย่ลง กับกลุ่มที่มีลูกหลานดูแลพึ่งพาได้ คิดเป็นร้อยละ 7.4 เท่ากัน นอกจากนี้ยังขยายเครือข่ายพัฒนาคนจนเพิ่มขึ้นโดยสนับสนุนให้มีอาสาสมัครเยาวชนเข้ามาช่วยดูแลครั้วเรือนคนจน ปัจจุบันมีอาสาสมัครเยาวชนที่เข้ามาทำงานต่อเนื่องกับโครงการเพิ่มขึ้นจำนวน 2 คน

7.1.2.2 OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้เสนางคินคม

การดำเนินงาน OM ในระยะ 12 เดือนที่ผ่านมาพบว่า ครั้วเรือนยากจนที่แสดงความต้องการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 256 ครั้วเรือน ประกอบด้วย 1) กองทุนตากมันเข้าร่วม 6 ครั้วเรือน (หมู่ 11) รับมันจากกองทุนตากมันมาตากเพื่อสร้างรายได้ 2 ครั้งรายได้สุทธิรวม 1,050 บาท/ครั้วเรือนรายได้นี้จะมีช่วงเวลา 3 เดือน (กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม) 2) กองบุญข้าวปันสุข (หมู่ 4) จำนวน 24 ครั้วเรือน และ หมู่ 11 จำนวน 38 ครั้วเรือน รวม 62 ครั้วเรือน โดย หมู่ 4 ปันข้าวรวม 300 กก. หมู่ 11 ปันข้าวครั้วเรือนละประมาณ 5-7 กิโลกรัมขึ้นอยู่กับขนาดของครั้วเรือน อีกทั้งช่วยลดค่าใช้จ่ายครั้วเรือนละประมาณ 150 บาท/ปี (ประหยัดข้าวได้ 1 สัปดาห์) ครั้วเรือนหมู่ 11 ระดับ 1 ไม่ต้องส่งข้าวคืน ระดับ 2-4 ส่งข้าวคืนเพื่อหมุนเวียน 3) ผักแปลงรวมและตลาดปันสุข 12 ครั้วเรือน (หมู่ 11) การปลูกผักแปลงรวมช่วยลดค่าใช้จ่ายเพิ่มรายได้ 100-400 บาทครั้วเรือน/เดือน เทศบาลเสนางคินคมสนับสนุนอุปกรณ์ล้อมือรถสวนผักปลอดสารพิษ 4) กลุ่มเพาะเห็ดและแปรรูป (หมู่ 7) จำนวน 7 ครั้วเรือน การสนับสนุนเชื้อเห็ดจำนวน 2,019 ก้อน นำไปสู่การเพิ่มรายได้เฉลี่ย 2,000 บาท/เดือน/กลุ่ม (เก็บได้ประมาณ 8 เดือน) 5) สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง เลี้ยงปลา 35 ครั้วเรือน และเลี้ยงไก่ 17 ครั้วเรือน รวม 52 ครั้วเรือน กระชังบก บ่อโอ่งตัด บ่อซีเมนต์ พร้อมปลาตก 300 ตัว เพิ่มรายได้เฉลี่ย 1,000 บาท/เดือน/ครั้วเรือน (ระยะเวลา 3 เดือนจับได้) ส่วนการสนับสนุนการเลี้ยงไก่อยู่ระหว่างการจัดหาพันธุ์ไก่ 6) สนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ (อยู่ระหว่างดำเนินงาน) อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานดำเนินการผ่านความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เป็นอย่างมากทั้งภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม วิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครชุมชน ประชาชน และครั้วเรือนกลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ

7.1.2.3 OM ห่วงโซ่การผลิตและคุณค่าสมุนไพร

OM นี้ เน้นการทำงานกับเครือข่ายที่กว้างขวางเพื่อตอบยุทธศาสตร์จังหวัดอำนาจเจริญเมืองสมุนไพร ทำให้ทีมวิจัยจัดประชุมกับหน่วยงานและภาคีเครือข่ายหลายระดับเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน อีกทั้งได้เริ่มดำเนินการโครงการภายใต้แนวคิดตลาดนำการผลิต โดยได้มีการสำรวจตลาดร้านอาหาร โรงแรม และตลาดในชุมชน และประสานกับโรงงานต่างๆที่จะรับซื้อสมุนไพรและพืชผักจากชุมชน ได้แก่ โรงงานผลิตพริกแกงทำนุชน โรงพยาบาลพนา ชานุมาน เสนางคินคม และ ปทุมราชวงศา และ เรือนจำ ในการรับซื้อสินค้าเกษตรจากกลุ่มเกษตรกรที่มีคนจนเป้าหมายในการ นอกจากนี้ยังได้เกิดการเจรจาการค้าระหว่างผู้ผลิตสินค้าลูกประคบและถุงอบสมุนไพร กับ

วิสาหกิจผู้ปลูกสมุนไพรบ้านโนนธาตุโดยให้คนจนกลุ่มเป้าหมายได้ส่งวัตถุดิบและเป็นแรงงานในการผลิต เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์นาโนะ โนบุ เป็นต้น ในส่วนของผู้ผลิตได้แก่กลุ่มคนจนและกลุ่มชาวบ้านแกนนำที่ทำหน้าหนุนเสริมคนจนนั้นได้จัดตั้งการจัดตั้ง None ในพื้นที่ 4 ตำบล 4 อำเภอในพื้นที่ปฏิบัติการ OM โดย Node สามารถ เป็นศูนย์ประสานงานข้อมูล และเป็นจุดประสานงานทั้งการผลิตและการส่งต่อสินค้า ส่วนกลุ่มคนจนทำหน้าที่ผลิตสมุนไพรหายากและพืชผักต่างเพื่อจะป้อนตลาด สำหรับการส่งเสริมชุมชนในการผลิตสมุนไพร (ซึ่งอยู่ระยะการเริ่มต้นส่งเสริม) จัดกลุ่มส่งเสริมการปลูกออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ สมุนไพรเพื่อเป็นยาสมุนไพรหายากเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นและสมุนไพรเพื่อเป็นอาหาร

7.1.3 การประเมินความสำเร็จของโครงการ

การประเมินความสำเร็จของโครงการด้วยเทคนิค Social Return on Investment (SROI) โดยมีการประเมินผลกระทบตามแนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Return on Investment: SLROI) เน้นให้เห็นผลลัพธ์การดำรงชีพจากทุน 5 ด้าน จากพื้นที่ทำโครงการ OM ในตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคมและชุมชนในเขตเทศบาลเมือง รวมจำนวนทั้งสิ้น 459 ครัวเรือน มีผู้เข้าร่วมโครงการ OM เมนูการออมและการลงทุนอาชีพ ซึ่งเป็นการพัฒนาอาชีพและการทำสวัสดิการในชุมชนเมือง จำนวน 97 ครัวเรือน และโครงการ OM ความมั่นคงด้านอาหารและรายได้ จำนวน 129 ครัวเรือน รวม 226 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 49.24 ของครัวเรือนเป้าหมาย

ผลการประเมินพบว่า ครัวเรือนเป้าหมายที่ได้รับการส่งเสริมอาชีพมีแนวโน้มมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นหรือการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนจากหลายกรณีศึกษา ทางโครงการพึงประเมินจากการส่งเสริมโครงการในช่วง 2 เดือนสุดท้ายของโครงการระยะที่ 2 พบว่า มีมูลค่ารวม 348,950 บาท ค่าเฉลี่ย 1,544 บาทต่อครัวเรือนหรือคิดเป็น 772 บาท ต่อเดือนต่อครัวเรือน เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยครัวเรือน 5,320.48 บาท/เดือน ค่าเฉลี่ยรายได้ที่เพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 14.51 โดยโครงการพึงพอใจความสำเร็จอยู่ที่ระดับ 70% โดยข้อมูลด้านรายได้ในกลุ่มเพาะเห็ดและเลี้ยงปลา มีแนวโน้มสูงขึ้น อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาณัติของโควิดและภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองให้อยู่รอดมีก้นถ้อยเป็นฐานการดำรงชีพที่สำคัญที่เป็นเป้าหมายของครัวเรือนยากจน โดยส่วนใหญ่กลุ่มที่มีบุตรหลานจะมีความกังวลเรื่องของการใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรหลานและมีความหวังให้เขาได้เรียนได้สูงที่สุด สำหรับกลุ่มเครือข่ายที่เข้าไปช่วยเหลือต่างเห็นว่าการทำงานช่วยเหลือครัวเรือนยากจนเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก โดยเฉพาะในเรื่องของการเปลี่ยนความคิด โดยมองว่าหากช่วยเหลือให้เขาได้มีชีวิตที่ดีขึ้นเพียง 1 คน ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ ซึ่งโครงการได้มีการพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติ รวมถึงทุนกายภาพ ให้กับครัวเรือนมากที่สุดตามลำดับ

กลไกสู่ความสำเร็จของโครงการ ความยั่งยืน และความท้าทาย

โดยรวมแล้ว โครงการวิจัยนี้ค่อนข้างสำเร็จในระดับหนึ่งโดยเฉพาะในแง่การทำงานที่ทำให้หน่วยงานในพื้นที่เห็นความสำคัญของการใช้ข้อมูลในการวางแผนและออกแบบ OM เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตคนจนให้ดีขึ้น เช่น การมีรายได้ การมีเงินออม และ การเพิ่มทุนบางด้านได้แก่ ทุนการเงิน ทุนมนุษย์ และ ทุนทางสังคม ซึ่งกลไกสำคัญแห่งความสำเร็จได้แก่ 1) อาสาสมัครชุมชนที่เกาะติดในพื้นที่ที่ร่วมเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และส่งเสริมการทำ OM ในพื้นที่เสนางคนิคม และ พื้นที่เมืองอำนาจเจริญ อีกทั้งการมีโหนดของสมุนไพรระดับพื้นที่ 2) การบูรณาการระหว่างข้อมูลเชิงลึกกับข้อมูลขนาดใหญ่ผ่านการประชุมกับกลุ่มคนจนเพื่อให้คนร่วมออกแบบกิจกรรม

ยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองร่วมกับฝ่ายหนุนเสริม ได้แก่ อบท. ส่วนราชการ อาสาสมัคร วิชาชีพชุมชนในพื้นที่ และ ทีมวิจัย และ การบูรณาการ 4 ท. เป็นต้น 3) การมีระบบส่งต่อข้อมูลที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งแบบทางการ ไม่เป็นทางการ และ ระบบข้อมูลใน Feedback loop 4) การบูรณาการ OM กับยุทธศาสตร์จังหวัด อำนาจเจริญเมืองสมุนไพร และการช่วยเหลือคนจนเมืองผ่านการพัฒนากองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่มีฐานคิดเดิมว่าด้วยกองทุนวันละบาท 5) เวทีฟังเสียงคนจน ถือเป็นกลไกสำคัญของการขับเคลื่อนกิจกรรม OM ที่ค่อนข้างได้ผลเพราะเป็นการสร้างพื้นที่ให้คนจนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาความต้องการการพัฒนาและการขับเคลื่อน OM และ 6) ขบวนการองค์กรชุมชน และ สภาองค์กรชุมชนอำนาจเจริญถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน OM เพราะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับส่วนราชการและภาคเอกชนได้เป็นอย่างดีในการเสริมหนุนการแก้ไขความยากจน

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายประการสำคัญคือความยั่งยืนของโครงการในอนาคตขึ้นกับหลายปัจจัย เช่น การทำให้คนจนเป้าหมายมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องและเคลื่อนย้ายออกจากความยากจนนั้น มิใช่เรื่องง่าย เพราะความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างภายใต้การทำงานของหน่วยงานที่มักให้ความสำคัญกับภาระกิจในหน้าที่ของตนมากกว่า (การทำงานแนวตั้ง) การทำงานข้ามหน่วยงานแนวนอน และ การมีฐานข้อมูลที่ต่างกันเกี่ยวกับคนจนและการมีเงื่อนไขการพัฒนาคนจนที่ต่างกัน เช่น เกณฑ์การให้ความช่วยเหลือ ต่างๆ ของหน่วยงานราชการ เป็นต้น

7.2 อภิปรายผล

การใช้ข้อมูล big data ได้แก่ ข้อมูลจาก TPMAP/จปฐ. ครบ 1,309 ครั้วเรือนในระยะที่ 1 และ 2 รวม 4,168 ครั้วเรือน รวมจำนวนประชากร 18,253 คน คิดเป็นร้อยละ 3.39 ของครั้วเรือน และประชากรคิดเป็นร้อยละ 4.85 ของประชากรทั้งหมดในจังหวัดอำนาจเจริญ อย่างไรก็ตาม หลังจากการตรวจสอบข้อมูล และการทบทวนการจำแนกข้อมูลพบครั้วเรือนพบจำนวน 4,155 ครั้วเรือนโดยใช้กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเหล่านี้นำมาเสริมหนุนการพัฒนาโมเดลแก้จน การจัดทำแผนงบประมาณของภาครัฐและขบวนการภาคประชาชน สะท้อนให้เห็นว่าฐานข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อการลดความยากจนได้ดีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลระดับปัจเจกบุคคลหรือรายครั้วเรือนคนจน เช่น ทรัพย์สิน การบริโภค ทำให้ผู้กำหนดนโยบายไม่สามารถกำหนดแนวทางเชิงนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนได้ตรงจุด (Serajuddin et al., 2015) และยังช่วยในการ ขับเคลื่อนนโยบายของภาครัฐเพื่อบริการประชาชนจำต้องให้ความสนใจการนำฐานข้อมูลขนาดใหญ่มาใช้กำหนดนโยบาย ปรับปรุงแผนงาน และติดตามประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และเผยให้เห็นระดับความสำเร็จของโครงการได้อีกด้วย (Van Ooijen et al., 2019)

อีกทั้งฐานข้อมูลทุนห้าด้านตามกรอบคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ทำให้เห็นว่าการเข้าถึงทรัพยากรเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้ โดยทุน/ทรัพยากรแต่ละชนิดมีนัยที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่และภายในพื้นที่ ทำให้เห็นกลุ่มคนจนมีหลายกลุ่มซึ่งสอดคล้องกับ DFID ที่ได้พัฒนาตัวแบบห้าเหลี่ยมทรัพยากร (The asset pentagon) เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรต่างๆ ว่าทุนของคนจนมีความหลากหลายและซับซ้อนและมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) แต่ในหลายๆ กรณีพบว่า กลุ่มคนจนในพื้นที่ OM ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ ของรัฐและถูกละเลยจากนโยบายที่มีกรอบและ

เงื่อนไขที่แข็งทื่อเช่นโครงการปศุสัตว์ และโครงการพลังงานแสงอาทิตย์เนื่องจากกลุ่มคนจนไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ทำให้ไม่มีคุณสมบัติได้รับการช่วยเหลือ ซึ่งสะท้อนสิ่งที่ Ellis (2003) อธิบายการเข้าถึง (Access) ทรัพยากร เพื่อเพิ่มทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนการเงิน ทุนทางกายภาพ และทุนทางสังคมว่ามักถูกควบคุมโดยสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมเสมอ

นอกจากนี้ การให้ความสำคัญกับการเก็บรวบรวม วิเคราะห์โอกาส ปัญหา บริบทและความต้องการเชิงลึกเพื่อพัฒนาของครัวเรือนยากจนและจัดทำฐานข้อมูล เช่น การทำผังครอบครัว การทำประวัติชีวิตของครัวเรือนคนจนเป้าหมาย การรับฟัง “เสียงความจน” ผ่าน “เวทีตุ้มโฮม” ซึ่งถือเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกโดยมีคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ในทุกพื้นที่ของการจัดทำโมเดลแก๊จน เช่น โมเดลแก๊จนเมนู การออมและการลงทุนอาชีพ (Microfinance) อำเภอเมืองอำนาจเจริญ ได้แก่ การจัดตั้ง “กองทุนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนเมือง ตำบลบู่ อำเภอเมืองอำนาจเจริญ” พบว่า ข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บเชิงลึกแบบมีส่วนร่วมสามารถสร้างแนวทางการจัดตั้งกองทุนและทำให้กลุ่มคนจนเป้าหมายให้ความสนใจและความสำคัญในการเข้าร่วมโครงการนี้จำนวนมาก เพราะคนจนเป้าหมายเข้าร่วมเป็นสมาชิกทั้งสิ้น 76 คน คิดเป็นร้อยละ 63.33 จากครัวเรือนยากจนเป้าหมายระดับ 2 ถึง 4 ในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ที่มีจำนวนทั้งสิ้น 120 ครัวเรือน และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนนี้ การใช้ข้อมูลเชิงลึกสะท้อนให้เห็นการเสริมพลังความเข้มแข็งคนจน รู้สึกการเป็นหุ้นส่วน และเครือข่าย และส่งเสียงสิ่งที่ต้องการออกไปให้เชื่อว่าพวกเขามีศักยภาพที่จะกระทำการในสิ่งต่าง อีกทั้งสร้างกระบวนการเกิดคุณค่าในตัวคนจน (DESA, ออนไลน์)

ความมั่นคงอาหารและรายได้ถือเป็นตัวอย่างสำคัญอย่างหนึ่งในการสร้างโครงข่ายความปลอดภัยทางสังคม ซึ่ง ณรงค์ เพชรประเสริฐ และ คณะ (2542) ชี้ว่าการมีสวัสดิการรองรับในสังคมทั้งจัดหารโดยรัฐ ภาคส่วนอื่นๆ รวมทั้งภาคประชาสังคมมีส่วนช่วยสร้างโครงข่ายความปลอดภัยให้ภาคประชาชนโดยเฉพาะคนไร้โอกาส การศึกษาภายใต้โครงการนี้ค้นพบว่า OM ความมั่นคงอาหารและรายได้ ที่ประกอบด้วย กองทุนตามันมาตากเพื่อสร้างรายได้ 2 กองบุญข้าวปันสุข ผักแปลงรวมและตลาดปันสุข การสนับสนุนเชื้อเห็ด สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และประมง เลี้ยงปลา และเลี้ยงไก่และการสนับสนุนงานนวด งานฝีมือ และอื่นๆ ชี้ให้เห็นถึง การมีโครงข่ายการรองรับกลุ่มคนจนด้วยการประคับประคองช่วยเหลือคนกลุ่มที่ยากไร้ยากแค้นหรือคนที่เปราะบางให้พอจะลืมตาอ้าปากผ่านการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้คนจนได้เข้าถึงแหล่งอาหารและรายได้

การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในการนำข้อมูลจากโครงการวิจัยไปใช้กำหนดยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนา เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตคนจนอีกทั้งการระดมความคิดเห็นของภาคส่วนต่างๆ เพื่อจัดทำโมเดลแก๊จนทั้ง 3 โมเดล เช่น OM สมุนไพรที่พบว่าปัญหาของคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึงการปลูกสมุนไพรและสร้างรายได้จากสมุนไพร ผู้ปลูก เข้าไม่ถึงแหล่งขาย (2) ผู้ซื้อ ต้องการสินค้าสม่ำเสมอ ทั้งปริมาณและคุณภาพ ไม่สามารถหาได้จากในจังหวัด ต้องนำเข้าจากพื้นที่อื่น (3) ทุกหน่วยงาน ทั้งระดับจังหวัดและพื้นที่มีการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน แต่ต่างคนต่างทำ ข้ำซ้อน และมีช่องว่างระหว่างหน่วยงาน (4) คนจนเข้าไม่ถึงห่วงโซ่คุณค่าที่มีอยู่เดิม ช่องทางอาชีพและรายได้ไม่สม่ำเสมอ กระทั่งก่อนกระแทก และ (5) คนจนตกขบวนแผนพัฒนาเพราะคุณสมบัติไม่ตรงเงื่อนไขการสนับสนุน เช่น ต้องมีที่ดิน ต้องเป็นเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ฯลฯ ต้นทุนด้านอาชีพและสินทรัพย์ที่ต่ำมาก ทำให้ทางโครงการเน้นให้คนเข้ามามีส่วนร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องผ่านภาคี 4 ท. ที่ประกอบด้วย (1) ท้องถิ่น (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ) (2) ท้องที่ (หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง) (3) ท้องทุ่ง (เครือข่ายประชาสังคมท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น คนจนเป้าหมาย) และ (4) ทีมวิจัย เหล่านี้สะท้อนให้เห็นพลังของการมีส่วนร่วมที่

เน้นให้คนทุกภาคส่วนเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ดังที่ อรทัย ก๊กผล (2552) ชี้ว่า การปรึกษาหารือและการเป็นหุ้นส่วน รวมทั้งการมอบหมายอำนาจ ให้กับประชาชนในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นการเพิ่มพลังให้ปัจเจกบุคคลสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมพลังและการเชื่อมโยงเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษานี้ยังมีความเชื่อว่าคนจนสามารถสร้างเงินออมให้ตัวเองได้ และเมื่อลงมือทำวิจัยแล้ว ทีมพบว่าคนจนในพื้นที่เมืองอำนาจเจริญ มีความสนใจในการออมเงินจำนวนมากพอสมควรหรือมากกว่าร้อยละ 60 ของคนจนเป้าหมาย การดำเนินการก่อตั้งกองทุนการออมสะท้อนให้เห็นตาม Banerjee & Duflo (2011) ที่ได้ชี้ว่า การจัดการเงินของคนจนเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะคนจนสามารถบริหารจัดการเงินจำนวนไม่มากได้เพื่อให้ครอบครัวอยู่รอดตามกลางความจำกัดของชีวิตในแทบจะทุกด้าน คนจนในพื้นที่ OM เมืองเทศบาลอำนาจเจริญมีบทบาทสำคัญในการร่วมออมเงินและสร้างแนวทางการการออมร่วมกับภาควิชาการ ภาครัฐ ประชาสังคม และ อบท. ปรากฏการณ์นี้ตอกย้ำว่า การให้โอกาสเพียงเล็กน้อยจึงอาจเป็นโอกาสและแรงผลักดันแก่พวกเขาได้อย่างเหลือเชื่อที่ทำให้คนจนรู้ว่าพวกเขาสามารถทำอะไรได้บ้าง และจัดการเงินอย่างไร เพราะคนจนมิได้ติด “กับดักความยากจน” เสมอไปอย่างที่คนภายนอกเข้าใจ (Banerjee & Duflo, 2011)

ปัญหาอุปสรรคและการแก้ไข

โดยสรุปแล้ว ปัญหาและอุปสรรคของการทำงานคือปัญหาการระบาดของโควิด-19 ทั้ง จังหวัดอำนาจเจริญ และ จังหวัดอุบลราชธานี ในระยะ 12 เดือนที่ผ่านมาทำให้การจัดกิจกรรมเพื่อขับเคลื่อนเป็นไปด้วยความยากลำบากและมีข้อจำกัด นอกจากนี้ การทำงานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่เน้นการพัฒนาโดยเอาข้อมูลและครัวเรือนคนจนเป็นตัวตั้งเต็มไปด้วยความท้าทายเพราะข้อมูลคนละชุดและยังอยู่ในระบบการส่งการจากบนลงล่าง อีกทั้งการแก้ไขความยากจนในกลุ่มคนจนฐานล่างที่สุดของชุมชนมิใช่เรื่องง่าย ๆ หากเต็มไปด้วยความท้าทายมากมายทั้งการเข้าถึงคนจน ความขัดแย้งในบางชุมชน การทำงานของภาครัฐที่ไม่บูรณาการเท่าที่ควรทั้งงบประมาณและการประสานงานการโน้มน้าวให้คนจนเข้าร่วมโครงการ OM การกังขาของคนจนว่าจะได้รับความช่วยเหลือหรือถูกมองเห็นตัวตนของพวกเขา และการใช้เวลาในการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนจน การเตรียมความพร้อมให้กับคนจน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่ต้องใช้เวลาและพลังเป็นอย่างมาก การทำเกษตรกรรมตามโมเดลแก๊จนที่ทำได้เป็นไปตามฤดูกาลและอยู่ในพื้นที่แห้งแล้ง การประสานงานระหว่างกลุ่มคนทำงาน นอกจากนี้ การที่คนจนกลุ่มเป้าหมายที่ทำงานทั้งวัน เต็มไปด้วยข้อจำกัดทั้งด้านเวลา สูงอายุ พิกัดการเดินทาง สุขภาพ และ ไม่มีที่ดิน อีกทั้งการที่คนในสังคมยังมีอคติต่อคนจน เช่น ชี้เกียจ ติดการพนัน ขาดความกระตือรือร้น คนจนทำงานอย่างเดียว ไม่สนใจการสร้างกิจกรรมหารายได้ที่หลากหลาย หรือ มักติดเหล้า ไม่พัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยทำให้กลุ่มคนจนถูกกันออกจากการได้รับความช่วยเหลือต่างๆ

สำหรับแนวทางแก้ไขนั้นโดยรวมทีมวิจัยได้พยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาข้างต้นตามที่เสนอในแต่ละบทมาแล้ว การแก้ไขปัญหาลดอุปสรรคด้านการแก้ไขปัญหาคือความยากจนทำได้ค่อนข้างลำบากและเต็มไปด้วยความท้าทาย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทีมวิจัยได้พยายามแก้ไขปัญหาคือความท้าทายต่างๆ ข้างต้นโดยการจัดประชุมกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งเวทีรับฟังเสียงคนจนเพื่อทราบความต้องการพัฒนาที่สอดคล้องกับเงื่อนไขของครัวเรือน การจัดประชุมกับภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม และคนกลุ่มเป้าหมายเพื่อออกแบบกิจกรรมโมเดลแก๊จนในทุกโมเดลภายใต้การบูรณาการข้อมูลเข้าด้วยกันและการเน้นย้ำการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาให้หลุดจากความยากจน

เอกสารอ้างอิง

- Ambrose-Miller, W., Ashcroft, R. 2016. Challenges Faced by Social Workers as Members of International Collaborative Health Care Teams. **Health and Social Work** 41(2).
- Banerjee, Abhijit V. & Duflo, Esther. 2011. **Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty**. New York: Public Affairs.
- Burgelman, R. A. (1984). Design for corporate entrepreneurship in established firms. **California Management Review**, 16(4), 154-166.
- Castañeda, A., Doan, D., Newhouse, D., Minh Cong Nguyen., Uematsu, H, Azevedo , P. and Data for Goals Group. 2016. **Who Are the Poor in the Developing World?**. Policy Research Working Paper 7844. World Bank Group. Retrieved from <http://documents1.worldbank.org/curated/en/187011475416542282/pdf/WPS7844.pdf>
- Collins, Daryl, Morduch, Jonathan, Rutherford, Stuart & Ruthven, Orlanda. 2009. **Portfolios of the Poor**. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Cooper, J. R. (1998). A Multidimensional approach to the adoption of innovation. **Management Decision**, 36(8), 493-502.
- DESA, UN. (n.d.) **Empowerment: What does it means to you?**. <https://www.un.org/esa/socdev/ngo/outreachmaterials/empowerment-booklet.pdf>
- Devine P. W., Srinivasan C. A., Zaman, M. S. 2004. “Importance of Data in Decision-Making” In: Anandarajan M., Anandarajan A., Srinivasan C. A. (eds) **Business Intelligence Techniques**. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-24700-5_
- Ellis, F. (2003). A Livelihoods Approach to Migration and Poverty Reduction. **The Journal of Development of Studies**. 36.
- ESCAP. 1999. “Social safety nets: Social safety net programmes, social safety nets” in **the ESCAP region: Progress and problems**. Note by the Secretariat, Committee on socio-economic measures to alleviate poverty in rural areas (2nd session).
- Goldman, J., Meuse,r J., Rogers, J., Lawrie, L., Reeves S. 2010. Interprofessional collaboration in family health teams: An Ontario-based study. **Canadian Family Physician**, 56
- Green, B.N., Jhonson CD. 2015. Interprofessional collaboration in research, education, and **clinical practice: working together for a better future**, **The Journal of Chiropractic Education**. Mar; 29(1).
- Green, N. B., DC, MEd and Johnson, D. C. DC, MEd. 2015. Interprofessional collaboration in research, education, and clinical practice: working together for a better future. **J Chiropr Educ**. 29(1): 1–10. doi: 10.7899/JCE-14-36.

- Höchtel, J., Parycek, P & Schöllhammer, R. 2016. Big data in the policy cycle: Policy decision making in the digital era. **Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce**, 26:1-2, 147-169, DOI: 10.1080/10919392.2015.1125187.
- Hogan, D. T. 2005. **Data for effective policy and decision making in Indiana: Assessing its availability, accessibility and analysis**. Retrieved from http://www.ibrc.indiana.edu/studies/Indiana_data_environment.pdf
- International Labor Office. 2000. **World labour report 2000: Income security and social protection in a changing world**. Geneva: ILO.
- Klein, K. J., & Sorra, J. S. 1996. The challenge of innovation implementation. **Academy of Management Review**, 21(4), 1055-1079.
- Levinsohn, J. 2003. The World Bank's Poverty Reduction Strategy Paper Approach: Good Marketing or Good Policy? **G-24 Discussion Paper Series**. United Nations. New York and Geneva. Retrieved from https://unctad.org/system/files/officialdocument/gdsmdpb2420032_en.pdf
- Luecke, R., & Katz, R. (2003). **Managing creativity and innovation**. Boston: Harvard business School Press.
- Plessi, du M. 2007. The role of knowledge management in innovation. **Journal of knowledge management**, 11(4), 20-29.
- Mattessich, P W. and Monsey, B.R.. 1992. **Collaboration: What Makes It Work: A Review of Research Literature on Factors Influencing Successful Collaboration**. Wilder Research Center, Wilder Foundation.
- Padmore, T., Schuetze, H., Gibson, H.. 1998. Modeling systems of innovation : An enterprise Centered view, **Research Policy**, 26(6), 607.
- Serajuddin, U., Uematsu, H., Wieser, C., Yoshida, N., Dabalen, A. 2015. **Data Deprivation Another Deprivation to end, World Bank Group**. Retrieved from <http://documents1.worldbank.org/curated/en/700611468172787967/pdf/WPS7252.pdf>
- Srawooth Paitoonpong., Shigeyuki Abe., and Nipon Puopongsakorn. 2008. The meaning of “social safety nets”. **Journal of Asian Economics**. 19: 467–473. World Bank. (1992). Poverty reduction handbook. Washington, D.C.
- Tang, H. K. (1999). An integrative model of innovation in organizations. **Technovation**, 19(1), 41-51.
- van Halderen, G., Bernal, I, Sejersen, ., Jansen, R., Ploug, N., and Truszczyński, M.. 2021. **Big Data for the SDGs Country examples in compiling SDG indicators using non-traditional data sources**. Working paper series. Retrieved from https://www.unescap.org/sites/default/d8files/knowledge-products/SD_Working_Paper_no12_Jan2021_Big_data_for_SDG_indicators.pdf

- Van Ooijen, C & Ubaldi, B & Welby, B.. 2019. "A data-driven public sector: Enabling the strategic use of data for productive, inclusive and trustworthy governance," OECD Working Papers on Public Governance 33, OECD Publishing.
- Yunjeong Yang. 2016. Participation in development: learning from past and present in the Republic of Korea. *Asia-Pacific Development Journal*. 23 (2).
- กิริติพร จูตะวิริยะ. 2557. “เกษตรผสมผสาน: วิธีการดำรงชีพของเกษตรกรเครือข่ายอุบลรัตน์ในบริบทโลกาภิวัตน์”. เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ 4 ประจำปี 2557 “Rethink : Social Development for Sustainability in ASEAN Community” 11 - 13 มิถุนายน 2557 (น . 280- 290) . เผยแพร่ใน <https://cscd.kku.ac.th/database/index>
- กุนนที พุ่มสงวน. 2557. การสร้างเสริมพลังอำนาจทางสุขภาพ: บทบาทที่สำคัญของพยาบาล. *วารสารพยาบาลทหารบก* 15 (3): 86-90.
- อภิจิต แบนเนอร์จี และ เอสเธอร์ ดูฟโล. (ฉันทวิชญ์ ตันตสิทธิ, แปล). 2563. *เศรษฐศาสตร์ความจน*. กรุงเทพฯ: บริษัท ซอลท์ พับลิชชิ่ง จำกัด.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. 2542. โครงการสำรวจองค์ความรู้เชิงแนวคิด ทฤษฎี บทบาทและความสำคัญต่อสังคมของโครงข่าย ความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- นงพิมล นิมิตรอนันท์ และคณะ. 2563. การเสริมพลังชุมชน: มโนทัศน์และการประยุกต์ในการปฏิบัติการพยาบาลเวชปฏิบัติชุมชน. *วารสารการพยาบาลและสุขภาพ* 14 (1):
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2554. *มโนทัศน์การดำรงชีพ*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พินทุสร โพธิ์อุไร. 2562. แนวคิดว่าด้วยการเสริมพลังชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ. *วารสารพัฒนาสังคม* 21 (2): 69-70.
- รัทเทอร์ฟอร์ด สจ๊วต และ สุชินทร์ อาโรรา. 2563. *การเงินคนจน* แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Salt.
- วรรณไพโร แยมมา และสุพัตรา นุตรักษ์. 2562. การเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อส่งเสริมการรับรู้ความสามารถของตนเองในการเลี้ยงบุตร ด้วยนมมารดาของมารดาวัยรุ่น. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี* 9 (2): 208-216.
- วิรัตน์ สุขกุล และคณะ. (2564). รายงานวิจัย “การจัดการเชิงพื้นที่เพื่อการแก้ไขปัญหาและลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 จังหวัดอำนาจเจริญ”. อำนาจเจริญ: หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ (บพท.) , กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ส่วนบริหารและพัฒนาเทคโนโลยีการทะเบียน สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง. (2564). *ระบบสถิติทางการทะเบียน สถิติจำนวนประชากรและบ้าน จังหวัดอำนาจเจริญ*. shorturl.at/bk102

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). **สรุปผลที่สำคัญ การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2563**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ. http://www.nso.go.th/sites/2014/ด้านสังคม/สาขารายได้/เศรษฐกิจสังคมครัวเรือน/63/pocket_book_63.pdf
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). **สถิติรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน**. <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx>
- สมนึก เอื้อจิระพงษ์พันธ์ และคณะ. 2553. นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อผู้ประกอบการ, **วารสารบริหารธุรกิจ 33** (128), 50-65.
- สากล พรหมสิดิต และ นพดล ชีระวงศ์ภิญโญ. 2561. การมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมือง, เอกสารงานประชุมวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่ 7/2561 “รัฐประศาสนศาสตร์ไทย 4.0 : ประชากรรัฐ นวัตกรรม และความท้าทาย”
- สำนักเศรษฐกิจการคลัง. 2546. **แนวคิดเรื่อง Social Safety Net**. สืบค้นจาก <http://www2.fpo.go.th/S-Source/Article/article19.htm>.
- สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎร. (2559). “Big Data” ในภาครัฐ. https://library2.parliament.go.th/ejournal/content_af/2559/dec2559-4.pdf
- สุพัตรา โอทาศรี. 2554. **การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี**. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์).
- สุนทร คุณชัยมั่ง. 2560. ทฤษฎีและปฏิบัติการของนวัตกรรมสังคม, **วารสารนวัตกรรมทางสังคม** วิทยาลัย 1 (1), 13-29.
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดอำนาจเจริญ. (2565). ปลัดกระทรวงมหาดไทย ติดตามการขับเคลื่อนการดำเนินงานการจัดความยากจนและพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ. **สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์**. <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG220521225042959>
- อรทัย ก๊กผล. 2552. **คูคิด คูมือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.